ACCADEMIA DI MEDICINA ★
DI
TORINO

JODOCI LOMMII BURANI

REIPUBLICÆ NERVIORUM MEDICO-PHYSICI

OPERA OMNIA:

De *Sanitate* nempe *Tuenda* Commentarii in primum de *Re Medica* AURELII CORNELII CELSI Librum; item *Observationum Medicinalium* Libri tres; Liber denique de *Curandis Febribus continuis*:

Nunc primum in unum collecta, & accuratissime emendata.

VENETIIS,

CIↃ.IↃ.CC.XLVIII.

Excudit THOMAS BETTINELLI

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

ILLUSTRISSIMO HEROI

GULIELMO A NASSAU

PRINCIPI AURANTIO,

COMITI BURANO, &c.

Jodocus Lommius Buranus

S. D.

QUos anno ſuperiore de Sanitate tuenda Commentarios tibi, clementiſſime Princeps, manu ſcriptos dicaveram, eos jam typis excuſos ſub auſpicio nominis tui emiſi. Videretur profecto ſerius id a me factum, quam aut tuæ expectationis, aut meæ promiſſionis ratio ferat, niſi hoc opus ſemel remiſſum, & interjectis dein aliquot menſibus ſecundo veluti ad Momi lucernam (ut ſic dixerim) inſpectam judicaſſem parum bene maturuiſſe. In ejus itaque elimationis curam more æmuli lectoris pertinacius intento, labor mihi per ſingulas partes crevit, comperique id minime vanum eſſe quod apud Platonem legitur, δευτέρων ἀμεινόνων. At diſſolvi me tandem hinc, idemque opus etſi non uſquequaque perpolitum, multis tamen in locis caſtigatius feci. Quod quidem nunc feliciter natum credam, ſi ut ſemel fortunatum, tuæ cum placeret Celſitudini, fuit, ita eam in hac nova luce promerebitur vivacitatem, qua ſæpe caruiſſe maximorum etiam virorum monumenta fatali quadam temporum malignitate deprehenſum eſt. Idque vel noſter hic abunde docet AUR. CORNEL. CELSUS tanta ſæculorum pene omnium exercitus injuria, ut paucis lectus, vix ulli intellectus, pleriſque omnibus ne Medicus quidem habitus ſit, vir alioqui (quod confidenter dicam) eminentiſſimus, non ſolum in medendi ſcientia, ſed in iis etiam ſtudiis quæ nomen ſibi ab humanitate vendicant. Cui rei fidem propoſitum facit opus, breve quidem illud, at eximie cum elegans tum eruditum, ſuppellectilem continens raram ac pretioſam ditiſſimos artis Apollineæ theſauros, adeo ut accuratius id intuenti e beatiſſimo illo pectore Hippocratis fluxiſſe res, ſermo ab ipſis formatus Gratiis credatur. Itaque major mihi alacritas, ſtudiumque commentandi majus injectum eſt, quoniam id videbam tanto jure in hoc me authore licere facere, quanto in aliorum veterum ſecundum Hippocratem nemine. At enim vereor, ne, quemadmodum Alexandrum Macedonem non niſi ab unico pingi Apelle, & fingi a Lyſippo fas

erat, sic ego quoque Latinorum Medicorum primati CELSO parum doctus servierim interpres. Verum ignoscent boni virium imbecillitati mearum, si parum pro tanti authoris dignitate præstitisse videbor, savebunt autem benevolo studio, quod humilioribus me rebus accommodans parvos artis tyrones pleniore demeritus sim officio. Horum enim commodis ut quam maxime servirem nulla mihi res ad sedulitatem defuit. Etsi intelligo conatum hunc meum nonnulllis superfluum esse videri editis nuper in lucem ante me emendatissimis Hieremiæ Brachelii, & Gulielmi Panthini in hunc authorem commentationibus. Euge, bene habet. Prævertit operis editionem invidia, haud leve (uti spes est) quantulæcunque in eo virtutis omen. Næ isti censores parum intelligunt materiem hic abunde suppetere, dignam arte & ingenio multorum, tum ejus esse notæ scriptorem CELSUM, ut eum commentari nunquam quisquam plus satis possit. Jam vero quod bonorum istorum me dicunt hoc scripto minuisse authoritatem, id factum nego. Nusquam enim quemquam licenter lacessivi, ubique sobrie atque humaniter meam sententiam rebus controversis interposui. Ad quam utique rem non defuit mihi exemplum virorum haud incelebrium, quo exemplo id licere me sine vituperio facere, quod illi cum gloria fecerunt putavi. Accedit illud quod reticere nullo modo posum: libentissime hic me a complurium Neoticorum defecisse scriptionibus, quos non pudet, cum nihil ipsi pro facultate proprii ingenii cudant, aliena turpiter miscere, & ex veterum scriptis bonis nova facere non bona. Hoc, si quid a multis aliis revera differam, non tam fas est a me nunc dici, quam eruditorum hominum decerni judicio, idque ne contumeliosus esse, aut arrogans videar, eorum secutus exemplum, qui alienos convellendo labores avare pretium laboribus statuunt suis. Sed redeundum ad CELSUM est, quem sane miror jam inde ex tam longo ævo interpretibus carere. GALENUM vero tot otiosis undique onerari Commentariis, authorem haud ita male perspicuum, sed & effusissimo quodam ingenii luxu plus satis multum, ac mole (quod dicitur) laborantem sua. Quanto vero gloriosius fuerat, doctam illam priscæque disciplinæ æmulam CELSI brevitatem scriptis locupletasse, neque adeo obstricte Græcorum favisse studiis, ut nulla subinde fuerit religio Romanis ingeniis oppedere? Illud a Marco Cicerone dictum semper probavi: Omnia Latinos invenisse melius quam Græcos, aut ab illis accepta fecisse meliora. Mitto reliqua, vel hoc certe nomine coli CELSUM oportuit, quod posthabitis *Diocle*, *Praxagora*, *Herophilo*, *Asclepiade*, idque genus superiorum temporum Archiatris, totum pene se ad unicum applicuerit *Hippocratem*, quem ipse virum arte facundiaque dicit insignem & Medicinæ omnis parentem. Simileque veri est, eo ipsum magistro edoctum, ut cetera omnia, sic hæc ista quoque conservandæ sanitatis præcepta posteritati diligentissime scripta reliquisse. Quo minus placet quod fieri hodie a multis video, fidissimum hunc valetudinis aspernantibus custodem, & versiculos aliquot inconditos, scholamque nescio quam sequentibus Salernitanam, qua vix scio, an quicquam in literis Medicorum inelegantius sit, aut indoctius. Sed est hæc studiorum pestis optimis

qui-

quibusque Professoribus non infrequens, ut contemptione sui laborent, ejusdemque tanta aliquando vis fuit, ut vel ipsum obliterasset *Hippocratem*, tanta alioqui doctrinæ fama clarum, nisi jamjam labefienti suppetias tulisset divinitus missus *Galenus*, qui sub obscura ejus authoris scripta subtilius excolens, scriptis illustravit suis, venerabiliaque hominibus sæculorum omnium effecit. Id exemplum mihi quoque erga CELSUM usurpare volenti ingens incessit cupiditas ruinosum hunc Authorem sublevandi, proque suo merito sempiternæ posterorum consecrandi memoriæ. Delegi autem primum operis librum ea de causa, quod ad plurimos ipsum pertinere scirem, ceu optima continentem præcepta tutandæ sanitatis, sine qua nihil in vita suave ne ipsis quidem esse Regibus potest. Ergo ut primum longos elucubratus labores factus mihi voti compos visus sum, cœpi egomet mecum cogitare atque animo circumspicere unde Herculem mihi aliquem ἀλεξίκακον contra obtrectatorum maledicentiam asciscerem, in eaque jam tum deliberatione aliquousque fluctuantem tua me Celsitudo, Heros Illustrissime, confirmavit, commodissima quidem visa illa, cujus defendi patrocinio, & dignitate ornari noster libellus possit. Magnæ mihi sese rationes obtulerunt nuncupationis hujus. Primoque omnium obversabatur animo ingentium recordatio beneficiorum, quibus conjugis tuæ clementissimæque Principis nostræ, partim avus felicis memoriæ Florentius ab Ecmonda, partim parens Maximilianus (ambo animis, ambo insignes præstantibus ausis) meum piæ recordationis parentem olim affecere, concesso per omnem Buræ Comitatum Secretarii (quod vocant) officio, quam equidem intuitus beneficentiam partium mearum duxi munusculo hoc literario (quando alio nequeam) utcumque studere rependere. Quin veniendum ad te potius, generosissime Princeps, qui auspicatissimi connubii fœdere noster factus, rerum Burensium habenas, post fortes illos viros ipse fortissimus tenes, tuosque tibi cives tot tantisque beneficiis indies demereris, ut vel exarserit mihi hinc animus cupiditate primitias studiorum meorum Amplitudini consecrandi tuæ. Quod inceptum eo majori voluptati tibi fore confidebam, quo plus valere par erat officium & clientis & civis. Postremo haud me fefellit, quantum ornamenti vigiliis his ex præfatione sit accessurum nominis tui; cujus magnificentiam nunquam æstimare pro merito possum, nedum oratione consequi. Tam enim desunt ingenio verborum pondera, quam materiæ ingenium deest. Quo facilius etiam abstinebo claritatis tuæ præconiis seu infinitis, deficiamque a vulgi sententia, qui talia vehementer suspicere, pauloque adulantius, usurpare hoc loco posset. Illud apprime certum puto, tuas illas nobilissimæque familiæ tuæ virtutes adeo jam ubique terrarum suis florere laudibus cœpisse, ut his mea celebratio nihilo plus conciliare splendoris possit, quam clarissimæ meridiei. Ipsæ siquidem sic sunt optimo statu, ut sublimi oratione qua caremus, nihil sint accepturæ decoris, vulgari, quæ nobis magis propria, multum videantur amissuræ. Vale patriæ decus.

Tornaci Calendis Decembribus, anno post natum Christum 1557.

JODOCII LOMMII
IN
CORNELIUM CELSIUM
PRÆFATIO.

Reputarem ego modis omnibus felices litteras ceu veras animorum cultrices, strenuasque nominis nunquam intermorituri patronas, summæ voluptatis, inexhaustæque plenas illecebræ, si non tam iniquos passim haberent in se judices. Siquidem ita existimo, ut plures semper (quod ille ait) malos sic & indoctos esse, qui ea quæ non didicerunt, non solum male judicant, sed etiam odio persequuntur. Adhæc permultos etiam, qui sese videri eruditos student, video nihil propemodum quod ipsi non fecerint, probare, aut si forte quid in alio laudant, id temerario animi impetu non consilio facere. Et quid inter hæc quæso peritioribus accidere molestius potest, quam tot exhaustis omni vita laboribus, tanto & roboris corporei, & rei familiaris impendio ingratam posteritatem juvisse? Quid vero calamitosius quam eo rem redisse, ut in cultissimo illo agro disciplinarum infelix lolium, & steriles dominentur avenæ? Exercuit hæc studiorum pestis aliquousque, præcipuæ notæ Medicos Græcos pariter atque Latinos, idque haud ita multis ante nos annis cum sola coleretur Arabum prosapia, ejusque princeps (uti prædicant) Avicennas. At vicere tandem barbariem ingenia, studioque hominum quos nuper vidimus, effectum est, ut desertis Arabiæ gravibus Lacunis, saluberrimi cœperint Græciæ Latiique fontes peti. Unicus videatur isti calamitati superesse Celsus, author siquis alius, ut excellentissimus, ita summa contra sæculorum pene omnium depressus invidia. Nam sua ætate pauloque post deserte ipsum vixisse, hinc sciri potest, quod plerique veterum Literatorem, non Medicum censuerint. Sequuntur hos pari invidiæ studio nostri homines, quibus tuendæ valetudinis causa magis video arridere Salernitanorum nugas, quam tanti viri salutaria, vetustissimisque Sanitatis Professoribus agitata præcepta. Nec desunt etiam qui Barbarorum aliquem sequi curandi magistrum malunt, quam Celsum Hippocraticæ alumnum disciplinæ. Scilicet veterum hunc clamitant ingenio fretum non sua natura, centones undique compilasse suos, præceptionumque verarum latorem non verum, immortalitatem eloquentia, non arte quæsisse. Contendunt alii hoc ejus opus ἄτεχνον esse ex Empiricarum observationum conflatum farragine, neglectaque actionum Naturalium, & causarum latentium quæstione mutilum. Nimirum hanc artis partem tam alioqui curantibus fructuosam, quia is ipse (inquiunt) præteriit, etiam nescisse videatur, & ob id ne Medicus quidem esse bonus potuisse. Alios videas, qui methodum reperiri aliquam in his præceptis negant, confusis inter se (ut ipsi asserunt) Medicinæ partibus. Adeo nulla virtus expers calumniarum & invidiæ est. Istis ego refractariis hac Præfatione responsum volo. Incipiam ab iis qui Celso ascitis (ut ajunt) aliunde coloribus specioso furti notam inurunt, nihil ipsum posteris reliquisse arbitrati tanta doctrinæ fama dignum, concinnatorem fuisse alienorum bonorum, nihil attulisse suorum, functum scilicet vice cotis, quæ etsi ferrum acuit, exors tamen ipsam secandi est. Atqui id ita non esse, hinc primum intelligas, licet quot tot artis quæstiones a nemine ante quod constet, expeditas ipse tam erudite, tamque diserte verset, dein quod his ipsis unde mutuatus

sua

sua videri posset authoribus, tot & modis & locis dissentiat. Scilicet ubi deliberatur debeat necne acute laborantibus puero, seni, ant gravidæ mulieri sanguis per incisam venam emitti, vel ipsius castigavit Hippocratis inutilem metum, interesse referens, non quæ ætas sit, neque quid in corpore intus geratur, sed quæ vires sint. Est, ubi nimium concise, ne dicam diminute ab eodem authore scripta Celsus necessariis supplevit auctariis, ut hoc loco. Curari (inquit) oculos sanguinis detractione, balneo, vino, vetustissimus author Hippocrates memoriæ prodidit. Sed eorum tempora, & causas parum explicuit in quibus Medicinæ summa est. Quid, quod in examine dierum criticorum gravissime contra Hippocratem perorat, idque jure faciat necne, malo ego injudicatum relinquere, quam impius esse in parentem artis nostræ videri. Producam veteres alios quibuscum sæpe acris ipsi pugna est. Incipiam ab Asclepiade, quem etsi nominat multarum rerum quas ipse quoque secutus sit, authorem bonum, in his fere redarguit. Primum, quod vomitus, atque alvi ductionis usum tanquam inutilem sanis temere ademerit; parum intelligens quam ista sæpe & temporum, & corporum ratio faciat necessaria. Dein, quod acute febricitantes, gestationibus, luce, vigilia, siti affixerit, tortoris potius vicem exhibens quam Medici, cujus tamen esse officium ipse alias Asclepiades dixit, ut tuto, ut celeriter, & jucunde curet. Idem neque cibum febricitantibus recte dedit, quando id, inclinata quidem febre, sed adhuc tamen inhærente fecerit, ab antiquis desciscens, qui accessione diutius intermittente, rectius integerrimis corporibus alimentum offerebant. Atque hæc Celsus apud Asclepiadem notavit. Ab Erasistrato dissentit in emittenda per ventrem Hydropicorum aqua. Ab Heraclide Tarentino in curanda Quartana. A veteri Cleophanto: quod is in febricitante tempora sumendi vini male legerit. A methodicarum communitatum repertore Themisone, quod nullius causæ notitiam ad curationem pertinere falso existimarit. Adeo vero firmis argumentis istorum opiniones omnium Celsus convellit, ut locus non sit aut defendendi quod ab ipso reprehensum, aut arguendi, quod defensum est. Quo credibilius est eum ista quidem omnia & probe scisse, & longo artis usu, sedulaque veterum lectione, non carptim, non tumultuario didicisse. At enim Plinium (si Diis placet) nobis obtrudunt, qui Celsum authoribus litterarum non Medicinæ Professoribus accensuit. Næ ipse quod res est judicasset, si cujus notæ alterum falso insimulat eam vere in se reprehendi posse intellexisset. Quis enim hodie paulo doctior nescit, quam Plinio verba supersint, desit medendi scientia? Sed fefellit hunc manticarum illa Platonicarum altera, quam pone gestamus nostrorum plenam vitiorum, altera ante oculos collo suspensa, quæ aliena continet. Rectius Fabius (me judice) Quintilianus Celsum in Philosophorum etiam habuit numero, supraque rei oratoriæ, militaris, & rusticæ traditionem, Medicinæ quoque præcepta, literis prodidisse testatus est. Venio nunc ad eos qui nihil nisi Empiricum hoc esse opus contendunt, & omissis Naturalibus, hac artis parte mutilum. Atqui (o boni) non erat id Authoris institutum, ut Physicum his libellis institueret, sed ut Medicum, universæ naturæ ante prudentem. Ideoque nuda præceptorum traditione contentus, simplicem artis ductum sequi maluit, quam diverticulis impeditam sequens viam, aliena docere videri, non sua. Temere enim Medici Physiologiam sibi vendicaverunt ad Professores rerum Naturæ pertinentem, quam credibile est non alia de causa veterum quoque Medicorum libris agitari cœpisse, quam quod debilis medendi ars absque rerum, cognitione sit. Etsi enim ejusdem est, finem ipsum, & quæ finis gratia sunt cognoscere: non ideo tamen necessario ad unum omnia referuntur disciplinæ genus. Non coit veluti pars naturalis cum scientia Medicinæ, sed præbet duntaxat necessaria, & amica ministeria. Quælibet enim ars ex notione finis tota

con-

constituitur quæ finis in Medicina actionum corporis incolumitas est. Eam Celsus hoc toto volumine molitur, Physicis supersedens theorematis, quæ ipsa seorsim propria comprehensa scientia sunt. Placuit Galeno utrumque hoc miscere studium, non placuit Celso. Tradit elementa literarum Grammaticus, non Orator: visum tamen est Fabio ista quoque libris oratoriis præfigere, non visum est Tullio. Ducit sua quemque præcipiendi voluntas: Utque hominis diligentis est, nihil quod ad rem quoquomodo facit omittere, ita vicissim rerum prudentis est, quamque artem suis adstringere finibus ad certos relatam Professores. Nam quominus omnia possint ab omnibus absolute præcipi, & immensitas disciplinarum, & vitæ brevitas facit. Proin non potest nostri Authoris institutum non probari, qui, ne binis doctrinæ generibus unus discentem onoraret magister, sic partienda docentium officia putavit, ut corporis naturam, abditasque scrutari causas Professoris rerum Naturæ sit, sanitatem tueri incolumem, & amissam reddere, Medicinam sectantis. Fecit hanc veluti propriam Celsus viam, idque ne arcanarum rerum versando conjecturas, Philosophi fungeretur officio, non suo. Est namque sui quisque operis artifex utilior. Quocirca ad Sapientiæ scholas relegata, elementorum, temperaturarum, caloris innati, succorum, spirituum, potentiarum atque actionum indagine, id solum hoc opere Celsus egit, quomodo secundam Valetudinem tueri, quomodo corrigere adversam possis. Sunt nempe hæc propria Medici officia ad unicum ambo tendentia sanitatis finem, præcipuumque horum medendi est, unde homines jam inde ab initio artem ipsam, Medicinam, & ejus Professorem, Medicum appellaverunt. Eaque inductus causa Celsus unicum duntaxat libellum περὶ ὑγιεινῶν, plures περὶ θεραπυτικῶν accuratissime scriptos reliquit. Non aspernor Physiologiam tanquam curanti inutilem, sed ad alium rejicio Præceptorem. Ejus cognitio necessaria quidem Medico, at non propria professio est. Recteque (puto) sapientissimis ante nos viris placuit, optimum aditum ex logica, naturalique scientia ad Medicinam esse, ibique demum optime incipere Medicum posse, ubi idem ante Physicus desisset. Atque utinam hodie quoque consuetudo teneret, ut quemadmodum Plato ἀγεωμέτρητον καὶ ἄμουσον ab auditorio suo eliminavit, sic etiam ἀφυσιολογήτῳ omnis interdicatur accessus ad humanæ salutis præsidem artem. Didicit (fateor) utramque pariter scientiam antiquitas, tum cum Medicina sapientiæ pars haberetur, idque factum scio iisdem in scholis, iisdemque sub authoribus Pythagora, Empedocle, & Democrito, qui non contenti more Podalyrii, atque Machaonis, ulcera ac febres agitare, Naturalium quoque scientiam edocti Medicinæ annexuerunt. Attamen scidit dein se studium, magnique Hippocratis industria factum est, ut certis finibus medendi officium ab studio naturalis sapientiæ sejungeretur. Meritoque is ipse author, per quem authorem salutaris hæc nobis professio increvit, & colendus omnibus, & sedula lectione evolvendus est, quod compendio atque arte summa utramque tum limitarit, tum excoluerit partem. Ceterum sicuti hujus exemplo atque testimonio idoneus esse Medicus, nisi idem protinus & Physicus sit, non potest; ita in eum hodie res rediit locum, ut in alterutram partem fere plus justo simus proclives, aliis inani circa naturalia studio senescentibus, aliis præpropere, illotisque (ut aiunt) manibus ipsam agitantibus medendi artem, ex quo incidit, ut ii perpetua rerum ignoratione ceu ineluctabili Tyrannide medendo præpediantur, illi cum Philosophos sese videri impense bonos student, evadant subinde Medici non boni. Divisit Celsus vires professionum harum, sicut a Philosophorum schola petitis naturæ præceptis Medicina per se staret, non ad otiosas illas, etsi jucundas, de rebus disputationes, sed ad ipsam actionem servandamque sanitatem comparata. Decuit severior hæc docendi lex majestatem Romani Scriptoris, qui ne fines artis suæ transiret, propriis sese continuit septis, a secundæ valetudinis orsus præceptionibus, mox-

que

que ad ipsos progressus morbos, horum curationem ratione ac via instituit, indicationes sequens, neque ab ipsa duntaxat sumptas ægritudine, ut Methodici, communia quædam morborum intuentes, neque ab ancipiti casuum observatione, ut Empirici, quibus morbi inquisitio extra artem Medicina intra experimentum est, sed supra morbum ab ejus quoque evidentibus causis, obscuris non a cogitatione artificis Medici, sed ab ipsa rejectis arte. Adhæc a viribus corporis (cujus idcirco cognosci actiones vult) a loci affecti natura, atque situ (quare Anatomen quoque proposuit) itemque ab ætate, sexu, consuetudine, vitæ studio, aere, anni tempore, cœli tempestatibus & id genus aliis. Cumque Medicina ars quædam sit tutandi sanitatem, & morbos depellendi non solum ratione, verum etiam usu comparata, videtur profecto nulla res ad plenam professionem Rationalium, quos vocant, Medicorum, Celso defuisse, qui post subtilem illam, & a consilio tractam Medicinam in loco aliquid etiam usui ipsisque concessit experimentis, tum curiose huc passim inter curandum respiciens, tum palam in operis sui proœmio professus, nihil magis ad medendi rationem ipsa conferre experientia. Non possum mihi temperare, quin pleraque eorum, quæ hactenus retuli, adducam ex ipso authore petita exempla. Ergo ubi de incisione venarum disputatur, ante omnia æstimari vires voluit, adeo ut si juvenis (inquit) imbecillis est, si mulier quæ gravida non est, parum valet, male sanguis emittatur. Idem post hæc ipsius intuens morbi speciem, atque causam, itemque curandi corporis præsentem dispositionem, & sedis affectæ positum sic loquitur. Neque solum hæc consideranda sunt, sed etiam morbi genus quod sit, utrum superans, an deficiens materia læserit, corruptum corpus sit, an integrum. Et paulo post sic. Mitti sanguis debet si totius corporis causa sit, ex brachio; si partis alicujus, ex ea ipsa parte, aut certe quam proxima, quia non ubique mitti potest, sed in temporibus, in brachiis, juxta talos. Jam vero febricitantem nutriens ita scribit. Unum illud & semper & ubique servandum est, ut ægri vires subinde assidens Medicus inspiciat, & quamdiu supererunt, abstinentia pugnet, si imbecillitatem vereri cœperit, cibo subveniat. Et paulo ante hæc. Refert, inquit, qualis morbus sit, quale corpus, quale cœlum, quæ ætas, quod tempus anni. Idem alio quoque loco differre ait pro natura regionum genera Medicinæ, & aliud opus esse Romæ, aliud in Ægypto, aliud in Gallia. Ceterum huic parti cum satis datum sit, transibo ad eos tandem, qui hoc opus cavillantur, ut inordinatum nullaque digestum methodo. Horum ego impudentiam eo molestius fero, quo magis religiose ab Authore servatum quod ipsi requirunt, video. Tanto enim artificio partes Medicinæ omnes disposuit, interque se apposite commissas devinxit, ut post Hippocratem, atque Galenum invincibiles sæculorum omnium ἰατρονικας, nemo sit qui ipsi non dicam anteferri, sed ne conferri quidem jure possit. Nempe primo statim libro præcipiens quemadmodum sanis hominibus agendum sit (ὑγιεινὴν hanc partem Græci nominant) sequentibus ipsos agitat morbos primum, quæ corpora his pateant, mox quæ tempora anni, & ætates edocens, sic ut ex his non ægre colligi multiplex causarum genus possit. Absolviturque hoc loco tota (ut Græce dicam) ἀιτιλογικὴ. Nam cur Autumnus plurimos opprimat, causam refert inæqualem caloris, frigorisque intemperiem. Idem quod senectus longis morbis pateat, frigiditati tribuit, quod juventus acutis tentetur, calori. Ver fusione succorum, lippitudines, pustulas, hæmorrhagias, gravedines, & phlegmonas creat. Æstas febres acutas. Autumnus quartanas facit. Hyems tusses, capitis dolores, & viscerum obstructiones inducit. Aquilonem tusses sequuntur, horrores, urinæ retentiones. Austeraures hebetat, sensus tardat, caput gravat. Sed modum facio recensendis morborum evidentibus causis, quas

Cel-

Celsus primo secundi libri capite late, diserteque ex Hippocrate proposuit: At videbitur forte nonnullis Celsus neque ita distincte ut Galenus, causas primitivas seu evidentes descripsisse, neque satis circumspecte internas seu morbum continentes expulisse, ceu inidoneas unde curationis peti consilium possit. Primum facile donaverim, alterum non omnino. Neque enim pro iisdem, puto, causis habendæ sunt, quas Galenus προηγμένας, Celsus evidentes vocat: ille enim tales duntaxat reputat externas, hic non has modo, sed illas etiam omnes, quæ quoquo modo explorari, & certæ fieri Medico possunt. Nempe sæpe cruditatem Celsus est intuitus, sæpe succorum vitium, ex urina, dejectione, aut vomitu, animadversum, & inde curandi vias traxit. Tametsi scio quam plurimarum causarum latentium notitiam Galeno fuisse, quæ Celso defuit. Atqui id minime mirum, cum certa res sit multos post Galenum etiam extitisse, nostramque secuturos memoriam, qui indies magis magisque cumulata abditarum causarum præstent notitia. Alias invenit Hippocrates, alias Diocles, alias Galenus, nec parum multas amicus noster Fernelius. Semper enim adjicitur aliquid inventis majorum. Præterea latentia hæc minoris facit Celsus, non rejicit, extra artem esse vult, non extra artificis cogitationem. Plus in iis statuit probabilitatis, minus ἀποδείξεως. Quæ sane opinio haud usquequaque absurda Celso, cum ejus sæculi doctis fuit communis, qui in reconditis naturæ causis, nihil satis firmi videbant, earumque incomprehensibilem esse quæstionem ex eorum judicabant discordia, qui de his disputarunt. Nam quæ causæ intus sanitatem præstent, quæ morbos excitent, quo modo cibus concoquatur, quomodo trahatur spiritus conjectura, ipsi non scientia comprehenderunt. Cujus autem rei (inquit Celsus) non est certa notitia, ejus opinio certum reperire remedium non potest. Cur enim id temporis potius crediderit aliquis Hippocrati, qui cibum dixit calore naturæ concoqui, quam aut Erasistrato, qui atteri putavit, aut Plistonico, qui putrescere. Cur fidem magis quis derogaverit Aristotelis genero Erasistrato, qui febres oriri censuit transfuso in arterias sanguine, quam Hippocrati, qui id tribuit accenso in corde peregrino calori? Si sequendæ rationes essent, singulorum existimabant esse non improbabiles; si authoritatem, omnium videri juxta gravem; si curationes, permultos ægros ab aliis fuisse servatos, quos Hippocratis asseclæ diu tractos non expedierant. Hac re animadversa pluris esse Celsus deputavit, manifestas tantummodo causas intueri, & ex his ducere curandi rationem, quam ambitiose ea velle astruere rerum abditarum dogmata, quæ inter præcipuos authores erant controversa. Sequitur nunc σημειωτικὴ signa continens, quorum quæ vis sit tam in præsagiendis, quam agnoscendis æstimandisque affectibus præter naturam, id quoque curiose adnotatum a Celso est. Post hæc jam generalis quædam curandi ostenditur via (θεραπευτικὴν Græci nominant) cunctis ex æquo morbis inserviens. Ejus duo Celsus partitur capita. Alterum adjectionis deficientium, alterum detractionis superfluorum, secutus in hoc veterem Hippocratem, qui artem medendi nihil esse aliud affirmavit, quam πρόσθεσιν καὶ ἀφαίρεσιν. Adjectio oblatis fit cibis. Detractionem præstant missio sanguinis, alvi ductio, vomitus, sudor, abstinentia, & hujusmodi. Atque hisce rebus tanquam idoneis quibusdam auxiliorum materiis fere universo morborum præcipueque interiorum succurritur generi, indicatione ubique a contrariis sumpta. Talibus enim depelluntur affectus præter naturam. Estque hæc summa libri secundi, eorum quæ commemoravi vim atque usum continentis. Ceterum ut sine cognitione universalium (in quibus methodus est) usus particularium (in quibus exercitatio) habetur inanis, ita sine hoc fructum illa nullum adfert. Quamobrem ne parum sit, ea duntaxat haberi præcepta, quæ ad universum genus morborum pertinent, singulorum quoque propriam curationem tertio dehinc quartoque libro

bro Celsus exposuit, antiquissimum secutus Hippocratem, qui mederi oportere dixit, & communia, & propria intuentem. Apposite vero hic viscera hominis atque intestina Celsus scrutatur, iis quæ ante natura clauserat per anatomen patefactis, quoniam ea cognitio necessaria videbatur, & ad inventionem loci patientis, & ad remediorum usum, videretur jam tota medendi exposita facultas, nisi materiæ restarent auxiliorum, quibus morbi potissimum exteriores curantur. Etsi enim proximus ad sanitatem gradus est novisse morbum, ejusque curandi optimam methodum, frustra tamen id fuerit, non cognita medicaminum natura. Ipse namque morbus curandi modum docet, non præstat facultatem; quæ facultas sita partim in natura, partim in suppetiis externis est. Hæ vero ipsæ, quas dico, suppetiæ in iis quæ assumuntur, aguntur, vacuantur, aut foris incidunt constitutæ, triplicem accipiunt secundum operationes differentiam: quatenus victu pugnatur, aut medicamentis, aut ipsa denique manu, primum διαίτην, alterum φαρμακίαν, novissimum χειρουργίαν Græci nominant. Victus ratio (sub qua cibum, potionem, somnum, vigiliam, inanitionem, totumque vitæ studium more Hippocratis comprehendo) itemque Pharmacia externis internisque malis juxta utilia sunt; Chirurgia accommodatior externis. Priora duo quatenus internis prosunt ægritudinibus, superioribus libris definita sunt, ubi generalis proponitur curandi via. Medicamenta externis incommodis opem ferentia quinto examinantur libro, itemque sexto; utrobique adjunctis morbis qui in conspectum Medici venire, & opere curari Medicinæ foris adhibitæ possunt. Sequitur liber septimus & post hunc octavus, quibus opera docetur manuaria, simulque ii affectus, quibus tali opus præsidio est, sive ossa illi occupent (ubi σκίλετος humani corporis commodum quoque depingitur) sive quodvis aliud membrum. Estque hæc coronis cum operis hujus, tum universæ artis medendi cui sine injuria, neque adjectum quicquam, neque demptum oportuit. Quid igitur jam reliqui est, quin tueatur Celsus quæ in Medico requiruntur partes? Quis vero aut ita male doctus, ut non agnoscat, aut adeo demum vecors, quin odio persequatur eorum malevolentiam, qui tam licenter student octo hos libellos discentium manibus excutere: opus, me hercle, dignum quod ab omnibus, non legi modo, sed etiam edisci oporteat, ceu opulentissimum rerum medicarum promptuarium, ex ipsissimo natum pectore Celsiano, membrisque absolutum omnibus, & optima cohærens doctrinæ via. Sunt hæc eminentissima nominis immortalis insignia, quibus ita posthac, spero, florebit Cornelius, ut virtutem quis dixerit ad totam posteritatem durasse, non pervenisse invidiam.

BREVIS OPERUM NOTITIA.

JODOCUS LOMMIUS Buræ, oppidi in Gueldria Batavica prope Lingam amnem, natus est. Anno 1557. edidit de *Tuenda Sanitate* Commentarios in primum Librum CELSI; quo tempore Tornaci apud Nervios egit; cujus Reipublicæ, ut ipse dicit, Medicus fuit Physicus. Postea Bruxellæ, anno 1560. emisit *Observationum Medicinalium* Libros tres; in quibus omnium Morborum Signa, & quæ de his haberi possunt Præsagia, accuratissime pertractantur. Quos Ordini Senatorio Reipublicæ Bruxellanæ dicavit: Nerviis quippe relictis, in hac tandem urbe, honesto stipendio donatus, Medicinam factitavit. In publicum denique dedit Bruxellæ, anno 1562. Librum de *Curandis Febribus Continuis*, in quatuor divisum sectiones; quarum singulæ singulorum morbi temporum, quæ totidem quoque sunt numero, remedia continent.

QUEM-

QUEMADMODUM
SANOS AGERE
CONVENIAT.

CAPUT I.

SAnus homo, qui & bene valet, & ſuæ ſpontis eſt, nullis obligare ſe legibus debet, ac neque Medico, neque Jatralipta egere.

SAnitas omnis actionum corporis incolumitate, morbus illata his ſenſibili offenſa diſcernuntur. Proin quiſquis eorum intervallo corporum includitur, quæ ſanitate utuntur quam optima, quæque evidenti actionum vitio fluctuant, is profecto & eſſe homo ſanus, & ſic appellari jure poteſt. Quoniam vero hic infinitæ ſanorum hominum latitudines ſeu ſpatia quædam quoquoverſus porriguntur, viſum eſt nobis operæ pretium omnem horum differentiam bipartito diducere, factiſque claſſibus prima eos includere, quibus laudatiſſima conſtitutio corporis obtigit, ſive partium primarum ſpectes temperiem, ſive modulum ac normam inſtrumentorum, aut amborum denique unionem. Videlicet hoſce καθ᾽ἕξιν, id eſt, ſecundum habitum ſanos appellamus, ſeu quibus firma ſunt nulliſque violanda calamitatibus omnia ſemel corporis munia. Ac ſecundus quidem Ordo reliquis aſſignetur, qui ab eorum, de quibus retuli, perfectione multum deficiunt, ac neſcio quid vitii trahunt, quod etſi functiones nondum evidenter convellit, ſic debilitat tamen, ut incidentibus vel minimis ærumnis protinus laborent. Et intra has quidem metas omnis Ordo ſanorum eſt. Tametſi comprehenſis differentiis ſua utriuſque non parva quoque valetudinis ſit latitudo. Quod namque miſtionis diſcrimina in primorum elementorum cognitione reperire eſt, totidem profecto in omni ſanorum catalogo tempera-

Sanitas ac Morbi diſcrimen.

Sanus homo quis.

Sanorum duplex Ordo. Primus.

Secundus.

Sanitatis ingens latitudo.

mentorum fuerint ideæ. Tum quoque non ſolum corpora alia aliis magis temperata intemperatave ſunt, ſed etiam in membrorum mutua inter ſe aptatione, alia concinna magis, alia magis enormia. Itaque quiſquis ab inculpata illa ſummaque valetudine paulum modo deflectit, non ob id tamen finibus ejus protinus exciderit. Nempe ut vitioſus ſit, utrumlibet hoc ſubſit oportet, & prompta ab inſalubribus cauſis læſio, & evidens muniorum vitæ impedimentum. Rurſus ex his quos aliquod jam vitium urget, nonnullis id adeo leve eſt, ut a prioribus ſanis, quos optime valere poſui, parvo linquantur intervallo, eoque fit, ut his perinde atque illis conſervari habitus in eodem naturæ ſtatu ſeu bonus debeat. Succedunt his alii longe pejus excepti, quos nimirum vitii magnitudo functionibus imbecilles atque oportunos morbo facit. Suntque in his nonnulli quibus uſque adeo mala crevere, ut tantum non morbum creent, cujus ordinis ſunt, decrepiti ſenes, & valetudinarii, & convaleſcentes, utique ſi ut nondum penitus finita, ſic in melius inclinata valetudo eſt. Atque hæc, ut res poſtulabat, de ſanorum corporum diſcrimine hypotheſeos loco præfatus, CELSUM noſtrum protinus aggrediar, primumque ponam, poſſit, nec ne omnibus ex æquo ſanis propoſita Authoris Sententia accommodari. Sane curioſius rem æſtimanti parum iis quadrare videatur, quos ſecundus Ordo ſupra complexus eſt. Impedit enim hos naturæ vitium quominus integra manente valetudine quibuslibet indulgere rebus poſſint. Nimirum ſi proprii corporis incommoda gravate ferunt, qui quæſo externorum malorum impetus commode ſuſtineant. Tum quo tandem jure poſtergatis Medicorum legibus arbitrio vivent ſuo, quibus levis interdum error magnæ calamitatis occaſio eſt. Ex quo ſciri poteſt, adeo hos Medicorum imperatis devinciri, ut nihilo aliter atque ægros regi oporteat, illo tantum interpoſito diſcrimine, quod quæ ægris collapſa functio eſt, ea his vacillet, quæque illis mala confertim avelluntur, eadem his paulatim corrigantur. Hæc iſta quæ poſuimus intuenti manifeſtum eſt de iis ſanis Authorem hoc loco agere, quos ordini primo deſtinavimus. Quam rem cum multa alia, tum ipſe quoque Orationis contextus ſimilem veri facit. Neque enim cuivis ſano, agendi licentia hæc indulta eſt, ſed illi, ut patet, ſoli, qui & ſanus eſt & bene valet. Ita profecto, ut ſub bonæ valetudinis nomini ſignificata rei differentia firmam intelligas, inculpabilemque ſanitatem, ac nequaquam otioſa ſit, quæ ultimæ Orationi jungitur appendix hominis bene valentis. Ergo quoniam CELSUS noſter hoc Volumine, ſuæ cuique valetudinis tuendæ rationem proponere conſtituit, recte ſane proque rei dignitate ab iis incepiſſe videtur, qui ſanitate utuntur commodiſſima, nec ullis interea negotiis dediti, alieniſve imperiis mancipati ſunt. Ac parem quidem docendi ordinem in GALENI quoque Libris, quos ille *de Sanitate Tuenda* compoſuit, invenio, nec video, quænam potior ſcribendi ratio eſſe poſſit, quam quæ ab optimis incipit. Age ergo modo exponamus, cur libera iſta vivendi ratio conducere iis cenſeatur, quibus cum vitæ libertatem fortuna, tum natura optimam valetudinem dedere. Unum illud ante omnia ſcire licet, ſuam cuique, ſi optime valet, naturam, in eodem ſemper habitu ſervari oportere. Tum idipſum quoque commodiſſime fieri poſſe, ſi caveatur ne hanc ex facili cauſæ externæ violent. Nimirum ſicut optima natura, omnibus ſanitatis intus inſtructa cauſis eſt, ita ejus quoque valetudo nunquam eſſe mala poteſt, niſi ſi extrinſecus incidens calamitas eam fecerit non bonam. Jam nulla Hercule expeditior ad hujus rei proviſionem via eſt, quam ut firmum robur naturæ comparetur ad ſuperandas quæ extrinſecus urgent injurias. At vero hujus rei fructum nulla

Sanitatis vitioſæ duæ notæ ſunt.

Sanitati vitioſæ præſens Authoris Sententia minime convenit.

Vitioſe ſani ab ægris parvo diſcrimine diſtant.

Quibus Sanis conveniat illud: Sanus homo, qui & bene valet, &c.

Probe ſanis natura in eodem ſtatu ſervanda eſt. Optima natura unde male afficiatur.

la re alia melius consequimur, quam ipsa eorum quæ corpus demutant assuetudine. Quippe ita fere sequitur, ut corpora res solita minus afficiat, ejusque rei causa, ipsa etiam consuetudo vetustissimis sapientiæ Professoribus, quasi altera quædam habita natura sit, adeo ut insueta res, quæ per se quidem innocens sit, hinc tamen nocens fiat. Ex quo profecto incidit, ut nihil majorem nobis indolentiam ingeneret, quam rerum omnium in communem vitam incidentium congruus usus, ac sic optatissimum provisionis genus sit, ab iis quæ malum minantur, remedia mali petere. Proinde cui commoda valetudo est, solidæque suo stant robore vires, hunc profecto decet id memoria altaque mente semper reponere, quod *Evangelium* monet: *Bene valentibus opus Medico non esse*. Tum severissima illa HIPPOCRATIS & GALENI Decreta non tanti putare quanti valetudinem cui minus curiosa istorum observatio, ut raro prodesse, sic nocere sæpe potest. Audeat igitur quis scrupulosas illas leges postergare, proque suo potius jure, quam alterius libidine agere, idque ne hoc subinde dicterio feriatur quo nimios illos ἰατρικοφυλάκτας excipere solemus. *Misere omnes vivere qui medice vivunt*. Ceterum hæc ista agendi licentia, iis hominibus, ut proxime dixi, negata est, quos aut temperaturæ, aut conformationis vitium male habet. His enim corpus tam variarum rerum usus imbecillum facere potest, non potest robustum. Scilicet ut optime sanos suæ vires strenue tutantur, sic hos fiducia secundæ valetudinis fallit. Nam ut exemplo res lucem accipiat, impense calidis siccisque naturis, meraca potio, prævegetus labor, pertinax vigilia, omniaque turbati animi Pathemata, tum cibi calidi & sicci graviter officiunt. Rursus frigidæ potio, longa inertia, largior somnus, alimenta humida frigidaque pituitosos in morbosam intemperiem præcipitant. Atque hæc incommoda totis corporibus accidunt, nihiloque his leviora sunt, quæ particulas urgent. Qui namque cruribus est sine modo obesis, quique rursus ultra quam par est gracilibus, citato cursu læditur. Tum qui presso macroque pectore est, altioribus vocibus periclitatur. Tenues humeros portatum onus, marcentem dexteram jactus discus offendit. At vero is cui membrorum obtigit concinnitas (συμμετρίαν Græci dicunt) sic ut singulorum formatio, ut situs, ut numerus ipsaque magnitudo ad functiones obeundas affabre sint comparata, quibus ceteri franguntur motionibus, his ut nunquam male afficietur, ita interdum impense quoque juvabitur. Ad hæc quemadmodum intemperati similibus suæ naturæ causis facile succumbunt, ita temperati contra ad quælibet moderate se gerunt, causisque alterantibus felicissime resistunt, sic ut vix ulla ipsos tempestas expugnet, ac proin liberius semper his agere licitum est, *omniumque*, ut in Proverbio est, *horarum hominibus esse*, tum eo magis hanc sibi sumere vivendi licentiam, quo breviora spatia ab consummatæ sanitatis meta porriguntur, ut contra tanto vivere cautius contractiusque quanto propius ad vitiosam naturam ventum est. Etenim intercedunt quædam corpora media salubribus & insalubribus quę HEROPHILUS *Neutra* vocavit. Ea neque alterutri victus rationi addicta esse, neque ab utraque nimium abhorrere debent, sed quasi cursum inter utrumlibet medium tenere. Ostendunt hæc quæ proposui omnia, ac veluti indice monstrant, quam non oporteat eos qui recte valent, ullis sese Legibus obligare, aut Medicorum Præceptis usquequaque parere. In quam rem etsi sat multa dixerim, non possum tamen non illud quoque jungere: Corpus accurrate sanum (de quo protinus agitur) ipsum sibi ipsi omnia invenit proprio naturæ suæ impetu directum. Id autem sic incidere sciendum est. Naturam optimam (quia hæc in temperamenti mediocritate posita est) si quæ incidant

Consueta minus afficiunt. Consuetudo altera natura.

Bene valentibus non est opus Medico.

Vita Medicis dedita misera. Vitiose sanis cur vivendi libertas parum tuta sit.

Biliosis quæ contraria, quæ item Pituitosis.

Maleformati quibus rebus lædantur.

Quadrati nullum non genus motionis facile sustinent.

Intemperati similibus facile lęduntur.

Temperati omnibus resistunt.

Corpora neutra inter salubria & insalubria media quo pacto regi oporteat.

Optime sanis propria natura omnia invenit.

dant intemperie nocitura, protinus eadem tum sentire, tum refugere; eaque de causa Doctore non egere, sed ipsam sibi abunde esse, sic ut merito optimæ vitæ magistra censenda sit. Atque hæc teste GALENO loquor, qui *hac natura jam inde ab infantibus instructos tantum* ait *appetere, quantum probe concoquunt, tantumque dormire ac rursum vigilare, tantum exercitari, atque iterum quiescere, quantum corpori sat est*. Scilicet in his generibus modum finemque sibi quisque horum injussus invenit, neque ante quicquam ex his respuit, quam ejus ultra non egeat. Eam loquor naturam, cujus benignitatem, neque desidia neque luxuria vitiarunt. Nam si corpori bono animus dominatur non bonus, eaque occasione natura nuper adeo inclinare in vitium cœpit, ea profecto nulli, si GALENO credimus, ad imitationem proponenda est. Diximus de sanis sat superque multa, proximum est illud quoque de liberis hominibus jungere. Solos hos cum quidem optime valent curiosis illis Præceptionibus Medicorum non devinciri, reliquos autem quibus vitæ libertas periit, multa facere ex observatione certaque lege debere, adeo ut hæc quidem interdum fugere, illa vero ex Artis Præscripto aggredi conveniat, ad profligandas noxas, quas negotiorum turbæ attulere.

Optima natura vitæ magistra.
Galat. 1. san. & in Tech.
Gal. 2. sanit. Natura ante bona post post vero depravata nunquam mutanda est.

HUnc oportet varium habere vitæ genus: modo ruri esse, modo in urbe, sæpiusque in agro, navigare, venari, quiescere interdum, sed frequentius se exercere. Si quidem ignavia corpus hebetat, labor firmat. Illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit.

Vita hominum tot inopinatis casibus subjecta est ut omnes declinasse non sit. Proin nec ubi insueta res molestiam adferat, varium genus vitæ ad valetudinem conducibilius est. Quod Præceptum cum aliis in rebus tum in aere assidue nos ambiente multum potest. Ipse vero aer quantopere corpora demutet, peregrinantium exemplo cognoscere est, qui post longam in Patria moram repente ad aliud cœlum translati, gravissimis sæpe malis oppugnantur, sæpeque ab iis quæ ante fuerant, ex toto vindicantur. Quemadmodum clarissimo id argumento longi morbi docent, quos morbos cum non tempus, non remedia vicerint, mutatum solum haud raro funditus tollit. Quoniam igitur tanta aeris vis est, danda opera est, ut quam minimum ejus nobis occursus sit insolens. Nimirum, ut quod sæpe sustinendum necessario est, id ubi incidit, facile sustineamus. Propterea, uti CELSUS præcipit, consultum est, interpositis apte vicibus cuivis cœlo assuescere ac *modo ruri esse, modo ad urbem redire*, interdum æstus, interdum frigora ventosque sponte experiri, denique nullas non calamitates pro exploratis habere, ne qua re nova præterque solitum unquam corpus moveatur. Sæpe enim in vita hominum parvis momentis magni casus intercedunt. Quinetiam ipsum quandoque mare tentare non inutile est, ne horridus ejus nidor & irrequieti colluctantium undarum vortices corpus male turbent, si quando navigandi inciderit necessitas. Jam vero missis quoque his quiescere interdum opus est, ne cum præter morem feriandum est, insolito otio corpus torpescat, ut abstineri laboribus interdum non inutile est, ita frequentius exerceri utilissimum. Habet utique quies sua privatim haud spernenda commoda, ut quæ detentis intus sanguine, calore, ac spiritu concoctionem adjuvat. At exercitatio longe adfert non tantum cumulatoria, sed præstantiora etiam bona, quæ primo Sant. Tuend. GALENUS tri-

Aeris ingens vis ad mutanda corpora.
Patriæ mutatio longos morbos evincit.
Cœlo cuivis assuescendum est.
Quies quid commodi adferat.
Exercitationis triplicia commoda.

tripartito distinxit. Suntque *caloris insiti augmentum*, *excrementorum expurgatio*, & *solidarum partium robur*. Ac primo quidem, quod motione calor augescat, externi ignis exemplo docetur, quem ventilatio excitat augetque. Prorsum & silices & quae his duritie paria sunt corpora in testimonium adhibere, e quibus mutuo inter se violenterque attritis ignis excutitur. Quod si iste motionis effectus in emortuis corporibus respondet, quanto magis necesse est in viventibus respondeat, seu multo ante calore affluentibus. Jam vero si omnia inter se genera compares, quibus corpus quoquomodo incalescit, deprehendes profecto motum reliquis aliis multum antecellere. Calentes balneae, Sol, Focus, Acria medicamenta, & si quae alia ejusmodi sunt, calefaciunt quidem, & ista non instrenue, at ab externo est omnis eorum calor nobis ascitus, neque de proprio principio, sed aliunde accensus, ideoque succos depascitur, solida tabefacit, ac vires consumit. A quibus incommodis usque adeo motus alienus est, ut etiam contraria his efficiat, tum calefactionis initium ab ipsis excitans membris, tum validum reddens attractum eorum quae convenit in omnem partem corporis digeri, gratoque omnia madore seu salutari quodam rore imbuere, sic ut singulis uberrimo & calore & humore recreatis artubus alimentum citius cum demutetur tum corpori coalescat. Venio ad secundum genus, quod excrementorum erat expurgatio. Ea vero fit, cum spiritus citatior spiracula totius corporis recludens multa vi excrementa per tot venarum recessus secum abripit in habitum, eademque mox tum sudore tum occulta transpiratione digerit. Cujus rei quanta vis sit ad valetudinem tuendam, is demum norit, qui quotidiana didicit experientia praecipuam morborum partem ab immoderata luxurie excrementorum pullulascere. Proximum nunc est solidorum robur, articulorum & musculorum quibus praecipuus motionis impetus incumbit. Hac re mirum quantopere corpus duretur, aptumque fiat cuilibet motus generi facile sustinendo. Quemadmodum scripsit HIPPOCRATES: *Laborem articulis & carnibus conferre*, contracta nimirum per mutuum eorum attritum duritie. Ex quo protinus etiam incidit, (id quod eodem hoc *Authore* disci potest) ut *laborem assueti melius ferant*. Tum fere id etiam sequitur, ut senes etsi pro naturae suae imbecillitate levissimis erroribus cedunt. Adolescentes verò pro virium ingenito robore gravissimis resistunt, hos tamen insolitus labor frangat, quem illi, modo huc assuerint, non solum sunt ferundo, verum etiam lubentes ac multa cum voluptate ferunt. Haec ista quae proposui curiosius aestimanti, qui quaeso obscurum sit, quod CELSUS docuit. *Ignavia corpus hebescere, labore firmari, illa maturam senectutem, hoc longam adolescentiam fieri*. Videlicet ignavia ingenitum nobis calorem minuit, praefocat, extinguit, adeo ut ex hoc protinus & frigidum corpus & imbecillum fiat. Frigiditas excrementa adiicit. Imbecillitas nec regere haec, nec superare potis est, atque hinc tantorum Ilias malorum emergit, mentis stupor, apoplexia, sopor, destillatio, membrorum cum torpor, tum resolutio, obstructum hepar, renes, ac lienis, ex hisque aqua inter cutem, cachexia, atrophia, calculus, dysuria, & quid non. Certe quantum incommodi neglectus ex toto motus desesque illa vitae inertia mortalibus afferat, ex eorum habitu cognoscere est, quos longi carceres arctarunt. Nempe his calor omnis intermoritur, vultui color decorque perit, tum foedissimo situ corpus tabescit, ac penitus, ut sic loquar, cadaveratur, adeo ut multos constet hujus rei grave periculum vitae suae impedio testatos fuisse. Ergo ut ex communis vitae praesidiis alia aliis convenientia, alia contraria sunt, ita qualiscunque labor omnibus ad sanitatem juxta necessarius est. Non

Calor motu excitatur.

Motus reliquis calfacientibus salubritate praestat. Utilitas motionis.

Motus excrementa corporis pellit.

Motus solida firmat.

Hipp. VI. Epid. s. V. §. 16.

Hippocrat. Aph. s. II. Aph. 49.

Senex eundem laborem solitum melius fert, quam adolescens insolitum.

Ignavia quare valetudini noceat. Morbi ex desidia orti.

Multi otio perierunt. Labor nulli non necessarius est.

ætas, non corpus, non denique temperatura ulla eſt, cui hujus rei neglectus ſit indemnis. Nam vel ipſis infantibus ſuas quoque eſſe dimotiones videmus ab ipſis, ut author eſt GALENUS, nutricibus inventas, *in cunis ſcilicet, in lectulis pendentibus, & in ipſis ſuarum ulnis*. Neque vero his reclamat HIPPOCRATES cum in Epidemiis bilioſos perpetua quiete fovet. Etenim hoc loco non quavis motione his interdicit, ſed vehementiore duntaxat, quam Medici proprie exercitationem, Græci a loco ſumpta denominatione γυμνάσιον appellant. Quo magis ASCLEPIADEM miror, cui exercitationes nihil ad ſanitatem conducere placuit, parum utique conſideranti naturæ noſtræ eum motu ſocietatem, quando nec pueros ſi concluſeris, prohibeas, quo minus diſcurrant, ac pullorum, ut ait GALENUS, vitulorumque ritu laſciviant. Certe id apprime verum exiſtimo, quod idem alias GALENUS propoſuit: Nunquam quemquam ex ipſa in totum deſidia adjutum fuiſſe. Quare nihil adeo mirandum eſt ignavos illos ac ſedentarios ventres tot crudelibus morbis conſumi, quos proxime recenſui, ut optimo jure id quiſque apud animum proponere debeat: Laborem ac ſobrietatem fidiſſimos eſſe Sanitatis cuſtodes, ſcilicet ille vires adjicit, hæc ſuperflua circuncidit. Amborum coitus omnis valetudinis caput cardoque eſt. Totum iſtud optimus ille Medicinæ parens HIPPOCRATES hac Sententia exhauſit. Ἄσκησις τον ὑγιείας ἀκορίη τροφῆς ἀοκνέη πόνων, quod eſt *Sanitatis tuendæ ſtudium eſt, comeſſe ad frugalitatem, ſedulo laborare*. Ecquid ergo ſalutaria hæc Præcepta capeſſere etiamnum dubitamus, quid luxuria & inertia perditi externas delicias tanto impendio tantoque opere concupiſcimus, quando inemptæ dapes abſtinentia, perennis focus proprius corpori calor eſt.

Gal. 1. ſanit. cap. 20.

Hipp. 6. Epid.

Exercitatio eſt vehementior motus.

Galenus 1. ſanit.

Labor & ſobrietas optimi ſanitatis cuſtodes. Hipp. VI. Epid. ſ. VI. §. 41. Sanitas omnis duabus rebus conſervatur.

PRodeſt etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis uti, modo ungi, modo idipſum negligere.

Eodem hæc iſta ſpectant, quo ea quæ ſupra comprehenſa ſunt, nimirum ut rerum quam maxime variarum aſſuetudine corpus duremus, aptumque vitæ uſibus reddamus. De balneo pluribus hoc loco agere, non ſatis cauſæ putavi, quod illud fere videam ſeculo noſtro præteriri. Multoque minus de unctionibus dicam, quæ tantum non totæ exolevere. Illud jure mirari poſſe videor, aut quænam adeo ſupina noſtrorum hominum fuerit inertia ut tam ſalubribus utriuſque valetudinis præſidiis ſuperſederint, aut certe quænam Veterum iſta fuerit curioſitas, qui uſque adeo iis ſeſe addixerunt, ut ne cœnare quidem cuiquam niſi loto, unctove fas eſſe duxerint, eamque vivendi legem, adeo religioſe obſervarint, ut ab ea ne Senibus quidem eſſe licuerit immunibus. Sic enim in Odyſſea canit *Homerus. Ut lavit ſumpſitque cibum det membra ſopori*. Namque hæc juſta Seni. Quod calidæ ac potabilis aquæ balneæ iis parum curæ fuerint qui in Septentriones ſpectant, ex eo fit quod his ipſi minus habeant opus, tum quia pauculum colligunt acris fumidique excrementi, tum quia temperamento ſunt minus ſicco, propter quas duas cauſas calidi lavacri præcipuus uſus eſt, ut ne dicam etiam non leve periculum refrictionis his eſſe protinus e balneo egreſſis. Itaque ut commodorum quæ id ipſum largitur non egent, ſic incommoda quæ affert, tantum ſentiunt. Obſcurior cauſſa eſt cur Italis & Græcis lavationis fere uſus omnis interciderit, quum hæc ipſis olim tanto ſtudio ſit tentata, neque jam nunc cœlum aut corpora alia ſint quam quæ tum fuere. Sed quid non deſignat in diem creſcens

Cur Balneæ populis ſeptentrionalibus neglectæ.

Ignavia noſtrorum hominum quanta ſit.

ſcens animorum mollities ſeculique noſtri gravis inertia, utique quia paſſim & otio diffluitur, ac ventri magis curando quam valetudini ſtudetur. Videlicet ita naturæ omnium noſtræ comparatum eſt, ut libenter ea negligamus præcepta quæ ſedulitatem exigunt. Quanto autem præſtabilius fuerit majorum ſtudia æmulari qui ſanitatis atque ἐυεξίας ergo, publica etiam condidere gymnaſia atque lavacra, quorum uſu corpus & firmum reddebant, & ſuperfluis omnibus repurgatum. Sed ut nihil non (Authore *Flacco*) damnoſa imminuit dies, ita priſtinæ hujus induſtriæ ne veſtigium quidem ullum hodie intereſt. Quoniam ad hunc locum perventum eſt, non alienum videtur vires balnearum, & poſt has unctionum quoque exponere. Ergo veteres calidis lavacris utebantur, ad diſſipanda ſupervacua tertiæ concoctionis, & ad corpora tum calefacienda tum humectanda. At frigidæ natationem alias adhibebant, ut vires augeſcerent pulſo in viſcera calore, alias cutis denſandæ gratia, quo communitum corpus eſſet contra ambientis nos aeris injurias, ac tertio, ad ardores corporis abolendos. In qua re efficaciſſimam eſſe frigidæ piſcinam GALENUS affirmavit, adducto de iis quos Sol exuſſit, exemplo. Accedimus, inquit, ad frigidam ne loqui quidem præ linguæ & faucium ariditate valentes, totumque corpus ſtipulæ ritu ſiccum habentes. At egreſſi è frigida illico omnia pro naturæ habitu recipimus, nec febrili amplius calore vexati, nec ſiccitate afflicti, prompteque loquentes, ac plurima ſitis parte levati. Hæc ille. Porro in frigida lotione hæc fere antiqui obſervabant. Primum ne qua de cauſſa corpus eſſet imbecillum, in quo nimirum infirmus calor frigidi elementi violentam qualitatem ſuſtinere potis non eſt, neque impedire, quo minus prompte ea in corpus irruens viſcerum aliquod violet. Secundo eos quoque a frigido lavacro removebant, quibus ætas nondum penitus adoleverat, idque ne pulſis intro ſuccis habitus tardaretur incrementum. Tutiſſimum autem frigidis undis mergi cenſebant mediis ætatibus corporibuſque ἐυσάρκοις, id eſt, juſta carnis mole præditis (Latini *quadrata* nominant) utique ſi æſtas eſſet, totaque cutis frictionibus ante præcalfacta. Ceterum calida lavatio ut minore periculo, ſic majore fere cum fructu adminiſtratur. Tenuia enim acriaque excrementa quæ ſubter cutem occuluntur, foras digerit, ac hæc quæ vehementius inaruerunt membra humectat: quæ obriguere, emollit: quæ tenſa fuere, relaxat. Hiſque nominibus dolores graviſſimos placat, & laſſitudines diſcutit, itemque calore, diſtractionem alimenti in corpus Græcis dictam ἀνάδοσιμ promovet. Humectatione ſomnum accerſit, utroque corpulentiam & ἐυεξιάμ parit. Neque vero ignoro haſce tam eximias ſolii dotes (ſi quis ubi non expedit, lavetur) maximis incommodis obſcurari conſueſſe. Nam quoniam omnia in corpore laxat funditque, ob id ingenitum calorem minuit, appetentiam dejicit; humores commovet, fluxoſque reddit, ex quo incidit, ut ſi qua pars ſit admodum debilis, in eam protinus ſuperfluorum impetus fiat: Tum ſi cruditas aliqua primas venas viſceraque obſidet, ſemicoctus humor ſub calore liquetur, in omnemque venarum propaginem deducatur. Et de lavatione quidem ſatis dictum putamus, proximumque eſt ad unctiones tranſire, quibus inter ſanitatis præſidia non infimus locus debetur. Siquidem iis corporibus optime ſuccurrunt, quæ quoquo modo conſumpta humectationis egent. Quia vero cum quadam pertractione membrorum fiunt, moderate hoc quoque nomine calefaciunt. Perungebantur veteres potiſſimum a gravi labore, ſcilicet ut quæ nimium in corpore inaruerant, humeſcerent, quæque tenſa aut rigida fuerant, emollirentur laxarenturque. Interdum & a calenti ſolio idem ipſi tentabant, ne receptus

Balneæ calidæ ad quæ conferant, & ad quæ frigidæ.

Gal. 10. Meth.

Quibus frigida utilis.

Lavacrum calidum quid præſtas.

Lavacri calidi uſus quando noxius.

Unctiones ad quæ conferant.

in

in carnes humor obstructa per pinguitudinem cute protinus digereretur: cum ut recens lotis id veluti quoddam esset munimentum ad propulsandas ambientis aeris injurias.

NUllum cibi genus fugere, quo populus utatur. Interdum in convivio esse, interdum ab eo se retrahere, modo plus justo, modo non amplius assumere: bis die potius quam semel cibum capere, & semper quamplurimum dummodo hunc concoquat.

In victu commissus error, multos anniversariis morbis implicat. Galeno dissolutior victus morbum attulit.

¶. Putaverit quis hoc CELSI præcepto Medicinæ partem, quæ de salubri victu agit, labefactari, nihilque ad sanitatem interesse, hoc genus cibi potionisve sumatur, an aliud, nisi longo olim jam usu compertum & GALENI testimonio comprobatum esset multos eximio corporis statu homines, quos fas erat incolumes ad ultimam usque durasse senectutem, ob unicum victus errorem quotannis fere gravi aliquo morbo jactari. Quo profecto incommodo nec ipsemet potuit carere GALENUS, qui se refert cum adolesceret, victitasse dissolutius, ex eoque non ante laborare anniversaria fabricula desiisse, quam circiter octavum jam & vicesimum ætatis annum emendatiorem victum Parentis hortatu esset amplexus. Adeo apparet non ita sentire CELSUM, ut temere, quibus lubitum est eduliis quovis tempore sine ordine, sine defectu atque modo utamur (Istud enim impudentis parasiti, non tanti esset Medici consilium.) Quin potius sic ipsum præcipere, ut quisquis rectissime valet, sese cum quadam moderatione ad cuncta genera ciborum, qui populo sunt usui, comparet, idque ea de caussa, ne offendatur, si quando aliqua adactum necessitate insolitis rebus saturari oporteat. Illud Præceptum probe duntaxat valentibus CELSUS applicans plus justo arctasse videatur, quando accuratius id æstimanti appareat opinione latius parere, ipsisque interdum intemperantioribus corporibus non tantum optime constitutis accommodari jure posse. Nam si vel temperatissimus quisque sæpe usque adeo sumpto liberalius meraco læditur, cum neque ventriculus ejus liquoris asperitatem, neque acres fervidosque habitus caput unquam, experiri ante consueverunt, quid Arii Peripatetici casum in bibita præter morem frigida miremur, qui (referente GALENO) cum gracilis natura esset atque ore ventriculi frigidissimo, ideoque curiose semper a frigidæ potu sibi per sanitatem temperasset, forte in febrem lapsus, atque a Medicis supra consuetudinem potare gelidam aquam jussus, haud ita multo post animam afflavit. Jam vero quisquis in urbe indulgenter habitus conquisitissimis ferculis indies ventrem explevit, moxque aut fortuito, aut aliqua denique necessitate ab deliciis avulsus, ad rusticorum olera leguminaque transit, qui quæso non ringatur, &, ut inquit HORATIUS, *Solos felices viventes clamet in urbe*. Adstipulatur his illud HIPPOCRATIS. *Consueta longo tempore, etiamsi deteriora sint, insuetis minus molesta esse consueverunt*, lib. 2. Aph. 50. Adjicitur dissuetudinis hujus tædio, malæ etiam concoctionis periculum. Nam quæ quisque fere fastidit, ea ventriculus minus alterat. Omnia ergo sanis tentanda, ut omnia commodius ferant. Nam sicuti cibus quisque demutatur secundum qualitatem, ita vicissim id quoque corpus a quo alteratur, utcunque afficit, alteratque. Ex quo incidit, ut inter corporis naturam & assumptum alimentum major indies similitudo seu quædam cognatio nascatur, inde adeo ut qui cibus initio erat vescentibus

Qui intelligenda sit proposita Authoris sententia.

Historia Arii Peripatetici frigidam præter solitum bibentis. Gal. lib. de consuetudine.

Insolitus victus seu bonus seu malus est naturæ molestus.

Cibus & corpore alteratur & in ipsum alterat.

tibus

tibus ingratus, longo tandem usu fiat suavis. At vero magna cura opus est, ne valetudo hac ista licentia fiat deterior. Quare sciendum est (ut modo praecepi) moderatione quadam hic opus esse, neque cuiquam quantumvis firmo pro sua libidine quaevis apposita vorare licere. Est autem moderatio quam secutus author, videtur aptissima, quoties neque diutius ista quam par est tentantur, & tamen aliquoties adhibita non omittuntur, sic ut non tantum cibi voluptatem, sed salubritatem quoque commendet rarior usus. Ejusque rei causa consultum est, non uno in victus genere diu persistere, sed aptis vicibus a lenibus cibis ad acres, ab acribus ad lenes, a vino ad aquam aut zythum, ab his ad vinum transire, convivari interdum, at saepius contracte vivere, rarius plus justo, saepissime non amplius assumere, postremo nihil non tentare, ne quid per necessitates nobis sit nimium insolens. Quemadmodum enim summa quandoque est in eo pernicies, quod auxilii causa inventum est, sic contra quae alias vehementer obsunt, ea aliter aliterque tentata, saepe auxilii vicem exhibent, ut in hac ipsa re, ubi victus genus modumque in pejus novare interdum permissum est, ejus spe commodi ut urgente necessitate cum omnibus quis oblectetur eduliis, tum nullis eximie laedatur. Porro autem quare bis die potius quam semel capere cibum oporteat, haud difficilis ratio est. Nam quoniam ventriculus per severiores inedias exinanitus labefactatur, excrementaque (ut GALENO placet) totius corporis, nisi cibo subventum sit, recipit, tum venae quoque consumptis nimium succis, suam quoque inopiam invitae sentiunt, protinus fit, ut alimenti concoctio omnis intus frustretur, quandoquidem id & ventriculus infirmus male alterat, & venae sanguinis inopes, imperfectum ante tempus excipiunt. Scite enim GALENUS particulas in trahendo nutrimento cum famelicis equis comparavit, qui pabulum ex ipsis etiam mandibulis unus alteri certatim eripiunt, in qua, inquit, pugna fortior potitur victoria, ut in hac ipsa accidit re. Nam hepar cum intus alimentum est, totis viribus ad trahendum insurgens ventriculo non egre eripit, quod hunc onere molestat. Ut autem utrobique tempora nimium praecipitant, sic ambo haec viscera optato alterum chylo, alterum chymo frustrantur: Ventriculus quidem, quia alimentum non satis diu retinuit: Hepar vero, quia ante tempus attraxit, sic ut imperfectum id in probos postea succos convertere nequeat. Ergo quo & calor insitus qui succis fovetur, maneat integer, & cruditatis amoliatur periculum, satius est bis per diem esse. Tum illud quoque observatione dignum est, ut quoties estur, tantum semel ponatur cibi quantum plurimum concoquendo ventriculus est, idque primum ne pecudum more ad inexplebilem vorandi cupiditatem assuescamus, quod & illiberale & homine indignum est: deinde ne uno cibo intus substante, novus superingeratur? Ita enim omnis concoctionis lex ordoque evertitur, ventriculo ex novae rei appulsu recluso, tum perficere id quod prius intus erat cessante, ac sic omnia pariter corrumpente. AVICENNA scrupulosius notare studens qualia tempora cibo legerentur, *post sextam & decimam quamque horam edendum censet*, sic ut dapes duorum dierum intervallo ter ponantur. Ea res cum parum secura, tum per quam difficilis observatu est. Primum enim quisnam his se legibus impune obstringat, cum tot indies nos circumveniant incommoda, quae vetant atque impediunt quominus liceat eundem ponendi cibi tenorem perpetuo servare. Interdum enim cum nolis, comesse bibereque necesse est, saepeque cum maxime velis, abstineri. Tum quis vero sustineat saepe

Quali moderatione in variando victu opus sit.

Bis die sumptus cibus utilior est.

Quę incommoda adferat inedia. *Gal. 6. sanit. Gal. lib. de facult naturalib.*

Trahentes alimentum particulae famelicis equis per similes.

Concoctio quare post longiorem famem evertatur, idque tam in hepate quam in ventriculo.

Cibus quaque comestionis vice quamplurimus potest concoqui, sumendus est.

Avicennae ratio in ponendo cibo rejicienda est. *Avic. in lib. Canticorum.*

de die & stertere & cibo carere, noctu vero curare negotia, eamque temporis particulam epulando consumere, quam parens Natura quieti laxandisque mortalium animis dicavit. Meminisse profecto Principem oportuit, non ideo nos vivere ut edamus, sed ut vivamus, edere. Quaesitum est ab nostris hominibus, debeat nec ne coena frugalior prandio, an vero esse liberalior. Estque ingens de hac re pugna suis utrinque innixa Authoribus, non his modo quorum nomen in obscuro est, sed clarissimis quibusque memoriae nostrae viris. Ex iis plerosque omnes reperias qui oppido quam inartificiose id argumenti versarunt, semel finientes ac veluti edicto statuentes, plus minusve aut prandendum aut coenandum esse nulla posita corporum differentia. Ego vero, ut non eadem omnibus corpora nec vitae institutum est, sic nec victus normam esse oportere existimo, judicoque ejus rei causa opus hac esse limitatione. Quicunque capitis imbecillitate ac destillationum vitiis saepius urgentur, quique corpus universum ac praecipue ventriculum nacti sunt suffrigidum, atque ob id plus justo excrementosum, parcius omnes ut coenent necesse est. Nam etsi somnus concoctioni auxilietur, impedit tamen superfluorum vacuationem, quorum vis longe maxima in comprehensis corporibus per noctem coit. Neque vero mirum sit id incommodum somni occasione incidere, ut qui detento circa ima praecordia calore atque spiritu omnia naturae effluvia comprimit. Neque enim cum quis soporatur, aut alvum dejicit, aut urinas reddit, multoque minus inutilem capitis ac ventris pituitam excreat. Tum ob nocturnae aurae frigora, & gemini caloris ad interna recessum, ipsa quoque corporis difflatio minuitur, quantumvis per haec tempora sudores plerumque sint effusiores, quum scilicet toto corpore excrementis admodum oppleto, id duntaxat quod in subcutaneis locis est, sub crassi madoris specie foras exundat, non valens (ut de die fit) tenuari atque insensibili transpiratione evanescere. Isthaec quidem superflua quae comprehensa sunt omnia dormientibus intus cunctata cum nullas non partes onere lacessunt, tum eas quae suapte natura magis sunt excrementitiae, plus ceteris, premunt. Estque ex earum numero prima, ipse ventriculus & post hunc caput. Illius cruditatem ex larga coena contractam denunciant postridie cum surgitur gravitas, inflatio, ructus ac multus pituitae screatus: Hujus oppletionem, dolor, pondus, sensuum torpor, destillatio, ac nocturnae tusses arguunt. Quippe noctu quam maxime cibus effumat, effervescentibus caloris accessu visceribus, crassosque halitus supra in caput instar foci ejaculantibus, qui protinus halitus loci frigiditate illic concreti, neque concoqui ab infirmo capite possunt, neque substantiae ejus assimilari. Ex quo incidit, ut mole ac pondere laborantes suo confestim in subjecta loca deorsum versus sidant, proque varia decubitus fortuna, modo gravedines, modo raucitates, & his pejores tusses, interdum diarrhoeas aut vomitus, neque raro colli dolores creent. Tum haec ista incommoda, tum quae proxime narravimus, vigilantibus omnia fiunt leviora. Nam interdiu partim aeris Sole illustrati potentia, partim ob communis vitae munia difflactio (singulare excrementosis auxilium) vehementior est, id quod cum aliis ex rebus tum hoc quoque argumento discitur, quod vigiles citius dormientibus esuriant. Nam ne illud quidem ab HIPPOCRATE dictum ratione caret. *Vigilia vorax*. Eos hactenus homines loquor qui summae libertatis compotem vitam degunt. Contra enim qui exaltandis quam maximis laboribus totos dies sumptum exercent suum, sicuti palestritae, magnorum operum fabri, fullones, fossores, messores, & id genus hominum robora, quibuscunque etiam subjaceant valetudinis incommodis, semper tamen prandere

Utrum cena, an prandium conveniat esse liberalius.

Quibus parca cena utilis sit.

Somnus effluvia naturae sistit ac proni excrementa accumulat. Sudores quibus per nocturnum somnum sint effusiores.

Ventriculus & caput citissime excrementis per somnum opplentur, & quare.

Destillatio unde & quae pericula adfert. Vigilia promovet corporis difflationem.

Hipp. VI. Epid. S. VV. §. 39. Negotiosis hominibus contractius prandium nunquam non convenit. Detractis nego-

dere frugalius, cœnare plenius debent. Maxima enim ubique concoctionis habenda ratio est, ne qua re, cum ea fieri cœpta est, interpelletur, id quod tum facile incidit, ubi copiosum alimentum labores excipiunt. Quisquis vero jam reliquorum hominum est, quem neque negotiosa vita, neque supra posita corporis vitia impediunt, cœnare is & copiosius & valentius alimentum tuto potest. Sunt namque cœnæ duo maxima ad juvandum concoctionem adminicula, quies & somnus, quibus tertium quasi ἐξ ἐπιμέτρου jungitur, longius temporis intervallum quod inter cœnam postridianumque cibum interponitur. Atque hoc consilio freti veteres cum Romani tum Græci (quorum corpora minus erant excrementitia) tenuissime prandere, largiter vero cœnare consuerant.

tiis ac supra comprehensis naturæ vitiis, semper in genere largius cœnandum est.

Cœnæ tria sunt ad concoctionem adminicula

Gal. 7. Meth.

SEd ut hujus generis exercitationes cibique necessarii sunt, sic Athletici supervacui. Nam & intermissus propter aliquas civiles necessitates ordo exercitationis corpus affligit. Et ea corpora, quæ more eorum repleta sunt, celerrime & senescunt, & ægrotant.

§. Athletæ multo olim valentissimoque cibo viscera saginabant, idque vastitatis roborisque corporei quærendi studio, ut tanto paratiores ad exactum illud exercitii genus venirent, quod ipsi καταπονοῦν appellabant. Instituto hi a salubris legitimæque Gymnastices Professoribus differebant, quibus laborum finis proponebatur actionum corporis vigor, ut contra Athletis validum roboris incrementum quædamque seu pancratica valetudo, qua freti, quam plurimos adversariorum prosternerent. Eratque ipsis ad hanc rem tanto sæpe virium connixu opus, ut omnes propemodum (referente GALENO) e palestra tandem redire cernerentur, claudi, distorti, fracti, aut aliqua saltem particula mutili. Jure igitur CELSUS hujusmodi labores expulit, idque non tantum quod intermissus horum ordo corpus affligat, sed multo quoque magis, quod ipsi quantumvis etiam continentur, nunquam per sese valetudinem non convellant. Siquidem plenos tum vasorum diruptionibus, tum obstructionibus, itemque febri, apoplexiæ ac subitæ præfocationi opportunos reddunt. Inanes vero consumptis solidis tabefaciunt ac præcipites in senectam recta agunt. At in his medios homines, utrolibet incommodo oppugnant, tum justo vehementius eos siccando, tum venarum ruptionibus obnoxios reddendo. Nihilo his leviora ab Athleticis cibis pericula sunt, ut qui copia ac viribus ingenitum nobis calorem extinguunt ac veluti strangulant, non secus quam aut ellychnii flammam delet affusum ipsi copiosius oleum, aut pyram suffocat aggesta stipataque super ipsum nimia lignorum congeries. Neque vero illud repugnat, quod perpetuo carnis suillæ, panis ac vini usu grande concoctionis robur ventriculus acquirat. Quippe sub hoc commodo multa latent incommoda. Nam alimentum etsi accurate confectum venter dedit, venæ tamen ejus copiam impatienter ferunt, sic ut quantumvis id εὔχυμον sit, omnique ex parte sincerum, luxu tamen non genere noceat. Author enim GALENUS est, probatissimi succi edulia, quæque plurimum præbere alimenti possunt, si copiosius vorantur, calorem opprimere naturalem ac (quod magis mirum sit) frigidis morbis initia præbere. Documento meracum est, quod etsi succum gignit corpori (si quid aliud) maxime familiarem augendeque caloris substantiæ convenientem, refrigerat tamen si sine modo potetur. Simileque veri est impulsum hac causa HIPPOCRATEM fuisse, quod tot modis cibos Athleticos, habitumque sit insectatus. Is enim habitus etsi speciosior & coloris decorisque plenior est, non ob id

Athletarum cibus.

Finis laborum Athleticorum.

Athleticos labores Celsus jure condemnavit.

Athletarum cibus quomodo noceat.

Alimentum natura non malum, copiosius tamen ingestum calorem insitum opprimit. Gal. 2. de caus. morb.

Vinum immodice, sumptum, frigidos morbos parit.

Hipp. lib. 1. Aph. 3.

Athletarum habitus periculosus.

tamen satis tutus est. Nam cum hoc affecti homines, in eodem statu nequeant consistere, sed nec porro oppletis jam vasis procedere, fere retro quasi ruina quadam revolvuntur. Jam ut hæc valetudinis detrimenta mittamus, quis non intelligit quam ipsa quoque mens Athletis ex hoc genere victus hebescat, rebusque gerendis fiat inidonea, ut quæ crassissimo sanguinis vapori tanquam putido cœno immersa, neque erigere sese neque extra sordes aciem efferre valeat. Quo magis recte id vulgo jactari existimo: Perquam difficilem esse crassi ventris & subtilis animi copulam.

Athletarum animus hebes. Difficilis cupula crassi ventris, & subtilis animi.

De Concubitu.

CONcubitus vero neque nimis concupiscendus, neque nimis pertimescendus est. Rarus, corpus excitat: frequens, solvit. Cum autem frequens non numero sit, sed natura, ratione ætatis & corporis, scire licet eum non inutilem esse, quem corporis neque languor, neque dolor sequitur. Idem interdiu pejor est, tutior noctu: ita tamen, si neque illum cibus, neque hunc cum vigilia labor statim sequitur.

Epicurus & Democritus Venerem expulerunt. Gal. in Tech.

¶ EPICURUS (quod maxime mirum videri potest) omnem Veneris usum sustulisse legitur. DEMOCRITUS autem usque adeo habuisse hanc exosam, ut parvam esse epilepsiam dixerit. Illud GALENUS jure ut vanum repudiavit, luculentissima oratione adstruens, concubitum & utilem sanitati, & necessarium esse, causamque ejus rei proponit exuberantiam seminis humani, quod æquo diutius intus retentum, transire, ut ipse ait, in venenum solet. Docent hoc atrocissimi casus quibus uterque sexus hinc oppugnatur, convulsio epileptica, insania, subita præfocatio, πνῖξ ὑςερικὴ syncope cardiaca, animi deliquium, & si quæ his similia sunt alia. Ergo cum tanta pericula neglecta Venus adferat, pretium operæ facturus videor, si hujus congruum usum cuique corpori accommodem, idque ab iis orsus hominibus, quibus hæc res esse putatur apprime conducibilis. Eos esse & usus & ratio docuit qui aut ex suæ naturæ vi, aut propter intermissam Venerem multo semine affluunt, præcipue si firmi sunt adolescentes, si solito toro privari, si juvenculæ vividiores, magisque si adultior his jam ætas accessit. Quod si præter hæc calida ipsis humectaque natura est, non citra gravissimas & corporis & animi noxas venereis amplexibus abstinent, ut non injuste PLATO hæc corpora esse simillima dixerit arboribus plus æquo fructiferis. Porro siccis nocentissima Venus est, magisque si pariter etiam frigent. Pauculum enim seminis ejusque suffrigidi his inest, cujus crebra vacuatio corpus reddere magis frigidum siccumque potest, non potest vegetum. Atque hæc de corporum naturis. Ætates mediæ, præcipueque ea quæ etiamnum floret, concubitum omnes haud moleste ferunt. Novissima senectus omnisque pueritia aut male fœcunda aut penitus infœcunda est, quare his ætatibus quia minus roboris subest, Venus inimica est. Ut maximas commoditates ad sanitatem Venus adfert, si & moderate & in loco admittitur, sic rursus perniciosissima est iis qui pulcherrimas ejus dotes libidine corrumpunt. Etenim nulla res vires impensius frangit immodico concubitu. Profunditur namque hic sincerior humorum particula, caloris, spiritusque vitalis plenissima, cujus jactura tanto magis quam effusus sine modo sanguis corpus afflictat, quanto semen illo calidius, atque elaboratius est. Atque hinc sciri potest, quam recte CELSUS præceperit *concubitum nimis neque concupisci, neque timeri a firmis hominibus oportere*. Multum cum omnibus in rebus tum in Veneris ludo mediocritas potest. Huc ipsi quoque parenti rerum Naturæ fuisse studio videtur,

Pericula seminis justo diutius retenti.

Quibus Venus sit utilis.

Venus quibus adversetur corporibus.

Venerem quæ ætates bene, quæ male ferant.

Nihil æque ut Venus vires affligit, & quare.

Naturamediocrem seminis quantitatem nobis largita

tur, quod a prima origine neque semen nobis paucissimum infudit, ut ejus excretio vix necessaria sit: Neque rursus tanta ejus mole nos oneravit, ut assiduo concubitu sit opus. Ergo is si rarus est corpus excitat: Si frequena, solvit. His utili profusa materia corpus infirmat, illa dempta dumtaxat quæ copia gravabat, erigit, vegetum id ac magis virile efficiens, tum ipsam quoque mentem componens, ira, tristitia, metu, aut simili aliqua animi ægritudine emotam, ut hoc nomine ARISTOTELES non perperam judicarit, Melancholicis salubrem usum Veneris esse. Melancholicos Philosophus vocat, quos atræ bilis affectus exercet. Non item eos, quibus propter temperamenti frigiditatem & siccitatem proxime diximus concubitum adversari. Itaque his Venus magis subvenit, qui sine probabili causa tristari incipiunt atque timere, tum in latebras sese abdere hominumque conspectum vitare, quos ideo Græci μισανθρώπυς nominaverunt. Videlicet ejus generis hominem sibi visum GALENUS narrat assiduo metu excruciatum, ne Athlas cœlo impar sustinendo oneribus cederet, ipseque una cum eo ruinis succumberet. Eo ut non minus vesanum, sic longe miseriorem ætate sua extitisse, CELSUS memoriæ prodidit, cui prædiviti quidem existenti famem tamen oppido quam stulte timenti, ut vani metus lavarentur, subinde falsæ hæreditates nunciabatur. Verum his forte Melancholicis Elleboro ac vinculis potius quam Venere opus sit: Longeque hæc iis futura est innocentior, qui etsi etiamnum utcunque sapiunt, ad μηλαν λεος tamen symptomata vehementer inclinant, qualem GALENUS 6. *locorum affect.* proponit, qui cum uxoris obitum acerbe ferens, multo luctu sese conficeret, protinusque amissa cibi cupiditate, ad hæc quæ retuli symptomata vergeret, non ante sese in sanitatem vindicavit, quam ad fœminæ consuetudinem redisset. Ac tantus quidem fructus est, quem rarus spondet concubitus. Huic periculi magnitudine frequens veluti ex opposito respondet. Nam corpus effœminat, laxum id, enerve, frigidum, siccum, imbecilleque efficiens, ut non sit quod magnopere quis miretur ex hoc fonte tot tantaque mala scaturire, apoplexias, lethargos, epilepsias, altos sopores, cœcitates, tremores, paralyses, spasmos, hisque omnibus tædiosiores podagras, chiragras, coxendices, quæque his paria sunt arthritidis tormenta, quorum juxta Poetas Bacchus est Pater, & Genitrix Venus, quemadmodum græcum habet Epigramma: Λυσιμελὴς Βάκχυ και λυσιμελὴς Ἀφροιδίτης Γεννᾶται θυγάτηρ λυσιμελης ποδάγρα. Quoniam ad frequentem concubitum perventum est, scire licet, hunc non esse numero æstimandum, quoties scilicet aliquis id opus expleverit, sed ex natura seu viribus hominis finiendum. Interest enim non quot Veneris exercitæ sint vires, sed quæ ætas, quæ vires, quæ corpora sint. Nam si firmus senex, juvenis imbecillus est, quid miri si idem subinde concubitus canescentem erigat, florentem debilitet, tum huic fuisse frequens, illi rarus dicatur, utique si is rarus est, qui corpus non solvit. Siquidem ut non omnibus Venus juxta inimica, ita nec salutaris est. Proin frequentem concubitum non numerus, sed corpora faciunt. Quemadmodum enim (Authore GALENO) nonnulli sunt, quos protinus a juventute Venus facit imbecillos, ita alios reperias, qui nisi sæpissime coeant, capitis gravitate, inappetentia, concoctionis difficultate (hanc Græci δυσπεψίαν, illam ἀνορεξίαν vocant) præcordiorum dolore ac febribus affliguntur. Porro certam statamque Veneris mensuram cuique tum ætati tum naturæ præscribere, haud adeo facile factu est, cum propter inexhaustam atque omni prope dixerim numero majorem particularium multitudinem, tum quia GALENUS Author est, quod nec scribi nec dici potest, id in

Venus rara corpus excitat, frequens solvit.

Venus Melancholicis utilis.

Historiæ Melancholicorum *Gal. 3. de locis aff. cap. 6.*

Quibus Melancholicis Venus accommodatior.

Quæ incommoda immodici concubitus.

Bacchus podagræ pater, nutrix Venus.

Frequens esse concubitus quo modo intelligendus.

Alios neglecta Venus, alios tentata ostendit.

Quibus notis Veneris modus aut nimietas deprehendatur.

unoquoque quantitatem esse. Itaque ne CELSUS hoc scrupulo nos impeditos relinqueret, experimentum ab ipso sensu depromptum dedit, cujus indicio ductuque omnem Veneris modum in unoquoque inveniamus. Scire, inquit, licet eum concubitum non inutilem esse, quem corporis neque languor neque dolor sequitur. Quam observationem nec ipse præteriit silentio GALENUS, eam esse haud inidoneam Venerem scribens, quam nulla virium infirmitas excipit, utique si quis solito levior factus ac melius spiritum trahere videatur. Et quidem Veneris modum jam explicuimus. Superest tempestivum ejus usum exponere. Ea multis de caussis tutior esse noctu creditur. Primum quod propter intermissa negotia sufficiens tum sit quies, quæ lassatos hac contentione artus recreet, quæque utero ad tenendum conceptum præsidio sit. Secundum est, quod ut corpus Venereis caloribus relaxatum, circundatis ipsi per quietem tegumentis optime contra nocturnæ auræ afflatus communitur, sic interdiu subito aeris frigore facile excipitur. Adde quod de die proclive sit periculum cruditatis utique horis pomeridianis, confecto nondum quod intus est alimento. Quippe omnem cruditatem cum quivis violentior motus, tum venerea contentio exasperat, eoque fit ut si cui de die prolificandi incesserit cupiditas, satius sit ante cibum id facere ipsum, atque interposita qualicunque quiete paulum quid comesse, quod nec concoctu difficile, nec mole ventriculo grave sit. Neque enim protinus juxta venerem cibus recte ponitur. Nam si is paulo ante datur, ab accensis membris ante tempus attrahitur: Si post, & tum quoque in hiantia mesenterii vasa facillime abripitur, sicque cruditas utrinque movetur. Jam vero ne noctu quidem sat tuta Venus est, quam vigilia ac lucubrationes excipiunt. Geminatur enim sic corporis afflictio, naturaque primum venerea contentione defessa, ac mox vigilia nocturnisque fracta studiis tot ærumnis impar est sustinendis. Ceterum ut rem omnem finiamus, ea esse tempora Veneri aptissima perhibemus, quibus alimentum in ventre atque jecinore percoctum est, quæ res in ultimam forte incidet noctem, ipsamque si mavis Auroram. Antequam quisquis in Cypridis palæstram descendet, fieri nequit, ut crudelitatis periculum ullo modo effugiat. Quo minus etiam opinio probari PAULI ÆGINETAE debet, qui nescio qua fretus authoritate quove impulsus consilio, locum Veneri tribuerit a cibo & ante somnum. PROTINUS (inquit) *a coitu somnum capienti, lassitudo solvitur*. Atqui (o bone) hanc ego lassitudinem pusillam judico, eam quæ Venerem vel temperatissimam nunquam fere non sequitur, parvoque disperit momento, postposita corporis quiete, quæ horis antelucanis nobis etiamnum cubantibus durare potest. Hæc ista identidem quies, opem, roburque utero abunde sufficit, ut is quam minimo negotio (deest namque corporis motus) acceptum maris semen suis tunicis undique apprehendat includatque. Quin & ÆGINETAE opinionem una hac sententia HIPOCRATES explosit. *Labor, cibus, potus, somnus, venus, omnia sunt mediocria*. Sic enim & unico epitheto singulorum modum, & ipso orationis ordine convenientia tempora senex expressit.

Gal. in Techna.

Venus cur per noctem tutior.

Venus motusque omnis alius cruditati adversatur.

Venus diurna ante cibum exercenda.

Venus nocturna inutilis, quam vigilia aut studia excipiunt.

Quæ tempora Veneri exercendæ captanda sint.

Error Pauli Æginetæ. *Lib. 1. cap. de Venereis.*

Hipp. VI. Epid. 1. VI. §.

HÆc firmis servanda sunt, cavendumque ne in secunda valetudine adversa præsidia consumantur.

¶ Aurea hæc est, suoque dignissima Authore Sententia, qua docemur, ne dum recte valemus, oppido quam rigidi simus Medicarum præceptionum observatores; quin potius varia genera rerum per secundam valetudi-

tudinem sectemur, quo adversa earundem usus, & adjumenti plus, & molestiæ minus adferat. Estque hæc oratio seu epilogus quidam eorum quæ superius scripta fuere. Neque vero ignoro, aliam quoque præter hanc dari præsentis loci interpretationem posse. Scilicet cavendum esse per secundam valetudinem, ne ea præsidia consumantur, hoc est, inutiliter usurpentur, pereantque quæ adversæ valetudini dicata sunt. Scilicet minime convenire, ut qui commodissima utitur valetudine, sanguine per venam misso vacuetur, aut epoto pharmaco perpurgetur, sed nec statam aliquam tenuantis diætæ formulam anxie observet, aut id genus aliquid eorum peragat, quæ ad male valentes inventa præsidia sunt. Siquidem optimo corpori (de quo hic penitus agitur) quia omnium rerum symmetria quædam inest, nihil aut apponi debet aut adimi, quin contra potius in pristino id naturæ suæ statu conservari postulat. Jam vero si sanguis naturæ creditur thesaurus, ad hæc, si sano corpore prædití Medicamentis purgati cito exolvuntur, tum si nimis constitutum atque exquisitum victum tantopere in sanis HIPPOCRATES insectatur, quis porro dubitaverit ista omnia per firmam valetudinem, ut nulla necessitate, ita non nisi maximo cum virium detrimento usurpari unquam posse? At vero hæc ista interpretatio sit ne priori anteferenda, an minus ducenda genuina, neque posse facile decerni neque permagni referre existimo. Proin cum utraque æque sit utilis, suum cuique liberum esto de hac re judicium.

Temere in sanos sumuntur quæ ægrotis debentur remedia.

Hipp. 2. Aph. 36. §. 1. Aph. 5.

CAPUT II.

Quæ stomacho imbecillis servanda sint.

ET imbecillis *stomacho*, quo in numero magna pars urbanorum, omnesque pene cupidi litterarum sunt, observatio major necessaria est, ut quod vel corporis, vel loci, vel studii ratio detrahit, cura restituat. Ex his igitur, qui bene concoxit, mane tuto surget, qui parum quiescere debet, & si mane surgendi necessitas fuerit, redormire. Qui non concoxit, ex toto conquiescere, ac neque labori se, neque exercitationi, neque negotio credere.

DEfinitis omnibus quæ pertinent ad firmæ liberæque sanitatis curationem, CELSUS ea præcepta protinus junget, quæ vitioso seu corporis totius seu unius particulæ statui debentur, idque sumpto ab stomachi imbecillitate initio. Stomachi appellatione id Græcis communiter significatur, quod ipsi propria alias voce *οἰσοφάγον*, ac Latini *gulam* nominant, omnem illum cibi meatum, qui ori & ventriculo interjacet. At CELSUS illum *καταχρηστικῶς* hoc loco, ut (alias sæpissime) pro toto ventriculo, tametsi & interdum (ut semper GALENUS) pro ejus tantum ore usurpavit. Ceterum hujus partis tutandæ eo nobis cura major esse debet, quo ejus offensa graviori cum tædio tum periculo universum corpus exercet. Est namque ventriculus primum concoctionis ciborum instrumentum, & omnium compagis humanæ partium quoddam seu commune promptuarium, cui si quis error circa munus concoquendi semel accidat, ejus illico particeps fit & reliquum corpus. Scilicet supra naturæ

Stomachus quid.

Stomachi vitia quanti sint.

vires est, ut bonus in hepate ac venis sanguis instauretur, male coctis in ventre epulis, hoc ipso, quod unius concoctionis vitium alterius robore nunquam corrigatur. Quod vero studiosos literarum imbecillus stomachus potissimum exerceat, hæc esse causa putanda est, quoniam intempestivioribus studiis (sive hæc protinus a cibo, sive noctu fiant) plus æquo vacant, tum quia dulcedinis disciplinarum gratia libris continenter affixi, necessariæ ad sanitatem exercitationis usum fere negligant: Hinc enim coire intus pituitam: Hinc stomachum affluentium excrementorum multa saburra onerari necesse est, quandoquidem hæc ista pars (sicut GALENO visum est) ut primum semel labefacta est, protinus recipit superfluam universi corporis materiam. Eadem insuper calamitas complures etiam oppidanos affictat, ut qui ob rerum omnium affluentiam dissolutius victitant, otioque (re omnium perniciosissima) torpescunt. Ergo id genus hominibus omnibus CELSUS edicit, ne antea mane surgant, quam pridianam cœnam ventriculus subegerit. Recte enim semper negotia postponuntur concoctioni, quam quies, multoque hac magis somnus promovent, scilicet dormientibus, quia motionis sensusque instrumenta ociantur, calor spiritusque pene omnis in penitissimis occulitur præcordiis, omnia ibidem, quæ concoctionis egent, perficiens, suoque veluti numine tutelari nulla non naturæ opera collustrans. Sane hunc caloris ad interna recessum ipse indicat spiritus, qui per somnum trahitur & frequentius & altius. Ex quo sciri potest, recte id ab HIPPOCRATE positum fuisse, *Vigilans exterius calidior, intus frigidior: Dormiens contra.* Hæc ista paulo accuratius consideranti mirum videri desinet, quod CELSUS præcipit, tantisper absque omni negotio esse quemque oportere, imo si licet, etiam dormire, donec ventriculus in totum suo munere sit perfunctus. Nam quis unquam dubitavit laborem cruditati adversari, quietem certissimum auxilium esse, quatenus sub hac alimenti concoctio, sub illo distributio magis vigent?

Stomachus cur studiosis imbecillus.

Gal. de sanit. Stomachus debilis recipit totius superflua.

Somnus & quies adjuvant concoctionem.

Hipp. 1. Epid. 12. §. 33. Ante exactam ventriculi concoctionem, non esse negotiandum.

QUi crudum sine præcordiorum dolore ructat, is ex intervallo aquam frigidam bibere debet, & se nihilominus continere. Habitare vero ædificio lucido, per flatum æstivum hybernum Solem habenti, cavere meridianum Solem, matutinum & vespertinum frigus, itemque auras fluminum atque stagnorum, minimeque nubilo cœlo Soli aperienti se committere, modo frigus, modo calor moveat. Quæ res maxime gravedines destillationesque concitat. Magis vero gravibus locis ista servanda sunt, in quibus etiam pestilentiam faciunt.

§. Improbam ventriculi concoctionem ructus arguit. Hic si aspero quodam acore fauces perstringit (ὀξυρεγμίαν Græci nominant) frigidis causis innectitur, estque vaporosus quidam spiritus ab invalido calore intus genitus, subindeque per os supra explosus. Dixi invalidum calorem, ejus primum respectu, qui penitus oppressus victusque cum sit, summam parit cruditatem: Quoniam potis non est cibos extenuare, neque dissolvere, neque conficere, nedum halituosos inde spiritus excitare. Jam vero qui calor nimius est, adeo omnia quæ ventriculo comprehenduntur, exurit tabefacitque, ut ne tantillum quidem reliquum faciat idoneæ ad crassi frigidique vaporis generationem materiæ. Nimirum qui hic ructus supervenit turbidus quidam, siccus fumosusque flatus est, propter vehemen-

Ructus malæ concoctionis index. Ructus accidus quid, & quomodo moveatur.

Ructus fumosus.

tem

tem caloris intemperiem (ut GALENUS ait) & paucis, & durationis non longæ. Tametsi non ignorem hunc quandoque ructum pertinaciorem evadere, utique si flava ab jecinore bilis in ventriculum mittitur, aut si quæ adsumuntur edulia, sunt multi nidoris, ut allium, radicula, cepa: Seu facillimæ alterationis, ut lac, oleum, ovum sorbile, & similia, quæ fervidus ventriculus protinus extorret, vittatque. Ceterum (ut ad rem propositam veniamus) de istiusmodi ructus genere, minime intelligenda *Authoris* hæc oratio est.

Gal. 6. Sympt.

Quem ructum Celius hoc loco proponat.

Nam quam hoc loco ipse molitur retinendæ intus materiæ concoctionem, ea nidoroso ructui penitus futura est inutilis. Scilicet quæ hunc movet materia, quoniam neque ullo naturæ beneficio fieri salutaris neque in integrum restitui potest, qua via primum licet, infra suprave exterminanda nullatenus (firmato frigida stomacho) intus cohibenda est, idque ne venas semel ingressa benignos quoque succos sua putrescentia contaminet. At vero acido ructui nulla hujusmodi opus vacuatione est, rectius concoctio adhibetur, quæ id quod parum exacte alteratum est, perficiat. Nempe hoc fretus consilio GALENUS materiam accidi ructus medicamine *διὰ τριῶν πιπέμεων*, concoquit, fumosi *ἱερᾶς πικρᾶς* usu expurgat.

Gal. 1. loc. affect.

Acidum ructum eum intelligas oportet, qui ab infirmo nascitur calore, sive initium imbecillitatis cruda fecerint edulia, sive humoris qui ibi coiit natura, sive nuda etiam ejus partis intemperies. Loquor hæc pituitæ caussa, quæ ex capite in ventrem destillavit, quæque corruptione perdita non recte intus tenetur: Spem enim concoctionis omnem effugit. Quis igitur jam non videt sub crudi ructus appellatione eum denotari, cui GALENUS acidi nomen tribuit, quod certe crudo magis conveniens propriumque est?

Ructus crudus idem quod acidus.

Quoniam, ut proxime dixi, calor parum validus cibos hic quodammodo dissolvit, at non omnino conficit, ex quo flatus moveri crudos naturale est, sic profecto ut in aeris incidit tempestatibus, qui aer si per hyemem Boreali frigore riget, aut rursus æstivis horis sub flagranti Canicula æstuat, pacatus omnino visitur, nubibus ac ventis in totum carens, idemque contra mediis inter has constitutionibus nimbis, ac flatibus turbatur. Sed hæc posuisse sufficiat de propositi symptomatis natura: quare ejus jam nunc explicandum remedium est. Ac primo quidem illud jure quis mirabitur, quo modo potui sumpta frigida, frigido ventriculo subveniat, cum indubitatum tritumque Medicis axioma sit, contrariorum usu contrariis remedia dari. Adhæc si GALENUS in porrigenda frigida usque adeo cruditatem horruit, ut ne iis quidem, quos ardentissima febris extorret, eam ante concoctionem indulserit, quanto majore reverentia metuque sanis cruditate vexatis largiare, quibus talis præsidii neque tam anceps est occasio, neque tam urgens necessitas.

Gal. 6. Meth.

Quid ergo? Errare potuisse CELSUM in tanta re credimus? Minime Hercule. Nam quis unquam antiquorum virorum scripta tuto condemnavit, utique cum in his quæ in speciem falsa sunt, ea sæpe diligens inquisitio rectaque ratio non solum probabilia facit, sed etiam firmissimo veritatis robore solidet? Ergo CELSUS frigidam hoc loco potui dat, non quidem continenter, atque sæpius inter cibos (ut fit) bibendi gratia, sed per intervalla duntaxat.

Frigidæ potio quo modo crudo ructui succurat.

Sed qualia tempora huic rei legi, aut quanta hæc esse intervalla expediat, quoniam ipse Author non junxit, æquum est nos id partim ex artis præceptis eruere, partim ex aliis hujus viri scriptis (si qua fieri via potest) contestatum facere. Frigida, inquit AVICENNAS, inani ventriculo perniciosa est. Idem & ratio ostendet, si quis ejus potionis naturam curiosius intueatur. Nam cruda cum sit ac vehementi frigore aspera, inanem ventriculum protinus offendit seu nervaceum, ipsumque

Frigida cur inani ventriculo noxia sit.

que suapte natura frigidum, nec ullo jam cibo adversus crudi elementi vim communitum. Cujus quoque rei periculo adjicitur præsens ventriculi cruditas, quæ sola prohibere usum aquæ potest, utique si inter cibum potionis quotidianæ vice sumitur. Sed ipsum forte præstiterit audire CELSUM, qui laxitatem suffrigidi stomachi curaturus, sic inter cetera loquitur. *Legere clare oportet*, *ambulare*, pila armisve exerceri, non aquam, sed vinum calidum jejunis bibere, uti post cibum frigidis potionibus.

Lib. I. cap. 3.

Frigida urgente crudo ructu post cibum porrigenda.

Adeo apparet quocunque te verteris, frigidam (si unquam hic ea dabitur) non nisi protinus a cibo recte dari posse, idque non tam sedandæ sitis (quæ hic fere nulla est) quam adstringendi firmandique stomachi gratia. Verum ne sine validiore pondere argumentorum nova condere dogmata, ac παράδοξοποιος esse nonnullis videar, non dubitabo partim probabili ratione, partim authoritate antiquorum Medicorum uti, quibus id quod adstruo, persuasum Lectori efficiam, utique cum non deesse sciam, qui diversum sunt opinati. Sed agedum, a quonam rectius ordinamur, quam ab ipso nostro CELSO, qui luculentissimis verbis (ut modo retuli) hanc rem confirmavit? Tum proximis ab hinc locis eandem repetit, saturis consulens, siquidem meliorem optent concoctionem, ut frigidæ poculo sumptas dapes includant. Extat alius in eodem *Authore* locus, ipso meridie clarior, qui velut indice rem omnem hanc commonstrat. Scribitur ille tertio hujus libri capite de ventriculi imbecillitate, quæ pituitæ vomitum secuta est. Illic cum primum *Author* tenacem crassumque humorem hyssopi, radiculæ, & similium usu tenuerat deterseratque, protinus citato vomitu pituitaque exempta infirmitatem ventriculi correcturus, tum panem hesternum, tum vinum austerum, & meracum, itemque carnes assas cibumque omne siccissimum posuit, ac novissime postque omnem comestionem tres aquæ frigidæ Cyathos bibendos esse præcepit. At missa faciemus, si voles, hæc omnia, potius (ne forte uni errori fidem similibus erroribus quæramus) HIPPOCRATEM atque GALENUM duo Medicinæ lumina super hac re consulturi. Ergo GALENUM, *primo Sanitatis Tuendæ*, adeo frigidæ potum a cibo non reformidavit, ut ipsis etiam pueris indulserit, utpote inexhausta semper cruditate propter assiduam voracitatem gravatis.

Frigidam Galenus ipsis etiam pueris a cibo concessit.

Frigida quomodo crudo ructui medeatur.

Quippe huic malo ideo data a cibo frigida medetur, quod arctatis circum epulas stomachi villis calorem includat brevique in spatio coerceat, unde is protinus acceptis viribus invalescens cruda quæ intus sunt omnia promptius edomat, & ad chyli perfectionem demutat. Adeo apparet ut vix unquam quicquam, ita ne hoc quidem a vulgo temere dici: A frigido potu calidum sanguinem instaurari.

Ructus crudus quomodo fiat.

Sane quantas vires adstringens hæc frigidæ vis cum ad cruditatem tum ad crudos ructus sanandos obtineat, iis non obscurum est, qui id genus symptomatis norunt non tam alimenti concoquendi imperfectione quam ventriculi ejusque potissimum oris laxitate accidere consuesse. Scilicet humectarum atque pinguium rerum a cibo usus maxime (si quid aliud) id genus ructus movet. Quod in hoc, quo dixi modo, is præcipue fieret, sequeretur, in nullius non ventriculi concoctionem perpetuo incidere hunc oportere, quatenus parvis initiis cibus omnis ad legitimi chyli perfectionem accedit. Atque hasce tam eximias frigidæ dotes vetustissimus Author HIPPOCRATES duobus his verbis exhausit, *Aqua vorax*. Ceterum magna cura opus est, ne eo luxu frigidum ventriculo cruditate vexato ingeratur, ut invalidas caloris in eo vires opprimat, quod fieri proclive est, similibus causis simul in unius affectus incrementum conspirantibus, ventriculi nimirum intemperie, & frigidæ qualitate. Neque enim hæc per se acido

do ructui succurrit, sed (ut proxime dixi) ex accidente, compressis scilicet ventriculi tunicis. Hoc dempto, quis unquam dubitavit ad comprehensi symptomatis sanationem calidis tum eduliis tum poculis uti? Quomodo POLYBUS vinum meracum largius hic esse bibendum Author est. Constat enim, inquit, ventriculum imbecillitatis frigorisque vitio cibum concoquere non posse. Ex quo etiam loco sciri potest, non nisi ultimo cibo frigidam aquam salubriter dari, tum cum ejus est & urgentior necessitas & securitas major. Etenim intus substantibus epulis multo maxime ventriculo ad munus concoctionis viribus opus est, quæ vires (ut toties dixi) frigidæ poculo juvantur. Neque subest interea ullum refrigerationis nimiæ periculum, utpote aqua moderate sumpta, ac ventriculo calentibus tum ferculis tum potionibus egregie communito. Sed his abunde ut puto expositis, proximum est ad præcordiorum transire dolorem, quo substante inutilem frigidam CELSUS voluit. Hic dolor si ructui acido jungitur, ab ea moveri solet, quæ corrupta intus pituita est, erosis (ut GALENO placet) per hanc ventriculi tunicis. Jam quia putris hic humor nulla caloris insiti energia fieri bonus potest, rectius citato vomitu ejicitur, quam firmato per frigidam stomacho intus tenetur. Quod si comprehensum ventriculi pathema affectus aliquis inflammationi similis invexerit, tum quoque frigido potu (nisi erysipelas sit) supersedendum est, ut quæ ejus mali concoctionem tardare potest, non potest juvare. Et quidem de frigida plus satis, cujus facultatem eo latius explicuimus, ut studiosus lector intelligat, quanta sæpe rerum fœcunditate polleant brevissimæ atque in speciem simplicissimæ veterum Authorum sententiæ, quarum profecto elucidatio nescias an plus exigat judicii, quam observatio ferat utilitatis. Transeamus jam nunc ad quietem, secundum crudi ructus auxilium. Ipsa detentis circa penitissimas vitæ sedes, sanguine, calore, spiritu, ad crudæ quæ intus est materiæ concoctionem non parvo est adjumento. Qua profecto commoditate motio substante cruditate caret, semicoctos eliquans humores, ac magna vi in extimas membrorum partes quoquoversus impellens: unde obstructiones, febres, ulceraque pullulare necesse est, juxta illud HIPPOCRATIS: *Ulcera erumpent, si impurgatus laboraveris*. Tum ipse quoque GALENUS *complures sibi visos* narrat *cruditate humorum impeditos, qui dum quiescerent, nihil sentire se profiterentur, ac insolatu aut lavacro accensi, multoque magis labores aggressi illico alii inhorrescere, alii rigere, multique febricula premi cernerentur*. Porro, his ita definitis, superest, aerem domicilii addamus, ubi eum versari oporteat, qui parum accurate concoquit. Ac primo quidem quod ad ejus pertinet qualitatem hunc esse CELSUS vult temperatum, sic ut neque frigore corpus stupefaciat, neque calore exurat. Ejusque rei causa Author cavit, ne qui sese meridiano Soli aut Matutæ Vesperique frigoribus exponat, tum ne, cum nubilum cœlum est, Soli repente se ostentanti objiciat. Sicut enim quævis temperata (qualiacunque tandem ea sint) concoctionem crudorum juvant, ita quæ vehementius vel calent, vel frigent, hanc pervertunt. A calido quidem cruda liquescunt, fluxaqne fiunt, tam hinc per corpus omne diffusa obstructiones exilibus mesenterii vasis ac visceribus inferunt. A frigido autem eadem hæc magis incrudescunt, & concoctioni fiunt rebelliora. Sic quoniam utrinque ab extremis vitium est, recte medium tenetur, ac domus deligitur, quæ per flatum æstivum fenestris receptat Solem hybernum. Cujus rei commoditatem neque ipse præteriit silentio GALENUS, his præcipiens quos cruditas male habet, ut *ædificium legant, quod hyeme caleat, ac frigeat æstate*. Atque hæc de aeris

Frigida dolentibus præcordiis cur inutilis. *Gal. 6. sanit.*

Quies crudo ructui opitulatus.

Motus cruditati inimicus. VI. *Epid. Sect.* V. §. 50. *Gal.* V. *de caussis Sympt.*

Qualis aer cruditaris sis idoneus.

Ut temperata quævls cruditati presidio, sic intemperata noeumento sunt.

Gal. 2. Meth.

aeris qualitate. Substantiam esse convenit tenuem, lucidum, atque purum, qui omnibus ex æquo naturis juxta salutaris est, utpote spiritus nostri substantiæ quam reficit simillimus. Itaque fugiendus is erit, qui ex profundo specu pestilentem auram spirat, aut qui editis undique montibus cavo inclusus loco putrescit, omnique afflatu ventorum caret, tum qui stagni aut paludis tetro halitu infectus, aut proximi fluminis occasione nebulosus est. Quo magis errare vulgares constat, qui auræ salubritatem spatiosorum amnium vicinia metiuntur. Sicuti enim amæni decurrentium aquarum adspectus oculos multa detinent voluptate, ita contra utramque valetudinem maximis sollicitant incommodis. Verique simile est, non admodum quenquam sub eo cœlo valere posse, quod nebulosum, quod crassum, quodque redditis ab humecto elemento vaporibus impurum est. Videlicet præcipua aeris dos serenitas putatur, ac proin præstare creditur rusticus urbano, agrestis pratensi, mediterraneus maritimo; montanus palustri, terrestris fluviali, siccus pluvio, sudus nebuloso, meridianus matutino, diurnus nocturno. Porro quæ proxime comprehensa sunt auræ vitia, ut nunquam non sunt cruditati molesta, ita tum quoque penitus fiunt pernitiosa, cum inæquales cœlo tempestates imperant, sic ut illud modo caleat, modo frigeat, ac modo sudum sit, modo rursus obscurum. Nempe hæc aeris varietas concoctionem crudorum turbat, inque salubrioribus natura locis destillationes movet, in gravibus ipsam quoque excitat pestem. Destillationes urgent, ubi capitis superflua vi frigoris genita concretaque, superveniente fusa calore diffluunt, aut cum eadem hæc calore prius tenuata ab incumbenteque mox frigore stricta in subjectas capiti sedes (seu spongiæ per manum humor) exprimuntur. Quos casus tum demum incidere compertum est, cum Auster ac Boreas invicem spirant. Ille cerebrum excrementis opplet, hic eadem exprimit, aut certe quæ Boreas prius quadam quasi congelatione stupefecit, Auster fluxa reddit. Pestilentia fit, cum propter hanc tempestatum inconstantiam tota aeris substantia vitiatur. *Ubi enim eodem die*, inquit HIPPOCRATES, *modo calor urget, modo frigus, autumnales morbi in proximo sunt*, in quorum profecto catalogo Epidemiæ (nam in his & pestis est) facile primas tenent.

Aer propter vicinum flumen insalubris.

Aeris præcipua dos serenitas.

Aer inconstans quid noceat. Destillationes quomodo & quando maxime fiant.

Pestilentia quando fiat. Hipp. Lib. 3. Aph. 4.

SCire autem licet integrum corpus esse, quum quotidie mane urina alba, dein rufa est. Illud concoquere, hoc concoxisse significat.

Commonstratis hactenus tum notis tum remediis ejus cruditatis quæ ventriculo concoquenti accidunt, digreditur jam CELSUS ad declarationem secundæ concoctionis quæ in jecore ac venis absolvitur. Ut autem ventriculi dispositionem ructus arguit, sic hepatis ac venarum urina. Quid enim fidelius concoctionis modum ipsis annunciet excrementis, quæ in unoquoque alterationis instrumento coire consuerunt? Ipsa vero urina aquosum hepatis ac venosi generis superfluum est, quod sic a sanguinis massa sequestratur. Ejus humoris quantum corpori ad succorum anadosim inutile superfluumque est, id e cava vena renes venis emulgentibus seu manibus quibusdam attrahunt, atque hinc deinceps per ureteras in vesicæ cavum propellunt, ubi mole auctum aut alioqui mordaci qualitate affectum, recluso eo qui in vesicæ collo est transverso musculo foras eliditur. Adeo apparet urinam nihil aliud quam sanguinis quoddam colamentum

Urina super hepate ac venis significat.

Urina, a sanguinis massa quomodo discernatur.

Urina sanguinis colamentum.

tum esse, eoque haud dubia fide affectionem hepatis ac vasorum (non intervenientibus locorum ureticorum vitiis) indicare posse. Quo magis in febribus putridis (utique si nihil abditæ contagionis subest) urina contemplanda est, tum quia hi morbi affectiones quædam sanguinis venarum sunt, tum quia GALENUS affirmavit, *eorum quæ in profundi corporis occuluntur penetralibus, nullum esse nec manifestius nec evidentius signum unica urina*. Ergo in hoc genere excrementi, quoniam hæc fere spectari consuerunt, substantia, moles, color & contenta, visum est operæ pretium ex singulorum animadversione docere, quæ urinæ species integritatem concoctionis annunciet. *Laudatissimam* GALENUS censuit, *cui supra mediocritatem substantiæ justumque modum fulvus seu rufus color, & hypostasis alba, levis, & æqualis accessit*. Non meminit hæc omnia CELSUS solo coloris boni præsagio contentus. Fere enim sequitur, ut is comprehensis indiciis jungatur. Et quis quæso sanus adeo curiose ista omnia quotidie scrutari in urina sustineat, cum abunde sit unicum attendere colorem, qui meientibus primum datur ob oculos, quique si albus est, concoquere naturam: Si rufus, concoxisse significat? Priorem cave intelligas ex toto album, qualis in aqua visitur, & in eorum urina, quibus liberaliora pocula venas onerarunt. Iste enim color summæ cruditatis argumentum est. Videlicet ubi insitus hepati calor adducto per mesaræas chylo nondum evidens aliquod alterationis vestigium impressit, vixque fieri cœptum est αἱματώσεως rudimentum, necesse est, quicquid humoris per id tempus inelaboratæ alimenti massæ deteritur, aquosum id crudumque esse, ac ne tantulæ quidem particeps bilis, quæ ipsi splendorem fulvique coloris gratiam conciliet. Est enim hic humor ex sese nil nisi aqua, sive ad colorem spectes sive substantiæ modum, quæ ambo nunquam ipsi demutantur, nisi aut bilis aut alterius humoris seu materiæ accessu. Et quidem in recte valentibus ut plurimum unica eam colorat bilis, ut quæ pro sua tenuitate prompte una cum sero ad renes diffluit, ejusdemque succi merito fit, ut in nobis urina tum fulvescat tum acris appareat. Igitur omnis urinæ bonitas atque εὐχροια in castigata consistit succorum ac proin flavæ quoque bilis productione, estque adeo quidam veluti gradus, juxta quem gradum plus accipiunt tum humores rudimenti, tum urina fulvi coloris, sicut quo tempore inchoata in jecore concoctio est, hujus quendam seu characterem protinus urina monstret, tum nonnihil quoque de suo albore amittat, accepta qualicumque bilis particula. Oriturque subinde color ex albo rufescens, Græcis ὠχρολευκός appellatus, qualem arte, puto, feceris, si aquæ lympidæ Sextario croci scriptulum misceas. Hæc crasis colorem propositum ostendet, cui apud Romanos nullum est inditum nomen, ideoque CELSUS ipsa re coactus, album dixit, quod etsi vehementer dilutum est, rufedinis tamen principia quædam accepit. Ut primum vĕro ad ulteriorem perfectionem succos alterando jecur perduxit, utique plus bilis urinæ affunditur, quatenus plus ejus in sanguinis massa inest, protinusque color exurgit exacte inter album & rufum medius, Latini *pallidum* id Græci ὠχρόν appellant. At perducta ad umbilicum concoctione, novus in urina color effloresceit, quem GALENUS πυῤῥόν, HIPPOCRATES κιῤῥόν, CELSUS *rufum*, Linacer *fulvum* nominaverunt, estque hic omnium testimonio atque confessione probæ concoctionis infallibilis index. Procedit vero semper hæc ista colorum gradatio una cum incremento concoctionis, adeo ut superexcoctis succis rursum excipiat flavus, atque hunc deinceps rubeus ob flavæ scilicet bilis affluentiam ignescens. Prior Græci ξανθός, alter ἐρυθρός est appellatus. Sed GALENI de hac

Urina in putridis febribus spectanda est. *Gal.* IV. *de sanit.*

Urina optima quæ. Gal. IV. de sanit. tuend.

Urina alba cœptam concoctionem, rufa perfectam significat.

Urinam bilis colorat.

Urinæ bonitas ex proba hæmatosi est.

Cujusmodi colorem Celsus album dixit, qui cœptæ concoctionis index est.

Color pallidus. Color rufus, probæ concoctionis index.

hac re ſententiam proponere, ſatius eſt. Is ſic habet *primo criſeon*: Ὅσον δ' ἐστὶ τὸ πυῤῥὸν τοῦ ξανθοῦ λευκότερον, τοσοῦτον ἐνδεῖ τὸ ὠχρόν. Ὅσον δ' ἂν πάλιν ἧττον λευκόν ἐστι τὸ ξανθὸν τοῦ πυῤῥοῦ, τοσοῦτον τοῦ ξανθοῦ τὸ ἐρυθρόν, quod eſt *Quantum autem rufus color albedine ſuperat flavum, tantum pallidus vincitur a rufo. Rurſus quanto minus albedinis ſortitur flavus rufo, tanto quoque minus flavus rubeo*. Hæc ille. Porro ad rem pertinet noviſſe huc quem CELSUS probatiſſimæ urinæ colorem ſtatuit, non ita perpetuum eſſe, quin ſæpe pro cibi, potionis, ætatis, temperamenti, propoſiti vitæ, regionis, temporis, anni & ſimilium rerum differentia alias paulo albentior, alias ad flavum inclinatior appareat, qui nihilominus optatæ concoctionis index eſſe certus poteſt.

UBi experrectus eſt aliquis, paulum intermittere, deinde (niſi hyems eſt) fovere os multa aqua frigida debet, longis diebus meridiari potius ante cibum, ſin minus poſt eum, per hyemem potiſſimum totis noctibus conquieſcere. Sin lucubrandum eſt, non poſt cibum id facere, ſed poſt concoctionem.

Mane peracta ventris concoctione ſurgendum eſt.

¶ Quiſquis alimentum ventriculo exiſſe, jecurque ſuo probe fungi officio conſulta urina mane comperit, protinus e lectulo ſurgere, paulumque intermittere ſeu interquieſcere a vitæ negotiis debet. Quod ita præcipitur, ut cerebrum (cujus vires ſomno obrutæ ac quaſi ſepultæ jacuere) paulatim ſeſe ad novas actiones erigat, utque miſſi non impetu, at lento motu ſpiritus motionis ſenſuſque inſtrumenta jam tum excrementis feriatione collectis impedita, placidius permeent, diducant, repurgent, ac ſic functionibus reddant accommodatiora. Quibus rite peractis non inutile eſt multa frigida os eluere, unde mirifice cerebrum firmari deprehenſum eſt, coacto intus auctoque in capite calore, ſic ut hujus beneficio ac robore, qui per noctem ibi coierunt, ſuperflua tenuari pellique foras contingat. Eſt tamen hoc auxilii genus ita temperandum, ne pari per quævis tempora luxu tentetur. Nam cautius eo utendum, imo forte prorſus abſtinendum erit, ſi hyems eſt, ſi cerebrum impenſe frigidum, ſi fauces propter imbecillitatem recipiendis fluxionibus opportunæ ſunt, ſi denique ipſa aura aſperrimo frigore rigens, idve genus alia circumveniunt, quæ crudi elementi occurſum excipienti palato viciniſque locis periculoſum reddunt. Etſi non diffitemur id præceptum non ita eſſe perenne, quin pereat interdum, utique ſi neque diſſuetudo reclamat, neque copioſa adhibetur aqua. Porro meridiari, quod eſt ſomnum meridianum capere, iis apprime conceſſum eſt, qui huic aſſuerunt, tum quibus bona noctis anteactæ pars ducta inſomnis eſt, magiſque æſtivis menſibus, quum dies ut productiores, ita ad meridiandum magis idonei ſunt. Nempe quoniam per hæc tempora genuinus calor ſub æſtuoſo cœlo plus juſto diſſolvitur, corpuſque ſupra modum inareſcit, non male his incommodis ipſo occurritur ſomno, cujus ope tum calor ante per habitum ſparſus, intro rediens colligitur, tum corpus compreſſis naturæ effluviis humectatur. Oportunius autem ante cibum meridiatur, quia tum corpori deeſt, quod nocentem ſomnum diurnum facit, ipſum ſcilicet alimentum. Quamquam plenioris humectationis gratia non inutile fore crediderim, ſi quis ante tantulum aſſumat idonei cibi, quantulum ventriculus ſub ultimum ſomnum probe confectum reddat. Notum enim eſt, ſomno jejunum corpus conſumi, id quod æſtate adverſiſſimum eſt. Quod ſi ſatur aliquis de die ſomno

Experrectis os eluendum frigida.

Quibus tutum ſit meridiari & quo anni tempore.

Meridiandum ante cibum.

mno se dederit, huic profecto alterutrum ferendum est, aut septenas circiter horas continenter stertere, aut concoctionem experrectus turbare. Primum ignavi hominis, alterum valetudinem negligentis est. Illi tempora supersunt, huic male leguntur. Neque enim, cum præpropere surgitur, ad umbilicum ducitur concoctionis munus, sed cibi crudi pars in caput exhalat, pars ventriculum onere & quidem inutili premit. Unde protinus capitis ac præcordiorum dolores, ac tensiones fiunt, junguntur-que his ὀξυρεγμίαν & ventris sonitus & nauseæ, & corporis mentisque torpor, & si quæ his paria sunt somni pomeridiani tædia. Jam vero si ante cibum meridiandi facultatem negotia sustulerunt, & meridiari tamen animus est, haud abs re videatur post ipsum id facere Meridiem, cibo prius modice gustato, potissimum, si corpus insuper intemperie sicca imbecillum est. Et quidem hæc observatio æstati debetur. Per hyemem consultum est missis lucubrationibus totas noctes conquiescere, quo tanto accuratius cibus conficiatur, qui id temporis valentior concoctionique magis rebellis, & cumulatior est. Si qua tamen lucubrandi necessitas est, prima id fieri noctis particula cautum est, idque ne cruditas moveatur raptis e præcordiis ad mentis arcem spiritibus vitalibus. Proin severiora studia rectius capessimus a somno subque ipsam auroram, cum spiritus animales quiete instaurati, crudisque cibi vaporibus jam non amplius impediti, quin & copioso vitalis auræ a corde venientis afflatu recreati, ad res cognoscendas menti quam felicissime inserviunt. Quapropter studiosos literarum hoc loco monitos velim, ne saturi altioribus animi intentionibus sese dedant, quæ nihilominus concoctionem turbare quam vehemens corporis motus solet. Quin potius quædam animi quasi laxamenta quærant, quibus natura corporis delinita, longe cum citius tum exactius confectum dederit, quod intus est, alimentum.

Somni pomeridiani incommoda.

Hyeme totas noctes conquiescendum est.

Qua noctis particula lucubrandum sit.

A cibo laxandus animus est.

QUem interdiu vel domestica vel civilia officia tenuerunt, huic tempus aliquod servandum curationi corporis sui est. Prima autem ejus curatio, exercitatio est, quæ semper antecedere cibum debet: in eo qui minus laboravit, & bene concoxit, amplior: in eo qui fatigatus est & minus concoxit, remissior.

Perdifficile est, Authore GALENO, *eorum tueri sanitatem, qui privatis negotiis aut civilibus ita destinentur, ut nullam sui corporis gerere curam possint*. Quapropter hos vel insigniore intemperie (quæ tamen morbo vacet) affectos idem Author ne traducere quidem ad meliorem naturæ statum dignatur, utpote qui propositam vivendi normulam perpetuo sequi per occupationes nequeunt, maleque audire faciunt remedia, quæ recte usurpantibus non infrugifera fuere. Hortatur eos homines CELSUS, ne ita attente vel sua vel aliena curent negotia, ut nihil interea proprii corporis salutem respiciant. Multum cum ad animi voluptatem, tum ad sanitatis tuitionem exercitatio potest. Nam & nativum calorem facultatis omnis authorem exauget, & corpus universum onere excrementorum levat. Quo minus mirum est, degentes ruri agricolas, oppidanis magis firmos ac vitales esse. Istius siquidem rei facultatem præstant labores, quos ipsi opere rustico faciendo in dies exhauriunt. Estque hujus rei tanta vis, ut valetudinis incommoda, quæ multa agricolas propter victus errorem circumveniunt, sola minuat excludatque exercitatio. Certe immensa Gymnastices utilitas effecit, quod antiquitus ad curandam sanitatem

Difficilis sanitatis tutela, quam negotia impediunt.

Exercitationis facultas. Rustici cur magis vivaces ac sani oppidanis.

nihil

nihil ea habitum sit prius, quodque eam scripto celebrarint vetustissimi quique Medicinæ Authores HIPPOCRATES, DIOCLES, PRAXAGORAS, GALENUS, ipseque Aristotelis gener ERASISTRATUS. Ergo sua cuique amplectanda corporis exercitatio est, non tantum ut commodius, verum etiam longius vivat, eaque non nisi ante cibum esse utilis potest, quemadmodum ante CELSUM parens HIPPOCRATES docuit his verbis: *Πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν*, id est, *Labor Cibum antecedat*. Cujus quidem præcepti ratio ex ipso motionis effectu colligitur. Nam si paulo validior motus (quem exercitationem vocamus) eorum quæ in alto sunt abdita corpore, distributionem ad extima promovet, quis dubitet hunc corpori gravem fore, si qua cruditas ventriculum, jecur, venasve ex inelaborato alimento obsidet? Neque enim semicocta liquescere, ac quoquoversus in habitum corporis ferri expedit, sed potius intus decet manere, viscerumque robore alterari, & in sanguinem non improbum verti. Idcirco priusquam estur, exercitandi summa oportunitas est, tum scilicet, cum cibus bis jam secundum totam alteratus substantiam est, ac jam denuo cibandi tempus instat. Simul vero & alvi & vesicæ onera si quæ premunt, per hæc tempora prius levanda sunt, ne quid ex his motionis calorisque vi tenuatum, in venas atque corporis molem feratur. Sane propositi temporis nota ex urina petitur: Quæ si rufa plus minus apparet, & optatum duplicis concoctionis finem, & commodum exercitationis adesse principium commonstrat. Hunc temporis articulum quisquis laborando non attigerit, necesse est, ut si infra est, cruditate venas oneret: Si supra, succos solidasque partes tabefactione violet. Atque hæc dixisse de exercitationis oportunitate sufficiat. Ideoque proximum est, ut quis ejus esse per omnia debeat modus, videamus. In eo, inquit CELSUS, qui minus laboravit, & bene concoxit, amplior ea esse debet, partim quia tutior utiliorque est, cum quis probe concoxit, partim quia ei minus futura molesta est, qui parum laboravit. Rursus qui minus concoxit & fatigatus est, duplici itidem nomine prævegetum respuit exercitium, tum ne cruditatis obstructionisque occupet periculum, tum ne corpus ante fessum, ac mox valentiore motu exagitatum penitus defatigetur. Siquidem afflicto, ut dici solet, non est ingerenda afflictio.

Exercitatio ante cibum adeunda. Hipp. VI. Epid.

Alvus & vesica, ante exercitationem levanda. Exercitationis apta tempora ex urina petuntur.

Suus cuique exercitationis modus servandus.

Commode vero exercent, clara lectio, arma, pila, cursus, ambulatio, atque hæc non utique plana, commodior est. Siquidem melius ascensus, quoque & descensus, cum quadam varietate corpus moveat, nisi tamen id per quam imbecillum est. Melior autem est sub divo, quam in porticu, melior (si caput patitur) in sole, quam in umbra, melior in umbra quam parietes aut viridaria efficiunt, quam quæ tecto subest, melior recta quam flexuosa.

Enumerat jam CELSUS ea genera exercitationum, quæ valetudini sunt accommodatiores. Ex his aliæ alias atque alias partes magis permovent, aliæ tota æqualiter corpora. Ac pila quidem palmaria ceteris exercitii generibus longe antecellit, quatenus summa cum placiditate atque optima motionis proportione, sineque omni eo periculo quod aliis exercitationibus non infrequens est, universi corporis membra permovet, indeque adeo fit, ut & pueris & senibus, ipsisque convalescentibus (GALENO judice) non sit inidonea. Cumque celer cursus grandis alicujus vasis diruptionem mi-

Exercitationum genera ac vires. Pila aliis exercitationibus prævalet.

Gal. De usu parvæ sphæræ.

minetur, ac voces altæ confertimque emissæ pulmoni totique thoraci negotium facessant, cumque insuper meditatio armorum complures mutilet claudosque faciat, nostra profecto pila adeo est ab hisce incommodis aliena, ut si qua imminent, etiam arceat. Licet enim in hoc genere lusus (ut GALENUS dixit) pro cujusque arbitrio labores alias remittere, alias in summam vehementiam intendere, modo membra simul omnia, modo alia præ aliis studiosius movere. Ad quas omnes sphærulæ dotes seu prærogativas accedit, quod nulla sit alia exercitatio, quæ animum æque vegetum æque alacrem majoreque delinitum voluptate efficiat. Ideoque illud PLATONIS non possum non probare: *Nunquam recte corpus exerceri sine animo, neque animum sine corpore posse*. Quid multis? Hic iste pilæ lusus unus instar omnium est, omni ætati, omni fortunæ, ac negotio juxta commodus, ejusque rei causa usque adeo fuit GALENO commendatus, ut de eo singularem composuerit libellum, qui *de usu parvæ sphæræ* inscribitur. Sed ad claram lectionem veniamus. Hæc partes omnes respirationi inservientes exercet, utique si cum ingenti fit intonatione seu quodam vocis fragore. Tum namque iteratis sæpe vicibus spiritus intro ductus magno impetu magnoque pectoris conamine, continenter effertur, ex quo incidit, ut non solum partes respiratoriæ incalescant, pandantur, ac repurgentur, sed illæ etiam quæ juxta sunt, ipseque ante omnes ventriculus, cui idcirco robur parari si imbecillus est, multa jam experientia ac CELSI testimonio creditum est. Ceterum armorum mediatio corpus quidem totum, uti pila exercet, at motus habet justo vehementiores, cursus, ambulatio, permovent quidem magis corporis inferiora, at motus hæc habet placidiores, ille plane vehementes. Cursus robustis, ambulatio infirmioribus corporibus accommodatior est. Hæc paulo reddetur vehementior si asperis fiat locis, sic ut iterato alias superare colliculos, alias per declivia se præcipitare necesse sit. At CELSO quidem ea magis probatur ambulatio, quæ sub dio fit, quam quæ in porticu, quoniam illic puriore aere corpus perflatur. Adhæc melior in Sole exercitatio est quam in umbra. Sic enim corpus solaribus radiis citius incalescit, ac patefactis cutis spiraculis promptior excrementorum fit exitus. At vero si caput præ imbecillitate ferre vim Solis nequeat, facileque effumationibus tentetur, tum utique præferenda fuerit umbra ea quam viridaria aut parietes sub Jove faciunt, non item quam tectum a cœlesti aura secludit. Illic namque aer purus atque illustris, hic crassus, putidus, ac quodam veluti situ immundus est. Porro quod ambulatio deterior sit flexuosa, quam quę recto fit tramite ac processu, hęc esse causa putanda est, quod ob spirituum animalium in cerebro oberrationem seu quandam vertiginem caput turbetur, eoque modo exercitatis tædium motionis quam ocissime surrepat. Finem hic de ambulatione dicendi facerem, nisi id restaret explicandum, cur eadem hæc si asperis fit locis, corpori admodum imbecillo sit inutilis. Qui locus ut rectius intelligatur, illud ante omnia scire convenit, ac certissimæ regulæ loco habere, motionem omnem viribus corporis perpetuo parem esse oportere. Itaque si hoc imbecille est, ut moderatis placidisque agitationibus firmatur, sic gravibus elanguescit, ejusque rei causa fit, ut qui robusto adolescenti ac juveni labor est utilis, idem puero, seni, convalescenti, vehementer officiat. Neque vero id tantum de totis corporibus, sed de ipsis etiam privatim particulis sentiendum est. Nam quem ex levi causa, vertigo, epilepsia, lippitudo, destillatio, tonsillæ, angina, & id genus morbi tentant, iis profecto exercitationibus omnibus læditur, quæ caput fatigant.

Pilæ prærogativa.

Clara lectio quid commodi afferat.

Arma quam vim habeant, itemque cursus & ambulatio.

Quod genus ambulationis salubrius sit.

Deambulatio aspera, imbecillis contraria.

Generale omnis exercitationis præceptum.

tigant. Tum eum qui cruribus parum valet, cursus debilitat; cui pressus thorax est, vociferatio periculosa est; quem brachii robur deficit, jactus discus enervat. Id loquor genus motionis quod paulo validius est, quodque Græcis γυμνάσιον, Latinis exercitatio appellatur. Nam quod lene placidumque est, imbecillo tum corpori, tum particulæ adeo non officit, ut etiam magnopere prosit. Quin etiam motionis hic paulummodo intendere sæpe permissum est utique si neque præsens morbus, neque in propinquo senecta est. Ægrotantibus enim particulis & corporibus senescentibus quoniam exigua vis est, aut quies integra, aut motio nonnisi levis, idonea sunt. Ac proin non sine causa CELSUS hoc loco monuit perquam imbecillum esse corpus oportere, cui aspera ambulatio sit nocitura. Posuimus ea genera exercitationum, quæ sanis ad curandam valetudinem sufficiunt. Quæ vero his violentiora sunt, non tam exercitia quam opera vocanda sunt, utpote cum quis humum fodit, segetes metit, vites putat, remigat, arat, salit, iter facit, discum jacit, onera prægrandia gestat, luctatur, consertis cum alio manibus depugnat, aut simile quid operis aggreditur, quod vires affatim exhaurit. Merito autem CELSUS ista omnia, quoniam nimis violenta sunt, præteriit, ad palestritas ea rejiciens quibus maximi roboris ostentatio prior tuta corporis valetudine est. Etsi non diffiteor pleraque operum horum non penitus hominibus firmis detrectanda esse, quin potius haud raro plurimum credam valere ad articulos musculosque firmandos. Id quod GALENUS optime perspiciens, ipse sese hujusmodi laboribus nonnunquam duravit, quoties inter agrestes (ut ipse refert) per hyemem aut ligna finderet, aut hordeum in pila contunderet, ac degluberet. Verum meminisse convenit hanc rem firmis hominibus non nisi raro prodesse, semper imbecillis nocere.

Lenis motio imbecillis idonea.

Ægris atque longævis, aut quies aut non nisi levis motus idonea sunt.

Exercitationes simul & opera.

Gal. gravia interdum opera ruri exhausit.

Gal. 2. de Sanit.

EXercitationis autem plerumque finis esse debet sudor, aut certe lassitudo, quæ citra fatigationem sit, idque ipsum modo minus, modo magis faciendum est. Ac ne his quidem Athletarum exemplo, vel certa esse lex, vel immodicus esse labor debet.

¶ Exercitationem omnem (ut proxime dixi) corporis viribus parem esse decet, quare ab illa protinus desistendum, ut primum hæ laborare cœperint. Laborant vires si post effusissimos sudores contractamque lassitudinem ultra quis exercitetur. Ceterum novisse oportet lassitudinis nomine non idem CELSO atque GALENO significari. Hic enim fieri eam scribit per nimias exercitationes plus justo siccatis calfactisque articulis & musculis, ideoque confluentis eo cum excrementi humorum tum partium liquamenti infartu impeditis, dolentibus, atque ad motum pigris. Illud vero symptoma iis tantum, qui sinistro exercentur accidere consuesse idem GALENUS Author est. At totum quidem hoc CELSO fatigatio est, habeturque lassitudo id fessorum artuum pathema, sub quo leniter quis dolet, quodque finitis laboribus quam mox ultro perit, & omnibus rite exercitatis accidit. Et hæc iis sufficiant, qui de voce controversiam movent. Quod ad sudorem pertinet, in ipsa etiam re proclivis error est. Multos namque videas, vel propter aquosi humoris redundantiam, vel raram corporis texturam ad primos quosque labores effusissimo sudore difluere, quibus ob id tamen finis exercendi non protinus est imponendus. Sunt alii quibus contrarias ob causas vix tandem sudor perrumpit, cujus largior effluctus corpus consumit. Ergo discernere inter varia sudoris genera convenit, scireque quem

Labores quando finire oporteat.

Quid lassitudo, quid fatigatio Celso Galenoque sit.

Gal. 3. de Sanit.

quem corporis natura, & quem laboris nimietas magis fundat. Et quidem qui motionis initio ubertim effluit absque ulla corporis lassatione aut vividi coloris detrimento, is sane humecto excremento corpus scatere, aut perspirabilem admodum habitum, aut utrumlibet ostendit, neque ante laboribus finem præscribit, quam ejus jam in effluendo impetus deficere, guttæque frigidiores nec calido illo vapore amplius fumantes emanare, tum color decorque perire, corpus detumescere & ad motiones segne fieri cœperint. Neque hercle notas, has donec venerint, expectare convenit, sed prius quam occupent, antevertere. Eo autem temporis articulo porro ire, neque laborare desinere prorsus alienum est, quoniam metus est ne consumpto corpore tabes occupet. Cujus rei notam ipse etiam HIPPOCRATES in Epidemiis proposuit, sic loquens: *In exercitationibus signum extenuationis sudor stillatim effluens veluti ex tubis canalibusque manans, vel concidentia ab extuberatione.* Ceterum quia suus cuique corpori modus in exercitando servandus est, prout habitus, ætas, natura, & consuetudo ferunt, non sine causa junxisse CELSUS videtur modo minus laborari, modo magis oportere. Neque enim omnibus omnis labor juxta commodus est, sed qui modicus bilioso confert, idem pituitoso adeo non prodest, ut difficilem sæpe cruditatem atque obstructionem conciliet. Ac rursus, qui huic gravis conducit, illi perniciosus est, adeo ut sub hoc & extabescere corpus, & febres moveri periculum sit. Quemadmodum enim pituitosus graviori labori est ferundo, ita huic vix aliud genus exercitii convenit, quam ambulationis, ejus quæ adeo quoque sit placida, ut ne laboris quidem nomen mereatur. Nempe calidis siccisque naturis solas communis vitæ actiones abunde esse ad corporis exercitationem GALENUS scribit, ut cum quis in foro indies observatur, necessarios fana, scholas, theatra, ægrotos adit, aut domi ipse suæ quid rerum meditatur, quo vires corporis nequicquam convellantur. Quæ vitæ officia HIPPOCRATES in comprehensis corporibus adeo ab omni lassatione voluit esse aliena, ut ne tantillum quidem videantur ab consummata quiete differre. Ipse in *Epidemiis* sic loquitur: *Calidis naturis refrigeratio, potus aquæ, quies utilia sunt.* Quæ posthæc CELSUS de Athletico labore subjungit, ea suo loco abunde disputata superius sunt.

Quis sudor exercitio finem imponat.

Hipp. VI. *Epid.*

Non omnibus idem laboris modus convenit.

Gravis labor pituitoso, deambulatio lenis bilioso conducibilis est.

Gal. v. *de Sanit.*

Hipp. VI. *Epid.*

EXercitationem recte sequitur, modo unctio vel in sole, vel ad ignem, modo balneum, sed in conclavi quam maxime & alto & lucido & spatioso. Ex his vera neutrum sæpe fieri oportet, sed sæpius alterutrum, pro corporis natura. Post hæc paulum conquiescere opus est.

¶ Tres erant antiquis partes exercitationis. Prima frictiones continebat (Græci Τρίψεις appellant) quibus leviter corpus eousque pertractabatur, donec floridus quidem color per cutem omnem diffunderetur, idque eo ipsi factitabant instituto, ut aptior habiliorque homo esset ad subsecuturos labores. Quippe frictionis beneficio metus obstructionis atque diruptionis vasorum tollebatur, relaxato nimirum reclusoque habitu, tum superfluis attenuatis ac fusis, ipsis denique solidis calfactis ac premollitis. Nempe ejus rei causa frictio hæc veteribus præparatoria vocabatur, proque varia corporis affectione, modo cum oleo, modo sicca administrabatur, idque linteolis tota primum cute, donec incalesceret duriter celeriterque perfricta, ac protinus oleo, si videbatur, nutrita. Omnis autem frictionis hanc esse vim HIPPOCRATES Author est, quod quæ dura est, corpus cogat, mollis solvat, multa extenuet, pauca impleat. Secunda pars exercitationis summus ille

Exercitationis partes tres. Prima.

Secunda.

erat motionum vigor (Græci ἀκμὴν dicunt) ſub quo ſpiritus intenditur, ſudorque calido vapori miſtus ubertim promanat. Noviſſima omnis exercitationis rite factæ pars ipſa fuit, ut Author eſt GALENUS, Apotherapia, ea quam hoc loco CELSUS ob oculos ponit. Tota hæc olim intra unctiones ac balneas erat, tametſi compreſſus ſpiritus huc quoque agente inter mortales GALENO ſpectarit. Balneæ excrementa membris eximunt, ſiccata humectant, tenſa remittunt, durata molliunt, eoque modo defeſſa ſanant. Unctiones tum hæc quoque præſtant, haud ſegniter, tum adductos in habitum ſuccos oblita cute includunt. Quanquam vero Athletas, fabros, meſſores, bajulos & ſimiles grandium operum magiſtros, laſſitudo & pejus & frequentius exerceat, quam qui ſuæ ſpontis cum ſint, ſoliuſque valetudinis ergo labores adeunt, modum ſibi finemque in exercitando certum conſtituunt, non inconſulto tamen hi quoque Apotherapiæ fructum captabunt, ſi non ob metum laſſitudinis, at certe excrementa purgandi gratia. Iam vero ut hæc res quam curioſiſſime obſervetur, perpetuum tamen in omnibus non eſt, finitis laboribus ungi pariter ac lavari. Rarenter ambo noſtris hominibus conveniunt. Appulis atque Græcis quandoque etiam neutrum, ſæpiſſime utriſque populis alterutrum, prout corpus eſt aut naturaliter affectum, aut labore ſiccatum. Inter has res probe adminiſtratas, ſecuturaque mox fercula CELSUS quietem interponit, ut ejus beneficio & aſcitus ab labore fervor paulatim in membris conſopiatur, & fatiſcentes corporis meatus conſidant. His enim ita ante cibum proviſis, efficitur ut poſt neque cruditas neque obſtructio venis moleſta ſit.

Tertia.

Balnearum atque unctionum Apotherapicarum vis.

Apotherapia nulli non poſt labores tentanda eſt.

A labore aliquantiſper conquieſcendum antequam cibus ſumatur.

UBi ad cibum ventum eſt, nunquam utilis eſt nimia ſatietas. Sæpe inutilis nimia abſtinentia. Sæpe ſi qua intemperantia ſubeſt, durior eſt in potione quam in eſca. Cibus a ſalſamentis, oleribus, ſimilibuſque rebus melius incipit. Cum caro aſſumenda eſt, quæ aſſa optime, aut elixa eſt. Condita omnia duabus de cauſis inutilia ſunt, quoniam & plus propter dulcedinem aſumitur, & quod modo par eſt, tamen ægrius concoquitur. Secunda menſa bono ſtomacho nihil nocet, in imbecillo coaceſcit. Si quis itaque hoc parum valet, palmulas, pomaque & ſimilia melius primo cibo aſumit.

¶ En quam concinna orationis ſerie omnem victus rationem CELSUS expediat. Nam animadverſis omnibus quæ pertinebant tum ad arcendam cruditatem ventris atque venarum, tum cujuſque exercitationis adminiſtrationem, protinus ad cibos venit, ut quibus eſſe convenit poſt illa omnia ſecundis. Nunquam, inquit, utilis eſt nimia ſatietas, qua penitus naturæ vis conſumitur, oppreſſo cibis calore, adjectiſque corpori ſupra modum excrementis. Sæpe (addit) inutilis nimia abſtinentia, ſeu quæ ſalutares corporis ſuccos depaſcit, areſcentibuſque nimium ſolidis ſeniles annos ante tempus invehit. Arguunt hoc ſymptomata, quæ indies ſupervenire longiori inediæ conſpicamur, cujus notæ ſunt, Colliquatio ſolidorum, exuſtio ſuccorum, vigiliæ, inquietudines, καρδιωγμοὶ, pertinaces alvi & veſicæ retentiones, hiſque omnibus atrociores febres cum ardentes tum hecticæ, atrophiæ, maraſmi, ſpaſmi comitiales, & ſi qui his ſimiles ſunt morbi, quorum vis omnibus machinamentis auxiliorum ſuperior eſt, ut non injuria quis poſſe dubitare videatur, debeat necne plenitas levior inanitione cenſeri. Sane ita fere in quaque re fieri ſolet, ut natura utcunque effluentiam, peſſime egeſtatem ferat, ſicut in hac ipſa, ni fallor, re. Nam copia alimenti

Satietas quid noceat, quid nimia abſtinentia.

Symptomata inediæ ſeveriori ſupervenientia.

Natura melius fert copiam, quam inopiam.

ti incommodet licet venarum succis, inopia tamen, ut hoc ipso quoque malo non caret, sic membra pariter solida violat. Adeo apparet plurimum semper interesse, utrum superans an deficiens materia læserit. Quanto enim expeditior ratio est, morbos plethoricos caccochymicosve concoctione ac vacuatione extenuandi, quam solidorum ariditatem genuina humectatione corrigendi, tanto profecto levior satietas nimia frugalitate credenda est. Idque apud HIPPOCRATEM quoque invenio, qui in adversa valetudine tolerabiliorem errorem justo plenioris dietæ, quam nimis contractæ existimavit. Videlicet in his quæ superant, est quod morbus demat: In his quæ desunt, non est quod ipsum morbum ferat. Ceterum intemperantia, sicubi incidat, quod durior in potione sit quam in esca, causas non leves habet. Primum enim certa res est, pocula citius in venas & in extimos corporis artus penetrare ipsis cibis. Quippe hi avidius sumpti si intus concoquuntur, non nisi simplicem (modo boni sint) adjiciunt plethoram: Si computrescunt, usus docuit, sæpius hos vomitu aut cita alvo præoccupari, quam in venas ire, quo tamen si forte penetrent, succos quidem qualicunque corruptela lacessunt, quæ tamen non adeo sit cacoethes, ut vel malignitate par, vel sanationis facilitate iis superior vitiis sit, quæ concitare luxus poculorum consuevit. Nam vinum, sub quo nomine pocula significamus, largius sumptum, bis esse noxium constat, tum quod ocissime venas oppleat, tum quod sua vi ac qualitate (quæ certe violentissima est) nervosa in nobis corpora feriat, & principum partium robur violet, sub qua calamitate hepar ac cerebrum ceteris membris & citius & gravius affliguntur. Atque hinc tantus subinde malorum acervus coit, febres ardentes, hydropes, cachexiæ, insaniæ, spasmi, apoplexiæ, tremores, arthritides, paralyses, iisque similes morbi, qui fidos illos patris Bacchi Mystas interdum trahere non cessant donec præcipitent. Quid, quod fere minor in cibo subsit repletionis occasio, quam in potione. Nam dapibus expleti homines vorare ulterius naturæ ductu recusant, at vino graves magis magisque novis calicibus incumbunt, ac de poculorum certant magnitudine, crescente nimirum potandi cupiditate a vini potentia ad calidum siccumque ventriculi substantiam alterante. Atque sic (ut PLINII verbis utar) bibendi consuetudo auget aviditatem. Id quod tum multo maxime incidere compertum est, cum pocula intus corrumpuntur. Quippe hoc symptoma inexhausta quædam comitatur sitis, qualis eos urgere assolet, quibus aqua cutem subiit. Hujus enim pars in ventriculi spatium rejecta, quia corrupta est, tam inextinguibilem sitim accendit, ut quo plus sint potæ, plus sitiantur aquæ. Putaverit aliquis illud HIPPOCRATIS nobis adversari, Ῥᾷον πληροῦσθαι ποτοῦ ἢ σιτίου, id est, *facilius est impleri potu quam cibo*. Sed id non ita habet. Nam hoc Aphorismo repletionis promptitudo, non periculum significatur. Videlicet poculenta cibique humentiores, ut promptius & venas intrant, & concoquuntur nutriunturque, sic melius aridos vacuosque homines seu analeptica præsidia reficiunt: De his namque vel ipso attestante GALENO, suum hunc Aphorismum HIPPOCRATES scripsit. Diximus de cibi ac potionis mensura, proximum est, quis eorum esse debeat ordo, proponere. Ergo sic omnis mensæ instituenda ratio est, ut facilia concoctu duris alvum laxantia, adstringentibus, cito in corpus penetrantia tarde permeantibus, elixa assis, mollia duris, pinguia macris, atque humida siccis ordine priora sint. Proin recte CELSUS suam mensam a salsamentis auspicatur atque oleribus: Hæc enim alvum lævigando, illa abstergendo magis solvunt. Sumptis his solidus apponitur cibus, caro scilicet elixa, vel assa, sive ea sit piscium, sive volucrium, aut terrestrium denique animalium. Et inter

Hipp. Lib. 1. Aph. 5. Error nimis tenuis dietæ gravior quam quinimis plenæ est. Intemperantia in cibo levioquam in portione est.

Vinum justo liberalius sumptum quid noceat.

Vini largius sumpti incommoda. Intemperantiæ minor in cibo occasio quam in poculis est.

Bibendi consuetudo auget aviditatem.

Objectio. *Lib. 2. Aph. XI.* Solutio

Quis ordo ciborum servandus in mensa sit.

ter hæc quidem omnis nostri authoris mensa est. Nam condita ille non sine causa expulit, ut quæ ægre conficiuntur, succumque fere generant non bonum. Parantur ea hodie ex diversorum animantium carne, alias minutim incisa, alias integra, ac dulcibus obruta jusculis, additisque una aromatis, & uvis passis, & prunis & zacharo & butyro, ejusque generis aliis saporum illecebris. Coquuntur interdum sub squalido furni calore crusta pistoria comprehensa, interdum in olla supra operculo curiose obstructa: & sic super prunam infervente. Hoc istud pistorium opus penitus vitiosum atque insalubre est, utique si ejus generis inditur caro, quæ difficicilis crassique succi est, qualem producit omne animal quadrupes domi natum, omnis grandis fera, quales sunt capræ, cervus, aper: ex volucribus omnis grandis avis, quales sunt cygnus, & anser, & pavo, & grus: omnis bellua marina, ut cete, bos, canis: ex fluviatilibus piscibus, anguilla, salmo, & si qui his non impares sunt. Itaque hæc genera ex æquo omnia, cum vix unquam per se sanis prosint, tum sic apparata multo maxime nocent, partim quod sub præfocante squalidoque ignis fervore superexcocta, difficulter intus subiguntur, partim quod dulcedinis causa vorentur majore cum voluptate, adeo ut si vel ex propriæ substantiæ natura sæpe non sint mala, luxu tamen operosoque apparatu fiant non bona. Quid enim non designat δέλεαρ των παντῶν κακῶν ἡ ἡδονή. Modo dixi sumpta carne aut elixa aut assa, removeri mensas oportere, nam quæ secunda nostris hominibus in usu est, prorsus, si quidem valetudini consultum velis, explodenda est, Γα ρίμαργο enim isti postquam omni genere cupediarum sese jam abunde explessent, essetque fames omnis exempta, irritare gulam novis artibus novaque ingluvie studuerunt: Quoque honestiore titulo suam hic intemperantiam tegerent, secundas mensas excogitarunt, quibus bellaria ac dulciaria ponerentur. Utique in tanta rerum varietate facile futurum indicaverunt, ut paulum ex singulis degustando, gulæ facerent satis. Perditissimi me hercle epulones, quorum stomachus quæ respuit, ea ne mens quidem cesset concupiscere. Adeo ineluctabilis est ventris servitus, ubi animus semel cupiditate se devinxit mala. Bellaria hoc seculo aliter aliterque parantur. Quicquid artis in Apothecariis, quicquid in coquis industriæ est, totum id hic semel effunditur. Veniunt placentæ, ex fructibus, pingui caseo, ovis, similagine, largoque butyro ac sacharo confectæ. Veniunt marcipanes, cremor lactis, amygdalatum venit, & ipsum purum sacharum, idque in alicujus fructus, aut animantis, alteriusve novæ rei speciem curiose fusum, eo (opinor) instituto, ut non solum gulam suavio deliniat, sed ipsos etiam oculos pascat. Sed hujus secundæ mensæ veteribus incognitæ inventrix inexplebilis nostrorum hominum luxuria est. Sequitur altera quam CELSUS proponit, ex fructibus constare. Sub hac nunc & luxuria & error est. Nam cum antiquitus mos obtinuisset, ut ultimo cibo stomachus adstringente quopiam bolo firmaretur, eaque ratione fercula ad ventriculi fundum pressa subsiderent, tum ipse intus calor undique inclusus, strictisque ventriculi villis coercitus, exactius quæ assumpta erant demutaret, sic ut nulla ructus aut inflactionis aut fluctuationis relinqueretur occasio, nostri profecto majores id non perperam frusto adstringentis pomi factitarunt, quorum studium hujus seculi homines ut non sectarentur modo, sed etiam (si Diis placet) superarent, quæsitis toto orbe fructibus adornare secundam mensam cœpere, pomis, pyris, cerasis, moris, prunis, uvis, ficubus, palmulis, castaneis, mespilis, juglandibus, & ipsis qui vix edendo sunt, fungis, multisque id genus aliis gulæ irritamentis, quibus hodie divitum mensæ splen-

Condita rejicienda sunt.

Alimenta crassi ac valentis succi.

Secunda mensa nostri seculi explodenda est.

Secunda mensa veteribus insusitata.

Luxus nostrorum in secunda mensa fructibus ornanda.

splendent, non tam ad stomachum firmandum (qui enim hæc omnia promiscue vorata firment) quam ostentationis aut voluptatis aucupio. Ergo recte CELSUS secundam mensam in imbecillo stomacho coacescere scripsit. Nam acoris (qui non nisi diminutæ concoctioni supervenit) hæ adferri causæ possunt, fructum istorum intempestivus usus, luxus, varietas, succique eorum cum frigiditas tum ad concipiendam labem promptitudo. At bono stomacho, utpote pro suo robore noxia superanti, ut hæc rerum diversitas interdum non est gravis, sic nunquam non est inutilis. Omnes enim uno ordine fructus præcipueque fugaces, seu temporarii (Græci ὡραίως vocant) ultimo cibo vorati nocent, nisi si qui sint admodum adstringentes, & ii tamen oppido quam parce gustati.

Secunda mensa cur intus coacescat.

POst multas potiones quæ aliquantum sitim excesserunt, nihil edendum est, post satietatem nihil agendum. Ubi expletus est aliquis facilius concoquit, si quicquid assumpsit, potione aquæ frigidæ includit, tum paulisper invigilat, deinde bene dormit. Si quis interdiu se implevit, post cibum neque frigori, neque æstui, neque labori se debet committere. Neque enim tam facile hæc inani corpore, quam repleto nocent. Si quibus de causis futura inedia est, labor omnis vitandus est.

¶ Qui fercula pluscul is potionibus condiunt, ii vix possunt optata amborum concoctione non frustrari. Siquidem innatant cibi sic ut eos, referente GALENO, ventriculi corpus propter interpositum humorem minime contingat. Proin hæc regula severis illis Bacchi cultoribus unice observanda est, ne vino graves mensam petant. Nam si sola pocula id damni naturæ dent, ut ea vix longo post tempore defungi succorum concoctione possit; quanto magis id eveniat, necesse est, si cibus etiam superingeritur, qui & per se facessere negotium ventriculo potest, & iam tum crudus cruda cum potione in venas meare. Quæ profecto res insitum calorem adeo vehementer affligat, ut is in coctionis munere nequaquam emicet, sed devictus poculis epulisque cedat. Neque enim inerudite GALENUS calorem nobis ingenitum cum ignis flamma, & cibos poculaque cum hujus fomentis comparavit. Idem enim insito calori usuvenit, quod igni, quem intermori ac sæpe prorsus interire conspicamur cum nimia obruitur lignorum strue, aut certe ea præfocatur materia, quæ tum qualitate ipsum enecet, tum flammam ægre concipiat. Porro quod post satietatem nihil sit agendum, superioribus locis demonstratum est, ubi concoctionem quiete gaudere, ac motu turbari proposuimus. Quo magis falluntur, qui vel pransi vel cœnati (quoniam id temporis vires magis constant) cursibus, saltibus, venationi, luctæ, pugilatui aut id genus aliis corporis studiis vacant, cum hinc concoctio sumpti recens alimenti turbetur, initiaque gravissimis valetudinibus præbeantur. Neque enim his patrocinatur, quod ea res non protinus noxas inferat. Nam tandem ubi causæ mali magnitudine crevere, eo gravius lædit, quo diutius sua semina intus occuluit. Quemadmodum GALENUS narrat iis qui intempestive exercentur, causas indies seu quædam seminaria gravium morborum accrescere, tandemque magna valetudinis jactura in perniciosos effectus erumpere. Quæ post hæc Author de potu frigidæ jungit, ea superius abunde disputavimus, estque hic locus instar omnium unus, qui nostras ibidem rationes facit non modo similes veri, sed firmissimo solidat communitque argumento. Hausta frigida paulisper antequam cubetur invigilandum est, ne ascito mox somno multa fiat crudi vaporis in caput exhalatio, ipsis nimirum epulis circa supernam regionem ventriculi hærescentibus

Post pocula cibus noxius. Gal. VII. Meth.

Analogia nostri caloris cum ignis flamma, & alimenti cum ejus fomentis. Post satietatem nihil agendum. Error eorum qui se a cibo exercent.

Sumptis epulis non protinus dormiendum.

tibus, nec dum ad imum ejus fundum demersis. Et hæc quidem cœnatis observanda sunt. Pransis vero magna cura opus est, ne frigori, ne æstui aut labori sese objectent. Frigus namque justo vehementius undequaque in corpus & tracto spiritu, & transpiratione cuticulari transmissum ingenito calori impedimento est, quo minus probe quod intus est alimentum conficiat, & in salutares venarum succos demutet. Scilicet frigidum nulli ex se functioni habetur utile, quare ne concoctionem quidem eo unquam adjuvari posse certum est nisi ex accidente, cum aut stricto in unum ventriculo, si intro vadit, aut densata undique cute, si intrinsecus incidit, genuinum calorem intus coercitum adauget. Quæ duo nec ipsum tamen ante efficere potest, quam ubi moderate incidit: Nam contra si calorem viribus superet, jam non solum superficiem corporis afficere, sed intro etiam sese abdere, ac penitissima quæque viscera sua qualitate perstringere consuevit, idque adeo sæpe valide, ut multos etiam frigore fuisse enectos constet. Nam & proceras arbores ita emori cernimus, omnemque exiguum ignem sub dio expositum protinus extingui. Neque vero mirum videatur occursum frigidi aeris graviorem semper a cibo esse, quo tempore præcipua caloris ac spiritus vitalis pars ad præcordia recessit, quorum tum præsidio seu benignissimo nomine privata extrema neque sat valide vim gelidi elementi frangunt, neque quo minus ea ad vitalia penetret, impediunt. Nimirum ab istiusmodi refrictionis incommodo, ut eos qui frigida perluuntur GALENUS immunes redderet, cutem prius omnem, donec ea penitus caleret, multorum manibus perfricari jubebat, id scilicet veritus quod imparatis ad frigidam accidere solet, scilicet ne cruda ejus substantia aut certe vis per musculos idoneo calore destitutos trajecta, quam mox ad viscera adspiraret. Quod si aquæ facultas ita expedite haud præmunita extrema penetrat, quid non aeris faciat, quæ tenuiori vehitur subjecto, eoque non tantum per cuticulares meatus, sed trachæam quoque arteriam in corpus eunte. Jam vero haud minore studio ipse quoque æstus vitandus a cibo est, tum quia ventriculi robur laxando dissolvit, tum quia insitum calorem ex imis præcordiis in cutem evocando per halitum dissipat, quibus de causis nil mirum concoctionem prohiberi. Quod vero labor saturis etiam officiat, quia superius abunde declaratum est, supervacuum sit hoc loco repetere. Magis ad rem pertinet dubitandi causam multis adimere, cur tria hæc, frigus, æstus, labor, plus inani corpori quam repleto noceant. Putaverit aliquis locum hunc ἄντεχνον esse nedum CELSO dignum. Nam quis nescit inane corpus intus forisque caloris ac sanguinis inopia fluctuare, ejusque rei causa protinus sub valido frigore gravissime lædi, tum æstu atque labore penitus collabascere, & ad immedicabilem solidorum ariditatem perduci. Quippe hæc ista pericula contemplatus HIPPOCRATES 2. acutorum morborum, *Iis quos fames præter solitum exhausit, eodem die, & frigore, & æstu, laboreque interdicendum esse* censuit. Idque apud AVICENNAM quoque (si qua ejus viri apud doctos Authoritas est) luculentissimis verbis memoriæ proditum invenio. Leviori semper periculo plenum corpus exerceri quam vacuum. Quo magis falluntur, qui ideo laborem, æstumque minus nocere inani putant, quoniam omnis huic desit contrahendæ cruditatis occasio. Talis namque animadversio recta non est. Utique temerarium est, gravioribus se malis implicare, ut vitentur leviora, ut in hac ipsa re, ubi plus ponderat dissipari corporis periculum, quam quæ propter cruditatis fugam securitas est. Neque ignoro quosdam dicere, ob id saturis inimicum frigus esse, quod sub hoc extrema calore privata male afficiantur. Sed ne hoc

Pransis frigus, æstus, labor, vitanda sunt.

Frigidum ex se nulli functioni utile est.

Multi ex frigore animam amiserunt.

Utrum frigus, æstus, labor magis inani, quam pleno noceant.

hoc quidem sat probe etiam animadversum est. Quid enim incommodi, si sola extrema, partes plane ignobiles algeant. Omne periculum in eo vertitur, quod non calentibus externis, interna citius frigescant. Quod si hæc mala saturis incumbunt, quid te quæso sperandum de vacuis est, quibus externa internaque omnia caloris sanguinisque penuria juxta laborant. Adeo apparet, frigora, æstus, labores, ut ambobus corporibus nunquam prodesse, ita gravius semper inani quam pleno nocere. Quid ergo? Exorbitasse a vero CELSUM dicimus? Minime hercule. Quippe propositis duobus contrariis alterius extremi nomen pro medio ipsorum is Author usurpavit. Etenim plenum & inane ambo sub eodem genere posita extreme a se invicem dissident, quorum medio nullum latini nomen dederunt, ideoque CELSUS pro antiqua illa dicendi brevitate periphrasi abstinuit, id corpus inane vocans, quod inter hoc & plenum intervenit medium. Scilicet hoc ipsum per æstus ac labores neque crudis infarcitur, ut saturum: Neque contabescit ut inane ac famelicum, tum nec frigore quoque æque ut hæc ambo, feritur, deductis nimirum in corpus omne jamdudum succis, nec ipsis interim visceribus vacuis, sed confecto pridem alimento fruentibus. Sed de his satis. Superest nunc famis atque laboris *συζυγία*, quæ cur valetudini molesta sit, ipsa re patet. Utrumlibet enim ex sese corpus exhaurit, ac proin facto congressu, etiam tabe consumit, quod & ante CELSUM hoc Aphorismo nos docuit HIPPOCRATES: *Ubi fames, laborandum non est.*

Inane corpus quodnam Celsus vocet.

Inediæ ac laboris gravis copula. *Hipp. Lib. 2. Aph. 16.*

CAPUT III.

Observationes quædam, prout res novæ accidunt, & prout corporum genera & sexus, & ætates, & tempora anni sunt.

ATque hæc quidem pene perpetua sunt. Quasdam autem observationes desiderant & novæ res, & corporum genera, & sexus & ætates, & tempora anni. Nam neque ex salubri loco in gravem, neque ex gravi in salubrem transitus satis tutus est. Ex salubri in gravem prima hyeme, ex gravi in eum qui salubris est, prima æstate transire melius est.

ANimadversis in genere omnibus quæ circa cruditatem, cœlum, exercitationes, cibum, potionem, somnum, vigiliam & id genus alia cum spectare, tum observare quemque oporteat, posthac CELSUS & de his ipsis paulo subtilius magisque particulatim disseret, & nova insuper capita junget, quorum pleraque comprehensis generibus affinia, alia aliena sunt, perquam tamen necessaria ad valetudinem curandam. Quorum simul omnium varios usus Author ostendet, prout novæ res incident aut corpora, sexus, ætates, atque tempestates anni ferent. Novæ res sunt, quæ extrinsecus corpori supra consuetudinem accidunt, quarum summa haberi ratio debet, ne temere admissæ valetudinem convellant. Orsus autem CELSUS ab aere est, ejus esse mutationem periculosam scribens, etiam tum quoque cum ex gravi transitus fit in salubrem. Cujus profecto rei causa censenda est innovata consuetudo, quæ nunquam non esse mole-

Novæ res quæ dicantur.

Aeris mutatio periculosa.

Consuetudo subito mutata, naturæ molesta est.

molesta naturæ solet, quatenus ab insuetis major passio corporibus semper ingeritur, ut contra assueta quia naturæ cognata sunt, haud ita valide nos afficiunt, eoque nomine consuetudo priscis illis philosophis quasi altera quædam natura putata est. Jam vero si juxta HIPPOCRATEM *maximæ mutationes corporis maxime morbos pariunt*, quid non mutatus faciet aer qui perpetuo nobis circumfunditur, corpusque universum indesinenter ad suæ qualitatis indolem demutat, de sanis hæc intelligas, oportet. Nam contra in male valentibus plerumque quod consilium negat, necessitas extorquet. Nam si longa ægrotatio ægrum conficit, utique sub qua neque sanitas in propinquo, neque exitium est, sæpe ad convalescendum, peregrinum cœlum non modo non grave, sed & necessarium est. Videtur hoc usus ipse docuisse in morbo comitiali, apoplexia, tabe, hydrope, quartana & id genus longioribus malis, quorum sanationi fere plus opis solum mutatum quam medicamenta ferunt. Atque hæc teste etiam HIPPOCRATE loquor, qui *terram in omnibus morbis longis mutari oportere* in Epidemiis docuit. Ergo ita sentiendum est. Mutatam subito cum aliarum rerum tum aeris consuetudinem, sanis semper difficilem, ægris ubi malum postulat, utilem, sine necessitate perniciosam esse. Quod si ipsis jam valentibus aliqua necessitate cœlum mutandum est, satius fuerit ab aere frigido humidoque ad contrarium prima hyeme, & vicissim ab hoc ad illum prima æstate transire. Sic enim omnis intemperiei excessus optime cavebitur. Ceterum diu multumque super hoc loco meditatus nondum conjectura assequor, quidnam CELSUS sub gravis loci appellatione intelligat. Si pestiferum vult ut ipse hujus libri capite partim secundo ubi de crudo ructu agit, partim omnium postremo usurpavit, tolerabilis utcumque videatur sententia. Nam ad hunc locum commigrare (si ita res postulat) prima hyeme præstat, eundemque rursus prima æstate protinus relinquere. Nimirum calores maximum ad excitandam pestilentiam momentum habent. Certe ita *Julius Cæsar* in Comment. de Bello Civili gravis loci appellatione usus est. Videturque hæc ista locorum apud CELSUM distinctio ab ipso etiam CICERONE observata, qui sic *lib.* I. *de fato* loquitur: *Inter locorum naturas quantum intersit, videmus, alios esse salubres, alios pestilentes.* Atqui exoritur hinc nova statim difficultas de transitu gravis loci in salubrem, quem CELSUS periculosum esse decernit, quod profecto extra omnem fidem est, si quidem gravem reputes qui pesti sit opportunus. Nam hunc vitare ut nunquam periculosum, ita perpetuo necessarium est, eo quod in hac lue (utique cum totius ambientis vitium sequitur) nullum neque optatius neque expeditius remedium ipsa sit fuga. Quin etiam ipse sibi repugnare CELSUS videretur qui sic alias loquitur. Pessimum ergo cœlum est, quod ægrum fecit, adeo ut in id quoque genus quod natura pejus est, in hoc statu salubris mutatio sit. Forte obscuritatem exuet oratio, si locum & salubrem & gravem æstimemus, elementarium aeris qualitatum non totius substantiæ respectu, sic ut is salubris habeatur, qui siccus imprimis est, in calore frigoreque attemperatus: tum gravis sit, qui immodice calet, & in altera primarum qualitatum oppositione, plus justo humectus est. Ac sic quidem hactenus tutior foret ex uno loco ad alium ea transeundi ratio quam CELSUS proponit, nisi iterum hic sermo claudicaret si quando gravem esse locum contingat ratione frigidi humidique excessus, quem locum prima hyeme ingredi periculosum est, ex hoc quod comprehensi climatis aer cum hyeme consimilis in qualitatibus sit exuperantiæ. Quid veri in hac re sit, haud facile divinatu est, proin nodum hunc si

non

Consuetudo altera natura. *Hip. Lib.* 3. *Aph.* 6.

Hip. 6. *Epid.*

Quibus temporibus ad quæ loca migrandum sit.

Pestilentiæ optimum remedium fuga.

non explicasse, saltem ostendisse nobis sat erit. Tametsi id his difficultatibus supersit effugium. Si periculum mutatae repente sedis per se intelligas, non loci in quem transitur respectu, neque comparatis inter se noxis quae ab aurae vitio & ejus insueto subitoque occursu oriuntur, sic ut qui ex gravi loco in salubrem transit, propter insuetudinem laedatur, etsi hunc forte graviora pericula maneant sub eodem coelo moratum.

NEque vero ex multa fame nimia satietas, neque ex nimia satietate fames idonea est. Periclitaturque & qui semel & qui bis die cibum incontinenter contra consuetudinem assumit. Item neque ex nimio labore subitum otium, neque ex nimio otio subitus labor sine gravi noxa est. Ergo cum quis mutare aliquid volet, paulatim debebit assuescere.

¶ Sanus aegroto positis aliis id interest, quod illi virium, si quod est, magis paulatim, huic confertim dematur. Etenim qui morbo jam opprimitur, is moram in mutando vitio recusat: At quibus etiamnum sanitas morbusque in ambiguo sunt, eorum vitium tempus ut facit, sic etiam solvit. Quod fieri oportere sciendum est, ad excludendam novae insolitaeque rei molestiam. Ea vero molestia in aegrotantibus non tanti putatur, quanti morbi depellendi necessitas, quae magnitudine suppetat eam quae sub lenta mutatione est, securitatem. Ergo sanis omnis consuetudinis subita mutatio contraria est, idque non solum, ut GALENUS Author est, quum praeter naturam corpora afficiuntur, sed in ipso quoque ad naturalem statum reditu, quemadmodum in iis luculenter apparet, quibus ante vehementer refrigeratis, ac mox ad flammam properantibus, digiti manus praecipueque circa unguium radices graviter dolent. Hanc naturae molestiam non tantum qualitatum activarum repentinus occursus, sed aliarum quoque rerum infrequens usus adfert. Nam ut a victu ordiar, ex longo piscium esu ad carnes, & a vini potu ad aquam aut cerevisiam difficilis est insolitus transitus. Itemque ex laborioso vitae genere ad otium venire, aut contra ab inertia ad negotia cito reverti naturae grave est. Quod si istarum rerum quae in loco usurpatae non officiunt, subita mutatio nocens est, quanto futura nocentior aliarum, quae nunquam valetudini prosunt, nimiam dico satietatem atque inediam, ex quibus haec necessario alimento corpus privat, illa crudo infarcit. Quanti vero haec incommoda sint, eorum exemplo discitur, qui plenum victus genus aliqua calamitate parco commutarunt, ut qui in castris aut obsessa urbe omnibus ante defessi malis ac diutina fracti inedia, hincque protinus ad summam affluentiam rerum omnium reducti, difficillimis interdum morbis consumuntur. Jam quoque non solum peccatur ubi juxta inediam protinus satietas est, sed ubi rectus etiam ordo in sumendo cibo negligitur. Sunt enim stati quidam ordinatique naturae motus circa proprias actiones sic ut unumquodque concoctionis organum semel de die cibo refici suetum, tantum ex hoc sibi in usum nutritionis reservet, ac suos intra sinus seu pretiosum quoddam κειμήλιον recondat, quantum abunde est ad proximi solitique cibatus ventura tempora. Videlicet ita longus usus unico pastui ventriculum assuefecit, ut si saepius hunc dapibus infarcias, vehementer in concoctionis munere sis offensurus, quatenus *solitus non est* (ut inquit HIPPOCRATES) *bis tumescere, aut bis cibos coquere*. Rursus quicunque prandere soliti, prandio se praeter morem abstinent, naturae vires

Sano rectius sensim, aegroto affatim vitium adimitur.

Consuetudo repente mutata sanis obest.
Gal. 12. Meth.

Victus subito novatus nocet.

Vicissitudo edendi mutata naturae gravis.

Hipp. 2. de victu acut.

Quæ noxæ præter morem impransis accidant. *Hipp. 2. Vict. acut.*

vires infirmant ac corpus plus justo biliosum reddunt, quo fit ut, Authore HIPPOCRATE, protinus male habeant, ac pigri ad quodvis opus fiant, quin & urinæ subinde his virides calidæque reddantur cumulata intus per inediam bile, alvique durentur siccato, & anadoseos vi & caloribus oleto πικροχόλοις vero τάλανω os amarescat, cardialgiæ accidant, oculi excaventur, tempora palpitent, extimaque corporis frigescant. Atque his urgentibus propter omissum prandium symptomatis, si cœna succedet, Author HIPPOCRATES est, ne tum quidem mala leniri consuesse, sed acidum ructari, præcordia gravitate, ventrem liquida dejectione exerceri.

Non solum vescendi modus atque ordo, sed cibi etiam genus nocet repente mutatum. Pauperculi non offenduntur pravo cibo propter assuetudinem.

Terruit CELSUM vescendi modus ac vissitudo repente mutata. At nos non solum ista movere, sed & cibi mutatum genns debent. Nam permagni interest quo quisque cibo sit usus, & ad quod genus transeat. Nimirum, quibus eduliis longo jam olim tempore corpus alitum est ea repente non absque periculo linquuntur. Adhæc tutius semper a pravis ad meliora transitur, quæ tamen novatio adeo esse præceps potest, ut præstiterit solita mala retinuisse. Ex hoc enim incidit, ut qui pauperculi oleribus, leguminibus, radiculis & id genus pravæ notæ alimentis suam indies inopiam levant, nihil propter assuetudinem offendantur, idemque rursus ad splendidi viri mensam bona semel fortuna admissi, domesticum olus somnient, insolitosque rerum bonarum usus gravate ferant. Atque hinc sciri potest, hoc istud mutatæ in victu consuetudinis præceptum latissime patere, neque in dictis tantummodo generibus locum sibi vendicare, verum etiam in iis omnibus quæ corpori quoquomodo accidunt, ut sunt somnus, vigilia, repletio, inanitio, & quæ nominatim Author posuit motus & quies.

Motus quietis subita mutatio periculosa.

Nempe corpora laboribus insueta, quies repente excipiens multa cruditate aut plethora onerat. Rursus si exantlare gravissima opera protinus cœperint qui otio prius diffluxere, fieri plane nequit ut de vasorum vel obstructione vel diruptione non periclitentur. Ergo quo omnis noxa in commutato rerum comprehensarum usu caveretur, præceptum quoddam instar conclusionis ex commemoratis generibus collectæ CELSUS proponit, paulatim dicens assuescere quemque debere cum mutare aliquid volet.

Hipp. Lib. VI. Epid. Mutatio omnis paulatim fienda est. Præter solitum impransi, quomodo reficiendi.

Id vero, Doctore HIPPOCRATE, didicit, qui in EPIDEMIIS sic loquitur: *Contraria sensim adhibere oportet atque interquiescere.* Tum 2. *acutorum*, idem evidenter testatum reliquit, ubi præter solitum impransos ita reficit. *Vitato*, inquit, *frigore, calore, labore, parcius solito cænent, cibusque sit humentior, potus ne sit aquosus, neque minor quam ingestorum ratio postulat. Postridie parce prandeant, ut accessione paulatim crescente ad consuetudinem redeant.*

Gal. Comm. in lib. 6. Epid.

Eandem mutandæ consuetudinis legem GALENUS quoque in obeundis laboribus secutus videtur, *a levissimis jubens motionibus semper auspicandum esse, sensimque eas adaugendas, dein diem unum & item alterum interponendum, & in otio versandum.* Illud fateri jure possumus, nihil penitus in proposita re aut CELSUM aut GALENUM reperisse, quod non ante a vetustissimo Authore HIPPOCRATE hoc Aphorismo comprehensum sit.

Hipp. lib. 2. Aph. 51.

Semel, multum & repente vel vacuare, vel replere, vel calefacere, vel refrigerare, aut alio quovis modo corpus movere periculosum est. Omne enim nimium naturæ inimicum est: Paulatim vero quod fit, id tutum est, cum alias, tum maxime, ubi ab uno ad aliud facienda mutatio est.

OMnem etiam laborem facilius vel puer vel senex, quam insuetus homo sustinet. Atque ideo quoque nimis otiosa vita utilis non est, quia potest incidere laboris necessitas.

¶ Mul-

¶ Multum cum omnibus in rebus, tum in ferendo labore consuetudo potest. Ejus rei argumentum longe efficacissimum est, quod cum pueri ac senes propriæ naturæ ratione ad omnes voluntarias actiones sint ineptiores, adolescentes autem multo aptissimi, hos tamen insoliti labores frangant quos illi modo huc assuerint susque deque ferunt. Nimirum ita sane fit, ut otiosis articuli musculique pigrescant atque (ut sic loquar) enerventur, laboriosis vero diutina exercitatione mutuoque attritu durentur. Ac proin *consueta motio* (Authore etiam Galeno) *non solum minime lassat, sed delectat quoque*, ut contra si insolens est, protinus tum displicet, tum fatigat. Denique quid quæso consuetudo non potest, quæ non ad corporis modo curationem, verumetiam ad fingendos animos ipsius instar naturæ est. Quare hujus rei sedula observatio nescio quid salubris doctrinæ ad vitam componendam adferat, scilicet ut quisque statim a teneris annis postergatis fortunæ ludibriis, animum adjungat, quæ duo ut & beare suum professorem, & decorare certo possunt, ita longiore usu hexin parere, & in ipsam transire naturam solent. Ut perquam sapienter Fabius dixerit, *consultum esse ab initio statim optimis assuescere*.

Pueri & senes solitum laborem ferunt, quo insolito juvenes franguntur.

Inertia motionis instrumenta enervat, labor firmat. Gal. 5. sanit.

Consuetudo nihil non potest.

Γνώμη.

SI quando tamen insuetus aliquis laboravit aut multo plus quam solet, etiam is qui assuevit huic jejunio, dormiendum est multo magis si etiam os amarum est, vel oculi caligant aut venter perturbatur. Tum enim non dormiendum tantummodo jejuno est, sed etiam in posterum diem permanendum, nisi cito id quies sustulit. Quod si factum est, surgere oportet, & lente paululum ambulare. At si somni necessitas non fuit, quia modice magis aliquis laboravit, tamen ingredi aliquid eodem modo debet

¶ Symptoma quod succedere laboribus solet, aut immodicis aut insuetatis lassitudo est (κοπόν Græci nominant) calfactis scilicet supra justum articulis & musculis, sicque nimium tum siccatis tum excremento intra hæc attracto præpeditis. Huic affectui siquid aliud somnus opitulatur, non solum, quia fessa labore membra quiete recreat, verum etiam quia arefacta humectat, rigidula emollit, impedita excrementis liberat. Ac primum ne illud quidem ab Hippocrate dictum ratione caret: *Ubi corpus laborare cœperit, quiete lassitudinem protinus levari*. Quod si id quies facit, quanto magis necesse est somnus faciat, qui sicuti cum illa ἀνάλογος est, ita ad isthæc omnia longe est efficacior. Is namque in hunc usum nobis a natura tributus est, ut spiritus animales jugi a cerebro defluxu circa motionis voluntariæ munus insumpti reficerentur. Id namque ex eo constat, quod post gravia exercitia proclivitate quadam naturæ ultra cum ad somnum feramur tum altius dormiamus, sic ut præsentissimum contra pervigilia remedium in unico sæpe labore positum sit, quemadmodum Horatius hoc metro innuere visus est: *Trans Tyberim nanto, somno quibus est opus alto*. Atque hæc a quiete fessis artubus commoditas accedit. Neque hac levior censeri debet, quæ somni beneficio integritas concoctionis est. Dormientibus enim calor spiritusque vitalis inaugescit, atque intus circa munus concoctionis distinetur, quo fit ut omnia naturæ effluvia sistantur, meliusque subinde alteretur, quicquid in ventre ac primoribus venis crudi inest alimenti: Quas sane causas, nil mirum si totius humectatio sequatur. Jam siquid motivis organis liquamenti aut cras-

Lassitudo quid.

Lassitudini somnus medetur.

Hipp. lib. 2. Aph. 48.

Somnus cur a natura tributus animantibus sit.

Somnum labor conciliat.

Somnus quo modo concoctionem juvet.

crassioris humoris insedit, id quoque per hæc tempora tenuatur, subigitur, æquatur, & ad exhalandum fit idoneum, qui fructus (ut patet) omnis ab exaucto per somnum calore procedit. Ipse calor viribus jam tum omnibus expeditus, libere agit, seseque agendo confirmat augetque, ad nulla amplius motionis organa distractus. Videlicet ut multa actione facultates voluntariæ minuuntur, ita naturales contra invalescunt. Rursus ut hæ dormientibus validius, & vigilantibus segnius agunt, ita illæ e diverso per somnum magis feriantur, & vigilibus in assidua sunt functione. Porro dormiendum hic jejuno potius quam saturo est, idque ne natura ad conficiendum ventriculi alimentum distracta, tardius resolvat, quod articulis musculisque lassitudinis affectum intulit. Neque vero hæc ipsa natura (quum in fatigatis supra proprias vires sit afflicta) satis commode utrique vacabit officio, & concoquendo exceptum ventriculo alimentum, & æquando discutiendoque id excrementi, quod per vehementes labores ad organa motionis tractum, ibidem impegit. Quandoquidem insitus nobis calor (quem naturæ etiam nomine dignamur) admissis in ventrem epulis paulo minus omnis ad ima penetralia corporis recedens, extrema deserit, suoque afflatu seu numine aliquo tutelari privat. In quibus tamen extremis cum lassitudinis affectus potissimum figatur, fieri ægre potest, ut a cibo dormientibus quicquam fatigatio levetur. Ut somnus labore fessis nunquam est inutilis, ita tum demum salutaris habetur, ubi corpus natura calidum ac siccum est, ut quod tanto liberaliori eget humectatione, quanto gravius semper labore offenditur. *Omnibus enim ex siccitate laborantibus somnus* (Authore GALENO) *maxime idoneus est*, sicut vigilia contra apprime inimica. Qua re adductus CELSUS existimavit majore fiducia dormire a labore jejunum posse, si os amarum est, si oculi caligant, aut venter perturbatur. Indicant enim signa hæc cumulatam in vasis bilem inque ventriculi spatium effusam præ excercitationis nimietate fuisse, quæ nimietas non ægre calidis siccisque corporibus accidere solet. Ergo os amarescit, quoniam hujusmodi sapor bili flavæ proprius est, eumque ventriculus gulæ totique intus ori communis tunicæ merito impartit. Oculi autem caligant, cum qui ex bile resolvitur halitus e stomacho ad caput subvolat ac falsis imaginibus visivos spiritus intus ludit. At alvus fusa redditur depresso ad intestina amaro excremento, quorum vim excretricem sua istud acrimonia provocat ac veluti stimulo suppungit. Sane his apparentibus notis, neque lassitudinis affectu sub prima quiete discusso, non tantummodo jejunis (ait CELSUS) dormiendum est, sed in posterum quoque diem permanendum, ut omni ratione ac via corporis humectatio quæratur. Quanquam tamen severitatem illam veterum in jejunando non usquequaque semper hic oporteat sectari, quin potius modum aliquem propositis rebus adhibere, ne corpus immodicis siccatum laboribus, & nutrimenti subinde fluctuans inopia, non solum nullum ex somno humectationis fructum percipiat, sed contra potius inde penitus tabescat. Cujus rei gravissimum Authorem habemus HIPPOCRATEM, qui sic ait: *Somni jejunum attenuant, humidum quod inest vacuantes*. Siquidem hac sola ratione corpus humectari ex somno contingit, quod hoc durante ea quæ parum cocta ventri vasisque supersunt calor validius edomet, & in utiles succos partiumque nutrimenta felicius convertat. Id quod minime futurum est corporibus supra modum inanibus: Nam tum deficiente venas sanguine, illa per somnum excoqui immodiceque arescere solent, ali humectarive non item. Quippe non alia via eos sæpe in habitus symmetriam vindicamus, qui nimia car-

Lassatis non est a cibo dormiendum.

Cibo in stomachum recepto, calor intro fertur.

Somnus exsiccatis utilis, vigilia inimica.

Gal. 7. Meth.

Signa effusæ in ventriculum bilis.

Hipp. Lib. 2. de diæta.

Somnus jejunos extenuat.

carnis atque adipis mole onerantur, quam somno a laboribus matutinis & ante cibum imperato. Ergo si extenuationis periculum ex hoc genere somni defessis corporibus impendet, satius utique fuerit pauculum quid atque humidum prius cœnare, ac tum demum somno se dare. Talis enim cœna quia concoquitur facilius, haud æque diu naturæ operam distinet: Quia vero plenius humectat, melius quoque ariditatis per motiones contractæ vitium corrigit. Porro soluta per quietem lassitudine, surgere convenit ac lente paululum ambulare, ut placida hac membrorum dimotione impacta ipsis superflua somnisque jam ope tenuata commodius exhalent.

COmmunia deinde omnibus sunt post fatigationem cibum sumpturis, ubi paulum ambulaverunt, si balneum non est, calido loco vel in sole vel ad ignem ungi atque sudare, si est, ante omnia in tepidario residere, deinde ubi paulum conquierunt, intrare & descendere in solium, tum multo oleo ungi, leniterque perfricari, iterum in solium descendere. Posthæc os aqua calida fovere, deinde frigida. Balneum his fervens idoneum non est. Ergo si nimium alicui fatigato pene febris est, huic abunde est loco tepido demittere se inguinibus tenus in aquam calidam, cui paulum olei adjectum sit, deinde totum quidem corpus, maxime tamen eas partes quæ in aqua fuerunt, leniter perfricare ex oleo, cui vinum & paulum contriti salis sit adjectum.

¶ Omnibus exercitatione defessis humectatio salubris est. Ipsa (si sub otio ac somno arefactionis vitium non conquievit) unctionibus quoque ac temperatis balneis recte quæritur. Magnas hæc ista vires ad levandas solandasque lassitudines sortita sunt. Nam solidis plus justo siccatis salutarem madorem immittunt, durata emolliunt, tensa relaxant, ideoque ab omni dolore vindicant, tum quæcunque subcutaneis in locis coierunt tenuia ac fuliginosa excrementa foras per cutem exigunt, & proclivitatem somni qui paulo post cibum vehementer sit profuturus, inducunt. In quibus pene omnibus plus unctione valere balneas intelligendum est. Ceterum novisse oportet, hæc ista præsidia non nisi cibum sumpturis conducere, saturis vero cruditatis atque obstructionis causam præbere. Qua namque ratione succos permovent habitumque corporis accedunt, eadem profecto & crudum alimentum huc e primis venis ante tempus pertrahunt. Quod incommodum ut effugeret HIPPOCRATES, eos *lavatione prohibebat, qui non longo ante tempore vel ptisanæ cremorem sorpserant, vel quippiam biberant*. Sed agedum fatigatorum hominum curationem prosequamur. Ac primum quidem deficiente balneo, non male conveniunt unctio atque sudor, illa ad rigescentium tensarumque partium emollitionem, hic ad fumosi excrementi vacuationem accommodatior. Fieri vero ista oportet in Sole aut ad ignem, ut horum ope illorum vis atque energia juvetur. Sudores tamen non expedit esse effusissimos, ne quid secum benigni humoris exigant, quod cum nulli utile, tum perniciosum quoque defatigato est. Verum si balneæ suppetunt, non alienum erit & his etiam lassatos uti, ut quæ ad propositos scopos per omnia fere sint unctione potentiores. Sed harum vires atque partes exponere operæ pretium est, ut constet quæ in singulis generibus animadversio necessaria fatigato sit.

Balneæ dulces & unctiones fatigatis utiles.

Balneæ & unctiones saturis officiunt.

sit. Ergo balnei partes, si quis curiosius æstimet, quinque apud antiquos scriptores reperire est. Ex his tepidarium prima erat, ædificium concameratum omnique ex parte, ne qua pateret, occlusum, ac siccis ab igne redditis vaporibus calens. In hoc balneis usuri tantisper versabantur, donec habitus calore ascito raresceret, idque ne imparati in calidum postea solium desilirent. Hoc enim errore horror movetur densatis subitaneo calore cutis spiraculis, actisque violenter per musculos acribus excrementis. Quæ incommoda facile cavebuntur, si ante calentes undas æqualis per totum corpus calor diffundatur, cujus beneficio, materiæ vacuandæ liquescere, cutis meatus patefieri, aspera lævigari, tensaque laxari possint. Sequitur secunda balnei pars priore fere per omnia similis, nisi impensius hæc ferveret, eoque nomine ἀπὸ τοῦ ὑποκαίειν Græcis ὑπόκαυστον, CELSO, CALIDARIUM, aliis LACONICUM appellata est, eratque sudoribus fusius evocandis dicata. GALENUS decimo Therapeutices, Tepidarii ac Laconici discrimina confudit, quoniam sola fere caloris intensione ac remissione, non re ipsa dissident. Succedit his tertia pars, calentis ac dulcis aquæ lavacrum, alias solium appellatum, eratque vas aut cisterna calidis undis impleta. Ea non uno nomine juvat. Nam partibus si siccatæ sunt utilem madorem impartit, si refrigeratæ, ascititio calore mediocritatem temperamenti reddit, adhæc excrementa vacuat, & somnum accersit. Proxima lavacro piscina frigidæ quarta balnei pars erat, iis potissimum corporibus subveniens, quorum intererat humorem balnei potius quærere, quam caliditatem. Nam omnem intemperiem abigit a lavacro ante contractam, tum molem corporis densat, ac veluti communit, quo minus externis injuriis fiat opportuna. Mox vero ipsa quoque naturæ virtus ab hac densatione cutis invalescit, intro pulsis, calore, sanguine, spiritu, efficacissimis naturæ adminiculis. Quæ sane causa est, quare eos cernamus, qui sese frigida decenter perluerunt, plus appetere, melius concoquere, ac minus sitire. Restat ultima balnei pars, quæ tota movendis sudoribus erat destinata. Sic enim superflua ea melius exhalabant, quæ calor primo frigidæ appulsu intro fugatus, ac mox ab imo rursum corpore acceptis intus viribus emergens secum in habitum vexerat. Eliciebatur sudor partim quartæ balnei partis usu, partim multa veste universo corpori circumdata. Et quidem intra hæc omnis balnei administratio antiquitus erat, tametsi non idem omnium usus semper erat necessarius, sed suus cuique corporis affectioni proprius, peculiarem in singulis generibus observationem exigens: quemadmodum in ipsis quoque fatigatis fieri solitum est. Igitur his (Authore CELSO) non inutile tepidarium est, idque iis de causis quas proxime proposui. Hic ubi aliquantisper cunctatum est, intrare & descendere in solium convenit, quod sit aut temperatum aut mediocriter calens. Nam hoc & excrementa commode vacuat, & partes labore siccatas humectat, & incensas grato refrigerio demulcet, idque aquæ in habitum ingressæ merito, quæ deposito ibidem adventitio calore quam mox ad naturam quæ refrigerans est, redit. Fervens vero balneum fatigatis adversissimum est. Scilicet hos in balneas deducimus non tam vacuationis alicujus gratia, quam ut emolliatur ac madescat quicquid in corpore immoderatius exaruit. Proin qui sese ferventibus in balneis elixant, non solum his commoditatibus non fruuntur, sed nova etiam sibi mala consciscunt. Nempe corpus ante laboribus accensum extorretur, totaque undequaque densata cute nec madescere partes ab humore balnei possunt, nec excrementi quod intus latet, quicquam emittere. Etenim nihilo segnius aqua fervens, quam frigida adstringit. Posthæc jam solio egres-

Marginalia: Balnei partes quinque. Prima. — Secunda. — Tertia. — Quarta. — Quinta. — Balneum quomodo fatigatis administrandum. — Solium fervens fatigatis contrarium. — Unctio fatigatis utilis.

egressos hos non sine causa CELSUS ungit: Nam hoc modo, solida labore siccata madefiunt, & hiantia cutis spiramenta pinguetudine infarta fidelius retinent, quicquid inter lavandum receptæ fuerat in corpus aquæ. Tum autem perfricuisse etiam leviter corpus inter ungendum juvat, ut eo altius oleum in carnes demittatur, fructusque humectationis sit uberior. In quem finem vel secundo balneum repetere CELSUS non dubitavit. Peractis his fovendum os aqua primum calida, dein frigida est, illa quidem ad præmuniendas fauces, ne successura mox frigida violentur, hac vero ad caput lavacro rarefactum contra ambientis injurias durandum, ambo ad levandam ariditatis molestiam, quæ durante lotione in ore contracta est, elatis nimirum eo ferventibus ab commoto sanguine vaporibus. Jam si fatigatis caloris siccitatisque vitium improbi labores adeo grande fecerint, & ejus rei causa tantum non febris sit, tum profecto aut solio calido penitus supersedendum est, aut iis id duntaxat partibus admovendum, quæ longius ab hepate cordeque absistunt. Quippe metus est ne si ferventis aquæ vis aut substantia præcordia attingat, febrem moveat. Rectius ergo tales, ut CELSUS præcipit, loco tepido in calidam aquam inguinibus tenus demittuntur: Quoque is humectationis fructus largior sit, non abs re & olei paulum aquæ inditur: Sic enim humor & magis refrigerat, & diutius in membris inhærescit. Posthæc corpus inungendum est, lenta pariter adhibita frictione, addendumque oleo salis momentum ut qua nimia licet calfactionis occasione lassitudinis affectus quam maturrime solvatur. Consulto autem hic frigidæ lavatio, quæ quarta balnei pars erat, præteritur. Tum quod fatigatis, adeo naturæ vires laborent, ut frigidum non sufferant, tum quod balneo relaxatum corpus ac succis exinanitum, sed & plurima tenellæ carnis atque adipis portione privatum sit, ut hinc vitæ principia crudi frigidique elementi illapsu prompte feriantur. Sunt namque hæc ista pericula omnibus iis communia, quorum viscera, laboribus, inedia, vigilia, aut tabido aliquo affectu extenuata non sat muniminis retinuere adversus irruentis frigidi vires. Quanquam tamen GALENUS satis confidenter ipsos etiam hecticos frigida lavarit, præstabilius esse ratus in frigidæ intemperiei discrimen eos conjicere quam in marasmum labi sinere. Quippe si in eum jam res rediit locum, ut ibidem, minima, periturus, qui sic laborat, æger videatur, nisi temeraria quoque via fuerit adjutus, deficiant vero alia quæ salutem spondeant remedia, satius esse GALENUS putavit anceps auxilium experiri quam nullum, multaque in præcipiti periculo recte fieri posse, alias omittenda. Ipse decimo Therapeutices in hunc fere sensum loquitur. Quemadmodum hectica febre consumpti, ubi ad balneum accedunt, nisi in frigidam sint dimissi, nihil juvantur, ita gravissime iterum offenduntur, si frigidæ vis aut substantia omnino integra ad viscera pertingat. Ceterum GALENI hæc medicatio ut non optimum, sic tamen secundum remedii genus adhibet, ipsaque adeo, quoniam nihil aliud est quam præsenti malo aliis malis, sed minoribus remedia dare, non usquequaque fatigatis hominibus sectanda est, ut quibus hæc desunt, aut si sunt, uno (ut alias CELSUS ait) die finiuntur. Nares acutæ, collapsa tempora, oculi concavi, frigidæ aures, cutis circa frontem intenta, reliquaque monstrorum hecticorum species. Ac proin licitum quoque est cum levioribus tum securioribus auxiliis contractos ab labore ardores tollere. Jam quoque ut lassatis frigida post solium natatio, ita & sudor nocent. Exigitur enim per cutem, quicquid dulcium undarum lavacrum solidis immiserat.

Fatigatis os frigida a balneo fovendum.

Frigidæ lavatio defatigatis inutilis.

Hecticos Galen. cur in frigidam deduxerit. *Gal. 10. Meth.*

Fatigatis sudor inutilis.

POsthæc omnibus fatigatis aptum est cibum sumere, eoque humido uti: aqua vel certe diluta potione esse contentos, maximeque ea quæ moveat urinam. Illud quoque nosse oportet, quod ex labore sudanti frigida potio perniciosissima est, atque etiam (cum sudor se remisit) itinere fatigatis inutilis. A balneo quoque venientibus Asclepiades inutilem eam iudicavit. Quod in his verum est, quibus alvus facile nec tuto resolvitur, quique facile inhorrescunt. Perpetuum in omnibus non est, cum potius naturale sit potione æstuantem stomachum refrigerari, frigentem calefieri. Quod ita præcipio, ut tamen fatear, ne ex hac quidem causa sudanti adhuc frigidum bibendum esse.

Gal. 9. Meth. Fatigatis humectum nutrimentum idoneum.

¶ Quibus succi præter modum accensi attenuatique sunt, maximum iis (inquit GALENUS) remedium est, humidum nutrimentum, quare id fatigatis quoque commune est, qui quoniam plus æquo dissolvuntur, cito refici postulant: Quia vero debilitantur, cibo facilis concoctionis egent. Utrumlibet optime humecto confit alimento, ut quod ad concoctionem sui non tantum ac si solidum esset exigit a natura roboris, nec tantum moræ ad corporis nutritionem. Quæ causa est, cur lassatis non modo cibus humidus, sed & diluta potio conducant. Etenim meraca etsi plus diluta nutrit, labore tamen accensis, quia calet, inimica est. Aqua uti intrepide possunt juvenes boni habitus (*ἀσάρκους* Græci dicunt) idque eo semper confidentius, quo magis eam potare soliti sunt. Ceteris diluta pocula aptiora sunt, ex aliquo genere vini urinas moventis, *διουρητικόν* Græci nominant. Hoc enim expedite venas permeat, ideoque citius vacuatos reficit. Adde quod minus etiam calefacit ac putria biliosaque succorum purgamenta per urinas exigit. Porro frigida ut immodice lassatis perquam raro prodest, sic nunquam non pernitiosa est iis qui hanc profluentibus etiamnum sudoribus bibunt. Patefactis enim undique in corpore meatibus, facillime ad viscera transit quicquid in ventrem crudæ potionis ingestum est, sic ut hæc eadem ne quicquam nativi caloris robore edomita fractaque primo statim impetu principia vitæ perennesque illos naturæ fontes imperat, omnia violenter sua qualitate percellens. Videtur hoc ipse quoque usus docuisse, quoties hepatis atque lienis hinc violati occasione hydrops, aut nervosorum corporum affectu convulsio, tremor, dyspnæa, & similes morbi gignuntur. Porro itinere defessis etiam tum frigida nocet, cum sudor se remisit. Nam his diutina itatio vires attrivit, simileque veri est, multum carnis mollioris, adipis, sanguinis & ipsius denique genuini caloris perisse, quibus detractis præsidiis ventriculus, hepar, lienis, totaque præcordia irruentis frigidi iniuriis cedunt. At vero extra periculum sunt, qui balneas egressi, frigidam aquam finitis sudoribus hauriunt, utique si bona sunt corporis habitudine præditi, neque extenuatione affecti, neque senio debilitati, magisque si consuetudo non usquequaque reclamat. Horum etenim visceribus maximi muniminis seu tutissimi præsidii loco ipsa nativi caloris abundantia est, quæ sane facit, ut non solum non noceat frigida, sed augendis naturæ viribus etiam vehementer inserviat, idque extincto penitus ardore, quem solium visceribus intulerat. Nimirum recreatæ hinc solidæ particulæ ipseque ante omnes ventriculus, protinus & accuratius alimentum concoquunt, & promptius, si quæ putria in iis excrementa coierunt, excludunt. Porrigere in loco frigidam cum sit expeditissimum artis medicæ gnaro, tum

Fatigatis quę potio conveniat.

Frigida potui data ex labore sudantibus pernitiosa.

Itinere fessis potus frigidę inutilis.

Frigidam a balneo haurire non est alienum.

tum imperito difficillimum est, ut in proposita re, ubi tantis aquæ dotibus tanta sunt quæ ex opposito respondeant vitia, quando hæc cum non oportet, aut ab iis quibus inutilis est hominibus bibitur. Nam si cruda putrisve materia venas habitumque obsidet, sic ut homo vel labores aggressus, vel lotus, itemque Solis ardoribus objectus illico inhorrescat, temperandum a frigidæ potione est, seu quæ obstructiones venarum adauget, succosque male coctos crudiores facit. Jam si tumor aliquis præter naturam (dempto erysipelate) aliquod viscerum exercet nec tum quoque utilis esse frigida potest, quandoquidem hæc, ut HIPPOCRTES testatur, *frigida partiumque crassarum est, ob idque & ægre concoquitur, & tarde permeat*, ut nihil mirum sit, si illapsas loco affecto materias altius implicet, & ad ferendam concoctionem faciat rebelliores, utique si tumore jecur aut lienis premitur, quibus præcipue visceribus quia exilia vasa obtigere, a frigida negotium fieri, eodem Authore HIPPOCRATE disci potest. Addam his & tertium genus, quod jure tamen omnium esse primum oportuit, corporis scilicet totius aut partis alicujus principis imbecillitatem. Etenim quæcunque profutura semel frigida est, naturæ nostræ viribus inferior sit necesse est, ex quo adeo fit, ut itinere fatigatis, gravi labore fractis, curis, vigilia, atque inedia confectis, diutina ægrotatione jactatis, decrepitis, infantibus, tum (si ad partes spectes) propter imbecillitatem ventriculo ad diarrhæam, hepati ad hydropem, lieni ad schirrum, intestino ad colicos dolores, ac præcordiis ad dyspnæam propensis poculum frigidæ omnibus ex æquo inimicum sit. Siquidem hæc intro semel per os demissa, aut a natura ut superetur, aut ut hanc ipsa protinus superet, necesse est. Ideoque si ventriculo quem hæc primum intrat, tenendi vis adeo sit imbecillis, ut quicquid assumptum est alias imperfectum, alias ne concoqui quidem cœptum, protinus diffluere per alvum sinat, quis dubitet hoc rerum statu frigidum obesse, tum quod partis infirmitatem sua qualitate adaugeat, tum quod nutantes in fluxum materias strictis superioribus ad anum impellat, præcipitetque. Scilicet frigiditatis est, corpora quibus incumbit, pressare ac velut manu stringere. Quomodo & medicamenta frigida supra pectus foris imposita, fluxiorem sanguinis per tussim rejecti incitant, compressis nimirum ab horum qualitate pulmonum vasis. Porro ASCLEPIADES *inutilem a balneo frigidam* censuit. Quod, quamvis pleraque ejus viri præcepta secutus est CELSUS, recte tamen damnavit. Neque enim bibitæ aquæ periculum in ipso balneo, sed in corporis loti ineptitudine vertitur. Nam detractis modo enumeratis incommodis quid præstabilius, aut quid magis naturale est, quam æstuantem stomachum gelida potione refrigerari. Scilicet mutatio omnis fit a contrario atque in contrarium. Et sunt etiam contraria remedia contrariorum. Æque profecto ut naturale quoque fatebimur, frigentem stomachum calida potione juvari.

Frigidæ Potui quæ reclament.

Hipp. lib. victus acutorum.

Frigida quibus inutilis.

Frigida alvo fusæ inimica.

SOlet etiam prodesse post varium cibum frequentesque dilutas potiones, vomitus, & postero die longa quies, deinde modica exercitatio.

¶ Corruptionis ciborum tres sunt primæ seu generales differentiæ. Una fit per proprios ventriculi morbos. Altera a vitiosis, qui intus coierunt, humoribus. Tertia alimenti sequitur vitium, quoties in ejus quantitate, qualitate, aut vescendi modo delinquitur. Exuperantem quantitatem, ventriculi calor superando non est, quare protinus ab ea is superatur, æque profecto ut ab immoderata lignorum copia flamma ignis tum obruitur,

Alimentum tribus de causis intus computrescit.

Cibi copia immodica.

 tum

Cibi inepta qualitas.

tum etiam tota deletur. Inepta qualitas in excedente potissimum caliditate aut frigiditate, tum universæ substantiæ pravitate spectatur, quæ omnia ingenitum nobis calorem impediunt, quo minus cibos possit suo robore edomare & in utiles succos alterando convertere: at in modo vescendi peccatur, si aut præpostero ordine aut nimia varietate alimenta assumuntur. Quippe non potest concoctio non vitiari, quum facilia concoctu duris, pinguia macris, ac laxantia adstringentibus postponuntur. Tum quæ nimium varia sunt fercula contrariisque inter se qualitatibus pugnantia, ventriculus neque arcte suis tunicis apprehendit neque pari concoctionis proportione alterat. Alia enim aliis citius, alia tardius conficiuntur, quæ promiscue omnia inter se coeuntia mistaque, facile computrescunt atque omnem concoctionis legem subvertunt. Ergo tribus hisce ventriculi noxis maximum promptissimumque remedium vomi est, quo id quod naturæ incommodat, extra corpus elicitur. Nam si quod intus alimentum est, copia sui male habet aut alioqui computruit, nullo certe modo melius succurritur. Nunquam enim prava male pelluntur, sæpe bona haud tuto retinentur, quoniam periclitari hæc non expedit, ne nimio luxu ventriculi vim lacessant, neve caloris nostri destituta afflatu, vitientur, ac si tandem venarum excepta osculis, benignos etiam succos contaminent. Quæ de cibo diximus, eadem de simili quoque potione intelligenda sunt, ut recte *Æginetam* scripsisse arbitrer, maturum *vomitum saluberrimum esse temulentiæ remedium*. Porro quoniam propositis ventriculi affectibus cruditas necessario copulatur; conandum modis omnibus erit ut concoctio fiat, ad cujus facultatem multis abunde est longiuscula quies, & post hanc modica corporis exercitatio. Illa calorem intus coercitum in concoctionis officio tenet, hæc eundem excitat absque crudorum tum liquatione, tum in habitum raptu.

Cibi sumendi ordo præposterus, aut nimia varietas.

Vomitus corrupto intus alimento aut corrumpendo utilissimus.

Æginета. lib. 1.

SI assidua fatigatio urget, invicem modo aqua, modo vinum bibendum est, raroque balneo utendum. Levatque lassitudinem etiam laboris mutatio, eumque quem novum genus ejusdem laboris pressit, id quod in consuetudine est, reficit. Fatigato quotidianum cubile tutissimum est, insolitum contra lassat. Quod enim contra consuetudinem est, nocet, seu molle, seu durum est.

¶ Fatigatio (quæ quidem exercitiis supervenit, quæque excedens quædam ac pertinacior esse lassitudo creditur) nihil aliud est, quam tristis quidam sensus corporis immodice exerciti, accensis nimirum articulis atque musculis, idque nervaceis horum fibris alias vehementer tensis atque siccatis, alias excremento sibi circumfuso præpeditis, adeo ut motis particulis molestus inde sensus alicujus seu ulcerationis, tensionis vel contusionis quasi phlegmones oriatur. Tensio nudam fere siccitatem labore contractam, ulceratio excrementi membris infixi qualitatem, contusio copiam magis sequuntur. Jam id excrementi quod influxit si tenue est, facile discutitur, tum balneis, tum sudationibus. Si vero crudum, crassum, plurimumque est, resolvere id non usque adeo proclive est, ex quo lassitudo in vetustatem incidit, ideoque assidua CELSO nominatur, altius scilicet particulis immerso excremento. Urgetque hoc pathema ea potissimum corpora, quibus aut plethora aut succorum cruditas subest. Quemadmodum recte dixit HIPPOCRATES, *nequaquam a cibi parsimonia lassitudinem fieri*. Itaque propositum symptoma, quia cruditatis soboles est, frustra aut balneo,

Assidua fatigatio quando fiat. *Hipp. 6. Epid.*

neo, aut alio quopiam calfaciente remedio oppugnabitur, ut quod particulas priore labore accensas gravius etiam inflammat & materias ipsis impactas (quia concoctione nondum tenuatae, aequatae atque subactae sunt) minime elicit, sed permovet duntaxat, quo fit ut hinc lassitudinis sensus quam maxime adaugeatur. Jam si per haec tempora intus quoque latet (ut fere fit) succorum vel crudorum vel putrium illuvies, quis hic non sibi temperet a balneis, quarum vi noxia haec ad aegrotas particulas trahuntur. Cavit religiose GALENUS, ne cum pariter & lassitudo urget, & venae crudis succis refertae sunt, ea quae extra sunt, intro revocemus: Neu quae intus sunt, foras. Ergo omnis diutinae lassitudinis remedium unica in concoctione positum est, quam concoctionem non parum ipsum adjuvat vinum, utpote ingenito nobis calori similitudine substantiae accommodatissimum, ut ne dicam interim, perquam idoneum id esse ad corrigendam siccitatem, quae solidis particulis propter superfluos labores contracta est. Sed ut nihil pene omni ex parte beatum est, ita & hic quoque inter tot vini commoditates, unicum hoc intervenit incommodum, quod (quia diureticum id esse convenit) crudos putresve humores ad motionis organa secum abducat, ac sic fatigationis propositae symptomata exasperet. Videlicet hac permoti causa iis quoque vinum omne ac praecipue diureticum circuncidimus, quos jam nunc podagrae, chiragrae, coxendices aut id genus alterius arthritidis dolores tenent. Nihilo vino melior aqua sic fatigato corpori est, utpote cruda plane existens atque omni naturae functioni ex sese inutilis, cumque diu circa praecordia cunctetur neque in corpus eat, reliquum est, ut eos qui hic abduntur male cocti humores, adaucta cruditate reddat pejores. Quod si vel celerrime ad articulos penetraret, ne ob id tamen eorum sanare affectum quiverit, quin potius debuerit in venis haerere, omniaque cruda sua qualitate pertinaciter adstringere. Quid igitur, inquies, factu opus est? Dicam: Si vicissim modo aquam, modo vinum potui des, sic ut hujus vim atque impetum illa tardet, simulque vinum inter tot venarum ductus seu in via moratum succos nequaquam concitet, sed potius iis quibus distinetur locis opem ad concoquendum impartiat, plane rem feceris, ac voti fueris compos. Neque vero perinde erit, si in vicem alternationis hujus aquam vino mistam praebeas. Ista enim amborum per tota crassis efficit, ut quae prius simplices essent a vino meraco noxae, per lymphati usum protinus geminentur. Hoc enim non solum crudos humores secum ad extima vehit, verum etiam materias organis impactas motivis validiore frigore, quam aqua pura adstringit. Nam haec etsi plus vino diluto refrigerat, lente tamen fertur in corpus, totaque prius devicta nostro calori est, quam eo pertingat: at contra vini substantiae toti immista tanquam acceptis ab hoc alis frigida crudaque ocyssime ad extrema penetrat. Atque hinc vel ipsius vulgi experimento deprehensum est, sitim quae corporis totius ariditatem sequitur, citius vino lymphato, quam syncero fonte levari. Et multis vehementi ardore afflictis hydropisis initium attulit aqua vino mista, quos ea alias sola non laesit. Sed missis his, ad sequentia fatigationis auxilia veniamus. Hanc itaque CELSUS levari mutatione laboris scribit, id quod minime obscurum est, functiones intuenti musculorum, qui cuique motus differentiae privatim inserviunt. Siquidem alii membrum extendunt, alii reflectunt, alii oblique intorquent, alii aliis motionibus cient. Itaque plane fit, ut qui diu fuere exerciti, tum optime ferientur, cum contrarii laborant. Proin lassitudinis haud sola perpetuo quies, sed & nova interdum lassitudo medela est.

Gal. 4. sanit. Concoctio lassitudinis assiduae remedium.

Vinum lassatis aliquot hominibus utile, aliquot inutile.

Aquae incommodat.

Sitis citius vino diluto quam pura aqua sedatur.

Fatigatio usu novi laboris levatur.

Fatigatio una alteri medela est.

est. Quemadmodum qui ab extentis diu brachiis dolent, ab iisdem contractis protinus solamen remediumque mali sentiunt. Æque profecto, ut POLYBUS eos quoque jussit, qui ex cursu laborant, luctari, & vicissim currere, quos lucta fatigavit. Id autem lassationis lenimen efficacius erit, si prior labor insolens, secundus in consuetudine fuit. Consueta enim sicuti naturæ sunt magis affinia, ita melius citiusque nos reficiunt. Ac proin fatigato ne molle quidem cubile idoneum est, si duro insuevit.

Polyb. De victu Idiotarum.

PRopria quædam ad eum pertinent, qui ambulando fatigatur. Hunc reficit in ipso quoque itinere frequens frictio, post iter primum sedile, deinde unctio, tum calida aqua in balneo magis superiores partes, quam inferiores foveat. Si quis vero exustus in sole est, huic in balneum protinus eundum est, perfundendumque oleo corpus & caput: deinde in solium bene calidum descendendum est, tum multa aqua per caput infundenda, prius calida, deinde frigida. At ei qui perfrixit, opus est balneo primum involuto sedere donec insudet, tum ungi, deinde lavari: Cibum modicum, deinde potiones meracas assumere.

Fatigatis itinere quæ conveniant.

¶ Qui iter facit, huic inferiora corporis magis laborant, ut quæ onus totius corporeæ molis sustentant, ac porro transferunt. Itaque si hic lassitudo incidit, curandum est, ut quæ partes nimia itatione inaruerunt, emolescant: Itemque resolvatur, si quid acrioris excrementi iis inhærescit. Utrumque hoc crebra frictione confiet, in ipso etiam, si opus est, itinere administrata. Tametsi hoc auxilio efficaciora sint unctio atque balneum, quæ non nisi post absolutum iter commode tentantur. Ante tamen arrepto sedili conquiescendum est, ut defessa membra utcunque hac feriatione recreentur, utque contractus in his per itinera ardor placetur sopiaturque ante calentis tum balnei, tum unctionis usum. Ceterum hæc ista lavatio quantum siccatis articulis humectatione confert, tantum rursum laxatione incommodat, quæ laxatio ipsorum firmitudini contraria est. Ergo (ut CELSUS monet) satius erit superiora corporis magis quam inferiora calidis undis fovere. Facientibus iter, ut non pauca alias observanda, ita duo hæc imprimis vitanda sunt, ardor solis, & immodicum frigus. Sol namque si justo vehementius æstuat, sudore corpus exhaurit, crescenteque ejus virtute, tandem etiam densat, & instar corii squalens aridumque reddit. Simul vero & acrium pariter excrementorum transpiratus impeditur, ex quo febris aut diariæ aut putridæ metus est. His abolendis incommodis nihil æque conducibile, ut temperatum balneum est: Humectat enim arescentes particulas, & adstrictas relaxat. Quo vero idem balneum humectando diutius sufficiat, perfusio quoque olei per totum corpus adhibetur, quæ supra propriæ humectationis beneficium, id insuper commodi adfert, quod obstructis pinguetudine cutis spiraculis carnes fidelius retineant quicquid a balneo benigni madoris acceperunt. Omnis per itinera sole exustorum noxa periculumqne in immodica corporis siccitate vertitur, cujus profligatio tanti habetur, ut non dubitarit CELSUS prioris balnei, atque unctionis madorem vel calentissimis balneis intra habitum includere, longe satius esse ratus, qualemcunque ardorem fatigato corpori consciscere, quam remedia parum efficacibus fructum humectationis sinere perire. Etenim propositi corporis refectio in appositione ejus con-

Facientibus iter, ardor solis & frigus nocent.

consistit, quod defluxit, quæ profecto evenire nequit cute nimiopere laxa. Adstringi igitur denuo hæc post temperati balnei atque olei usum, ferventiore solio debebit, cum præsentissimo tum unico ad hanc rem præsidio. Nam ipsa re patet adstrictionem omnem longo itinere debilitatis periculosam esse quæ frigidis materiis quæsita est, multoque maxime frigida aqua, quæ vehementia suæ qualitatis externa internaque corporis omnia facile violat, multo nimirum squalore ac vacuitate imbecilla. His itaque provisis, capitis quoque habenda ratio est, ut cui radii solares præ ceteris partibus negotium facessunt. Id enim quia carne utcumque nudatum est, & in alto corpore positum, facile succorum halitus jam Sole inflammatum tum admittit tum attrahit. Ergo studiose lavare id post solium expedit, primum quidem calida, dein frigida aqua. Illa quidem tum ad humectandum, quod in ipso nimis exaruit: Tum ad dissipandum, quod ab imis præcordiis eo sublatum acris vaporis est: Ac tertio, ut cerebrum calore quopiam præmuniatur adversus illapsuræ mox frigidæ impetum: Hæc autem frigida infunditur partim ad comparandum cerebro robur, compulso scilicet intro calore ejus nativo, partim abolendi ardoris gratia: qui ardor a Sole, a lavacro, calidæquæ aquæ perfusione erat ascitus. Quo etiam instituto ÆGINETA ad hunc modum fatigatis inter cetera suasit, *ut vultum, manus, & crura gelidis undis irrigarent*. Porro vehemens in itinere frigus corpus longa motionis perseverantia & laxum & invalidum ut facile ita & periculose penetrat. Ideoque hunc protinus qui sic refrixit, moderate calfacere donec insudet, properandum est, præterea ungere, cutis meatus frigore adstrictos calentibus undis patefacere, ac sic tandem modico quidem cibo, at sæpius oblato, meracisque potionibus nativum calorem ambientis qualitate afflictum refocillare.

Capiti Sole exusto quomodo prospiciendum.

Ægin. lib. I.

Curatio ejus qui perfrixit in itinere.

IS vero qui navigavit, & nausea pressus est, si multam bilem evomuit, vel abstinere cibo debet, vel paulum aliquid assumere. Si pituitam acidam effudit, utique sumere cibum, sed assueto leviorem: si sine vomitu nausea fuit, vel abstinere, vel post cibum vomere.

¶ Quod navigantibus turbetur corpus HIPPOCRATES in Aphorismis Author est. At quod hujus turbationis occasione vomitus fiat, ipsa re patet. Neque enim his tranquillo, sed turbulento duntaxat mari cietur, quum crebris fluctuum ictibus navis succussatur. Magno autem valetudinis commodo hic vomitus si moderatus est, erumpit: Nam ventriculum & post hunc veluti consecutione quadam reliquum corpus superfluorum onere levat. A vomitu parum alimenti gustandum est, quo facilius id ab labefacto inter vomendum ventriculo superetur, quoque minor sit ad vomitus iterationem proclivitas. Quippe notum est, saturo semper ventre promptius quam famelico vomi. Itaque si quis hic multam bilem extudit, cibo abstinendus est, aut certe minimum quid ejus assumet. Nam ut iste humor stomachum magis quam acida pituita laxat, sic vomitioni opportuniorem facit: Unde fit, quod effuso hoc frigido excremento, etsi solito levius, omnino tamen edendum quid esse CELSUS præcipiat, contraque fit post ejectam bilem, ubi cibus etsi minus quam illic requiritur, negligitur, quia majore periculo præbetur. Quippe studiose cavendum est, ne per longam vomitionis perseverantiam

Hipp. lib. IV. Aph. 14.

Vomitus navigantibus perutilis.

Vomitus pleno quam vacuo promptior.

tiam stomachi vis collabascat, ac benigni quoque succi non tantum excrementa vacuentur. Jam si irritus navigantibus ad vomendum sit conatus, quod pathema nauseam inanem dicimus, non perperam cibo caretur, idque ne ventriculus excrementis imbutus, probæ nutritionis commoda corruptis epulis frustretur. Quanquam non penitus alienum sit, plenius quid esse, ac mox deinceps evomere, ut qui ventriculo putris insedit humor, una cum cibo extundatur.

QUi vero toto die vel in vehiculo vel in spectaculis sedit, huic nihil currendum, sed lente ambulandum est. Lenta quoque in balneo mora, dein cœna exigua prodesse consueverunt.

Sessione fatigatis quomodo subveniendum.

¶ Qui diutina sessione lassantur, iis musculi qui crus movent, otio obrigescunt, quare paulatim inflecti calfierique lenta ambulatione debent, ut ad pristinum habitum redeant: Nam hos si violento motu cieas, periculum est solidarum partium quampiam ruptum aut convulsum iri. Ergo pluscula in balneo trahenda mora est, ut eo magis quæ obtorpescunt, emolliantur. Opus vero tenui cœna est, tum quia corpus sedentibus minus dissipatum est, tum quia naturæ calor longiore otio utcunque elanguit.

SI quis in balneo æstuat, reficit hunc ore exceptum, & in eo retentum acetum. Si id non est, eodem modo frigida aqua assumpta.

Acetivis.

¶ Acetum quoniam facultate frigidum est, ardoris a lavacro contracti molestiam solatur ore diutius contentum. Nam etsi multas partes acres calidasque obtinet, frigidæ tamen in eo excellunt: Unde præsentius id remedium calidis affectibus quam frigidis est. Ac notatu dignum est, quod ore id oporteat contineri. Quippe hæc pars præcipuis visceribus consentit, cerebro quidem per foramen colatorium, ac latentes substantiæ corporis meatus; ventriculo autem communis tunicæ merito quæ simul huic interiorem substantiam condit, simul omne intus os vestit. Jam vero sic refrigerato ventriculo proclive est, ea quoque quæ juxta sunt viscera in suæ consensum affectionis pertrahere. At pulmonibus, cordi, septoque transverso os consentit, ducti intro spiritus occasione, ipsoque in itinere aceti facultate obiter refrigerati. Neque isti liquori par esse virtute frigida censenda est: Nam hujus qualitas crassiore subjecto, illius contra longe tenuissimo includitur, quo fit, ut quam ocyssime supra infraque ad commemoratas particulas adspiret. Equidem recte a GALENO scriptum arbitror, omnium quæ novimus potestate refrigerantium acetum longe esse tenuissimum. Atque ad hunc usque locum CELSUS res novas, aerem, exercitia, cibos, & quæ his paria sunt, latiore sermone tractavit: Posthac autem eorum omnium observationem ac varium usum, pro differentia naturarum seu corporum ætatis, temporum anni, affectarumque seorsim particularum ad calcem usque libri prosecuturus.

Os omnibus pene visceribus consentit.

Gal. 10. Meth. Acetum omnium refrigerantium tenuissimum est.

ANte omnia autem norit quisque naturam sui corporis. Quoniam alii graciles, alii obesi sunt: alii calidi, alii frigidiores: alii humidi, alii sicci: alios abstricta, alios resoluta alvus exercet. Raro quisquam non aliquam partem corporis imbecillam habet.

¶ Sa-

¶ Sapienter a SOCRATE præceptum est γνῶθι σεαυτόν quæ sententia corporis quoque naturæ accommodari non tantum animo potest. Nam quid illiberalius, quam quid hæc cujusmodique sit corporeæ molis fabrica quam circumferimus, nescire. Cumque nonnulli propensissimis animis in res incumbant quam plurimas atque maximas cognoscendas, eoque studio omnem ætatis partem consumant, qui quæso hos non pudeat, omnia scire cum velint, sui ipsorum oblitos esse, propriæque naturæ cognitionem ignorare eam sine qua valetudo neque prospera tueri, neque profligari adversa commode potest. Equidem hanc Medicinæ partem quæ de humani corporis natura tractat, omnibus litterarum cupidis atque ingenio non malo natis scitu necessariam arbitror, utpote cujus contemplatio & multæ utilitatis & inexhaustæ cujusdam dulcedinis est. Qua re impulsi vetustissimi quique Philosophi paucis ante HIPPOCRATEM seculis hanc quoque scientiam agitarunt, ex quibus clarissimos, PYTHAGORAM, & EMPEDOCLEM, & DEMOCRITUM fuisse accepimus, sic ut & sapientiæ studium, & rerum naturæ contemplatio sub iisdem authoribus nata sint. Ergo quoniam de corporis natura dicere propositum est; scire licet sub ejus appellatione multa vulgo significari, quorum pleraque hoc loco veluti πάρεργα sciens prætereo, ac Grammaticæ Professoribus disputanda relinquo, ea tantum daturus significata, quæ sunt ex nostræ artis usu. Primum itaque omnis memoriæ clarissimi Medici eorumque facile Princeps HIPPOCRATES, naturam vocarunt universam illam substantiam atque crasim calidi, frigidi, humidi, sicci, quæ ex omnibus mundi elementis justa inter se lege coeuntibus consurgit, estque hæc corpori humano cum ceteris animantibus ac plantis communis. Quippe sua cuique rei genitæ natura est, ideoque a Græcis φύσις est appellata ἀπὸ τοῦ φύειν, quod est nasci. Consit autem ex dicta elementorum crasi communis illa hominum natura inter certos fines seu gradus primarum qualitatum humanæ speciei proprios inclusa, quæ nunquam non est calida & humida. Talia nempe omnia esse animantia GALENUS dixit, quæ plusculo sanguine affluunt. Jam quoque in ipsa hominum specie propositæ craseos non idem perpetuo est modus: Nam in mistione modo hoc, modo aliud elementum alia superat, aut ab iisdem superatur, sic ut pro qualitatum primarum temperatura alii calidi, alii frigidiores, alii humidi, alii sicci, aliique εὔκρατοι, id est, probe attemperati sint. Porro ex legitima hac elementorum miscella, quidam veluti genius consurgit singulorum temperiem atque indolem nactus, suffultusque naturali solidarum partium humido tanquam vinculo ac basi totius corporeæ compagis, quæ & ipsa quoque ex elementis conflata est. Est autem hic genius author omnis naturalis functionis, quatenus principiorum naturæ vires habet. Vocaturque cum a sapientiæ Professoribus, tum a Medicis alias calor naturalis, alias ipsa quoque natura. Quemadmodum GALENUS memoriæ prodidit naturam animantium nihil aliud esse quam calidum innatum, quod semini inexistens corpus ab initio efformavit, auxit, & ad finem usque vitæ enutrivit. Hoc integro calido, sanitas, afflicto morbus dominantur, ejusque rei causa pro ipsa sæpe facultate id quoque usurpatur. Sicuti vero duplex habetur caloris naturalis acceptio (alter enim insitus est, quem jam nunc proposuimus, alter influens in corde genitus atque hinc in omne corpus sparsus) ita & uterque pariter naturæ nomen pro loquentium usu accepit. Siquidem ad corporis loca aliquo doloris morsu percita naturam accelerare dictitamus, calorem intelligentes vitalem copioso sanguine stipatum, ut id quod nocet, depellat. Est enim nihil aliud hæc natura quam vita-

Jucunda naturæ.

Natura quid.

Communis hominum natura.

Calor naturalis natura appellatur.

Calor naturalis duplex.

Calor vitalis quid.

vitalis ille calor continenter a corde seu perenni fonte scaturiens, ac purissimo vectus spiritu in totum corpus quoquoversus dimanans cælestique instructus facultate vigorem incolumitatemque omnium operationum conservans. Itaque hujus quoque caloris opus esse perhibemus quod corpus in aere quantumvis temperato actu calens sentientibus occurrat, quodque epulis intro in corpus receptis, tum somno oppressis, metu perculsis, febriculæ accessione rigentibus, frigidaque aspersis interna magis caleant, externa minus. Et contra lætitia exultantibus, ira accensis, pudore suffusis, solio egressis, tota cutis vivido calore efflorescat. Ac tot quidem sunt apud Medicos vocis naturæ acceptiones, quibus ea quoque non perperam jungetur sub cujus nomenclatura passim occulta seu arcana proprietas significatur, quæque extra omnem mentis humanæ captum posita, sola nosci experientia potest. Cuilibet (inquit GALENUS) corpori proprietas quædam temperamenti inest, quæ huic quidem naturæ sit consentiens, ab alia autem dissentiens, unde fieri arbitror, quod ut vulgo dicitur, tot fere sint palata, quot homines. Alii namque caseum, alii butyrum, plerique bubulam, plures suillam, alii aliud cibi genus aut appetunt magis aut fastidiunt, ac (quod magis mireris) nonnulli etiam deleteriis innoxie vescuntur, ut anus illa quam GALENUS refert Atheniensis, cui soli quæ omnibus exitio cicuta est, ne per aliquot quidem annos esitata nocuit. Hanc reconditæ naturæ in victu proprietatem GALENUS *sexto sanit. tuend.* luculenter expressit. Duplex est, inquit, victus genus, unum quod secundum simplices qualitates, aliud quod secundum totam substantiam conveniens est. Illo utimur quando intemperiem mutare consilium est, hoc sola experientia discernitur. Hæc ille. Sane tanta vis latentis hujus naturæ est, ut etiam rationis expertes animantes, ad ea quærenda pabula incitet, quæ sibi sunt magis idonea, jumenta nimirum ad herbas, leones lupósque ad carnem, & id genus pecudum unumquodque ad familiares sibi escas. Atque hinc tanta subinde exoritur naturarum contrarietas, ut quod uni animanti erat non ingratum, id ipsum alteri non bruto solum, sed etiam homini interdum lethale sit. Cicuta namque homini venenum, sturno nutrimentum est: ferrum struthiocamelum reficit, ceteris animantibus inutile est: elleborus homini pharmacum, coturnici conveniens esca est. Atque abdita hæc incomprehensibilisque naturæ vis in usu aliarum pene rerum omnium non tantum in victus differentia spectatur. Pertinetque ad medicum omnium hominum proprietates nosse, aut certe si id perdifficile est, ut quam plurimorum norit. Sunt enim qui omnem medicinam horrent, nonnullis contra gravis ejus nidor etiam voluptati est. Sunt quibus per incisam venam vel primus quisque exiliens cruor leipothymiam adfert, sunt quos ne vicenæ quidem ejus effusæ unciæ exaniment. Hanc certe naturæ appellationem GALENUS I. ad Glauc. usurpavit, docens non solum communem omnium hominum naturam, sed & cujusque propriam nosse medicum oportere. Habes jam omnia rerum genera, quæ naturæ vocabulo continentur. Itaque his cognitis, promptius posthac erit constituere, quid cuique homini adhiberi, quid detrahi, quid immutari aut conservari expediat.

Proprietas arcana, etiam natura dicta.

Gal. 3. Temp.

Palatorum diversitas.

Duplex victus genus, unum secundum simplices qualitates, alterum secundum occultam proprietatem conveniens.

Naturarum in vescendo diversitas.

Medico noscendæ sunt hominum proprietates.

TEnuis vero homo implere se debet, plenus extenuare, calidus refrigerare, frigidus calefacere, madens siccare, siccus madefacere. Itemque alvum firmare is, cui fusa, solvere is cui adstricta est, succurrendumque semper parti maxime laboranti.

¶ Ir-

¶ Irrefragabile tritumque Medicorum axioma eſt, *Omnia ſimilibus conſervari, contrariis aboleri*. Ex quo colligere eſt, hæc corporibus vitioſis, illa valentibus admovenda eſſe. Quæ tamen lex ut in morbis perpetua, ita per ſanitatem egens limitationis eſt. Multos enim in ſanorum numero reperias, quibus ſimilium uſus morboſam intemperiem conſciſcit, tantum abeſt, ut priſtinum naturæ ſtatum conſervet. Sed ut iſtarum rerum diſcrimina omnibus nota ſint, ſciendum eſt, primam propoſiti axiomatis particulam in iis tantum obſervari oportere, qui aut abſolute temperati, aut ſaltem non admodum calido humidove intemperati ſunt. Nuſquam enim recte frigiditas (ut proxime docebitur) aut ſiccitas ſervantur, quod hæ qualitates noſtris principiis ex toto repugnent, interituſque mortalium cauſæ ſint. At calidis humidiſve hominibus, ſi ſua cuique intemperies ſecundum naturam eſt, cur talis non merito conſervetur? Cur vero nutritio (quæ aſſimilatio quædam eſt nutrientis, in id quod nutritur) non fiat ab iis, quæ & qualitate & tota ſubſtantia ſimilia ſunt, quum talis ſemper materia corpori debeat apponi qualis defluxit? Quippe hac nos impulſi ratione pueris lac, vinum dilutum, calidaſque lotiones: adultis vero panem atque carnem, at ſenibus meracum præbemus. Ac fere hiſce omnibus uſuvenit, ut appetitus non impar ſit cibi potioniſque qualitati. Semel diximus de iis non hactenus agere, quibus naturalis intemperies non eſt admodum inſignis. Nam contra ſi qualitatum luxus adeo crevit, ut ſanitati vehementer incommodet, tum utique contrariis (abſente quantumvis morbo) intrepide pugnandum eſt, idque ne ſimilium uſu exceſſus temperamenti exeat in immenſum, ac morbo corpus exerceat. Cadit autem idem hic exceſſus potiſſimum in eas primi ordinis qualitates, quæ ceteris efficacius agunt, ſuntque hæ (teſte ARISTOTELE) caliditas & frigiditas. Earum ergo alterutra ut primum ſine modo invaluit, neceſſaria protinus contrariorum erit uſurpatio. Facilis enim hic eſt ad morboſam intemperantiam lapſus. Atque hæc iſta HIPPOCRATE atque GALENO authoribus loquor, quorum hic *6. Sanit. Tuendæ* eadem hæc ſub iiſdem pene verbis ſcripſit, ille *libro de victu Idiotarum* luculenta oratione docuit ſic eſſe inſtituendam diætam, ut calori ac frigori contraria ſit ratione habitus, ætatis, & temporum anni. Nec unquam defuit qui huic animadverſioni reſpondeat, ſucceſſus. Nam hyeme calidum, æſtate frigidum victum majore valetudinis commodo amplectimur, tum ſenibus meraca potio, juvenibus diluta accommodatior eſt, corpora bilioſa frigidis, pituitoſa calidis felicius nutriuntur. Senes æſtate, juvenes hyeme tutiores ſunt. Et inimicior adoleſcentibus æſtas, hyems longævis eſt. Vix dignum admonitione putamus, quod hoc loco cum calidos contrario victu alimus, non id nos calidum notare quod ſecundum naturam eſt, ſed quod aſcititium naturæque repugnans eſt, hoc namque (quod aboleri debet) juvenes magis pollent, illo (quod ſervandum eſt) pueri, ac proin his moderate calida, illis frigida convenientiora ſunt. Duplex hoc calidum HIPPOCRATES quoque ſcriptum nobis reliquit. Nam cum *Aphoriſmorum volumine* ſic ait, *Qui creſcunt, plurimum habent calidi innati*, id calidum expreſſit, quod a ſemine ortum prorſus benignum naturale, omniumque operationum efficiens cauſa eſt. At in EPIDEMIIS aliud calidum notavit, ita loquens, Θερμοκόιλιοι, id eſt, *ventre calidi, frigidæ carnis & graciles, hi conſpicuis venis & iracundiores ſunt*. Et idem eodem libro: *In calida natura, refrigeratio, potus aquæ, quies*. Hoc ſane calidum igneum prorſus eſt ſqualidum, febrile, ac naturæ ex toto contrarium, maximeque in nobis viget, ubi æſtas, ubi temperatura bilioſa

Conſervatio ſimilibus, curatio contrariis perficitur.

Frigiditas, ſiccitaſve temperamenti nuſquam recte ſervantur.

Nutritio quid.

Vehemens qualitatum exceſſus contrarium victum exigit.

Victus contrarius fit calori & frigori, idque ratione corporis, ætatis, temporis anni.

Calidum duplex.

Hipp. lib. 1. Aph. 14.

Hipp. VI. Epid.

atque ætas virilis est. Atque hic (ut proxime dixi) contraria victus ratione pugnandum est, ne similium alimentorum usus temperamenti vitium in immensum efferat. Quæ res (ut modo retuli) non minore cura in frigidis quoque observanda est. Nam hæc nobis cœlesti illo calore afflatis ex toto contraria sunt, ejusque rei causa nulli functioni (ut GALENUS ait) prodesse, nullisque rebus genitis (ut ARISTOTELES) unquam misceri nisi ex accidente consuerunt. Porro in intemperantiam labi humiditati non adeo proclive est, ut quæ qualitas superioribus ignavior est atque ad patiendum magis quam agendum comparata, indeque protinus fit, quod pueris humida conveniant, seu nullum intemperiei discrimen minantia, quatenus humiditas ipsis omnis secundum naturam est: adde quod optime quoque talia inserviunt, tum corporis humecti nutritioni, tum incremento. Quam rem sagax natura persentiens lac matris in usum humentis alimenti ipsis præparavit. Hæc ipsa nimirum humiditas genituræ atque sanguini primis nostræ vitæ initiis maxime affinis familiarisque est, tantoque impensius ejus fruitione pueri juvantur, quanto generationis suæ primordiis sunt propiores. Porro etsi constat præhumidos natura homines magis esse longævos; ac sanitate, ubi ætate jam processerunt, inconcussa plus ceteris frui: usus tamen venire interdum potest, ut hisce quoque humoris nimietas utcunque extenuari postulet, utique si corpus fluxionum, putredinis ac redundantiæ vitiis facit oportunum. Tum enim non veritus GALENUS est, usu plusculæ exercitationis, frequentis ante cibum balnei, medicaminum purgantium, diureticorum atque errhinorum temperamenti luxuriem reprimere. Idipsum & in quibusdam fieri mulieribus plus justo pituitiosis oportet, ut quibus humida intemperies facile in morbum excrescit: unde fieri arbitror, quod POLYBUS victum his omnibus ac potissimum cum utero gerunt, simpliciter siccum instituerit, utique si non ultima sunt imprægnationis tempora, cum in una muliere duo grandia simul corpora continentur. Itaque conceptionis initio tenuans siccansque victus ratio satis commoda est, eo quod tum corpus excrementis non uno nomine gravetur, quando & menses præter solitum deficiunt, & pauculum nutrimenti in novelli fœtus alimoniam insumitur. Jam vero quod ad temperamenti siccitatem attinet, vix scio an usquam ea debeat servari. Est enim per se naturæ prorsus adversa, primaque secum mortalitatis nostræ seminaria trahit, ac proin quæ occupat corpora in præcocem senectam præcipitat. Quo magis GALENUM miror, cum is *sexto volumine sanitatis tuendæ* qualitates proponeret, quæ victum semper contrarium exigunt, caliditati & frigiditati non protinus adnexuisse & siccitatem, quæ nihilo illis est innocentior, nec in ullo corpore aut ætate recte servatur. Quippe nullo rerum casu sicca siccis recte foventur, sive hominis temperamentum sive ætatem, seu anni denique tempora spectes. Quis enim unquam per æstatem juvenis biliosus, quis senex melancholicus per autumnum siccis tuto est usus, sive horum unumquodque per se subest, sive omnia pariter coeunt, tum sive ingens intemperantia sive levior est? In calida (inquit idem ille) frigidaque intemperie, contraria semper dare expedit. At si siccius quodvis membrum efficias, nihil manifeste læseris. Probat vero hanc rem per modum nutritionis, quam esse scribit ejus quod nutrit in id quod nutritur assimilationem, idque ut perquam recte diserteque protulit, sic quod sicca (ut ipse colligit) citius siccis uniantur quam humida, neque consentaneum rationi neque fide aut GALENO dignum est. Nam cum nihil ante nobis queat assimilari, quam per concoctionem aptum nutriendo corpori redditum,

Frigiditas temperamenti semper abolenda.

Gal. 6. Sympt.

Frigiditas ex se nobis inutilis.

Humiditas similem fere victum poscit.

Humidi magis vitales.

Gal. 6. Sanit.

Humiditas quandoque corrigenda.

Gal. 6. sanit.

Polybus lib. 1. De victu Idiotarum.

Mulieribus gravidis quando humidus victus inutilis.

Siccitas semper inutilis

Galeni incuria.

Gal. lib. 6. san.

tum sit, sequitur, ut quo quæque materia minus facile concoquitur, eo tardius quoque assimiletur. Concoquuntur autem longe facilius humida siccis, quod his natura ad recipiendam alterationem rebellior, illis promptior sit. Idéoque senes, & hecticos, & longa invaletudine exhaustos, & aliqua animi ægritudine tabescentes, humido alimento cum optime tum celerrime reficimus. Scio equidem talem corpori debere substantiam apponi, qualis defluxit, ut pristinus naturæ status servetur. At hic non servare habitum, sed in melius mutare studendum est, id quod similium usu adeo non consequaris, ut priore etiam siccitatis intemperantiam auxeris. Neque his etiam repugnat vulgatum hoc medicorum placitum: Similium usu sanitatem omnem conservari. Id enim ita in temperatis corporibus fieri certum in intemperanter siccis aut frigidis, quantumvis leviter sic affectis non usquequaque tutum est. Nam ut vel maxime detur idipsum licere primo qualitatum ordine intemperatis seu qui minus facile in excessum intemperantiæ labuntur, non video sane, qua via quis duo hæc incommoda effugiat. Primo, quoniam corporum & causarum salubrium par esse excessus gradus debet, quis ita amussim singulorum inter se modum comparet, quando vis rerum necessario corpus alterantium sæpe temere nobis etiam imprudentibus, etiam invitis exeat in immodicum, cujus rei occasionem cum in cibo ac potu corrupti seculi hujus mores, tum in aere infinita tempestatum varietas præbent. Alterum incommodum est, quod non vulgares modo, verum etiam ipsos sæpe rei medicæ artifices sui fugiat temperamenti modus, ut absurdum sit ita anxie ubique similia studere metiri, patente latissimo contrariorum campo, quibus non subest error tam facilis aut periculosus. Quid enim gravioris noxæ siccis hominibus paulo quid crebriores attulerint potabilium aquarum balneæ, quid liberaliora vini diluti pocula? Quid effusior animi lætitia? quum his contra salsa lavacra, vinum meracum ac potens, solicitudines etsi leviter incidant, tædii tamen periculique plenissima sint? Adeo apparet parum roboris in iis intemperantiæ servandæ præceptis inesse, quæ GALENUS partim *sexto sanit. tuendæ*, partim *tertio Technæ* proponit, eaque magis otiosa disputatione agitari, quam consistere usu posse. Ergo sicci rectius semper humidis insistent, quorum usu caveatur, ne quod indies in corpore indesinenterque siccescit, minus propere siccetur. Estque hoc præceptum ubique perpetuum, seu vehemens corpora siccitas, seu levis occupet. Quid enim: Si humiditatem (quæ quidem naturalis sit) semper tueri ceu pretiosissimum naturæ thesaurum jubemur, quo tandem rerum statu oppositam ipsi siccitatem non corrigere fas erit. Neque hercle video quidnam hic GALENO nostro prætexam, quoniam is *libro de sanitate tuenda* varius esse ipseque a se dissidere videtur tot modis siccitatem corporis insectans, eamque esse referens, cujus culpa omne genitum corpus mortale sit. Jam ipsos quoque natura siccos pessime semper excipi solere eodem volumine proposuit, scilicet quod temporis spatio senescentibus accidit, id his statim ab initio contingere. Sed missa in præsens hæc forte aliis temporibus reservabimus. Siccitatem longe reddit formidabiliorem juncta frigiditas. Amborum enim coitus rectissima ad præcox senium via est. Proin quum hæ qualitates junctis viribus corpus oppugnant, tum profecto si unquam alias, contrariis confidenter insistendum est. Infelicem hanc copulam luculenter in senibus videre est, quos idcirco calidis humidisque indesinenter fovemus. Etsi enim iis per sanguinis vasa multum indies fluctuat aquosi excrementi, adeo ut hoc per urinas, per nares, oculos ac palatum effuso corpus in speciem humectum sit, solidæ tamen partes grandi siccitatis vitio

Senes calidis & humidis reficiendi.

tio jactantur. Superflua igitur hæc (ut GALENUS docet) educere oportet, solidas autem ipsas calefacere atque humectare, id quod recte quis vino præstiterit, & meraco simul & diuretico. Sane excrementis modo narratis intentum fuisse POLYBUM credibile est, cum victum senibus instituеret ficciorem, quod ejus scriptum fide careret, nisi ejus respectu rei quam diximus legatur. Quamquam enim senes ob immodicam vim pituitæ ea sæpius cogantur assumere quæ siccent & incidant, revertendum tamen his Authore GALENO sine mora ad humectantem victum est. Atque his ita definitis, remanet illa quam initio posuimus incolumis stata, nec ullis disputantium machinis violanda regula: Sanorum probam temperaturam similibus servari, intemperiem vero calidam aut humidam, quæ non valde efficax sit, & his quoque iisdem quæ vehemens, eaque omnis contrariis extenuari semper oportere. Dico, quid cuique factu sit opus, non ignarus tamen idipsum haud perpetuo propter externa impedimenta fieri posse. Siquidem ita GALENUS sentit, ut omnis sanorum intemperies aut per otium auferatur, aut servetur propter negotia. Proin qui sic occupationibus distringuntur, ut in mutando temperamento singula suo peragere tempore nequeant, iis pristina retinenda intemperies est, atque omni ejus demutatione supersedendum. Ergo plenus, si a negotiis vacat, sese extenuabit, tenuis implebit, calidus refrigerabit, frigidus calefaciet, madens siccabit, siccus madefaciet. Porro non sine causa CELSUS maxime laboranti seu imbecillæ sollicitus est, utpote quæ ceteris citius ac pejus semper afficitur, idque tam ab internis quam externis ærumnis. Facile enim recipit quicquid natura superflui humoris seu inutile sibi onus in eam excusserit. Quinetiam GALENUS Author est sæpe absque omni succorum noxa solam partis imbecillitatem gravis inflammationum causam extitisse. Atque hactenus CELSUS in genere docuit, id esse immutandum quod naturæ modum excedit. Posthæc vero exponet, quibus præsidiis unumquodque eorum corrigere genus oporteat.

Gal. 5. de san. Quale vinum senibus utile. Polybus de vict. Idiot. Gal. 5. de san. Generalis totius victus regula. Gal. 5. sanit. Temperamentum per occupationes non mutandum. Particulę imbecillæ maxime prospiciendum.

De causis quæ implent corpus.

IMplet autem corpus modica exercitatio, frequentior quies, unctio, & si post prandium est, balneum, contracta alvus, modicum frigus hyeme, somnus & plenus & non nimis longus, molle cubile, animi securitas, assumpta per cibos & potiones maxime dulcia & pinguia, cibus & frequentior & quantus plenissimus potest concoqui.

¶ Gracilitas (quæ deficiens quædam nutritio est) contrahitur alias ab intemperie sicca, cui modo calor, modo frigiditas sociatur, alias ab imbecillitate facultatis tum distributivæ, tum nutricis. Proin iis illa remediis probe curabitur, quæ & humectant & alimenti in corpus distractionem (ἀνάδοσιν Græci dicunt) vimque partium nutricem juvant. Ad quorum omnium facultatem apprime confert modica corporis exercitatio, ut quæ sanguinem ex penitissimis visceribus in extimas venas ac summam corporis molem quoquoversus effert sine valida ejus dissipatione, unde efficitur ut habitus facilius capax ex oblato cibo novæ materiæ sit. Id siquidem modico labori proprium, immodico negatum est, quoniam hic quantum adjuta anadosi prodest, tantum vicissim nimia nocet dissipatione, quæ gracilibus ex toto contraria est.

Gracilitas quid & unde contrahatur. Quæ corpus impleant. Exercitatio modica.

Nem-

Nempe his implere habitum, non extenuare propositum est, idque sanguinem bonum (ex cujus abundantia omnis confit corpulentia) in corporis molem trahendo, tum vim firmando nutricem, simulque ut quam minimum ejus quod attractum est, exhalet prospiciendo. Quæ omnia ut consequeretur GALENUS non solum modicam exercitationem, sed & frictiones, perfusiones, verberationes, picationes, gracilibus particulis adhibebat, felicique eas eventu in symmetriam ac naturalem habitum vindicabat. Ad easdem res & moderata quies confert, qua durante, ut succorum instauratio melior, ita minor quoque corporis difflatio est. At moderata quies esto, ne non distracto in venas alimento, ejus fruitione corpus frustretur. Nam hac ratione multos opinione citius emacruisse & experimenta & GALENUS testantur. Efficacissima gracilibus ex unctione medela est. Namque hæc cum molli adhibita frictione multam sanguinis vim in carnes attrahit, pinguetudineque sua cutis obstruit, spiramenta iterque claudit, quo id quod eo succi pertractum est, prompte alioqui diffletur. Ad quam rem picatione quoque non tantum unctione GALENUS utebatur, eoque se refert præsidio multos ατροφῶντος paucorum spatio dierum carnibus implesse. Tanto namque picatio ceteris maciei remediis præstat, quanto fidelius intra habitum id quod affluxit sanguinis, includit. Sequitur posthæc balneum a cibo adhibitum, in quo maximum extenuatis repositum adjumentum est. Primum enim membra quæ siccitate rigescunt, id emollit, & quæ connivent, recludit: Adhæc calorem toto habitu movet, cujus ope nutrimenti pridem elaborati nec dum tamen in nutritionem interiorum insumpti, attractio, promptaque assimilatio fiunt: Postremo omnibus grato perfusis humore incrementum siccitatis tardat. At magna cura opus est ne longiore in balneo mora corpus consumatur. Sed neque hoc silentio quoque prætereundum, non esse tempestivam lavationem, quæ cibum protinus excipit. Nam metus est ne hæc ista nimia maturatio cruditatem obstructionemque visceribus ac vasis conciliet. Permotus est hoc incommodo Princeps AVICENNAS, ideoque non ante in balneum deduci macros jubet, quam epulis ad unguem a ventriculo confectis. Sed nec ipsum præteribo GALENUM, qui etsi ad maciei depulsionem tantopere balneas a cibo commendat, periculi tamen nos etiam atque etiam commonefecit, quod exilibus mesenterii ac jecoris vasis ab obstructione impendet. Succedit balneo dura alvus, ideo macilentis non leve præsidium, quod sic totus pene oleti mador in venas abeat, vix tantilla ejus portione cum arida ventris saburra ad alvum demissa. Medetur insuper gracilibus modicum hyemis frigus, ut quod dissipationem corporis cohibet absque valida succorum ad interna pulsione. Quod quidem beneficium immodico frigori negatum est, quoniam gracilibus habitum penitus minuit, constrictis intro in corpus succis, ut ne dicam etiam vehementi hujus qualitatis potentia facillime hic interna violati. Sequitur implentium ordine somnus, is qui plenus sit, ac neque nimium longus neque brevis. Pleno namque corpus affatim humectatur, crudis omnibus vi concoctionis in probum sanguinem conversis. At longo calor insitus emoritur, cruda accumulantur, impeditaque succorum anadosi corpus nutritione frustratur. Perbrevi concoctio probe fieri cœpta interrumpitur, sicque humores instaurantur ad felicem nutritionem inidonei. Adeo apparet nullum gracilibus conducere somnum posse, nisi plenum. Porro molle cubile his quoque subvenit, emollito ac relaxato inde habitu, ideoque ad multam vim sanguinis recipiendam adparato. Sicuti contra durum cubile cutem adstringit, & succos quo minus facile ad carnes ferantur, impedit.

Corpulentia ex multo fit sanguine. Gal. 12. Meth.

Modica quies.

Gal. 6. Epid Comment.

Unctio.

Picatio Gal. 3 Sanit.

Non statim a cibo gracilibus lavandum.

Gal. 14. Meth.

Dura alvus.

Modicum hyemis frigus.

Somnus plenus.

Molle cubile.

dit. Ita enim omnium nostrum comparatum naturæ est, ut sese ad res jucundas ea explicet, quoquoversus circa ipsas extensa, rursusque refugiat omnia, quæ aliqua contristatione molesta sunt. Quæ profecto causa est, quod ex asperarum rerum contactu corpora densescant: molliantur vero fundanturque ab iis, quarum voluptuosus gratusque occursus est.

Animi securitas.

Adnumeratur gracilitatis auxiliis & animi securitas, quatenus in omne corpus naturam longe lateque diducit explicatque. Naturam voco, sanguinem, calorem, atque spiritum, quæ per inamœnas illas sollicitudines in profundum corporis demersa squalido ibidem calore marcescunt, totumque subinque corpus in suæ affectionis consensum pertrahunt, ut optime dictum hoc a *Sapiente* sit: *Animus gaudens ætatem floridam facit; Spiritus tristis exsiccat ossa*.

Proverb. 17. v. 12. Dulcia & pinguia.

Sequuntur ordine dulcia & pinguia, quæ quoniam substantia nobis sunt perquam similia, ocyssime plenissimeque nutriunt, ac corpus in tumorem attollunt. Quippe omnium eorum quæ nutriunt communis, authore GALENO, dulcedo est, suntque ob id dulcia naturæ semper acceptissima, ut contra gustui insuavia ac naturæ ingrata, amara, acria, arida atque austera.

Gal. 4. Sympt.

Dulcia cito obstruunt.

Atque hinc adeo fit, ut dulcia reliquis citius, viscera obstruant, & venenis mista sumentis exitium accelerent. Siquidem avide hæc a natura propter substantiæ quandam veluti cognationem expetita, celerrime in venas abripiuntur. Quid, quod humidum id naturale radicitus nobis inhærescens, quo solidæ partes corporis seu basi stabiliuntur, prorsus dulce pingueque apparet, ita profecto ut oleaceæ eorum dejectiones atque urinæ testantur, quibus ob hecticas seu ardentes febres solida liquantur.

Cibus plenus & frequens.

Ceterum quod cibus & plenus & frequens vehementer nutriat, ex iis est, quæ ipsa re patent. Recte tamen CELSUS adjecit, quantus plenissimus potest concoqui. Nam si alioqui copia superat ventriculi vires, jam non implere corpus, sed sæpe etiam extenuare assolet, dejecta ante concoctionem per alvum esca, aut si hæc forte intus retinetur, generato inde sanguine ad probam nutricationem inidoneo.

De his, quæ extenuant corpus.

EXtenuant corpus aqua calida, si quis in eam descendit, magisque si salsa est, in jejunio balneum, inurens sol, & omnis calor, cura, vigilia, somnus, nimium vel brevis vel longus, lectus per æstatem terra, hyeme durum cubile, cursus, multa ambulatio, omnisque vehemens exercitatio, vomitus, dejectio, acidæ res & austeræ, & semel die assumptæ epulæ, & vini non perfrigidi potio jejunio in consuetudinem adducta.

Aqua calida alias implet corpus, alias extenuat.

¶ Aquæ calidæ contraria inter se sunt officia, & implendi corpus & extenuandi. At non eodem utrumque fit tempore, nec in subjecto similiter utrobique affecto. Nam initio corpus implet, pellectis in habitum succis, tum profecto, cum his intima viscera etiamnum affluunt. At multo post eadem lotio corpus quoque extenuat, quatenus plus dissipat succorum, quam trahit. Neque enim viscera plus sanguinis a se divelli sinunt, utpote prioris balnei tractu vacuata, ac proin ipsa quoque succorum egentia suam inopiam strenuissime tutantur, quo fit, ut cum nihil ex his venit, & lavatione tamen non abstinetur, habitus certe universus

versus concidat, exinaniaturque: Cujus rei gravissimum testem habemus HIPPOCRATEM, qui sic in Epidemiis loquitur: *Quæ pars calidis undis fovetur, primum tumet, post gracilescit*. [*Hip. 6. Epid.*] Ergo ubi corpus extenuare consilium est, id continenter lavandum tantisper erit, donec quod prius intumuit, subsidat, longeque expeditior hæc fuerit vacuatio, si aqua sit salsa, ut quæ in siccando est multo potentissima, adeo ut GALENUS quendam sibi visum affirmet, qui falso innixus judicio hujusmodi lavationis usu ita habitum sui corporis siccarat, ut tandem difficillima consumptus tabe perierit. [*Gal. 1. ad Glauc.*] Posthæc extenuat & balneum jejunis administratum, eodem modo, quo superius demonstravimus inanibus visceribus per calidas lotiones corpus consumi. [Balneum jejunos emaciat.] Jam quod inurens sol habitum minuat, siccetque, documento sunt ii quibus in eo diutius apricatis tota cutis subjectaque huic proxima caro arescit, instarque lori dura ac strigosa redditur, tametsi id sit non tam caloris quam siccitatis illi annexæ opus. [Inurens Sol extenuat.] Atque hic immodici duntaxat Solis effectus est: nam contra qui mediocriter calet, fundit humores, cutem lenit, ac subjectam ipsi carnem solito reddit molliorem. Ventum est ad curas, sub quarum appellatione omnia perturbati animi pathemata complecti plenioris doctrinæ causa non alienum est. Singula enim horum ita ut curæ, hominem conficiunt. [Cura corpus conficit.] Ejus generis sunt, tristitia, timor, ira, ipsaque quavis Erynnide pejor invidia. Nam recte habet Epigramma: *Livor tabificum malis venenum. Intactis vorat ossibus medullas. Et totum bibit artubus cruorem.* Et *Julius Cæsar male natos*, *invidos* notans, *cavendum* dixit *a macilentis*, qualis Brutus erat, qui ipsi tandem lethali vulnere latus hausit. Sed agedum harum rerum causas exponamus. Omnes animi affectus una cum animo ipso in corde residere apud Philosophos in confesso est. [Animus ejusque affectus in corde consistunt.] Animo autem ad affectus commode exserendos depromendosque spiritus vitalis ut idoneum instrumentum inservit, calore uberrimo sanguineque purissimo tamquam præsidiario milite semper instructus: estque hujus spiritus officium præcipuum animo ceu potentissimo corporis Monarchæ continenter assistere, ac modo foras confertim erumpens, modo intro in suam veluti arcem sese recipiens omnibus ejusdem animi passionibus famulari. [Spiritus vitalis officium in affectibus animi.] In mœrore, tristitia, metu, idem spiritus ad cor vadit, ubi imbellis animus velut cavea clausus terrentis rei occursum effugit, eoque fit, ut timentibus ac mœstis extrema frigeant. Contra vero in ira spiritus cor petens collectis ibidem viribus confertim sese foras ad summa corporis effundit, idque eo, ut ait GALENUS, motionis modo, quo calor revocatur iis, qui frigida loti sunt. [*Gal. 9. Sympt.*] Duplex enim cum his, tum iratis motus est. Primo enim spiritus ad sedem animi revocatur, aversati rei bilem moventis indignam præsentiam, eodemque temporis articulo extrema pallescunt. At paulo post impellente animum judicio, spiritus pene omnis ebullienti sanguine fervidoque calore tanquam auxiliariis copiis stipatus, affatim foras ad cutem emergit, ut id scilicet persequatur quod mens ultione dignum existimat. Jam vero quid de invidia dicam, qua ne Siculis quidem Tyrannis inventum majus tormentum est. Hæc alterius virtute ac læto rerum successu excitata spiritum ad cordis specum adsciscit, ubi malis incursibus furiatus animus suos secum dolores noctes diesque evolvit, multum in hoc spiritus insumens, neque quicquam ejus in extimum ferri corpus sinens. [Per invidiam quid spiritus patiatur.] Ideoque fit ut sicut invidorum animus infernali caligine horridus est: ita vultus quoque totusque habitus cadaveroso pallore fœdetur. Omnibus hisce animi emotionibus commune est, quod interposito spatio corpus extenuent, tametsi omnes eodem id non faciant modo, nec efficacia pari. [Animi turbati pathemata corpus omnia extenuant.]

ri. In timore enim ac mœſtitia (quæ nullo alio inter ſe differunt, quam quod hic lentus, illic celer ſit motus) ſpiritus vitales ad ſuam ſcatebram refluunt, ubi compreſſi marcidoque calore incenſi tabeſcunt, ex quo corpus frigidius tandem ſicciuſque reddi neceſſe eſt, depaſcente nimirum ſqualido febrilique calore (nativus enim tum indies intermoritur) inſitam cordis humiditatem, quod deinceps viſcus ſuæ affectionis conſenſu reliquum corpus afficit. Siquidem mœſtis, authore GALENO, acrimonia potius caloris, quam abundantia ineſt. At vero ira (ſi quidem ea perſeverantior eſt) corpora extenuat diverſa penitus ratione. Nam cum hæc ſit juxta PLATONEM ceu ebullitio quædam ſanguinis circa cor, vehementi corpus inflammando diſſipat. Nempe in hoc pathemate calor neque intus, ut in timore fit, occulitur, neque ibidem emarcet: ſed contra potius juxta fontem caloris primum exardeſcens quam mox ex imis præcordiis foras ubertim erumpit, ſeſeque quoquoverſus in omne corpus diffundit. Ideoque recte GALENUS dixit iraſcentibus caloris abundantiam ineſſe, & ob id nunquam quemquam ex hoc pathemate animam amiſiſſe. Ceterum invidia medullitus cor exedit, ubi malus animus rerum ſe augentium imagines aſſidue verſat, per quas actiones ſpiritus ſqualido incenſus calore, ipſum quoque cor, & poſt hoc univerſum corpus marcidum reddit, ſic ut tandem omnis ipſi color decorque pereat. Qui vero curis altioribuſque mentis cogitationibus conficiuntur in iis ſpiritus e vitæ principio ad mentis arcem correpti multaque ibidem functione accenſi, primo quidem cerebri ſubſtantiam, mox vero cor, ac tandem ipſum quoque corpus reliquum per mutuæ ſympathiæ legem hectico ſqualore obterunt, actioneſque naturæ omnes evertunt. Recte enim GALENUS ſcripſit *συμπάσχειν ἀλλήλοις ἀπάτας τὰς διοικούσας τὸ ζῶον δυνάμεις*. Poſſet his jure addi res ſoliciti plena timoris amor, quo vix ſcio, an quicquam magis hominem conficiat. Nam ſpiritus vitales variis modis oppugnat exercetque, modo ira excitans, modo vanos timores fingens, interdum invidia, ſæpe odiis immortalibus animum excrucians. Quin etiam ipſam impetens mentem, inſaniæ, dementiæque cauſam præbet. Quid multis? Omnia ſurſum deorſum in corpore agitat, ut nil mirum ſit, tantopere hinc aliquem contabeſcere. Atque hæc de animi emotionibus dixiſſe ſufficiat. Sequuntur in extenuantium ordine, vigiliæ, nec ſine cauſa. Nam vigiles ſenſus quia nunquam eſſe poſſunt otioſi, quieſcente quantumvis corpore, ſpiritus primum animales, atque hinc conſequutione quadam vitales etiam multo uſu obterunt, tabefaciuntque. Adhæc vitalibus ſpiritibus jugiter in cerebrum aſcitis perfectio, tum chyli in ventriculo, tum chymi in hepate ac vaſis labefactatur. Supra namque demonſtratum eſt hunc vitæ ſpiritum ad concoctionis integritatem perquam neceſſarium eſſe. At vero imperfectam concoctionem, nulla ſequitur proba nutritio, ut quæ tota in aſſumpti alimenti aſſimilatione poſita eſt, cumque nihil coaleſcere corporis ſubſtantiæ poſſit, niſi plurima ſubactum victumque alteratione, corpori alendo factum ſit idoneum, quid miri, ſi fruſtratam concoctionem extenuatio membrorum ſequatur. Neque alia ratione, ſomnum quoque, ſi vel nimium brevis eſt, vel longus, corpus emaciat, quam quod concoctioni incommodet, juxta illud HIPPOCRATIS: *Gravis vigilia, potus ciboſque tum crudos tum incoctiores reddit: at ea quæ in contrarium fit tranſmutatio, corpus diſſolvit*, &c. De duro cubili ſuo loco dictum eſt. Eademque ratio habetur de lecto per æſtatem terra, tametſi id cubationis genus tutius fuerit Græcis atque ultimis Italis, quam noſtræ regionis incolis. Quod autem vehemens exercitatio corporis molem atterat, & ſupra abunde moſtratum eſt, & ab HIPPOCRATE in Epidemiis his verbis approbatum: *Extenuatio,*

Triſtitia ac metus quomodo hominem conſumant.

Gal. 1. ad Glauc.

Ira quid & quomodo extenuet.

Gal. 1. ad Glauc.

Invidia cur aliquis macreſcat.

Curæ quomodo corpus tabefaciant.

Amor Venereus extenuat.

Vigiliæ hominem emaciant.

Somnus nimium brevis aut longus extenuat. *Hipp. 2. de vict. acut.*

Vehemens exercitatio, corporis molem atterit. *Hipp. VI. Epid.*

nuatio, cursu, luctatione, multis celeribusque obambulationibus efficitur. Adhæc cur vomitus & dejectio idem possint, ipsa re notum est. Ambo enim hæc ex genere sunt maximarum corporis vacuationum. Adde quod necessum plane sit, digestionem alimenti in corpus assidua ventris dejectione minui, assuefacientibus nobis nutritionis instrumenta, quæcunque continent ea statim pessum impellere. Sic enim neque urina commode fieri, neque ali corpus cibo potest. Porro acidæ res atque austeræ ob id extenuant, quod, ut jam pridem dixi, ad nutriendum sint ineptæ. Idem possunt & rarius assumptæ epulæ, ex quibus scilicet parcior est succorum proventus. Novissimum hoc ordine locum habet, vini neque energia, neque facultate perfrigidi potio jejuno in consuetudinem adducta: Hæc enim corpus cum per halitum, tum per urinas digerit.

CUm vero inter extenuantia posuerim vomitum & dejectionem, de his quoque propria quædam dicenda sunt. Ejectum esse ab Asclepiade vomitum in eo volumine, quod de tuenda sanitate composuit, video, neque reprehendo, si offensus eorum est consuetudine, qui quotidie ejiciendo vorandi facultatem moliuntur. Paulo etiam longius processit. Idem purgationes quoque eodem volumine expulit. Et sunt hæ perniciosæ, si nimis valentibus medicamentis fiunt. Sed hæc tamen submovenda esse, non est perpetuum, quia corporum temporumque ratio potest ea facere necessaria, dum & modo, & non nisi cum opus est, adhibeantur. Ergo ille quoque ipse, si quid jam corruptum esset, expelli debere confessus est. Ita non ex toto res condemnanda est, sed esse ejus etiam plures causæ possunt, estque in ea quædam paulo subtilior observatio adhibenda.

¶ Optimo jure CELSUS errorem notat ASCLEPIADIS qui vomitionis atque dejectionis usum sanis ademerat, non alia forte permotus causa, quam quod nonnullis hæc ista usurpantibus, gravis quandoque orta noxa sit. Istud vero quam sit iniquum judicium, nemo non videt, qui venæ quoque sectionem, exercitium, balneas, unctiones, & id genus salutaria utriusque valetudinis præsidia fuisse sæpe perniciosa reputat, non quidem suapte ipsorum natura, sed utentium errore. Sane id pro lege putare, quod raro evenit, hominis parum circumspecti est; quæ vero rerum abusus vitia profert ea ipsis tribuere rebus, etiam imperiti est. Neque vero obtinere ASCLEPIADES, si viveret, unquam posset, quod nulla sanis incidat, vomendi purgandive corpus necessitas, cum tanta sit temperamentorum vis, tanta eduliorum varietas, tot ab aere, motu, quiete, somno, vigilia, ceterisque id genus rebus alterationes nos indies circumveniant, afficiantque, ut fieri plane non possit, quin sæpe ex assidua horum omnium consuetudine, vitium aliquod in ventre, aut in ipsis venarum succis vel imprudentibus nobis succrescat, quo si quid jam semel imbutum facessere negotium naturæ cœpit, cur non liceat infra suprave excludere? Quasi vero hanc vacuandi licentiam non solum Medicinæ lex rectaque ratio nobis permiserit, sed ipsa etiam non monstravit natura, quæ sæpius in ipsis quoque sanis absque pharmaco noxios humores modo per

Vomitus temere ab Asclepiade rejectus.

Hip. lib. 4. Aph. 16.

os, modo per alvum suapte sponte ejicit. Neque vero illud HIPPOCRATIS ASCLEPIADI ulla in re patrocinabitur: *Qui integra sunt corporis valetudine, medicationes ægre molesteque ferunt*. Sed neque illud quicquam arguerit. *Elleborus sanas habentibus carnes periculosus*. Iste enim Aphorismus de iis scriptus sanis est, quos nullum urget cacochymiæ vitium. His enim vomitum, aut purgationem commodam esse nemo qui sapit, putat. Quanquam si vel maxime vitium valentibus aliquod subest, ne ob id quidem convenire elleborum censemus longe sinceriore materia medicaminum reperta catharcticorum quæ partim energiæ placiditate, partim compositionis felicitate ut majore fructu, ita periculo minore, quod corpore superest, demunt. Ideoque barbarorum scholis *Benedicta* sunt appellata. Ergo ob id vomitus sanis prodest, quod ventriculo sordes, tum pituitosas, tum biliosas eximat. Cujus vacuationis quantus sit fructus, ipsum ventriculi munus ostendit: quod si in aliquo sit diminutum, totius illico corporis nutritionem frustrabitur. Scilicet nec hepati nec solidis membris proclive est χυλώσιως vitium corrigere, quatenus unaquæque particula concoctionem expedire duntaxat suam, non item alterius emendare nata est. Jam vero & tota sæpe corpora non unicum semper ventriculum vomitus expurgat, cum aut potentibus emeticis cietur, aut fortuito ab ipsa provocatur natura, sanguinis totius colluviem (ut per febrium crises fit) in ventriculi cavum effundente.

Vomitus quare utilis.

Suamquæque particula concoctionem tantum perficere, non alterius emendare potis est.

Vomitus totum etiam corpus vacuat.

De Vomitu.

VOmitus utilior est hyeme quam æstate. Nam tum & pituita plus, & capitis gravitas major subest. Inutilis est gracilibus, & imbecillum stomachum habentibus. Utilis est vero plenis & biliosis omnibus, si vel nimium se replerunt, vel parum concoxerunt. Nam, sive plus est, quam quod concoqui possit, periclitari ne corrumpatur, non oportet. Si vero corruptum est, nihil commodius est, quam id, qua via primum expelli potest, ejicere. Itaque ubi amari ructus cum dolore & gravitate præcordiorum sunt, ad hunc protinus confugiendum est. Item prodest ei, cui pectus æstuat, & frequens saliva, vel nausea est; aut cui sonant aures, aut mandent oculi, aut os amarum est. Similiterque ei, qui vel cœlum, vel locum mutat, his, quibus (si per plures dies non vomuerunt) dolor præcordia infestat. Neque ignoro, inter hæc præcipi quietem, quæ non semper contingere potest agendi necessitatem habentibus, nec in omnibus idem facit. Itaque istud luxuriæ causa fieri non oportere confiteor. Interdum valetudinis causa recte fieri experimentis credo. Commoneo tamen ne quis qui valere & senescere volet, hoc quotidianum habeat.

Vomitus unde & quæ vacuet.

Gal. 6. Sympt.

Ventriculi proprium decrementum cur pituitosum.

¶ Vomitum educit (authore GALENO) pituitosa, biliosa ac serosa excrementa quæ tum in ventriculo genita, tum aliunde in ipsum sunt derivata. Primo itaque ventriculum, secundario ac quadam veluti consecutione universum etiam corpus exinanit. Proprium ventriculi excrementum pituita est, partim quia nervacea frigidaque ejus partis substantia est, partim quia omnium prima sustinet rudimenta ciborum, ubi verisimile est

crudas frigidasque sordes magis coire quam in reliquis concoctionum officinis. Ergo ut vomitus nunquam non sublevat ventriculum pituita gravem, ita tum præcipue juvat, cum tempus hybernum superantis materiæ luxuriem fovet. Tum enim & cœlum frigore, & cibus luxu magnam ventriculo ad cruditates fenestram patefaciunt. Atque hac re (ut author est GALENUS) permoti veteres vomitum a cibo alii bis, alii semel duntaxat in singulos menses per hyemem cieri jubebant, quo pituita videlicet omnis ex ventre pelleretur. Ea enim paulo longius intus morata computrescit, ventriculi tunicas erodit, & caput vitiatis halitibus tentat. Neque vero his repugnant HIPPOCRATES, *æstate supra, hyeme infra purgandum* docens. Hoc enim Aphorismo eum humorem notavit, qui ex omni undequaque corpore in aliquam ventris regionem defluit, qui vero ibidem genitus insedit, non item. Quippe hujus derivatio pro communi vacuationis lege per os seu proximiorem locum molienda est. Græci istud παροχέδευειν appellant. Ejusque rei testis HIPPOCRATES sic loquitur: *Supra septum transversum dolores purgationis egentes per superna purgandum esse significant, qui vero infra sunt, per inferna.* Hæc ille: At vero influentis in ventrem humoris impetus, quacunque ultro pro more suo effertur, eo sequendus est juxta illud HIPPOCRATIS: *Quo natura inclinat, eo ducere convenit.* Ergo ut æstate bilis & hyeme pituita magis toto corpore luxuriant, ita hic dejectio, illic vomitus (si quidem humor ad ventrem e venis aut ultro repat, aut medicina ducatur) promptiora sunt. Bilis enim pro sua levitate facile sursum evolat, ut pituita contra pondere laborans suo ad ima sidit. Tametsi hæc ista motionis lex sæpe fallat, ac neque semper bilis sursum vergat, neque deorsum pituita. Nam Eudemo Philosopho (ut refert GALENUS) supra pituita, infra bilis. Paulo Rhetori contraria via exuberabant. Propterea ne qua restet erroris in purgando occasio, præstare arbitror humoris vacuandi impetum non tam ratione investigasse, quam ipso didicisse experimento. Atque hæc quidem temporibus atque humoribus in vomendo observatio debetur. Corporum vero non parva quoque habenda ratio est. Neque enim omnibus juxta aut utilis est aut proclivis vomitus. Conducibilem CELSUS ait plenis ac biliosis quod ut probe intelligatur, paulo latiorem exigit explicationem. Plenos itaque AUTHOR intelligit carnosos, ut alias significavit sic inquiens: *Gracilibus magis sanguis, plenioribus magis caro abundat.* Nimirum corpulentia carnosa (est enim & altera adiposa) a calido humidoque contrahitur. Ideoque in primo ortu calor thoracem dilatavit, humor multa carne intexuit, ut hoc nomine commodus facilisque vomitus fiat. Siquidem id plenis natura inest, quod HIPPOCRATES alias in difficulter vomentibus arte quærebat pluscula, *eos quiete & copiosiore cibo ante vomitum humectans.* At vero hujus præsidii necessitas tum multo maxima est, cum quid stomachum gravat, seu pravus aliquis humor, seu corrutpum aut corruptioni proximum alimentum hanc partem oblederit. Proin recte CELSUS tum demum his esse vomendum dixit, cum sese nimium replerunt aut parum concoxerunt, simul indicans & facilitatem vomitionis & opportunitatem. Videtur his refragari HIPPOCRATES sic inquiens: *Ægre vomentes, & modice carnosos inferne purgato, devitans æstatem.* Cujus Aphorismi interpretationi, neque GALENUS neque ejus commentatores fecerunt satis. Ille cur æstas hic observari debeat, duntaxat exposuit, cur mediocriter carnosis vomitus noceat, dissimulavit. Hi vilissimorum mancipiorum instar ab domini vestigiis ne latum quidem (ut ajunt) culmum discedere ausi transeunter ejus scripta tanquam canis Nilum delibant, neque ponere quod ab eo authore præter-

Cur hyeme vomendum. *Gal. 5. De usu partium.*

Frequens antiquis per hyemem vomitus. *Hip. lib. 4. Aph. 4.*

Hip. lib. 4. Aph. 18.

Humoris fluentis impetus sequendus.

Quibus vomitus utilis. *Cels. lib. 2. cap. 10.*

Corpulentia duplex.

Hip. lib. 4. Aph. 13.

Quando convenientior vomitus.

Hip. lib. 4. Aph. 7.

Locus difficilis ejusque explicatio.

teritum, neque amplificare, quod nimis contractum est, sustinent. Ergo μέσως ἐϋσάρκους (sic enim HIPPOCRATES loquitur) καὶ δυσημέας, id est utcunque carnosos unaque difficulter vomentes intelligemus ipsos apprime pituitosos, ac dein aliqua ex parte melancholicos. Pituitosi enim propter humiditatem temperamenti carnis quoque bonam portionem non tantum adipis habent, tametsi ea caro neque adeo firma, neque adeo multa ut simpliciter carnosis sit, ac proin his facilis, illis vomitus difficilis jure censetur. Pituitosos intelligo non φλεγματίας τὰ ἄνω, seu stomacho tantummodo tales, sed toto corpore. Nam prioribus quoniam pituita circa stomachum multa redundat, per os seu locum viciniorem rectius purgatio quaeritur. Nempe eo nomine hyeme quoque utiliter vomi supra demonstravimus. Aliis vero καθόλου pituitosis cum propter stomachi firmitudinem thoracisque angustiam, tum quia nulla humoris superne vacuandis necessitas est (totius enim corporis inutilis pituita rectius infra purgatur) vomitus omnis inidoneus est. Jam vero melancholicorum nonnullis (naturae frigiditate efficacia siccitatem superante) habitus utcunque attollitur, sic ut in speciem carnosi viderentur, nisi lividus eos color, nigrumque capillitium ac tenues venae proderent. Et ii quoque reliquorum melancholirum exemplo difficulter vomunt, tum quod humoris acidi occasione firmus his stomachus sit, eoque minus ad vomendum pronus, tum quod melancholia omnis suapte impetu ad inferna potius sidat, ut ne dicam etiam cunctos uno ordine melancholicos pressiore pectore esse, ideoque de ruptione alicujus in eo vasis ubi vomunt periclitari. Supersunt modo biliosi, qui cur non aegre vomant, proxime dicetur ubi de gracilibus agemus. Biliosos intelligas oportet, non solum toto corpore, sed etiam τὰ ἄνω duntaxat πικροχόλους, qualem Paulum Rhetorem fuisse supra retulimus, ob pravam scilicet meatus biliarii in ventriculum implantationem plurimum indies bilis supra per os effundentem, cetera tamen pituitosum. Hic nisi vomitu amarum excrementum ante extudisset quam cibum caperet nullum concoctionis fructum sentiebat. Cum horum πικροχολῶν, tum reliquorum omnium symptomata, seu notas quasdam quibus ii noscantur, CELSUS in praesentia proponit. Ac primum quidem ructus amari, una cum praecordiorum dolore (καρδιωγμὸν Graece dicitur) gravitateque excrementi biliosi ibidem redundantis acrimoniam sequuntur. Iisdem de causis pectus aestuat, & frequens tenuisque saliva & nausea est, quae duo jamjam in foribus esse vomitum denunciant, praesertim oborto jam capitis dolore ac vertigine, agitatoque labro inferiore. Ceterum ut semper qualiscunque nausea vomitum antecedit, ita non usque sequitur vomitus nauseam. Quoties enim prae tenuitate altius immersi ac veluti imbibiti humores ventriculi tunicis sunt, aut alioqui propter lentorem tenacius affixi, nausea inanis, irrita, seu quae absque vomitione fit, movetur, & ipsa quoque sub hac authoris comprehensa regula. Aurium vero sonitus & obortae oculis lachrymae fiunt, subvolante e stomacho sursum versus glioso halitu, qui acris admodum mordaxque cum sit, haud aliter quam fumus ab igne redditus aut acris vapor ab inspecta caepa resiliens oculos pungit, roditque ut hinc exprimi lachrymas nihil adeo mirum sit. Idem quem diximus halitus per aures subinde foras elapsus auditus organon obiter verberat, tinnitumque facit non dissimilem ei quem edunt pulsata templorum aera. At os amarescit ob continuitatem substantiae faucibus cum ventriculi interna tunica communis, ejusque rei causa haud raro compertum est, contenta in ventriculo multa bile vel dulcissima quaeque maxime amara esse vi-

Frigidis pariter & humidis vomitus inutilis.

Melancholici aegre vomunt.

Signa pichrolorum.

Signa vomitionis mox futurae praesagae.

Nausea inanis unde fiat.

Aurium sonitus Lachrymae

Oris amaritudo.

videri. Atque hactenus de biliosorum symptomatis, satis superque: quorum præcipuam partem HIPPOCRATES hoc Aphorismo complexus est: *Non febricitanti cibi fastidium, cordis dolor, vertigo tenebricosa, & oris amaritudo, purgatione per superna opus esse significant.* Sequitur mutatus aer, qui tum demum vomitionem non inutilem facit, quum ad contrarie temperaturæ loca fit transitus. Aliud enim hic cœlum, alius cibus, aliaque sæpe vivendi norma, omnes corporis actiones innovat, ex eaque re orta in venis turbatio ac nescio quid insoliti tumultus, interveniente naturæ opera, inutiles, si qui sunt humores a bonis sequestrat, quos humores subinde vomitus (tum quia subsunt hi, tum quia permoti fluxui auscultant) summo cum valetudinis commodo exhaurit. Juvat vomitus & hos insuper, quibus i' plusculis diebus præter morem intermissus est. Tum enim præcordia dolor exercere consuevit, superfluis in ventriculo retentis eumque tum qualitate seu stimulo, tum copia seu gravi pondere molestantibus. Huc enim vasorum illuviem natura pro consuetudine pellit, aut certe ventriculus intra se cumulatius gignit purgari vomitione suetus. Hactenus quibus corporibus vomitus idoneus sit proposuimus, proximum est quibus incommodet, id quoque jungere. Existit hoc loco quæstio subdifficilis, manifestaque inter HIPPOCRATEM atque CELSUM pugna, quæ ut incolumi utriusque viri authoritate dirimatur, non inutile fuerit, paulo altius rem omnem inspicere. Vomitus omnis depravata ventriculi expulsio est ingentique fit fibrarum ejus transversarum connixu, ut quæ stringendo sursum versus materiam per os extundunt, ideoque hic expulsionis modus quia naturæ repugnat, nunquam fieri nisi ventriculo male affecto potest. Quomodo enemata (referente GALENO) aliquando per os rejecta sunt ac per lethales volvulos ipsum etiam oletum. Ut enim ventriculi tunica interna rectis fibris toti gulæ atque ori contiguis cibos trahit, sic externa transversis contexta fibris, quemadmodum deglutitioni quoque inservit, ita vomitum sola perficit, nullis substantibus quæ in os trahant fibris. Ideoque facilius est devorare aliquid quam revomere. Quæ omnia si ita habent, quis dubitet vomitum non posse citari absque valida non ventriculi solum, sed & pectoris sediumque quæ juxta sunt concussione, eaque de causa stomacho invalidis ac pectore gracilibus summopere (ut CELSO visum est) adversari, seu his alicujus vasis diruptionem, illis imbecillitatis incrementum minitantem. Non reclamat his HIPPOCRATES, sic inquiens: *Graciles & ad vomendum faciles superne purgare convenit.* Nam is author *biliosos* hoc loco inaudit, non item eos qui vel aliqua occasione extabuere, vel a prima origine temperamentum frigidum siccumque sortiti sunt. Ambobus enim his pectus macrum pressumque est, ut periculum sit non modo difficile vomitum fore, sed etiam aliquod sanguineorum vasorum diruptum iri. Eos enim ut hoc Aphorismo excluderet HIPPOCRATES illam adjecit ad graciles appendicem: Et facile vomentes. Tales vero sunt ante omnes biliosi, præcipueque quos πιγνοχόλως τὰ ἄνω appellamus, consumpti vero ac melancholici, minime. Ideoque HIPPOCRATES duos alios Aphorismos eodem pene orationis contextu recte junxit. Ex his alter sic habet: *Obnoxios pthisi supra ne purgato.* Alter iste est: *Melancholicos infra vehementius purgabis.* Nempe in his materia ad inferna magis sidit, quare eo etiam arte ducenda est. Adhæc temperamenti vitio gracile pectus rigidum arctumque natura ab initio finxit, adeo ut hos vomere cogere plane absurdum sit. At vero bilis propter lenitatem minimo negotio per os extunditur, unde fit, ut perquam erudite alibi CELSUS ita scripserit: *Vomitus ut in secunda quoque valetudine sæpe neces-*

Hip. lib. 4. Aph. 17.

Vomitus cœlum mutanti utilis.

Vomitus salutaris iis qui hunc præter morem neglexerunt.

Vomitus quibus noxius.

Vomitus quid, & quomodo fiat.

Enemata per os reddita, itemque alvi fæx.

Hip. lib. 4. Aph. 8. 9.

Cels. lib. 2. cap. 13.

necessarius biliosis est, sic etiam in his morbis, quos bilis concitavit. Ineptiunt hic plerique Neotericorum, cum inter natura graciles & eos qui vi morbi sunt tales discernunt, illis vomitum utilem, his inutilem decernentes. Næ isti me hercle parum intelligunt, quam nihil intersit ad vomitus difficultatem naturave quis gracilis factus sit, an morbo, modo semel gracilis sit. Eadem est inquit GALENUS providentia acquisiti affectus, & naturalis intemperiei. Itaque si propter ingeniti frigoris siccitatisque exuperantiam thorax ab ipso ortu naturæ emacruit, aut tum quoque bonus, post tamen tabido affectu consumptus est, quæ (te quæso) res vomitum hic inidoneum, illic idoneum fecerit, substantibus utrobique causis, quæ vomitionis adversantur, iisdem. Sed hoc est istorum acumen qui hodie inter scriptores palmam affectant, quique nulla necessitate ambages secuti emendicatis hinc illinc absque studio atque arte scriptis magno conatu magnas nugas dicunt. Sed his valere jussis, ad rem redeamus. Peracta vomitione recte quies imperatur, cujus beneficio componantur turbati in corpore succi, afflictæque inter ejiciendum particulæ ab egestisque oblæsæ materiis refocillentur. Neque vero luxuriæ causa vomere quotidianum habere convenit. Hoc namque robur ventriculi solvit corpusque plus justo exinanit ut nil mirum sit, eum qui sic continuat, neque valere, neque senescere admodum posse.

Post vomitum quid agendum.

QUi vomere post cibum volet, si ex facili facit, aquam tantum tepidam ante debet asumere; si difficilius, aquæ vel salis, vel mellis paulum adjicere. At qui mane vomiturus est, ante bibere mulsum, vel hysopum aut esse radiculam debet, deinde aquam tepidam, ut supra scriptum est, bibere. Cetera quæ antiqui Medici præceperunt stomachum omnia infestant.

Triplex vomitivorum differentia: Blanda emetica.

¶ Medicamenta ἐμετικα, id est, vomitum cientia, pro actionis robore atque infirmitate in triplici sunt differentia. Quædam enim adeo blande leviterque solvunt ut ventriculum ac loca quæ juxta sunt, quam minimum lacessant, cujus generis aqua tepida est, per se potui data, aut si quis ob vacuandæ materiæ lentorem ægrius vomat, quæ particeps sit modici salis seu mellis, ut tanto nimirum efficacius affixas ventriculo sordes detergat. Ad hunc ordinem spectant hordei decoctum, ficus recentes, oleum crudum extremis digitis aut penna in gulæ caput demissum, ipsumque haustum hydræleum. At secundæ classis emetica aliquanto his sunt potentiora, quapropter junioribus mediocria nominantur, ut quæ modum quendam in solvendo obtinent, neque ita sunt invalida, ut superius comprehensa, neque rursus ita violenta, ut quæ postremo mox ordine sequentur. Ejus generis habentur radicula, atriplex, sive semina horum sumes, sive radices. Semen anethi, nasturtii, erucæ, melonum, radix betonicæ, & cucumeris sativi. Tertio ordini adscribuntur uterque helleborus, nux vomica, succus corticis sambucini, radix cucumeris agrestis, & hujusmodi, quæ simul omnia actionis suæ vehementia stomachum subvertunt. Proinde rectius CELSUS emeticorum quæ sanis usui esse possunt, duplicem ordinem proponit: Primoque ea collocat, quæ & mitia sunt, & facile vomentibus præbentur, qualis aqua tepida est tum syncera, tum mellis salisve pauxilli particeps. Secundum autem ordinem ea

Mediocria.

Violenta.

Emeticorum juxta Celsum duplex ordo. Primus. Secundus.

ea tenent quæ potius mane vomituris conceduntur, ut radicula oxymelite sumpta, mulsum, decoctum hyssopi, & id genus alia permulta quorum facultate humores tenacius ventriculo affixi dissecantur absterguntur-que, ut epota paulo post tepida, minore negotio exigantur. Id se comperisse in quodam ÆGINETA narrat, qui cum indies inappetentia ac nausea laboraret ructumque insuper acido atque præcordiorum inflatione (quia pituita in ventre coierat) assidue torqueretur, *sumpta* (inquit) *ex aceto mulso radicula incredibilem vim ejus humoris evomuit*, *atque ita protinus sanitatem recuperavit*. Porro quotquot præter hæc sunt emetica priscis illis Medicinæ Authoribus usurpata (in quorum classe primas fere tenebat Helleborus) omnia sanis fugienda, ægris non nisi per morborum maximas necessitates & in aliorum defectu remediorum præbenda sunt. Etsi enim magnas ea sæpe vires ostendant in morbis longis ac febre carentibus (sicut in Epilepsia atque insania helleborus) suspectus tamen usus istorum omnium esse debet. Quemadmodum optime alias CELSUS dixit: *Ista non semper ægrotis prodesse, semper sanis nocere*.

Paul. Ægin. Lib. 1. Historia cujusdam vomentis pituitam.

Violenta antiquorum emetica sanis fugienda, ægris raro sumenda sunt.

Cels. lib. 2. cap. 13.

POst vomitum (si stomachus infirmus est) paulum cibi, sed hujus idonei gustandum, & aquæ frigidæ Cyathi tres bibendi sunt. Si autem vomitus fauces exasperavit, qui vomuit, si mane id fecit ambulare debet, tum ungi, deinde cœnare. Si post cœnam, postero die lavari, & in balneo sudare, hinc proximus cibus mediocris utilior est, isque esse debet cum pane hesterno, vino austero meraco, & carne assa, cibisque omnibus quam siccissimis. Qui vomere bis in mense vult, melius consulet, si biduo continuarit, quam si post quintum decimum diem vomuerit, nisi hæc mora pectori gravitatem faciet.

¶ Vomitus omnis sive is sumpto pharmaco moveatur, sive sponte naturæ erumpat stomachum semper plus minus convellit. Quare hoc finito studendum roborando ventriculo est. Itaque sumpto prius modico cibo (multus enim imbecillam facultatem superat) haurire gelidum fontem ad tres usque Cyathos expedit. Unde laxatum ventriculi os roboretur. Cyathus juxta PALAEMONEM duodecima Sextarii pars est. Ipse sic scribit: *Sextarii Cyathus pars est*, *quæ est uncia libræ*. Sextarius autem qui octodecim unciarum capax est (etsi Romanis Authore GALENO, viginti contineat) duas Cotylas seu Heminas facit, quemadmodum idem innuit PALAEMON hoc metro: *At Cotyle Cyathos bis ternos una receptat*. Ex quo sequitur. ut tres Cyathi quia non nisi dimidiam implent Cotylen, in totum pendeant uncias mensurales quatuor & semis quod est Acetabuli duplum. Sed definitis his, agendum de asperitate faucium est. Ea inter vomendum contrahitur ab acore pituitosi excrementi fauces atque omnem gulam supra infraque in ipso transitu percellentis ulcerantisque, quæ quidem affectio etsi a silioso quoque vomitu potest excitari, nequaquam tamen hujus occasione in præsens fieri putanda est. Nam CELSUS de vomitu hic agit, qui ventriculo proprius est, quique genitam in eo pituitam (naturale sibi excrementum) non bilem ex alto corpore huc confluentem extundit. Huic sententiæ medicamenta subscribunt, quæ initio hujus de vomitu sermonis ad expeditiorem materiæ purgationem author proposuit, ut sunt hyssopus, radicula, mulsum & id genus calida reme-

Vomitus stomacho molestus.

Palæmon. Lib. de pond. & mens.

Cyathus, Sextarius.

Cotyle.

Fauces cur vomendo exasperentur.

remedia alia, tum incidentia tum abstergentia. Sed & jam nunc finito vomitu meracum, carnem assam, cibosque omnes quam siccissimos imperat, quæ tamen omnia post flavæ bilis effusionem maxime fuerint aliena. Agedum igitur causam scrutemur, cur post hujusmodi vomitionem præscripta remedia conferant. Pituita omnis quæ quidem cocta subdulcisque est, nequaquam exasperare loca quæ contingit, solet, sed contra potius quæ ulcerata sunt, linire, lævigare, ac lento gratoque humore imbuere. Quum vero eadem hæc parum probe cocta acida salsave reddita est, tum certe gulam transiens facile exasperat. Ergo quæ hanc vomitio induxit asperitatem, quoniam cruditatis soboles est, quid novi si ea postulet auxilia quæ concoctionem adjuvant, qualia sunt tum ambulatio, tum ante cœnam (si quis mane vomuit) unctio, aut si vespere id a cœna fecit, postridiana lavatio sudorque in balneo. Duo hæc postrema cautius semper administranda sunt, ne hinc quæ primis venis cruda inhærescunt, liquentur, priusque in omnem corporis habitum ferantur, quam facta sunt per maturam concoctionem utilia. Itaque longe majore fiducia calentibus undis corpus perluetur evictis vasorum cruditatibus: id quod mane iis evenisse credibile est, qui hesternæ cœnæ vomitu sublevati tota post nocte probe dormierunt. Minus periculi per cruditates in ambulatione aut unctione est. Nam hæc calorem insitum moderatius excitant absque vehementi succorum turbatione & in habitum raptu, quæ profecto causa est, cur hæc vel non interveniente somni beneficio vesperi ante cœnam ab eo recte tententur, qui mane vomuit. Ut enim in hoc forte homine imperfectior etiamnum fuerit concoctio; quam in alio qui per noctem dormivit, ita rursus rapiendorum in corpus crudorum minor subest occasio. Nimirum certa res est calentiore balneo validius succos permoveri, quam aut ambulatione aut unctione. Jam vero quod ad cibum a vomitu porrigendum attinet, scire licet mediocrem illum esse oportere, nam multo languescens cruditate calor opprimitur, per pauco deficit. At hesternus cibus, caro assa, vinum austerum & meracum ejusque ordinis alia conducunt, quoniam ventriculi robur firmant (εὐστόμαχα hæc Græci dicunt) frigiditatem minuunt, & excrementitium ejus humorem absumunt, his enim ille incommodis per crudas vomitiones urgetur. Sequitur posthæc de menstrui vomitus iteratione integer HIPPOCRATIS Aphorismus, cujus interpretationem si quis requirit, ex GALENI in hunc locum commentario, si volet, petat. Illiberale enim esse arbitramur commentarios scribere more complurium Neotericorum, quos non pudet veterum monumenta bona tot inconditis paginis ad nauseam usque male retexere, adeoque misere se studere alieno potius fuco, quam propriis dotibus speciosos videri.

Pituita dulcis lenit, acida aut salsa exasperat.

Gula per acidum vomitum exasperata quid agendum.

Cibus a vomitu quis utilis.

De Dejectionibus.

DEjectio autem a medicamento quoque petenda est ubi venter suppressus parum reddit, ex eoque inflammationes, caligines, capitis dolores aliaque superioris partis mala increscunt. Quid enim inter hæc adjuvare possunt, quies & inedia, quæ per illam maxime eveniunt. Qui ejicere volet primum cibis vinisque utetur his quæ hoc præstant, dehinc, si parum illa proficient, aloen sumat. Sed purgationes quoque ut interdum necessariæ sunt, sic ubi frequentes sunt,

sunt, periculum afferunt. Asuescit enim non ali corpus, & ob hoc infirmum erit, cum omnibus morbis obnoxia maxime infirmitas sit.

¶ Compressa diutius alvo dejectio nunquam non necessaria est, at non semper utilis, quæ sumpto pharmaco quæritur. Hæc enim tum demum permissa est, cum aut præsentis aut imminentis symptomatis exigit necessitas. Tantaque sæpe hujus vacuationis vis est, ut non sanitas tueri, non curari morbus absque ejus præsidio commode possit. Ostendit hoc naturæ in condendis intestinis scopus, quando hæc seu canales quosdam sentinaque ejus ipsa fecit colluviei, quæ a visceribus totoque venoso genere huc indies derivatur. Quod quidem facile in ipsis perspicere sanis est, in quibus bilis utriusque superflua propriis meatibus tanquam ductibus hac vià foras una cum fecibus effluunt. Longeque idem apparet luculentius in ægris, quoties per singulas febrium accessiones, multoque magis per acutorum morborum criseis natura antecedentis materiæ spurcitiem venis exterminat, inque ventris cavum affatim effundit unde ea mox vomitu dejectioneve exigitur. Et quam igitur præclaro beneficio ASCLEPIADES cum hæc ista præsidia sustulit sanos privavit, quorum neglectus excrementa intus fovet, & spatio interposito gravissimis valetudinibus initia præbet. Jam vero si vel absque succorum labe venter obriguit, ne tum quidem etiam absurdum fuerit commodo vel cibo medicamine dejectionem moliri. Quippe concoctionis primæ superflua æquo diutius intus morata penitus arescunt, instarque lapidis durantur transeunte paulo minus omni in mesareias chylo. Adde quod ab iis ad hunc modum inclusis putrique calore accensis acres effumationes ad cerebrum aspirant, unde protinus & capitis dolores & oculorum caligines, idque genus superioris partis mala possunt & fieri & increscere. Cumque hæc alvi tarditas ὠναδόσεως robur, idque aut ob ineptam intestinorum formationem, aut calidam intemperiem hepatis renum ac sedium quæ juxta sunt ut plurimum sequatur, plane incidit, ut & sic affecta viscera, & durata alvus mutuas inter se operas præbeant ad malum, viscerum quidem intemperie madorem ventris partim attrahente partim depascente. Ipsis autem alvi fecibus memorata loca altiore intestinorum tumore prementibus suoque veluti fotu magisque extorrentibus, ut nil mirum sit quod CELSUS scripsit, suppressa alvo inflammationes increscere. Sive autem inflammationes ita ut nos intelligas hepatis seu renum ardores (φλογόσεις Græci dicunt) seu proprie dictas φλεγμονάς, id est, inflammationes, equidem non magni referre arbitror, nam pari ratione utrumlibet affectum adstricta alvus exasperat. Quid, inquit CELSUS, notans ASCLEPIADIS opinionem, adjuvare inter hæc possunt quies & inedia, quibus nimirum prisca illa simplicitas quoslibet extenuare se posse morbos vane sperabat, commodeque in hunc usum inventum a se esse Diatriton illam gloriabatur. Erat autem ejus dogmatis præcipuus author ASCLEPIADES qui initio morborum tortis vicem exhibebat, inedia, luce, vigilia, siti, cubantis vires convellens. Quasi vero hæc ista propositos affectus haud dicam juvent, sed non exasperent quoque: quando deficiente venas nutrimento, totus ab his chylus ad unguem exugitur, siccataque excrementa, & propter inediam pauca intus cunctantur, sanguis omnis qui vasis superest, afflictaque intemperie viscera exuruntur, cæphalalgiæ ac caligines subeunte in caput bile invalescunt, in summa, robur naturæ consumitur, quo

Dejecto pharmaco petita quando utilis.

Maxima fusi ventris commoditas.

Alvo diutius compressæ quæ superveniant noxæ.

quo nil prius, nil antiquius cum alias semper, tum in viscerum internorum phlegmonis haberi unquam debet. Sed ASCLIPIADE valere jusso agendum auxilia scrutemur, queis tuto per secundam valetudinem alvus ducitur. Primum inquit CELSUS cibis vinisque utendum est his quæ hoc præstent, ἐκκοπροτικὰ intelligit, ac ventrem mollientia, ea quæ nullum peculiarem humorem venis eximere nata sunt, eaque duntaxat possunt quæ intestina ac vias quas vocant communes obsident, educere. Id vero præceptum utinam hodie tam religiose ab omnibus observetur, quam est humano generi apprime salutare. Quid enim non designat perdita impostorum medicastrorum audacia, quid non & nobilium quorundam (si Diis placet) Medicorum cæca confidentia tot tantisque purgationum machinamentis, non sine gravi cubantium clade, summaque artis medicæ infamia, adeo ut vulgo jam olim dici cœperit: Summam esse Medicinam non uti Medicina, & beatum esse ventrem quem illa nunquam intrarit. De sanis loquor, quibus citra vitiati humoris redundantiam alvus comprimitur. Hæc namque si supra modum semel inaruit, quid commodius aut denique præstabilius, quam humidis lubricantibusque cibis ac poculis, squaloris hujus vitium auferre, ac sic fusam alvum facere. Nimirum ut facultati intestinorum retentrici, siccitas vigorem addit, ita expultrici humiditas. Nempe hoc instituto, intestina quæ feces tot impeditas anfractibus tardatura videbantur, sagax natura muco pituitoso intus illevit, ut ejus levitate fluxum oletum promptius ad anum properaret. At Empiricis, quorum omnes spes opesque repositæ in lucro medicinæ purgantis sunt, supervacanea esse hæc videtur observatio, ut qui tum demum mirum quam superbe gloriantur, si quam plurimum tum hujus mucosæ pituitæ, tum tenuis e venis saniei detraxerint. Nec vero intelligunt effrenatis illis catharcticis ut alvum quidem egregie solvi, ita benignos quoque venarum succos detrahi consuesse. Quippe medicamen iis destitutum humoribus, quos ad se trahere natum est, ipsa etiam sana (ut ait GALENUS) invadit, sanguinem atque carnes eliquans. Jam ab hac præclara scilicet dejectione, omnia tum in corpore magis siccantur, tum solito pertinacior, ventris astrictio succedit. Et ne hoc parum sit, hanc iidem boni viri secundo ducere validioribus medicamentis parant, quasi per priora parum profectum sit, sicque ex simplici malo geminum faciunt, &, ut ait FLACCUS, *dum vitant stulti vitia, in contraria currunt*. At fortuna tamen nonnunquam bona, immo ingenita naturæ vis tyrannidem hanc omnem edomat, sic ut subinde secundæ valetudinis initium, beneficio corporis, non medicinæ fiat. Qua re protinus evenit ut illi tortores servasse homines, cum non occiderint, videantur. Flagitiosi me hercle, impostores, quam nequitia perditi cum non suis rebus frugi esse, non alienis didicerint, præstare in animum inducunt, per facinora incognitas artes agitare, quam inglorios aut inopes se vivere: Tum dira potius crudidate experimenta per mortes agere quam salutis humanæ præsidem artem per misericordiam didicisse. Invalidæ ad hæc sanguinaria capita sugillanda litteræ: invalidæ (proh dolor!) ad punienda leges, quorum sceleribus jacentem hodie videmus Medicinam, tot nobis sudoribus, tot pulcherrimi temporis jacturis: tanto vigoris corporei, tanto rei hæreditariæ detrimento quæsitam. Beat illos multorum nece obfirmata temeritas, nostros dolores, & justitia querelæ & vindicis impia mansuetudo acerbiores facit. At valeant ista nequissimorum hominum portenta, quorum error (si quidem non potius nefas quam error dicendus est) ex causæ pendet ignoratione, unde sisti ventrem contingit: estque hæc inconsiderantia plerisque

Quibus auxiliis alvus sanis ducenda.

Error vulgarium Medicorum.

Siccitas vim retentricem firmat, humiditas expultricem.

Noxæ vehementium catharcticorum.

Gal. lib. Quos purgat. oportet.

Detestanda Empiricorum nequitia.

risque etiam celebrium Medicorum frequens, quam sanos pariter atque ægros sæpe cum opus non est purgationibus excarnificant, quique eo pervenerunt stoliditatis, ut non animadvertant quo magis sic perpurgare corpus student, eo minus pro sententia rem sibi omnem cedere. Nonnulli, inquit GALENUS, sumpto pharmaco in præsens gaudent si copiosius desederint: Verum quanto magis sunt vacuati, tanto his venter sequentibus diebus magis adstringitur. Nempe id incommodi ut idem author in iis effugeret quibus siccitatis occasione alvus nihil reddit, non validis catharcticis, sed solo per inferiora infuso oleo alvum citabat. Eo enim (inquit) siccum excrementum madescit, & transitus efficitur lubricus, & intestinorum tunicæ emolliuntur. Ergo, ut CELSI quoque consilium non tantum GALENI sequamur, contractam alvum recte laxabimus primum cibis ac poculis ad hoc idoneis, his quæ simul & alant & ventrem molliant, cujus generis habentur pinguia juscula, atque olera, decoctum cicerum rubrorum, jus carnis, præsertim gallinaceæ aut vervecinæ, quæ alias salsa esse alias recens potest, ac modo quidem mellis, modo saccaris particeps. His accedunt, lac cum integrum, tum secreto caseo serosum, perlocatus ptisanæ cremor cum oleo & melle, primum brassicæ decoctum adjecto oleo vel butyro vinumque dulce & crassum, in summa omnia (ut CELSUS alibi docet) *tepida, dulcia, pinguia, elixa, jurulenta, salsa, diluta*. GALENUS præstantissimum ἐκκοπροτικὸν parabat, ex beta, lente cum sale & garo. Ista vero omnia ut ventrem permoveant, paulo liberalius sumenda sunt, futura alioquin inefficacia, sic ut pleraque ad libram unam, alia ad sesquilibram, multa binis etiam libris sumere oporteat. Quod si per hæc parum perficitur, tum utique (judice CELSO) veniendum ad Aloen est, quæ ut vires supra hepar non exerit, ita inter cetera purgantia sola est innocentissima. Quum enim alia catharctica stomachum semper plus minus labefactent, Aloe adeo id non facit ut hunc etiam (authore GALENO) corroboret. Ejusque rei causa CELSUS alibi præcepit *purgantibus omnibus Aloen perpetue miscendam esse*. Jam vero si hic nihil quidem ex toto trahere corpore propositum est, at ventrem duntaxat aliqua ex causa tardiusculum provocare, quid optatius quam iis id compleri catharcticis, quorum vis non nisi ventrem attingit, aut si quid porro tendit vasa tantum mesenterio intexta vellicat. Ceterum novisse hoc loco commodum est, pro vario ventris affectu Aloe utendum esse alias lota, alias illota. Hæc namque purgat magis, sed roborat ventriculum minus, illa contra. Quin etiam majore sæpe cum fructu sumetur medicamen Dialoes, id est, ex aloe compositum, Græci ἱερὸν πικρὰν vocant, cujus author ipse sit GALENUS. Iterum moneo hanc in sanis dejectionem non ita statam esse oportere, quin sæpe ea quoque fiat utilis quæ asperioribus medicamentis tentatur. Nam, ut CELSUS proxime scripsit, & corporum & temporum ratio eam facere necessariam potest. Etenim si cacochymia succos venarum contaminavit, quæ non victu curari, non exercitatione, non balneis, nedum inedia commode potest, quis quæso adeo præfractus, aut denique ita stulte meticulosus, ut id non audeat purgante medicamento tentare, quod aliis fieri posse remediis negatum est? Neque enim vehementi malo succurrere nisi æque vehemens auxilium potest. Quid sanguinisve redundantis luxuriem extenuare incisa vena licebit: ejus vero corruptelam pharmaco corrigere purgante non licebit. Quasi vero HIPPOCRATES, ejusque fidus interpres GALENUS vernalibus horis sanos quoque non modo sanguinis onere incisa vena levare, sed perpurgare etiam dubitarint, quos propter multitudinem fusorum humorum

Gal. 5. sanit.

Alvum siccatam quomodo Gal. solverit.

Cels. lib. 2. cap. 3.

Aloes eximiæ dotes.

Aloe purgantibus omnibus miscenda.

Aloe lota plus roborat, sed purgat minus, illota contra.

Medicamen Dialoes.

Gal. 6. sanit.

Alvi ductio pharmaco petita nonnunquam sanis necessaria.

rum

rum anniversarii catharri, arthritides, hæmorrhoides, aut id genus similes morbi exercebant. Atque hæc cum ad præsentis loci illustrationem, tum ASCLEPIADIS causa loquor, cui nihil ad sanitatem conducere purgationem placuit. Porro quod posthæc CELSUS de nimia dejectionis iteratione docet, quia ejus ipse rationem abunde explicat, altius hic repetere non satis causæ putamus.

De his quæ calefaciunt, & refrigerant corpus.

CAlefacit autem unctio, aqua salsa, magisque si calida est, omnia & salsa, amara, carnosa, si post cibum est balneum, vinum austerum. Refrigerat in jejunio & balneum & somnus nisi nimis longus est, & omnia acida, aqua quam frigidissima, oleum si aquæ misceatur.

¶ Prosequitur jam CELSUS quem prius instituerat ordinem cum doceret suam cuique naturam cognitam esse oportere, ut hanc vel calefacere, si nimium friget, vel, si immodice calet, refrigerare tentaret. Itaque calefacientium tractationem jam nunc aggressus, primo loco unctionem ponit, quæ duobus fere nominibus hanc vim adepta est, partim quoniam calente cum oleo quadamque corporis pertractione administratur, partim quia oblita pinguetudine cute, calorem intus includit, quoque minus succi exhalet impedit. Succedit aqua salsa, quæ communi omnium salsorum lege calefacit, id quod & amaris & acribus juxta commune est. Sequuntur carnosa, quæ profecto non alio nomine calefaciunt, quam quod præ ceteris eduliis potentissime nutriant. Quid enim novum habeatur, calorem nobis insitum accessu nutrimenti augescere, quum & ignem magis ardere aggestis in eum lignis minime miremur. Nempe recens succus ex pleno cibo, eoque temperato vel paulo quid calidiore genitus substantiam nativi caloris instaurat affuso solidis partibus, in quibus ille totus inexistit novo sanguine, ac spiritibus subinde vitalibus ex ejusdem sinceriore particula recuperatis, ut recte creditum veteribus sit, sanguinem esse naturæ thesaurum. Neque vero hæc ita accipias licet quasi ex quovis cibo incrementum accedere calori putandum sit. Nam is contra a succo lactucæ, qui tamen nutriens est, manifeste minuitur. Proin alimentum egregie calfacturum ejus generis esse debere perhibemus, quod suapte natura calidum est unaque multum sanguinem producit, qualis est animantium caro copioso sanguine præditorum, hæc enim (teste GALENO) omnia sunt calida. Ac tanta profecto carnium in calfaciendo corpore vis est, ut ipsum quoque animum in evidentissimam pertrahat sympathiam. Si namque (ut GALENUS author est) animi mores temperaturam corporis imitantur, quid adeo mirum sit homines a crebro carnium esu, ut corpore magis calidos, sic animo ferociores reddi. Ostendit hoc Anthropophagorum ac gentium Lybiæ effera servities, quorum venter crudis hominum artubus & obscænis onagrorum leonumque visceribus saginatur. Sane impulsum hac esse causa PYTHAGORAM existimo, quod tantopere carnes horruerit. Nimirum facile is tanta fretus sapientia perspexit, ex hoc genere victus mortalium animos efferari, ac nescio quid pecuinæ atrocitatis induere. Itaque ut rude vulgus ab pecudum esu absterreret, haud inscite puto, finxit hominum in bestias metamorphosim, post fata cujusque fieri, ejusque rei causa in intactas ac veluti sacras animantium carnes esse volens, sic apud NASONEM excla-

Calefacientia. Unctio.

Aqua salsa. Carnosa.

Calor accessu alimenti augetur.

Sanguis naturæ thesaurus.

Quodnam alimentum calorem auget.

Gal. lib. de mutua consecutione temp. & animi.

Carnis usus corpus calidum, animum ferocem efficit. Pythagoras non temere carnes rejecit.

exclamat: *Heu quantum scelus est in viscere viscera condi*. Sequitur nunc adhibitum a cibo balneum, quod cur calfaciat disputatum superius abunde est. Succedit vinum austerum, quod tamen accipiendum non est, pro eo quod recentiores esse astringens, & Græci στυπτικὸν dicunt, hoc enim inter cetera vini genera minus calet. Forte rectius hic austerum intellexeris id vini, quod potentes habet vires ab HIPPOCRATEque οἰνῶδες, id est vinosum, appellatur, & ὀλιγοφόρῳ opponitur, natumque est & caput halitibus ferire, & corpus universum incendere. Quemadmodum sane austeri nomine vulgo id significatur, quod rigidum, immite, atque asperum est. Hujusmodi vina potissimum colore rubra, substantia crassiuscula sunt, quale e Gasconum patria ad nos importatur, quod Rhenano albo minus urinam cit, & corpus totum magis inflammat. En calefacientium quidem ratio exposita est. Nunc de his dicam quæ corpus refrigerant. Incipiam a balneo, quod in jejunio sit adhibitum. Id præterquam quod propter inanitatem venarum nullo nutritionis fructu solida afficit, ita ad insuper succi dissipat quod subter cutem carnibus inhærescens, nondum his sat probe coaluerat, sicque humoribus undique consumptis æque frigus corpori dominatur, ac si quis incisa vena factus exanguis sit. Refrigerat præterea jejunos & somnus, quatenus alimento probe jampridem confecto atque partibus unito, calor per quietem intus coercitus omniaque ibidem vacua offendens naturalem solidorum madorem, non tantum venarum residuum sanguinem atterit consumitque, sed & idem hinc subinde calor intermoritur privatus scilicet idoneo tum fomite, tum subjecto. Sanguis enim hunc reficit, solida continent. Optarim hic aliquanto fuisse oculatiores σχολιογράφους atque excudendorum voluminum castigatores, quos mendum orationis propositæ subterfugit. Scilicet in omnibus quæ videre licuit exemplaribus pro eo quod scribi de somno oportuit, si nimis longus est, supponitur, conversa in disjunctivam, conditionali. Quis enim nescit abs quovis immoderato somno sive is famelicum sive saturum tenet, corpus semper refrigescere. Confirmat eam rem HIPPOCRATES, sic inquiens: *Gravis vigilia alimenta cruda reddit. At ea quæ in contrarium fit mutatio corpus dissolvit*. Idemque *Author* ibidem sic ait: Somni, *jejunium extenuant, humidum quod inest vacuantes*. Paria potest in jejunio & brevis somnus, sed minus quam longus efficaciter, proin ille a CELSO præteritus, hic evidentioris energiæ causa notatus fuit. Ut ne dicam etiam raro jejunis ita vacuum corpus esse quin lateat in vasis nescio quid nondum percocti humoris, quem perficere brevis somnus, super excoquere atque consumere longus solet. Quæ posthæc jam CELSUS refrigerantia recenset, pars eorum per se clara, pars superioribus in locis enarrata est. Unica superest aqua, quæ sic, ut CELSUS loquitur, quam frigidissima. Hæc talis esse respective dicitur ad caloris nostri vires, quas si illa robore superat & frigidissima esse, & corpus refrigerare haud perperam dicetur. De aquæ perfusione ac piscina loquor, quæ etsi friget, non semper tamen nos totos refrigerat, quin sæpe etiam ex accidente calefacit, facto caloris propter ejus augmentum ad extrema recursu, qui fieri recursus non nisi copioso calore intus dominante potest. Ergo senibus, convalescentibus, ac longa ægrotatione exhaustis, idque brumalibus potissimum horis, invalidum calorem, occurrens frigida extinguit, tantum abest ut intro compressum redire iterum in habitum cum auctario faciat. Ideoque in his non catharros ea levare, non tetanos, non podagram potest, sicque hæc subinde ut non usque refri-

Ovid. 7. Met.

Hipp. 3. de vict. acut.

Quæ corpus refrigerent.

Balneum jejunis adhibitum.

Somnus post inediam.

Locus mendosus.

Hipp. 2. vict. ac.

Aqua quare frigidissima.

frigerat, sic istorum respectu corporum, quia nunquam calefacit merito esse quam frigidissima dicetur.

De his quæ humidant, & siccant.

HUmidum autem corpus efficit labor minor quam ex consuetudine, frequens balneum, cibus plenior, multa potio, posthæc ambulatio & protinus cibus adjectus, ea genera escæ, quæ ex locis veniunt frigidis & pluviis & irriguis. Contra siccant immodica exercitatio, fames, vigilia, unctio sine aqua, calor. Sol immodicus, frigida aqua, cibus exercitationi statim subjectus, & is ipse ex siccis & æstuosis locis veniens.

Locus vitiatus. ¶ Hujus orationis series in exemplaribus ad unum omnibus ita depravata est, ut hanc ne ipse quidem author si viveret esset agniturus. Sic enim aliorum habent codices.

HUmidum autem corpus efficit labor major quam ex consuetudine, frequens balneum, cibus plenior, multa potio, posthæc ambulatio, & vigilia, per se quoque ambulatio multa & vehemens, & matutina exercitatio, & non protinus cibus adjectus, ea genera escæ, quæ veniunt ex locis frigidis, & pluviis, & irriguis. Contra siccat modica exercitatio, fames, unctio sine aqua, calor. Sol modicus, frigida aqua, cibus exercitationi statim subjectus, & is ipsa ex siccis & æstuosis locis veniens.

¶ Sed quam iste orationis contextus sit insulsus & a sensu Medico alienum nemo adeo rudis est, quin intelligat. Quo minus Neotericorum incurram reprehensionem quod locum hunc ita pro lubito digesserim meo. *Polyb. lib. de vict. Idiot.* Nempe hoc duntaxat ordine Medicus est, ac CELSO dignus, POLYBIQUE verbis mutuatus videtur conformis. Porro de eorum quæ humectant aut siccant natura, pluribus agere non satis causæ putamus, quatenus iisdem fere rebus aliquis humectatur quibus impletur, ac siccescit quibus extenuatur. De his tamen nonnulla dicenda sunt. *Exercitatio matutina siccat.* Matutina exercitatio, ubi vehementior est, ob id siccare creditur, quod corpus (modo id jejunio vacuum sit) plus justo dissipet. Nam cum fructum nutritionis, attractis per motionem in habitum succis, membra sentire debeant, non solum eo ipsa frustrantur, sed proprium etiam humorem una cum affluente sanguine amittunt. Posthæc siccat & cibus longiore post exercitationem tempore sumptus. Etenim hac interposita mora, concidunt oscula venarum propter motionis vim ante hiantia, ideoque nec ita propere nec æque ubertim, ut alias escam trahunt. *Ægin. lib. I. cap. 57.* Nempe hoc instituto PAULUS quoque ÆGINETA, iis quos extenuare studet *balneo jam egressis non protinus cibos offert, sed aliquanto post tempore*. Ceterum quod unctio sine aqua exsiccet, comparative scriptum est, ad eam quæ cum ea fit. Sicut enim nulla non unctio quæ communi cum oleo administratur humectat, ita ea id demum facit efficacissime, quæ adhibitam prius aquam intra habitum

tum includit. Siccantibus adnumeratur, & frigidæ lavatio, tum quia astringendo madorem carnis exprimit, tum quia cutem densando calorem, spiritum, succos, necessaria naturæ nutrientis adminicula, ab extremis intro violenter in profundum corporis contrudit, ex quo nil mirum est habitum emacrescere. Frigidæ lavatio cur siccet.

De his quæ alvum adstringunt & solvunt.

ALvum adstringit, labor, sedile, creta figularis corpori illita, cibus imminutus, & is ipse semel die assumptus ab eo, qui bis solet, exigua potio, neque adhibita, nisi cum cibi quis quantum assumpturus est, cœpit post cibum quies. Contra solvit aucta ambulatio atque esca, post motus, qui post cibum est, subinde potiones cibo immixtæ.

¶ Ut corpus (teste HIPPOCRATE) intus forisque transpirabile perviumque est, ita mutuus quoque liquorum est ex una corporis regione in aliam per omnia confluxus. Hujus occasione, omnium sæpissime, alvus sisti in recte valentibus solet, translato scilicet in venas excrementorum ventris humido. Nempe inter naturales potentias retentrix & attractrix semper (authore GALENO) robustiores sunt in aridioribus calidioribusque instrumentis sive naturali qualitate, sive ascititia sint talia. De perfecte sanis loquor, ac nullo in visceribus insignis intemperiei, aut formationis vitio afflictis. Etenim quis nescit alvos quoque posse contrahi alias a vehementi jecinoris aut renum ardore, alias ab intestinorum quoque vitio cum naturaliter ea admodum aut sicca, aut hebetis sensus, aut in nimios intorta gyros sunt, quin etiam idem sæpe poterit ab ipsius accidere biliarii meatus obstructione, aut prava in ventriculum insitione, nec raro etiam ab infirma musculorum qui in septo transverso & abdomine sunt, actione (nam ii quoque ad celeritatem dejectionis adjuvant) multisque aliis id genus causis, quæ vitiosos corporum status sequuntur. At vero recte valentibus ab iis fere causis alvus adstringitur quæ ventris humiditatem partim consumere partim digerere in venas natæ sunt. In his principem locum tenet exercitatio per quam accensis motionis organis chylus in habitum corripitur, & toto undequaque accenso corpore absumitur. Ceterum cur sedile ventrem retineat superioribus locis demonstratum est. Idem facit creta figularis seu terra Lemnia, adeo in adstringendo potens ut sanguinem undecumque promanantem retineat, & quamvis aliam fluxionem compescat, sive foris illitum sive intro in corpus sumptum. Ejusque facultatis merito alvum comprimit. Iam quod a cibo imminuto tardus venter pigrescat, ipsa re patet. Vix enim hic ullo pondere excrementum intestina premit, quo fit ut hæc ipsa gravi saburra seu stimulo carentia, suique veluti muneris oblita lente ad dejectionem levis oneris insurgant. Quod si ita est, quid miri, si simile quoque eveniat a cibo semel per diem assumpto ab eo qui bis solet. Sic enim præter solitum, ut HIPPOCRATES loquitur, detumescit subsiditque ventriculus, tum etiam κρεμᾶσθαι δοκέει τὰ σπλάγχνα, id est, viscera pendula esse videntur correpto scilicet in venas omni chylo, ipsisque subinde fecibus minima mole residuis ac lapidis instar siccatis. Quare recte GALENUM monere arbitror, tum demum pauciora quam ex pro-

Hipp. VI. Epid.

Corpus undique transpirabile est.

Gal. 6. Sympt.

Alvus unde comprimatur.

Labor.

Sedile.

Creta figularis.

Cibus imminutus.

Cibus non nisi semel per diem sumptus.

Hipp. 2. de vict. acut.

Gal. 6. Sympt.

portione multitudinis ciborum excrementa dejici, ubi plus ex ipsis transiit in anadosim. Sequitur exigua potio, quæ quia non sat madoris ferculis adjicit, dejectionem tardat, idque multo faciet efficacius, si non sæpius (ut moris est) inter edendum iteretur, sed tota semel a cibo sumatur: Sic enim osculo ventriculi innatans nequaquam epulis tota totis miscetur, ideoque eas humectare quidem potis est. Novissimum eorum quæ alvum sistunt, quies a cibo est, qua fit ut assumpta edulia nequaquam concussa supremo ventri inhærescant, minusque propere ad imum sidant. Proximus nunc est eorum ordo quæ alvum citant, in quibus est motus post cibum, adeo in hac re potens, ut graves interdum diarrhæas moveat. Porro aucta pariter ambulatio atque cibus, potiones cibo immixtæ, & id genus alia cur alvum subducant, ex eorum patet consideratione, quæ hanc cogunt. Contrariorum enim ut sunt causæ contrariæ, ita doctrinæ ratio eadem est.

Potio exigua. *Quies a cibo.* *Alvum solventia.*

ILlud quoque scire oportet, quod ventrem vomitus solutum comprimit, compressum solvit. Itemque comprimit is vomitus, qui statim post cibum est, solvit is, qui tarde supervenit.

Vomitus cur compressum ventrem solvat. Hip. lib. 6. Aph. 15.

¶ Vomitus ob id ventrem solutum comprimit, quod materias ad alvum inclinantes inferne sursum avertit. Nempe hujus ἀντισπάσεως causa vomitus ab HIPPOCRATE GALENOQUE in iis probatur morbis, qui inguina, renes, coxas, ceteraque ventris inferioris loca exercent. Optime enim materia quæque revellitur ubi alia parte prorumpens, alia emittitur. Quod præceptum HIPPOCRATES hoc Aphorismo stabilivit: *Longo alvo profluvio laboranti, sponte vomitus superveniens morbum solvit.* Jam vero quod vicissim compressum ventrem vomitus moveat ex concussione fit intestinorum quorum facultas expultrix ad proprium munus hoc modo excitatur. Ea tamen hæc omnia lege fiunt, quod qui ventrem compressurus vomitus est, protinus a cibo cieri debeat, qui vero laxaturus longo post tempore. Hic enim excrementa ad imum ventris jam ante demersa agitatis vomitione intestinis per sedem seu proximum locum erumpunt, illic vero alimenta priusquam pyloro exciderint, aut intestina majore pondere ad expulsionem sollicitaverint, supra per os egeruntur.

De Ætatum varietate.

QUod ad ætates vero pertinet. Inediam facillime sustinent mediæ ætates, minus juvenes, minime pueri, & senectute confecti. Quo minus fert facile quisque, eo sæpius debet cibum assumere, maximeque eo eget qui increscit. Calida lavatio & pueris & senibus apta est. Vinum dilutius pueris, senibus meracius, neutri ætati quæ inflationes movent. Juvenum minus, quæ assumant, & quomodo curentur, interest.

Fames quomodo excitetur.

¶ Fames sic oritur. Quum triplex nostri corporis substantia assidua nativi caloris actione dissipetur, sagax, providaque rerum natura singulis particulis facultatem protinus ab initio contulit, qua defectum alimenti percipere, aliudque ex proximis unaquæque locis attrahere valeant. Ea

vero facultas a penuriæ ſenſu (modo is ſenſus dicendus ſit) oritur, atque naturalis appetentia vocatur, omnibus animantibus atque plantis juxta communis. Jam quia inſenſibilis hæc corporis difflatio (Græci ἄδηλον διαπνοὴν appellant) extremas partes primo exhaurit, (propriores enim cuti per quam exhalatio fit, remotioreſque a ſuccorum officinis ſunt) plane accidit ut hæ quoque primæ egeſtatis ſenſu perſtringantur, quare alimentum e proximis locis trahere properant, ac mox illæ rurſus ex ſibi vicinis, hæque deinceps ex aliis atque aliis, ſicque dum undequaque rapto vivitur, fit ut hoc celeri tractu vaſa ad ventriculum pertinentia tandem exinaniantur, quæ & ipſa tum quoque ejus viſceris tunicas vellicare atque exugere incipiunt. Atque moleſtus hic ſuctionis tractioniſque ſenſus ut primum os ventriculi, partem ſupra omnia ſenſibilem, percelluerit, ipſa ſtatim oritur animalis appetentia, quam inediam ſeu famem appellamus. Declarant hæc longe evidentiſſime quod præcipua omnis appetentiæ cauſa ipſa ſit corporis difflatio, quodque hæc a calore fiat innato, tum quod primariæ cauſæ energiam promoveat corporis ad difflationem aptitudo. Ergo quicumque & multo naturæ calore affluunt, & rara ſunt mollique corporis textura, ocyſſime inedia urgentur pariterque hanc egerrime ferunt. Tales apprime ſunt pueri, juxta illud HIPPOCRATIS. *Qui creſcunt plurimum habent calidi innati, itaque plurimo egent alimento, alioqui corpus conſumitur*. Porro diſcernere inter eos homines oportet, quam citius eſuriunt, & quam ab inedia pejus afficiuntur. Etenim perinde non eſt neque iiſdem ſemper innectitur cauſis cito fameſcere, & cito a fame lædi. Pituitoſi enim celerrime cibum concupiſcunt, quos tamen inedia adeo non offendit, ut magnopere etiam juvet corpore (ut ait GALENUS) ex crudis quos continet ſuccis alto. Rurſus tum ſtomacho tum reliquo corpore bilioſi, haud ita prompte quidem fament, cibo tamen non ſine noxa diu carent. Adhæc ſenes tardius quidem eſuriunt, inediæ tamen impatienter ferunt, quatenus his qui pauculus ſupereſt calor emoritur niſi jugi modicaque alimonia ſeu fomento ſuſtentetur. Juxta illud HIPPOCRATIS: *Senibus parum calidi innati ineſt, & ob id paucis egent fomentis*: Ubi tamen ſubintelligas, ſæpius quoque repetitis. Siquidem ipſorum calor ἀνάλογος eſt cum imbecilla lampadis flamma, quæ protinus interit, oleo aut juſto parcius, aut uberius idque confertim affuſo. In ſumma hos inedia maxime debilitat, qui ob corporeæ texturæ raritatem facile diſſolvuntur, ut pueri, quique temperamenti calidi occaſione prompte inflammantur, ut juvenes, & quam propter naturæ imbecillitatem celeriter deficiunt, ut ſenes. Hæc intuenti omnia qui quæſo obſcurum ſit inediam, ut CELSUS docet, facillime a mediis ſuſtineri ætatibus. Sub mediis ætatibus ipſos comprehendimus adoleſcentes qui jam annum quintum & viceſimum, nondum triceſimum ſextum exceſſerunt. Nempe hi præterquam quod increſcere jampridem deſierunt, inter reliquarum ætatum homines plane ſunt medii. Itaque longiore abſtinentia non ita diſſipantur, ut pueri, neque tantopere incenduntur ſiccanturque quantopere juvenes, neque tam facile elangueſcunt, quam ſenes. Iterum moneo, hæc iſta de inediæ noxa non promptitudine intelligenda eſſe. Quod quidem ſenum ac juvenum cauſa loquor, quos inedia ut peſſime excipit, ſic tarde premit: Tum quoque ne pugnare CELSUS cum HIPPOCRATE videretur, qui ſic ait: Senes facillime jejunium ferunt, ſecundo loco qui ætatem conſiſtentem habent, minus adoleſcentes, omniumque minime pueri. Enimvero ſic fit, ut quo quis duriores minuſque difflabili corporis compage eſt, eo tardius cibum appetat, ideoque

Appetentia animalis.

Inediæ primaria cauſa

Hip. lib. 1. Aph. 14.

Diſcernendum inter eos quos fames citius urget, & quibus pejus nocet.

Inedia pituitoſis proficua & utilis.

Gal. 12. Meth.

Bilioſis fames & tarda & gravis eſt itidem & ſenibus.

Hip. lib. 1. Aph. 14.

Inedia quibus maxime infeſta ſit.

Quinam omnium facillime jejunant

Hip. lib. 1. Aph. 13.

Hippocr. in ſpeciem Celſo contratius.

quoad inediæ tolerantiam. que juxta præsentem HIPPOCRATIS Aphorismum *pueri citissime esuriunt, atque his minus cito adolescentes, post quos multo quoque minus juvenes omniumque minime senes*. Maxime tamen secundum hunc CELSI locum inedia offenduntur (cum pueris) senes, atque his minus juvenes, minimeque omnium adolescentes. Sed obstrepent nobis, sat scio, Neoterici, illos dico qui devotis animis quocunque jure, quæcunque injuria in verba GALENI jurarunt novam hanc esse interpretationem clamitantes, & a GALENI commentatione alienam. At hos primum rogo, æqui judices in re controversa uti sint, quod si non impetro utique nihilo minore audacia illorum ego protervis oppedero vocibus, quam ipsi cognitam oppugnant veritatem. Ergo cur GALENI interpretatio in hunc quem proxime retuli Aphorismum minus arrideat, operæ pretium est, compendio ostendere. Quoque id fiat commodius, præstiterit ætatum discrimina seu alicujus hypotheseos loco prius exponere ut quid de quaque earum parte senserit cum CELSUS tum HIPPOCRATES, manifestum sit.

Humanæ vitæ ætates quatuor. Pueritia. Ut mundi annique totius ætates quatuor, sic & hominum sunt. Prima est pueritia ab ipso ortu ad quintum fere & decimum annum porrecta, sub qua multo calido humidoque corpus affluit.

Adolescentia. Hanc excipit adolescentia, ubi jam pubes vestire inguina, & decorare faciem barba incipit, quam vitæ particulam Græci ἥβην & ἡλικίαν μειρακιωδῶν CELSUS mediam nominaverunt, estque, GALENO judice, omnium temperatissima.

Juventus. Tertia ætas juventus est, latissime hac illac patens, diciturque Latinis constans, Græcis καθεστηκυῖα esse, quoniam sub ea omne incrementum corporis sistitur. Dixi hujus ætatis spacia late porrigi, nam quæ prima ejus pars intra quintum vigesimum annum, & trigesimum quintum includitur, viribus florentissima est, ac Martis Venerisque Palæstræ aptissima, suntque in ea quos Græci νεανίσκους vocant. Plus hi quam adolescentes caloris, minus humiditatis habent. Secunda pars, quæ fere intra comprehensum terminum prioris, & quadragesimum secundum annum est, viros profert, maturis consiliis, prudentiaque pollentes, Græci ἀνδρίαν, nos ætatem virilem dicimus, estque exuperanter calens & sicca. Finis juventutis omnis παρακμὴν, id est, declinantem ætatem habet, ad quadragesimum nonum annum extensam. In hac bilis atra dominatur, ea quam exuperans calor ex flava retorridam fecit, acciditque hic, tabescente propter defectum humoris calore, corpus refrigescere, siccumque ac penitus senile fieri. Pessimo exemplo, omnes prope dixerim.

Neotericorum error in destinguendis ætatibus. Neoterici juventutem in complures diversi inter se generis partes distraxerunt, parum memores ejus ARISTOTELICI, τὰ τῷ μεῖζον τε καὶ ἧττον διαφέροντα ἀλλήλων, εἶδος οὐ μεταβάλλειν. Nempe scisse hos oportuit ætatum discrimina pro totius temperamenti demutatione non spaciis annorum circumscribi oportere. Quis enim nescit omnem juventutem calere siccamque esse, tametsi prima ejus pars plus nativi caloris minusque siccitatis, novissima hujus plus minus illius quam media possidet. Quod si primam temperatam dices, adolescentia ea erit non juventus, si postremam frigidam siccamque censebis, ipsa erit malorum plena senectus. Esto annorum curricula ætates, non temperamenta corporum faciant, at cur ipsi quæso senectam itidem in sua non distraxerunt membra, cur non alteri cuivis liceat longe plures quam sex vitæ partes statuere, rerumque multitudine discentem obruere. Quippe est & pueritiæ sua infantia, est & adolescentiæ sua pubertas seu ephebia. Juventa primum νεανίσκους mox viros, postremo declinantes profert. Quin senectus & ipsa quoque in totidem (ut mox audies) diducta partes, ætatum differentias

in

in totum decem efficiet. Hæc vitæ ſpatiorum circumſcriptio, non ſolum inartificioſa, ſed in ipſum quoque peccans HIPPOCRATEM eſt. Nam ipſe ſic ea diſtraxit. Γέροντες εὐφορώτατα νηςείην φέρουσι, δεύτερον δὲ καθεςηκότες, ἥκιςα μειράκια πάντων δὲ μάλιςα παιδία. Hunc virum ceu Præceptorum haud pœnitendum cum alius fere ſemper tum hic quoque rectiſſime ſecutus CELSUS, quatuor ætates, hominum non plures numeravit. Supereſt ultimus vitæ terminus ſenectus, recta ad interitum via, propterque intemperiem corporis frigidam ac ſiccam, nec non ingraveſcentem naturæ imbecillitatem multis referta amaritudinibus. Ejus pars quæ circiter annum 50. ultimæ copulatur juventuti virens eſſe dicitur, obeundis etiamnum vitæ muniis par. Græci in hac conſtitutos ὠμογίροντες appellant, duratque hæc ipſis fere vis ad annum ſexageſimum, cum jam deficere homines incipiunt, & corporis pariter atque animi officia concidere vitæ omnis cataſtrophe, decrepitos ſenioque confectos continet, Græci hos πεμπέλους vocant. Incipit ab anno ſeptuageſimo, duratque uſque ultimum vitæ diem. Et ſic quidem poſitis ætatum diſcriminibus, proximus eſt ad rem propoſitam redire. Primum itaque non video cur HIPPOCRATES, ut GALENUS vult, ſub appellatione τῶν γερόντων magis ὠμογέροντες, id eſt, virentes ſenes, quam ἐσχατογήρως ſeu decrepitos inaudierit. Neque enim ſimile veri eſt tanti nominis Authorem, vel tam male fuiſſe ſedulum, ut diſcrimina, ita neceſſaria præterierit, vel adeo denique ſui oblitum moris ut particulam orationis aliquam non adjecerit, qua ſenectutis pars certa notaretur, quod quidem cum alias toties, tum evidentiſſime eo Aphoriſmo obſervavit, qui ſic habet, Βράγχοι καὶ κόρυζαι τοῖσι σφόδρα πρεσβύτῃσιν οὐ πεπαίνονται, ideſt, Raucitates & deſtillationes, in valde ſenibus ad maturationem non perveniunt. Jam vero fac intellexerit HIPPOCRATES primos duntaxat ſenes, at quid porro cauſæ GALENUS juventibus prætexat, cur hos clariſſima voce HIPPOCRATES declararit facilius adoleſcentibus jejunium ferre. Quo errore vix ſcio an quicquam in Medicina magis pudendum, aut indignius HIPPOCRATE ſit. Etenim certa res eſt, conſiſtentes ſeu juvenes, ut ſunt immodice calidi ſiccique, tardiſſime quidem famere: famem vero difficillime, hoc eſt, maxima cum offenſa pati. Et quis vero jam non videt quam parum circumſpecte ne dicam vere in hunc Aphoriſmum illud dixerit GALENUS. Spectatur ejuſmodi ferendæ inediæ facilitas in non appetendo, nihilque inde noxæ ſentiendo. Ex contrariis æſtimatur difficultas. Perſtat igitur inconcuſſa cum CELSI tum HIPPOCRATIS quam nos primi de fame dedimus interpretatio. Neque vero ſuperflua eſt hæc iſta HIPPOCRATIS tolerandæ inediæ obſervatio, quæ ob id ab eodem Authore mandata literis eſt, ut conſtet cibandi tempora pro corporis neceſſitate, non ſemper famis promptitudine legi oportere. Quemadmodum enim cibo indigentibus, nunquam non cibus eſt utilis, ſic aliis hunc non aventibus dari, appetentibus negari ſæpe expedit. Nam ſi ex cruditate adoleſcenti pituitoſo morbus eſt, etſi deſideratus, inutilis tamen datus cibus eſt. Si bilioſo juveni ex labore ac vigilia febris eſt, ut certa ἀνορεξία, ſic certum per ἀσιτίαν periculum eſt. Hæc eum accurate & ſcire & diſcernere oportet, quiſquis erudite de fame diſſerere volet. Porro generale omnibus præceptum CELSUS proponit, ut inediam quo minus innoxie fert quiſque, eo ſæpius cibum aſſumat. Id vero ſanis pariter atque ægris juxta commune eſt. Nam tanta hujus rei vis eſt, ut interdum etiam in medio febris impetu, etiam intempeſta nocte cibum extorque-

Hipp. lib. 1. Aph. 13.

Senectus.

Parum firma Galeni in libri 1. Aph. 13. interpretatio

Lib. 2. Aph. 40.

Maximi uſus eſt. Hippocratis libro primo. Aphoriſmus 13.

Exhibendi cibi generale præceptum.

queat, idque exitii metu, quod in propinquo esset, ni protinus ægrotis alimento subventum sit, videlicet duobus ex malis, quod magis urget, ad id dirigi curantis consilium debet. Tum quoniam cubantis vires servare, nihil aliud quam ipsam servare vitam est, sequitur ut nullo non tempore is qui deficit, sit sustinendus. Ceterum ætate increscentibus liberalior cibus apprime utilis est, quia copioso hi calore affluunt, rariore corporis sunt textura, & non solum nutritionis ut ceteræ ætates, sed & auctionis egent. Quibus nominibus calidæ quoque lotiones his sunt conducibiles, ut quæ humectato affatim corpore, præproperæ siccitatis periculum arcent. Nec inutiles quoque hæ senibus creduntur, tametsi alia ratione iis conferant quam increscentibus. Senes enim quoniam exuperanter sicci frigidique sunt, calida lotio seu analepticum ac correctorium præsidium exigunt. Contrariis namque omnis cum alteratio tum sanatio perficitur. At increscentibus eadem hæc ut conservativa temperamenti convenit. Conservatio namque similibus qualitate ac tota substantia auxiliis completur. Unicam hic demas postremam senectam, cui lavacra minus sint idonea. Decrepitorum nempe corpora non solum parum colligunt fumidi excrementi (cui exigendo dulces undæ potissimum inserviunt) sed vires etiam possident infirmiores, quam ut balnei laxantis vim sint ferundo. Quapropter TELEPHUS ille Grammaticus ingravescente jam ad centesimum usque annum ætate, non nisi bis hyeme, quater æstate, ac ter vere, autumnoque in menses singulos lavabat, ceteris mortalibus ea tempestate indies lavare suetis. Atque his ita definitis, ad vinum accedamus, quod CELSUS inutile esse pueris scribit, nisi sufficienti dilutum aqua sit. Græcis ὑδατῶδες appellant. Ea opinio maximis innixa rationibus est. Ut enim meracum immodice tum consumit tum inflammat tenellum pueri corpus, ita dilutum contra hujus omnis expers incommodi efficaciter humectat. Sane constat PLATONEM adeo in pueris vinum horruisse, ut ejus usum ex toto ipsis circumciderit. Nempe si potens hic Bacchi liquor ipsi etiam virili animo seu improbus quidam Tyrannus imperat, quid non de pueris futurum speres, quorum tenella mens fragili illigata corpusculo rebus quam minimis violatur. Idque sane Grammatici illius Romani puer evidenti testatus exemplo est, quem puerum GALENUS narrat, solus domi absente præceptore cum esset, vehementius sitisse, cumque deficiente aqua vinum pervetus a Grammatico repositum liberalius hausisset, vigilem illico permansisse ac dein febricitasse, moxque oborto delirio periisse. Ut vinum dilutum pueris, ita meracum utilius longævis est. Esse vero hoc ipsum oportet colore fulvum substantiaque tenue, ex quo triplex hic fructus senibus obvenit, felicior nutritio, membrorum omnium calfactio, ac serosi excrementi per urinas expurgatio. Jam quod adstringens vinum est, quodque vehementer crassum, tum quod nigrum pariter ac dulce est, jecinori, lieni, & renibus obstructionem inferunt, eaque de causa si liberalius sumuntur hydropem atque calculum generant, ut hoc nomine senibus quoque futura perniciosa sint, quos senes nullum juvare aliud vinum potest, quam quod supra meracitatem sit etiam diureticum. Neque vero his ipsis tantum, sed & pueris vina nocent, quæ crassa sunt, dulcia, nec per ætatem sat defæcata: Nimirum & flatus ista movent, & exiles vasorum meatus facile obstruunt. Quod jam omnium postremo CELSUS docet, minus juvenum interesse, quæ assumant, & quomodo curentur, ii facile concedent, quibus obscurum non est naturam multo robore fultam nihil propemodum

non

Increscentes liberalius nutriendi.

Calida lotio cur pueris & longævis utilis.

Gal. 5. sanit.

Vinum dilutum pueris aptius est.

Plato vino pueros ex toto abstinendos censuit.

Gal. 2. Locorum aff.

Meracum senibus accommodum est.

Quale vinum jecur, lienem, & renes obstruat.

Senibus nullum vinum confert, quod non sit diureticum.

Natura potens magnos casus superat, invalida parvis succumbit.

non posse, imbecillam parvis etiam ærumnis succumbere. Illa pollent magis adolescentes, ac juvenes, hac fluctuant ipsi senes. Pueris etsi natura per se non est invalida, quia tamen raro fluxoque comprehensa subjecto est, nihilo magis quam ea quæ senes regit, erroribus par est sustinendis.

QUibus juvenibus fluxit alvus, plerumque in senectute contrahitur, quibus in adolescentia fuit astricta, sæpe in senectute solvitur. Melior est autem in juvene fusior, in sene astrictior.

¶ Integer hic est HIPPOCRATIS Aphorismus quem quia prolixo doctoque commentario GALENUS illustravit, non satis causæ putamus secundo exponere, ac multorum exemplo nulla necessitate ambages sequi. Quare ad ea quæ sequuntur, transeundum.

De varietate temporum.

TEmpus quoque anni considerare oportet, Hyeme plus esse convenit, minus sed meracius bibere, multo pane uti, carne potius elixa, modice oleribus, semel die cibum capere, nisi si minus venter astrictus est. Si prandet aliquis, utilius est exiguum aliquid & ipsum siccum sine carne sine potione sumere. Eo tempore anni calidis omnibus potius utendum est, vel calorem moventibus. Venus tum non æque perniciosa est.

¶ Spatia omnis temporis pro syderum exortu & occasu Græci metiuntur. Veri enim initium Sol Arietem attingens, finem ortæ Vergiliæ faciunt. Æstas hic incipiens apparente Arcturo finitur. Sequiturque ordine Autumnus, & post hunc anni senectus hyems, ille Vergiliarum occasu, hæc inde orsa Æquinoctio verno terminantur. Atque hæc temporum anni apud HIPPOCRATEM, DIOCLEM, atque GALENUM circumscriptio est. At vero Arabs AVICENNAS in definiendis temporibus non astra, sed præsentem intuetur aeris tempestatem, idque tempus Æstatem reputat quod exuperanter calidum siccumque est; id Hyemem, in quo his contraria dominantur; id Autumnum, quod siccum & in altera qualitatum oppositione inconstans est; id denique Ver, quod inter cetera maxime attemperatum est. Sane hæc ista AVICENNÆ computatio, etsi parum est astronomica, non videtur tamen usquequaque rejicienda esse, nam omnibus ex æquo gentibus inservit, cum illa contra quæ apud HIPPOCRATEM atque DIOCLEM est, non nisi Græcis atque eorum synæcis esse usui possit. Etenim frigidis regionibus hyemes productiores, æstates contractiores sunt, calidis contra. Quinetiam ipse GALENUS profitetur anni tempora ab aeris notari tempestatibus, non item a vocum nomenclatura. Juxtaque hanc rationem, non hyemem nobis occidentes facient Vergiliæ, sed cœlum perseveranti humiditate ac frigore asperum. Tum igitur, ut CELSUS præcipit, plurimum esse convenit, quoniam innatus calor, ab ambientis qualitate in viscera fugatus, ibique multa sanguinis ac spirituum copia stipatus augescit. Comprobavit enim id HIPPOCRATES hoc Aphorismo: *Ventres hyeme ac vere natu-*

Anni tempora quomodo Græci distinguant.

Avicenna aliter atque Græci anni tempora notavit.

Anni tempora non voces, sed cœli tempestas facit. Hyeme plurimum esse confert.

Hip. lib. 1. Aph. 15.

ra calidissimi somnique longissimi sunt, quare per hæc tempora cibi copiosius sumendi. Neque vero solius caloris ergo plus edendum hyeme est, sed etiam muniendorum viscerum causa adversus sævientis brumæ injurias. Calidis enim multisque epulis intus inclusis, ventriculus hepar lienis ceteraque corporis penetralia in tuto sunt. Quod nec HIPPOCRATES in *Epidemiis* silentio præterit, sic inquiens: *Cibus ac somnus visceribus conferunt*. Sed & POLYBUS hyeme utendum scadet copioso siccoque alimento. Sic enim inquit: *Præfrigido hoc tempore optima valetudine uteris minusque rigebis*. Quæ profecto causa est, quod non solum plus esse, sed & meracius bibere conveniat. Id enim nihilo segnius atque cibus ab externo frigore viscera tutatur. Jam quia corpus id temporis partim ambientis vi, partim voracitate hominum multa pituita oneratur, pocula parciora ac multus panis utiliora sunt, illa enim minus adjiciunt humoris, hic potenter siccat & valentis nutrimenti est. Quoniam ad hunc locum perventum est, non abs re fuerit panis omnes differentias enumerare, ut constet, quî maxime salubris, qui noxius sit. Ergo is paratur ex his frumentis quæ panificia vocant, triticum dico, milium, hordeum, siliginem & hujusmodi. Siliginem voco non purissimam illam farinæ particulam, quæ demptis furfuribus superest, sed id frumenti genus quod vulgo *Robus*, Gallice *du Seigle* nominatur. Optimus panis ex tritico est, post hunc ex siligine, uterque alias ex tota farina, quanta est pinsitur, estque omnibus pene familiis maxime frequens. Græcis *ἀυτὶ, πύρος*, & *συγκό ισος* appellatus. Post hunc sequitur alius, cui bona furfuris pars non omnis detracta est, vulgo similaceus ac semidalis dicitur. Accedit tertium genus, quod ex sola siligine conficitur secreto per cribum furfure, unde & siligineus, & vulgo candidus appellatur. Novissimum locum is panis tenet, qui ex puro propemodum furfure pinsitur, detracta farinæ paulominus omni siligine, estque omnium vilissimus, dictusque ob id furfuraceus ac cibarius. Atque hæc genera panum apud nos hodie omnia sunt in usu, quibus GALENUS quintum genus adjicit, quod ejus ætate ex polline frumenti tenuissimo ad molæ parietem adhærescente indeque multis cum sordibus deterso confiebat. His omnibus ita definitis, saluberrimum panem esse perhibemus, qui ex optimi tritici tota farina confectus, justamque fermenti ac salis portionem adeptus, ac probe subactus moderato clibani aut furni calore percoquitur. Hic enim, non ita imbeciliter nutrire ut furfuraceus, neque ita ægre ad alvum sidere, ut similaceus, neque adeo vehementer obstruere ut candidus solet. Postremum hunc non solum propria substantia, verum etiam apparatus obstruentem facit. Nempe pistores *ἄζυμον* inflatum ac gustui (si Diis placet) suaviorem reddere studentes loco fermenti, ac salis pessimo exemplo plurimum cerevisiariæ fæcis massæ affundunt. Adde quod idem panis parum probe sit pistus, ex quo vis ejus obstruens augetur. Quicunque enim panis (ut ait GALENUS) neque fermenti neque salis justam portionem accepit atque minus accurate coctus est, crassum efficit & glutinosum succum, qui obstructiones in jecinore, liene, ac renibus parere solet. Atque hæc de panum differentia ac viribus dixisse abunde sit. Quod autem posthæc CELSUS de carnis elixæ per hyemem usu præcipit, id eo loco disputabitur ubi de æstate agetur. Ventum est ad olera, quæ si ex frigidis, mollientibusque herbis, ut violis, spinachia, mercuriale, atriplice & similibus confiunt, parcius hyeme gustanda sunt. At vero non inidonea primo cibo censentur, quæcunque in horto nascentia boni odoris vescaque sunt, quale est cherefolium, hyssopus, betonica, apium, eufrasia, menta,

Hipp. VI. Epid.

Polyb. de vict. Idiotarum.

Hyeme meracius ac parcius bibendum.

Panis multus per hyemem utilis.

Ex quibus conficiatur panis.

Panis ex quo frumenti genere probatissimus.

Panis primum genus.

Secundum.

Tertium.

Quartum.

Panis saluberrimus quis.

Panis candidus vitiosus.

Olera qualia hyeme salubria sint.

menta, petroselinum, & si quæ his alia non imparia sunt, utique si satis quoque accesserit momentum. Tum enim non solum serosos humores per urinas pellunt, sed & lentam ventris pituitam, quæ id temporis maxime cumulatur, dissecant, detergentque. Porro quod semel duntaxat hyeme cibari expediat, & difflationis facit exiguitas, & caloris nativi integritas. Recte tamen CELSUS addit, nisi si minus astrictius venter est. Præstat enim cibo sæpius dato viribus subvenire crebra dejectione periclitantibus. Ceterum qui versus Septentriones incolunt & Orientem Solem forte hanc per hyemem vescendi normam haud temere respuerint, tum quia pro ingeniti caloris copia voraciores aliis nationibus sunt, tum quia exinanita semel eorum viscera frigentis auræ intemperie facile violantur. Prandendum igitur his quoque erit, idque siccum plane, ut CELSUS præcipit, ac sine multa potione, ad minuendum scilicet pituitæ proventum. Qua itidem de causa, tum quoque uti conveniet omnibus calidis, ut vino meraco, thermis, exercitatione, acribus medicamentis, & hujusmodi generibus aliis, quorum vis calfaciens partim propria in substantia vehitur, ut meraci, partim tota perpesso aliquid ab iis corpori debetur, ut exercitionis, frictionis, quæ ob id CELSUS calorem moventia nominavit. Venus id eo per hyemem satis commoda est, quod corpus siccet, calfaciatque, idque postremum non vacuati seminis facit occasione (sic enim refrigeraret) sed propter contentionem illam quam Venus ciet omnium corporis artuum: quod quidem & effusi per id tempus sudores & invalescens spiritus testantur. Ut recte dixerit in *Epidemiis* HIPPOCRATES, Venerem affectibus omnibus pituitosis opitulari. Tametsi sæviente supra modum bruma aut natura ex morbo plus justo debili recte GALENUS Venerem damnet, ut quæ tum corpus facere magis frigidum atque imbecille possit, non possit vegetum.

Hyeme rarius edendum.

Hyeme calidis cibis ac poculis utendum.

Venus per hyemum non omnino inutilis.

Hipp. VI. Epid. Venus affectibus pituitosis utilis.

AT vere paulum cibo demendum, adjiciendumque potioni, sed dilutius tamen bibendum est, magis carne utendum, magis oleribus, transeundum paulatim ad assa ab elixis. Venus eo tempore anni tutissima est.

¶ Ver quoniam inter cetera anni tempora optime attemperatum est; rerum omnium in victu mediocritatem quantum in se est, postulat, proin cibo hyberno qui plenus admodum erat, demendum, ac potioni quæ pauca, adjiciendum est. Dixi, quantum in se est, corporum quorundam causa, quibus id temporis frugalior victus ratio conducibilis est, ad arcendum plethoræ discrimen, quod fusio humorum qui per hyemen uberius cumulati quasi concreverant, minatur. Ejusque rei causa nonnulli non solum parcius esse, sed etiam medicamento perpurgari, aut incisa vena sanguinis plenitate levari primo vere debent, ne scilicet cum hoc præcipitat, aut certe æstas viget, febris, hæmorragia, pustulæ, catharrus, pleuritis, angina, peripneumiona, aut alterius momentaneæ partis alia inflammatio valetudinem turbet. Tum enim (ut alibi CELSUS testatur) quæcunque humoris motu novantur maxime in metu esse consuerunt. Quæ profecto res fidem facit, non pie solum, ut semper, verumetiam medice vernali tempore institutum ab Ecclesiæ Rectoribus jejunium fuisse, quo tempore (si unquam alias) moderata abstinentia plerisque omnibus conducit. Venturarum enim id sæpe remedium ægritudinum est. Tametsi non deesse scio, quibus ea victus ratio visa sit inutilis. Atque HIPPOCRATEM (si Diis placet) testem

Ver totius victus postulat mediocritatem.

Vere nonnullis parcius victitandum est.

Vere sæpe utiliter sanguis mittitur aut purgatur.

Cels. lib. 2. cap. 1.

Jejunium vernum medice quoque non tantum pie institutum.

Error Fuschii, præscriptione cibi Vernalis.

testem adducunt, qui ventres dixit hyeme ac vere magis calere, ideoque plenius esitandum id temporis esse. Quasi vero parum probe, id quoque nos intelligamus, nec ita, ut res est, putemus. Tale veri convenire jejunium, quale neque nimietate calorem afflictet, neque paucitate superfluis impar sit tollendis, ac proin suum quemque naturæ æquum censorem hic esse oportere, ne hac scilicet periclitante unquam quicquam jejunetur. Id namque non modo corpori inimicum, sed ipsi etiam ingratum Deo est. Jam vero si corpus per æstatem tot modis diffluens inedia pessime tum accenditur, tum dissipatur: si per Autumnum succorum corruptelæ, ac pestilentibus morbis sit oportunum: si denique hyeme rigentis brumæ intemperantia intus forisque cito violatur. Horumque malorum auctarium inanitio imbecillitasque naturæ est, quod tandem tempore jejunare fas erit, si non verno, quum supra comprehensa desunt incommoda, ac tanta ab hac evacuatione expectantur commoda. *Adventante* (inquit ÆGINETA) *vere, hic quidem vomitionibus, alius alvi ductionibus, alius sanguine misso vacuetur.* Quid, tantane admittemus etiam sani remedia, inediam vero reformidabimus, quæ his omnibus, ut minus vehemens ita magis tutum auxilium est. Nec vero illud nos movet sub inedia, ut nullum periculum, ita levius præsidium esse, nec posse vehementi malo, nisi æque vehemens auxilium succurrere. Quam vero iis qui etiamnum valent tam repentina, tamque effusa vacuatione semper adeo sit opus, ac non sæpius jejunio, exercitiis, balneis, & hujusmodi, quæ paulatim ac placide, quod naturæ superest demant. Ipsum vero jejunium, aut quia non æque omnibus propter vitæ intemperantiam acceptum est, aut propter summam plethoræ syndromen parum efficax, nonnunquam misso per venam sanguine, pharmacove dato GALENUS pensavit sæpissime (ubi copia humorum præcipiti vacabat discrimine) solum imperavit. Non attinebit ulteriore disputatione hujus loci probationem scrutari, si ipsum semel GALENUM luculentissimis verbis ita disserentem audierimus. *Medio autem adhuc Vere, magisque si Æstatis initium in propinquo est, & pauca esse, & ex magno intervallo convenit. Siquidem videntur homines hac tempestate non longe a plethorica affectione abesse propter fusionem humorum, qui proxima hyeme collecti ac densati fuerant.* Hæc ille. At hos tandem refractarios mittamus, quorum voces inscitiæ comes error extuderit an invidia, incertum est. Porro quod CELSUS adjiciendum esse potioni docet, id hyemis respectu intelligas oportet. At dilutius bibendum recte præcipit. Nam tum ut corpus attemperatius est, ita omni qualitatum exuperantia offenditur. Quemadmodum enim reliqua anni tempora, propter eminentem intemperiem contrarium victum exigunt, ita Ver contra suæ temperiei similem, proin tum neque aquam bibere, ut æstate, neque meracum, ut hyeme, sed vinum dilutum oportet. Caro autem assumenda est, propter nativi caloris, quod tum viget, robur, & succi qui ex hac provenit bonitatem. Illud jure aliquis mirabitur, ecquid CELSUS carnem, in qua plus valentis alimenti, quam in ullo alio est, Veri potius accommodarit, quam hyemi. Neque enim piscium (ut quidam autumant respectu, sed hyemis loquitur.) Nam si non hyemis, cujus tandem rei intuitu, magis oleribus, magis potione, magisque ea diluta utendum scriberet. Ergo hic aut aliquis latet error aut carnem animalium cicurum & recentium quæ natura humidior est, CELSUS cogitavit. Nempe quæ ferarum est, quæque salibus durata, quoniam potenter siccat, & concoctioni rebellior est, hyemi profecto convenientior censetur. Ventum est ad Venerem, quæ si unquam alias certe vernan-

Ægin. Lib. 1. cap. 53.

Gal. Comm. in lib. 1. Aph. 17.

Vere dilutius bibendum.

Spinosus locus de esu carnis per horas vernales.

Venus durante vere saluberrima est.

nantibus naturæ rebus, longe est saluberrima. Tum namque uberior seminis proventus est, & corpus multo nativi caloris robore pollet, & ipsum denique tempus moderatum, placidumque est sic ut corpus venereis caloribus relaxatum neque subito frigore excipiat, ut hyems, neque plus justo dissipet, ut æstas, neque vero debilitet, ut Autumnus. Sane hujus temporis commoditatem natura quoque brutorum ostendit, quæ verno tempore, magis tum coitum appetere, tum fœta esse consueverunt.

Bruta tempore Veris coitum magis appetunt & magis fœta sunt.

De diæta ciborum potionumque.

ÆState vero & potione, & cibo corpus sæpius eget. Ideo prandere quoque commodum est. Eo tempore aptissima sunt & caro & olus, potio quam dilutissima, ut & sitim tollat, nec corpus incendat. Frigida lavatio, caro assa, frigidi cibi, vel qui refrigerent. Ut sæpius autem cibo utendum, sic exiguo est.

¶ Æstatis temperatura calida admodum est & sicca, quare hac tempestate ab ambiente & corpus valide resolvitur, & innatus calor foras dispersus labefactatur. Quoniam autem multæ difflationis causa copioso quidem nutrimento corpus eget; infirmus vero calor, non nisi pauca conficit, necessum est, ut cibus & sæpe & exiguis portionibus assumatur. Quæ causa est, quare non solum prandere, ut CELSUS monet, sed forte etiam jentare conveniat. Haud enim aliter quam biliosam naturam inedia pessime afficit. Ita eadem ipsa quoque id anni tempus maxime respuit quod humorem adjicit biliosum. Ac sic de æstivi cibi quantitate sentiendum est. Qualitas autem ad frigidum & humidum inclinare debet, quo corporis retundat ab aere contractam intemperiem. Cujus rei causa potio quam dilutissima, tum quoque commodior est, ut quæ sitim pellit, & corporis ardores mitigat. Durum videatur quod de carnis multo esu scribitur, nam superioribus locis demonstratum est carnosa ante omnia pene ciborum genera, ut plus alere, ita magis quoque calfacere. Forte offerenda caro est amplioris nutritionis gratia, cujus maxima per æstatem necessitas est, ac si quod sit nimiæ calfactionis a carne periculum id frigidis oleribus, id dilutissima potione minuatur. Aut hoc sensu locus hic intelligendus, aut mendo obnoxius est, quod quidem ita esse, non levis eo conjectura est, quod uno loco bis carnis Author meminerit. Olerum per æstatem maxima vis est, sive ea ex frigidis mollientibus, sive ex acribus diureticis parabuntur: Hæc enim superfluam bilem per urinas exigunt, illa hujus acrimoniam refrigerio minuunt, alvum movent, & corpus humectant. Per hoc tempus frigidæ quoque lavatio multis nominibus confert, nam infracto calore extranea, nativi integritatem tutatur: adhæc corporis difflationem, quæ tum effusissima est, cohibet, pulsis intro succis, cuteque foris densata, ut ne dicam quoque nullam corpori vim a frigidis undis inferi carnibus, undequaque omnibus per ambientem calfactis ac sic crudam, frigidam, ne interna violet, prius edomantibus. Ventum est ad carnem assam, quæ an per æstatem præstet elixæ in controversiam venisse apud multos video, habetque suos utraque opinio haud spernendos Authores. Ex his multi sic sentiunt, ut similia semper similibus conservantur, ita corpora quæ rebus incoquuntur humidis fidelius nativam custodire

Æstate corpus calorque dissolvitur.

Æstate sæpius at parcius edendum.

Qualitas cibi per æstatem frigida & humida.

Potio dilutissima.

Locus subdifficilis.

Olera per æstatem convenientissima.

Caro assa debeat necne elixæ per Æstatem præferri.

dire humiditatem, ac proin assas carnes, dum æstas est, elixis seu humentioribus posthabendas esse. Nituntur hi authoritate duorum Medicinæ columinum HIPPOCRATIS atque GALENI, quorum uterque uno ore assa hyemi, elixa æstati obsonia dicavit. Refragantur istis ARISTOTELES ac CELSUS, hic Romanorum Medicorum, ille Græciæ Philosophorum facile princeps. Eorum hæc fuit sententia. Quoniam assatarum carnium superficies omnis ab objectis prunis densatur factaque per ustionem eschara clauditur, ob id naturalem, his succum intus includi, neque per duratos violentiore igne musculos transmitti posse, eoque protinus fieri, ut multo elixis sint humidiores, quibus omnis pene humor in aqua perit, asciscitur que novus, qui ignavus plane nec coctæ substantiæ proprius est. Utrius vero partis sententia probabilior sit, nec facile, nec tutum dicere est. Cui enim unquam dubia fuit istorum virorum authoritas, cui rursus non perspecta tot hodie rabularum prona ad cavillandum malevolentia. Libuerit tamen vel candidi lectoris gratia meam hic opinionem interponere, idque juris mihi poscere, quod omnibus dari æquum est. Scrutandæ sine ambitione veritatis studio, recta dicenti fidem, erranti veniam deberi. Ergo totus & mente & animo in majestatem CELSI, atque ARISTOTELIS intentus, non video neque cur hos damnem, neque quid roboris opinioni adferam HIPPOCRATIS, atque GALENI, quibus argumentorum penuria undique laborantibus unica hæc superest, ad evadendum via, ut si forte carnes elixas, ac jurulentas pro eodem habuerint. Jurulentas nostri passim nominant, quæ pingui obrutæ jure supra prunas, diu multumque infervent, Elixas vero, quæ sumuntur sine jure, sine pinguendine penitus ut coctæ in aqua sunt sinceræ, decocto in offas prima mensa insumpto. Jurulentæ humidiores, elixæ ficciores sunt, illæ plus, hæ minus alunt. Ista autem carnium discrimina apud CELSUM quoque lib. 1. cap. 18. invenio in hunc modum scripta. Tum res eadem magis alit jurulenta, quam assa, magis assa quam elixa. Et quidem potest istorum virorum ætate, carnis jurulentæ Græcis, elixæ Romanis usus fuisse. Sed hic prætextu forte non omnibus fecerit satis, qui de hac re controversiam movent. Itaque contra CELSI adversarios prima hæc constituatur machina, cujus vel ipse fabricator GALENUS est. Nullum eorum corporum quæ elixantur proprium humorem retinere posse. Quod si verum est, sequitur imbecillas humectandi vires elixis carnibus naturaliter esse. Ista vero omnia sic accidunt. Quoniam aqua subjectis ignibus fervens in omnem sese carnis partem transmittit, protinus rarefacit, resolvitque nativam ejus humiditatem. Subit vero in vacuata carnis spatia novus mador ab ipsa qua cum decoquitur aqua ascitus, qui quidem diluere utcunque solida potest, at vera implere humiditate non potest. Ceterum assæ carnes nequaquam his subjacent incommodis: Nam arcte fideliterque propriæ substantiæ madorem servant, astricta per ustulationem superficie, quo fit ut cum intro sumuntur ab his plenius quam elixis corpus madescat. Quid enim efficacius, quid felicius, siccitate attrita solida humectet, quam quod nutriendo id facit. Nimirum si humiditas illa naturalis solidis partibus ceu ros quidam circumfusus admodum æstate perit, hanc vero corpori iterum inserere sine nutrimento non est, quis dubitet per hæc tempora, iis potissimum opus esse cibis qui absque vehemente calore vehementes ad solida genuino humore reficienda vires possident. Humectat corpus frigidæ poculum, humectat unctio, humectant & potabilium aquarum balneæ, at non perinde feliciter, ut ova aut gallinaceorum testiculi. Illa ignavum

vum partibus humorem affundunt, quo utcunque cavent, ne propere corpus siccescat, hæc cum id præstent quoque, tum ejus insuper quod siccitate obtritum est, substantiam eximie resarciunt. Hanc opem æstivis mensibus maxime requirimus, quum corpus non tantum arescit, sed immodice etiam dissipatur. Jam vero quanto præstabilius est siccitatem tardari restituto humido, quam hoc vix adaucto, ne nimium ejus in posterum pereat, duntaxat caveri, tanto utique optabiliorem carnium assarum humiditatem, ea quæ ab elixis venit, credendum est. Quippe suus elixis pene omnis humor periit in coctam una cum ipsis aquam depositus. Cujus pars superficiei aquæ superinnatat, offis & oleribus parandis dicata, pars in totam decoctæ aquæ substantiam extensa est, cujus occasione jus carnis elixæ tantopere nutriens est. At hic iste humor in assis servatur. Ideoque medici ex eo analepticum auxilium convalescentibus parare volentes, carnem ab igne etiamnum calentem cultello profundis ictibus insecant, ac mox late circumdatis, si opus est ferramentis pressant, inter quæ protinus roscidus ille liquor ubertim emanat salutiferum extenuatis futurum remedium. Neque vero his repugnat, quod in Anasarca, assatis, in febribus acutis magis elixis utamur. Non enim in his tam nutritionem quam morbosæ qualitatis alterationem spectamus, adeoque sine aliquo naturæ rictu sub usu alimenti maximam medicamenti potentiam experimur. Non ita obnixe pugnandum contrariis in homine sano est, cui ut æstas functiones nondum vehementer debilitavit, ita calfactionis siccationisque, si quod initium assa dederint, id frigidæ aquæ potu, id frigidis oleribus adimitur. Ipsa vero in anasarca assis utimur seu minus quam elixa ignavi aquosique humoris adeptis, qui humor in hoc genere morbi affluentissimus est. Repetam id quod ante argumentis & ratione & sensu stabilitis ostendi, cum ad hujus rei faciendam fidem, tum ad totius disputationis conclusionem. Elixas carnes ascititio humore plus humectare, assas ingenito, his majores vires ad nutritionem, illis ad alterationem obtigisse.

Analepticon ex assis carnibus remedium.

Objectio.

Solutio.

Autumnalis diæta.

PEr Autumnum propter cœli varietatem periculum maximum est. Itaque neque sine veste, neque sine calceamentis prodire oportet, præcipueque diebus frigidioribus, neque sub divo nocte dormire, aut certe bene operiri. Cibo vero jam paulo pleniore uti licet, minus, sed meracius bibere. Poma nocere quidam putant, quæ immodice toto die plerumque sic assumuntur, ne quid ex densiore cibo remittatur. Ita non hæc, sed consummatio omnium nocet. Ex quibus in nullo tamen minus quam in his noxæ est. Sed his uti non sæpius quam alio cibo convenit. Denique aliquid densiori cibo cum hic accedit, necessarium est demi.

§ Autumnus natura siccus est, ac in caliditate, & frigiditate varius. Nempe unus sæpe dies calet, alter friget, interdum eadem quoque die meridies æstuosus, aurora, nox, Vespera frigore asperrima sunt. Inordinata hæc tempestatum varietas Autumnum maxime formidabilem facit. Nam modo calorem perpessi humores modo frigus parvo subinde momento vitiantur, ex quo Epidimiæ grassari in populum solent. Omnibus enim id

Autumni temperatura.

Autumnum quid reddat periculosum.

id periculi juxta commune est, quatenus uno omnes cœlo rigimur. Proin recte observavit HIPPOCRATES. *Ubi eodem die modo calor, modo frigus urget Autumnales morbos in propinquo esse*. Aliud per hæc tempora incommodum est, quod CELSUS secundo libro adnotavit, cum corpus & præterita æstate, & subinde meridianis Autumni caloribus relaxatum, subito frigore excipitur, eaque de causa cum HIPPOCRATE nostroque hoc Authore Autumnum perhibemus periculosum ac morbis exitiosis obnoxium. Is enim fere diu inis malis fatigatos interimit, aliosque novis morbis ac diuturnis implicat, sic ut tracta sæpe universa hyeme vix ultimo tandem vere sanescant, quod cum aliis in morbis fortuitum, tum fere perpetuum Autumnali quartanæ est. Ergo ut inæqualis hæc aeris noxia levior fiat, CELSUS cavet, ne quis sine veste, sine calceamentis prodeat, aut noctu sub Jove quiescat. Adjicitur Autumnalis auræ periculo multus pomorum usus, quæ Græci ὀπώρας & καρπȣ̃ς ὡραίȣς, nos fructus fugaces seu temporarios appellamus. Hos intemperantius edisse, gravis interdum valetudinis initium facit. Id quod in se ipse comperisse GALENUS scribit: qui cum nondum puberem ætatem egressus horæis fructibus inter suos æquales præter modum vesceretur, & quotannis fere ob id febricula aliqua conflictaretur, non ante se rectius valuisse refert, quam defuncto patre jam tum per ætatem plus sapiens solitam victus rationem mutasset. Illud tamen imprimis novisse oportet, non ita poma (ut ÆGINETA existimat) perpetuo nocere, quin sæpius sint quoque extra noxiam. Sunt enim ex his permulta saporis gustusque nomine naturæ gratissima, facillimeque horum succus (sustantia enim tota fere alvo subtus exit) a ventriculo ac venis concoquitur. Unicum id incommodum est, quod eorum qui per se sæpe innoxius succus est, interdum vel propter nimium luxum, vel ei cui non expedit ventriculo ingestus, nocens reddatur. Sanguinem enim aquosum, tenuemque, ut ipse est, facit, qui sanguis quia cito alteratur, citæ quoque corruptioni opportunus est, ideoque ardentiori exceptus ventriculo bilescit, frigido coacescit. Æque profecto ut lac in calido siccoque ventre biliosum, in pituitoso acidum redditur, non quia tale ante sumptionem fuit, sed quia abs quavis vehementiore qualitate promptissime demutatur, adeo ut hac de causa GALENUS omnes uno ordine fructus Autumnales habuerit, succi pravitatem ipsis tribuens. Tametsi quæ poma impense sunt acida ut frigidos oblædere semper, ita nunquam calidis nocere deprehensum est. Hic enim sapor caloris vires spernit, imo superat quoque, & ob id sole aut febri exæstuantibus ardores minuit, ac sitim levat. Quæ vero poma ἄποια quæque mitia, aut inter hæc media sunt, omnia narratis incommodis subjacent. Nam quod ab his nutrimentum corpori accedit, cum sit humectum, atque subtile, prompte in calido ventriculo vitiatur, concurrentibus ambabus corruptelæ omnis causis, calore scilicet, & humiditate, unaque etiam ἐξ ἐπιμέτρȣ accedente totius substantiæ ad patiendum proclivitate. Sic enim humida calore incensa celerius putrescunt. Ideoque recte GALENUS dixit horæos fructus, si in ventre corrumpuntur, similes fieri lethalibus venenis. Poma igitur nocentia, non sua natura, sed hominum abusus facit, qui hæc reclamante corporis natura ingerunt, aut ea etiam assentiente toto die sic assumunt, ut ni ex densiore cibo remittatur. Vix enim omnibus his superandis abunde esse natura potest. Sed & solidus cibus quia tarde vincitur, pomorum autem succus hoc longe promptius, protinus fit, ut vel immoderatius, vel præpostero quoque ordine sumpta, ex facili ambo simul corrumpantur, nihilo sane minus, quam si quis intemperantius lac cum

Hip. lib. 2. Aph. 4.

Autumnus periculosus.

Fructus fugaces, seu temporarii.

Poma ex sese non semper nocent.

Poma unde fiant noxia vescentibus.

Poma acida frigido corpori noxia, calido semper utilia.

Poma nocentia abusus facit.

cum suilla, aut pisces (ut Germanorum mos est) cum bubula eadem sumere mensa sustineat. Ergo sic victantibus poma non per se, sed (ut diserte CELSUS scripsit) consummatio omnium nocet, ferculorum scilicet ac fructuum. Hæc ista intuenti, manifestum est, sic vesci pomis quemque oportere, ne ad hæc sæpius quam ad alium cibum feratur, tum ne dum iis vesci in animo est solitam alterius cibi portionem retineat. Huc addas, quod proximo ante hoc capite CELSUS admonuit, poma melius semper primo cibo assumi: Nam post sumpta coacescunt, flatus movent & cibos corrumpunt. Tametsi non ignoramus, si quæ valde astringentia sunt, ea modice gustata remotis mensis utilia esse ad cogendum roborandumque ventriculi osculum. Atque hæc de pomis sufficiant. Reliquum est, quæ cibi mensura Autumno conveniat proponere. Hæc duabus fere de causis plenior esse debet, primo quod calor proxima æstate affatim dispersus, remittente se jam aeris fervore, paulatim ad interna repere, atque ibidem sumere vires incipit, ideoque cibum magis tum exigit, tum coquit. Secunda causa eaque præcipua est, incipiens quædam humorum corruptela ab tempestatum inæqualitate genita, quæ nisi novo sæpus chymo contemperetur, protinus in evidentissimum putredinis vitium excrescit. Recte eamque GALENUS sic affectis humoribus alternatim modo labem purgatione demit, modo novum ac probum nutrimentum affundit, estque hæc ab eo curandi ratio ἐπίκρασις appellata. Nec pugnat illud HIPPOCRATIS: *Impura corpora, quo magis nutries, eo magis lædes*. Nam istud proditum est de exacta cacochymia, quæ purgationem, non attemperationem postulat. Minus hic, sed meracius bibendum est, comparatione æstatis, quia minus Autumnus corpora tum calefacit, tum siccat.

Pomis quomodo vescendum.

Autumno cibus plenior convenit, & quibus de causis.

ἐπίκρασις. *Hip. lib. 2. Aph. 10.*

Autumno & minus & meracius bibendum est.

NEque æstate, neque Autumno utilis Venus est. Tolerabilior tamen per Autumnum, Æstate vero in totum, si fieri potest, abstinendum.

¶ Venus id temporis, & salubris & tuta maxime censetur, quum propter caloris integritatem vires optime constant, ac semen abundat, eaque cœli temperies est, quæ laxatis hac contentione corporibus nullum vel dissipationis, aut refrictionis periculum minetur. Ergo per æstatem tribus de causis Venus nocet, nam tum & imbecillus calor est, & vehementius corpora diffluunt, ac tertio parcissimus genituræ proventus est. Et quis jam igitur dubitet, concubitu, cum æstas est, in totum, si fieri potest, abstinendum. Idem concubitus Autumno, etsi non perinde gravis, semper tamen inutilis est, tum quia aer corpus arefecit, tum quia calorem ingenitum nubium inconstantia debilitavit.

Venus quando potissime utilis.

Verum Per Æstatem nocentissima est.

Venus Autumno, non usquequaque conveniens.

CAPUT IV.

De his qui aliqua parte corporis laborant, ac primum de his quibus caput infirmum est.

PRoximum est, ut de his dicam qui partes aliquas corporis imbecillas habent. Cui caput infirmum est, is si bene concoxerit, leviter perfricare id mane manibus suis debet, nunquam id si fieri potest, veste velare, aut ad cutem tonderi, utileque lunam vitare, maximeque ante ipsum Lunæ, Solisque concursum, sed nusquam post cibum progredi. Si cui capilli sunt, eos quotidie pectere, multum ambulare, sed si licet sub tecto, neque in Sole, ubique autem vitare Solis ardorem, maximeque post cibum & vinum, potius ungi quam lavari, nunquam ad flammam ungi, interdum ad prunam. Si in balneum venit, sub veste primum paulum in tepidario insudare, ibi ungi, tum transire in calidarium, ubi sudabit, in solium non descendere, sed multa calida aqua per caput se totum persundere, tum tepida uti, deinde frigida, diutiusque ea caput quam ceteras partes persundere, deinde id aliquandiu perfricare, novissime detergere & ungere.

¶ Hactenus CELSUS eas affectiones posuit, quæ in totis consistere videntur corporibus, seu illæ intemperiei seu indecentis habitus vitia essent. Nunc vero prophylaxin aggreditur, quæ cuique privatim membro, si id imbecillum est, debetur. Ex membris alias unicum, alias plura simul imbecilla sunt. Difficilis noxa est, ubi partes alicui trium vitæ principiorum famulantes intemperatæ sunt. Difficilior, ubi ipsa principia contrario inter se temperamento dissident, veluti cum caput friget, hepar calet. Nihilo hoc levius malum est, si non bene ventriculo cum hepate ac renibus convenit. Postrema hæc ad calores, ille ad contraria proclivis est. Aliorum frigidus venter bile affligitur, aliorum calidus pituita. Qui sic afficiuntur homines, maxime, Authore GALENO, valetudinarii sunt, adeo ut si vel ipsum his præfeceris ÆSCULAPIUM, noxam tamen vix ulla arte studioque effugiant, neque admodum esse vitales possint, aut certe, si forte senectam attingant, perpetua invalitudine fluctuent. Nimirum sic fere accidit, ut quæ uni parti conveniens medela est, ea protinus alteri pernicies sit, ut nescias alterutri succurrere, nisi alteram lædas. Nam quæ jecinoris ardores abolent, ea frigidum ventrem in ipso transitu violant, quæque rursus huic medentur ea jecinoris intemperantiam exaugent. Eadem incommoda sunt, si acris ex calido capite sanies in ventrem defluat, aut ex hoc rursum crassus crudusque halitus in illud tendat. Inde enim in capite superflua coeunt, in ventriculo concoctio subvertitur, utrobique pars vehementer debilitatur. Nempe hepate (si voles) immodice calido, ventriculo autem frigente, neutrobique fieri optata concoctio potest. Ventriculo enim ante tempus alimentum eripitur. Hepar imperfectum id ac probo faciundo sanguini ineptum at-

Partium imbecillarum prophylaxis.

Pugnantia inter se principum partium temperamenta valetudini incommoda.

Gal. 6. sanit. Quinam maxime valetudinarii, ac minime vitales sint.

Excrementorum ex una parte in aliam defluxus periculosus.

attrahit. Inde adeo longo jam usu compertum est, per hepatis ac renum ardores assidua cruditate ventrem urgeri. Ita profecto ut mutua in his visceribus pernicies sit, quæ esse inter se oportuit beneficio mutuo devincta. Ergo sic affectarum particularum procurationem CELSUS aggressus, a capite incipit, cujus male affecti curatio periculorum ac tædii plena numerari inter difficillimas potest. Capiti enim imbecilla vis obtigit, cum ad cavendum excrementi proventum, tum ad proprios affectus discutiendos, quatenus per se suffrigidum, ac longius ab caloris insiti fonte remotum est. Quippe ejus rei incommodum præsentiens parens Natura, plurimos maximosque canales cerebro contulit, quibus id indies expurgaretur, nares dico, palatum, aures, calvæ commissuras, ipsosque aliqua ex parte oculos. Adjicitur affectionum periculo ipse capitis situs. Nam id quia in alto corpore positum est, subjecta loca, superfluorum, quæ multa naturarliter colligit, defluxu prompte afflictat. Inde adeo, ut ARISTOTELES hominem esse quasi subversam arborem dixerit, parte corporis omnium humectissima supra cervices imposita, ideoque hominem præ ceteris animantibus maxime destillationibus urgeri. Scilicet ipse Deus cum prona (ut ait NASO) spectant animantia cetera terram: *Os homini sublime dedit*. Sane hujusce destillationis tanta vis est, ut nunquam non difficiles, sæpe exitiosos quoque morbos inferat. Levissimum malum est, ubi in narium ac palati spatia fluxio decumbens emunctione spuitioneve extunditur. Hoc minus leve, si oculos, si aures, aut dentes tentat. Grave admodum est, ubi gulam ac ventriculum impetit. Gravissimum, si larinx hanc asperaque arteria ac pulmones excipiunt. Tum enim si ignavum est, quod influit, vocem violat, si acre, præter hoc exulcerat quoque non tantum has partes, verum ipsos etiam pulmones, adeo ut hinc sæpe gravis oriatur tabes, ea quæ hominem spacio consumit. Si vero in ventrem destillans humor illabitur, appetentiam alias diminuit, alias depravat, ac semper quæcumque assumpta sunt alimenta corrumpit, sæpeque si acris est, ventriculi tunicas erodit, ac diarrhæas movet. Quinetiam longe inferius sidens jejunum intestinum, atque colon afflictat, ipsasque interdum mesareias convellit. Hæc mala omnia nemo rectius caverit, quam qui caput ceu fontem unde ista scaturiunt, ita communit, firmatque, ut excrementa neque gigniat, neque jam genita in commemorata sedes exoneret. Ergo capitis imbecillitas hæc, ut a multis causis, etiam contrariis pendet, ita unam veluti proximam nunquam non consequitur, quæ est proprii caloris imbecillitas. Quippe calor innatus virtutum functionumque Author est, quæ impediri abs quavis intemperie possunt. Itaque solius imbecillitatis CELSUS meminit sine causæ alicujus adjectione. Nam ea qualiscunque demum fuerit, contrariis abolenda est, quemadmodum ipsemet Author superius satis insinuavit, quando calidos dixit refrigerari, calfieri frigidos oportere. Tum quarto post hoc volumine luculenter docet, permagni referre, quæ causa dolorem moverit, neque perinde esse, initium morbi calor attulerit, an frigus, aliaque auxilia urgente calore, alia frigore dominante necessaria esse, videlicet præsentes morbos sanare nemo potest, qui unde hi sint, ignoret. Proin idem Author alias monuit, ubi causa quoque mali incognita est videre oportere, refrigerantia magis, an calefacientia leniant, & his uti quæ exprimentum approbarit. At vero hic quæ CELSUS proponit, auxilia, hæc imbecillo capiti eque convenientia sunt, quia ingenitum ipsi calorem concoctionis authorem tutantur; quemadmodum paulo post a

Capitis affectus, cur difficiles.

Ovid. I. Metamorph.

Destillationis pericula.

Capitis imbecillitatis unica est propinqua causa.

nostro CELSO docebitur, concoctionem omnibus vitiis succurrere, aliis autem calorem, aliis frigus. Sed illud quoque ante omnia scire convenit, non de iis hominibus Authorem hoc loco agere, quos jam nunc capitis mala premunt (horum enim curatio ad Therapeuticen attinet sanitatis tuendæ professionem excedens) sed quibus absque morbo caput imbecillitate vel fortuita, vel naturali urgetur, sic ut hinc facillime id ægrotet.

Quæ caput firment.

Ergo ejus incommodi præcautio ipsius roboratio capitis est. Ac roboratur quidem id iis causarum salubrium generibus, quæ quoquomodo calori ejus, tum tutando, tum augendo inserviunt. Illa vero hoc deinceps ordine sequuntur.

Frictio lenis.

Ac primum quidem perfricari leviter caput non inutile est, ex quo insitus ipsi calor excitatur, rarefactaque cute, si quæ subtus hac latent superflua transpirant. At vero id fieri non nisi perfecta concoctione oportet, ne cruditas moveatur, quæ caput emissis sursum vaporibus affligat.

Caput imbecillum per hyemem minime detegendum.

Adhæc caput quoque si fieri potest, nunquam veste velandum est. Nam sic cuivis assuefactum aeri, contra omnes ejus injurias duratur. Etsi id tentare sæviente bruma parum tutum est, ac perniciosum quoque, si aliquo jam morbo caput ægrum est. Tum enim undecunque laboratur imbecillitate, morbo, frigore. Atque hæc animadversio per graviores etiam æstus necessaria est. Per velationem intelligas oportet, curiosam capitis custodiam multis operimentis indulgentius quæsitam. Nam pileolo id leviter integere non alienum est.

Caput debile nunquam ad cutem radendum, ut nec onerandum nimia coma.

Jam vero neque ad cutim tonderi caput expedit, ne capillitii munimine destitutum ad propulsandas cœli injurias, fiat invalidum, tametsi æque propemodum inutile est, idipsum ingenti pilorum sylva fovere, unde superfluorum intercipiatur exhalatio.

Luna capiti infirmo vitanda.

Utile perpetuo est Lunam vitare, ut quæ vim nacta est humores commovendi, atque his loca quæ irradiat, implendi. Quippe hæc ante ceteros planetas humido potissimum elemento dominatur. Nam interpositis temporibus mare modo inflat, modo contrahit, tum menses in mulieribus commovet, ossium medullas quibusdam in bestiis adauget, cruentoque madore aspergit, nonnullis turbato cerebro insanias affert, quos ob id Lunaticos appellamus.

Luna humido elemento dominatur.

Adeo apparet recte id cecinisse *LUCANUM*: *Luna suis vicibus Thetin, terrenaque miscet*. Ergo ut hæc præ ceteris mundi elementis aquam magis permovet, ita in hoc nostro corpusculo ceu quodam *μικροκόσμῳ* eam partem gravius infestat, quæ reliquis humidior simul & frigidior est, ipsum videlicet cerebrum, quod si per se insuper imbecillum est, protinus per aspirantem Lunam multo humido eoque perturgente oppletur, id quod eorum quoque exempla docent, quibus sub hac quiescentibus caput gravatur, & interdum cruor e naribus manat.

Dormientibus sub Luna caput gravefit, & sanguis e naribus stillat.

Porro nusquam post cibum progredi, sed quiescere oportet, ne quis inutilis vapor ex permoto ventriculo sursum aspiret. Jam capillos etiam non alia de causa indies pexos esse convenit, quam qua caput perfricandum proposuimus. Præter hæc confert multa quoque ambulatio, tum quia id exercitii genus succos minus turbat, tum quia superfluorum corporis impetum ad inferiora magis avertit, nequicquam mentis arcem sollicitans. Supra enim ex GALENO demonstravimus, supernæ partis affectus, inferiorum exercitatione juvari. Fieri vero ista ambulatio sub tecto debet, ubi aer & quietior & temperatior est, moderatius æstate calens, atque hyeme frigens.

Sol infirmo capiti inimicus.

Sol quoniam caput tum incendit, tum excipiendis succorum halitibus exponit, curiose vitandus est. Ἔγκαυσις enim omnis imbecillo capiti siquid aliud nocentissima est, idque post cibum præcipue ac vinum, quæ promptissime id temporis eo sub-

subvolant. Modo ostensum est, succorum corporis commotionem infirmo capiti adversari, ex quo conficitur, unctionem potiorem balneo hic esse oportere, ut quæ hæc minus succos exagitat, nec perinde caput vaporibus lacessit. Eadem causa est, quare nunquam ad flammam ungi, raro ad prunam expediat. Tepescens enim aer ad hæc omnia commodior est, quia minus inflammat. Nec vero alio spectat, quod corpus ubi ad balneas ventum est, nequaquam solio committere tutum sit, sed totum post modicos sudores postque unctionem per caput expediat multa calida aqua duntaxat perfundi, ut sic excrementa transpirent, turbatis quam minimum succis. Post calidæ affusæ usum CELSUS primum tepida, mox frigida aqua per totum corpus irrigat, quo reclusa spiracula defervescente capitis ardore paulatim coeant, idque ne subsequens frigida violenter intro ruens cerebrum violet. At hac caput diutius ceteris partibus diluendum est, ut insitus ipsi calor ab extraneo frigore intro fugatus vires ex stipatione colligat, multoque tandem copiosior ad cutim ex alto recurrat, quod ut quidem citius eveniat, caput post affusam frigidam aliquandiu perfricabitur. His ita administratis, caput detergitur, ne qui toti undique comæ inhærescit mador cerebrum frigore tandem affligat. Novissime autem eadem pars inungitur, quo fidelius caloris per frigidam aucti substantia intra habitum inclusa teneatur.

Capite imbecillo unctio balneis anteferenda est.

Solum infirmo capiti noxium.

Caput debile primum tepida, dein frigida aqua lavandum.

CApiti nihil æque prodest, atque aqua frigida. Itaque is cui hoc infirmum est, per Æstatem id bene largo canali quotidie debet aliquandiu subjicere. Semper autem etiamsi sine balneo unctus est, neque totum corpus refrigerare sustinet, caput tamen aqua frigida perfundere. Sed cum ceteras partes attingi nolit, demittere id ne ad cervices aqua descendat, eamque, ne quid oculis aliisve partibus noceat, defluentem subinde manibus ad os regerere. Huic modicus cibus necessarius est, quem facile concoquat, isque si jejunio caput læditur, assumendus etiam medio die est; si non læditur, semel potius bibere huic assidue vinum dilutum leve, quam aquam magis expedit, ut cum caput gravius esse cœperit, sit quo confugiat, eique ex toto, neque vinum, neque aqua semper utilia sunt, medicamentum utrumque est, cum invicem asumitur. Scribere, legere, voce contendere, huic opus non est, utique post cœnam, post quam nec cogitatio quidem ei satis tuta est, maxime tamen vomitus alienus est.

¶ Aqua frigida ob id capiti imbecilo prodest, quod nativi caloris, quem prius intro pepulit, reverberationem incrementumque efficiat. Inde enim solidis ejus particulis, quibus idem ipse calor inexistit, operationum robur acquiritur. Ceterum (uti superius admonui) studiose cavendum est, ne frigida partis virtutem sua vi superet. Sic enim longe hæc fit debilior ad summam frigiditatis intemperiem redacta. Itaque hoc incommodo ut caveatur, præstiterit non nisi æstate caput infirmum frigida lavari. Id enim aeris calore ita præmunitum, facilius elementi gelidi vim refrænat. Confertque hæc ista perfusio (ne quis

Frigida infusa cur infirmo capiti utilis.

Frigida tam frigido, quam calido, capitis vitio opitulatur.

Capit infirmo cibus parce raroque offerendus.

Gal. 6. Sanit. Ventriculus imbecilus totius corporis superflua recipit.

Quale vinum capiti imbecilo idoneum

Aquæ potus capiti infirmo utilis.

Vinum potens languido cerebro inimicum.

Omnis negotiosa capiti infirmo inutilis, idque a cibo potissimum.

Vomitus debile caput offendit.

hunc locum aliqua ex parte claudicare existimet) tam frigido quam calido capitis affectui. Siquidem huic ascititium calorem extinguit, illi naturalem cogendo adauget, in utroque partem infirmam roborat, & adversus cœli intemperiem omnem communit. Nusquam igitur hoc negligendum auxilium est, adeo ut si quis unctus duntaxat balneo abstinet, etsi corpus nolit, caput tamen frigidis undis irrigare debeat. Jam quod ad cibum attinet, modice is raroque (si res patitur) gustandus est, ita enim concoquitur exactius, & caput minus effumatione lacessit. Dixi si res ita patitur, affecti ventriculi causa, qui si forte nimio jejunio bilescat, protinus cibus ipso etiam meridie sumendus est. Levius enim hic concessi alimenti quam negati periculum est. Nempe Authore GALENO constat ventriculum quavis ex causa debilem totius venosi generis excipere immundiciem, quæ si hinc facile in caput evaporat, non adeo mirum est, maxima inter has partes intercedente sympathia. Potus vinum dilutum esto ac tenue (Græci ὑδαρώδης id appellant) ne scilicet caput halitu feriat. Aptissimum puto, fuerit quod GALENUS 5. loc. affect. proponit, tenue, album, & modice adstringens, quale nostrum forte Rhenanum est, utique si non excoctum ardentiore Sole est. Id enim ventriculum firmat, & caput minime lædit. Nihilo hoc incommodior, imo longe forsan præstantior sincera esset aqua, nisi hæc melius in ea reservaretur tempora, quibus caput jam ægrotare manifeste cœpit: Nimirum ut sit quo afflictis in rebus confugiatur. Siquidem frigidæ vires infrequens usus auget, propterea quod insueta omnia, ut vehementius naturam afficiunt, ita quas ea contraxit noxas magis efficaciter tollant. Porro vinum meracum ac potens, quod HIPPOCRATES οἰνώδης, HOMERUS αἴθιπα οἶνον vocat, prorsus inutile est, nam capiti, hoc, si quod aliud, apprime grave molestumque est. Quod scriptio, lectio, cogitatio, & si quæ similis est negotiosa animi, aut corporis actio post cibum noceant, ex spirituum concoctioni destinatorum ad mentis arcem raptu contingit, cui incommodo, tum quoque non ægre congreditur crudi alimenti evaporatio. Cur item vociferatio a cibo officiat in promptu causa est. Nam agitatis præcordiis concoctio ventriculi, quæ summum optat quietem labefactatur, unde statim ipsum caput vaporibus lacessitur. At vomitus nocet, tum propter capitis agitationem, tum sympathiæ causa quæ huic cum ventriculo grandium nervorum interventu, longe maxima est.

CAPUT V.

De his qui lippitudine, gravedine, distillatione, tonsillisque laborant.

NEque vero his solis quos capitis imbecillitas torquet, usus aquæ frigidæ prodest, sed iis etiam, quos assiduæ lippitudines, gravedines, destillationes, tonsillæque male habent. His autem non caput tantum quotidie perfundendum est, sed os quoque multa frigida aqua fovendum est, præcipueque omnibus quibus hoc utile

le auxilium est, eo utendum est, ubi gravius cœlum Austri reddiderunt. Cumque omnibus inutilis sit post cibum, aut contentio, aut cogitatio animi, tum his præcipue, qui vel capitis vel arteriæ dolores habere consueverunt, vel quoslibet alios oris affectus. Vitari etiam gravedines destillationesque possunt, si quam minime eum qui his opportunus est, aerem vel loca aquasque mutet, si caput in se protegit, ne incendatur, neve subitum ex repentino nubilo frigus id moveat, si post concoctionem jejunus caput radit, si post cibum neque legit, neque scribit.

Lippitudo Græcis Οφθαλμία dicta, inflammatio est tunicæ oculorum adnatæ, ab influxu multi sanguinis, vel humorum acrium, flatulentorumve excitata. Destillatio Græce κάταῤῥος, seu καταςαγμος appellata, fit, ubi humor fauces ac palatum impetit. Tametsi vulgo cuivis rheumati commune sit catharri nomen, ubi si extima membra, si asperam arteriam ac pulmones invadat, ex illo enim motionis torpor ac paralysis, ex hoc & raucitas (Græce Βράγχος) & tussis exulceratoque subinde pulmone tabes fiunt. Tonsillæ autem tumore παρισομία ἀντιάδες vocantur, suntque inflammationes glandium, quæ in fine oris utrinque linguæ adjacent, factæ ab alicujus a cerebro materiæ defluentis incursu. At gravedo (non multum distans a destillatione malum) Græce κόρυζα appellata, fit, quando crudus humor in nares destillat. Qui ad hæc fluxionum vitia proclives sunt, omnes ex æquo (ut CELSUS Author est, effusa in caput frigida juvantur, idque nulla alia de causa, quam quod hanc partem, ut supra comprehensum est) ea roboret, communiatque quo minus excrementi vel in sese gignat, vel aliunde recipiat. Nempe ejus imbecillitas unica omnium horum ansa malorum est. Itaque intus quoque in ore non tantum extrinsecus id tentandum auxilium est, fovendumque multa frigida palatum, ut supra roborationis beneficium astrictis undique meatibus, neque caput ad mittendum excrementum, neque comprehensa loca ad excipiendum prona sint, eritque illud majore cura faciundum, ubi grave cœlum Austri reddiderunt. Tum enim ambientis qualitate caput excrementis maxime conflictatur, juxta illud HIPPOCRATIS: *Auster auditum hebetat, caliginem oculis obducit, caput gravat*. Quomodo GALENUS quoque Romanos catharris opportunos esse scripsit, propter aeris qui ibidem spirat mistam caloribus humiditatem. Porro quod omnis meditatio animi & corporis catharrosis protinus a cibo adversetur, supra comprehensum est. Jam non hos modo frigida affusa juvat, sed eos etiam quibus dolere vel caput vel arteriæ solent. Siquidem hæc ista mala si adsunt, exasperant, si conquievere, denuo suscitant emissi in caput vapores: Utique si crassi hi crudique sunt, quales venter, tum ubertim ejaculatur, cum quis ejus concoctionem intempestivo vel animi cogitatu, vel corporis motu interturbat. Per capitis & arteriæ dolores intelligas oportet Cephalæam & Hemicraniam, qui affectus ægre admodum solvuntur, sæpe assidue cruciant, interdum intermittunt quoque, sed protinus strepitu, vini potu, splendore luminis, motu, odoramentis, aliisve rebus caput opplentibus recrudescunt, quæ omnia Cephalææ, cum promptiora tum graviora sunt. Porro catharros declinandi ratio, ex tertio hujus libri capite discenda est. Nam cum hos calida causa nonnunquam moveat excrementa capitis solvens, fundensque, nemo dubitet quin caput expediat a So-

Lippitudo. Οφθαλμια. Destillatio. Καταῤῥορ.

Raucitas Βραγχος. Tonsillæ.

Gravedo. κόρυζα.

Capiti destillationibus obnoxio infusa frigida utilis.

Per capitis imbecillitatem fovendum os aqua frigida.

Hip. lib. 3. Aph. 5.

Romani catharris obnoxii.

Omnis animi aut corporis actio catharrosis a cibo inutilis.

Cephalææ frigide subvenit.

Quæ causæ catharros

moveant, & quomodo hi arceantur. Capite catharroso nequaquaquam aut aquæ aut loca mutanda sunt.

Sole, ne accendatur, protegere, cumque eadem mala frigus quoque invehat, humores stringens, ac veluti manibus exprimens, res ipsa vetat, ne corpus post repentinum nubilum frigoribus objectetur. Ubi enim sic tempestates variant, periculum capiti infirmo maximum est, ac proin nec loca quidem aut aquas mutare tutum est, utique si contraria inter se qualitate atque indole dissident. Etenim cavendum, ne aut id quod frigore obstupuit, calore fundatur, aut quod hoc fluxum est, illo exprimatur. Jam quod nec saturo caput radi, imo nec seria legere, aut scribere, tutum sit, supra demonstratum est.

CAPUT VI.

Ad solutam alvum remedia.

QUem vero frequenter citata alvus exercet, huic opus est pila, similibusque superiores partes exercere, dum jejunus est ambulare, vitare Solis nimium ardorem, continua balnea ungi citra sudorem, non uti cibis variis, minimeque jurulentis aut leguminibus, oleribusve his quæ descendunt, omnia denique fugere quæ tarde conquoquuntur: Venatio, durique pisces, & ex domesticis animalibus assa caro maxime juvant. Nunquam vinum salsum bibere expedit, ne tenue quidem aut dulce, sed austerum, & plenius neque idipsum pervetus. Si mulso uti volet, id ex decocto melle faciendum est. Si frigidæ potiones ventrem ejus non turbant, his utendum potissimum est. Si quid offensæ in cœna sensit, vomere debet, idque postero quoque die facere, tertio modici ponderis panem ex vino esse, adjecta uva vel olea, vel ex defruto, similibusque aliis, deinde ad consuetudinem redire. Semper autem post cibum conquiescere, ac neque intendere animum, neque ambulatione, quamvis levi, dimoveri.

Remedia lubrici ventris. Pilæ lusus.

¶ Sunt hæc, quæ CELSUS proponit, lubrici ventris remedia. Ac primum quidem pilæ lusus est, omneque id exercitii genus, quod superiores partes magis ceteris movet. Per hæc enim humoris ad fluxum proni impetus in contrariam regionem avertitur, ipsum scilicet corporis habitum. Idemque præstat ambulatio, sed quæ jejuno fiat stomacho. Nam si cibum hæc excipit, non modo non comprimit alvum, sed etiam præcipitat. Scilicet per motionem pessum impulsæ epulæ pyloro promptius elabuntur. Nemo existimet duo hæc quæ retulimus auxilia, profluenti jam nunc ventri conducere. Nam quia materias fluentes magis concitant, ob id etiam obsunt. Neque enim CELSUS hoc loco præcipit, quomodo mederi malo, sed quomodo occurrere oporteat. Eodemque Authore disci potest, in hoc affectu corporis jam urgente, neque ambulatione, neque frictione opus esse, vehiculo sedisse, aut equo, præstare. Porro vitandus vehemens omnis insolatus est, quoniam densato habitu materias liquidas in viscera ventremque compellit. Modicus autem Sol non astringit, sed potius laxat habitum, succosque ab imis præcordiis ad carnes sine vi

Matutina ambulatio.

Celf. lib. 4. cap. 19.

Sol ardens.

Continua balnea fusæ alvo inimica.

evo-

evocat. Nocent insuper continua balnea, non alio sane nomine, quam quod copus copioso humore imbuant, nutantesque in fluorem materias calore fundant permoveantque. Scilicet ejus rei causa in quovis morbi genere, quem fluxio excitat, recte balneis abstinetur. Verumtamen quoties fluxio non est, sed timetur, rarius tentata hæc profuisse deprehensum est, quoties absque momentanea corporis madefactione, atque turbatione (rarenter cum adhibeantur) humores versus extremas partes quadam ἀντισπάσιωι via, ex imo corpore alliciunt. Sic ut hujus remedii salubritatem commendet rarior usus. Jam quod unctio lenis ceu quæ fit citra sudorem, non inutilis sit, respectu ejus scribitur unctionis, quæ ad sudoris eruptionem usque administratur, hæc enim quia succos turbat, nocentissima, illa quia placida est, tuta censetur. Quod autem ciborum varietas vomitum & dejectionem tum requirat, tum facilem efficiat supra eo loco retulimus quo ciborum ratio exposita est. Tum etiam quod idem efficiant & jurulenta, & ea olera quæ celeriter descendunt. Omnia enim hæc molliendo, alvum citant. At quæ tarde concoquuntur idcirco aliena sunt, quod ventriculus hæc nequaquam vincere potis, pro superfluis habeat, protinusque ceu pondus inutile in alvum excutiat. Venationem seu carnem ferinam siccitas utilem facit. Hac enim qualitate tenendi vis omnis firmatur, ut contra humiditate solvitur. Si piscibus quoque vesci animus est, duri sint oportet, idque tum apparatu, ut assi, tum propria natura, qualis anguilla est, qualis salmo & hujusmodi. Neque alia de causa, assata quoque domesticorum animalium caro accommodatior est, quam quia siccior est. Domestica CELSUS recte dixit, nam quæ ferarum caro est, satis superque per se sicca est, neque assationis admodum egens. Vinum bibere convenit neque salsum, neque dulce: hoc namque humectando lubricitandoque ventrem provocat, illud radendo. Fugiendum etiam id quod tenue est, nam protinus diffluit, parvasque siccandi vires habet. Utilius propter astrictionem austerum est, quod & plenius aliquanto bibere convenit, ut totis undequaque ferculis immistum nullam non partem intestinorum attingat. Idipsum austerum nequaquam pervetus esse debet, nam id jam tum plane dulcescit. Si postulante re aliqua, mulso utendum est (nam mulsum omne, ventrem movet) paratum id esto ex decocto melle. Istud enim (Authore GALENO) ut magis nutrit, sic & minus alvum subducit. Frigidæ potiones quoniam astringunt, juvant. Plerisque tamen alvum magis impellunt, quos homines, tertio capite libri hujus notavimus. Siquid cœna ventriculum lacessivit, protinus vomendum est, idque ne male gratas epulas ventriculus in alvum ejectet, ideoque hujus rei principia maturo vomitu præoccupare, non alienum est. Post vomitum etiam postridie repetitum reficiendus roborandusque ventriculus, est, quod cibis exequemur, partim moderate adstringentibus, partim temperatis, unaque concoctu facilibus. Confert igitur modicum panem ex vino aut defruto esse, quæ ut non gravant ventriculum, sic probe reficiunt; tum his adjicere vel uvam, vel oleam oportet, quæ stomachum vomitione laxatum firment. His enim fructibus præsertim immaturioribus haud parva astringendi vis obtigit. Porro altioribus animi a cibo intentionibus multus spirituum vitalium ad cerebrum accessus, huic rei ventriculi cruditas; cruditati gravamen; gravamini celeris assumptorum omnium dejectio, succedunt. A cibo item quies necessaria est, adeo ut ne levissima quidem ambulatio tuta sit. Nam alimentum alioqui ventri fluenti grave, dimoto corpore, non potest non ad alvum

Unctio lenis lubrico ventri utilior est.

Cibus varius aut duræ concoctionis, adhæc jurulenta & olera alvo fluidæ inimica.

Caro ferarum ventri fluenti utilis, itemque pisces duri.

Assa caro cicurum animalium nimiis dejectionibus idonea.

Vinum quale fugiendum.

Quale expetendum.

Mulsum.

Frigida potio alvo ad fluorem proclivi utilis.

Vomitus a cœna conducibus.

A vomitu firmandus cibo ventriculus.

Quies a cibo fuso ventri utilis.

vum subsidere. Quies vero in consuetudinem ferendi oneris intestina deducit.

CAPUT VII.

Remedia ad Coli dolorem.

ET si laxius intestinum dolere consuevit, quod κῶλον nominant, cum id nihil nisi genus inflationis sit, id agendum est, ut concoquat aliquis, ut lectione & aliis generibus exerceatur. Utatur balneo calido, cibis quoque & potionibus calidis, denique omni modo frigus evitet, item dulcia omnia, leguminaque, & quicquid inflare consuevit.

De quo doloris colici genere Celsus agat.

Galenus de inaequali intemperie.

Idem 2.loc.aff.

Intestinis quare dolor adeo gravis accidat.

Quae causae doloris colici.

Auxilia, quibus Coli doloribus occurritur.

Dulcia Coli doloribus inimica.

Inflantia Colo dolenti inimica.

¶ Non de eo colici doloris genere CELSUS hic agit, quem laxioris intestini inflammatio, aut facta ab acribus excrementis erosio movet, sed qui causam sequitur frigidam, sive crudus aliquis vapor intestini membranas distenderit, sive etiam praefrigidus humor, qualis ante omnia vitrea pituita est, sua qualitate violentia perstrinxerit. Scilicet inaequalis intemperies novissimam hanc doloris speciem Authore GALENO efficit, quem idem in se ipse acutissimum expertum narrat, Colo vitrea pituita obsesso. Neque vero est quod magnopere quis miretur tam atroces dolores intestinis accidere posse: Nam horum tunicae quia ex villis nervaceis constant, exactissimum tactus sortitae sunt sensum, qui sensus sub hoc morbo adeo saepe graviter afficitur, ut multos coegerit doloris immanitate victos, vitae suae durius consulere. Coli dolorem hunc fere invehunt, frigora, assidua ventris cruditas, edulia poculaque tum frigida tum flatulenta, ipsaque subinde Coli intestini naturalis, aut fortuita frigiditas. Ad hujus ergo symptomatis προφύλαξιν quidnam conducibilius sit, quam per claram lectionem aliasque exercitationes tum ventriculi tum reliqui corporis totius concoctionem moliri? Quid denique optatius, quam Coli intemperiem calidis, & balneis & eduliis potionibusque infringere, ipsumque corpus, frigidi aeris inclementiae subtrahere, tum ea fugere genera ciborum, quae dolorem, si is non est, excitare, si est, intendere consuerunt, cujus ordinis omnia habentur dulcia, eo quod sua natura cum sunt multum aerea ac spirituosa inflationes movent? Pariaque his sunt ad inflandum omnia pene legumina, in quibus facile princeps est faba. Cetera quibus inflandi vis inest, usu observanda sunt, utpote omnia jurulenta, omnia pinguia, mustum, & id vinum cui nihil aetatis accessit, tum recens crassaque cerevisia, ficus virides, uvae recentes, omnisque caseus, lac, rapae, bulbi, & ejus farinae sexcenta alia.

CA-

CAPUT VIII.

Quæ agenda sint stomacho laborantibus.

SI quis vero stomacho laborat, legere clare debet, post lectionem ambulare, tum pila, vel armis aliove quo genere, quo superior pars movetur exerceri, non aquam, sed vinum calidum bibere jejunus, tum cibum bis die assumere, sic tamen, ut facile concoquat, uti vino tenui & austero, & post cibum frigidis potionibus potius.

¶ Stomachus (sub quo nomine CELSUS nusquam fere non ventriculum significat) aut propriæ intemperiei, aut materiæ in se confluentis vitio imbecillus est. Intemperies, si naturalis est, difficulter eruitur. Quis enim facile mutet naturam? si vero ascititia est, minimo sæpe negotio tolli potest. Molestius est, ubi alienorum humorum appulsu stomachus vitiosus est, longeque pessimum, si in calidum ventrem tenuis pituita irruit, vel in frigidum bilis. Ac superest adhuc aliud stomachi malum alias a CELSO descriptum, quo id viscus resolvitur, cibique, ut idem Author ait, tenax non est, soletque sub hoc desinere ali corpus ac sic tabe consumi. Fere vero hic incidit, ut alimenta minus accurate concoquantur, quin stomacho potius innatent, nausæamque, vomitum, ructus, inflationes ventris, aut sonitus moveant, tum alvus quoque ut plurimum sistatur propter superioris partis laxitatem ne quicquam compressis ad alvum epulis. Hoc affectus genus nunc CELSUS explicat, aliorum προφυλαξιν, quæ evidentem nudamque fere intemperiem sequuntur, proxima abhinc sententia expositurus. Itaque ejus qui nunc præ manibus habetur affectus periculum omne in stomachi laxitate vertitur, cui fere humiditas comes jungitur, mirifice ad quævis laxanda membra potens qualitas. Hanc præter nulla ferme hic alia intemperies eximie dominatur. Tametsi promptius hic sit frigiditatis quam caloris periculum. Quo minus putandum est CELSUM de laborante bilioso stomacho hic agere, cui nimirum alta lectio, pila, multoque magis arma & vinum aliena sunt. Ergo duorum generum hoc capite remedia proponuntur, quorum usu comprehensis malis subvenitur. Primum quod stomachum quoquomodo firmat, sive ingenitum ejus calorem excitando, seu tunicas ejus comprimendo. Secundum genus est, quod excrementitios ventriculi humores consumit. Clara igitur lectio utilis habetur, quod motis thoracis septique transversi musculis, loci proximitate ventriculum quoque permoveat, ex quo insitus ipsi calor augescit, superfluæque humiditatis vitium corrigitur. Post lectionem ordine effectuque secunda ambulatio est, cujus rei causa eo loco enarrata est, quo proposuimus superiorum partium affectus, infernorum exercitatione juvari. Post hæc non male conveniunt & pila, & validorum armorum meditatio, aliudve. Quod genus exercitationis, qua superior corporis regio magis dimoveatur, id enim (ut alibi CELSUS Author est) in omnibus stomachi vitiis aptissimum est. Jam vero quoniam semper fere aliqua hic urget cruditas, fugere convenit ea omnia quæ concoctionem tardant. Ideoque frigidæ potio jejunis prorsus inutilis est, ut quæ stomachum crudo frigore

Stomachi imbecillitas unde contrahatur.

Stomachi resolutio. Cels. lib. 2. c. 5.

Stomacho imbecillo idonea auxilia.

Clara lectio.

Pila & armorum meditatio.

Cels. lib. 4. c. 5.

Frigida potio jejuno imbecilloque stomacho inutilis.

re plus offendat, quam astrictione juvet. Ex quo colligi potest, mane potui vinum & facultate & energia calidum rectius dari, quod stomachum suo calore partim ascititio comprimit, partim naturali refocillat, & utrolibet intemperiem ejus, cum frigidam tum humidam delet. Ceterum bis cibum capere expedit eo quod infirma ventriculis vis jugi sustentatione indigeat. Tum nec eo luxu ponendus cibus est, ut onere huic visceri molestus sit. Potui vinum tenue præstandum & austerum. Illud enim infirmum ventriculum minimum lacessit, hoc astrictione roborat. Cujus rei fructus ut sit cumulatior non dubitavit CELSUS post ultimum cibum, frigidum quoque poculum præbere.

Ventriculus imbecillus sæpius reficiendus.

STomachum autem infirmum indicant, pallor, macies, præcordiorum dolor, nausea, & nolentium vomitus. In jejuno dolor capitis: quæ in quo non sunt, is firmi stomachi est. Neque credendum utique nostris est, qui cum in adversa valetudine vinum aut frigidam aquam concupierunt deliciarum patrocinium in accusationem non merentis stomachi habent. At qui tarde concoquunt, & quorum ideo præcordia inflantur, quive propter ardorem aliquem noctu sitire consueverunt, antequam conquiescant, duos tresve Cyathos per tenuem fistulam bibant. Prodest etiam adversus tardam concoctionem clare legere, deinde ambulare, tum vel ungi, vel lavari, assidue vinum frigidum bibere, & post cibum magnam potionem, sed, ut supra dixi, per syphonem, deinde omnes potiones aqua frigida intercludere. Cui vero cibus acescit, is ante eum bibere aquam egelidam debet, & vomere. At is cui ex hoc frequens dejectio incidit, quoties alvus ei constiterit, frigida potione potissimum utatur.

¶ Exequitur CELSUS ea nunc Stomachi vitia, quæ evidens aliqua caloris aut frigoris intemperies invexit. Orsusque a notis est, quibus cognosci utrumlibet genus possit. Hæ vero quas retuli notæ, quia seorsim unaquæque per se positæ, plerisque aliis quoque morbis nonnullis communes sunt, copulatim accipi omnes debent, æque profecto, ut neque sola tussis pleuritidem facit, neque pungens lateris dolor, neque febris continua, neque spiritus difficilis, sed omnia hæc simul coeuntia. Et quis igitur non suspiciat summum nostri Authoris in docendo artificium, quis non pulcherrimis fœcundam rebus brevitatem exosculetur, qua is nobis simul biliosi pituitosique ventriculi notas expressit. Scilicet iste mos cum priscis viris omnibus, tum nostro CELSO servatus semper fuit, omnia brevissimis sententiis ceu quibusdam aphorismis memoriæ prodere, quæ sedula post animadversione limitari, ac veluti subtilius excoli a viris Medicinæ gnaris possint. Igitur pallorem (ut ab hoc primo ordiar) improba fecit αἱμάτωσις, quæ a chylo parum recte cocto cepisse initium potest. Sæpe enim ante propositum est, unius visceris in concoquendo vitium, alterius integritate non castigari. Eædem causæ & maciem poterunt conciliare, quoniam frustrata concoctione, nulla fit bona nutritio, ad hujus enim integritatem illa viam sternit, quatenus nihil assimilari solidis potest, nisi ante probe alteratum confectumque sit, sic ut tota nutritio nihil aliud quam ipsa sit assimilatio. Præcordiorum dolor

Stomachi infirmi notæ Pallor.

Macies.

Præcordiorum dolor.

lor contenta intus excrementa ſequi poteſt. Nec diſſimilibus cauſis nauſea ſuccedit vomituſque nolentium, ſeu ſponte naturæ erumpens. Capitis in jejuno dolor, bilioſos potiſſimum exercet, evaporante ad cerebrum silioſa ſanie, quæ per inediam ad ventrem confluxit. Poteſt idem dolor & pituitoſis accidere, qui tamen non ita ut prior pungens eſt, ſed gravans potius, ac plerumque etiam diſtendens. Atque his ſignis infirmi ventriculi, veluti in conſpectum quendam adductis CELSUS prophylactica ejus auxilia nunc exequitur, ſtatuitque duplicem infirmatis differentiam. Prima intemperiem calidam, altera frigidam ſequitur. In hac præcordia (ne quid ſpinoſior orationis contextus improvidum fallat) inflantur. In illa autem propter ventriculi ardorem multa per noctem fit ſitis. In ambobus vitiis (ut curioſe locum inſpicienti patet) ſumptas dapes recenti fonte includere permiſſum eſt. In frigido quidem, quoniam compreſſis ventriculi tunicis, ſimul cibus ab his arctius comprehenditur, ſimul nativus viſceris calor intus coercitus vires ad concoquendum aſſumit. At vero bilioſo ſtomacho, ut omnia hæc eveniunt bona, ſic illud quoque velut ἐξ ἐπιμέτρου accedit, quod ſqualidus ille calor qui velut ignis quidam ventriculum extorret, frigidæ potentia extinguatur. Proinde ſic affecto ſtomacho utile eſt tum ungi, tum aſſidue lavari, ſimul vinum actu frigidum ac poteſtate imbecillum bibere, atque a cibo magnam potionem per ſyphonem haurire, protinuſque tum epulas, omneſque potiones aqua frigida intercludere. Scilicet omnia hæc bilioſo ventriculo eximie ſubveniunt. At frigido idoneum eſt alta voce legere, multumque ambulare, ungi vero parum utile eſt, lavari etiam noxium. Quis enim neſcit cruditati balneas adverſari? In utriſque, ut proxime dixi, conveniens eſt ultimo cibo, aquæ frigidæ poculum. Huic unicum impedimentum eſt venter, cum facile, tum periculoſe profluens, qui ſi jam nunc urget, aut denique futurus timetur, utique frigido omni potu ſuperſedendum a cibo eſt, quod cur ita præcipiatur, eo loco ſupra docuimus, quo frigidæ bibendæ ratio expoſita eſt. Eo fluore venter immodice calens raro tentatur, utpote omnibus ab ejus fervore exuſtis epulis, ac ſic minus ad fluendum propenſis. Sæpiſſime is fluor urget, ubi cibus intus coacuit, qui prompte aut vomitu, aut dejectione elabitur, tum quia humectus etiamnum eſt, cruduſque, ac nequicquam calore adæquatus, tum quia & pondere ventriculo gravis eſt, & imbecilliter ab eodem continetur. Ejuſque rei cauſa CELSUS tum præcipue vomitum citat, tum cibus contracto acore vitioſus eſt. Ex qua concoctionis imperfectione, ſi frequens dejectio eſt, abſtinendum frigida a cibo eſt, ut quæ ventrem magis fluidum reddere poteſt, non poteſt firmum. Ergo hoc conſtante nuſquam perperam frigidum a cibo bibitur. Adeo apparet hoc CELSI præceptum calido frigidoque ſtomacho juxta commune eſſe. Si quis noſtra ætate diverſum ſentiet, equidem non mirabor, cum ejus notæ refractarios complures extitiſſe, vivente etiam CELSO, conſtet, qui aquam in adverſa valetudine toties potui dari putabant deliciarum cauſa, non eam merentis exigentiſque ſtomachi. Scilicet quiſnam iſtorum vulgarium Medicorum factum non ilico calumnietur, ſi ſanior aliquis ac doctrinæ CELSIANÆ ſtudioſior, homini ex ſtomachi cruditate febricitanti, ſumptis idoneis epulis tres frigidæ Cyathos propinet? Quis, inquam, non protinus deliciarum ægroti patrocinium in accuſationem habeat, atque condemnet, non autem ſtomachum excuſet aquam recte ſalubriterque poſtulantem? Perſtringit hac Author ſententia eorum Medicorum perverſa judicia, qui & aquam & vinum ab ægrotis fere

Nauſea. Vomitus ſpontaneus. Capitis in jejuno dolor.

Quomodo ſtomachi infirmitas caſtiganda.

Bilioſo ſtomacho quid utile.

Stomachi frigidi præſidia

Stomacho infirmo quid frigidæ hauſtum impediat. Cap. 3.

fere expeti arbitrabantur, dictitante sic potius luxuria, quam exigente stomacho. Etenim vinum ardentibus febribus, aquam cruditatibus adversari vulgatum tritumque est. At vero quo rerum statu fieri hæc istis affectibus possint innoxia, id hercle scisse non omnibus juxta proclive est. Nempe vinum nonnullis acute etiam febricitantibus HIPPOCRATES indulsit. Tum aqua quibus ea judicabatur adversa, sæpe inopinatam attulit salutem.

Hippocrates acute febricitantibus vinum quandoque indulsit.

CAPUT IX.

Quid observandum dolore nervorum laborantibus.

Si cui vero dolere nervi solent, quod in podagra chiragrave esse consuevit, huic quantum fieri potest exercendum, id est, quod affectum est, obiiciendumque labori & frigori, nisi cum dolor increvit. Sub dio quies optima est. Venus semper inimica est. Concoctio, sicut in omnibus corporis affectibus, necessaria est. Cruditas enim id maxime lædit, & quoties offensum corpus est, vitiosa pars maxime sentit.

Arthritis quid, & quæ ejus species.

Quæ causæ morbi articularis, & quæ prophylaxis.

¶ Arthritis prout varias obsidet corporis partes, alia aliaque sortitur nomina. Ac Podagra quidem est, si pedum articuli; Chiragra, si manuum; quemadmodum & Ischias, si coxarum laborant. Arthritis dicitur ubi tota æqualiter corpora enervantur. Oritur hoc malum ab articulorum imbecillitate, sive ea sit naturalis, sive ascititia. Illa a parentum semine, hæc victus errore contrahitur. Estque hæc imbecillitas antecedens quædam morbi causa, quæ articulis dolore etiamnum vacantibus perpetuo manet. Ergo hanc correcturus, infirma membra exercere debet, sic ut mutuo articulorum attritu insitus ipsis calor excitetur, simul ut durities quædam his contrahatur, ad sustinendas rerum foris occursantium injurias. Exercitatio pro viribus corporis convenit cuique sua. Ita profecto ut CELSUS præcepit, exercendum membrum esse, quantum fieri potest. Nimirum senibus quia parum virium superest, non nisi levissimæ dimotiones conveniunt. Juvenes contra utpote majore robore naturæ fulti, partem sic affectam laboribus tuto durant. Recte enim a GALENO scriptum est, Exercitari imbecillis partibus unico seni non licere, reliquos homines eo id confidentius posse facere, quo longius ab hujus absunt ætate. Porro frigus ob id utile censetur quod calorem articulorum naturalem intro compellens, adaugeat, quodque hoc modo membra communiat adversus cœli injurias. At nihil horum tentare convenit, ubi dolor increvit. Tum enim pars ante debilis, jamque insuper humorum influxu & dolore exercita ad extremum imbecillitatis pervenit, sic ut per ea tempora labor ac frigus magis imbecillam hanc facere possint, non possint robustam. Sub dio quies idonea est quod nocturni æris algore ad eum quem retuli modum, firmentur. Tametsi id forte præceptum Græcis atque Romanis, idque per Æstatem accommodatius videatur, quam populis versus Septentriones incolentibus. Venus (immoderatior scilicet) ante omnia fugienda est, nam optimam sanguinis par-

Exercitatio imbecillis articulis utilis.

Gal. 5. sanit.

Frigus Arthriticis conducibile.

Venus podagræ & chiragræ inutilis.

particulam (PYTHAGORAS ἀφρόν τῦ χρησοτάτον ἄιματος vocabat) detrahit corpusque jam ante imbecillum inducta frigiditate, longe facit imbecillissimum. Quæ profecto causa est quod *articulorum vitia*, ut Author est HIPPOCRATES, *nequaquam vel castratos, vel pueros ante fœminæ consuetudinem tentent*. Imminenti autem huic malo nulla via melius quam concoctione occurritur, cujus ope fit, ut omnibus in utiles corpori succos conversis quam minimum excrementi in articulis coeat. Ad hos enim utpote natura debiliores non ægre demittitur quicquid collecti in vasis superflui est. Subestque huic rei gemina difficultas, tum quod influentes materias articuli prompte admittant, tum quod admissas tardissime maximoque negotio, rursus excludant. At vero iis corporibus quæ nullis urgentur superfluis, imbecillæ partes semper in tuto sunt. Quam rem ita esse hinc maxime sciri potest, quod non nisi statis quibusdam temporum intervallis, laborent. Nempe si sola (ut inquit GALENUS) infirmitas id efficeret, perpetuo laboraret imbecilla pars, seu cui ægrotationis causa nunquam deesset. Ergo quibus id malum Vere aut Autumno, temporibus ad hoc maxime propensis, revertitur, hos ante curioso victu cavere oportet, ne inutilis materia corpori supersit. *Quidam* (inquit CELSUS) *cum toto anno a vino, mulso, ac Venere sibi temperassent, securitatem totius vitæ consecuti sunt*. Quo minus audire delicatulos istos oportet, qui libidine perditi, tum vino, indies dapibusque graves, doloris remedium a nobis (si Diis placet) exposcunt. Quasi vero expeditum sit, malum tollere perseverante quæ id moveat, foveatque causa. Nimirum si hos semel juvare coneris, nihilo plus profeceris quam si des operam ut non obstructis fontibus flumen exhaurias, ipsis scilicet epulonibus antiquum obtinentibus, nec solitæ Veneris amplexus, nec patris Bacchi calices postergare valentibus. Quid non, inquit GALENUS, turpe sit propter articularem morbum, hominem ab aliis gestari, & suis ipsius manibus uti non valentem alienis egere, quibus ori cibos admoveat. At hos ventres non solum rei turpitudo non movet, sed nec ipsi etiam flectunt immanissimi cruciatus, quibus dies noctesque velut ab improbis tortoribus excarnificati contabescunt.

Auxilia adversus imminentem podagram. Concoctio.

Gal. 6. sanit.

Cels. l. 4. c. 24.

Gal. 6. sanit.

UT concoctio autem omnibus vitiis occurrit, sic rursus aliis frigus, aliis calor. Quæ sequi quisque pro habitu corporis sui debet. Frigus inimicum est, seni, tenui, vulneri, præcordiis, intestinis, vesicæ, auribus, coxis, scapulis, naturalibus ossibus, dentibus, nervis, vulvæ, cerebro: idem summam cutem facit pallidam, aridam, duram, nigram. Ex hoc horrores, tremoresque nascuntur. At prodest juvenibus & omnibus plenis, erectiorque mens est, & melius concoquitur, ubi frigus quidem est, sed cavetur. Aqua vero frigida infusa, præterquam capiti, etiam stomacho prodest. Item articulis doloribusque qui sunt sine ulceribus: Item rubicundis nimis hominibus, si dolore vacant.

¶ Functionis omnis corporeæ author, ingenitus calor est. Hunc summa cura tueri semper oportet, ut valetudo tum prospera servetur, tum adversa pellatur, qualiscunque hanc demum causa crearit. Non sic calor adventitius aut frigus quibuslibet naturis ac morbis utilia sunt. Per se enim calor non nisi frigidis vitiis, frigus non nisi calidis subvenit. Itaque recte CELSUS docuit calorem aliis vitiis succurrere, aliis frigus. Hoc (inquit) inimicum est seni homini nimirum per se impense frigido. Item tenui utpo-

Calor omnis functionis author.

Frigus quibus inimicum.

utpote non ſat multa carne adipeque adverſus ejus qualitatis vim communito. Obeſtque præterea vulneri, quoniam id nudatam muſculorum ſubſtantiam, tum alterando, tum valida ſtrictione dividendo vehementius afficit, nihil alioqui tale effecturum integra exiſtente ſuper muſculos cute. Præterea inimicum eſt inteſtinis, utero, veſicæ, reliquiſque ejus ordinis partibus exanguibus ob ingenitam ipſis frigiditatem, quæ ſimili qualitate cito creſcit in immodicum. Omnia enim paribus ſuæ intemperiei cauſis celerrime afficiuntur. Adhæc frigus cutem facit pallidam & nigram ſeu lividam, compulſis ab ejus occurſu in viſcera ſanguine, ſpiritu atque calore, quæ ſimul omnia extimo corpori εὐχρόιαν atque effloreſcentiam impertiunt. Quemadmodum enim Sol res omnes quas irradiat, multi ſplendoris gratia ſpecioſiores facit, ſic vitalis in nobis calor una cum ſanguine ſpirituque puriſſimo ad exteriora vectus, floridiſſimo colore cutim commendat, ut contra abſentibus his, univerſum corpus pallore quodam veluti cadaveratum, decorem omnem amittit, cujuſmodi faciem in iis conſpicari eſt, quos aut brumalis aura aſperrimo frigore excuſſit, aut longior invaletudo exhauſit. Jam vero non lividam tantum, ſed & aridam cutem frigus efficit, idque partim impedita ſanguinis in habitum commeatione, partim expreſſis, qui ſubtus cutem erant, madoribus. Stringit enim frigus denſatque corpora tanta vi, ut (teſte HIPPOCRATE) & *venas rumpere, & tuſſes excitare* ſolitum ſit. Ariditati cutis jungitur durities, idque fit duobus fere modis, alias univerſa ubique cute aſperata, alias duris in ea ortis tuberculis, quæ a frigore quoque excitari poſſe HIPPOCRATES in Epidemiis author eſt: quando nimirum craſſi lentive humores ſubter cutem externo frigore aſtrictam uberius collecti vix tranſpirant, ſed intu coacti in ſcirrhoſa quædam tubera concreſcunt. Proxima nunc eſt de rigore, & poſt hunc de tremore diſputatio. Rigor ſymptoma eſt depravatæ motionis, fitque ab inæquali intemperie calida ſeu frigida, cum materiæ alicujus affluxu, aut ſine hac, violentius partes ſenſibiles percellente. Luculenter autem hoc ipſum in intermittentibus tertianis apparet, tranſeunte per maſculos bile, tum etiam in ocioſis quibuſdam mulieribus, quæ vim pituitæ vitreæ nimia deſidia cumularunt. Idemque ſymptoma eos prehendit, quibus confertim fervens aqua aut præfrigida ſuperinfunditur, adhæc, quibus collectos in habitu putres humores balneæ, Sol, Venus, aut quid his non diſſimile commovit. Atque hæc cauſæ ſi leniores ſunt, horrorem movent, affectum ſola remiſſione a rigore non alio diſſidentem. Tremor ipſe quoque voluntarii motus ſymptoma, ex hujus naſcitur imbecilla virtute, ſic ut ſatis valide neque attollere ea membrum poſſit, neque extentum ſervare. Eſtque hic motus compoſitus ex facultate membrum ſuſtentante & innata ipſi gravitate deorſum id agente. Imbecillitatem hanc (authore GALENO) tria inferunt. Intemperies, quam hic propoſuit author, frigida animi pathos, & grave onus. Intemperies, alias una cum materia obſtruens, alias ſine hac conſtringens claudenſque occultos muſculorum receſſus, impedit, quominus expedite animalis facultas ſpiritu motivo vecta in hos penetret, decentemque motionem cieat. Jam ut intemperies vehemens omnis, ſic frigida quoque nullam non virtutem debilitat, ut nihil mirum ſit ex ea corpus intremiſcere, quod ſymptoma ſenibus ob id familiare eſt, nec non juvenibus vehementer refrigeratis, aut cruditate ex vino, multo cibo, aut deſidia vexatis. Iſta enim omnia virtutem obterunt. At pathos animi præcipue tremorem movet, grandi metu debilem animum exterrente, ut cum quis Imperatorem aut gravem majeſtate Senatum oratione compellaturus, neque mentis officium, neque cor-

Frigoris incommoda.

Frigoris violenta potentia.

Hippocr. lib. 5. Aph. 24. & 6. Epid.

Frigore cutis dureſcit.

Hip. 6. Epid.

Rigor quid & unde fiat.

Horror.

Tremor quid, & quibus cauſis naſcatur.

Gal. 5. de cauſ. ſympt.

corporis sentit. Idemque symptoma iis etiam frequens est, qui per loca eunt altissima viarum crepidine ac præcipiti despectu terribilia. Restat grave onus, quod non ante induere rigorem solet, quam bajulantis superet robur. Atque hæc quidem de motus voluntarii symptomatis dixisse sufficiat. Nunc ad eos transibo, quibus frigus præsidio est. Hos esse CELSUS juvenes affirmat, si pleni sunt seu carnosi, quibus calorem ingenitum frigus ex accidente suscitat, contrusum scilicet ad viscera, copiaque illic ac viribus auctum sui. Cujus rei causa & erectior (ut CELSUS ait) mens est, & melius concoquitur, æque profecto ut per hyemem fieri solitum est. Scite autem diserteque admodum CELSUS dixit: ubi frigus quidem est, sed cavetur. Indicans videlicet id quidem juvenibus esse non inutile, at cavendam tamen esse ejus nimietatem. Quod enim frigus semel profuturum corpori est, viribus ejus superius sit, oportet, alioquin calorem extinguit potius quam auget. Quod præceptum omnibus particulis fuerit commune, quæ frigido juvantur. Ex quo incidit ut stomacho jejuno crudum ructanti, itemque corpori senili, tenui, idque sæviente bruma potui data, aut infusa frigida, tum ipsum quoque cœlum inimicum sit. Quinetiam non capiti solum, sed etiam ventriculo infusa frigida conducit, modo genuinus horum calor gelidi elementi potentia non violetur. Neque vero facile in adolescente carnoso æstivis horis violabitur, cujus ventriculo præter has commoditates, dextra hepar, sinistra lienis supra cor, ac diaphragma, ante abdomen adsistunt, fidissimi insiti in eo caloris custodes. Ceterum magna cura opus est, ne frigida sua qualitate ventriculum aut præcordia affligat, quod fieri admodum proclive est, quoties ea asperrima, ac veluti tota glacialis est, quod incommodum diligenter notavit HIPPOCRATES, sic inquiens: *Frigida veluti nix, & glacies pectori inimica tusses movent, venarum ruptiones & destillationes efficiunt.* Jam quod frigidæ infusio articulos juvet, & id quoque ante Celsum prodidit *Hippocrates* in hunc modum: *Articulorum tumores & dolores sine ulcere, atque etiam podagricos & convulsiones magna ex parte large effusa levat, & extenuat, solvitque dolorem*, quæ res quomodo accidat, supra passim a nobis demonstratum abunde est. Quod de doloris levamine author scribit, id non de arthritide tantum, sed etiam de quavis alia recenti phlegmone intellexeris. Affluentes enim materias frigida repellit, eoque modo dolorem placat. Potest idem & de Erysipelate dictum putari, itemque de quibusdam deflagrationibus, quæ particulas diffuso circum circa splendenti fervidoque sanguine exurunt. Batavi a colore, *Rosam* (ni fallor) id malum; *Hippocrates* ἐπιφλόγισμα appellat. Sic enim in Aphorismis loquitur: *Frigido vero in his utendum in quibus sanguis profluit*, &c. & paulo post hæc, καὶ ὁκόσαι φλεγμοναὶ, ἢ ἐπιφλογίσματα ἐς τὸ ἐρυθρὸν καὶ ὕφαιμον ῥέποντα νεαρῷ αἵματι. Quippe hoc orto affectu infusa frigida ardorem afflictæ partis abolet, pariaque in Erysipelate præstat, nisi id tamen sit ulceratum. *Frigidum* enim, ut parens Medicinæ docuit, *ulceribus mordax est*.

Frigus quibus conducat.

Hip. lib. 5. Aph. 24.

Hip. loc. cit. Aph. 25.

Hip. lib. 5. Aph. 23.

Hip. lib. 5. Aph. 20.

CAlor autem adjuvat omnia quæ frigus infestat. Item lippientes si nec dolor nec lachrymæ sunt. Nervos quoque qui contrahuntur, præcipueque ea ulcera quæ ex frigore sunt. Idem corporis colorem bonum facit, urinam movet. Si nimius est, corpus effœminat, nervos emollit, stomachum solvit. Minime vero, aut frigus, aut calor tuta sunt, ubi subita insuetis sunt. Nam frigus late-

lateris dolores aliaque vitia; frigida aqua strumas excitat. Calor concoctionem prohibet, somnum aufert, sudorem digerit, obnoxium morbis pestilentibus corpus efficit.

¶ Contrariarum causarum contrarii (quantum in ipsis est) effectus sunt. Pro quibus frigus inimicum, iis gratus calor est. Dixi quantum in ipsis est. Nam multis vitiis frigus subvenit, quibus calor non obest. Propria vero officia caloris sunt, densa rarefacere, crassa attenuare, dura emolire, astricta laxare, impactaque tum coquere tum digerere. Quo minus mirum sit ea omnia facere ipsum posse, quæ *Celsus* hoc ordine commemorat. Ergo lippientes, hoc est Ophthalmia vexatos, calor adjuvat, si neque dolor neque lachrymæ sunt iuclinata, nimirum inflammatione ac discussa, quæ loco affecto cocta insedit materia. Per dolorem ac lachrymas, morbi cruditas notatur. Ille enim vigorem nondum expirasse ac forte nec fluxionem quoque cessasse, hæ nihil coctionis in loco factum denunciant. Quippe sub hoc lachrymarum nomine tenuem illam saniem, quæ ab impressis sedi humoribus exudat, author significavit. Aquosum enim tenueque facile exprimitur, crassum vero fixius inhærescit. Per hæc tempora si quis calidum inflammatis oculis admoverit, hoc nomine peccabit, quod non tantum insidentis loco materiæ sit exempturus, quantum novæ eodem attracturus, utique si nondum missus sanguis, aut ducta alvus est. Proin fracta nondum Phlegmones vi, sed & perseverante etiamnum fluxione reprimentia aptiora sunt, neque ante calidum sive fomentum sive balneum esse utile potest, quam inutilis nulla corpori supersit materia, totaque maturuerit inflammatio. Cujus rei nota ut crassior promanans pituita, sic deficiens dolor lachrymæque sunt. Quippe simile quid hic accidit, quod in coryza ipsaque etiam pleuritide animadvertere est, per quorum morborum initia tenuis humor exit, crudus plane instarque lachrymæ tenuis, post vero adæquata per concoctionem materia, lævis, albus crassusque vacuatur, certissimus & concoctionis & futuræ salutis index. Cocta hæc in oculis sordes, *Celso* pituita vocatur, lachryma non item. Nam alias inter utrumque evidentia discrimina posuit. Jam vero ut calidorum usurpatio viginti oculorum inflammationi nunquam prodest, ita tum demum perniciosa est, cum acris tenuisque pituitæ cursus in oculos fertur, sub quo casu lachryma fervens multaque profluit, caput calet, a temporibus ad oculos dolor pervenit, nocturna vigilia urget. Tum igitur admotis calidis potius concitatur eo pituita, quam minuitur, quin & oculus ex hoc plerumque extra intrave rumpitur, ac votum est, ut tantum exulceretur. Non potui mihi temperare, quin locum hunc paulo subtilius excusserim, cum non deesse sciam quibus is visus est, admodum nodosus ac tantum non inexplicabilis. Nunc ad ea quæ ordine sequuntur, veniam. Calor quoniam discutit, relaxatque, distentione nervorum σπασμον Græce dictam juvat, itemque ea ulcera quæ ex frigore. Idem iis qui colorem decoremque amiserunt εὐχροίαν conciliat. Urinam cit, non quidem foris incidens (nam tum magis sudorem digerit) sed intus potius luxurians, quoniam humores tenuat, fluxos mobilesque reddit. Idem si nimius est, corpus effœminat, quia triplicem corporis nostri substantiam dissolvit, idque adeo sæpe valide, ut hinc anima deficiat, viresque ex toto corruant, &, ut ait *Hippocrates*, ταῦτα οἶσι θάνατος. Stomachum solvit, quoniam laxat, nervos emollit, quia fundit. Frigora & calores nihil æque ut subita variatio facit perniciosa. Sic enim frigus pleuritides creat, quum

Caloris quæ operæ.

Calor lippientibus quando præsidio sit.

Cels. lib. 6. cap. 6.

Calor quibus utilis.

Caloris nimii incommoda.

Hip. lib. 5. Aph. 16.

Caloris & frigoris subita

quum humores calore ante fusos in latus exprimit. Pariterque strumas excitat, quoties liquata caloribus excrementa & in cutem evocata, adstringit intusque cohibet. Exprimitur enim frigore, quod tenue est, induréscit, in schirrumque degenerat, quod crassum ac dissipationi rebelle est. At calor concoctionem prohibet, quia laxat, id quod de aere magis, quam eduliis intelligendum est: hæc enim nisi immense sint calida, concoctionem etiam juvant, ille nunquam fere non impedit. Adhæc calor somnum aufert, quia consumpto humori succedere siccitatem facit, sudorem digerit, quoniam humores tenuat, permovetque, & habitum rarefacit. Obnoxium corpus pestilentibus morbis efficit, quia putredinem in humoribus ex facili creat.

alternatio quæ mala inferat.

CAPUT X.

Observatio in pestilentia.

EST etiam observatio necessaria, qua quis in pestilentia utatur, adhuc integer cum tamen securus esse non possit. Tum igitur oportet peregrinari, navigare: ubi id non licet, gestari, ambulare, sub divo, ante æstum leniter eodemque modo ungi, & ut supra comprehensum est, vitare fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem, multoque magis se continere si qua gravitas in corpore est, tum neque mane surgendum, neque pedibus nudis ambulandum est: minimeque post cibum aut balneum. Neque jejuno, neque cœnato, vomendum est: neque movenda alvus, atque etiam si per se mota est, comprimenda est. Abstinendum potius, si plenius corpus est. Itemque vitandum balneum, sudor, meridianus somnus, utique si cibus quoque antecessit: qui tamen semel die tunc commodius assumitur, insuper etiam modicus, ne cruditatem moveat. Alternis diebus invicem modo aqua modo vinum bibendum est. Quibus servatis, ex reliqua victus consuetudine quam minimum mutari debet. Cum vero hæc in omni pestilentia facienda sunt, tum in ea maxime quam austri excitarint. Atque etiam peregrinantibus eadem necessaria sunt, ubi gravi tempore anni discesserunt ex suis sedibus, vel ubi in graves regiones venerunt. Ac si cetera res aliqua prohibebit, utique abstinere debebit, atque ita ab vino ad aquam, ab hac ad vinum eo qui supra positus est modo, transitus ei esse.

¶ Tota hæc de Peste narratio prophylactica est, cujus comprehendi summa sub tribus præceptis potest, primum caveatur, ne qua virium imbecillitas urgeat, dein ne qua sit humorum ad concipiendam putredinem aptitudo, ac tertio ne noxio recipiendo aeri corpus reclusis nimium poris expositum sit. Nam quoniam hoc mali genus propria quadam antipathia cor spiritusque vitaleis impetit, utique sedulo providendum est, ne his infirmis contagium corpora occupet. Tum quia præcipua morborum occasio succorum est ad hos aptitudo, curandum est, ne quid venis im-

Ratio arcendæ pestis in duobus consistit.

impuræ supersit materiæ. Postremo habenda cura est, ne habitus qui totus undique perspirabilis aeri est, sine modo rarescat, atque malo (ut dicitur) fenestram aperiat. Hac regula velut in conspectum adducta, cognitisque iis generibus quæ vires labefactare, vitiare succos, aut rarefacere corpora consuerunt, promptum cuique erit perspicere, quid sub pestifero cœlo secundam valetudinem, quid adversam faciat. Ergo sæviente hac lue peregrinari oportet atque navigare. Nam cœlum nusquam perperam mutatur quod morbum creat. Sed & nulla præsentior pestilentiæ medela fuga est. Hujus ubi nulla facultas est, ambulatio sub dio & ante æstum, utilis est. Dissipatur enim hoc modo si quid inutilis materiæ corpori superest. Tum ungi quoque posthæc non alienum est, nam rarefactus ambulatione habitus pinguedine occluditur, sic ut non promptus in corpus contaminato aeri sit introitus. Fatigatio, libido, cruditas, frigus, calor, non alia de causa nocent, quam quod succos vitient, & vires nimium convellant. Si grave esse corpus cœpit, continendum id altissima in quiete est, ne male conditos humores, turbatio graviori incommodo perdat. Sed nec mane admodum e lectulo surgere tutum est, quando nondum Sole perpurgatus aer in noctis ac Maturæ vaporibus pestilentior est. Neque vero nudis pedibus (ut moris erat Romanis) prodire convenit, ne quo frigore post calorem corpus repente moveatur, quæ res ad conciliandam pestem (ut alias proposuimus) plurimum potest, ac veluti viam sternit, soletque tum potissimum incidere cum sumptus cibus calorem intro revocavit, aut balneum corpora rarefecit. Jam neque famelico, neque saturo idoneus vomitus aut ducta alvus est. Nam cum turbatis tum disjectis spiritibus vitalibus itemque stomacho relaxato, natura patitur: passa (ut modo comprehensum est) protinus malo cedit ac veluti manum dat. Ejusque rei causa si venter fusus est, comprimendus est. Tametsi illud vacuandi jus ut effrenatis pharmacis antiquorum negatum, sic nostris longe clementioribus tributum sit. Nam si venis cacochymia subest, quid vetat quo minus licenter sine turba hæc auferatur. Si cibus intus computruit, aut contracto acore vitiosus est, cur nefas sit hunc supra infrave extundere, cur non ejus colluviem venis eripere qua semel imbutis id vitiatum cœlum est, quod oleum igni est. Ut vero non diffiteor, si quis plenior est, abstinentiam his omnibus, ubi validis remediis tentantur, præstare, ita contra astruo cedere si his moderatio ac placida vis subest. Vitandum balneum ac sudor est, quoniam ambo hæc corporibus partim dissipatis vires consumunt, partim rarefactis facilem aeri noxio ad viscera accessum præbent. Meridianum somnum, si is in jejunio fit, subsequens extenuatio, si post cibum, cruditas, formidabilem facit. Cibus ita ponendus est, ut neque inedia bilis, neque saturitate pituita cumuletur. Utrumlibet enim succos viresque lacessit. Forte ergo Romanis semel, nobis bis esse abunde est. Interpositis temporibus invicem modo aquam bibere, modo vinum oportet, ne aut per illam cruditas, aut ex hoc ardor aliquis oriatur. Atque hæc est vivendi ratio per pestilentiam necessaria, ut immunis inter tot pericula valetudo sit, summoque hæc studio tum demum observanda est, cum Austri nimio calore humiditateque gravem auram reddiderunt. His enim ventis cœlo imperantibus cum loca facillime pestis occupet tum ægerrime deserit.

Grassante peste peregrinandum navigandumque est. Ambulatio. Unctio sub gravi cœlo utilis.

Quæ res per pestilentiam fugiendæ.

Vomitus & dejectio seviente peste inutilia.

Balneæ, ac sudationes gravi tempore vitandæ. Somnus meridianus per pestem fugiendus. Quæ edendi bibendique ratio observanda sit.

Austri difficilem pestem invehunt.

FINIS COMMENTARIORUM.

JODOCI LOMMII

Medici olim celeberrimi

OBSERVATIONUM MEDICINALIUM

LIBER TRES.

AMPLISSIMO ORDINI SENATORIO REIPUBLICÆ BRUXELLANÆ

JODOCUS LOMMIUS

S. D.

CUM omnes artium Professores liberalium has ipsas pro virili quisque sua parte diligenter versare, & in usus accommodare hominum, tum præcipue Medici debent. Hi enim salutarem illam ac prope divinam agitant artem, præsidem sanitatis humanæ, sine qua nihil in vita suave, ne magnis quidem esse Regibus potest. Id ego institutum, Viri Ornatissimi, & spectavi semper maxime, & sui naviter secutus, tum curationibus ægrorum meorum, tum in publicum evulgatis scriptis, hinc adeo futurum arbitratus, ut ipsos etiam posteros, non tantum superstites meo mihi beneficio demerear. Ergo modo (quoniam sanitatis tuendæ præcepta abunde alias tractavi) ægrotantibus consulere hoc opere proposui, eam amplexus Medicinæ partem, quæ notas morborum omnium, itemque prædictiones, atque censuras, quæ de his haberi possint, continet. Videtur profecto ea meditatio potissimum, cum ad ægri salutem, rectamque curationem, tum ad Medici fidem atque dignitatem spectare. Primum enim, quia novisse morbum proximus est ad sanitatem gradus; nemo sane hanc aut præsagire, aut reddere affectis recte potest, qui non animadvertere genus ægritudinis quod sit, non ejus eventum omnem prænunciare, certis indiciis norit. Contra vero prudenter curationem instituet, & admirabilis apud omnes homines gloriam consequetur, sed & ægri utetur in omnibus obsequio, quisquis signorum instructus adjutusque cognitione, primo morbum noscere, atque ægris, si videtur, exponere, dein ejus prædicere durationem, omnemque eventum potest: sic, ut si convalescere posse homo videtur, reddita curationibus sanitate, laus Medico comparetur: sin minus, præsagio vitetur calumnia. Sed est ea magni operis res, & ab uno, puto, Hippocrate ex professo litteris agitata. Itaque fit, ut, quemadmodum libenter ea negligimus omnes præcepta, quæ sedulitatem exigunt, sic huic Medicinæ parti, quam proponimus, minimum prope laboris a nostris hominibus detur. Nam multis satius est compendia quædam medendi quærere, & his cumulare opes, atque miserorum cædes miscere, quam longe sudoribus, indefessaque mentis intentione morbos studere cognoscere, atque æstimare, ac tum primum his ipsis incolumi conscientia auxiliari. Fit adeo ex ignoratione rerum harum, ut temere illi vel in rebus deploratis salutem promittant, vel in securis omnia metu terroreque compleant. Memini ego complures me videre haud infirmæ notæ Medicos, qui per acutam febrem, etsi multa essent virium infirmarum, atque exitii signa verisimilia, magnificis tamen salutis pro-

 missis,

missis (quoniam id forte temporis urina utcumque maturuerat) miseros consolarentur. Verum post ut morbi exitus ægro calamitosus, ita ignominiosus Medico erat. Plures his sunt, qui cum febricitantem vident sub gravissima accessione desipere, & loqui aliena, simulque brachia & pedes nudare, ac varie spargere, tum e cubili magno impetu, magnisque vocibus exilire, verberare proximos quosque, neque necessarios, neque familiares agnoscere, caloribus extorreri, acutissimis doloribus affici, ac siti prope enecari; hæc, inquam, cum vident, concocta quantumvis naturæ viribus ea unde morbus est materia, exterrentur, & more pavidarum muliercularum ad extremum rem rediisse omnem, pronunciant. Verum facessentibus per judicationem (κρίσιν Græce dicunt) turbis his illico resolvi morbus incipit, ac vani metus levari, magno falsi præsagii contemptu. Atqui hinc sciri potest, nullum operæ pretium in curationibus morborum fieri a Medico posse, sine hac tam necessaria tamque plausibili prædicendi arte. Eam nos, Viri amplissimi, tribus Libris, qua potuimus brevitate, comprehendimus, ut communem rem ægrotantium, ac præcipue Civium vestrorum, hac in parte, juvaremus. In quo negotio quanta usi simus diligentia, atque industria, aliorum esto judicium. Nos certe, quod licuit, præstitimus. Nec diffitemur clarorum scriptorum Ingeniis, maxime vero antiquissimi Hippocratis multum nos adjutos esse. Quæ res adeo vitio verti non potest, ut etiam dignitatem, fidemque nostris monumentis pleniorem sit allatura. Sed quoniam morem apud scriptores sæculorum omnium obtinuisse video, ut magnorum virorum patrocinium scriptis adsciscant suis, eum ego ipsum quoque secuturus morem, haud aliunde rectius opem mihi hanc præstari posse judicavi, quam ab amplissimo spectatissimoque consessu atque Ordine vestro, sic sane ut quorum commodis hic meus serviet liber, eorum is fultus authoritate atque favore, in lucem, & in manus hominum exeat. Quos enim ego potius exoptem mihi nunc, quibus hoc opus nuncupem, dari? Vestri nominis dignitas atque splendor Civitatis, sed & privata alioqui, quæ mihi cum multis vestri Ordinis Viris Doctissimis intercedit amicitia, fecere, ut ingens mihi incesserit cupiditas, imo animus exarserit, lucubrationes has sub Vestri Nominis auspiciis evulgandi, sempiternæque (uti spes est) posterorum consecrandi memoriæ. Quamquam veniam mihi cupiam a vobis dari, si forte nimium confidenter, ne dicam licenter, tenuia hæc, ac parum speciosa attulisse videbor. Quis enim nescit non nisi maxima consecrari tantæ Reip. oportere, quanta nihil est illustrius atque splendidius.

Dico hoc, Patres conscripti, summo jure, meritoque Civitatis Vestræ, cujus ornamenta nunquam æstimare animo pro dignitate, si velim, possim, nedum oratione consequi. Attamen cum undique hic quadam occasione ingens sese ingerat laudis materia, non potui temperare egomet mihi, quin pleraque sequerer scribendo tantæ Reip. decora. Et quidem laudes mittam, quæ ab antiquitate civitatis, a robore, a legibus, atque institutis duci maxime possint. Id enim non hu-

jus esse loci, sed ad aliarum artium attinere possessores existimavi. At quod nostri magis instituti est, id sequar, commoditatem & salubritatem loci hujus, ipsamque amœnitatis decorisque plenam faciem scripto celebraturus. Toto Oriente atque Meridie montibus, non nimium altis, civitas insidet, sensimque in Occasum sese, & in Septentrionem, donec tota fiat humilis, explicat, amœnissimum contemplantibus aspectum præbens. Nam altioribus locis sunt, quæ undequaque videre est, molimina ædificiorum atque templorum. Stat præcipiti colle magnifica D. Gudulæ ædes, duabus in fronte superba turribus.

Paulo altius, ad Meridiem, Regis eminet palatium: quod ipsum omni dehinc parte turritis Principum ædificiis longe lateque ad ipsam usque civitatem humilem cingitur: ubi huc oculis ventum est, ante omnia sese spectantibus offert publica civium domus. Ea modis omnibus ita absoluta est, ut nullam tota provincia habeat secundam. Quid! quod limpidissimis numerosissimisque fontibus non solum foris ante poneque circundatur, sed interius etiam aliis inferius positis, aliis juxta Procerum cœnaculum ad triginta quasi pedum altitudinem evectis, adornatur. Jam autem mediis domus tectis turris exurgit prodigiosæ excelsitatis, saxis ad ipsum usque pyramidatum fastigium artificiose laboratis junctisque firmata. Huic fastigio æneus insistit Michael, Urbis Patronus, quem nemo sine stupore (tantæ molis cum sit) vento verti inconcussum aspicit. Opus apprime arduum, & ingeniis hominum nostrorum prope superius. Porro hinc circumcirca conspicari est ingentia Divorum templa operosis eminentia turribus. Mediæ inter hæc cernuntur confertissimæ Civium domus, splendoris operisque plenæ. Post has qua parte Occasus atque Septentrio est, in prata lætissima oculis ad usque mœnia decurritur, ea ubique objecta rerum facie, qua nihil cerni jucundius atque venustius potest. Liceret modo interiora Urbis propius intueri, atque ex his ducere laudes, nisi ea infiniti operis res esset. At invitat, imo cogit scribentem me, quod (missis ceteris) maxime memorabile reticere nullo modo possum: cunctam prope Civitatem saluberrimis fontibus irrigari, perenni scaturigine manantibus, non modo his qui in publico numerosi sunt, verum etiam privatis, qui infiniti. Jam vero ut intra mœnia splendoris omnia esse plena demonstravimus, ita extra quoque nihil est, quod in summa voluptate non afficiat spectantem. Hic in omnem pene regionem montes non nimium alti, neque ullis molesti crepidinibus excurrunt, frumentorum omnis generis feracissimi, lætissimarum vallium interstitio late dissiti. In his vallibus armentorum greges, & piscibus referta stagna, ut contemplantibus faciem voluptatis pleges, ita summos oppidanis usus præbent. Quid vero sylvam commemorem, quæ modo a Civitate miliari ad Meridiem vastissima densissimaque occurrit. Summa hic civibus lignandi facultas, summa venandi Principibus aulæ datur. At contraria parte, quæ extra muros ad Septentrionem est, quanta amœnitas pratorum, passo æquore ad ipsius usque Vilvordiæ portas, sese explicantium! Medius in his humili alveo Zinna labitur fluvius, & juxta hunc novarum visuntur fossionum molimina, fir-

mo utrinque septa aggere. Pulcherrimum mehercle spectaculum, virentissimam planitiem duplicibus aquarum ductibus intersectam adornatamque videri. Hæc ista civitatis vestræ ornamenta non sine causa jam inde ex tam longo ævo primum impulere Brabantiæ Duces, atque hinc Imperatores, potentissimos Orbis Monarchas, ut hunc sibi locum, totius Belgii nostri amœnissimum, atque commodissimum, commorandi causa, delegerint: simulque suum hic quoque esse Cancellarium, supremum Brabantiæ Magistratum juris dicendi causa voluerint, ut quæ modis omnibus est florentissima, hoc quoque nomine florentior Civitas esset. At una res vobis, Patres Conscripti, ad cunctam felicitatem visa est defuisse. Nam cum Antverpiæ, nominatissimi Europæ Emporii, frequentatio penitus sit necessaria, constat tamen hanc nequaquam facilem esse posse. Scilicet vestri fluminis nimium anfractuosi, ac magis locorum spatiis hac illac se intorquentis causa factum est, ut non nisi plusculis diebus, molestissimoque itinere ultro citroque liceat navigare. Itaque cum ceteris partibus floreatis omnibus, hac sola laboratum a vobis fuit. Ergo ingens opus, & apud omnem posteritatem memorabile aggressi, iter vobis ad ipsum Schaldim, altissimis latissimisque fossionibus, incredibili sumptu, atque solertia, quinque grandium miliarium longitudine patefecistis: quodque negare natura loci videbatur, vixque absolvi magnorum Regum thesauris posse, id vos industria vestra, vestrisque opibus prudenter incepistis, constanter promovistis, felicissime jam totum prope confectum dedistis. Sentiunt profecto virtutum æmuli vestrarum, sentiunt, inquam, & oculis jam nunc cernunt rectis consiliis institutas has fossiones esse. Reputate, quæso, nunc, Patres Conscripti, apud animos vestros crescentem ex hac re opulentiam, celebritatemque Civitatis hujus vestræ, quam brevi videremus mercibus frequentari ab omni Oceani nostri littore advectis posse. Quantæ vero voluptati omnibus fuerit navibus has aquas onerariis & ratibus perpetuo sollicitari, & intra & extra mœnia cernere. Ergo vestri facti hujus sempiterna in animis civium fuerit collaudatio, dulcisque memoria, florebuntque eminentissima hæc vestri nominis insignia, quæ adeo non potuerunt ulla vetustate obliterari, ut spatio majus indies incrementum apud posteritatem sint consecutura. Sed modum finemque facio, Viri Amplissimi, vestræ Civitatis atque virtutis commemorandis ornamentis, quæ sic jam laudibus florent suis, ut nostra prædicatione parum videantur acceptura splendoris, disertioribus hominibus, a quibus plene celebrentur, digna. Quapropter vestræ etiam fuerit humanitatis condonare, si parum pro tanti Ordinis dignitate præstitisse videbor. Æquitas animorum vestrorum valebit, nostramque boni consulet tenuitatem, magna animi erga vos fretam promptitudine. Quod si factum, uti confido, a vobis erit, majorem nobis alacritatem, studiumque scribendi majus injicietis. Nam ut modo notas atque præsagia proponimus morborum, ita forte & causas horum, & curationes olim dabimus. Valete.

Bruxellis, 26. Maii.
V. CL.

JODOCI LOMMII

MEDICI CLARISSIMI

MEDICINALIUM

OBSERVATIONUM

LIBER I.

Quo morbi, quibus tota occupantur corpora, animadvertuntur.

OBservationes scripturus medicinales in noscendis æstimandisque morbis necessarias, recte ab iis incipere vitiis posse videor, quæ totis corporibus inhærescunt. Ex horum ordine vitiorum frequentissimum, & generi hominum inimicissimum, febris est; adeo ut quorundam litteris proditum sit nunquam quemquam, nisi violenta morte raptum, sine eo morbo vitam amisisse. Ergo a prima origine rem aggrediar, primumque id genus febris ponam: quæ, quia uno die finitur, Græci ἐφήμερα, nobis diaria appellata est. Ea autem his sese notis profert.

Mitis toto in corpore calor est, qualis in iratis hominibus percipi, aut vino fartis solet. Pulsus arteriarum (quod profecto huic febri proprium est) protinus a magnitudine incipit, idemque ut modice celer ac frequens, ita æqualis & molis, & justi ordinis pro modo naturæ est. Nihil etiam aut certe parum urina demutatur. Ipsum vero morbum non cibi antecedit fastidium, non spontanea corporis lassitudo, sed neque gravior somnus multave oscitatio, neque horror: verum repente totus semel is accedit, nulloque graviore incommodo, ubi jam esse cœpit, molestus est; dolorem intelligo capitis atque ventriculi, itemque nauseam, æstum, cor- Febris diaria.

po-

poris inquietudinem, & hujusmodi. Solvitur malum interdum latenter sine sensu manifestæ inanitionis, sæpius per copiosos tum halitus, tum madores, aut certe per sudores ut suaves, sic minime multos. Scire etiam licet d ariam febrem semper fere a causis moveri evidentibus, vigilia, sollicitudine, mœrore, ira, æstu solis, lassitudine, temulentia, inedia, & similibus, eandemque unico finiri die consuesse, quem diem si transit, tertiumque superat, jam tum diariam esse desinere, in putridamque, quæ mox proponetur, abire. Sub eo casu si vehementer corpus siccum est, timeri etiam hectica febris potest. Diariam omnem curasse quam novisse facilius est. Itaque fere sequitur, ut hæc ipsa prius nocere possit, quam sciri. Eadem biliosum hominem negociis deditum, & promptius, & majore periculo afficit.

Ad hunc quoque locum pertinere ea febris videtur, quæ diariæ servans naturam propter sanguinis non putrefacti fervorem, multum ardoris, ruborisque corpori exhibet. Græcorum nonnulli σύνοχον dixerunt, nos continentem non putridam. Hæc quidem easdem quas putrida notas, at paulo evidentiores exhibet. Quanquam hic etiam caput vel dolet, vel grave est, corpusque omne, ac præcipue facies vehementer rubet, caletque. Adhæc altior occupat somnus, multum arteriæ in temporibus moventur, ipsa spiratio molesta est, pulsusque magnus, & plenus, & frequens, & velox, totum denique corpus segnescit, & quadam veluti lassitudine occupatur.

Febris continens non putrida.

Continens putrida.

Venio nunc ad eas febres quæ succorum implicitæ sunt putredini, ex quibus primum ea proponetur, cui causam putrefactus sanguis dedit. Græcis ea perinde atque superior σύνοχος, nobis autem continens putrida appellata est. Signis quidem hæc febris, quibus ea quam proxime dixi, iisdem, sed manifestioribus sese profert. Verum acrior subest calor putredinis comes, guttur, & quæ juxta sunt loca exturgescunt æstuantque, unde præpedita ægro oratio est: adhæc oculi calentibus implentur lachrymis, venterque nonnullis intumescit, & percussus, ut tympanum, sonat. Ipse pulsus, magnus, vehemens, celer, & frequens, ut in priore Synocho est, at hic etiam est inæqualis, in priore non est. Urina crassa mejitur, rubra, turbida, sedimento carens. Non raro etiam exanthemata per corporis summa efflorescunt, ut alias alia, sic frequentissime vel livida, vel nigra. Id malum fere post quartum diem esse desinit, & si quidem continenter increscit, periculum afferre vitæ potest, utique si jam aspera lingua, nigraque est, si refugiunt oculi lucem, si urina ut nigrum vinum obscura est. In quo hæc non sunt, ipsaque febris magis magisque decrescens mitescit, is potius esse in tuto videtur. Quum autem morbus æquali semper impetu fertur: securior quidem is erit, eo qui increscit, gravior autem eo qui declinat. Quæ observatio in continente etiam febre non putrida habenda est. Scire autem licet utramque Synochum, non nisi temperatæ naturæ hominibus, & sanguine non malo plenis, simulque carnosis accidere consuevisse. Facilis quoque a continente non putrida in putridam, & ab hac rursus in continuam tertianam transitio est.

Febris continua.

Sequitur id genus putridæ febris, quæ Græcis συνεχής, nobis continua dicitur Synocho putridæ accessionum continuatione affinis, ea tamen re dissimilis, quod hæc ab alterutra bile aut pituita profecta est, quodque pro horum natura atque motu humorum circuitus habet, quibus etsi non omnino cessat, remittit tamen, & quietiora tempora afflictis præstat. Synochus vero ex sanguine oritur putrefacto, nec ullam remissionem ad morbi usque judicationem præbet. Porro continuam febrem neque horror aliquis, neque rigor, neque frigus antecedit, sed tota ea repente calore hominem adoritur, quamquam non raro rigorem aut horrorem corruptus humor circa præcor-

cordia consistens, tantisper movet, donec totus quoque a febre incensus sit. Semper autem calor acris atque asper est, idque magis increscente accessione atque consistente. Ipsa respiratio, itemque pulsus inæqualis est. In eo enim velox contractio, distentio tardior est. Idem pulsus, modo celer, modo tardus est: itemque modo validus, modo languidus: ut primum incipit accessio, velox is atque parvus: in vigore supra velocitatem etiam, egregie magnus est. Urina initio crassa, rubra, ac turbida est, ac neque nubem, neque suspensum quid, neque sedimentum habet. Eadem interdum tenuit quoque, sed rubra & minime perspicua est. Quicquid denique aliqua parte corporis vacuatur, sive sudor id fuerit, sive alvi proluvies, vel urina, fere gravi odore molestum est. Continua, tum quotidiana, tum quartana fere incerta, atque ordinis expers esse solet, sic ut alio die bis, terve effervescat, alio id non nisi semel, aut certe prorsus non incidat. Continua quartana rarissima est, hac minus rara quotidiana. Tertiana quæ nobis ardens febris, Græce καῦσος dicitur, omnium est frequentissima. Ea his signis noscitur. Summo incendio corpus extorretur, idque intus magis quam foris. Accedit pertinax vigilia, & profundior interdum somnus. Lingua arida, & crassa, & aspera, subnigraque & amara est. Spiritus difficillime trahitur, incipit affici morsu stomachus, cibique cupiditas perit, vehemens tum sitis, tum æstus præcordiorum est. Alvus aliis soluta, aliis compressa est. Ipse æger penitus inquietus morbum male sustinet, frequentique subinde delirio perturbatur. Hoc febris genus, quoniam summe vehemens est, brevi finitur. Itaque si protinus ab initio signa exbibet bona, plerisque omnibus quarto die solvitur, nullis post septimum manet. Tum vero aut vomitio fit, aut alvus profluit, sudorve ex omni corpore, aut sanguis e naribus fertur. Senibus hic ipse morbus, ut infrequens, sic apprime perniciosus est. Tutius & sæpius juvenes sic laborant. Febris ardens non raro in pulmonis vertitur inflammationem, idque ubi fit, in propinquo exitium. Tum in hoc morbo, tum in aliis continuis febribus grave esse periculum significatur, ubi aurigo ante septimum diem oritur, aut ubi quis ante materiæ concoctionem inhorrescit, magisque si vis corporis admodum infirma est, ubi post rigorem æger non recalescit, ubi continua vigilia, vel sopor, vel delirium est, ubi vox intercipitur, aut aures obsurdescunt, aut collum vehementer dolet, præcipue in his quibus proclivis insania est, ubi æger quid accepturus manibus tremit, ubi vehemens sitis, simulque ingens corporis squalor est, aut ubi lingua nigricante, totoque ore præsicco, nulla hominem sitis urget, simul os præter consuetudinem male olet, ubi singultus incidit, præcipue post citam alvum, aut post sanguinem sine modo effusum, ubi puero venter nihil reddit, nullusque accedit somnus, sed & colorem is ipse sæpe mutat, continenterque plorat. Siquidem huic proxima distentio nervorum est. Ubi cum acuto capitis dolore præcordia revelluntur, neque tum sanguis e naribus fertur, aut ubi hunc casum biliosa alvus, aut tormina, itemque coxarum, vel genuum dolor, neque comitantur, neque tollunt. Scilicet sub utraque re promptissimum delirium est, ubi viscera gravis dolor fatigat, simulque nervorum oritur distentio. Ubi simul præcordia dolent, simul somnus profundus tenet, aut ubi ventriculo gravis ardor, aut morsus molestus utique est, si tum quoque alvus biliosa est. Ubi dejectio penitus retinetur continuo dolore caput exercente. Ubi urina aquæ speciem repræsentat, quo fere tempore delirium comitatur. Hæc urina exitium etiam, si diu talis fertur, portendit.

Febris ardens.

Periculi signa in continuis febribus.

Idem

Idem periculum est, ubi urina rubra, crassa, confusaque, & mali odoris est, eademque, parvo temporum intervallo sæpe pauca & cum difficultate mejitur, aut ubi sine ratione matura est, aut præter voluntatem elabitur. Ubi vim febris ægrotus homo non sentit, mentis errore præpeditus. Ubi prima febris accessione protinus uber sudor erupit, aut viciari mens cœpit, parsve aliqua corporis resolvi. Ubi denique accessio tertio quoque die vehementissime invalescit. Proximum nunc est ea signa ponere, quæ in acuta febre certam denunciant perniciem, quam scire licet in propinquo esse, si sub magno morbo ultima corporis infirmitas est, magisque si tum quoque vel delirium, vel rigor incidit, si is qui mentis usu caret taciturnus est, utique si voce alioquin privatus non est. Si infirmis viribus labra, vel supercilia, vel oculi vel nares pervertuntur, si æger tum quoque neque videt, neque audit, aut si voce amissa, conniventibus oculis jacet, neque eo tempore e naribus profluit sanguis, neque vomitus incidit, unde id mali tollatur. Quod incommodum eo quoque fuerit gravius, quo simul spiritus difficilius trahitur. Æque horrendum est, si oculi illachrymant, aut vehementer subsederunt, aut foras prominent, si caligant, si incerti huc illuc vertuntur, contrave immobiles obstupescunt, aut denique distorquentur, si alba eorum grandescunt, nigra minuuntur, aut si ubi hæc sub superna conduntur palpebra, illa rubescunt, atque in iis pallidæ venæ, nigræve cernuntur, aut si quid modo telæ araneorum concretum, totis oculis innascitur, vel innata pituita, novissimisque angulis inhærescit, si per somnum palpebræ penitus non coeunt, eædemque vehementer pallent, nisi id tamen fusa alvus fecit, si oculorum denique alter minor altero est. Adhæc si in aurem acutissimi doloris tormentum incidit, maximeque in juvene, quem sane is casus fere intra diem septimum occidit. Verum senior aliquis, quia non æque graviter aut dolet, aut febricitat, magis in tuto esse creditur.

Exitii nota.

Si caussa febris dentes strident, itemque lividi, nigri, aut vehementer aridi sunt, simulque lingua per morbi principium sicca, deinde aspera, post etiam nigra, crassaque est. Si æger ore hians jacet, & assidue dormit, aut si is subito strangulari videtur, ac neque potum devorare, neque salivam suam potest, nullo tamen substante in faucibus tubere. Si collum difficillime vertitur, aut idem sic distorquetur, ut molesta inde sit deglutitio. Si frigidus efflatur spiritus, si pulsus obscurus, densus, & intercisus est. Si sitis ante vehemens, nunc penitus aboletur, febre tamen æque gravi, ipsaque lingua æque sicca atque nigra. Si vomitus cruentus incidit, aut varius multorumque, qui boni non sunt, colorum, & fœtens. Si digiti floccos in veste legunt, vel fimbrias diducunt, vel aliquid in adjuncto pariete carpunt: si horum ungues extremaque livent, vel nigrescunt, quanquam nigra ea fieri haud juxta periculosum sit, utique si validæ vires morbum non difficillime ferunt, aliaque salutis sequuntur signa verisimilia. Nempe tum quidem bona valetudo redit, sed nigræ partes corruptæ decidunt. Perniciosum insuper est, ventrem in tumorem attolli, magisque ubi datum medicamen purgans fuit: aut hunc ipsum flatibus distentum, hos emittere non posse. Ad hæc per initia febris bilem atram supra infrave prodire. Alvum liquidam simulque nigram, vel pallidam, vel pinguem, vel mali odoris esse. Hanc ipsam cum subita palpitatione cordis, atque singultu esse compressam. Urinam intercipi cœpisse, aut nigram meji, & crassam, & fœtentem, aut urinam quæ ante fuit bona, repente notas exhibere non bonas, aut per omne morbi tempus nihil ab urina dissidere hominum sanorum. Tum etiam ipsum mictione reddi sanguinem, aut vesicam dolere duramque esse. Æque mortiferum est, per initia morbi extrema, refrixisse maxime-

que

que hæc ipsa non recalescere potuisse, aut extremis frigescentibus interna caloribus extorreri, atque sitim multam facere. Adhæc subito sine causa manifesta febrilem ardorem conquievisse. Ortos sub infirmis viribus esse sudores, simulque animam defecisse. Ipsum etiam ægrum supinum cubare, genuaque contrahere, & deorsum subinde ad pedes devolvi. Brachia item & crura nudare, dispergereque, quæ calida tamen non sunt. Adhæc qui inferiora loca corporis tenebat dolor, repente eum ad viscera translatum desiisse. Ulcus quod ante, & in ipsa natum febre est, siccum ac lividum esse. Pustulas item toto corpore erumpere, modo tamen abscessus aliquis purulentus non exoriatur. Quin orto etiam juxta aurem abscessui nullam accedere maturitatem potuisse, neque e naribus cruorem fundi, neque urinam crassam, multamque ferri. Præterea frigidum sudorem moveri, ipsumve ægrum quarto die, itemque septimo multum affligi, neque ullam undecimo experiri judicationem, aut diebus hunc judicialibus inalgescere, non subsequentibus sudationibus. Rigorem etiam incidere, sæpeque redire, neque ex eo tamen morbum levari. Porro ad extrema ventum est, si tempora collabuntur caussa febris, naresque acutæ fiunt, & oculi concavi, & frigidæ languidæque aures, & imis partibus leniter versæ, si cutis etiam circum frontem dura & intenta est, ipseque homo cadaveri similis perpallida aut nigra planeque corrupta propter morbum facie est.

Proximæ mortis indicia.

Febris lenta.

Ex continuarum febrium ordine ea quoque esse censetur, quæ, quoniam omnium mitissima est, Lenta appellatur: ea scilicet quæ latentem putredinem humoris visceribus impacti, aut ipsorum etiam viscerum sequitur corruptelam. Vix ægrotare homo videtur, nullumque quod grave sit incommodum pati, corpus tamen sumpto alimento non proficit, sed paulatim consumitur, atque liquescit: ipsumque sic imbecillum fit, ut ægre loco moveatur. Pulsus est frequens, celer, & inæqualis, non tamen magnus. Urina interdum putredinis notas habet. Hic morbus fere malum habitum corporis comitatur, & fœdos virginum colores, estque maxime diuturnus, sæpe quadragesimum longe excedens diem. Sed est quoque multo periculosior, cum non humoris obstruentis vitium, sed ipsius etiam visceris sequitur corruptionem, jecinoris scilicet, vel pulmonis, vel cerebri, vel lienis, & interdum renis partiumque longius sitarum. Tum supra ea omnia quæ modo proposui, hæc quoque contingunt. Multo longoque tempore morbus gignitur, paulatimque crescit, alios fere secutus morbos; curatione maximeque vacuantibus remediis non lenitur, sed interdum etiam exasperatur. Facile syncopen accersit, corpusque sensim, & nonnunquam sine sensu mali hujus debilitat, & marcore consumit. Hoc ipsum profecto genus febris est, quod in iis animadvertitur, quos tabes male habet.

Tertiana intermittens.

Sequar nunc eas febres, quæ quieta aliqua tempora intermissionesque ægrotis præstant. Harum alia tertiana, alia quartana, alia quotidiana est. Tertiana his signis sese prodit. Protinus ab initio, perque omnem febris decursum cum ipsa accessione rigor tertio quoque die invadit pungens & corpus quasi vulnerans, tametsi sola interdum sit refrigeratio, ubi levior scilicet morbus est. Sub rigoris finem biliosus sequitur vomitus, vel certe soluta alvus. Tum calor toto corpore accendi incipit, æger præ vehementi æstu corpus nudat, varieque dejicit. Idem difficulter spirat, & capite dolet, nec raro etiam delirat. Pulsus, ut primum incipit accessio, contractus parvusque est: mox vehemens & validus, & celer, nequaquam tamen inæqualis, nisi id forte parum sit. Urina subtenuis, flava, aut flammea est, malique odoris. Accessio copiosis ortis sudoribus finitur,

tur, septem fere horis absoluta. Sed discrimina quædam ponere operæ pretium est, quibus discriminibus dissidere hæc febris a ceteris intermittentibus solet. Ergo, ubi ardens febris orta est, aut continuarum demum aliqua, sentit utique injecta corpori manus, magis magisque calorem increscere: at in tertiana non sentit, hic enim æqualis calor subest, qui interdum quoque sub ipsa mitescit manu. Quin etiam tertiana intermittens singulis accessionibus primo rigorem, dein sudorem exhibet, continua vero utroque hoc (nisi cum judicatione solvitur) caret. Adhæc in tertiana intermittente rigor & vehemens esse incipit, & cito cessat, primis accessionibus maximus, sequentibus autem magis ac magis mitescens, contrarium autem quartanæ accidere mox ostendetur. Circuitus etiam accessionum maxime ad constituendum febris genus valet. Pergam itaque, ut cœpi, de tertiana dicere, quæ tuta esse solet, & spacii minime longi. Ubi ea exquisita est, diebus quatuordecim absolvitur. Esse autem exquisita solet in juvene, cujus natura calida & sicca est, quique media forte æstate sub fervido cœlo vigiliis, vel laboribus, vel curis, aliisque ærumnis exercitus multum fuit. Ubi hæc desunt, ibi notha confit tertiana, quæ longior est, neque æque vehementes habet ardores, neque sudores æque copiosos, ut exquisita, fundit. In notha etiam nullus est anticipantium, aut cunctantium accessionum certus ordo, rigor item minus quidem vehemens, at diuturnior est, non æquabiliter totum occupans corpus: quælibet accessio multo longius horis quatuordecim tenet. Ipse morbus nunquam septimo circuitu, raro quarto-decimo, sæpe longiore spacio solvitur.

Tertiana notha intermittens.

Quartana.

Quartana autem febris sic observatur: Primis accessionibus, horror quarto quoque die incidit, qualis nasci magno ex frigore solet. Hic horror interposito tempore tantisper in dies crescit, donec in vehementem rigorem abeat, sub quo corpus intremit atque concutitur, dentes strident, ipsaque ossa quasi tundi, atque obteri profundo pondere videntur. Decedente rigore fere vomitus sequitur, moxque calor exoritur, frigoris quodam sensu circa intima ossa mistus: pulsus invadente accessione languidus, rarus, & tardus est, postea validus fit; magnus, frequens, celer, magisque, quam aliis in febribus, inæqualis. Urina etsi non raro in hoc morbo incerta, fallaxque est, primis tamen diebus tenuis, alba, aquosa, posterioribus varia mejitur. Calor, sitis, capitis dolor, vigilia, minus quidem quam in tertiana sollicitant, magis autem quam in quotidiana. Productior etiam hic quam in utraque alia accessio est, eademque copiosis sudoribus finitur, quare exacta etiam succedit febris intermissio. Quartanæ longissimum quidem malum, at satis tutum est. Interdum a magnis morbis corpus, tum tutatur, tum liberat. Qui enim sic laborant hi neque mania, aut melancholia, neque lepra, neque orta, propter repletionem, distentione nervorum tentantur. Quinetiam eadem hæc si ante fuere vitia, accessu finiri quartanæ consuerunt. Quibusdam etiam placuisse video neminem a quartana extingui, nisi ægri aut curantis culpa, posse. Scire tamen licet non quiescere solere tunc morbum, nisi vitio aliquo visceribus illato. Raro etiam idem sine lienis obstructione, vel dolore, vel duritie visus est. Quare tuta quoque in primis ea quartana est, quæ integro liene hominem tenet. Eadem intra annum (nisi si error aliquis incidit) absolvitur. Sæpius post mensem sextum, & interdum post tertium conquiescit. Sæpissime autem sic fieri observatum est, ut quæ Autumno, totaque hyeme recte curata quartana remediis fuit, ea proximo vere solvatur. Idem morbus, si vel cum tumido liene est, vel nimium inveterascit, hydropi corpus exponit; fereque æger his casibus oppressus perit. Quartana maxime au-

autumno grassatur, magisque si lien tumet, continuæ, vel incertæ febres fuerunt, non ex toto solutæ, magisque si corpus frigidum, & siccum, & glabrum, si ætas declinans, ipseque homo crassæ materiæ alimentis usus, mœrore ac sollicitudinibus confectus est.

Quæ æstate oritur quartana, brevior est. Longior Autumnalis, præcipue si in proximo hyems est. Sæpe cruditas ex quartana quotidianam fecit, magno exitii metu. Quorundam etiam observatione compertum est, discussum a longa quartana morbum comitialem fuisse. Quartana etiam, postquam ex hac aliquis convaluit, facile revertitur, utique si quo die febris esse solebat, frigus, vel calor, vel cruditas, vel lassitudo inciderint.

Quotidianæ quoque febris proponenda observatio. Tenue frigus extremis in partibus oritur, cujus sensus (ut in ceteris quoque fit intermittentibus) primum fere a summis digitis manuum ac pedum, itemque a naso incipit. Vomitus si quis incidit, pituitosus est. Inde calor paulatim lenteque nascitur, crescitque, hebes, humidus, fumosus, vapore mistus, idemque vigente jam accessione aliquantulum fit mordax, atque acer, semper autem inæqualiter is ipse percipitur: frigoris interdum permistum sensum exhibens. Accedit dormiendi pene inexpugnabilis necessitas, nihilque primis diebus sititur, nihil sudatur, nihil pene de febricatione intermittitur. Incipiente accessione quibusdam vel anima deficit, vel (quod gravius est) syncope incumbit, itemque pulsus inordinatus est, & magis quam in aliis febribus inæqualis, itemque tardus, parvus, ac debilis. Is ipse vix magni fieri, increscente accessione potest, quanquam tandem creber esse incipit, sed minus quam sub aliis febribus, æque tamen atque in quartana velox. Ventriculus assidue dolet, alvus liquida, cruda, pituitosaque est. Urina initio vel alba tenuis, vel crassa ac turbulenta: post rubra, crassa, turbidaque est, totum corpus hebescit, atque grave redditur: ipsa accessio magna ex parte horis octodecim, pauculo sudore finitur: totus morbus quatuor & sexaginta diebus. Hoc genus febris rarissime incidit, rectiusque forte est, cum quotidie aliquis febre conflictatur, duplicem hanc tertianam, non quotidianam esse putare. Magis autem quotidiana pituitosis insidiatur hominibus, quieti, cruditati, ac somno deditis: utique si senex quis, vel puer, vel fœmina est: si tempus hybernum cœlumque nubilum est: si sæpe e capite pituita in ventriculum destillat: si denique cum primum febris hominem adoritur, tumida præcordia vel inflata intentata sunt: si principium accessionis in vesperam incidit: si ante, & in ipsa febre, facies sublivida, ac subtumida est, stomachus diu imbecillus, cibi fastidium, & frequens ructus fuit. Omnis autem quotidiana ægerrime remediis cedit, tædii, ac periculorum plena. *Quotidiana.*

Tutior est ea quæ incipiente accessione, pituitæ vomitum ultro ciet, & declinante plurimum sudorum fundit, & posthæc ex toto intermittit.

His ita animadversis, implicationes quoque febrium inter se mutuas observare non inutile est. Scire itaque licet, rarissimam duplicem quotidianam esse, tertianam autem duplicem frequentem, cui principium fere simplex præbet. Una etiam conquiescere manente altera solet: accessiones quotidie, sed non iisdem horis fiunt, quæque paribus diebus incidunt, inter sese sunt similes, & his dissimiles quæ imparibus. Æque frequens duplex, atque etiam triplex quartana est, utraque e simplici nascitur, accessionesque raro pares habet. *Febrium implicationes.*

Magna quoque dignum observatione id genus compositæ febris est, quam nos Semitertianam, Græci ἡμιτριταῖον appellant. Ea incipiens horrorem mo- *Semitertiana.*

movet, & sudorem declinans, neque posthæc tamen integra esse a febre corpora sinit. Quoniam vero ex tertiana consit intermittente & quotidiana continua, uno die asperior horrorem, sæpeque aliquid etiam rigoris exhibet, itemque bilis vomitum quendam vel dejectionem: adhæc magnum ardorem, madidique vaporis halitum: altero autem die frigus potius quam horror incidit, ac neque sitis, neque ardor multum infestant. Pulsus contractior est, totaque mitior febris. Quin etiam altero die duarum exhibetur febrium species, altero unius duntaxat. Rara profecto febris semitertiana est, ac grave periculum, ubi occupat, minatur. Est autem ea exquisita, ubi paribus fere portionibus & intermittentis tertianæ, & quotidianæ continuæ subsunt materiæ. Ubi autem non sunt, ibi pura esse semitertiana non potest, tumque facilius remediis curari posse malum volunt.

Communis in febribus animadversio.

Sed cum observationes proposuerim singulis generibus febrium proprias; nunc eas quæ omnibus, aut certe quam plurimis communes sunt, sequar. Fuerint autem hæc quidem istiusmodi, ut vel metu terreant, vel spe miseros consolentur. Ergo febrem satius est distentioni supervenire nervorum, quam distentionem febri. Corpus quoque pro febris vel spacio, vel acumine parum emacruisse, aut rursus præter rationem, præterque modum extenuatum esse, malum est. Illud enim indicium morbi longioris, hoc imbecillitatis est. Si sub acuta febre caput repente ac vehementer dolet, ipsaque tamquam revulsa præcordia sunt; insaniæ ostendunt metum, nisi si sanguis e naribus fertur. Per eandem febrem aures obsurduisse, pestiferum atque furiosum est, nisi id quoque cita alvus, vel certe cruor e naribus fusus solvit. Frigidi sudores in acuta febre, mortis nuncii; in mitiori, longæ invaletudinis sunt. Magnam quoque febrem inesse, dentes testantur lenta sorde onerati. In febribus spiritus offendens, malum, itemque ex somno pavor, aut nervorum distentio. Mali etiam morbi notæ sunt, sopor, vigilia, caligo oculorum, singultus, lassitudo, exudatio, novusque post hanc exortus calor, inquietudo diebus nata judicialibus, simulque ex rigore citra sudorem judicationemque refrigeratio, aut rigorem exiguus secutus sudor. Malæ item sunt sanguinis stillæ pusillæ, & atra bilis per initia febris sursum vel deorsum erumpens. Sed & vultum intueri oportet, qui, si in acuta febre nimium torvus est, aut minus, quam par sit, pro acumine morbi fœdatus, aut præter rationem bene habitus, tutus non est. Malus etiam censetur esse vomitus sinceræ vel pituitæ, vel bilis, magisque si viridis humor aut niger prodit.

Periculosæ febris notæ.

Nocet etiam alvus ex toto suppressa, & rursus adeo soluta, ut conquiescere ægrum in cubili non patiatur, maxime si eadem hæc perliquida, aut albida, aut pallida, aut spumans est. Mala etiam judicatur exigua, tenax, levis, alba, vel quæ livida est, aut biliosa, aut cruenta, aut pinguis, aut insueti fœtoris. Ejusdem notæ alvus est varia, quæ strigmentum, cruorem, bilemque viridem fundit; aut quæ post longam ægritudinem sincera est. Lumbricos quoque per febres dejici, tutum non est, præcipue ante morbi declinationem. Sed sub acutis febribus vivos eos excludi haud juxta periculosum est, potissimum ad meliorem jam valetudinem inclinante homine; at vitæ cassos exisse, prorsus inutile est, idque declinante morbo. Per principia tamen febrium mortuos eos esse præstat: vivi enim pestilentiæ injiciunt suspicionem. Mala quoque in febribus potissimum acutis urina diluta, atque alba est, ut quæ periculum insaniæ præsagit. Æque inutilis est ea, in qua quod subsidet, subrubrum, aut lividum est: aut tenuibus filamentis furfuribus-

busve quid simile repræsentat. Non bonum quoque signum est, post appetentiam, postve longas febres, cibum fastidiri cœpisse, aut multos sudores esse, maximeque frigidos, aut eos ferri non toto corpore æquales, sed circa caput, & circa cervices. Adhæc sudoribus febrem non finiri, aut post hos horrorem incidisse. Auriginem denique febre exceptam esse, utique si dura præcordia sunt. Æque horrendum est febricitantem multum atque crebro spirare, itemque sexto die cœpisse inhorrescere, difficulter ferre morbum, præterque rationem sine vasorum inanitione imbecillum esse, immoranteque febre insudare, aut modo frigidum, modo calidum esse, variisque sæpe coloribus affici. Tum etiam quod aliqua parte corporis abscessit, id non maturescere, sanitatemque non consequi, aut ipsum inter hæc ægrum passis manibus, pedibusque supinum cubare, somnum totis noctibus non videre, quantumvis interdiu is accedat: pejusque est, neque per noctem, neque de die requietem esse ullam potuisse, sed continuam urgere implacabilemque vigiliam, aut contra jugi ægrum somno sopiri. Atque hæc quidem sunt quæ terrere metu periculosæ febris possunt. At longam fore hanc existimandum est, ubi tumida præcordia sunt, præsertim si dura quoque hæc, & dolentia, & inflammata, & intenta sunt. Talia enim non modo longum vitium, sed periculo quoque esse opportunum, denunciant. Febris etiam inveterascit, ubi tubercula aut labores incumbunt in articulos: Ubi dolor inguina & glandulas exercet: Ubi frigidus sudor in febre non acuta circum caput tantum oritur, & circum cervices: Vel ubi aliquis sudor alius febrem neque levat, neque finit. Ubi exortus abscessus non sanescit. Ubi urina alias alia mejitur. Ubi corpus varie, modo calore, modo frigore, modo hoc colore, modo alio afficitur. Ubi idem pro morbi spacio, parum emacrescit. Ubi multo tempore posteriores accessiones eadem qua priores hora incipiunt, æqueque sunt & vehementes, & durabiles. Ac his quidem notis cognoscere longas febres licet, quæ si jam diutius secutæ trahunt, neque vitam adimunt, scire licet expectari abscessum oportere, eumque in articulorum aliquem, præcipue inferiorum, cum tumore, atque dolore decubiturum. Id tamen junioribus tantum accidere consuevit, & per febres non intermittentes quæ jam vigesimum diem superaverunt. Porro senioribus autem & febre occupatis intermittente, & incerta, non quidem abscessus, sed fere incidere quartana solet: utique si in proximo quoque Autumnus est. Ut enim iis qui infra trigesimum sunt annum, potius abscessus fiunt, ita quartana eos magis excipit, qui eum gradum ætatis superaverunt. Nosseque oportet abscessum magis hyeme consuesse fieri, longiusque durare, & minus reverti. Hactenus ea signa posuimus quibus malæ febris pericula, vel longæ tædia significantur. Itaque proximum est eas modo notas sequi, quibus salus promitti ægro potest. Ergo hanc expectare quam dico salutem, non sine causa licet, si aurigo vel septima febris die, vel nona, vel undecima, vel decimaquarta mollibus præcordiis oritur: si æger morbum facile sustinet, nulloque conflictatur incommodo, si mente constat: si neque somno, neque vigilia nimium urgetur, noctu dormiens, & vigil interdiu: si post somnum firmior est: si non difficulter spirat, quod certe signum omnibus in febribus, quæ intra diem finiuntur quadragesimum, principem inter bona locum habet. Si denique constat appetentia, vel ab initio servata, vel etiam post cibi orta fastidium. Si præcordia sine ullo sensu doloris æqualiter mollia, parte dextra, sinistraque sunt. Jam etiam ubi vomitus incidit, si mistus is ex bile & pituita fuit: si id quod in

Longæ febris nota.

Abscessus præsagia.

Salutis in febribus præsagia.

in urina, vel subsidet, vel in medio suspenditur, vel superius innatat; album, leve, & æquale est: præstabiliusque fuerit nubeculas ad imum matulæ consistere. Si insuper dejectio alvi mollis est, & probe figurata, & russa, neque supra modum fœtens, ejusque moles modo assumpti cibi respondet, & eruptio eodem pene fit tempore quo per secundam valetudinem. Si totum corpus æqualiter molle & calidum est, æqualiterque insudat. Si sudore febris conquiescit: si æger facile convertitur: si decubitus ei naturalis est: si ea quæ corpore efferuntur, sine multa molestia, & post concoctionem efferuntur. Si post eandem concoctionem, labra, nares, aut linguæ extremum leviter finduntur, pustulisque minutis exulcerantur: si denique concoctio cito fieri incipit cum pulsu constanter bono.

Tempora etiam febrium sic ex modo accessionum distinguuntur. Quum plures accessiones æque vehementes, & æque sunt diuturnæ, eademque hora repetunt, scire licet principium febris nondum transisse. Quod si sequens accessio tempora solita prioris antevertit, eademque magis, & diutius affligit, jam tum esse febris incrementum cœpit. Statuts autem fere esse solet, cum accessio vehementissima est, neque antevertit tempora prioris, neque post sequitur: verum omnia ex toto pene sunt æqualia, quæ ad duos circuitus pertinent. At vero quoties hic cunctari accessionem dico, aut etiam antevertere, magis id ita intelligo fieri, quam exigat circuitus febrilis proportio. Qui enim sic non fiunt motus, fere naturam febris sequuntur, non tempora definiunt. Id quod haud raro contingere solet tertianæ febri, & quotidianæ, & quartanæ, quæ semper donec ex toto solverentur, anticipaverint. Ceterum, si cunctatur accessio, breviorque ac mitior superiore est, constat utique tum febrem cœpisse declinare. Pro materiæ quoque ratione unde febris fit, tempora ejus captantur, itemque ex iis casibus quæ præter naturam incidere per febrem solent, συμπτώματα Græci vocant. Siquidem principium febris cruditas materiæ facit: incrementum, fieri cœpta concoctio: statum, eadem absoluta: declinationem, concoctæ materiæ vacuatio, vel translatio. Casus etiam quos modo dixi, omnes per principia febrium atque declinationes mitiores; per incrementa, perque status atrociores sunt. Illud etiam his addi quæ hactenus comprehensa sunt, aliquo modo posse videatur. Quæ febris die non judiciali sine bonis signis subito finita est, ea fere revertitur, multoque magis, si commissus aliquis in victu error est. Sed ne hoc quidem etiam præteribo, mitissimas febres, notisque fretas securissimis, quarta die vel ante solere conquiescere: pravissimas autem & casibus terrentes horrendissimis, eodem spacio temporis, vel ante occidere.

Principium febris. Declinatio.

His ita animadversis, proximum est febris pestilentialis observationes proponere.

Febris pestilentialis.

Ubi autem ea nondum quidem est, verum ut ne incumbat metuitur, talia contingunt. Ver atque æstas calida, humidaque, austros sine ventis exhibent, cœlum frequenter eodem etiam die mutatur, fitque modo calidum id, modo frigidum, modo nubilum, modo serenum: sæpius tamen nubilum, pluvioque proximum, at nihil pluens tamen. Accedit multa insectorum animalium copia, multusque quadrupedum interitus. Insueti etiam ignes per noctem in aere cernuntur, ortique subinde Cometæ calamitosam hanc portendunt luem. Ubi raptus aliquis jam morbo est, hæc incidunt. Bubones sine causa manifesta, vel pone aures, vel sub alis, vel frequentius in inguinibus, aut certe carbunculi variis corporis locis, purpureave exanthemata subito exoriuntur. Inter hæc febris invadit con-

continua, atque acuta, sub qua extimum corpus vix incalescit, & sensu interdum frigoris afficitur, interiora autem gravi incendio uruntur; ipse homo cum animo mœsto ac pleno malæ spei lassus, segnisque fit, & ineluctabili dormiendi urgetur necessitate. Ejus ferox vultus, & qualis temulentorum esse solet incertus, atque turbidus est, spiritus male olet, ac difficulter trahitur, dejicitur cibi cupiditas, os amarescit, ingens oritur sitis: Fitque frequens & nausea, & vomitus, quo optimi etiam alimenti speratus fructus corrumpitur: Pulsus exiguus, languidus, celer, frequens, & inæqualis est: Alvus fœtida atque grave olens. Urina alias sicut jumentorum turbida, cruda, crassa, fœtidaque est, alias qualis in homine sano sine vitii nota mejitur. Siquidem ubi simplex hæc febris e sublimi mundo mortalibus immissa est, neque putridæ implicatur, fere obscuris innititur signis, sic ut neque vehemens vel incendium, vel sitis, vel inappetentia afficiat, sed & urina concocta, omnibusque absoluta numeris sit. Etenim homo ad speciem non admodum æger crebra animi defectione, vomituque labefactatur, ac tandem, subita raptus syncope, inopinanter exstinguitur. Porro omnis pestilens febris, ut per se semper tota perniciosa est, sic tum demum & celerem, & certam mortem affert, cum oppresso intus corde, nihil foris, vel bubonis, vel carbunculi, summo corpore efflorescit: aut si quid efflorescit, inde tamen neque morbus, neque æger levatur. Quinetiam æque mortiferum est semel natum bubonem, vel carbunculum rursus intro delatum, repente delituisse, itemque fœtente spiritu, ac frigescentibus extremis creberrimum vomitum, atque ipsam syncopen incidisse. Illud quoque novisse non inutile est, satis incerta sub hoc morbo salutis esse præsagia, adeo ut propter bonas notas plenum spei atque promissi medicum mors sæpe inopinata decipiat.

Quoniam acutis magnisque morbis plerisque omnibus febris jungitur putrida, adeoque judicatio accidit ea quam κρίσιν Græci dicunt (longi enim morbi, itemque alii febris expertes, & parvi paulatim sine judicatione solvuntur) non abs re facturus videor, si febribus observationes quoque judicationum addidero. *Signa judicationis.*

Ut cœli variæ tempestates, sic etiam morborum judicationes signis quibusdam (κρίσιμα Græci dicunt) præmonstrantur. Ea quidem hæc sunt, Delirium, sopor, vertigo, oblivio sensuum, inusitatus error, dolorque capitis, cervicis, stomachi, præcordiorum, aliarumve partium insignis; adhæc aurium susurrus, falsi oculis objecti splendores, invitæ lachrymæ, frequens nausea, æstus, sitisque solito vehementior, pulsus repente ordinis redditus expers, & inæqualis, urinæ suppressio, alvi insueta murmura. Inter has turbas ipse æger totus angitur, & in omnem partem corporis sese varie jactat, idemque vociferatur, exilit e cubili, omnia furioso similis. Id temporis accessio febris vehementissima est, fere horæ spatio priorem antevertens, inciditque magnus & insolens quidam ipsa cum accessione rigor, hinc subito (si quidem bona futura judicatio est) profusus erumpit sudor, aut sanguis ubertim e naribus fertur, aut vomitus multi humoris incidit, aut alvus multum solvitur, post quæ febris incipit tota conquiescere. Horum autem signorum aliqua præbetur significatio superiore nocte, quum postridie febris judicatione solvitur, idemque de die fit, si proxima nox finem morbo aliquem imponet. Inquietam enim esse noctem oportere, quæ eum antecedit diem, quo die futura accessio, omnisque absolvenda judicatio est, vetustissimus author Hippocrates proposuit. Illud quoque novisse licet, nocturna signa diurnis esse atrociora,

 item-

itemque ipsorum adeo signorum alia esse judicationum duntaxat, alia harum & signa, & causas putari. Sub his sudationes, vomitus, dejectiones alvi, mictiones, & sanguinis profluvia sunt: sub illis deliria, vigiliæ, sopores, lachrymæ & hujusmodi. Utrisque signis ita comparatum est, ut post notas concoctiones salutem promittant, substante cruditate perniciem minentur. Quare bona ea esse non nisi vigente morbo, aut paulo ante possunt. Scilicet eo tempore humoribus maturitas accessit. Itaque non sine causa Hippocrati placuisse video, judicationum celeritatem concoctionibus significari. Eadem signa, incipiente morbo, penitus exitiosa sunt, increscente autem eoque maligno morbo, mortem quoque minantur, at sub levioris morbi incremento, imperfectam fore judicationem ostendunt. Natura enim corporis, ubi ex morbo quis penitus convalescit, judicationem omnem tantisper linquit, differtque donec absoluta materiæ sit concoctio. At si morbo fractus homo succumbet, semper multo ante tentare natura judicationem conatur, ejusque exhibet non obscura indicia. Adeo apparet semper bonas notas concoctionis esse, certæque nuncias salutis: verum judicationis signa parum firma habere, diversaque (prout cruda, concoctave morbi materia est) ab iis & significari, & effici. Porro observare operæ pretium est, quo demum genere vacuationis, quave via futura febris judicatio sit, ut hac quoque parte instructum, probatumque sit medici judicium. Ergo si febris acuta est, propterque celerem concoctionem, primis judicatio fit circuitibus, scire licet excretionem potius aliquam quam expectari abscessum oportere.

Signa e naribus fluxuri sub judicatione sanguinis.

Primum itaque ubi futura aliqua vacuatio est, incidere fluxus sanguinis e naribus solet, si præcordia, vel dextra, vel læva sine dolore intenduntur, simulque spiritus sit difficilis, & caput pulsante, atque distendente affectum dolore exardescit, & facies tota, potissimum oculi, nares, ac malæ rubescunt: si hebes sit visus, vel objectis quasi splendoribus eluditur: si collum dolet, & tinniunt vel obsurdescunt aures: si illachrymant repente oculi, & rubescunt: si venæ in temporibus vehementer agitantur: si nares velut extenuantur, & pruriunt: magisque, si dolor juxta faciem atque tempora tum quoque gravis versatur: adhæc, si pulsus præterquam quod ut in omnibus vacuationibus altus & vehemens, ita hic etiam undosus est. Frequens hæc vacuatio febribus est ardentibus, & ei insaniæ, quam græce φρενῖτιν dicunt, itemque acutis, continuisque, vel sine febre etiam, capitis doloribus, præcipue si frontem hi atque tempora occupaverunt, adhæc omnibus quæ sub præcordiis fiunt, calidis & acutis inflammationibus, maximeque jecinoris & lienis. Cujus rei certior fuerit eventus, si æstas est, ipseque ætate florens homo nondum quintum & trigesimum annum superavit. Ut vero acutis maxime febribus, atque ei quam proxime dixi insaniæ, sanguinis e nare profusio familiaris est: sic minime aut lethargo, aut pulmonis inflammationi, quam περιπνευμονίαν Græci vocant. Inter hos morbos anceps, mediaque est lateris inflammatio, πλευρῖτις græce dicta, minus quam priores profusioni sanguinis opportuna, magis autem quam posteriores.

Signa vomitionis.

Ceterum expectari vomitus debet, si toto capite gravi, ac vertiginoso, oculisque caligantibus, afficitur doloris morsu stomachus, & crebro nauseat, idque cum ore fere amarescente, & multæ, tenuisque salivæ sputo, & labri inferioris tremore. Tum quoque hypochondria anterius, veluti suspensa tenduntur, spiritumque premunt, ipse pulsus contractus, atque durus est. Certior autem vomitus erit si febris tertiana subest, homoque

moque quintum & trigesimum ætatis annum excessit, si æstas est, si rigor incidit, simulque loca inferiora præcordiis refrigescunt. Jam vero alvus profluet, si humor ad interiora corporis movetur, neque tamen vomitus aliquis sequitur, aut plenior urina fertur, magisque si alvus tum & biliosior, & fusior est, quam ante judicationem fuit: si denique æger raro cruorem per secundam valetudinem e naribus fudit, raroque insudavit, sæpe alvo cita fuit, & potare frigidam aquam consuevit. Ubi jam autem in propinquo dejectio est, venter murmure quodam fluctuat, rugitque & pungitur: mox gravitas, vel dolor intus oritur, primum circum lumbos, hinc ad imam partem ventris delapsus. Hoc ipsum non male observasse Hippocratem constat, qui per febres in dolore præcordiorum submurmurante, si lumborum dolor supervenit, alvos ut plurimum humectari solitas esse scripsit. Ceterum sudores erumpunt alvo & urina sub firmis viribus compressa: maxime si tum etiam nulla vomitus nota antecessit, quæ si est, tum eo ipso vomitu, tum sudationibus judicatio perficitur. At etiam certior fuerit sudor, si cum superioribus signis increscens accessio (ut in febri ardente, similibusque gravibus morbis incidit) delirium intulit, simulque summa corporis magis incalescunt, atque rubent, vaporemque quendam emittunt calidum, qui ante non fuit. Tum pulsus simul undosus, & insigniter mollis fit, urinaque crassior, & penitus biliosa. Firmior quoque sudoris prædictio fuerit, si æger sub judicationem balneis sese prolui sub insomnio putat, id quod mihi quoque per acutam febrem sudaturo contigisse memini. Sudores omnibus febribus familiares sunt, maximeque acutis perurentibus. Insania etiam, quam græce φρενῖτιν appellari dixi, sudores, si boni sunt, expetit. Bonos esse sciendum est, qui ex capite uberes calidique feruntur, reliquo simul insudante corpore. Non inutiles quoque sudores esse (si boni sunt) perhibentur omni acutæ inflammationi quæ sub præcordiis consistit. Porro utrum fusis, vel hæmorrhoidibus, vel fœminarum mensibus, judicatio futura sit, ex utriusque affectionis propriis signis innotescet.

Signa profluvii alvi.

Sudoris nota.

At vero abscessu quoque nato, solvi febris potest: ubi is generabitur, hæc fere incidunt. Morbus diu trahens, paulatim non solvitur, sed permanet eodem febris & doloris tenore: ita tamen ut alia salutaria signa adsint, nihilque de ægri vita dubitetur. His accedit quod nulla evidens facta vacuatio sit, quod cunctentur concoctiones, quod subitus dolor, & lassitudo, & debilitas, & sudatio alicujus fuerit particulæ vilioris, quod ipse morbus non lethalis, tarde moveatur, vigesimumque jam egressus diem sit, quodque pulsus sit bonus, & virium robur non infirmum. Inter hæc autem certior etiam futurus abscessus est, si cruda diu urina atque tenuis fertur. Sub his autem casibus abscessus metum detrahit urina multa, crassa, alba, in qua quod residet, perquam multum est. Scilicet tum malum paulatim concoctione solvitur, tandemque sine vacuatione alia evidente, sive abscessu conquiescit.

Abscessus præsagia.

Qui juxta aurem abscessus inhærescit (Græci παρώτιδα vocant) his notis futuris esse cognoscitur. Spiritus repente, nec tamen diu difficilis est, hinc protinus capitis sequitur gravitas, atque dolor, altusque sopor, & surditas.

Παρῶτις.

Est hic casus febribus acutis, atque non valde longis frequens, soletque interdum & lethargum, & insaniæ genus, quod φρενῖτιν dicunt, similiaque capitis vitia judicatione finire. Quum vero morbus multa occupatur vetustate, & certis de causis expectatur abscessus, notæque desunt parotidis, quæ tum profecto pene nunquam incidit; sed & in partibus

Abscessus in inferioribus locis.

tibus corporis inferioribus dolor aliquis, vel gravitas, vel tensio, vel ardor est: scire licet abscessum his locis oriturum ad articulum esse. Illud quoque hic repetere, quæ superioribus locis dixi, operæ pretium est, protinus de abscessu haberi opinionem oportere, ubi vicesimam diem febris exegit: tum hunc magis hyeme fieri, tardiusque cessare, & minus reverti consuesse: adhæc frequentiorem junioribus esse nondum annos triginta natis, senioribus autem minus sub febre quantumvis longiore accidere, sed his quartanam potius sub hujusmodi casu imminere, utique si quæ urget febris, non continua, sed vago incertoque intermittens circuitu, diu ad Autumni usque tempus traxit. Hoc etiam recte notatur, febrem etsi diuturnam, quæ tamen ab rigore incipit, & sudore solvitur, qualis tertiana, aut quartana est, raro in abscessum desinere. Purgatur enim singulis accessionibus morbi materia. His adde abscessum omnem in parte corporis inferiore tutiorem esse, qui lentam, longamque febrem sequitur, quam is qui in superiore corpore pone aures emergit. Talis enim fere proprius morbis acutioribus est. Jam vero si orto abscessu, aliqua febris manet, isque foras non resolvitur, scire licet, hunc non ante vigesimum diem, sed totum intra eum ipsum, & sexagesimum suppuratum iri. Quod si illud quoque incidit, ut priusquam suppuret abscessus, immorante etiam solita febre subsederit, periculum facit primum furoris, deinde interitus, utique si is pone aures fuit. Tutissimum autem existimare abscessum oportet, qui inferiorem partem corporis occupans, quam longissime a morbo, & a vitæ absistit penetralibus, & qui amplo inclusus loco, materiam morbi omnem continet, quique maxime foras emergens, non ægre erumpit. Talis enim minime reverti priorem morbum sinit. Bonus quoque est acutus & fastigiatus, & æqualiter maturescens, deorsum vergens, non obdurus, non bifidus. Pessimus is est qui interius tendit, sic ut hic nullus exteriori cuti accedat color. Jam si foris quoque prominet abscessus, scire licet pessimum esse qui maximus, quique planissimus est. Aliquid etiam affectus animi facere ad judicationis modum solet. Metus enim proclivem alvi dejectionem, aut vomitum, aut urinam reddit. Lætitia contra magis sudores fundit. Illud quoque observatione dignum videatur, sæpe judicationem pluribus vacuationibus, non semper unica perfici consuesse: ut si ea forte per febrem fieri ardentem, sanguine e naribus fuso, cœperit, quam mox effusi sudores complent, absolvuntque.

Abscessus optimus.

Optima judicatio.

Porro judicationem perfectam esse decet, & fidam, & certam, & securam, & evidentem, itemque prius indice die nunciatam, bonam denique & salutarem. Hanc profecto concoctiones comitantur, potens dies judicialis, & quod morbo convenit, excretionis non obscuræ genus. Proxime autem antecedit pulsuum inæqualis motio: in qua plures ictus sunt magni, quam parvi: plures celeres, quam tardi: plures vehementes, quam languidi, cum rythmis paribus moderatis, vel celeribus. Sequitur autem melior vultus, expeditiorque spiratio, & major in convertendo levandoque corpore vis, & pulsuum ad justam mediocritatem, æqualitatem, ordinemque reditio. Bonam quoque sperare judicationem facit genus morbi, quod sæpius, faciliusque per eam ipsam finitur, qualis febris est ardens, qualis tertiana, & hujusmodi.

Utrum futura sit judicatio, necne.

An vere per febres futura omnino judicatio sit, nec ne, sic habetur. Si magnus est morbus, multumque semper & anticipantibus, & increscentibus accessionibus movetur, si inter hæc viribus natura valet, & concoquitur prompte morbi materia; si denique ætas, & natura hominis, &

ipsum

ipsum tempus anni, & morbi genus futuris judicationibus consentiunt: scire licet ingentem morbi mutationem fore, idque eo citius, quo hæc ista fuerint potentiora. At si sub infirmo corpore magnus est morbus atque pravus, hujusque diu persistit cruda materia, reliquum est oppressa natura mortem sine judicatione sequi oportere. Fere autem sic incidit, ut ubi notæ judicationis adsunt, ibi judicationem seu bonam, seu malam fieri necesse sit. Has notas dico, non eas quidem omnes, quæ morbo succedunt, sed quæ incipiente judicatione, vel paulo ante apparent. Quod si hoc etiam fit, ut cum signa judicationis existunt, ipsa tamen non protinus sequatur judicatio; scire licet, vel hanc post instare difficillimam, vel hominem interiturum. Magna vero ex parte futuræ judicationis bonæ certiora præsagia sunt, malæ non perinde firma, utraque in acutis morbis semper dubia. Quinetiam signis bonis, ubi morbus viget, tuto licet fidere, malis non item, nisi corpus viribus careat. Nemo profecto morbum acutum sine judicatione evasit, multi repente sine hac interierunt. Utque judicatio salutaris non nisi juxta vigorem morbi est: ita mors incidere, & incipiente, & increscente, & consistente morbo potest. Declinatio autem mali cujusque nulli unquam exitium, aut judicationem attulit, quoniam qui morbus semel vigorem superavit suum, is sine judicatione permanet, sensimque (nisi quis incidit error) solvitur. Moritur autem aliquis interdum incipiente febris accessione, ut per mortiferas internarum partium inflammationes, perque febres e crassa natas pituita, oppresso intus, præfocatoque naturæ calido: tumque refrigeratus æger non recalescit, pulsus vermiculans fit, totusve deficit, ipseque æger profundo oppressus somno, exanimatur. Interdum etiam increscente (quod raro fit) acessione, interitus accidit, frequentissime eadem consistente: scilicet magno morbo naturam superante: delirat autem id temporis æger, animo ac manibus violentus, exilitque cum impetu, & maximo æstu extorretur: hisque magnis victus malis, accedente tandem animi defectione atque syncope exstinguitur. Raro aliquis declinante febris accessione moritur, quod tamen ubi incidit, anima deficit, toto naturæ calore cum febrili una exspirante; ipse æger pauco, ac tenaci exorto sudore surgens, vel etiam quiescens, protinus emoritur. Illud ubique perpetuum est, eo tempore accessionis ægrum mori consuesse, quod omnium est difficillimum.

In quæ tempora, judicatio, itemque ipsa incidat mors.

Videar modo omnem judicationum absolvisse observationem, nisi dierum superesset explicanda animadversio, quibus vix obtigit febres judicatione finiendi. Unde ipsi etiam ab Hippocrate (quorum is author est) κρίσιμοι nominantur. Sunt autem hi qui sequuntur, tertius, & quintus, & septimus, & nonus, & undecimus, & quartus-decimus, & septimus-decimus, & vicesimus. Explent hunc numerum vicenarium tres septimanæ: sic ut dies octavus secundæ septimanæ principium, quartus-decimus autem terminus secundæ, exordiumque tertiæ (sic judicante Hippocrate) habeatur. Jam quoque hi septenarii dies per quaterniones digeruntur: estque quartus dies primi quaternionis novissimus, & secundi primus. Tertius autem quaternio a septimo orsus die, clauditur undecimo, quartus hinc incipiens quaternio quartodecimo finitur die, hic ipse dies initium quinti quaternionis est & decimus-septimus finis, ab hoc sextus quaternio incipit, & vicesimo terminatur: adeo apparet hunc ipsum vicesimum & sexti quaternarii, & tertii septenarii novissimum esse. Porro eadem proportio dierum est judicialium in secundo vicenario, hoc est, a vicesimo die ad quadragesimum, quæ in primo fuit. Post exactum autem quadragesimum diem, ut non sunt amplius morbi acuti, ita nec

Dierum judicialium ratio.

amplius etiam imparibus diebus, sive quaternariis, sive septenariis, sed omnino paribus judicatio perficitur, singulos dico vicenario, sexagesimum scilicet, octogesimum, centesimum, & sic deinceps. Illud quoque novisse oportet, non eandem diebus judicialibus vim esse omnibus. Etenim septenarii omnium sunt efficacissimi, post hos quaternarii, qui singulis septenariis suis sunt: inde illi qui in medio sunt utrorumque, Medici intercurrentes vocant. Ex judicialibus autem boni hi sunt. Septimus, decimus-quartus, nonus, undecimus, vigesimus, septimus-decimus, quintus, quartus, tertius. Mali autem, & parum tuti, minimeque judiciales sunt sextus, octavus, decimus, duodecimus, sextus-decimus, undevigesimus. Tertiumdecimum quidam ancipitem esse, mediumque inter bonos & malos volunt. Jam vero, etsi non æque potenter, omnes tamen judicare acutum morbum impares dies possunt, qui primo continentur vicenario, quoniam eo spatio morbus vehementius movetur: post autem is ipse magis remittitur, mitescitque. Ex quo incidit, ut in secundo vicenario vix ulli dies præter septenarios, puta vigesimum-septimum, & trigesimum-quartum, & quadragesimum, judicare aliquid possint. Porro judicialium dierum, alii aliorum sunt judices, quos ideo contemplatorios Hippocrates vocat, quoniam hi quid proximis judicialibus futurum sit, certis ante notis ostendunt, prænunciantque. Itaque indicem septimi quartum esse, is author observavit: itemque decimi-quarti undecimum, & vicesimi septimum-decimum. Ergo si primo die sine ulla periculi suspiciona protinus acuta febris est, & urinæ evidens accessit concoctionis nota, extendi judicatio non supra quartum diem potest. Ut contra, si multa primo statim die concurrunt exitii signa verisimilia, æger utique infra quartum succumbit. Recte enim Hippocrates judicavit, iis qui brevi perituri sunt, maxima quæque ab initio accidere oportere. Jam etiam si septimo die judicatio futura est, rubram urina nubeculam quarto exhibet, ceteraque pro ratione signa sequuntur bona, nisi tamen errore aliquo, vel medici, vel ægrotantis, judicatio cunctetur, cadatque in nonum, vel in undecimum. Propter errorem enim, in iis quidem morbis, quibus periculum deest, judicatio tardatur: in lethalibus, constitutum anticipat diem. Adhæc, si nihil etiam judicatum die undecimo est, fieri judicatio ante vigesimum non potest: sin moderatiora ad septimum usque contingunt, potest. Qui vero morbi ad decimum usque quartum omnino cruditatem habent, & lente admodum moventur, non ante quadragesimum judicatione finiuntur. Quemadmodum enim dies judiciales potentiores sunt; ita & indices. Illud quoque notare non inutile est, ad quartum usque decimum magnos esse morborum impetus, minores his a decimo-quarto ad vicesimum: morbos autem qui ab hoc die ad quadragesimum immorantur, paulatim vim omnem remittere, ut qui quadragesimum superaverunt, prorsus languescere, longaque potius concoctione, vel abscessu, quam solvi judicatione posse. Postremo Hippocrates post diem centesimum, alios quidem morbos conquiescere dixit septem mensibus, alios totidem annis, alios, ut verisimile est, binis annorum hebdomadis & ternis.

Proximum est post febres quæ humorum vitio fiunt, earum quoque proponere observationem, quas ἑκτικὰς Græci dicunt. His præsiccus, squalidus, & perennis calor est, sineque dolore constanter æqualis, sic ut ne in febri quidem esse se, æger existimet. Tametsi increscere aliquo modo calor hora una, aut altera post sumptum cibum solet, quo concocto, ad pristinam æqualitatem febris redit: ut primum injecta

Febris hectica.

jecta corpori manus est, calor occurrit obscurus: sed tandem sub longiore mora acris fit, atque mordax. Pulsus debilis, parvus, ac frequens: sed sumptis epulis, altior atque major est. Fere etiam arteriis plus caloris (si has tangas) quam proximis locis subest. Cutis vehementer arida, corpus ipsum imbecille, & languidum est. Atque hic quidem primus esse gradus hecticæ febris censetur; quæ curationem non difficillimam habet; verum haud ita facile cognoscitur. Secundus esse gradus potest, ubi siccitas major corpori dominatur, sic ut vehementer id liquescere, consumique incipiat.

Tum urina pinguitudinem habet, telis araneorum persimilem: Pulsus durus tensusque est, debilior tamen atque minor, quam primo febris gradu: Cutis quoque corporis magis dura, aridaque est. At vero ultimi gradus hæ notæ sunt: Cavantur oculi, & quæ juxta sunt ossa prominent. Iidem oculi arida sorde onerantur: palpebræ ægre moventur, crebroque, ac si homo dormiret, sine somno tamen connivent: cutis in fronte sicca duraque est: tempora collapsa sunt: ipse vultus vividi coloris gratiam amisit: capilli celeri incremento inaugescunt: hypochondria sursum videntur ad thoracem convulsa: venterque totus contractus, & inanis, sic ut, eo denudato, neque intestinum superesse ullum, neque viscus existimetur. Pulsus maxime durus est, itemque debilis, & frequens: Urina velut oleum supra pinguis: Ipsum corpus adeo contabuit, ut ossium ubique extrema, maxime autem in scapulis, promineant, ac veluti grandescant: Cutis instar corii dura est, non mollis atque rugosa, qualis eorum esse solet, qui aliis de causis extenuantur. Fere etiam pediculorum per hunc morbum molesta copia est: Hujus ordinis hecticam ut facillime quidem noscere, ita vero nunquam sanare est. Ea enim plane est marcida (μαρασμώδης Græce appellata) certamque perniciem afflictis affert. Raro autem simplex esse hæc, sic ut alteri febri non misceatur, solet. Sæpe ab acuta febre incipit incendio humorem corporis insitum depascente fitque tum id genus febris, quam colliquantem dixerunt. Repente autem satis ea & nascitur, & occidit, id quidem brevi efficiens, quod simplex sensim, longoque spatio: Lente enim hæc ipsa movetur, pervenitque lente ad summum. Itaque ægre quoque per initia, ante quam huc ventum sit squaloris, cognosci solet. Fere autem quibus hectica infecta est, calida, siccaque natura obtigit: multique vel mœrores, vel labores, vel inedia, vel sitis ante fuerunt. His enim fere causis levioribus, febris ephemera: vehementissimis, hectica movetur.

Proximum hic malum est τῆς ἀτροφίας, sub quo, quia homo sumpto alimento non alitur, summa oritur macies, sensim, ac sine evidentibus causis corpore exarescente. Id vitium in primis grave est, & quia vires vehementer atterit, tandem tollere etiam hominem, nisi curatione occurritur, potest. Fere autem hecticæ jungitur febri, & cordis affectibus, & pulmonis exulcerationi, itemque gravibus, iisque calidis ventriculi, lienis, aut jecinoris vitiis. ἡ τοῦ σώματος ἀτροφία.

Facile tum ex hoc ipso morbo, tum ex hectica, in corporis transitur marcorem, quem Græci μαρασμὸν appellant, quod ubi incidit, nulla curationis reliqua via est.

Ut vero in hoc isto maciei vitio, prorsus non alitur corpus: ita in alio, quod Græci καχεξίαν, nos pravum habitum dicimus, male alitur: Idem corpus subtumidum, laxum, molle, grave, segneque est, & vividi coloris gratia caret, virore quodam albicans: ipsum adeo impotens est, ut crura etiam interdum eundo vacillent. Incipiente morbo vitiatur cibi concoctio,

coctio, incolumi etiam appetentia, ſpatio tamen hæc quoque offenditur. Spiratio debilis ac rara, alvus varia, & inæqualis eſt. Suntque hæc ſigna ei fere cachexiæ propria, quæ a ſubſtante humore, cruda, ſeu pituitoſa nominatur, quæque ſæpiſſime id hydropis genus antecedit, venturumque prænunciat, quod λευκοφλεγματίαν Græci nominaverunt. Hoc ipſo vitio maximo capiuntur pueri & ſenes, at vero adoleſcentes, & juvenes rarius ſic laborant & citius curantur. Magis autem ita afficiuntur hi, qui ex longo morbo convaleſcunt: utique, ſi id quoque temporis, duro tumore, quem σκιῤῥὸν Græce dicunt, viſcus aliquod, maximeque jecur, aut lien obſidetur. Idem morbus non raro etiam longa excidere tormina, & levitatem inteſtinorum, & hæmorrhoides, menſtruaque fœminarum, vel fuſa nimium, vel compreſſa, ſolet. Eſt autem præter hanc crudam, alia inſuper ex corrupto ſanguine, melancholica cachexia, quæ fere elephantiam, tum antecedit, tum præſagit. Alimentum quod aſſumitur intus vitiatur, indeque tum ſpiritus, tum os, tum alvi, & veſicæ excrementum, itemque ſudores gravem odorem habent, fœdus, ſqualidusque toto corpore, maximeque in vultu color eſt. Quibuſdam etiam cutis per aſſiduas puſtulas, aut ulcera exaſperatur. Totum corpus infirmum eſt, & interdum tubera quibuſdam partibus habet.

Ex hoc profecto cachexiæ genere, eum eſſe morbum judico, quem expreſſiſſe Hippocrates ſub magnis lienibus videtur. Siquidem interdum bilis atra ita peſtilens fit corruptione, ut cum in corpus extra lienem diffunditur, plane ejus habitum univerſum corrumpat. Id vitium his ſignis ſeſe prodit. Os, ipſeque ſpiritus male olet, gingivæ vitiantur, ſublividæque, & nonnunquam ſubatræ redduntur, ac digito, vel leviter preſſæ, atrum cruorem emittunt: Eædem ſic laxæ ſunt, ut a dentibus diſcedant, facileque eos, vel omnes interdum eximere liceat. Aliquis etiam capiti, itemque præcordiis dolor eſt, urgetque cibi faſtidium: Creſcente morbo, hæc quoque creſcunt, & maculæ quædam lividæ, tanquam veſtigia ſugillationum, variis corporis locis efflorеſcunt, in brachiis ſcilicet, in coxis, in cruribus, ſæpeque per univerſi corporis cutem, adeo ut hæc quaſi arquato videatur fœdata. Inter hæc magna imbecillitas oritur, præcipueque in cruribus, quorum impotentes compages fiunt. Nonnullis, ac potiſſimum junioribus, crebro ſanguis e naribus fertur: quod ni fiat, in cruribus hæ maculæ, quas dixi, & interdum ulcera fiunt. Is morbus Batavis, aliiſque populis, qui humiliora, atque paluſtria loca incolunt, frequens eſt, utique ſi his quoque alimenta craſſæ duræque materiæ ſumuntur. Rariſſimus ſiccis regionibus atque editioribus eſt. Omnem ætatem quolibet anni tempore nullo diſcrimine impetit: Senibus tamen gravior, ſed frequentior juvenibus eſſe creditur: Quibuſdam tamen locis frequentiſſimus pueris eſt: Idemque Autumno, atque Vere maxime recrudeſcit.

Magni lienes.

Grave inprimis, & horroris plenum vitium Elephantiæ eſt: ut primum id invaſit, ſumma pars corporis crebris maculis inſpergitur, crebroſque tumores, maxime juxta ſummam frontem, ac mentum habet: Maculæ modo ſubnigræ ſunt, modo ſubflavæ, modo ſubalbidæ: Cutis inæqualiter craſſa, horrida, duraque, qualis anſerum eſt, eademque quaſi ſquammis quibuſdam exaſperatur, potiſſimum in facie, in manibus, & in pedibus. Pili rariores omnibus locis corporis fiunt, ſpiritus difficulter trahitur, & male olet, vox obſcura, atque ſubrauca eſt, craſſeſcunt malæ, mentum dilatatur, amboque ruborem exhibent, non floridum quidem illum, ſed livore quodam turpem: urina, qualis jumentorum, craſſa, tur-

Elephantia.

bida-

bidaque est. Mores denique accedunt & somni, & insomnia melancholicis familiaria: Quidam etiam sese præfocari inter dormiendum rati, cum impetu expergiscuntur, atque exiliunt. Plerique Veneris quoque ingenti desiderio capiuntur. Increscente autem morbo, hæc ista etiam increscunt, ipsumque corpus male fœdum emacrescit, os, suræ, & pedes intumescunt, hique ut plurimum frigidi, torpidique sunt. Varicosæ venæ, subnigræ, ceu verrucæ quædam, aut grandines, in linguæ radice, sub palpebris, poneque aures cernuntur. Ubi vetustatem morbus accipit, eroditur narium media cartilago, tandemque aliquibus corrupta partibus decidit, ipsæ nares simæ fiunt, & alarum crassamento obstructæ. Itaque per has sic impeditas, ipse ferri spiritus, verbaque proloquentis hominis videntur. Labra etiam crassa sunt, & inversa, oculi juxta angulum interiorem rotundiores sunt, quod in iis album esse oportuit, flavescit, crassumque fit, ac quasi ungue obtectum. Ex superciliis autem praeduris illis, ac pene callosis, itemque ex palpebris, & mento pili decidunt, aliique horum loco longe quam ante rariores, ac tenuiores exurgunt. Aures etiam per hæc fere tempora acutæ fiunt, extenuantur, & eroduntur. Manuum, pedumque digiti siccis fissuris dehiscunt, atque non raro sic attolluntur, ut sub tumore condantur. Musculi toto corpore consumuntur, maximeque juxta pollicem: ipse vultus horridus, ac, qualis Satyrorum esse fingitur, deformatur. Ad extrema ventum esse vox docet summe rauca, & cava, virulentaque manuum, ac pedum ulcera, quibus subinde hæ partes vitiatæ cadunt. Eodem pene tempore cutis quoque sensu prope in extremis pedibus caret, adeo, ut ne doleat quidem, si quis hanc, vel intromissa acu pupigit, vel ferventibus undis adussit. Novissime febricula oritur, quæ facile tot modis obrutum hominem tollit. Signa hæc alia in aliis, non omnia tamen observari in omnibus solent. Scire tamen licet, inveterascentem morbum hunc depelli remediis non posse: Neque enim sola cutis, sed totum etiam corpus intus, forisque afficitur, sic ut ipsa quoque vitiari ossa credantur. Contagione etiam id malum contrahi (non solum sponte,) intimoque corporis vitio potest; idemque a parentibus transire ad natos, vel ab ipso etiam natali solet.

Morbus venereus.

Haud multis ante nostram memoriam annis, horrendum, atque novum genus morbi mortalium valetudini tot alioqui casibus opportunæ, cœpit insidiari: quod, quia consuetudine Veneris contrahitur, venereum appellari posse videatur. Primum, juxta naturalia crustosæ pustulæ oriuntur, hæque lentam saniem reddunt, & maligne exulcerantur. Accedit venereum seminis profluvium, vel inguinum venenati bubones. Hæc omnia, nisi altius intro ad viscera subeunt, nondum cœpisse morbum, at in proximo esse testantur. Ut primum vero is ipse incipit, tum levissimus est, cum solummodo pilos, caput, ac mentum remittunt ægri, cetera recte habent. Paulo gravius est summa corporis maculis frequentibus, iisque more lentiginis exiguis, alias rubris, alias flavis imbui, quæ maculæ non nisi resoluto quoque morbo tolluntur. Id vitium tum quoque majus est, certumque sui argumentum præbet, cum in fronte, & in temporibus, & pone aures, maxime circa radices capillorum, dein in capite, vel etiam in universo corpore, malignæ pustulæ, tumoresque non unius coloris efflorescunt, quæ sponte sine medicamento sanantur, iterumque passim expullulant. Pustulæ modo flavæ, modo rubræ sunt, rotundæ omnes, siccæ, puris expertes, & aridam crustam habent, ex his deinde in ambitum serpentibus pustulis, cutemque cavantibus, ulcus oritur virulentum,

um, & sordidum. Quibusdam etiam tum manuum, pedumque cava finduntur siccitate, & squamas remittunt. Eoque prope tempore palatum, atque intimum anguli oris, nigris, fœtidisque pustulis impeditur, adeo subinde ulcere cavatis, ut ejus rei causa, potio per nares reddatur. Qui casus tamen rarissimus incipiente morbo, frequens tum veteri, tum bis terve reverso est. Exulcerantur quoque & lingua, & fauces, & partes quæ ad nares, & ad podicem sunt. Tum quoque caput prægrave esse incipit, cervicibus, humerisque dolor inest, qui interposito spatio ad brachia, & ad crura pervenit, noctemque molestam magis, quam diem exhibet: maxime a tertia noctis hora ad nonam infestus. Idem mediis artubus profunde inhærescit, in quibus sæpe tumores oriuntur, qui ægre vel dissolvuntur, vel suppurant. Interdum etiam in tophos vertuntur hi, maximeque in fronte, in capite, in claviculis, in medio humeri osse, itemque in cubiti radio, & in parte tibiæ priore, & juxta alia nonnumquam ossa, quæ pessimis inde ortis ulceribus corrumpuntur. Tum profecto gravissimum id malum esse judicatur: Nam solidæ quoque partes labefiunt, ossa, vincula, membranæ, nervi, circa quæ coeunte maligno humore, immanissimi doloris tormenta, maximeque per noctem incidunt. Atque his quidem ærumnis, mistisque vigiliis, ac febri oppressus, subinde homo perit. Ceterum meminisse convenit, non omnia semper in omnibus ægris signa, verum alia in aliis deprehendi. Modo enim solæ pustulæ, modo dolores, vel nodosa tubera, vel exulcerationes sunt. Sub solis pustulis expeditior curatio est, sub aliis nulla, aut certe difficillima: præcipue si his multa vetustas accessit. Porro constat morbum hunc penitus contagiosum esse, ac solo vitiati corporis adhæsu contrahi, tum a parentibus quoque ad liberos more Elephantiæ transire, eique contagioni fœminas opportuniores, quam viros esse. Recens morbus non difficillime curatur, vetus vix unquam. Æque inanis medicina est, si sub hoc vitio corpus marcore occupatur, aut orta anhelatio, quam Græci ἆσθμα vocant, fuit. Post morbi curationem alii mire corpulenti fiunt, aliis raucitas infesta est, aliis fœdæ cicatrices manent, profundorum, turpium ulcerum vestigia.

ME-

MEDICINALIUM OBSERVATIONUM

LIBER II.

Quæ vitia ſingularum partium corporis proponuntur.

VIx ulla pars corporis humani æque doloribus opportuna, ut caput eſt: huc enim facile aliquid ex inferiore corpore aſpirat. Ipſa quoque pars, propriæ conſtitutionis, atque temperamenti occaſione impotens, non difficillime doloris cauſam in ſeſe tum admittit, tum gignit. Ergo ſi multis jam annis crebro, levique de cauſa caput dolet, ſcire licet aut cephalæam, aut hemicraniam eſſe: ſub illa proprio caput affectu labefactatur, ipſumque univerſum, aut certe maxima ejus pars dolet: ſub hemicrania autem, alterum tantum capitis latus conſenſu præcordiorum, ſubditarumque partium dolor afficit, fereque a temporum oritur pulſatione. Uterque dolor, ut quivis etiam alius, ſub appellatione τῆς Καφαλαλγίας continetur. In dolore autem capitis omni, eo periculum vertitur, qui continenter excruciat, & ſomnum tollit. Quod ſi vomitus etiam accedit æruginoſus, & ſurditas, in proximo inſaniam eſſe ſignificat. Jam etiam ubi ingentem capitis dolorem diſtentio nervorum comitatur, vel inflammatio juxta oculos, aliamve corporis defixa partem, vel denique oculorum inflatio, aut ſubverſio, ſummum periculum oſtenditur. Illud quoque veterum obſervatione conſtat, vehementem dolorem capitis, qui curatione non ſaneſcit, ſed magis etiam exaſperatur, aſſidue tenet, periculum inſaniæ per febrem minari: ſine febre autem, cum hanc quoque inſaniam, tum magis cecicatem prænunciare. Per acutos capitis dolores, ſi ſonitus incidit aurium ſine febre, & vertigo, & impeditus tarduſque ſermo, & manuum torpor, vel morbum expectari attonitum, vel comitialem, vel lethargum poſſe, non alienum eſt. Ad hæc ſi vetus in capite dolor eſt ex frigida natus materia, difficillime ſaneſcit, maximeque in ſenibus. Quum caput parte aliqua, aut circum circa dolet, ſi pus, vel aqua, vel ſanguis naribus, ore, aut auribus exit, ſcire licet malum ſolvi. Dolor capitis.

Nunc ea capitis vitia ordine ſequar, quibus mentis error jungitur, incipiamque a delirio, quod Græci παραφρένεσιν dixerunt. Majoris fere id terroris, quam periculi eſt, ſcilicet per acutarum febrium vigentes acceſſiones, ſæpe contingit deſipere ægros, & loqui aliena, verum levato acceſſionis impetu, protinus mens redit. Noviſſe tamen oportet, illud penitus non leve eſſe, neque incidere, niſi in vehementi febre poſſe. Fere autem hoc repreſſo, gravis profunduſque ſomnus obrepit. Sed imminentis quoque delirii non ambiguæ notæ ſunt. Expeditior ſermo ægrotanti ineſt, quam ſano fuit, ac ſubita oritur loquacitas, eaque ipſa ſolito imprudentior. Stridor quoque dentium, firmo etiamnum corpore incidit, & Delirium.

ge-

gestus incontinentior est, & oculi frequenter moventur, hisque dolente vehementer capite, quasi tenebræ offunduntur, vel sine dolore somnus non accedit, fitque continuata per noctem, perque diem vigilia. Spiritus rarus, mireque vehemens est, & pulsus citatus, ipsumque corpus prostratum in ventrem jacet, nisi si hunc decubitum tamen aliquis ventris dolor fecit.

φρενῖτις. Horroris autem, periculique plenissimum id genus insaniæ est, quod inflammato cerebro, ejusve membranis excitatur, Græci φρενῖτιν vocant. Id his signis notescit: Febris urget acuta, atque continua, continuusque mentis error, modo his, modo aliis animæ vitiatis actionibus: expeditus in omnem audaciam homo est, & vicissim tum vigilia, tum somno difficili, turbulentoque impeditur, sic ut interrupta quiete protinus cum impetu e cubili prosiliat, vociferetur, ferociat, ac modo ploret, modo cantet, verbaque sine sensu, sine ordine certo proferat, interrogatus ab alio omnia aliena respondit. Quæ quidem omnia eo plus ostendunt periculorum, quo quis initio morbi (ut fere fit) pacatior fuit. Sub eodem vitio oculis insolita mobilitas accessit, hique cruenti, flammei, squalidique sunt, quos æger crebro perfricat, modo siccos, modo lachryma perfusos, lingua autem aspera, & nigra est, dentes stridore quatiuntur, sæpeque cruor e naribus aliquis fertur, & interdum posteriora capitis dolent. Adhæc vehementer sitit æger, & multum garrit nugarum, atque alte quidem, verum raro tamen spirat. Idem manibus tremit, digitisque floccos vellit, & festucas e stragulis legit. Urina huic tenuis, flammea, interdum etiam (quod pessimum esse judicatur) tenuis, albaque est. Hoc istud genus insaniæ longe acutissimum est, brevique hominem, nisi mature malum tollitur, tollit. Mortiferum id esse testatur continua, tum dementia, tum vigilia, alvus & urina pertinaciter compressa, aut urina prius abunde colorata, post alba, tenuisque reddita, itemque distentio nervorum, difficilis crurum extensio, atque contractio, syncope.

Melancholia. Sequitur tertium insaniæ genus, quo diu aliquis sine febre desipit, Græci μελαγχολίαν vocant. Tristitia, metus, atque vigilia longo tempore afficiunt, itemque humanæ consuetudinis odium, idque perpetuo cum luctu, atque lachrymis, quanquam nonnulli etiam continenter rident. Omnes autem exercent vanæ, intentæque animi cogitationes, adeo ut persæpe humi fixis oculis, veluti stupidi consistant, subitoque falsis imaginibus exempti, celeriter cum suspirio procedant. Qui gravius laborant, sese vel pecudes esse, vel testaceos, vel etiam vita defunctos credunt; quare alii gallinacei cantum voce imitantur, alii occurrentibus cedunt, veriti ne (testacei cum sint) diffringantur, alii epulas pertinacissime recusant, amissam esse vitam rati.

Qui hoc morbo laborant, ut mortem quam maxime pertimescunt, sic hanc tamen sibi ipsi quam sæpissime desponso animo consciscunt. Omnibus autem caput, oculi, totaque facies calet: Somnus, ut præcipue necessarius, ita maxime difficilis est. Ex eodem genere morbi, melancholia

Melancholia flatuosa. flatuosa habetur, quam Græce ὑποχονδριακὴν appellamus. Est malum affecti jecinoris magisque lienis soboles, modo cum lienis tumore, modo sine eo, non solum lienis, sed neque etiam mesenterii: Soletque tum sævius esse, vel exigua etiam adustæ bilis atræ atque perniciosæ portione, omnia suo halitu labefactante.

Iisdem pene notis hic morbus, quibus prior, deprehenditur: nisi quod hic præcordia sursum convellantur, & interdum præter gravitatem calore ferveant. Sub his arteriæ vehementer, & moleste pulsant. Accedunt ca-

capitis vertigines, aurium ſonitus, cruditas, acidi ructus, multa tenuis ſalivæ ſputatio, qua de cauſa nihil etiam ſititur, vomitus pituitæ, modo bili permiſtus eſt, modo acidus, ex quo dentes etiam ſtupent. Dum epulas ſtomachus concoquit, medio loco ſcapularum dolor inhæreſcit, qui illis concoctis, protinus conquieſcit: Venter ſæpe adſtrictus eſt, & intus rugit, flatibuſque turbatur. Quin etiam ſubinde cordis fit palpitatio, & quædam quaſi ſuffocatio. Cruditate maxime creſcit morbus, concoctione ſumme levatur, eſtque eo morbo, quem priore loco poſuimus, longe mitior. Nonnulli autem, quibus hujus mali vis cerebrum penitus occupavit, in furorem aguntur, febremque patiuntur hecticæ non abſimilem, & quæ in marcorem prompte vertatur. Melancholia omnis familiarior viris & ſenioribus, deterior fœminis eſt. Raro quiſquam tumorem effugit lienis, qui hoc morbo capitur. Si vel hæmorrhoides, vel varices, vel (ut quibuſdam placet) aqua inter cutem accedit, ſolvitur malum: verſam etiam melancholiam in morbum caducum fuiſſe, & rurſus hunc in illam, quorundam obſervatione compertum eſt. Fere autem ſic incidit: ut, quæ melancholia recens eſt, curationem non difficillimam habeat: quæ inveteravit, vix unquam remediis tollatur.

Sequitur modo ea inſaniæ ſpecies, quam nos furorem, ſeu rabiem, Græci *μανίαν* appellaverunt. Adſunt quidem delirationes eorum quos Melancholia exercet, at his tamen inſuper jungitur effrenis iracundia, clamoribus, minitationibus, torvo oculorum intuitu, violentoque corporis impetu formidabilis. Si ſanguis magis ſubeſt, aſſiduus, & diſſolutus oritur riſus, jucundis ante oculos objectis imaginibus. Si vero magis in cauſa bilis eſt, omnia inuſitatæ temeritatis, atque crudelitatis plena contingunt. Adeo conſtat recte judicaſſe veterem Hippocratem, inſaniam quæ cum riſu ſit, tutiorem eſſe, quæ dato ſtudio, pejorem. Ut plurimum autem hic morbus ſine febre eſt, tametſi ea quoque interdum accedere, atro humore putreſcente, ſolet. Salutem promittunt, fuſi menſes, aut hæmorrhoides, aut natæ varices. Non tuta ſunt ulcera in facie & in pedibus orta, aut amiſſa prorſus appetentia. Furor.

Huic furoris vitio id finitimum eſt, quod a morſu rabioſi canis infertur, Græci *ὑδροφοβίαν*, nos aquæ metum appellamus. Miſerrimum genus morbi, quod hominem rabie, & ſiti & aquæ formidine cruciat. Ergo ut primum morſus aliquis eſt, moderato omnia pro vulneris modo fiunt; at interpoſito ſpatio, dolores ingraveſcunt, ipſaque incipit vitiari mens alienis cogitationibus impedita. Homo autem moroſus, fit ferox, atque iracundus, multum ſecum obmurmurat, & quaſi ab alio interrogatus, crebra reſponſa reddit. Poſt hæc conſpectum metuere aquæ incipit, canemque in ea occuli exiſtimans, metu exclamat, atque inhorreſcit. Aquæ metus.

Ipſi adeo mens errat, ut ne familiares quidem agnoſcat. Tum perfecta oritur rabies, atque aliis morſu nocendi cupiditas, inter quæ alii ſicuti canes latrant, alii ſemen ſine deſiderio Veneris emittunt, alii cum quid biberint, præfocati moriuntur. Omnibus autem ſomnus turbulentus, horroris, furoriſque plenus eſt. Accedit nervorum diſtentio, ſingultus, ſitis implacabilis, & (quæ fere extrema eſſe ſolent) frigidus ſudor, & ſyncope: quamquam non raro prius ſiti homo enectus ſit, quam hæc iſta eveniant. Porro hoc genus inſaniæ, ubi confirmatum ſpatio eſt, adeo ſanari non poteſt, ut neminem conſtet inde unquam fuiſſe expeditum: Confirmatum eſſe dico, cum ſimul mentis uſus non eſt, ſimul timeri aqua cœpit. Quos caſus accidere aliis poſt quadrageſimum, aliis poſt ſextum, aut ſeptimum menſem obſervatum eſt.

Nec

Nec desunt Authores, quibus placuit, septem etiam annis occultari id vitium posse. Illud quoque constat, multos ita morsos, factum id a rabioso cane esse nescisse, vulnerisque curatione, ac nimia secundæ valetudinis fiducia, hujus sibi calamitatis authores exstitisse. Itaque utilis etiam experimento locus est. Nam accipitur panis frustum, imponiturque vulneri: id hinc detractum, alterique integro vorandum exhibitum cani, si rabiem ei non moverit, scire licet, qui momordit, eum non fuisse canem rabiosum. Fere autem qui sic est canis, hæc habet: esurit, sitit, nihil tamen cibi vel potionis sumit, oculos flammeos, trucesque habet, auriculas demittit, linguam exerit, multum ore spumat, umbræ suæ oblatrat, sæpe sine omni latratu tristis, atque anxius discurrit, crebro tanquam cursu fatigatus spirat, caudam gestat intortam, nullo discrimine in quasque obvias animantes impetu, ac morsu fertur, præcipite atque incerto oberrans cursu. Integri canes, & conspectum, & latratum ejus qui furit exhorrescunt, ac fugiunt.

Lethargus. Nunc ea capitis vitia proponam, quæ frigidis innixa causis, mentem etiam vitiant, incipiamque a Lethargo, cujus hæ notæ sunt; Marcor, & pene inexpugnabilis adest dormiendi necessitas, febrisque lenta, neque caloris admodum mordacis. Accedit dementia, rerumque omnium tanta oblivio, ut quum oscitant ægri (quod ipsis perfrequens est) claudendi oris obliviscantur: aut cum mejendi causa matulam petunt, manibusque tenent, mictionis tamen omnem amittant memoriam. Adhæc clauduntur oculi, iidemque ubi voce compellitur æger, palpebris ægre diductis, vix adaperiuntur, rursumque protinus coeunt, ac pristino sese sopori dedunt. Is sopor interdum adeo pertinaciter immoratur, ut æger vulsis etiam capillis non doleat, sed totus stupore oppressus, veluti truncus cubet. Universum ipsi corpus segne, graveque est, & ante omnia caput. Nonnunquam singultus etiam incipit. Ipse pulsus æque magnus, mollisque, ut inflammatis pulmonibus est: at tardior tamen, & rarior, & minus inæqualis, magis autem intermittens, quam intercurrens, interdum bis pulsans, semper, ubi sopor dominatur, undosus. Spiratio rara, & imbecilla est; Alvusque aliis liquida, aliis compressa. Urina, qualis jumentorum esse solet, turbida mejitur. Ipse æger supinus cubat, & ab aliis in latus conversus, ultro in dorsum revolvitur. Hoc certe genus morbi acutum est, & cum parum in tempore succurritur, prompte interficit. Summi periculi nuncius tremor est: itemque vigente malo frigidus circum caput sudor. Qui ex hoc morbo convalescit, huic fere in pectore suppuratio nascitur. Sæpe lethargus, abscessu pone aures exorto, solvitur.

Caros. Caros notis lethargo persimilis, febrim non facit, sed sequitur, eamque non levem: quamquam etiam, & compresso cerebro, accessionibusque comitialibus succedit. Lethargus ipse per se morbus, propria quadam nititur consistentia. Neutrum vitium repente accedit. Jam quoque in lethargo, etsi sit moleste, fit tamen omnino ad interrogata responsio. In Caro spiritus illæsus est. Nihil vero istorum in attonito observatur morbo. Solutum quoque Carum fere secunda valetudo excipit: attonitum morbum, resolutio nervorum.

Catalepsis. Catalepsis autem, quam detentionem interpretantur, sic cognoscitur. Homo repente mente, ac sensu, motuque corporis destituitur: itaque in ea quoque figura, qua percellebatur, manet, sive sederit, sive cubuerit, idque vel clausis, vel apertis oculis. Qui hoc morbo capiuntur, nisi mature curentur, stupidi ac velut frigore quodam enecti moriuntur.

Κῶμα. Κῶμα autem, quod Soporem, & profundum somnum appellamus, hic no-

facere hydrops solet: aut certe toto corpore pustulæ oriuntur. Quæ suppuratio ab angina, vel a pulmonis inflammatione nata est, fere utrumque pectoris sinum (qui mediastino distinguitur) occupat. Quam autem latus inflammatum fecit, ea illam solummodo quæ afficitur regionem prehendit. Sed quoniam de hisce suppurationibus abunde dictum suo loco est, nunc eas sequamur, quæ fieri etiam aliis de causis possunt. Ergo si è capite pituita destillavit, & initia huic invaletudini præbuit, primum quidem ea fere latenter in pulmonem lata est, tenui cum tussi, & sputo liquido, præterque morem salsiore: inter quæ levis interdum jungitur calor. Interposito tempore exasperatur pulmo, & ab inhærente ac putrescente pituita exulceratur, simulque gravitas oritur in pectore, dolorque ante, & retro, jamque magis corpus incalescit, totumque impotens fieri & extenuari incipit. Spiritus etiam tum cum sibilo quasi per arundinem trahitur. Et quidem quo magis inveterascit morbus, eo pus sincerius exscreatur, magisque febris invalescit, & tussis, sitisque vehementior est. Interdum ingens cibi aviditas, interdum vini meraci est. Nec raro sudoribus æger diffluit. Tandem autem pedes intumescunt, alvus inferne turbatur, sputum retinetur, atque homo moritur.

Qui sic laborat, is fere intra annum corruptus perit. Sub eo tamen casu, expectanda bona valetudo est, si prius pituita, quam ad pus ventum sit, exspuitur, aut si intra vigesimum diem (ut fere fit) intus maturata tum quoque sputo eliditur. Nisi enim hæc ista contingunt, vel tabes exulcerato pulmone sequi solet, si acris est humor, vel certe Asthma, si ignavus atque expers mordacitatis est. Porro fit etiam non raro, ut pituita de capite illapsa ad latus, membranis interclusa, adglutinetur, atque suppuret. Quo casu latus, ut plurimum, exardescit: spiritus multus est: vox rauca fit, qua parte corporis morbus est, ea pectus paulum incurvatur: tandem pedes, genuaque intumescunt, interdum horrores incidunt, sæpe copiosi sudores, semper imbecillus homo est, & modo calidus esse, modo frigidus deprehenditur: ungues etiam contrahuntur, & alvus calescit: ortaque præfocatione, vel certe viribus exhaustis, mors incumbit, nisi rupto abscessu multo prius, quam hæ notæ cernuntur, pus omne sputo vacuetur.

Ceterum si propter ruptam venam facta exulceratio pulmonis, atque puris collectio est, hæc signa comitantur. Sanguinis pars confestim spuitur, pars in pulmonem fusa computrescit, & in pus vertitur. Post sanguinis namque sputum, ut superius retuli, puris sputum est. Interposito spatio, alias pus sincerum, alias cruore mistum aliquo per tussim fertur. Quod si autem grandior, repletiorque vena est, sanguis interdum magna copia effunditur, atque hinc crassum pus exscreatur. Hujusmodi casus juniores citius prehendit, gravius afficit, & citius tollit quam seniores, tametsi, utrosque succumbere juxta necesse sit, utique si vetus jam malum est, simulque incipit affici caput, & corpus tabe consumi. Similis etiam suppuratio fieri a vulnere potest, quod aliqua parte in pectus illatum est. Sanguis enim in vacuum pectoris illapsus, non potest in pus non verti. Itaque idem incommodum non sine causa etiam metuitur, ubi sauciato pectore foris tantum, non item interiore parte sanatum vulnus est. Haud sæpe venæ pulmonis atque lateris, quibusdam veluti varicibus occupantur, tumque primum quasi acutus quidam incidit tractus, quem tenuis dolor & tussis arida sequuntur. Ubi jam diu vitium (ut fit) neglectum est, modicum sanguinis ejusque subnigri (si e pectore morbus est) exspuitur: hinc idem majore copia sincerissimus venit, & post hunc,

pus ipſum, unde tolli hominem, ut in ſuperioribus caſibus monſtratum eſt, interpoſito tempore contingit. Nunc in genere de ſuppuratis hæc addam: Si eo qui ſic laborat concuſſo, multus intus auditur ſtrepitus, ſcire licet, hunc ipſum minus habere puris, faciliuſque ſpirare, & melioris coloris eſſe. Cui autem nullus fit ſtrepitus rupto jam pridem abſceſſu, verum ingens ſpirandi difficultas eſt, & ungues liveſcunt, is pure ſcatet, ac brevi perit. Quod latus pus habet, id & gravius, & calidius eſt: ubi in id quod ſanum eſt cubatur, major tuſſis, majorque anguſtia, & gravitas eſt: ubi autem in infirmum aliquis decubuit, tum hæc iſta, quæ propoſui, minuuntur, tum melior ſequitur ſomnus, magiſque materia & matureſcit, & exſpuitur. Febres intermittentes ſuppurationem ſecutæ, cum multis eſſe ſudoribus conſueverunt. Suppurare dolores juxta præcordia & pulmones, periculoſum eſt. Fereque ſequitur, ut cum omnis longus tumor ad ſuppurationem ſpectet, tum is maxime, qui his locis inhæreſcit. Si quum uritur aut ſecatur aliquis propter hunc morbum, pus univerſum, ſemelque effluxit, certa mors ſequitur. Quod ſi paulatim moderatis portionibus emiſſum, ſubcruentum eſt, vel lividum, vel nigrum, itemque cœnoſum pariter ac fœtidum, æque certum perniciei indicium præbet, magiſque, ſi una etiam ſyncope comitatur. Sperare ſalutem id jubet, quod ſub viribus non infirmis purum, album, & æquale eſt. Sollicitato in pectore per multam tuſſim pure, ſi nihil tamen ejus redditum, homine jam tum imbecillo, mortiferum eſt. Per eundem morbum, ſi, cum quis rectius habere videtur, ſputum exſcreat graveolens, maximeque ubi carbonibus injectum ignitis eſt, hunc mali recidiva occidit. A puris ſputo tabes & fuſa alvus, mortifera ſunt. Fere autem qui reliqua parte anni vitam infirmam traxerunt, eos autumnus tollit.

Proxima his vitiis tabes eſt, ea ſcilicet quæ exulceratum ſequitur pulmonem, & cruentis exſcreationibus ſuccedit, Græci φθίσιν vocant: ubi ea incipit, frequens tuſſis eſt, & ſputum ſine dolore cruentum, idemque poſt ſordidum, ac mox vere purulentum redditur. Tum corpus extenuari incipit, aſſiduaque, atque hectica febre affici, quæ ſumptis epulis, & per noctem invaleſcit; per vehementes labores, aut tuſſes, vel iram, ſanguis nonnunquam inter puris ſputa exſcreatur. Ubi creſcit malum, perniciemque propinquam minatur, ſummum urget cibi faſtidum, creſcit potionis deſiderium, oculi concavi fiunt, & nares acutæ, & tempora collabuntur; ſcapulæ foras veluti alæ prominent; ſumma pectoris gravitas eſt; pus injectum carbonibus, vel per ſe fœtet; curvi, pallidique ungues fiunt; capilli excidunt; profluit alvus; pedes intumeſcunt; pars ſubinde aliqua putrefacti pulmonis exit; ſputum tandem penitus ſupprimitur, homoque perit. Longum hoc malum eſt, & certam ægrotis perniciem affert, eique magis opportuna ea ætas eſt, quæ anno decimooctavo, & triceſimo quinto intercedit. Corpora autem citius efficiuntur gracilia, preſſi pectoris, & colli longioris, magiſque ſi ſcapulæ macræ prominent, ſi intortæ tibiæ ſunt, ſi frequentes deſtillationes. Autumno id malum & naſcitur maxime, & occidit. Pueri facilius ceteris liberantur. Ex aliis minus convaleſcunt, & virgines, & hæ fœminæ, quibus principium morbi retenta menſtrua dedere. Fere autem is homo, de quo ſub hoc morbo ſpes haberi aliqua poteſt, ſputum exſcreare debet album, per omnia æquale, tum ſubſtantia, tum colore, ſimileque etiam eſſe id debet, quod a capite in nares deſtillat. Optatiſſimum eſt, febrem non eſſe: ſecundum eſt, tantulam hanc eſſe, ut neque cibum impediat,

neque

neque crebram sitim faciat, Bonum itidem est, coactam indies dejectionem esse, atque iis quæ assumpta sunt mole respondere. Pestifera contra cita alvus est, itemque vomitus frequens, ac præcipue cruentus. Cum in omnibus morbis incommoda tumida præcordia, tum maxime horrenda in tabe sunt. Signum quoque esse solet non bonum, si post lubricam alvum corpus prurigine afficitur. Jam etiam sputum mistum purulentum, idemque fœtidum, quod halitus etiam contagione imprudentes alios labefactat, assiduaque febris, & quæ opportuna cibo tempora eripit, & multam sitim movet, in tenui corpore certum esse periculum ostendunt. Æque pestiferum est pus aquæ, potissimum marinæ, non innatare, sed protinus ad imum sedere: aut id antea exspui solitum, nunc spui ex toto desiisse. Tum enim errare mens incipit, ac primo fere abhinc quatriduo mors occupat, peritque æger a cita alvo, ipso loquente, atque res omnes intelligente. Quare satis anceps fallaxque in hoc morbo novissimus vitæ articulus est. Idem malum magna ex parte a parentibus ad liberos transit: sic ut integras etiam familias veluti quodam hæreditario jure oppugnet. In his autem, alii prius cruentum exspuunt, inde pus: alii humorem diu liquidum & sufflavum, ac tandem sanguinem cum pure exscreant: alii latenter etiam, sine sanguinis sputo, sine signis momentaneæ destillationis prægressis contabescunt. Tabe vero, vel post sputum cruentum, vel sine eo tandem consumitur, quisquis infirmos natura pulmones, mollesque, & tenellos, & languidos, & vitiatos habet.

Aliqua etiam tussi debetur animadversio. Ea si ex illapsu fit humoris ex capite in asperam arteriam, pulmonemque ruentis, sentitur ipsis faucibus quædam quasi titillatio, & sæpe molestus ardor: ipse fit subinde difficilis spiritus: &, si quidem tenuis humor est, nihil aut certe quam minimum tussi eliditur. Solet etiam eadem sicca esse compresso septo transverso, aliisque partibuss, quæ respirationi inserviunt: sequiturque elias etiam affectum jecinori, lienis, ventriculi, atque uteri: alias frigus externum, aut tuberculum, aut ictum pectori illatum. Ut autem humor præter modum tenuis, sic & nimium tenax, atque crassus siccam tussim facit: estque id deterrimum tussis hujus genus, quod virium sequitur infirmitatem. Permota enim intus materia, neque educta tamen, nihil mirum hominem, sub imbecillis viribus labefactatum, mori. Quæcunque tusis modico fit conatu, celerique ac facili materiæ eductione, cum multo levamento, & sine dolore, sive oculorum rubedine, optima esse censetur: quæ contra fit, pessima. Si, cum prius humida tussis fuit, nunc subito sicca redditur, sic ut pectus grave maneat; scire licet febris vel putridæ, vel hecticæ, aut pulmoni exulcerationis periculum instare. Omnis tussis mala, qua somnus aufertur. Inutilis etiam, quæ longo tempore frequens, gravisque hominem exercet, idque cum destillatione. Hinc enim sanguinis sputum, & tabes sequi consuerunt. Fere, ubi vitiosus pulmo, aut vetus intra pectus obstructio est, continua exercet tussis, nullis intermittens temporibus. *Tussis.*

Quæ vero a destillatione est, ea quibusdam intervallis, prout humor irruit, bis terve per annum molesta est. Si lentus intus humor est, vehementissima, eaque sicca fit tussis, qua nihil fere rejicitur: spiritus difficulter trahitur, idque cum quodam stertore ac sibilo, qualis audire in ipsa anhelatione solet, de qua nunc agendum est.

Difficilis spiratio multa sequi pectoris vitia potest, quorum observatio superioribus locis proposita est. Nunc notas ejus affectionis sequar, quæ propter humorem pituitosum pulmonibus infartum spirationem difficilem *Difficilis spiratio.*

facit. Graeci, ubi leve id vitium est, δύσπνοιαν vocant: ubi vehementius est, & spirare æger sine sono ac sibilo non potest, ipsi ἆσμα, nos Anhelationem dicimus. Quod malum si ita crevit, ut spiritum difficillime, ac non nisi rectis trahi cervicibus sinat, recte Ὀρθόπνοια dicitur. Ergo in Anhelatione pectus graves est, & crebra veloxque sine febre respiratio: quæ adeo molesta est, maximeque inter laborem corporis, ut homo, ac si cursu agitatus esset, ob angustiam pectoris prope suffocetur, ejusque rei metu, toto subinde recto corpore, rectaque cervice nitatur, ad trahendum spiritum. Quinetiam is ipse spiritus, quoniam angustis itineribus effertur, quendam veluti sibilum tenuem movet. Præter hæc dolor aliquis in pectore, & in præcordiis versatur, interdum etiam in scapulis isque modo intermittit, modo revertitur. Quibus omnibus tussicula etiam intervenit. Id vitium longa vetustate pulmones primum, concreta in grandinem pituita, & dein veris subinde calculis implet: quos tum secto corpore deprehensos, tum a vivis per exercitationes valida tussi præduros rejectos, hordei, aut pisi magnitudine esse, quorundam observatione compertum est. Dispnœa sine omni incommodo trahere diutius potest, Anhelatio vero, atque Orthopnœa, etsi longa quoque sunt, gravia tamen esse possunt, sæpeque, ubi inveteraverunt, subito strangulatu hominem tollere. Eædem quibusdam temporum intervallis graves accessiones habent, quæ magis cœlo fieri humido ac frigido, maximeque inter multam crapulam solent. Quod si nova inter hæc quoque destillatio irruit, fere hominem præfocatione occidit. Ex quo ipsa quoque præfocans appellata est. Semper meliori utuntur valetudine, qui anhelationem patiuntur, per quietem corporis, per jejunium & sereno cœlo. Anhelationi magis expositi sunt hi, quibus frequens destillatio ac tussis est, præcipueque si senes sunt, & angustos pulmones habent. Plerisque etiam aliis accidere hic morbus solet, maxime his qui vel natura, vel otio, vel victus intemperantia redditi sunt obesiores. Anhelatio magna ex parte senes tollit: in aliis difficillime sanescit.

Anhelatio.

Periculosa tremula spiratio est, & pulsus inæqualis, inordinatus, intermittens, deficiens: & quidem quo gravius malum est, eo magis fit languidus & magis tardus. Pessima inter hæc syncope est. Ad extrema ventum esse testatur spiritus parvus, tardus, & frigus: itemque pulsus ex tardo factus nimis creber, & languidus, cetera ei, quem mox retuli, similis. Interdum observatum fuisse constat, Anhelationem in pulmonis inflammationem transiisse. Ex eodem morbo si factus aliquis gibbosus est ante puberem ætatem, perit.

Vulneratio pulmonis.

Ictus pulmo his signis innotescit. Sanguis ex ore spumans, ex plaga rubens fertur: spirandi cum sono quodam difficultas est: commodius in vulnus ipsum cubatur: etenim tum nonnulli loquuntur, qui, in contrariam conversi partem, obmutescunt. Ex vulnere nisi quis primis temporibus extinctus est, febre atque marcore sensim consumitur, ac perit.

Vulneratio pectoris.

Transfosso pectore, cum quis exspirat, flatus e plaga exilit, vulneri si indita aloe est, ejus percipit os amarorem.

Animi defectio.

Nullum vitium terrere leviter debet, quod cordi accidit. Tolerabilis videri potest, modo brevis sit, animi defectio, quam Græci λειποθυμίαν dicunt. Scilicet non omnes semel (ut in syncope fit) vires collabuntur: sed spirituum tantummodo resolutio, ipseque fere, qui sic afficitur homo, præsentes audit, videt, agnoscitque.

Palpitatio cordis.

Gravior cordis in morbis est, quod ipsum veluti concussum intremit, & palpitat. Græci παλμόν τῆς καρδίας, nos Palpitationem appellamus. Arteriæ

tot 0

accedente morbo, vocis usum amittit, & omnia similis homini furibundo redditur: sub quo casu certum exitium est, magisque, si viribus æger caret, & insudat, & pocula per nares rejicit. Rigor nervorum omnis hominem intra quartum diem tollit, quem si is transit, convalescit. Ubi moritur aliquis, potionem, & sorbitionem, & pituitam per nares extundit.

Nunc de destillatione loquar, quam Græci communi nomine κατάῤῥον appellant. Leve est, e capite humorem in nares labi: pejus, in fauces, & in asperam arteriam; pessimum in pulmonem. Si in nares materia fertur, eaque frigida, & ignava est: tenuis per has pituita stillat, caput leviter dolet, sed multum grave est: ex somno oculi caligant, frequentia sternutamenta sunt, extima pars narium friget, sæpe gravedo has intus obstruit, vocemque offendit. Inter hæc fere urina cruda, atque turbida est. Si materia in fauces, & in asperam arteriam ruit, raucitatem, & tussiculam movet. Si in pulmonem, gravem tussim, ac spirandi difficultatem: atque hinc eam sputo expurgari intra vigesimum diem, observatione Hippocratis constat: quod nisi fit, fere in Anhelationem, quæ Græce ἄσθμα dicitur, transit. Porro si caloris causa subest, rubet facies, humorque acris, salsus, & tenuis destillat, vehemens cibi fastidium est, sonant aures, arteriæ multum moventur in capite: tumque magna ex parte febris oritur, ex qua malum tamen nihil levatur. Sæpe etiam eo tempore proclive periculum inflammationis laterum est, quem morbum Græci πλευρεῖτιν vocant, maxime si tum quoque is ipse passim in populum grassatur. Jam vero si in fauces, asperamque arteriam humor hic decumbit, præter tussiculam, & raucitatem, etiam hæc loca exasperat. Si in pulmonem irruit, præter sternutamenta, & difficilem tussim, adsunt capitis gravitas, sitis, lassitudo, æstus, biliosa urina. Ut cetera genera destillationis fere sine metu, sic hoc illud periculosum est, itemque certo pestiferum, ubi pulmonem exulceravit, unde gravis oritur tabes, quæ hominem spatio consumit. Destillatio.

Hinc tabem vel esse, vel instare, inter cetera indicat urina oleacea, magisque id vitium timeri debet, si jam vetus destillatio corpus tenue, atque procerum tenet. Nonnunquam autem & loca septo transverso inscripta humor impetit, nempe ventriculum, cujus appetentiam concoctionemque subvertit, & quæ in eum ingesta sunt, corrumpit: nec raro etiam ubi is acris est, ventriculi tunicas erodit, atque alvi profluvium movet. Interdum etiam & venas mesenterii, & Colon convellit. Destillationibus ii magis expositi sunt, quibus, cum subjecto viscere intemperanter calido, puta corde, vel jecinore, vel renibus, caput natura imbecillum est. Idem, quem dixi, morbus ægerrime in sene maturescit, itemque in eo cui simul continuo caput dolet. Nullum anni tempus æque opportunum destillationi, atque autumnale est: tum enim varie, sæpeque cœlum mutatur, quæ res, judice Hippocrate, maxime destillationes movet. In eodem morbo, pro valetudine est ad nares, vel ad os fluxionem verti.

Magnis & variis casibus oculi nostri patent. Ex quibus magis in usum venire medicis consuerunt suffusio, & lippitudo. Incipiam itaque a suffusione, quam Græci ὑπόχυμα nominaverunt. Visio paulatim hebescit, primumque assidue observari oculis videntur quasi pusilli culices, vel muscæ, vel alia lucentia, caliginosaque rerum simulacra, incerto motu huc illuc acta. Suffusio.

Interdum veluti tenuia quædam filamenta, aut telæ araneorum offeruntur. Aliis lucernam intuentibus, cingere eam tanquam circuli quidam obscuriores videntur: post hæc pupilla turbida esse incipit, & tenebrosa, & male serena.

Denique pro suffusionis ob pupillam figura, variæ offeruntur rerum imagines: tantisper autem hæc ista interposito tempore crescunt, donec crassescente materia, totus aliquis cœcus fiat. Fere autem id vitium, neque incipit simul in utroque oculo, neque simul, vel simili modo cernitur: interdum alterum occupat duntaxat. Semper autem ubi natum est, immoratur, assiduis rerum simulachris oculos illudens. Quibus nominibus ab eo suffusionis differt genere, quod ab stomacho proficiscitur: id enim intermittit, & remittit, si curata concoctione prospectum stomacho est: invalescit autem, vel revertit, si is cruditate labefactatur. Quinetiam eodem tempore, eodemque modo ambos afficit oculos, quod si quis intuetur, nihil in sese habere obscuritatis, vel concreti humoris comperiet. Vera oculorum suffusio, si longa vetustate occupatur, curari non nisi acu potest: quod tamen auxilium, nisi eo quoque tempore adhibetur, quo id quod concrevit, satis firmum sit, ut subjici acui possit, anceps esse solet. Ergo si quid accrescit, perfrictum diducitur, & sic manens, iterum non contrahitur: tum si æger quoque visione penitus non caret, sed quædam etiamnum rerum simulachra cernit, itemque si malum nondum tertium annum, vel quartum, vel quintum superavit, scire licet, nimis recens id esse, & acui inidoneum. Propter vetustatem autem curationi reluctatur, semelque ablatum, protinus recurrit, quod clauso oculorum altero nullis aut compressionibus, aut perfrictionibus dilatur, simulque omnem semel visum abstulit. Ceterum id tuto curari posse videatur, quod ubi perfricatur, diducitur, iterumque rediens jungitur, coloremque exhibet obscure album. Nam quod nigrum, vel lividum, vel vehementer flavum est, id neque medicina curari, neque acu potest. Porro quæ suffusio oculis propria, nihil unquam concrescentis materiæ intuentibus exhibet, sed penitus serena est: ea perpetuam cœcitatem invehit, nullumque remedio locum præbet.

Lipitudo. Lippitudo autem, Græcis ὀφθαλμία dicta, sic cognoscitur. Vehemens oculos urget inflammatio, cum multo dolore, & tensione, & tumore, & ardore, & rubedine: interdum tanta etiam cum punctione, ut oculi tanquam ab infixa acu, aut spina stimulari videantur. Iidem fervente lachryma implentur, sequiturque pituita modo paucior, modo uberior. Sed & sordes quædam majoribus angulis oculorum inhærescunt, & ubi gravius malum est, vicina etiam loca ad malas usque attolluntur, circum circa arteriæ vehementer pulsant, ipsa inflammatio ex oculorum angulis in omnem adhærentem membranam diffusa est. In hac tenues oculorum venæ turgent, conspicuæque redduntur hæ, quæ per sanitatem in oculorum albo fuerant obscuræ. Fere autem quod toto oculo album esse debebat, rubescit. Hic morbus tum maxime metui solet, cum secunda valetudine sæpe tempora dolent, noctuque corpora insudant, & frons prurit. Principium autem morbi esse ostenditur, quamdiu tenuis ex oculo pituita fertur: ubi ea crassescit, albaque fit, incrementum esse: ubi tota crassa, multaque est reddita, perque somnum oculos veluti glutine oblinit, venisse jam statum significat: declinatio est, ubi & pituita, & signa morbo propria minuuntur. Optimum autem est simul & lachrymam, & pituitam, & tumorem esse cœpisse, sic ut lachryma non multum calens pituitæ albæ, ac molli permista sit, & tumor levis, non tamen perdurus. Tum namque palpebræ per quietem conglutinantur, neque dolores æque afficiunt vehementer: ipse morbus tutus, ac minime diuturnus est. Quod si autem lachryma multa, & fervida est, paucissimaque pituita, tumor tamen exiguus, vitiumque in altero oculo est; scire licet, dolore id

at-

atque periculo multo carere, sed casurum in vetustatem esse, neque solvi ante vigesimum diem posse, multis ad quadragesimum usque durare, quibusdam etiam ad ipsum extendi sexagesimum consuesse. Itaque tanto spatio formidari etiam exulceratio solet. In omni autem lippitudine, pituitam, quæ fertur, albam esse oportet, & mollem, & lachrymæ perfusam, maxime ubi in propinquo judicatio est. Pituita aridior dolorem quidem abunde movet, ac citius, nisi si quid exulceravit, definit. Nullum vero habere periculum tumor magnus solet, si expers doloris, & siccus est.

Quum dolorem exhibet, malus est, si siccus est, metusque fit, ne exulceretur oculus, ac concrescat. Sed & male securus tumor est, cui lachryma jungitur, atque dolor. Ubi enim lachryma fertur calida, ac salsa, periculum exulcerationis & pupillæ, & palpebris affert. Jam si tumor quidem consedit, at copiosior diu profluit lachryma, scire licet, eversionem palpebrarum viris instare, fœminis autem, atque pueris etiam, exulcerationem. Lippitudine affectum alvi corripi profluvio, bonum. Si lippientibus caput assidue, longoque tempore dolet, futuræ cœcitatis metum denunciat. Interdum lippitudo ex uno oculo in alterum, quadam veluti contagione transit, idque ominis non mali esse creditum est.

Ab oculis ad nares descendam. Ex his cruor tanto impetu interdum fertur, ut hominem inanitione exanimet. Tum certe color corporis pallidus fit, aut lividus, aut subviridis, extrema vehementer refrigescunt, & mortis proximæ nuncia oritur syncope. Quibus sæpe e naribus sanguis fertur, his fere aut lien tumet, aut caput dolet, aut caligines oculorum, suffusionesque fiunt. Si pueris sanguis e naribus fluxit, dein fluere procedente ætate desiit, necessum est eos vel gravi articulorum exulceratione affici, vel gravi demum morbo debilitari oportere. Cui fauces sanguine interdiu, noctuque replentur, sic ut neque caput, neque præcordia doleant, sed nec tussis, nec vomitus, aut febricula antecesserit, hujus in naribus, aut in faucibus ulcus est. Sanguinem ex contraria regione erumpere, malum: ut in liene magno, si dextra nare emanat: aut in jecinoris inflammatione, si sinistra. *Sanguinis e naribus fusio.*

Nunc de faucium morbis dicam, primumque de tumore tonsillarum, qui deglutitionis molestia plus terroris, quam periculi exhibet. Is tumor intuenti, tangentique intus obvius est, moleque sua impedit, quominus homo potionem, salivamque possit suam devorare. Qualiscunque hoc loco rubor, aut nullus ardor est. Sæpe hic tumor inflammationem adsciscit, tumque dolor & ardor, & major rubor, & sitis, quorum nihil in superiore vitio animadvertitur, adsunt. Facta, ruptaque suppuratione, materia in fauces fertur, oriturque ulcus sordidum, cujus putri nidore ipse quoque spiritus fœtet. *Tonsillæ.*

Columella etiam, ubi vel laxatur, vel (quod rarum est) inflammatur, animadversione non indigna est. Ea e palati extremo propendet, inque fauces, & gulæ caput fertur. Itaque hæc loca titillatione quadam afficit, metuque præfocationis sollicitat. Crescente inflammatione, ima ejus pars grandescit, summa tenuis est, tumque malo Hippocrates τῆς σαφυλῆς, id est, uvæ nomen dedit. Raro his morbus, si protinus ab initio recte curari cœpit, hominem tollit. Columellam ita, ut dixi, tumidam, & rubentem, magno periculo incidi, Hippocrates scripsit: gravior enim hinc inflammatio, & sanguinis profusio sequuntur, maxime si succis plenum corpus est. Quibus præsecta est Columella, his pulmo facile læditur, fereque eos homines tabes perdit.

Proximum est, observationes anginæ, quam Græci συνάγχην dixerunt, *Angina.*

proponere. Sub hoc malo fauces, id est, extremæ gutturis, gulæque partes, quibus cibus, spiritusque introfertur, inflammantur: fit spiritus hoc nomine difficilis, molestaque deglutitio, sic ut interdum sumta pocula per nares resiliant: accedit autem acutissimus dolor, tumor, rubor, calor, & febris, aerisque frigidi cupida attractio. Levissimum malum est, ubi tumor tantummodo, & rubor in sola cervice, ejusque musculis insunt, cetera non sequuntur. Eo gravius est, tum in hisce locis, tum in faucibus interioribus, tumorem, calorem, ruborem, doloremque versari. Pene gravissimum est, foris nihil horum esse, omnemque morbum intus consistere, ubique (valide depressa lingua) speciem ruboris, tumorisque esse, semper aut vehementissimum dolorem, ac summum strangulatus metum accedere. Porro mortifera est, atque omnium horrendissima angina, citissimeque incidit, & necat, quæ neque in cervice, neque in faucibus quicquam conspicui vel tumoris, vel ruboris exhibet, simulque summi doloris tormentum, & vehementem febrem, atque tantum non præsentem suffocationem infert. Tum profecto oculi vertuntur, & rubent, & veluti iis qui strangulantur prominent: vox impedita nihil significat, & qualis catulorum est, tenuis editur: os apertum hiat, frigidi aeris cupidum, ex eoque spumans saliva movetur: lingua exeritur, crebroque, ut in anhelis propter laboris impetum equis, agitatur: potui datus liquor per nares remeat: labra livescunt: cervices rigidæ contractæque sunt: ipse æger totus inquietus est, crebro e cubili exilit, moleste supra dorsum, commodius recto collo atque capite cubat; videt, auditque obtuse, & præ suffocatione non intelligit quid audiat, quid dicat, aut gerat: tandem vero strangulatu, atque syncope oppressus, perit: id quod horis a cœpto morbo octodecim, integra mente atque sensu quibusdam accidisse, doctorum virorum observatione constat. Semper autem sub hoc casu, mors vel primo die, vel secundo, vel ad summum quarto occupat. Salutis in angina signum facilis spiritus est, facilisque salivæ, ac potionis deglutitio, febris non vehemens, quies, somnus, levamentum doloris, ceteraque iis contraria, quæ superius comprehensa sunt. Æque bonum signum est, ruborem, tumoremque quam maxime foris in collo, & in pectore consistere. Tum namque extra ferri morbum sciendum est. Perniciosum autem est, tumores sine bonis signis, sine manifesta causa desiisse, itemque præcordii dolorem sine judicatione sub infirmis viribus, atque corporis torpore coortum esse: siquidem tum latenter mors adoritur, tametsi perquam recte habere se æger existimet. Omnia autem in eodem morbo pestifera sunt, quæ non manifestum dolorem exhibent, neque in collo (ut modo proposui) neque in faucibus evidentem tumorem. Si autem tumor, atque faucium rubor est, ingens quoque periculum ostenditur: sed morbus longior erit, utique si major rubor est. Morbus quoque producitur, ubi & fauces, & cervix, & pectus simul rubent: quem casum fere secunda valetudo sequitur, modo rubores non intro recurrant, id quod tum metuendum est, cum subito hi evanescunt, simulque pectus grave fit, ac difficiliorem homo habere spiritum incipit. Tum profecto malum ad pulmonem vertitur, & delirium movet, & pulsum facit undosum, intraque septimum diem occidit, aut certe aliqua parte suppurat, nisi subinde pituita tussi educatur. Suppuratio autem pectoris ex prægressa angina ita noscitur. Faucium dolor sine certa ratione subito desiit, febrisque multum remissa est, insolita gravitas pectori juxta septum transversum accessit, vehemens etiam tussis, ac fere per omnia sine

spu-

ſputo ſicca eſt: Aliud genus oritur febris inordinatum, languidum, atque hecticum. Jam autem cum in angina repente evaneſcit rubor, idque die non judiciali, ac neque tumor extra vertitur, neque pus tuſſi exſcreatur, æger autem quietus, ac ſine dolore eſſe cernitur, ſcire licet aut mortem inſtare, aut reverſurum ruborem eſſe. Periculoſum etiam eſt, non cito concocta exſcreari, ſputumque violenter educi, idque viſcoſum, craſſum, vel valde album eſſe. Æque malum eſt ſubaridum, multumque tuſſim, ac lateris dolorem movens, & quod inter potandum per tuſſim ſubemergit. Angina omnis, per judicationem alterius morbi orta, lethalis eſt. Obſervatur autem & aliud eſſe genus anginæ, quam notham dicimus, neque acutorum accenſemus numero morborum. Ea frigidum humorem ſecuta, febris eſt expers, nullum autem neque ruborem, neque ardorem, aut febrem, aliquem tamen dolorem exhibet. Illud vitium, ut longius, ſic & tutius eſſe conſuevit. Angina notha.

Vulneratis cerebri membranis, ſequitur bilis vomitus, & dolor incidit non levis, qui intento ſpiritu, & adductis maxillis creſcit. Ipſæ cruorem nares, & interdum aures fundunt: aliis trux vultus, aliis oculi, quaſi roſoluti huc illuc moventur, ſenſuſque omnis, velut attonitus, ſtupet: nec parum multis, nervorum accidit diſtentio. Accedente poſt hæc inflammatione, febris oritur, itemque delirium, ſub quo multi faſcias, quibus deligatum eſt caput, lacerent, & nudum vulnus frigori exponunt, omnia citæ mortis præſagia. Ipſo autem percuſſo quoque cerebro (quod facilius plena incidit luna) hæc ipſa, quæ propoſuimus, graviora ſunt omnia, oriturque ingens delirium, vel tertio, vel quinto die. Quinetiam ipſius interdum excidit cerebri particula. Quod ſi ad hujus quoque partis ventriculos telum, maximeque per transfoſſos oculos penetravit, protinus homo vitam amittit. Nemo eorum quibus vulneratum cerebrum eſt, redire ad ſanitatem poteſt. Ubi aliis partibus caput ictum eſt, optimum judicatur febrem non eſſe, neque auribus cruorem, vel naribus, vel ore promanaſſe, neque inflammationem, neque ullum ſimul dolorem acceſſiſſe. Si autem quid horum inciderit, tutiſſimum eſt inter ipſa incidere initia, neque diu tamen immorari. Conducit etiam ſub acutis doloribus inflammationes apparere, & pus in ſanguinis eruptionibus ferri. Ceterum peſſimum eſt ſtuporem, aut delirium acceſſiſſe: itemque lethale, febrem die quarto, aut ſeptimo, aut undecimo eſſe cœpiſſe. Itaque pereunt plerique omnes, ſi quarto die febris orta eſt, ad undecimum; ſi ſeptimo, ad decimum quartum, aut ad decimum ſeptimum; ſi undecimo, ad vigeſimum. Vulnera membranarum.

Obſervationes in vitiis pectoris, & cordis utiles.

PEctus lateribus cingitur, intus pulmo atque cor ſunt. In his varia genera morborum fiunt, quæ nunc proponam. Incipiam autem a laterum inflammatione, quam Græci πλευεῖτιν dixerunt. Ea has notas habet: Pungens atque diſtendens dolor latus exercet, iſque modo ad jugulum, & ad claviculam, modo ad præcordia, pro ſitu morbi, procurrit: febris adeſt acuta, & continua: & ſpiritus difficilis, frequens & parvus: accedit etiam tuſſis, initio quidem ſicca, qua nihil expectoratur, ſed mox fere humida ea fit, ex locoque affecto ducere aliquid incipit. Id primo flave coloratum, poſtea rubrum, ac cruentem, dein maturata inflammatione, purulentum eſt. Pulſus autem frequens eſt, & inæqualis, durus, tenſus, neque nimis magnus. Hunc morbum (ut ſi quid aliud) Πλευεῖτις

ſpu-

ſputa bona cito, facileque rejecta, & ſalubrem fore, & brevem oſtendunt. Itaque eſſe id malum in principio ſtatuitur, dum nihil exſcreatur de latere affecto: ſed tenuis ſolummodo e pulmone pituita, vel craſſum quid, & tenax, & rotundum, idque cum difficillima tuſſi fertur.

Incrementum morbi dicitur, ubi ſputum jam utcunque concoqui cœpit, majorique copia, & facilius flavum educi, & ex liquido magis craſſeſcere, & ex cruento magis album fieri.

Status autem ex plurimo cognoſcitur ſputo, eoque albo, & æquabili, quod & prompte rejiciatur, & maxime dolorem levet. Declinatio deficiente dolore, & ſputo, & febri, ſimilibuſque aliis animadvertitur. Sed ſputi ubique intueri notas oportet. Optimum enim id eſſe judicamus, quod modo in ſtatu eſſe hujus morbi propoſitum eſt. Proximum eſt id, quod ſtatim flavo admodum miſtum eſt. Quod ſi non protinus, at longe poſt dolorem educitur flavum, vel non miſtum, multamque tuſſim movens, malum eſt. Flavum autem ſanguine miſtum non multo, in principio quidem ſalutare eſt, ſeptimo vero die, aut poſt, minus tutum. Subcruentum ab initio malum non eſt. Sincerum autem, vel cruentum, vel flavum, periculoſum eſt, ſic ut hoc tamen deterius illo ſit. Malum id etiam ex cruda pituita album: tum viſcoſum quoque & rotundum inutile eſt. Eo deterius eſt id quod ex virore valde pallidum eſt, itemque quod ſpumoſum, & quod lividum, vel æruginoſum eſt. Muſcoſum autem, quod ad concoctionem cito colatur, idque intra quintum diem, tutius eſt. Vehementer autem cruentum periculoſum eſt. Sic autem ſe res habet. Omne ſputum quanto magis commiſtos, non inter ſe deductos colores habet, tanto deterius eſt; & tamen nihil pejus eſt, quam ſincerum id exſcreari, ſive flavum eſt, ſive cruentum, ſive glutinoſum, ſive ſpumans. Quod ſi ita meracum eſt, ut etiam nigrum ſit, præcipueque ſi una etiam fœtidum, hoc ipſum omnium peſſimum eſt.

Omnia vero mala ſputa ſunt, quæ dolorem non ſedant: optima, quæ ſedant. Quicunque incipiente hoc morbo ſputum exſcreat omnino purulentum, is tertia die, aut quinta perit: quod ſpatium ſi tranſit, haud multo melius valens ſeptima die, aut nona, aut certe undecima, incidere in ſuppurationem poteſt: Etſi perquam raro obſervatum eſt, quenquam ſupra diem duraſſe quartum decimum, qui purulenta ſeptimo, aut ante ſpuerit. In omni lateris inflammatione, dolores magis fere interdiu, quam noctu leviores ſunt. Eundem morbum in nervorum rigorem, vel diſtentionem (illum τέτανον dicunt, hanc σπασμὸν) verti, peſtiferum eſt: æque ut in pulmonis inflammationem, quæ Græce περιπνευμονία vocatur. Ad cerebrum etiam aſpirare materiam, ibique delirium, amentiamque facere, mortiferum eſt. Idem exitium denunciatur, ſi morbus dorſo inhæreſcit. Tum autem rigor invadit, & febris, & moleſtiſſima tuſſis, ipſum dorſum, tanquam illata plaga verberatum, dolet, cumulataque fit cum ſuſpirio reſpiratio: pauca autem tuſſiendo eliduntur, modo ex virore pallida, modo etiam ſubcruenta: dolor in inguina incidit: tertio quartove die urina mejitur cruenta, totum corpus velut ex itinere laſſum eſt: mors occupat die quinto, aut certe ſeptimo: quem diem ſi morbus (quod tamen raro fit) ſuperat, ſaneſcit. Lateris inflammatio omnis ſenibus, & fœminis uterum ferentibus pernicioſa eſt, itemque iis quibus ſecundo jam, tertiove recurrit. Occidit autem hic morbus, aut magnis ſymptomatis, aut præfocatione, aut materiæ tranſlatione ad alium locum, unde inflammatio pulmonis, tabes,

bes, syncope, insania. Dixi sub quibus casibus certum exitium est: nunc, in quibus grave periculum vertitur, proponam. Ergo si sputum multum intus in pectore strepit, & tristior vultus est, oculi colore auriginis imbuti, ingens esse vitæ discrimen significatur. Periculosum quoque est nihil exspui, neque quicquam a pulmone extundi, sed plenum fervere in gutture. Æque malum est hominem ante probe spuisse, ac deinde ex toto spuere desiisse, sic ut subinde neque gravitas in pectore, neque dolor cessent. Metum quoque non levem facit pectus vehementer calens, extremis multum frigentibus, itemque increscens dolor, cum in latus vel infirmum, vel sanum cubatur, sic ut supinum esse ægrum necesse sit: adhæc longe post morbi principia infirmis jam viribus fusa alvus, ex qua non corporis inquietudo, non ipse spiritus levetur.

Æque grave discrimen est, si morbus dolores superne exhibet, aut in posteriorem corporis partem, aut si siccus is, & sine sputo est: nisi ipse tamen per se levis sit, ut parum materiæ videatur expurgandæ. In sinistro etiam latere plus periculi quam in dextro habet: verum in sinistro citius maturescit, & solvitur. Omne vero morbi hujus periculum, fere maximum esse, vel septimo die, vel nono solet. Atque hæc omnia terrere aliquo periculi metu possunt. At securitatis indicia sunt, protinus a primo die facile exspuisse, & flavum sputo mistum esse, eoque dolorem levari, non ægre hominem ferre morbum, facile respirare, ac sine siti esse, itemque strepitum in pectore non fieri: adhæc somnum, sudorem, urinas, alvumque probe habere: totum denique corpus æquali calore temperatum, ac molle esse.

Ubi hujus morbi dolores non conquiescunt, neque misso sanguine, neque sputorum exscreatione, neque victu, neque fomento, aut medicamentis; & tamen non lethaliter affectus æger videtur: scire licet suppurationem, seu abscessum fieri. Qui casus certissimus fuerit, si intra dies quatuordecim morbus sputo non depurgetur. Orta autem suppuratione, si ea post ruptionem omnis intra dies quadraginta exscreationibus tollitur, sanitas redit: si non tollitur, tabes sequitur. Quæ vero suppuratio sputo etiamnum bilioso orta est, sive id sincere biliosum, sive una cum pure est, majus periculum minatur, præcipue si, quum septimum jam diem morbus attigit, suppuratio ab hujusmodi fieri sputo cœpit. Metus enim est (nisi quid subinde intervenerit boni) mortem die decimo-quarto secuturam. Verum operæ pretium videatur, notas, quibus incipere suppurationem quis intelligat, proponere. Nihil, aut certe parum tussi, cujus magna tamen cupiditas est, exscreatur, simulque febris, & cum nova, insolitaque gravitate, dolores acrius urgent, idque cum alias semper, tum maxime per noctem: spiritus etiam admodum difficilis est; venæ sub lingua inalbescunt; malæ rubent; perit cibi cupiditas; crescit potionis desiderium; vigilia exercet; juxta claviculam & collum sudores fiunt. Quod si forte malum in vetustatem incidit, oculi etiam cavi redduntur, & in manibus adunci ungues, summique digiti refrigescunt: multis denique sudor toto corpore oritur, & in pedibus tumor. Quod suppurat ea quam afficit parte, inflammationem, doloremque movet, multoque quam proxima loca, calidius est: & si in partem aliquis non infirmam decubuit, onerare ægrum, veluti pondere videtur. Confecto jam pure, paulum quid & febris, & dolor remittunt, sæpe etiam, prout sensus judicat, desinunt: verum gravitas loci increscit, tussis vehemens, siccaque est, etsi ad hanc interdum humidum quid accedit, ex quo levari subinde homo videtur

At

At vere ubi jam turgens abſceſſus perrumpit, horror fit, ac vehementior febris, cor intremeſcit, hominiſque robur quaſi labi videtur, ſpiritus trahitur, ipſeque æger in ſermone conturbatur, offenſus inſpiratione: pulſuſque debilis fit, & tardus, & rarus. Sed ne hæc quidem, etſi horrenda videntur, terrere protinus debent, dummodo cauſa perrumpentis abſceſſus, non virium radicitus afflictarum contingant: utique ſi ſigna quoque in ſputo & ſimilibus cernuntur bona. Fere enim ſequitur, ut hæc iſta turba paulo poſt ultro quieſcat. Quo autem temporis articulo abſceſſus rumpitur, tum transfluere aliquid profundo in pectore, prout varie corpus reclinatur, apparet, atque hinc pus educitur modo purum, modo fæculentum. Ruptiones raro fiunt decimo-quarto poſt cœptam ſuppurationem die, rariſſime ſeptimo, plurimæ in vigeſimum incidunt, aliæ ad quadrageſimum, nonnullæ ad ſexageſimum etiam perveniunt. Supputandum autem ab eo die eſt, quo quis gravitatem loci affecti pro dolore ſenſit, ceteraque ſuppurationis habere ſigna cœpit. Hæc ſigna (inter quæ præcipua potentiſſimaque, febris eſt, & poſt hanc ſpiritus difficilis, & dolores) quo plus exhibent afflictionis, hoc eruptio fuerit celerior, quo illa mitiore ſunt, eo hæc ipſa fuerit tardior. Itaque fere ſequitur, ut ſi ab ipſo principio vehementior tum dolor, tum tuſſis, tum ſpiritus difficultas fuit, abſceſſus circa diem vigeſimum, vel ante erumpat. Raro quidem, at interdum tamen, abſceſſus tum lateris, per inteſtina & alvum, tum pulmonis, per veſicam cum urinis expurgari viſus eſt. Sæpiſſime autem, ac tantum non perpetuo, ſeſe inane exonerat pectoris ſpatium, ex quo materia intra diem quadrageſimum tuſſi rejicitur: quod ni fit, tabes, ut proxime dixi, ſuccedit. Ex rupto abſceſſu maxime ſine metu eſt is, cui febris, eodem quo ruptio facta eſt die conquieſcit, ægerque appetere cibum incipit, & venter mollia, compacta, ac probe figurata reddit, & pus facile educitur, album, leve, inodorum, & ejuſdem per omnia coloris, & pituitæ omnis expers. Contra vero is perit, quem febris non defecit, aut quem, cum ſemel ea defeciſſe viſa eſt, iterum creſcens invadit: item cui cibi cupiditas amiſſa eſt, ſitis manet, alvuſque ex toto liquida eſt, & pus extuſſitur ex virore pallidum, vel lividum, vel pituitoſum, vel ſpumans. Quodcunque pus ſub imbecillis viribus copioſum eſt. Æque metuendum id quoque fuerit, quo ſpecillum, veluti ab igne, coloratur. Atque hactenus veram lateris inflammationem ſecuti ſumus, quæ ex ſanguine, eoque potiſſimum bilioſo inter coſtas, & has ſuccingentem membranam, aut certe in muſculis intercoſtalibus orta eſt. Verum non ut hæc, genuina, ſed notha eſt ea πλευρῖτις, quæ vel ex deſtillatione, vel ex flatibus, vel alioqui, etſi vera inflammatio quoque ut prima eſt, muſculos tamen occupat pectoris exteriores. In hoc morbi genere omnia inſunt mitiora, quam in vera lateris inflammatione. Verum dolor externa compreſſione ingraveſcit, moleſte æger in partem ſanam decumbit, in affectam facilius: pulſus, quamquam frequens, & inæqualis, nequaquam tamen (quia non afficitur membrana) aut tenſus, aut durus eſt. Porro dolor lateris acutus, tum ex deſtillatione pituitæ, tum ex flatibus, quantum in ſe eſt, febre caret, Flatus immaniſſimi doloris tormentum excitat, quod tamen fomentis, atque frictionibus levatur, & ſæpius etiam diſcutitur. Is dolor non uni inhæreſcit loco, ſed fere huc illuc per latus vagatur. Ubi autem deſtillatio humoris frigidi cauſam morbi dedit, evidens cauſa prægreſſa eſt. Nam primum cervices, vel ſcapulæ doluerunt, hinc materia ad pectoris externos muſculos delata ibi dolorem, quidem dico lateris, movet, qui & preſſu creſcit,

Pleuritis notha.

frequentes vomitiones fiunt. At ubi tenue intestinum morbum sustinet, quoniam id magis sentit, sæviorem quoque doloris sensum exhibet, & celerius occidit, ejusque rei causa hic ipse morbus acutus est, prior esse longus potest. Adhæc sub volvulo dolor magis tum dextra, aut sinistra parte vagatur, magis ab umbilico superius tendit, magisque curatur per os sumtis medicamentis, quam alvo injectis. Magis etiam subvertitur stomachus, & crebriores vomitiones fiunt, promptiusque delirium est, & frigidi sudores, & syncope, quam ubi in colo vitium est. Jam vero multis etiam signis, & coli & renum inter sese consentiunt, dissentiuntque dolores: adeo ut, nisi arenula vel calculus exturbatur, sæpe renum cruciatus, specie colicorum, medicos etiam gnaros artis fallant. Ergo his differentiis uti licet. Nausea, & vomitus, & cibi fastidium magis urgent laborante colo, dolorque fere a dextra parte inferne incipit, & sursum ad sinistram ascendit. Idem sæpe veluti circumire in omnem ventrem videtur, & plurima loca occupare, modo hic, modo alibi violentior. Dolor autem renum eodem stabilis loco est, nisi quod interdum ad coxendicem, vel ad testiculum, qui e directo est, pervenit, fereque alterutrum latus juxta renem occupat.

Idem, etsi perinde ut coli dolor, non æque tam efficaciter ducta clysteribus alvo, & emissis flatibus, remittitur: urina denique primum tenuis, pauca, & aquosa est, & interdum hæc tota supprimitur: interposito tempore uberior fertur, & crassa, & arenosa, & bullans. Itaque hæc etiam urina significare genus morbi potest quale sit, quoniam dolor interdum etiam colicus, ex vitrea potissimum natus pituita, uno esse stabilis loco possit: ut autem emictis arenulis renum dolor conquiescit, ita coli quoque cessat tormentum, frigido humore per alvum excluso. Illud etiam addendum videatur: multis frequentem renum dolorem esse, coli non item. Præter hoc ipsum, quod proposuimus, colici doloris genus, quod vere proprium est, & crudæ causas pituitæ, aut flatum sequitur, aliud nonnunquam posse reperiri fatemur, cujus acris materia, ipsaque effectrix fit bilis. Tum febricula oritur, & vehementior sitis, & æstus, & vigilia. Ipse dolor non in variam regionem ventris divagatur, sed unicam fere occupat duntaxat, idemque semper dejectione intenditur: urina admodum biliosa, atque acris est: noxius etiam est calidarum tum epularum, tum potionum usus. Magis stabilis uno in loco dolor esse coli solet, ubi id intestinum inflammatione cingitur, estque hoc genus morbi atrocissimum, soletque non raro in volvulum transire. Valida febris multo æstu, ardoreque afficit, intus juxta morbum pulsatio est, oriturque sitis, nausea, ac vomitus, præcipue biliosus, ex quo tamen nihil dolores levantur. Alvus nihil reddit, & ipsa interdum retinetur urina. *Coli inflammatio.*

Observatum a doctis hominibus video, gravissimis etiam doloribus urgeri peritonæum consuesse, vel certe has membranas, quæ abdomini ventrisque partibus obtenduntur. Hi dolores, etsi nullo jure ad coli tormentum pertinent, quoniam tamen æque graves sunt, ac pene similes, neque etiam spatii locorum multum dissident, eos hic quoque ponere recte posse videor. *Peritonæi dolor*

Sunt autem hi, ut gravissimi, sic admodum diuturni, neque ullis remediis, quæ coli debentur doloribus, mitescunt; sive datum medicamentum fuit, sive adhibitum fomentum, sive subtus injectus clyster. Fere autem longas febres, & ea genera excipiunt morborum biliosorum, qui non facile solvuntur. Sæpeque veluti quadam indicatione visi sunt continuas

febres,

febres, & tertianas, & quartanas hi dolores finivisse: idque ita tamen; ut longo post tempore, qua die febris esse accessio solet, eadem hi dolores quoque increscerent.

Lumbricorum, quos Græci communiter ἕλμινθας appellant, non una omnium forma est. Alii longi & teretes sunt. Alii breviores & ad speciem seminis concurbitæ lati. Alii exigui sunt, tenues, simulque teretes, ἀσκαρίδας Graece dicunt. Communes hæc notæ sunt duorum priorum. Per somnum dentes strident, multaque saliva ex ore defluit, quam homo sæpius tum quoque devorare, quasi mandens aliquid, videtur: vigilanti sæpe pruriunt nares: & multa infesta sitis est, quæ poculis non sedatur: interdum venter distenditur cum murmure, atque multa torsione, idemque non raro, ac si hydrope affectus homo esset, inflatur: acceditque subinde lævitas intestinorum, oculorum suffusio, pallor faciei, sudorque frigidus ac male olens. Nonnunquam ipsa etiam incipit affici mens: verum æger tum festucas non legit, ut in acutis accidit febribus, neque gravem dolorem capitis sentit. Ipsi subinde lumbrici modo per os, modo per alvum, & interdum naribus etiam redduntur, iidemque noctu esse molestiores, quam de die solent. Per inediam autem maxime sursum repunt, tumque intestina, & præcordia, & stomachum morsionibus sollicitant, simulque animi subinde inferunt defectionem, vel præfocationem, vel tremorem, vel morbum comitialem, vel ipsam denique syncopen: quibus malis sæpe pueri oppressi, extinctique fuerunt. Præter hæc quæ proxime dixi vitia, etiam & coli dolorem, & caninam appetentiam, & boulimon, & cordis palpitationem a lumbricis fieri animadversum est. Fere autem longis proprium est, ut in gracilibus intestinis gignantur, utque hæc morsibus per inediam impetant, & interdum in ipsum procurrant ventriculum, tumque dolorem moveant, & nauseam, & vomitum, & singultum, siccamque tussim, & tenuem brevibusque molestam intervallis. Iidem, cum forte ad stomachum perveniunt, difficilem deglutionem reddunt. Inter hæc autem alii per somnum edito clamore expergiscuntur, & exiliunt e cubili, iterumque protinus sopiuntur. Alii inter dormiendum linguam exerunt, aut dentibus strident, aut aliena loquuntur, simulque vario decubitu corpus jactant. Pueri etiam sic formant os, ut quasi eo tenere mammæ papillam, ac devorare aliquid videantur. Multis oculi sanguineo rubore imbuuntur, itemque malæ: verum is rubor post paulo perit livore e novo victus.

Pulsus inæqualis est, obscurus, deficiens, & recurrens. Nonnullis venter corruptum cibum dejicit, & flatibus intumescit, reliquum corpus sine probabili causa extenuatur. Si febris incidit, ea sine ordine, ac certe lege increscit, ac ter quaterque die vel nocte temere recurrit, non sine ingenti extremorum frigore. Minus in longis lumbricis periculi, quam in latis est, solentque his etiam illi esse frequentiores: præcipue vero pueros ab ipsa exercent infantia ad puberem usque ætatem. Lati autem lumbrici, qui vel in cœco intestino, vel in coli cellulis nascuntur, ut multa quoque habent, quæ esse familiaria longis dixi; sic soli assiduis morsibus hominem fatigant, & ingentem, insatiabilemque cibi cupiditatem inferunt: ut primum enim assumtum alimentum est, id ipsi continenter depascunt, quo jam consumto, mordere intestina protinus incipiunt. Sæpe hi intus magna mirabilique inter se serie cohærent. Corpus autem quod occupant, macrum, imbecillum, atque inæquale reddunt. Porro ubi tenues lumbrici, quos Ascarides nominari dixi, intus versantur, in ano scilicet, ac recto intestino, multus in his locis pruritus est, ex quibus

bus interdum emergunt, & in femora, natesque quoquoversus prorepunt: sæpius in dejecto stercore cernuntur, id quod adultis etiam hominibus non infrequens est. Inter hæc assidua oritur desidendi cupiditas: homoque post redditam alvum rectius habet. Communiter autem omnis generis lumbrici pueros sæpius exercent, utique si multa cruditate onerantur, vitiosisque cibis longo ante tempore, ut caseo, fructibusque fugacibus usi fuere.

Hæmorrhoides.

Nunc de eo ani vitio loquar, quo venæ, quæ in eum explicantur, sanguinem sine modo fundunt, Græci αἱμοῤῥοΐδας nominaverunt. Tametsi æque etiam præter naturam sit, sanguinem in hæc loca delatum, pro consuetudine inde vacuari non posse. Itaque cæcam hanc esse hæmorrhoidem dixerunt, quæ intuentibus non patet, ac vehementem in ano dolorem, maxime ubi durum alvi excrementum exprimitur, movet. Is dolor interdum adeo gravis est, ut ani inde sequatur inflammatio: ubi vero aperta hæmorrhois est, sanguinem semper in conatu, maximeque post extremam alvum, interdum etiam ultro fundit. Is sanguis seorsim primum melancholicus, dein purus ac rutilus exit, interdum, quia in vacuo recti intestini concrevit, formam grumi rubentis habet. Itaque ab eo quoque differt, quem vel mesenterium, vel jecur, vel loci superiores fudere. A mesenterio enim non multus fertur, ab jecinore infirmo verus sanguis non defluit, sed dilutus atque aquæ, qua carnem quis laverit animantis nuperrime mactatæ, similis. A ruptis aut patefactis superiorum locorum venis sanguis manat picis specie retorridus, ac niger. Externa hæmorrhois ex ano conspicua utcunque prominet: quæ vero intus occulitur, ea sine omni fere dolore, sine tumore cruorem exprimit, isque cruor simul cum ejectione exit, excremento alvi nequaquam mistus. Hic fluor si nimius est, ingens periculum habet: tum vires hominis consumuntur: vividus faciei color perit, gravitas in coxis, & multa in cruribus imbecillitas est: ipse qui profunditur cruor, non jam amplius ater, atque crassus, sed purus ac rutilus est, necessarius naturæ thesaurus. Itaque si hoc vitium vetus esse cœpit, principium hydropis præbet. Nihilo leviora pericula fiunt, ubi in iis hæmorrhoides supprimuntur, qui sanguinis profluvio imbecilliores non fiunt, quique purgationis vice id, non morbi habent: scilicet inclinata in præcordia aut in viscera materia, subiti gravissimique casus incidunt, maximeque aut aqua inter cutem, aut tabes. Quare recte etiam præcepisse Hippocratem video, sic curandas hæmorrhoides esse, ut ex multis una maneat aperta. Cui mature fluunt hæmorrhoides, hunc neque lateris aut pulmonis tentare inflammatio, neque ulcera exedentia, neque lepra, vel elephantia, neque vitiligo, ac neque melancholia, aut quartana febris solet. His autem fere morbis rapitur quisquis fluentes hæmorrhoides intempestive curatas habuit. Melancholicis, vel renum morbo fluctuantibus, vel insanientibus hæmorrhoides fluere cœpisse, bonum est. Tum his etiam nimium suppressis, commodum est, aut menstruum erumpere, aut sanguinem e naribus ferri.

Ani inflammatio.

Anus etiam inflammatione cingitur, maxime si vel dura equitatio antecessit, vel cœcæ hæmorrhoides dolorem in eo nimium moverunt. Sub quo casu alvus propter ani tumorem difficillime redditur, & interdum multis diebus retinetur: maximus dolor inest, qui & compresso ano, & dejectionis nixu summe exasperatur. Ex eo malo febricula interdum oritur, utique si longo jam tempore nihil alvo redditur. Qui abscessus ab

inflam-

inflammatione gignitur, is sæpius in recti intestini cavum erumpit, tum ulcus fit, ex quo jam tum sordido pus fertur.

Fistula ani. Id ulcus propter loci naturam facile ac brevi in fistulam vertitur, quæ post difficillime remediis cedit; verum diutissime dolore etiam sedato, manat, pusque fundit ante primam alvum, aut certe, si media id dejectione fertur, excrementis non mistum.

Vulneratio gulæ, ventriculi & intestinorum. Novissimum id modo superesse videtur, ut notas proponam, quibus vulnera totius ejus itineris, quo cibus ab ore per anum fertur, observari possint. Ergo icta gula, neque epulæ, neque pocula transeunt, sed ut primum summi cœperunt, vomitione redduntur: accedit singultus, animi defectio, & interdum nervorum distentio. A percusso ventriculo, frequens bilis vomitus, atque singultus incidunt, quicquid cibi vel potionis sumitur, id protinus vomitur, pulsus elanguescit, tenues sudores extremis frigidis oriuntur, quos ipsa demum excipit mors. Communia vulnerati tum ventriculi, tum tenuis intestina indicia sunt, cibum, potionemque per vulnus ferri, & in vacuum labi abdominis spatium, inde ventrem, præcordiaque intumescere, & subinde bilem vomi. Cetera icta intestina, vel stercus, vel ejus exhibent odorem.

Observationes in vitiis mesenterii, jecinoris, & lienis utiles.

Tumor mesenterii sine inflammatione. NON levis mesenterii vitiis debetur observatio. In hanc enim sedem facile defluunt venarum superflua, indeque gravissimorum fiunt principia morborum, choleræ, melancholiæ, fluxionis alvi, torminum, mali habitus, atrophiæ, languoris, lentarum & errantium febrium, aliarumque difficilis notæ ægritudinum. Ubi hæc pars tumore citra inflammationem obsidetur, is fere primum laxus est, ac mollis, inde prorsus spatio siccatus, indurescit. Idem quoniam (ut etiam ipsa pars) sine dolore est, tactu maxime pressoque exploratur: alte enim intus esse sepultus animadvertitur.

Itaque ipsa quoque urget, arctaque intestina, & causam tardioris alvi præbet. Non ita tumor musculorum abdominis, non venter adipis mole prominens se habet. Neutrum enim intestina, vel alvum sollicitat: adeps etiam manu apprehendi, & distingui ab abdominis musculis potest: hi ubi tumorem sustinent, primo contactu occurrunt, tumque semper, ubi premuntur & interdum non pressi dolent. Foras item horum prominet tumor non pressu, sed blando tractu perceptibilis, & figuram, qualis est recti in abdomine musculi, oblongam habet.

Inflammatio mesenterii. Inflammatione etiam rapi mesenterium solet. Tum gravitas quidem intus, & nullus manifestus dolor inest: febris oritur levis, nullis molesta casibus gravioribus, ita ut sub ea vitæ etiam obire munia homini liceat: incipiente morbo, sanies per alvum rubra quædam fertur: orto abscessu, pus album defluit, sæpissime alvi permistum excrementis, interdum etiam sine mistione sincerum magna copia dejicitur, utique si morbus versus novissima vergit intestina. Certissimum est, id genus puris a solo ferri oportere mensenterio, quoniam ab aliis locis descendere sine dolore, vel sine mistione, vel sine febre vehementiori non potest.

Jecinoris intemperies. Nunc jecinoris proponam vitia, quæ generis varii, & multæ esse observationis solent. Si id viscus impensius calet, ut inedia inimicissima est, ita tamen cibi amittitur cupiditas, maximeque carnis: frequens etiam ac multa sitis est: ipse homo toto corpore calet, præcipue palmis

& plan-

facere hydrops solet: aut certe toto corpore pustulæ oriuntur. Quæ suppuratio ab angina, vel a pulmonis inflammatione nata est, fere utrumque pectoris sinum (qui mediastino distinguitur) occupat. Quam autem latus inflammatum fecit, ea illam solummodo quæ afficitur regionem prehendit. Sed quoniam de hisce suppurationibus abunde dictum suo loco est, nunc eas sequamur, quæ fieri etiam aliis de causis possunt. Ergo si e capite pituita destillavit, & initia huic invaletudini præbuit, primum quidem ea fere latenter in pulmonem lata est, tenui cum tussi, & sputo liquido, præterque morem salsiore: inter quæ levis interdum jungitur calor. Interposito tempore exasperatur pulmo, & ab inhærente ac putrescente pituita exulceratur, simulque gravitas oritur in pectore, dolorque ante, & retro, jamque magis corpus incalescit, totumque impotens fieri & extenuari incipit. Spiritus etiam tum cum sibilo quasi per arundinem trahitur. Et quidem quo magis inveterascit morbus, eo pus sincerius exscreatur, magisque febris invalescit, & tussis, sitisque vehementior est. Interdum ingens cibi aviditas, interdum vini meraci est. Nec raro sudoribus æger diffluit. Tandem autem pedes intumescunt, alvus inferne turbatur, sputum retinetur, atque homo moritur.

Qui sic laborat, is fere intra annum corruptus perit. Sub eo tamen casu, expectanda bona valetudo est, si prius pituita, quam ad pus ventum sit, exspuitur, aut si intra vigesimum diem (ut fere fit) intus maturata tum quoque sputo eliditur. Nisi enim hæc ista contingunt, vel tabes exulcerato pulmone sequi solet, si acris est humor, vel certe Asthma, si ignavus atque expers mordacitatis est. Porro fit etiam non raro, ut pituita de capite illapsa ad latus, membranis interclusa, adglutinetur, atque suppuret. Quo casu latus, ut plurimum, exardescit: spiritus multus est: vox rauca fit, qua parte corporis morbus est, ea pectus paulum incurvatur: tandem pedes, genuaque intumescunt, interdum horrores incidunt, sæpe copiosi sudores, semper imbecillus homo est, & modo calidus esse, modo frigidus deprehenditur: ungues etiam contrahuntur, & alvus calescit: ortaque præfocatione, vel certe viribus exhaustis, mors incumbit, nisi rupto abscessu multo prius, quam hæ notæ cernuntur, pus omne sputo vacuetur.

Ceterum si propter ruptam venam facta exulceratio pulmonis, atque puris collectio est, hæc signa comitantur. Sanguinis pars confestim spuitur, pars in pulmonem fusa computrescit, & in pus vertitur. Post sanguinis namque sputum, ut superius retuli, puris sputum est. Interposito spatio, alias pus sincerum, alias cruore mistum aliquo per tussim fertur. Quod si autem grandior, repletiorque vena est, sanguis interdum magna copia effunditur, atque hinc crassum pus exscreatur. Hujusmodi casus juniores citius prehendit, gravius afficit, & citius tollit quam seniores, tametsi, utrosque succumbere juxta necesse sit, utique si vetus jam malum est, simulque incipit affici caput, & corpus tabe consumi. Similis etiam suppuratio fieri a vulnere potest, quod aliqua parte in pectus illatum est. Sanguis enim in vacuum pectoris illapsus, non potest in pus non verti. Itaque idem incommodum non sine causa etiam metuitur, ubi sauciato pectore foris tantum, non item interiore parte sanatum vulnus est. Haud sæpe venæ pulmonis atque lateris, quibusdam veluti varicibus occupantur, tumque primum quasi acutus quidam incidit tractus, quem tenuis dolor & tussis arida sequuntur. Ubi jam diu vitium (ut fit) neglectum est, modicum sanguinis, ejusque subnigri (si e pectore morbus est) exspuitur: hinc idem majore copia sincerissimus venit, & post hunc,

pus ipsum, unde tolli hominem, ut in superioribus casibus monstratum est, interposito tempore contingit. Nunc in genere de suppuratis hæc addam: Si eo qui sic laborat concusso, multus intus auditur strepitus, scire licet, hunc ipsum minus habere puris, faciliusque spirare, & melioris coloris esse. Cui autem nullus fit strepitus rupto jam pridem abscessu, verum ingens spirandi difficultas est, & ungues livescunt, is pure scatet, ac brevi perit. Quod latus pus habet, id & gravius, & calidius est: ubi in id quod sanum est cubatur, major tussis, majorque angustia, & gravitas est: ubi autem in infirmum aliquis decubuit, tum hæc ista, quæ proposui, minuuntur, tum melior sequitur somnus, magisque materia & maturescit, & exspuitur. Febres intermittentes suppurationem secutæ, cum multis esse sudoribus consueverunt. Suppurare dolores juxta præcordia & pulmones, periculosum est. Fereque sequitur, ut cum omnis longus tumor ad suppurationem spectet, tum is maxime, qui his locis inhærescit. Si quum uritur aut secatur aliquis propter hunc morbum, pus universum, semelque effluxit, certa mors sequitur. Quod si paulatim moderatis portionibus emissum, subcruentum est, vel lividum, vel nigrum, itemque cœnosum pariter ac fœtidum, æque certum perniciei indicium præbet, magisque, si una etiam syncope comitatur. Sperare salutem id jubet, quod sub viribus non infirmis purum, album, & æquale est. Sollicitato in pectore per multam tussim pure, si nihil tamen ejus redditur, homine jam tum imbecillo, mortiferum est. Per eundem morbum, si, cum quis rectius habere videtur, sputum exscreat graveolens, maximeque ubi carbonibus injectum ignitis est, hunc mali recidiva occidit. A puris sputo tabes & fusa alvus, mortifera sunt. Fere autem qui reliqua parte anni vitam infirmam traxerunt, eos autumnus tollit.

Tabes.

Proxima his vitiis tabes est, ea scilicet quæ exulceratum sequitur pulmonem, & cruentis exscreationibus succedit, Græci φθίσιν vocant: ubi ea incipit, frequens tussis est, & sputum sine dolore cruentum, idemque post sordidum, ac mox vere purulentum redditur. Tum corpus extenuari incipit, assiduaque, atque hectica febre affici, quæ sumptis epulis, & per noctem invalescit; per vehementes labores, aut tusses, vel iram, sanguis nonnunquam inter puris sputa exscreatur. Ubi crescit malum, perniciemque propinquam minatur, summum urget cibi fastidum, crescit potionis desiderium, oculi concavi fiunt, & nares acutæ, & tempora collabuntur; scapulæ foras veluti alæ prominent; summa pectoris gravitas est; pus injectum carbonibus, vel per se fœtet; curvi, pallidique ungues fiunt; capilli excidunt; profluit alvus; pedes intumescunt; pars subinde aliqua putrefacti pulmonis exit; sputum tandem penitus supprimitur, homoque perit. Longum hoc malum est, & certam ægrotis perniciem affert, eique magis opportuna ea ætas est, quæ anno decimo octavo, & tricesimo quinto intercedit. Corpora autem citius efficiuntur gracilia, pressi pectoris, & colli longioris, magisque si scapulæ macræ prominent, si intortæ tibiæ sunt, si frequentes destillationes. Autumno id malum & nascitur maxime, & occidit. Pueri facilius ceteris liberantur. Ex aliis minus convalescunt & virgines, & hæ fœminæ, quibus principium morbi retenta menstrua dedere. Fere autem is homo, de quo sub hoc morbo spes haberi aliqua potest, sputum exscreare debet album, per omnia æquale, tum substantia, tum colore, simileque etiam esse id debet, quod a capite in nares destillat. Optatissimum est, febrem non esse: secundum est, tantulam hanc esse, ut neque cibum impediat, neque

neque crebram sitim faciat. Bonum itidem est, coactam indies dejectionem esse, atque iis quæ assumpta sunt mole respondere. Pestifera contra cita alvus est, itemque vomitus frequens, ac præcipue cruentus. Cum in omnibus morbis incommoda tumida præcordia, tum maxime horrenda in tabe sunt. Signum quoque esse solet non bonum, si post lubricam alvum corpus prurigine afficitur. Jam etiam sputum mistum purulentum, idemque fœtidum, quod halitus etiam contagione imprudentes alios labefactat, assiduaque febris, & quæ opportuna cibo tempora eripit, & multam sitim movet, in tenui corpore certum esse periculum ostendunt. Æque pestiferum est pus aquæ, potissimum marinæ, non innatare, sed protinus ad imum sedere: aut id antea exspui solitum, nunc spui ex toto desiisse. Tum enim errare mens incipit, ac primo fere abhinc quatriduo mors occupat, peritque æger a cita alvo, ipso loquente, atque res omnes intelligente. Quare satis anceps fallaxque in hoc morbo novissimus vitæ articulus est. Idem malum magna ex parte a parentibus ad liberos transit: sic ut integras etiam familias veluti quodam hæreditario jure oppugnet. In his autem, alii prius cruentum exspuunt, inde pus: alii humorem diu liquidum & sufflavum, ac tandem sanguinem cum pure exscreant: alii latenter etiam, sine sanguinis sputo, sine signis momentaneæ destillationis prægressis contabescunt. Tabe vero, vel post sputum cruentum, vel sine eo tandem consumitur, quisquis infirmos natura pulmones, mollesque, & tenellos, & languidos, & vitiatos habet.

Aliqua etiam tussi debetur animadversio. Ea si ex illapsu fit humoris ex capite in asperam arteriam, pulmonemque ruentis, sentitur ipsis faucibus quædam quasi titillatio, & sæpe molestus ardor: ipse fit subinde difficilis spiritus: &, si quidem tenuis humor est, nihil aut certe quam minimum tussi eliditur. Solet etiam eadem sicca esse compresso septo transverso, aliisque partibus, quæ respirationi inserviunt: sequiturque alias etiam affectum jecinori, lienis, ventriculi, atque uteri: alias frigus externum, aut tuberculum, aut ictum pectori illatum. Ut autem humor præter modum tenuis, sic & nimium tenax, atque crassus siccam tussim facit: estque id deterrimum tussis hujus genus, quod virium sequitur infirmitatem. Permota enim intus materia, neque educta tamen, nihil mirum hominem, sub imbecillis viribus labefactatum, mori. Quæcunque tussis modico fit conatu, celerique ac facili materiæ eductione, cum multo levamento, & sine dolore, sive oculorum rubedine, optima esse censetur: quæ contra fit, pessima. Si, cum prius humida tussis fuit, nunc subito sicca redditur, sic ut pectus grave maneat; scire licet febris vel putridæ, vel hecticæ, aut pulmoni exulcerationis periculum instare. Omnis tussis mala, qua somnus aufertur. Inutilis etiam, quæ longo tempore frequens, gravisque hominem exercet, idque cum destillatione. Hinc enim sanguinis sputum, & tabes sequi consuerunt. Fere, ubi vitiosus pulmo, aut vetus intra pectus obstructio est, continua exercet tussis, nullis intermittens temporibus. *Tussis.*

Quæ vero a destillatione est, ea quibusdam intervallis, prout humor irruit, bis terve per annum molesta est. Si lentus intus humor est, vehementissima, eaque sicca fit tussis, qua nihil fere rejicitur: spiritus difficulter trahitur, idque cum quodam stertore ac sibilo, qualis audire in ipsa anhelatione solet, de qua nunc agendum est.

Difficilis spiratio multa sequi pectoris vitia potest, quorum observatio superioribus locis proposita est. Nunc notas ejus affectionis sequar, quæ propter humorem pituitosum pulmonibus infartum spirationem difficilem *Difficilis spiratio.*

 facit.

facit. Græci, ubi leve id vitium est, δύσπνοιαν vocant: ubi vehementius est, & spirare æger sine sono ac sibilo non potest, ipsi ἄσθμα, nos Anhelationem dicimus. Quod malum si ita crevit, ut spiritum difficillime, ac non nisi rectis trahi cervicibus sinat, recte Ορθόπνοια dicitur. Ergo in Anhelatione pectus grave est, & crebra veloxque sine febre respiratio: quæ adeo molesta est, maximeque inter laborem corporis, ut homo, ac si cursu agitatus esset, ob angustiam pectoris prope suffocetur, ejusque rei metu, toto subinde recto corpore, rectaque cervice nitatur, ad trahendum spiritum. Quinetiam is ipse spiritus, quoniam angustis itineribus effertur, quendam veluti sibilum tenuem movet. Præter hæc dolor aliquis in pectore, & in præcordiis versatur, interdum etiam in scapulis, isque modo intermittit, modo revertitur. Quibus omnibus tussicula etiam intervenit. Id vitium longa vetustate pulmones primum, concreta in grandinem pituita, & dein veris subinde calculis implet: quos tum secto corpore deprehensos, tum a vivis per exercitationes valida tussi prædurros rejectos, hordei, aut pisi magnitudine esse, quorundam observatione compertum est. Dispnœa sine omni incommodo trahere diutius potest. Anhelatio vero, atque Orthopnœa, etsi longa quoque sunt, gravia tamen esse possunt, sæpeque, ubi inveteraverunt, subito strangulatu hominem tollere. Eædem quibusdam temporum intervallis graves accessiones habent, quæ magis cœlo fieri humido ac frigido, maximeque inter multam crapulam solent. Quod si nova inter hæc quoque destillatio irruit, fere hominem præfocatione occidit. Ex quo ipsa quoque præfocans appellata est. Semper meliori utuntur valetudine, qui anhelationem patiuntur, per quietem corporis, per jejunium & sereno cœlo. Anhelationi magis expositi sunt hi, quibus frequens destillatio ac tussis est, præcipueque si senes sunt, & angustos pulmones habent. Plerisque etiam aliis accidere hic morbus solet, maxime his qui vel natura, vel otio, vel victus intemperantia redditi sunt obesiores. Anhelatio magna ex parte senes tollit: in aliis difficillime sanescit.

Anhelatio.

Periculosa tremula spiratio est, & pulsus inæqualis, inordinatus, intermittens, deficiens: & quidem quo gravius malum est, eo magis fit languidus & magis tardus. Pessima inter hæc syncope est. Ad extrema ventum esse testatur spiritus parvus, tardus, & frigus: itemque pulsus ex tardo factus nimis creber, & languidus, cetera ei, quem mox retuli, similis. Interdum observatum fuisse constat, Anhelationem in pulmonis inflammationem transiisse. Ex eodem morbo si factus aliquis gibbosus est ante puberem ætatem, perit.

Vulneratio pulmonis.

Ictus pulmo his signis innotescit. Sanguis ex ore spumans, ex plaga rubeus fertur: spirandi cum sono quodam difficultas est: commodius in vulnus ipsum cubatur: etenim tum nonnulli loquuntur, qui, in contrariam conversi partem, obmutescunt. Ex vulnere nisi quis primis temporibus extinctus est, febre atque marcore sensim consumitur, ac perit.

Vulneratio pectoris.

Transfosso pectore, cum quis exspirat, flatus e plaga exilit, vulneri si indita Aloe est, ejus percipit os amarorem.

Animi defectio.

Palpitatio cordis.

Nullum vitium terrere leviter debet, quod cordi accidit. Tolerabilis videri potest, modo brevis sit, animi defectio, quam Græci λειποθυμίαν dicunt. Scilicet non omnes semel (ut in syncope fit) vires collabuntur: sed spirituum tantummodo resolutio, ipseque fere, qui sic afficitur homo, præsentes audit, videt, agnoscitque.

Gravior cordis is morbus est, quod ipsum veluti concussum intremit, & palpitat. Græci παλμόν τῆς καρδίας, nos Palpitationem appellamus. Arteriæ

toto

toto corpore vehementer pulsant, nec raro etiam dilatantur, maximeque hæ quæ supra jugulum sunt. Idem morbus frequenter, ac præcipue per quietem corporis intermittit: at superfluit laboribus, meraciore vino, concubitu, balneis atque ira recrudescit. Palpitatio cordis si diutius trahit, periculum ostendit repentinæ mortis. Æque ea horrenda est, si crebro incidit, idque post solutos morbos, cum multa nausea, & bilis vomitu, qui vomitus neque nauseam, neque palpitationem cordis finit. Quibus autem hic morbus post menses aliquot, vel etiam post annum recurrit, eos ante senectutem omnes morte præveniri observatum est: alios quidem febribus fractos acutis, alios præcipite syncopa raptos. Idem vitium iis familiarius est, qui intra quadragesimum annum & quinquagesimum sunt, & quos flatuosa melancholia fatigat, & quibus atra bile ipse lien tumet. Syncopen autem palpitatio cordis, & antecedere, & in eam verti solet.

Syncope, quæ præceps est virium lapsus, pulsum abolet, aut certe summe rarum, & obscurum, penitusque formicantem facit. In ea vultus, qualis hominis est emortui, fœdus ac pallens apparet, vis sentiendi, movendique deficit, tempora, cervices, & pectus gelido sudore madent, extremæque corporis partes refrigescunt. Quæ syncope novam sequitur stomachi, multamque nauseam movet, tutior est, adeoque ἡ στομαχικὴ appellatur. Quæ vero sine causis manifestis, sine stomachi vitio, sed & crebra cum palpitatione cordis accidit, grave periculum minatur, & ipsi cordi primitus inhærescit, Græci συγκοπὴν καρδιακὴν nominaverunt. Hæc, & senibus, & convalescentibus, & quacunque de causa vehementer debilitatis familiarior est: soletque mortem, si frequenter incidit, repentinam referre. Quisquis enim sæpe, multumque, sine evidente occasione animo deficit, hunc recte Hippocrates scripsit subito mori consuesse. In eo morbo præsentis nota exitii est, facies livida, viridis, aut nigra: vel si naribus acre inditum medicamentum nullam movet sternutationem; adhæc si spiratio, atque ipse arteriarum pulsus prorsus abolentur, simulque caput in humeros, vel in pectus delabitur. Ut cordis palpitatio, si syncopem infert, mortifera est; sic multo magis syncope, si cordis secuta palpitationem est. *Syncope.*

Vulnerato corde sanguis multus extra funditur, utique si quæ majores vel arteriæ, vel venæ in eo percussæ sunt: pulsus elanguescit, color fit pallidissimus, sudor frigidus ac fœtens oritur, extremisque multum frigidis protinus mors irruit. Si sola cordis icta substantia, non item interior sinus telo violatus fuit, vita modo diem, modo noctem durasse visa est. At si in sinum quoque cordis adactus mucro est, protinus refrigescentibus extremis, præceps mors incumbit. *Vulneratio cordis.*

Ubi septum autem transversum vulnus accepit, sanguis spumans fertur, spiritus fit difficilis, & rarus, præcordia sursum contrahuntur, spina dolet, sputum editur cruentum, accedit delirium, & interdum tussis, novissime febris, & tabes (ut fit sauciis pulmonibus) hominem (nisi is inter initia periit) consumit. *Vulneratio septi transversi.*

Observationes in ventriculi vitiis, & intestinorum utiles.

INfirmum ex calore ventriculum sitis arguit assidua, qua frigida pocula expetuntur, itemque cibi fastidium, æstus, ructus nidorosus, & noxius calidorum, utilis frigidorum usus. Si frigiditas subest, contraria his *Imbecillitas ventriculi.*

quæ ſunt comprehenſa, incidunt. Humiditatis autem notæ ſunt, nulla vel pauca bibendi cupiditas, multa ſaliva, commodus ſiccorum uſus.

Contra res habet, ubi ſiccitas imbecillitatem fecit. Si vitiatus intus humor verſatur, nauſea urget, & vomitus, & ructus, maximeque ſumptis epulis. Cum flava intus coit bilis, ſupra ea quæ ineſſe calido ventriculo dixi, os etiam amareſcit, ipſe ejicitur vomitu amarus humor, ventriculus roditur, maximeque per inediam, unde syncope etiam ſequi stomachica poteſt, potiſſimum ſi os ventriculi acuti admodum ſenſus eſt. Quod ſi pituita moleſtat, nunquam ea ventriculum, niſi cum ſalſa eſſe cœpit, mordet, neque ſitim facit, ſed multum ſalivæ ſine tuſſi ſcreatum exhibet. Tum quoque acidus fit ructus, & infirma concoctio, & inflatio, tenſioque ventriculi. Id profecto vitium, ſi multum increvit, magnas tenſiones, graveſque dolores, aliquot a cibo horis, ventriculo infert, & ſæpe maximis valetudinibus initia, ut hydropi, & volvulo præbet. Jam autem, ubi atra intus luxuriat bilis, creſcit cibi cupiditas, ſputum male piſcem olet: palpitatio eſſe in meſenterio ſentitur, ex qua modo morbus Melancholiæ, modo comitialis naſcitur: ſomnus item abſurdis ac vanis imaginibus turbatur, ſummoque dolore ſurarum muſculi contrahuntur: animus denique triſtitia, atque metu concutitur.

Cupiditas, itemque faſtidium ciborum.

Aliqua etiam animadverti circa appetentiam, aut faſtidia ciborum poſſunt. Optimum ſignum eſt omnibus in morbis, bene ſeſe ægros ad alimenta quæ offeruntur, habere. At cibum adverſari cœpiſſe per longos morbos, & poſt eos, malum eſt: itemque poſt cibi cupiditatem faſtidio ejus effici. Nullum leve malum timeri in longa appetentiæ amiſſione poteſt, maxime ſi contractum a frigore id vitium fuit. Æque periculoſum eſt, boulimo aliquem, aut canina urgeri appetentia cœpiſſe. In hac ipſa deſiderium plurium epularum eſt, multumque voratur: quod quia onere ventriculum gravat, iterum vomitu extunditur: atque ſic levatus homo, vorare denuo nova cupiditate incipit, rurſumque ut canis, quod aſſumtum eſt, vomit. Sæpe hoc vitium boulimum, & altum ſoporem, & lævitatem inteſtinorum, & hydropem, & atrophium, ipſamque necem intulit. Ceterum in boulimo, primum ægri multa fame urgentur, quæ tamen non omnino immoratur. Quin animus ſubinde iis deficit, ſimulque concidit ſpiritus, extremaque refrigeſcunt. Tum profecto in propinquo ſyncope eſt, quam ipſa excipit mors.

Canina appetentia.

Boulimos.

Singultus.

De ſingultu etiam dici quædam poſſunt. Hic pueris familiarior eſt. In aliis quoque ætatibus interdum per acutos incidit morbos, & per febres ardentes, maximeque peſtilentiales, ac tum fere eſſe lethalis ſolet. Idem poſt citam alvum, ſanguiniſque profuſionem, & poſt quamcunque aliam gravem inanitionem periculum oſtendit. Itaque poſt vomitiones etiam, præcipueque ſinceras, ſingultum fuiſſe, grave eſt. Idem, ſi cauſa inflammati oritur jecinoris, periculum habet. Sternutamentum autem ſingultui acceſſiſſe, utile eſt. Ab illo enim hic ipſe abſolvitur. Delirium autem interveniſſe, aut nervorum diſtentionem, mortiferum eſt.

Vomitus.

Inſtante vomitu, crebræ ſputationes, & nauſeæ fiunt, ſtomachuſque ſubvertitur, præcordia tenduntur, & inferius labrum tremit. Is ubi fit, minime moleſtus eſt, ex pituita & bile miſtus, modo nimius non ſit. Sincerus autem deterior eſt, magiſque ſi ſimul vel ſingultus, vel diſtentio nervorum adſunt. Praſinus item vomitus, & lividus, & niger, malus eſt. Nigro pejor eſt is qui omnes colores fundit non bonos. Subitam perniciem denuciat niger male olens, qui frequens in febribus peſtilentialibus eſſe ſolet. Vomitus ſine febre tum eſſe non malus poteſt, cum robur ſequitur natu-

naturæ, quæ id humoris, unde gravatur, expellit: qui profecto humor ex jecinore huc derivari, vel ex liene, vel mesenterio, & intestinis, itemque e cerebro, totove denique corpore potest: Verum eo tempore multum jecinori aut lieni (ubi hinc humor fertur) tumorem esse præstat. Quæ fœmina dum jejuna est, biliosa vomit per multos dies, si neque uterum fert, neque febricitat, scire licet hanc lumbricos rotundos simul vomere, aut certe hos vomituram esse. Vomitus, si rarus est, juvat valetudinem: assiduus, stomachum vitiat, & inducta imbecillitate, velut lacunam proluviei universi corporis facit. Sæpe profecto vomitus, præcipue æruginosus, distentionem nervorum, & morbum comitialem, & profundum soporem, veluti quadam judicatione finiunt. Vomitus spontaneus, si id in quo vitium est, reddit, confert & facile fertur: sin minus, contra. Vomitioni singultum, aut nervorum accessisse distentionem, malum est, maxime si sinceri humores rejiciuntur.

Sanguis etiam vomitione extundi solet, quod nunquam fieri, nisi male affecto homine, potest. Is sanguis cibo, vel potioni, vel pituitæ mistus fertur, estque crassus, ac jam concretione nigrescens. Hujus subinde pars ex alvo etiam fertur, ita nigricans, ut pici similis videatur. Sub eo casu mirum non est a corrupto intus cruore crebram animi defectionem esse. Qui ab jecinore proficiscitur sanguis, splendidior est, ac magis purus. Quem autem lien fundit, is turbidior, & subniger, & interdum acidus est. Ceterum qui a ventriculi substantia detritus sanguis evomitur, nunquam fere dolorem aliquem non exhibet. Fœmina si sanguinem vomit, fusis menstruis liberatur. Vomitus cruentus.

Non sæpe ventriculus inflammatione rapitur. Gravis & assiduus cum ardentissima febri incidit dolor, qui nullis fomentis mitescit: locus ingentem, tactuque circumscriptum tumorem, & interdum visu conspicuum habet. Quicquid cibi vel potionis assumitur, id protinus vomitu, aut dejectione extunditur: nisi tamen summa vel ima ventriculi pars obsidetur, quo itinera sic arctantur, clauduntur que, ut nihil elabatur. Accedit vehemens æstus, & sitis, & nausea, & quum gravius malum est, delirium, crebraque animi defectio. Quod si præter hæc extremæ partes membrorum inalgescunt, exitium in propinquo esse significant. Inflammatio ventriculi.

Ubi ex hoc morbo abscessus fit, is in vacuum abdominis, vel in ventriculi spatium internum erumpit: moxque ipsum pus vel ore, vel alvo effertur. Quod si intus factum ulcus aliquod est, prorsus id lethale est. Tum profecto lenta, assiduaque febre homo consumitur: ventriculus summe fit infirmus, & modo dolorem habet, modo eo caret; frequens vomitus, frequentior liquida dejectio est, pulsusque creber, ac frequens: totum denique corpus alimenti fructum non sentit, sed paulatim ad novissimum usque vitæ diem contabescit.

Nunc de intestinorum vitiis loquar, quæ & acuta esse, & longa possunt. Omnium id pene atrocissimum est, quod χόλεραν Græci dicunt. Bilis supra, infraque magno impetu prorumpit, primum liquidior, pallida, & subflava; dein crassior, majoremque colorem exhibens, flavum scilicet, prasinum, cæruleum, aut etiam nigrum: acuti in intestinum superum dolores, & torsiones, & inflationes incidunt: ingens afficit bibendi cupiditas: pulsus celer, frequens, parvus atque concisus est: sæpe sudores toto corpore moventur: ubi gravius malum est, pulsus prope totus concidit, crura manusque contrahuntur, frigidæ sudationes fiunt, anima deficit, χόλερα.

& quum ad extrema ventum est, syncope accedit: quibus concurrentibus omnibus, mirum non est subito aliquem extingui. Is morbus frequentior æstate, atque autumno, est pueris familiaris. Senioribus rarior, & formidabilior est. Vehemens in eodem morbo sitis inutilis est, optimus accedens somnus. Pars sanitatis est, suppressum vomitum esse. Sæpe etiam versa in vesicam materia, ardor inde factus urinæ fuit. Summum in periculum res vertitur, si syncope comitatur, aut si quod evomitur, male olet, aut stercoraceum est. Quod autem non olet, id tutum est.

Alvi profluvium.

Quum profluere alvus cœpit, fusis scilicet sincerioribus humoribus sine inflammatione sive exulceratione, vel sensu doloris vehementi, id vitium Græci διάῤῥοιαν nominaverunt; sub quo alius atque alius vacuatur humor, modo pituita, modo bilis, vel flava, vel atra. Hujus origo fluxionis variis e sedibus manat. Si e cerebro pituita fertur in ventrem; ea per noctem magis & post somnum fluit, tenuis, authore Hippocrate, atque spumans. Intervalla etiam fluxionis quædam fiunt, itemque destillatio, & capitis dolores antecesserunt: maxime si subitus calor atque frigus fuere. Idem humor, si vitio funditur intestinorum, mesenterii, aut ventriculi, crassus est, atque mucosus, isque magis de die sine certis intervallis prodit. Ubi flava bilis, aut citrina, ardens, nec raro etiam spumans e jecinore, aut etiam (quod sæpe fit) e mesenterio in ventrem delabitur, id sine magno ventris dolore, sive torminum opinione certis quibusdam intervallis, & per noctem incidit: sed brevior hic fluxus eo esse consuevit, quem affectus ventriculus movit. Idemque fere sequitur, si e liene, vel ab ipso fluere mesenterio atra bilis in alvum cœpit. Verum hic casus, quoniam pejorem humorem sequitur, longe difficilior priore est. Sed discernere inter hunc convenit humorem, & inter sanguinem concretum lunga immoratione, longoque ductu præassatum, nigricantem, ac liquidæ pici simillimum. Itaque si hic ipse, non autem melancholicus humor est, cruentus vel adest, vel præcessit vomitus, quo tincta lintea rubescunt. Nihil vero horum in dejectione bilis atræ subest. Uno die fluere alvum, sæpe pro valetudine est, atque etiam pluribus diebus, modo intra septimum conquiescat, neque denuo turbetur, ac neque febri hominem, neque vehemente siti affligat. Verum in spatio periculum vertitur. Interdum enim tormina ac febris concitat, viresque consumit. Febrem autem accessisse, aut semel quiescentem dejectionem revertisse, eandemque diutius trahere cœpisse, periculosum est: sive biliosa ea fuerit dejectio, sive cruda, ac pituitosa. Æque vero noxium est, inflammationem ortam esse jecinoris, aut præcordiorum, aut ventris, itemque alvum variam, cum dolore diu profluxisse. Ceterum ante tempus compressam dejectionem esse, tutum non est. Incipit enim affici stomachus, febresque oriuntur & viscerum inflammationes. Quinetiam correpta sursum materia, dolores in caput incidunt, aut insania fit, aut lethargus; prout humor est, qui huc fertur. Quum liquida dejectio hominem exercet, utile est neque stridere eam, neque nimis frequentem esse, sed paulatim ferri. Crebro enim desessu homo delassatur, & vigil manet. Jam si copiosa simul frequensque dejectio est, periculum ab animi defectione est. Cum alvi profluvium in vetustatem incidit, tum si ultro vomitus accedit, id ipsum conquiescit. Alvi fluxio sine ulla noxa est, si mature desinit: quod quidem fit, ubi contracto jam ventre nullus amplius a superinjecta manu motus ejus percipitur, simulque novissimam alvum flatus secutus est. Profluente alvo mutari excrementa, sed non in deterius, prodest. Biliosæ dejectiones accedente surditate cessant: & contra surditas iisdem dejectioni-

ctonibus finitur. Longum alvi profluvium balbis frequentius est, & vomitionis interventu conquiescit. Ructus quovis in fluxu ventris acidus, qui quidem ab initio non fuit, sed post accessit, prodest. Ubi pluribus diebus non descendit alvus, docet aut subitam dejectionem, aut febriculam instare. Malum est fusa alvo cibi cupiditatem amitti, aut singultum fieri. Quibus propter morbum vel acutum, vel longum, aut propter vulnera, aliave occasione extenuatis, atra bilis ceu niger quidam sanguis alvo profluit, hi postero die tolluntur. Excrementa siquidem ventris more atri sanguinis nigra, quæ & cum febre, & sine hac ultro djiciuntur pessima sunt: eoque semper pejora, quo eorum colores plures repræsentantur non boni. Eadem ut medicamentum eduxerit præstat, idque quando plures fuerint horum colores. Alvus ustam bilem fundens per morborum principia, mortifera est. Parque periculum ostenditur, si profluente ventre, nausea, vomitus, & delirium occupant: itemque si sic infirmus homo est, ut pulsus ipsi assidue vermicularis & formicans, qui ne sumtis quidem epulis invalescat. Quum subito fluere alvus incipit, post longum morbum, aut si is etiamnum manens nihil inde mitescit, ægerque hunc male sustinet, in certo periculo esse sciendum est. Æque horrendum censetur, citam alvum hydropi initia præbuisse, aut post ulcus accessisse melancholicum: itemque propter superiorum exulcerationem intestinorum ac præcipue jejuni incidisse: aut perseverante profluvio pustulas, quæ ante fuerunt, subito delituisse: aut denique in sene fluorem inveterasse, aut hominem primo veluti aquam alvo excrevisse, deinde humorem more unguenti pinguem. Hoc ipsum excrementum, quod quasi adipe ut oleo persusum videtur, pestilentibus febribus, atque ardentibus, corpus colliquantibus, & hecticis, & tabi, & atrophiæ, & interdum viscerum inflammationibus familiare est. Persæpe tum a sincero alvi profluvio, tum a longo, nata fuisse tormina observatum est. Qui casus prægnanti fœminæ exitiosus esse solet, & ut ipsa quam maxime convaluerit, partum tamen corrumpit, ac perdit. Fere autem fit, ut quem longa exercent alvi profluvia, his pedes intumescant.

Non leviter ea quoque terrere alvi fluxio debet, qua non sinceriores humores, ut in diarrhœa, sed epulæ, potionesque sine dolore crudæ, inæquales, aquosissimæ sic cito dejiciuntur, ut nihil fere de forma amiserint sua, citra sanguinis aliquem aut bilis complexum. Græci λειεντερίαν, **Lienteria.** nos lævitatem intestinorum appellamus. In hac ægri fructum alimenti non sentiunt, & in malum incidunt corporis habitum: ardor totis hypochondriis inest, & ingens urget cibi fastidium. Hic morbus ægros interdum trahit, interdum præcipitat. Facilius a teneris depellitur ætatibus, utique si moveri abundantius urina, & ali cibo corpus incipit. Difficillimus provectioribus hominibus est, maxime si longis torminibus intestinorum successit. Sub eodem vitio periculum majus fit, si ita frequens dejectio est, ut venter omnibus horis noctu & interdiu fluens somni tempora corrumpat. Adhæc si cruda prorsus ea est, aut nigra, vel more bubuli stercoris levis & fœtida: si cibi admittitur cupiditas, crescit bibendi desiderium: si pro modo sumtæ potionis æger non mejit: si os ipsi exulceratur, rubetque facies, & quasi maculis quibusdam colorum omnium distinguitur: si venter emollitus, sordidus, & rugosus redditur. Sub his signis certa mortis adventatio est, si id vitium jam diu corpus senile traxit. Per longam intestinorum lævitatem acidum fieri ructum, qui ante non fuit, pro valetudine habetur. Pars speratæ sanitatis est urinæ modum poculis respondere cœpisse, corpusque nutriri, ac

sine

sine febre, sine pravis coloribus esse. Ut in omni pene ventris fluxione, ita in hac quoque tum mali esse finis creditur, cum nullum amplius intus fit murmur, & extremam dejectionem aliquis secutus flatus est. Quicunque autem diu hoc vitio exercitus, animalcula quædam alvo reddit, multis torsionibus atque doloribus; is, finitis his, intumescit. Ex eodem morbo si lateris oritur dolor, & spirandi difficultas, metus est secuturam tabem esse. Sæpe etiam hic morbus corrupto cœlo in populum grassatur, nec raro longa invaletudine confectos tollit. Interdum etiam pulmonis vomicam, vel abdominis abscessum, vel pectoris aut renum suppurationem certo ægrotantis periculo secutus est.

Tormina, seu dysenteria.

Quæ cruenta alvi dejectio, cum ulcere intestinorum, cum dolore, & torsione est; hanc Græci δυσεντερίας, nos Torminum appellatione comprehendimus. Incipiente morbo primum biliosa est alvus, aut certe mucosam fundit intestinorum pituitam: inde subpinguis fit, modico cruore perfusa: post hæc strigmenta interioresve tunicæ intestinorum prodeunt excrementis cruentis ac purulentis mistæ: novissime, ipsa deteritur, proditque cum purulenta intestinorum proluvie caro, quæ veram eorum complet substantiam. Inter hæc autem omnia, cruor paulatim, & brevibus intervallis per alvum manat, isque modo cum stercore aliquo semper (nisi inferius vitium est) liquido, modo cum quibusdam, quæ proxime dixi, mucosis, & purulentis, & carnosis corpusculis excernitur: multus in ano dolor, multaque ac frequens desidendi cupiditas est: cum utroque hoc exiguum quid exit, protinusque tormentum intenditur, ac rursus post paulum levatur: ipse æger quiete caret, & a somno interpellatur, dejectionibus & interdum febricula impeditus. Si tenuibus intestinis vera deteritur tunica, desperata utique ægri valetudo est': verum si crassa tantum sic afficiuntur intestina, superesse spes vitæ potest. Sed certis quoque uti notis licet, ad loca, quibus morbus inhærescit, cognoscenda. Etiam si tenuia intestina afficiuntur, dolor altius circum umbilicum versatur: inter hunc plus intervalli & inter dejectionem ponitur: sanguis & quicquid intestini detruditur, exactius alvi excrementis miscetur: vehementius & crebrius delirium incidit: sitis urget, & febris: ipsum autem stercus crudum profluit, male olens, loturæ carnium simile, biliosum, porraceum, varium, non sine multa ventris torsione, & multa virium infirmitate, quæ animi quoque defectionem minetur. Atque cum quidem in jejuno intestino vitium est, cruda magis apparet dejectio, cum sanguine nigriore excrementis undique misto, & cum bile abunde flava. Plus etiam hic sititur, & nauseatur: sed & cibi magis afficit fastidium, & interdum vomitus oritur: dolor autem superior umbilico est, isque malignam febrem movet: ipse æger vivido colore caret, & ad animi usque defectionem exsudat: quibus concurrentibus facile is ipse robore destituitur virium, ac perit. Ceterum ubi crassa intestina morbum sustinent (qui casus tutior faciliorque superiore est) stercus sincerum, multum, densum, cruentis respersum guttis, & cum flatu prodit, nonnunquam etiam spumosum: semper autem quædam hic pinguia miscentur, ipseque sic jungitur cruor, ut his particulatim supernatet, non autem totus totis veluti immersus temperetur, idemque ut primum quis doluit, protinus sequitur, prima prope alvo redditur. Quævis autem tormina longa & difficilia esse consueverunt: sub quibus, si firmus etiamnum homo est, recteque curatur, reddi pristinæ valetudini potest: si vero invalidus aliquis est, ac vehemen-

menter morbo extenuatur, ipsumque intestinum profundo vetereque ulcere labefactatur, scire licet medicinam omnem inanem esse. Ubi hæc res incidit, dejectio gravissime olet, eaque cruda, levisque est, & subnigri coloris: sæpe etiam inter hæc plurimus sanguis effunditur. Tormina, si ab atra bile esse cœperunt, mortifera sunt, itemque si sub his quædam quasi carunculæ dejiciuntur: aut si post longum morbum, homine jam infirmo, subito orta sunt. Æque malum est, molestam ægro suppressionem dejectionis esse, a solutione non nisi paucissimo tempore malum levari, idque ipsum diutius incipere trahere. Non tuta quoque tormina sunt, quæ cum febre adoriuntur, & cum vehementi dolore, variaque, vel etiam crebra alvi dejectione, tum etiam cum jecinoris, præcordiorum, aut ventris ardore, quæque cibos intercipiunt, & multam sitim, & cibi fastidium inferunt. Par periculum est, si venter assidue, & quiescentibus, & vigilibus profluit, similiterque noctu, & interdiu: si cibi amittitur cupiditas, crescit bibendi desiderium: si pro modo sumtæ potionis æger non mejit: si extenuato jam corpore repente nigra alvus fluxit: aut si morbum hunc jam veterem lævitas intestinorum, aut hydrops excepit. Fere ubi dejectiones alienis temporibus supprimuntur, abscessus juxta costas, aut in visceribus, aut in articulis fit. Tormina, modo non nimis diu trahant, utilia lienosis sunt: ubi inveterascunt, nocent. Quum sanguis per tormina intus retentus concrevit, venter flatibus impletur, extremaque corporis repente inalgescunt, vis ægri, simulque pulsus collabuntur.

Proximus torminibus tenesmus est, Græci τενεσμὸν appellant, qui illa sæpissime & antecedere, & sequi solet. Frequens æque atque in torminibus desidendi cupiditas, dolorque in ano est, inter quæ mucosum quid pituitaque plenum, & modice cruentum exit: hinc, ubi ulcus directi intestini increvit, purulentum quoque editur. Hujusmodi dejectioni nonnunquam id interponitur excrementum, quod ex cibo probe coactum figuratumque est. Hic morbus, ubi prægnantibus accidit, elidere etiam partum potest. Idem tamen non difficillime tollitur, neque unquam per se occidit, præcipue si sine febre homo cibum non fastidit: verum in autumnum ubi incidit, contagiosus esse magna ex parte solet, utique si tum quoque in tormina vertitur: qui casus, ut ceteris hominibus non tutus, sic pueris maxime lethalis est. Tenesmus interdum ubi vetus fit, in volvulum, aut in coli dolorem (siquidem pituita subest) transit. Si bilis in causa est, potius torminibus excipitur. Sæpe ex neglecto tenesmo ulcus relinqui solet sordidum ac purulentum, idque in fistulam verti, quæ ægerrime remediis tollatur. Tenesmus.

Morbus intestini tenuioris, quem Græci εἰλεὸν, nos volvulum dicimus, sic noscitur. Dolor acutissimus, modo supra umbilici regionem, modo infra versatur. Fitque ex alterutro loco inflammatio. Tumor autem quidam sic prominet, ut ægrotans intestinum convolutum ad chordæ similitudinem videatur: ventris itinera, quibus excrementa feruntur, sic impedita præclusaque sunt, ut neque injectus clyster ascendat, neque cibus ore sumtus descendat, ipsaque alvus ne flatum quidem emittere ullum possit. Itaque sursum protrusis omnibus creber vomitus cietur tum bilis, tum pituitæ: hunc multa antecedit nausea, & ructus inanis, & ventriculi humiditas. Spiritus etiam fit difficilis, &, quicquid cibi, vel potionis assumitur, tametsi id intro descendit, paulo tamen post, quia transire inferius non potest, iterum vomitu redditur impurum, ac male olens. Id fere tum solum sine saburra per os fertur, cum superior gracilis intestini Volvulus.

pars

pars laborat. Ipsum autem quoque sequitur stercus, si paulo inferior morbus est. Idem incommodum sub utroque casu tum etiam accedit, cum ad extrema ventum est, subindeque lumbrici vomuntur, urina difficulter redditur, maxime assiduus vomitus est, ipsa alvus ita clauditur, ut ne acus quidem admittat acumen. Novissime os, quique ructu effertur vapor, sed & totum corpus mali odoris est, acceditque singultus, & delirium, itemque nervorum distentio, & gelidus sudor, & extremorum frigus, & tremor cordis, & syncope, omnia certissimæ mortis nuncia. Hoc genus vitii omnium quæ intestinis insidiantur acutissimum est, &, nisi resolvitur intra septimum diem, occidit. Idem pueris familiarius, senibus rarius ac penitus exitiale est. Frequens sub eo vomitus, & surditas mala sunt. Sperare salutem licet, si purgans medicamentum ore sumtum, alvum perrumpens dejectionis initium præbet: utique si reliqua quoque salutis concurrunt signa verisimilia. Minus etiam periculi esse solet, ubi dolor locum mutat, quam ubi fixus is una in sede inhærescit.

Non admodum huic dissimile dolori tormentum in laxiore eo intestino est, quod Græci κῶλον appellant. Gravissimus cruciatus multaque inflatio incidit per totum abdomen in profundo, idque dextra magis parte, ubi affectum intestinum est: ipsum enim hinc incipit, & ad sinisteriorem partem illorum in modum zonæ procurrit. Itaque juxta renes etiam hic coli dolor, & circa dorsum versatur, itemque supra infraque umbilicum, magnam occupans ventris partem, modo dextram, modo sinistram, vagus omnino, & instabilis: utique si a flatibus esse morbus cœpit, qui flatus sæpe intus quodam veluti rugitu obmurmurant, arcteque conclusi, neque ore, neque alvo erumpunt. Non raro coli dolor uno in loco stabilis alte excruciat, eumque neque flatus, neque ructus lenit. Ipsum intestinum immanissime doloris tormento affligitur, ut terebello etiam pertundi videatur, ac pene spiritum elidere. Inter hæc autem vomitus crebro movetur, quo pituitosa, varia, porracea, & æruginosa vacuantur. Verum hoc doloris genus tum potius incidere consuevit, cum pituita subest crassa, ac maxime vitrea: utrisque generibus commune est, cibi cupiditatem, magisque dulcioris ac pinguis amitti: ventriculum assidue, ac si pungeretur, dolere: multam sitim, multumque aquæ bibendæ desiderium esse, quod ipsum tamen potationibus non quescit: ructum item fieri, & interdum hunc jamjam eructaturum protinus cohibere: alvum etiam adeo impeditam esse, ut nihil infra, ac ne flatum quidem emittere aliquem possit: tum si quid vel sponte, vel arte redditur, id siccum esse, alias more ovilli stercoris in globulos intortum, alias, ut bubulum, leve, flatibus plenum, atque aquæ supernatans: urinam denique nimii doloris occasione bilescere, & interdum consentientibus huic malo renibus retineri: ubi ad extrema ventum est, frigidos sudores fieri, crebrumque singultum, & delirium, & nervorum distentionem, & extremorum refrigerationem, & syncopen incidere. Ubi salus futura est, excrementa non nimium retineri, dolorem mutari, atque etiam intermittere, ipsum ægrum post redditum stercus, aut post emissos flatus, levari, & in quiete esse, semperque facile durante morbo spirare, bonum est. Sæpe coli dolor in resolutionem nervorum, vel in morbum tum articularem, tum comitialem, vel in hydropem transit: interdum etiam in volvulum abit, idque intra septimum diem. Sed operæ prætium videatur inter hunc ipsum morbum, & coli dolorem, notis quibusdam discernere. Omnia intestini gracilioris morbus atrociora, quam coli habet. Utrinque alvus comprimitur, acutissimi dolores, &

fre-

frequentes vomitiones fiunt. At ubi tenue intestinum morbum sustinet, quoniam id magis sentit, sæviorem quoque doloris sensum exhibet, & celerius occidit, ejusque rei causa hic ipse morbus acutus est, prior esse longus potest. Adhæc sub volvulo dolor magis tum dextra, aut sinistra parte vagatur, magis ab umbilico superius tendit, magisque curatur per os sumtis medicamentis, quam alvo injectis. Magis etiam subvertitur stomachus, & crebriores vomitiones fiunt, promptiusque delirium est, & frigidi sudores, & syncope, quam ubi in colo vitium est. Jam vero multis etiam signis, & coli & renum inter sese consentiunt, dissentiuntque dolores: adeo ut, nisi arenula vel calculus exturbatur, sæpe renum cruciatus, specie colicorum, medicos etiam gnaros artis fallant. Ergo his differentiis uti licet. Nausea, & vomitus, & cibi fastidium magis urgent laborante colo, dolorque fere a dextra parte inferne incipit, & sursum ad sinistram ascendit. Idem sæpe veluti circumire in omnem ventrem videtur, & plurima loca occupare, modo hic, modo alibi violentior. Dolor autem renum eodem stabilis loco est, nisi quod interdum ad coxendicem, vel ad testiculum, qui e directo est, pervenit, fereque alterutrum latus juxta renem occupat.

Idem, etsi perinde ut coli dolor, non æque tam efficaciter ducta clysteribus alvo, & emissis flatibus, remittitur: urina denique primum tenuis, pauca, & aquosa est, & interdum hæc tota supprimitur: interposito tempore uberior fertur, & crassa, & arenosa, & bullans. Itaque hæc etiam urina significare genus morbi potest quale sit, quoniam dolor interdum etiam colicus, ex vitrea potissimum natus pituita, uno esse stabilis loco possit: ut autem emictis arenulis renum dolor conquiescit, ita coli quoque cessat tormentum, frigido humore per alvum excluso. Illud etiam addendum videatur: multis frequentem renum dolorem esse, coli non item. Præter hoc ipsum, quod proposuimus, colici doloris genus, quod vere proprium est, & crudæ causas pituitæ, aut flatum sequitur, aliud nonnunquam posse reperiri fatemur, cujus acris materia, ipsaque effectrix sit bilis. Tum febricula oritur, & vehementior sitis, & æstus, & vigilia. Ipse dolor non in variam regionem ventris divagatur, sed unicam fere occupat duntaxat, idemque semper dejectione intenditur: urina admodum biliosa, atque acris est: noxius etiam est calidarum tum epularum, tum potionum usus. Magis stabilis uno in loco dolor esse coli solet, ubi id intestinum inflammatione cingitur, estque hoc genus morbi atrocissimum, soletque non raro in volvulum transire. Valida febris multo æstu, ardoreque afficit, intus juxta morbum pulsatio est, oriturque sitis, nausea, ac vomitus, præcipue biliosus, ex quo tamen nihil dolores levantur. Alvus nihil reddit, & ipsa interdum retinetur urina. *Coli inflammatio.*

Observatum a doctis hominibus video, gravissimis etiam doloribus urgeri peritonæum consuesse, vel certe has membranas, quæ abdomini ventrisque partibus obtenduntur. Hi dolores, etsi nullo jure ad coli tormentum pertinent, quoniam tamen æque graves sunt, ac pene similes, neque etiam spatii locorum multum dissident, eos hic quoque ponere recte posse videor. *Peritonæi dolores.*

Sunt autem hi, ut gravissimi, sic admodum diuturni, neque ullis remediis, quæ coli debentur doloribus, mitescunt; sive datum medicamentum fuit, sive adhibitum fomentum, sive subtus injectus clyster. Fere autem longas febres, & ea genera excipiunt morborum biliosorum, qui non facile solvuntur. Sæpeque veluti quadam judicatione visi sunt continuas

febres,

febres, & tertianas, & quartanas hi dolores finivisse: idque ita tamen, ut longo post tempore, qua die febris esse accessio solet, eadem hi dolores quoque increscerent.

Lumbrici. Lumbricorum, quos Græci communiter ἕλμινθας appellant, non una omnium forma est. Alii longi & teretes sunt. Alii breviores & ad speciem seminis concurbitæ lati. Alii exigui sunt, tenues, simulque teretes, ἀσκαρίδας Græce dicunt. Communes hæ notæ sunt duorum priorum. Per somnum dentes strident, multaque saliva ex ore defluit, quam homo sæpius tum quoque devorare, quasi mandens aliquid, videtur: vigilanti sæpe pruriunt nares: & multa infesta sitis est, quæ poculis non sedatur: interdum venter distenditur cum murmure, atque multa torsione, idemque non raro, ac si hydrope affectus homo esset, inflatur: acceditque subinde lævitas intestinorum, oculorum suffusio, pallor faciei, sudorque frigidus ac male olens. Nonnunquam ipsa etiam incipit affici mens: verum æger tum festucas non legit, ut in acutis accidit febribus, neque gravem dolorem capitis sentit. Ipsi subinde lumbrici modo per os, modo per alvum, & interdum naribus etiam redduntur, iidemque noctu esse molestiores, quam de die solent. Per inediam autem maxime sursum repunt, tumque intestina, & præcordia, & stomachum morsionibus sollicitant, simulque animi subinde inferunt defectionem, vel præfocationem, vel tremorem, vel morbum comitialem, vel ipsam denique syncopen: quibus malis sæpe pueri oppressi, extinctique fuerunt. Præter hæc quæ proxime dixi vitia, etiam & coli dolorem, & caninam appetentiam, & boulimon, & cordis palpitationem a lumbricis fieri animadversum est. Fere autem longis proprium est, ut in gracilibus intestinis gignantur, utque hæc morsibus per inediam impetant, & interdum in ipsum procurrant ventriculum, tumque dolorem moveant, & nauseam, & vomitum, & singultum, siccamque tussim, & tenuem brevibusque molestam intervallis. Iidem, cum forte ad stomachum perveniunt, difficilem deglutionem reddunt. Inter hæc autem alii per somnum edito clamore expergiscuntur, & exiliunt e cubili, iterumque protinus sopiuntur. Alii inter dormiendum linguam exerunt, aut dentibus strident, aut aliena loquuntur, simulque vario decubitu corpus jactant. Pueri etiam sic formant os, ut quasi eo tenere mammæ papillam, ac devorare aliquid videantur. Multis oculi sanguineo rubore imbuuntur, itemque malæ: verum is rubor post paulo perit livore e novo victus.

Pulsus inæqualis est, obscurus, deficiens, & recurrens. Nonnullis venter corruptum cibum dejicit, & flatibus intumescit, reliquum corpus sine probabili causa extenuatur. Si febris incidit, ea sine ordine, ac certe lege increscit, ac ter quaterque die vel nocte temere recurrit, non sine ingenti extremorum frigore. Minus in longis lumbricis periculi, quam in latis est, solentque his etiam illi esse frequentiores: præcipue vero pueros ab ipsa exercent infantia ad puberem usque ætatem. Lati autem lumbrici, qui vel in cœco intestino, vel in coli cellulis nascuntur, ut multa quoque habent, quæ esse familiaria longis dixi; sic soli assiduis morsibus hominem fatigant, & ingentem, insatiabilemque cibi cupiditatem inferunt: ut primum enim assumtum alimentum est, id ipsi continenter depascunt, quo jam consumto, mordere intestina protinus incipiunt. Sæpe hi intus magna mirabilique inter se serie cohærent. Corpus autem quod occupant, macrum, imbecillum, atque inæquale reddunt. Porro ubi tenues lumbrici, quos Ascarides nominari dixi, intus versantur, in ano scilicet, ac recto intestino, multus in his locis pruritus est, ex quibus

bus interdum emergunt, & in femora, natesque quoquoversus prorepunt: sæpius in dejecto stercore cernuntur, id quod adultis etiam hominibus non infrequens est. Inter hæc assidua oritur desidendi cupiditas: homoque post redditam alvum rectius habet. Communiter autem omnis generis lumbrici pueros sæpius exercent, utique si multa cruditate onerantur, vitiosisque cibis longo ante tempore, ut caseo, fructibusque fugacibus usi fuere.

Nunc de eo ani vitio loquar, quo venæ, quæ in eum explicantur, sanguinem sine modo fundunt, Græci αἱμοῤῥοΐδας nominaverunt. Tametsi æque etiam præter naturam sit, sanguinem in hæc loca delatum, pro consuetudine inde vacuari non posse. Itaque cœcam hanc esse hæmorrhoidem dixerunt, quæ intuentibus non patet, ac vehementem in ano dolorem, maxime ubi durum alvi excrementum exprimitur, movet. Is dolor interdum adeo gravis est, ut ani inde sequatur inflammatio: ubi vero aperta hæmorrhois est, sanguinem semper in conatu, maximeque post extremam alvum, interdum etiam ultro fundit. Is sanguis seorsim primum melancholicus, dein purus ac rutilus exit, interdum, quia in vacuo recti intestini concrevit, formam grumi rubentis habet. Itaque ab eo quoque differt, quem vel mesenterium, vel jecur, vel loci superiores fudere. A mesenterio enim non multus fertur, ab jecinore infirmo verus sanguis non defluit, sed dilutus atque aquæ, qua carnem quis laverit animantis nuperrime mactatæ, similis. A ruptis aut patefactis superiorum locorum venis sanguis manat picis specie retorridus, ac niger. Externa hæmorrhois ex ano conspicua utcunque prominet: quæ vero intus occulitur, ea sine omni fere dolore, sine tumore cruorem exprimit, isque cruor simul cum ejectione exit, excremento alvi nequaquam mistus. Hic fluor si nimius est, ingens periculum habet: tum vires hominis consumuntur: vividus faciei color perit, gravitas in coxis, & multa in cruribus imbecillitas est: ipse qui profunditur cruor, non jam amplius ater, atque crassus, sed purus ac rutilus est, necessarius naturæ thesaurus. Itaque si hoc vitium vetus esse cœpit, principium hydropis præbet. Nihilo leviora pericula fiunt, ubi in iis hæmorrhoides supprimuntur, qui sanguinis profluvio imbecilliores non fiunt, quique purgationis vice id, non morbi habent: scilicet inclinata in præcordia aut in viscera materia, subiti gravissimique casus incidunt, maximeque aut aqua inter cutem, aut tabes. Quare recte etiam præcepisse Hippocratem video, sic curandas hæmorrhoides esse, ut ex multis una maneat aperta. Cui mature fluunt hæmorrhoides, hunc neque lateris aut pulmonis tentare inflammatio, neque ulcera exedentia, neque lepra, vel elephantia, neque vitiligo, ac neque melancholia, aut quartana febris solet. His autem fere morbis rapitur quisquis fluentes hæmorrhoides intempestive curatas habuit. Melancholicis, vel renum morbo fluctuantibus, vel insanientibus hæmorrhoides fluere cœpisse, bonum est. Tum his etiam nimium suppressis, commodum est aut menstruum erumpere, aut sanguinem e naribus ferri.

Hæmorrhoides.

Anus etiam inflammatione cingitur, maxime si vel dura equitatio antecessit, vel cœcæ hæmorrhoides dolorem in eo nimium moverunt. Sub quo casu alvus propter ani tumorem difficillime redditur, & interdum multis diebus retinetur: maximus dolor inest, qui & compresso ano, & dejectionis nixu summe exasperatur. Ex eo malo febricula interdum oritur, utique si longo jam tempore nihil alvo redditur. Qui abscessus ab inflam-

Ani inflammatio.

inflammatione gignitur, is sæpius in recti intestini cavum erumpit, tum ulcus fit, ex quo jam tum sordido pus fertur.

Fistula ani. Id ulcus propter loci naturam facile ac brevi in fistulam vertitur, quæ post difficillime remediis cedit: verum diutissime dolore etiam sedato, manat, pusque fundit ante primam alvum, aut certe, si media id dejectione fertur, excrementis non mistum.

Novissimum id modo superesse videtur, ut notas proponam, quibus vulnera totius ejus itineris, quo cibus ab ore per anum fertur, observari possint. Ergo icta gula, neque epulæ, neque pocula transeunt, sed ut primum summi cœperunt, vomitione redduntur: accedit singultus, animi defectio, & interdum nervorum distentio. A percusso ventriculo, frequens bilis vomitus, atque singultus incidunt, quicquid cibi vel potionis sumitur, id protinus vomitur, pulsus elanguescit, tenues sudores extremis frigidis oriuntur, quos ipsa demum excipit mors. Communia vulnerati tum ventriculi, tum tenuis intestini indicia sunt, cibum, potionemque per vulnus ferri, & in vacuum labi abdominis spatium, inde ventrem, præcordiaque intumescere, & subinde bilem vomi. Cetera icta intestina, vel stercus, vel ejus exhibent odorem.

Vulneratio gulæ, ventriculi & intestinorum.

Observationes in vitiis mesenterii, jecinoris, & lienis utiles.

NON levis mesenterii vitiis debetur observatio. In hanc enim sedem facile defluunt venarum superflua, indeque gravissimorum fiunt principia morborum, choleræ, melancholiæ, fluxionis alvi, torminum, mali habitus, atrophiæ, languoris, lentarum & errantium febrium, aliarumque difficilis notæ ægritudinum. Ubi hæc pars tumore citra inflammationem obsidetur, is fere primum laxus est, ac mollis, inde prorsus spatio siccatus, indurescit. Idem quoniam (ut etiam ipsa pars) sine dolore est, tactu maxime pressoque exploratur: alte enim intus esse sepultus animadvertitur.

Tumor mesenterii sine inflammatione.

Itaque ipsa quoque urget, arctaque intestina, & causam tardioris alvi præbet. Non ita tumor musculorum abdominis, non venter adipis mole prominens se habet. Neutrum enim intestina, vel alvum sollicitat: adeps etiam manu apprehendi, & distingui ab abdominis musculis potest: hi ubi tumorem sustinent, primo contactu occurrunt, tumque semper, ubi premuntur & interdum non pressi dolent. Foras item horum prominet tumor non pressu, sed blando tractu perceptibilis, & figuram, qualis est recti in abdomine musculi, oblongam habet.

Inflammatio mesenterii. Inflammatione etiam rapi mesenterium solet. Tum gravitas quidem intus, & nullus manifestus dolor inest: febris oritur levis, nullis molesta casibus gravioribus, ita ut sub ea vitæ etiam obire munia homini liceat: incipiente morbo, sanies per alvum rubra quædam fertur: orto abscessu, pus album defluit, sæpissime alvi permistum excrementis, interdum etiam sine mistione sincerum magna copia dejicitur, utique si morbus versus novissima vergit intestina. Certissimum est, id genus puris a solo ferri oportere mensenterio, quoniam ab aliis locis descendere sine dolore, vel sine mistione, vel sine febre vehementiori non potest.

Nunc jecinoris proponam vitia, quæ generis varii, & multæ esse observationis solent. Si id viscus impensius calet, ut inedia inimicissima est, ita tamen cibi amittitur cupiditas, maximeque carnis: frequens etiam ac multa sitis est: ipse homo toto corpore calet, præcipue palmis, & plan-

Jecinoris intemperies.

& plantis pedum: quæ partes etiam, ſi ad calorem ſiccitas acceſſit, inareſcunt; ſi humor, madent. Fere autem contraria his contingunt, ſi jecur frigidiore, quod raro fit, intemperie labefactatur. Et quidem ſi materia etiam qualitatum intemperantiis (quod fit ubi hæc diutius immorantur) acceſſit, ſi jecur calore urgetur, bilis eſt, quæ ſubinde vomitu, vel alvo extunditur, primum tenuis, ac pallida, dein craſſa, flava, ac fœtida. Inter hæc autem os amareſcit, vehementior & inappetentia, & ſitis oritur.

Interdum & febris movetur, quæ fere intermittens eſt tertiana, vel incerta, vel, ſi jecinoris quoque radicitus vitiata ſubſtantia eſt, lenta, per quam corpus interpoſito ſpatio ſenſim contabeſcit. Frigidi humoris notæ ſunt, alvus nec frequens, nec multa, ſine fœtore, ſine multa coloratione: rara febris tertiana: corpus quidvis potius, quam macrum, ceteraque alia contraria ſuperioribus ſignis hic ſigna eſſe poſſunt.

Imbecillo jecinore multa obſervari poſſunt, in quibus color corporis maximeque faciei, & alvi dejectio facile principem locum tenent.

Facies triſtis quodam pallore, aut virore fœdatur: dejectio, ſi quidem parum jecur trahendo valet, liquida ut cremor eſt, tametſi eo tempore nullum vitium ventriculus, vel meſenterium ſuſtinent. Id enim ſi hic eſſet, vix ullum concoctionis rudimentum, quod dejicitur, haberet. Quod ſi jecur non retinet, jam tum varii, difficileſque incidere caſus a profuſione alvi poſſunt. Eoque vitio raptos, fluxuſque factos, Græci proprie ἡπατικοὺς, nos jecinoroſos appellamus. Dejectio primum ſimilis eſt aquæ, quæ nuper mactatæ animantis carnis ablutæ ſunt, ſanioſa ſcilicet, atque ſubcruenta. Interpoſito ſpatio, eadem varie mutatur, prout jecur varie intemperatum eſt. Quum enim id caloribus urgetur, fæculentus atque ex aſſatione craſſus, ac melancholicus ſanguis dejicitur, noviſſimeque ipſa etiam atra profluit bilis. Inter hæc totum corpus liqueſcit, febris oritur, & cibi faſtidium, & ſitis, eſtque pulſus celer, & urina bilioſa. Ceterum ſi ſine calore infirmum jecur eſt, parumque ea occaſione retinet, dejectio ſequitur ſanguinis limoſi, ac veluti in grumos coacti, eademque neque aſſidua, neque multa eſt, diverſi excrementorum fere coloribus imbutis, certis tamen temporibus cumulatior eſt, ac ſemper haud multum fœtens: ipſum diutius trahitur malum, ac ſine febre incipit: quanquam interdum languida ea oritur, putrefacto in viſcere ſanguine. Porro ſiccitas craſſiorem & magis aridum humorem qui effunditur, facit: humiditas magis tenuem, & dilutum. Facile jecinoroſa dejectio hæc, qua cruenta redduntur, a torminibus diſtingui poſſe videtur: in his enim ſanguis cum dolore, roſione, & ſtrigmentis ſenſim, brevibuſque intervallis paucus exprimitur. Contra autem jecinore male retinente, cruenta feruntur ſine dolore, ſine ramentis, idque cumulatim, & majoribus intervallis, duorum ſcilicet, & interdum trium etiam dierum. Si rupta intus vena, aut adaperta ſanguis dejicitur, is ab inferioribus locis fere purus fertur, parum nigreſcens: a ſuperioribus autem protinus ater, ac liquidæ pici ſimillimus, quo tamen tincta lintea rubent: ut hac nota is quoque facile diſſidere ab atra bile poſſit. Si mutilato membro grandiori, aut propter neceſſaria ſolitæque vacuationis compreſſionem ex alvo ſanguis diffluit, is multa copia purus ſubito prorumpit, ſubitoque deſinit, longiſſimis ſpatiis temporum recurrens. Qui autem ab ulcere jecinoris cruor manat, is perexignus admodum eſt: ſenſimque deſcendit multo virulento, turbidoque pure imbutus. Leviculus etiam doloris tractus juxta jecinoris ſentitur regionem, atque ejus ulceris quod illic inhæreſcit, aliquæ ante notæ fuerunt.

Jecinoris imbecillitas.

Dejectio cruenta quæ jecinoris vitio fit.

M runt.

runt. Eodemque modo propriis nosci signis inflammatio jecinoris debet, quæ saniosam subcruentamque alvum fecit. His animadversis omnibus, facile constat, quæ discrimina inter dejectiones sanguinis jecinorarias & has quæ proxime sunt comprehensæ, haberi ponique oporteat. Ceterum per hanc jecinoris imbecillitatem, quæ modo proponitur, sæpe ultro sanguis vel e naribus, vel ex utero, vel per hæmorrhoidas, vel cum sputo effertur. Idem morbus, ubi spatium temporis accipit, aut in malum corporis habitum, aut in ipsum vertitur hydropem. Quod si prius atra dejici bilis incipit, quam hi morbi nascantur, scire licet ægri vitam in præcipite esse. Huc modo referenda quoque ea jecinoris videtur imbecillitas, qua tametsi id sat probe trahit, retinetque, at debiliter concoquit tamen & imperfecte sanguinem creat. Itaque sub eo vitio cruditates humorum oriuntur, dein pedes, & mox reliquum corpus intumescit. Est id genus noxæ his perfrequens, qui a morbo vel gravi, vel longo convalescunt, & quos hydrops, aut durus jecinoris aut lienis tumor, aut longa aurigo labefecerunt.

Jecinoris obstructio.

Nullum æque viscus obstructionibus, ut jecur, patet. Ea sic noscitur. Quo loco jecur est, in hunc gravitas (maxime cum quis protinus a cibo exercetur) & distentio incidit, cui ut obscurus quidam dolor, sic nullus tumor, nulla febris accedit. Sub eo vitio fœdus in vultu color est: spiritus interdum non facile trahitur, utique si homo iter facit, altioremque superare locum contendit: urina tenuis, diluta & aquosa est: alvus, si sima pars jecinoris obstructionem sustinet, liquida est cremoris specie, & multa, interdum (ut quidam volunt) etiam subcruenta: eadem, si gibbum visceris laborat, compressa, siccaque est: si utrinque vitium est, alvus modo adstricta est, modo liquida. Multos hoc malum gravesque casus infert. Fere enim qui morbus jecinoris causa incidit, sive inflammatio sit, sive durus sine dolore tumor, sive hydrops, sive febris, sive atrophia, vel alvi fluxiones, ita fieri prægressis visceris hujus obstructionibus videtur.

Jecinoris durus sine sensu tumor.

Inveterascente jecinoris obstructione, interdum durus insensibilisque in eo gigni tumor solet, quem Græci σκιῤῥὸν dixerunt. Is tumor visceris situ & figura circumscriptus tangenti renititur semper (nisi si durius premitur) doloris omnis expers. Facilius autem sentiri, si quis in dextrum latus decubuit, potest, quam si idem sit supinus: tum enim tumor non nisi pressu deprehenditur. Magis etiam is sese prodit, si nondum principium hydropis esse cœpit, simulque gracile atque expers adipis abdomen est. Semper autem commodior dextra parte decubitus, quam sinistra est: vultus obscurum, fœdumque colorem habet: spiritus difficulter trahitur: languet appetentia: sumtis epulis homo gravatur, detractis rectius habet: ubi jam vetus fit malum, maxillæ quodammodo laxantur: urina non æque largiter, ut ante, profluit, tandemque totus venter, crura, pedesque intumescunt, pectus atque humeri extenuantur. Itaque tum (quoniam initio parum occursum fuit) hydrops nasci incipit, qui ut primum jam accesserit, nulla ægrum medicina periculo subtrahit. Æque horrendum est, durum jecinoris tumorem aurigine initia præbuisse, aut vicissim hanc ex illo esse cœpisse. Tum enim id hydrops sequitur genus, quod ἀσκίτην Græci appellare suo loco dicemus. Quum frigidus autem humor jecinori impactus longo temporis spatio durum tumorem fecit, is fere nullo vitæ incommodo diu immoratur: aut certe si in hydropis speciem aliquam vertitur, primum in vitium mali habitus, dein in leucophlegmatiam, quam sic Græci vocant, transit.

Jecinoris inflammatio.

Quum jecur inflammatione tentatur, febris fit ardens & acuta, dextro præcordio

cordio tumor ineſt, cui dolor jungitur, qui ad nothas ejus lateris coſtas pervenit. Itaque levis quoqne tuſſis, & crebra, & ſicca oritur, ſpirandique difficultas: accedit ingens ſitis, cibique faſtidium: tum lingua ſcabroſa redditur, & lentore oneratur, primum flavo, dein nigricante: quin etiam frequens movetur ſingultus, & nauſea, & vomitus ſinceræ bilis, tum vitellinæ, tum æruginoſæ, & ſub vehementi morbo, ipſius etiam atræ. Idem humor ita ſubinde violenter per alvum erumpit, ut grave ejus profluvium, aut tormina concitet: urina craſſa eſt, rubicunda, ac turbida: totum corpus ſæpe auriginis colore imbuitur. Quidam urgente acceſſione deſipiunt, ſimulque acerrimum mejunt. Si gibbum viſceris afficitur, tumor evidens, qui injecta manu, & interdum viſu deprehendatur, dextro hypochondrio, ubi jecur ſitum eſt, inhæreſcit: mox etiam frequentior tuſſis, majorque oritur ſpirandi difficultas: ipſe perſtringit non ſolum nothas coſtas dolor, verum etiam ad jugulum uſque, & ad ejuſdem partis humerum pervenit. Interdum manus quoque dextra torquetur: adhæc gravitas in affecto loco major eſt: parum urinæ mejitur, atque, cum grandior eſt tumor, etiam nihil: rarior, minorque incidit ſingultus: tota corporis cutis novo colore imbuitur. Moleſtius in dextrum latus decumbitur, premitur enim tum pars infirma, magiſque dolet. Porro ubi in cava parte viſceris magis conſiſtit inflammatio, minor quidem gravitas ſubeſt, at faſtidium cibi, ſitis, nauſea, vomituſque bilioſus vehementius urgent: ipſeque homo ſingultu pene ſtrangulatur. Tum lingua etiam nigrior eſt, promptiorque bilioſa dejectio, & ſummi corporis refrigeratio, & ſyncope. Magis etiam aliquis, ſi in ſiniſtram partem decubuit, urgetur. Quæ hic inhæreſcit inflammatio, ſecurior eſt ea, quæ gibbum jecinoris occupat: hæc ſudationibus aut fuſis urinis, aut manante e naribus ſanguine tollitur: illa ſudoribus quoque, ſed & cita alvo, aut vomitu conquieſcit. Hactenus ea ſigna poſuimus, quæ vehementiori debentur jecinoris inflammationi. Verum hæc tamen (quod nos frequenter uſu medendi obſervavimus) adeo interdum levis, parvaque eſt, ut dolor, gravitas, totuſque morbus magna potius reſpiratione deprehendi, quam tactu debeat. Omnia ſub hoc caſu mitiora ſunt, ipſumque vitium multis ſæpe menſibus trahitur. In quavis jecinoris inflammatione, ſi crudo etiamnum morbo & viribus infirmis, alvi oritur profluvium, malum eſt. Inimica etiam corporis liquatio, præcipue ſi vel raucitas, vel multa ſimul tuſſis accedunt. Mortiferum eſt ſpumantem ſanguinem exſcreari, vel ſputum ſtatim ſubputridum, vel ſincere bilioſum eſſe. Haud raro morbus, ubi non ſolvitur, ſuppurat, oriturque abſceſſus prorſus exitialis. Is ubi jam fieri incipit, febres increſcunt & dolores, nihilque fere de loco affecto defluit: decubitus in omnem partem corporis moleſtus eſt, ipſe æger ſæpe ſine ordine, ſine certa cauſa inhorreſcit, moxque majoribus caloribus urgetur. Facto pure, dolores quidem, ardoreſque minuuntur; at homo longe fit imbecillior, id quod pulſu frequenti, parvo ac languido, crebraque animi defectione cognoſcitur. Hæc defectio, ubi rupto abſceſſu pus effluit, increbreſcit, & pene in ſyncopen tranſit, ex quo caſu ſervatus vis unquam quiſquam fuit. Quod ſi vita tum quoque manet, pus modo per alvum, modo per urinas defluit, & interdum vomitione quoque redditur. Non ſæpe etiam exeſo viſcere in abdominis excidit cavum ſpatium, fitque extialis hydrops, quo venter manifeſte intumeſcit, & inguina, pubeſque gravitatem multam habent. Ulcus autem ſi jecinore relinquitur, nunquam ſaneſcit, hominemque ſpatio extenuatum conſumit: tum alvus putrida eſt, & ſanioſa, & nonunquam ſubcruenta,

ac si ex cadavere esset facta colliquatio: ipsa quoque urina sanie perfusa est, maxime si in gibbo jecinoris vitium fuit.

Jecur quoque corruptionem tota pati substantia, ut pulmo, solet, unde homo spatio contabescit. Is morbus sensim oritur, sensimque crescit: quare per initia hominem lecto non afficit, sed obire etiam munia vitæ sinit, tumque febris esse nulla deprehenditur, quæ tandem tamen crescente admodum malo lenta oritur, qualem primo libro proposuimus. Non ingens sitis, non tumor in hypocondrio est: summum vini meraci optimique desiderium, maximum carnis, & præcipue calentis fastidium afficit: totus homo languet, tum animo, tum corpore, sæpe anima deficit, idque ubi tandem violentius fit, sudor frigidus erumpit, sub quo æger perit.

Tumor lienis. Lien sæpius quam jecur tumore, tum laxo, tum duro oneratur. Creber ac difficilis spiritus est, maxime currentibus, vel intente laborantibus, vel in dextrum cubantibus latus. Fere manet appetentia, sed male cibus concoquitur, unde fluctuatio gignitur, & multa oris saliva, rugitus etiam in sinistro hypochondrio auditur, & flatus supra infrave plurimus editur. Interdum morbi materia ita corrumpitur, malignaque fit, ut totum quoque impetat corpus, idque vel ictero, vel malo habitu turpe reddat. Sub eo malo habitu os male olet, gingivæ exeduntur, & a dentibus discedunt: loca sub inferiori palpebra tument: sanguis aliqua parte, præcipue e naribus funditur: dum intus epulæ concoquuntur, acidum quid evomitur, tametsi vomitus in eo morbo semper difficilis est: alvus sæpissime esse adstricta solet: venter sinistra parte intenditur: aliquis etiam vesperi cruribus est tumor: vultus pravo obscuroque colore fœdatur: per quietem turbulenta, & aliena fiunt insomnia. Jam si neque sanguis uspiam erumpit, neque eos fœtet, ulcera in tibiis fiunt, quæ aut omnino non sanescunt, aut ægerrime cicatrice teguntur. Et quidem si durus lienis sine sensu tumor est, quem Græci σκιρρόν appellant, is alias ipsius visceris obsidet corpus, situ, & partis figura circumscriptus, alias totum undique sinistrum occupat hypochondrium. Idem longiore tempore, quam is qui laxus est, contrahitur, duritiem, omniaque graviora & majora habet. Nihil æque significare lienis, aut jecinoris vitia, atque color hominis potest, adeo ut ex eo quidam solo non exploratis tactu visceribus, morbum deprehendant. Tumor autem lienis iis insidiari solet, quibus crebro incisa vena sanguis profunditur, & quibus vagæ & incertæ febres, maximeque pestilentiales fuere. Solet autem is plus habere spatii, & minus periculorum, quam si jecinori inhæresceret. Sub eodem vitio si pedes intumescunt, in proximo hydrops est. Periculosum est sæpe tentatam medicinam non profuisse: urina etiam tuta non est, quæ diu tenuis & aquosa fertur: tormina non longa in eodem morbo utilia sunt, sæpeque malum ex toto finiunt: verum ubi hæc inveteraverunt, nocent: & quidem tum si eadem hæc vel in lævitatem inversa sunt intestinorum, vel in hydropem, nulla succurrere medicina potest. Quilibet lienis tumor curationem per initia difficillimam habet: at si is trahere incipit, nunquam, aut ægerrime tollitur. Decrescente liene, salutiferum est urinam, amisso aquoso colore, ad sanguineum vergere cœpisse, aut crassam, fæculentam, multamque ferri. Quo magis grandescit lien, eo impensius corpus emacrescit, corrupti intus humoris argumentum. Varii eventus esse tumidi lienis solent: aliis enim per intervalla modo grandescit, modo minuitur: aliis assidue magnus manet, neque ulla curratione extenuatur, atque hi majore in periculo versantur, hydropi magis opportuni: non paucos etiam videre memini, cum duro liene vitam omnem nullo incommodo exegisse.

Inflam-

Inflammato (quod raro fit) liene, durus tumor, ac pulsans, dolorque sinistrum obsidet hypochondrium, cum assidua vehementique febre. Ingens etiam æstus atque sitis est, linguaque subnigro lentore oneratur, cibi ammittitur cupiditas, spiritus fit difficilis, ac velut imperfectus, qualis esse per iram ejulantibus pueris solet. Si abscessus fit, itemque ulcus, iisdem prope notis hic deprehendi, quibus in jecinore, potest. Lienis inflammatio.

Proximum est de atra bile dicere; quem morbum miror (tam frequens cum sit) non nisi ab uno, & altero nostrorum hominum agitatum literis esse. Sinistrum hypochondrium neque tumet, neque distenditur, opprimiturve, nec unquam, nisi forte obscure, dolet, verum præcordia æstuant, præcipue vino aut calidioribus epulis assumtis. Siquidem hæc non facile concoquuntur, fitque plurimus tum ructus, tum flatus. Arteriæ in præcordiis supraque umbilicum vehementer moventur, ipsaque oritur ingens, crebraque cordis palpitatio, quam animi subinde excipit defectio, quo tempore pulsus etiam protinus mutatur. Inter hæc quibusdam incipit aliena esse mens, vanaque tristitia, ac metu concuti. Longus hic morbus est, sæpeque victus errore revertit. Atra bilis.

Nunc de communibus vitiis loquar, quæ tum jecinoris fieri occasione, tum lienis possunt. Incipiam ab Aurigine, quam Græci ἰκτεὸν dicunt. Sub eo morbo bilis vel flava, vel atra in summum corpus effusa, suo id odore inficit. Hic color maxime in oculorum albo, & circum tempora cernitur. Ubi a flava bile morbus oritur, fit capitis dolor, & sitis, venæque sub lingua plenæ tument, ingens corporis, maxime cum id movetur, segnities, ac mentis hebetudo est: aliquis etiam pruritus tota cute vagatur: ipsum tamen vix sudat corpus. Semper autem, quacunque de causa natus morbus est, accedit membrorum laxitas: &, ubi vehementius homo movetur, spirandi difficultas, multo autem interposito tempore, totum corpus cum pallore quodam inalbescit: febris aut nulla, aut admodum lenta inhæret: urina turbida, crassa, & crocea est: alvus, si quidem bilis intus cumulata morbi causam dedit, penitus biliosa est: si vero quæ ad bilis folliculum pertinent itinera obstruuntur, dejectiones albicant, nulla amari humoris in alvum illapsa parte: descenditque paucum stercus, & subviscosum, idque paulatim, & crebro ad desidendum progestu: tum quoque urina adeo rubra, crassaque est, ut prope nigrescat: sensus etiam gravitatis aliquis, at nullus evidens tumor dextra præcordiorum parte percipitur. Porro icterus si lienis sequitur affectum, obscuriore primum colore corpus inficit, dein sublivido & subnigro: tum fere sinistro hypochondrio gravitas inest, & subdurus interdum tumor: tristior & animus, atque alienis cogitationibus præpeditus: corpus minus grave, quam in superiore vitio est: dejectio atque urina, modo pro natura sese habent, modo subnigra sunt: sæpius tamen alvus comprimitur. Hoc genus icteri superiore gravius est, & magis in vetustatem cadit. In eo ipso hæmorrhoides fluere cœpisse, bonum est. Nunquam lien flavum icterum fecit, jecur sæpe nigrum, tametsi hic iste non æque per omnia niger est, ut is qui propter affectum lienem gignitur. Undecumque autem is esse morbus cœpit, periculum hydropis minatur, si urina prorsus alba, aut certe multum diluta diu fertur. Idem hydrops iis etiam insidiatur, quibus gravis aurigo, longaque fuit. Etenim spatio niger quoque lapillus in bilis concrescit folliculo, quem casum nunquam fere non hydrops sequitur. Perniciosissimum est durum fieri jecur, aut ex hoc prius duro natam auriginem fuisse. Ea enim res extra omnem opem humanæ medelæ est. Periculum etiam habet orta inflatio, maximeque si ea curationibus non solvitur. Aurigo.

Tutum quoque non est nimiam vigiliam esse, itemque penitus amissam cibi cupiditatem, aut linguam resolutam, sic ut vix formare æger sermonem possit suum: metumque auget, delirium si his intervenerit. Grave etiam est post natam auriginem, febrem sequi, utique si dextra præcordia dura manserunt. Præter hanc auriginis speciem, quam veram esse perhibemus ac simplicem, alia atque alia est quæ simplex non est, quæque multo rarius incidit. Siquidem ubi jecur inflammatione tentatur, corpus interdum præ sanguinis incendio undique torrefacta bile suffunditur: sub quo casu præter dextri hypochondrii gravitatem, tensionem, & dolorem, vehemens ardensque febris oritur: & accedit biliosa tum urina, tum dejectio: ceteraque signa sequuntur, quæ jecinori inflammato jungi suo loco demonstravimus. Aliud quoque auriginis genus fit per febrium biliosarum judicationes, cum flavus humor vi naturæ in summum corpus extruditur, suumque cuti imprimit colorem. Subito hæc aurigo nascitur, &, si non alieno tempore fit, febrem absolvit. Tempestive eam fieri Hippocrates scripsit, die septimo, aut nono, aut undecimo, aut decimo quarto, modo tamen mollia præcordia sint: ante septimum febris diem si oritur, periculum ostendit.

Hydrops.

Grave in primis malum & observatione non pauca dignum, aqua inter cutem est, Græci ὕδρωπα vocant. Tria ejus numerantur genera. At primum quidem est, cum toto eo spatio quod inter peritonæum & intestina vacuum est, multa aqua coit, unde totum abdomen distenditur. Græci id ἀσκίτην appellant. Secundum est, cum hæc loca quæ, dixi plurimus intus, flatus onerat, quod vitium τυμπανίτης Græce dicitur. Novissimum genus aquæ subter cutem est, quod Græci λευκοφλεγματίαν nominant. Corpus molli tumore grandescit, maximeque tibiæ ac pedes, cum alias tum vesperrime & post exercitationem, aut quum diu declives hæ partes fuerunt. Is tumor si premitur, fossulam quæ tarde rursus impletur, habet, impressi digiti vestigium: idemque sæpe tumor & ad femora, & ad scrotum pervenit, quique vesperi ingens in pedibus erat, mane omnem pene molem deposuit. Venter ad contactum crassus est, nihilo tamen fere plus tumoris huic, quam ceteris partibus inest. Corpus siquidem æquabiliter molle, laxum, ac pallidum est, idemque enerve, ac languidum minimis laboribus frangitur. Ipse trahitur acervatim spiritus, maximeque sumtis epulis, febris item lenta continenter afficit: pulsus undosus est, & parvus, & creber, & inæqualis: dejectio cruda, & non sæpe subcruenta est: urinæ albæ, tenues, aquosæ. Hoc genus hydropis fere diuturnas febres excipit, vitiosumque ventriculi habitum, & nimium compressos nimiumve fluentes tum menses, tum hæmorrhoides; adhæc spiritus longam difficultatem, & immodicam vigiliam. Idem pueris sæpius quam adultis insidiatur, solaque magnitudine a pituitosa differt cachexia, quod in illo plus, in hac minus tumoris insit. Fere autem fit ut qui sic laborant, modo rectius sese, modo pejus eodem etiam die habeant. Morbo autem incipiente, si alvus sponte profluit, principium secundæ valetudinis facit.

Λευκοφλεγματία.

Ασκίτης.

Proximum est notas, quibus Ascites deprehendatur, proponere. Venter, totumque abdomen cum quodam gravitatis sensu intumescit, & quum impellitur, sonum collectæ permotæque intus aquæ præbet, qualis ab utre non omnino aquæ pleno redditur. Hic humor totus modo intra spatium abdominis includitur, modo pars ejus aliqua in scrotum, & in femora, & in pedes delabitur, maximeque post corporis exercitationem. Sæpe etiam & ad pectoris penetrat spatium, intra ipsum etiam uterum, utique

cum

cum jam magnus morbus, & vetus esse cœpit. Ubi premitur tumor, spiritus fit difficilis. Fere autem semper vehemens adest sitis: pulsus parvus, frequens, subdurus, atque tensus est: urina perpauca mejitur, eaque fere crassa & rubicunda est, utique si ab jecinore ortum primo malum fuit: totum autem corpus, demto ventre, extenuatur, ac veluti liquescit: subinde etiam frebicula, corrupta intus aqua, nascitur. Hic iste hydrops fere duros veteresque mesenterii, jecinoris, lienis, vel uteri excipit tumores, itemque ardentissimas febres, & ex viscerum noxa contractam, diuque immoratam auriginem. Idem infrequentior pueris est, quam adultioribus, fereque eos etiam adoritur, qui propter viscerum ruptam vel exesam venam, crebro sanguinem vel vomitu, vel alvo reddunt.

Superest modo novissimum hydropis genus quod a flatibus oritur, & ob id Τυμπανίας Græcis appellatur. Venter, etsi minus quam in Ascite habeat molis, ita tamen tenditur vehementer, ut digito percussus tamquam tympanum sonet: idem parum fluctuat, sed leve murmur, ac quendam veluti rugitum exhibet: frequens ructus desiderium est, eoque edito levari aliquantulum homo videtur: pedes non usque adeo ut in ceteris generibus hydropis tument: reliquum corpus extenuatur. Sæpe hoc malum ventriculi & coli inflationibus, itemque longis febribus successit. Illud recte ab Hippocrate animadversum video: quibus tortiones, & circa umbilicum, circaque lumbos dolores sunt, qui neque medicamentis, neque ullo alio modo solvuntur, iis in hoc ipsum genus sicci hydropis ista consuesse firmari. Ascites atque Tympanias sic a Leucophlegmatia differunt. In hac totum corpus laxa mole æqualiter crescit, venterque nihilo plus hujus, quam ceteræ partes habent. At in illis prioribus solus venter attollitur, estque aliquis pedibus tumor, sed reliquum corpus emacrescit. Pulsus sub Leucophlegmatia undosus est, mollis, & latior. In Ascite parvus, creber, subdurus, ac tensus. In Tympania longior, celerior, creber, non imbecillus, subdurus, ac tensus. Illa ferre omni hydropi communia sunt. Ubi his nondum quidem est, sed ut fiat metuitur, solitas naturæ vacuationes præter modum compressas esse, potissimum hæmorrhoides atque menses, aut contra aliquid ex his ipsis æquo plus vel diutius ferri; adhæc vel durum in jecinore atque liene tumorem, vel auriginem, intestinorumve levitatem inveterascere, neque idoneis tolli remediis potuisse; præterea diu malos succos, malumve corporis habitum fuisse (illud Græci κακοχυμίαν, hoc καχεξίαν dicunt.) Sed & inter hæc vel testiculos interdum intumescere, appetentiamve modo ingentem, modo nullam esse. Ubi vero morbus invasit, inferiora corporis a ventre ad pedes usque tumorem exhibere, spirandique esse difficultatem, & colorem hominis vitiari ex virore scilicet albicantem: adhæc cibi incidere fastidium, itemque sitim, ac siccam tussim, tametsi prior illa magis peculiaris sit Asciti, & tussis arida Tympaniæ. Æque communia sunt semper in hoc morbo jecur affici, & humoris nimiam abundantiam esse, ob quam ne ulcera quidem in corpore facile sanescunt. Hydrops sæpe per se incipit, sæpe alteri vetusto morbo, potissimum quartanæ, supervenit. Fere autem eum aqua repletum iri timor est, cum sanguis ubertim supra infrave erupit, itemque febris accessit: ex quo casu vix quisquam evadit. Tutius laborant hi, quibus magni modo fiunt tumores, modo rursus occuluntur. Verum decipit ea sæpe res ægrotos, penitusque facit, ut curationes negligant medicorum, ac pereant, fiducia secundæ valetudinis falsi. Securior censetur hydrops, qui lienis, quam is qui jecinoris secutus tumorem est. Securissimus, qui nullo antecedente morbo cœpit: utique si firma viscera sunt; si spiritus faci-

facile trahitur: nulla aut tuſſis, aut ſitis, aut linguæ arditas eſt, præcipue a ſomno, quo tempore incidere illa maxime ſolent: adhæc ſi nullum cibi faſtidium, eoque ſumto, nulla homini moleſtia eſt, ſi venter mollis eſt vel extenuatur: ſi is ipſe accepto medicamento movetur, aut ſi excrementum fundit molle ac figuratum: ſi urina, mutatione potionum, aut epotis medicamentis, ipſa protinus demutatur: ſi homo expers doloris, & caloris, & laſſitudinis eſt, morbumque facile ſuſtinet. Qui omnia hæc habet, is tuto laborat. Bonum autem eſt, tumores in extremis tantum partibus eſſe: optimum eſt, nuſquam eſſe. Cita quoque alvus quæ levat morbum, utilis eſt: quæ gravat, prorſus inutilis atque perniciosa eſt. At vero ſummum periculum ſignificatur, ſi is morbus calidum ſiccumque corpus, ac ſimile jecur occupat: ſi ex acuto morbo cœpit: ſi durum jecinoris aut lienis ſecutus tumorem eſt, ſic enim nunquam, aut certe vix unquam ſaneſcit. Metus autem augetur, ubi in eodem morbo ſicca tuſſis oritur, aut fluxio ſanguinis, alteriuſve qui hominem non levat humoris, maxime ſi ſpiritus manet difficilis, & ipſa vertitur in tormina dejectio. Tum enim ægrum proximus fere tertius dies tollit. Tutum quoque non eſt comitiales affectiones accedere, male olere ſpiritum, itemve ſputum, aut ſudorem, aut univerſum denique corpus: adhæc, ubi febris quoque acceſſit, urinam modicam atque turbatam eſſe, aut ubi aqua jam medium corpus implevit, ſanguinem ſurſum, deorſumve aliqua parte prorupiſſe. Præterea ſublatum morbum ſæpius, & brevibus intervallis revertiſſe, multoque magis idoneis agitatum remediis remittere non potuiſſe, ſtabilemque, & inconcuſſum corpori inhæreſcere. Ad extrema ventum eſt, ubi ſub infirmis viribus incipit profluere alvus, ſimulque ingens ſpirandi difficultas urget: ubi prava ulcera grandiaque in ore, gingivis, tibiis, aut alia denique corporis parte oriuntur, ubi veluti concretus ſanguis ab alvo dejicitur: ubi urina diverſis matulæ regionibus diverſos colores exhibet, ſic ut inferne rubra ſit, ſuperne livida, aut contra. Cita quoque mors occupat, ſi, cum quis ſecatur, aut uritur, aqua ex ventre ſimul ſemelque omnis effuſa eſt.

Vulneratio jecinoris & lienis.

Jecinoris atque lienis vulnus, ſi ſumma tantum parte acceptum eſt, hæc infert. Ad ſpinam præcordia reducuntur: ſanguis vomitione, atque dejectione redditur: in latus dolor pungens incidit, qui in nonnullis ad jugulum etiam pervenit: inter hæc ſæpe anima deficit, oriturque febris, atque alvi profluvium. Si æger primis diebus non moritur, ſpatio conſumitur, egenſque nutritionis contabeſcit. At vero quum altius intra viſcera mucro deſcendit, ſanguis, qua parte præcordiorum vulnus illatum eſt, copioſe profluit, ſequiturque bilis vomitus: ipſe æger lubens, ac quadam voluptate in ventrem cubat. Hinc animi oritur defectio, quæ ſæpe gravis recurrens, orto frigido ſudore occidit.

Obſervationes in vitiis renum, & veſicæ utiles.

Renum inflammatio.

RENES, ubi affecti ſunt, diu male habent, præcipuequa in ſenioribus. Eorum inflammatio, quæ tamen admodum infrequens eſt, his ſeſe ſignis prodit. Aſſidue febris tenet, & ſine certo ordine ea modo increſcere, modo minui videtur: dolor gravis ac pulſans cum vehementi ardore, paulo nothis coſtis altior, in dorſo verſatur, ejuſque tractus inde ad jecur uſque, ſi dexter ren laborat, pervenit: deorſum vero ad veſicam, ad naturalia, ad pectinem, & ad femora pervenit, magiſque ſi vitium in rene ſiniſtro eſt. Hic ipſe dolor ſternutamento, atque tuſſi intenditur.

 Idem-

Idemque alias continenter hominem fatigat, alias intervalla, quibus mitescit, habet. Adeo vero in quibusdam effrenatus est, ut animi occupentur defectione, & fusis sudoribus labefiant. Inter hæc ingens est cibi fastidium, itemque nausea, & stomachi dolor, & crebra bilis vomitio: venter arctissime comprimitur, ex quo is etiam inflatur, & rursus sursum per os assidue extundit: urinæ reddendæ difficultas, at assidua cupiditas est, eaque frequenter quodam cum ardore promanat, primum tenuis, & aquosa, in qua nihil subsidet, hinc magis rubra, tandem autem crassa, & mucosa. Sæpissime autem extremæ partes, maximeque pedes refrigescunt, propinquo cruri stupor inest, ac vix erigi homo potest, vel pedibus incedere. Facilior etiam ægris in latus infirmum decubitus est, facilior supinis, quam pronis. Id profecto genus morbi concoctione proba maturuisse, jamque penitus sanatum esse, finitis doloribus cognoscitur, & urina multa, crassaque, in qua quid subsidet, bonum est, vimque finiendi morbi habet. At vero periculum nunciatur, si frequens bilis vomitus est, longeque magis delirium terret, si simul etiam extrema inalgescunt. Certa mors est, quum ren præ nimio tumore disrumpitur. Jam autem ubi inflammatio adhibitis remediis non cessit, dolorque in loco pulsans & gravitas manent, febrisque non minuitur, imo potius increscit, sed & crebrum simul mejendi desiderium, magnaque difficultas est; scire licet suppurationem intus fieri, quæ ubi jam consummata est, manet quidem gravitas in rene, at dolor mitescit, minorque redditur febris. Ubi erupturus abscessus est, homo inhorrescit, sequitur vehementior & febris & dolor. Ut primum is erupit, protinus hæc ista conquiescunt: tum urina crassa, turbida, subcruenta, & multa profluit: cum qua si pus album, leve, æquale, & odoris non mali fertur, certam bonæ valetudinis spem facit.

At si id ad intestina quoque divertit, aut alioqui cum urina redditum male olet, lividumque est, & inæqualiter mucosum; scire licet malum esse, ex eoque gravem intus exulcerationem significari. Fere tum quoque carunculæ quædam perexiguæ ex putri renum substantia quasi capilli cum urina efferuntur. Jam autem non sæpe, curata perperam inflammatione, elapsis maturationis temporibus, febris omnis dolorque cessant, durus autem tumor cum multa loci gravitate relinquitur. Cujus rei pedeti indicium inde debet, quod sine resolutione materiæ, sine suppuratione dolores conquieverunt, & quod diu urina aquosa, & pauca fertur, quodque coxæ, & quæ his sunt partes inferiores, stupent, impotentes fiunt, atque emacrescunt. Is profecto casus extra spem omnem medelæ est. Itaque interposito spatio, in hydropem vertitur, & occidit.

Tormentum a calculo renibus illatum sic innotescit. Acerbissimus atque more infixi aculei pungens dolor in renem incumbit, eaque sede stabilis inhærescit, nisi quod interdum per ilia versus coxendicem, vel ad testem proximum excurrit. Nullus foris tumor est: spina ægre flectitur: crus quod e directo est affecti renis, aliis stringitur, aliis quasi obtorpescit: frequens est ructus, & ingens cibi fastidium: sub maximis doloribus vomitus fit, primum pituitæ, mox bilis flavæ, ac tandem etiam æruginosæ, post quæ dolores mitescunt: alvus astringitur, eademque, quia renem fece vel flatibus premit, dolorem auget: quod si forte ea solvitur, cum spiritu excrementum subbiliosum reddit. Cum quis aut in ægram decumbit partem, aut cibo vacuus est, dolores leniuntur; cum in contrariam cubat, aut cum sumtæ epulæ descendere jam ad intestina incipiunt, omnino exaugentur. Renum calculus.

Uri-

Urina, veniente acceſſione, pauca, tenuis, & diluta eſt, moxque creſcente tormento, tota ſubinde cohibetur: at excuſſo e meatu urinario (quem οὐρητῆρα Græce dicunt) lapide, urina copioſa, craſſaque profluit, in qua reſident arenulæ multæ, & ſubinde grandiores, & inæquales calculi, aut horum confractæ partes. Eadem interdum bullat, & male olet, quodamque ſenſu ardoris crebram mictionem facit: non raro etiam quaſi ſanguinem trahit, maxime ſi labor, aut equitatio durior anteceſſere. Qui huic morbo obnoxii ſunt, his multo tempore urina fere craſſa, ſubrubra, cum denſa, tenacique ſpuma redditur; quæ alias ſedimentum habet rubrum, ſubviſcoſum, arenoſumque: alias turbida permanet, quæ ſi panno percolatur, in eo ſimilem propoſiti ſedimenti ſordem deponit. Hujuſmodi urina ſæpe multis annis nullo vitæ incommodo fertur, ſine renum dolore, ſine ulla alia calculi nota: verum tandem ſubito præter omnem opinionem acutiſſimus dolor in renem incidit, ſimulque alvus adſtringitur, & crus quod e directo eſt, ſtupet. Is dolor ex intervallis ſat longis ſæpius redit, idque interdum ſine calculi excretione, tumque urina craſſa, ac turbida eſt, propterque prægreſſam duram forte equitationem, interdum cruenta. Scilicet ſola ſanguinis mictio ſæpe renis calculum patefecit, qui neque dolore, neque ullo alio indicio ſignificabatur, adeo ut ne ſubeſſe quidem putaretur. Quum autem renis dolorem calculi ſequitur excretio, is ubi in caput impegit ductus urinarii, penitus efficit ut urinæ mejantur tenues, paucæ, ſubaquoſæ, & haud raro etiam totæ cohibeantur: ubi vero vel remeat hinc in cavum renis calculus, aut certe ubi foras in veſicam excutitur, protinus ea redditur urina, quam modo propoſui: ut recte dixiſſe Hippocratem exiſtimem, repentino renum dolore, cum mictionis defectu, calculorum, aut craſſarum urinarum excretionem portendi. Non raro calculus adeo grandis eſt, ut e renum ſubſtantia, in qua gignitur, pelli in cavum non poſſit. Itaque id temporis vix ullus dolor ineſt, ſed urina fertur craſſa, turbida, ſubrubra, qualem deſcripſi. Et quidem ſi validus labor, aut dura inciderit equitatio, non ſolum hujuſmodi urina redditur, ſed etiam vere cruenta, in qua quod ſubſidet, quaſi ſanguis eſt in grumum concretus. Ubi propulſus in vacuum renis calculus eſt, is, ſi grandis eſt, deorſum latus meatum obſtruit urinarium, ipſamque adeo intercipit urinam, vel certe reddi paucam facit, eamque ſolito tenuiorem, & ſubaquoſam; ſimulque acutiſſimum dolorem movet: ubi minor eſt, quam ut multum impingere in iter urinæ, cum in hoc deſcendit, poſſit, itemque ubi grandis eſt, & in cavo renum contentus, hucque recens e ſubſtantia truſus, nondum ad urinæ meatum impegit, urina fertur craſſa, turbida, rubra, aut ſublivida, obſcura. Porro leves calculi, & rotundi non æque difficulter, ut oblongi, & aſperi, excluduntur. Non omnibus autem eadem magnitudo, vel forma, vel aſperitudo eſt. Quibus vetuſti jam renum dolores ſunt, quoniam urinæ itinera magis patent, hi grandioribus calculis potius torquentur, mediocribus non item. Quibus novum id vitium eſt, aut certe rari ejus dolores fuere, hi minimo etiam calculo cruciantur. Omnibus autem renum calculis fere color ſubruber eſt: quanquam purulenti renes albos etiam calculos elidunt: ſed & alias nigros & pallidos fuiſſe ejectos conſtat. Quo urina ſub hoc morbo magis aquæ ſimilis eſt, & quo diutius ſic fertur, minuſque ſedimenti habet, eo duriores in rene calculos, & magis confirmatos, magiſque rebelles eſſe ſciendum eſt. Tametſi urina vix unquam clara ab his mejitur, qui gravioribus renum doloribus ſunt opportuni. Idem tormentum frequens eſt pin-

pinguioribus corporibus, itemque senioribus; vix unquam autem pueris accidit, raro ad adultam ætatem provectis. Infrequens etiam est iis qui sæpius vomunt, & alvum non impeditam habent. Ut omnia renum vitia in sene difficillimam curationem accipiunt; sic hoc ipsum quod proponitur, plane nullam. Idem omnium est maxime hæreditarium, adeo ut vix unquam calculi effugiat tormentum, quisquis parentum occasione huic expositus morbo a naturæ ortu fuit.

Cum aliis de causis, tum maxime propter calculum exulcerari renes solent, id quod his notis ostenditur. Urina crassa, turbidaque est, & per labores plus coloris habet, in hac sedimentum per quietem fit crassiusculum, tumque reliqua urina fere inclarescit. Si recens ulcus, simplexque est, cruor cum urina fertur: si cavum ac sordidum est, crassior urina fit, & alba, & fœtida, vereque purulenta, lacti non admodum dissimilis: in hac autem ipsum subsidet pus: *ubi altius ulcus insedit & sine modo sordidum in fistulam abit, in hac ipsa, quam proxime dixi, urina crassamentum quoddam subsidet viscidum & cohærens, narium muco, aut ovi candido persimile*. Inter hæc ipse sæpe ren ita pereditur, ut pus, membrana ejus ambiente tanquam marsupio, multique item calculi obvolvantur. Renum exulceratio.

Hinc etiam in venas pus delatum, malum efficit corporis habitum, qualis antecedere Leucophlegmatiam consuevit. Interdum etiam inter peritonæi fluctuat membranas: non sæpe etiam eo ipso tota ventris, lumborumque regio impletur, & subinde vomitu, vel alvo sincerum redditur. Jam vero per omnem pene morbi decursum urina modo non ægre mejitur, modo guttatim destillat, assidueque ad mingendum quodam irritamento invitat: dolor lumbos exercet cum aliquo gravitatis sensu. In hoc autem vitio si post mictionem puris, sanguis mejitur, indicium gravis erosionis præbet. Ulcus renum & vesicæ, ubi longa (quod fere fit) vetustate occupatur, nunquam sanescit.

Est etiam animadversio in mictione sanguinis e renibus profecti necessaria. Semper is universæ urinæ sic temperatur, ut hac quasi dilutus esse putetur sanguis, idemque protinus subsidet rubicundus, liquidus, ac minime concretus. Quod quidem vesicæ causa dico, a cujus musculo qui cruor dimanans, & in cavum vesicæ lapsus inde emejitur, urinæ non æqualiter miscetur, idemque, ubi subsedit, in grumum mutatur: si calculus in causa cruentæ mictionis est (id quod fere semper, nisi casus aut ictus intervenit, incidit) notas attendere oportet ei vitio peculiares. Tametsi sæpe cruenta mictio calculum sola detexit, sine renum dolore, aliove ejus morbi indicio. Si rupta intus vena est, sanguis ubertim, & subito, inopinanterque profluit: simul casus violentus antecessit, sive ictus aliquis est, sive grave onus levavit, sive ex alto cecidit, aut quid hujusmodi perpessus injuriam est. Rarior omnino ea sanguinis est mictio, quæ a renum pendet imbecillitate, vel quæ venarum in iis adapertionem sequitur, vel jecinoris vim infirmam, vel consuetæ inanitionis defectum, vel vitam summi otii compotem, vel membri alicujus amputationem. Non raro cruor ab erosis exulceratisque renibus destillat, tumque paulatim is, & cum pure aliquo mistus exit, idque diutius durat. Itaque cum a rupto renum abscessu is etiam cum pure descendit, propterea ab ulcere renum non reddi intelligitur, quod ejus mictio non diu trahat, sed fere intra tertium diem cesset. Sanguinem sæpius minxisse cum febre, & dolore, malum esse Hippocrati placuit: tum autem

præ-

præsagire licet futuram puris mictionem, eodemque tempore febres dimissuras. At raro cruorem cum urina ferri, idque sine dolore, sine febre, non usquequaque esse periculosum, idem author judicavit: quod per lassitudines fere incidit, quæ inde protinus solvuntur.

Urinæ fluor. Urinæ fluor, qui Græcis διαβήτης appellatur, tum subesse dicitur, cum potio non multo post quam sumta est, nihil fere demutata, immodice sub aquæ specie cruda mejitur. Ingens sitis continuo afficit, quæ potatione sedari nulla potest: quod bibitur, sæpe id majore copia mejendo redditur, quam qua sumtum fuit. Itaque totum etiam corpus eo modo consumitur, ac veluti liquescit: quanquam nonnullis lumbi, & coxæ, & testes, maximeque pedes, leviter intumescunt: visceribus etiam aliquis inesse æstus videtur. Id genus mali, ubi incidit, diuturnum est, & a renibus pendet. Cum recens est curari interdum potest, cum in vetustatem incidit, nunquam potest, sed corpus liquefacit, atque marcore consumit. Idem vitium rarissimum esse volunt. Nobis per omnem vitam non nisi semel apud Nervios, quum illic Medicinæ artem exerceremus, observatum fuit.

Renum vulneratio. Vulneratis renibus dolor ad inguina, & ad testiculos descendit, & urinæ difficultas est, eaque cruenta redditur: interdum etiam cruor fertur.

Tabes dorsalis. Priusquam vesicæ attingam vitia, tabem hoc loco dorsalem proponam. Grave genus morbi, quod nostri homines non animadverterunt, ipse luculenter memoriæ prodidit Hippocrates: nos inter curationes ægrorum non semel observavimus. In caput vehemens & acutus incidit dolor, ex eoque nonnullis superne descendere veluti formicæ videntur. Dolent etiam collum, & lumbi, eorumque musculi, & crurum articuli, sic ut inflecti interdum non possint: alvus pigra atque impedita nihil reddit, & urina difficulter mejitur: quum autem vel alvus, vel urina redditur, profluit genitale semen multum ac liquidum, idemque fit per somnum, sive utitur aliquis fœminæ consuetudine, sive caret: semen etiam in utero non manet: per vehementes itineris labores, maximeque si altior locus superandus est, corpus summe labefactatur, spiritus fit difficilis, caputque grave est, & aures sonant. Qui sic laborat, febre caret, & quanquam nullo urgetur cibi fastidio, ejus tamen nullum fructum sentit, penitusque consumitur: idem incipiente morbo quietius sese atque rectius habet. Quo autem magis is ipse morbus inveterascit, eo magis omnia homo dolet: & crura velut ab aqua inter cutem intumescunt: nonnullis ulcera a lumbis emergunt, quorum alia sanescunt, alia rursus enascuntur: tandem orta gravi suffusione, homo penitus occœcatur. Exercet hic morbus præcipue cum recentes sponsos, tum alios qui nimium Veneri indulserunt. Illud quoque a nonnullis observatum est, intermittere aliquando hoc vitium, & dennuo redire consuesse: quod per septennia fieri quidam medicus, quem hoc affectum occœcatumque morbo novi, tum in sese ipso, tum in plerisque aliis animadvertit.

Vesicæ calculus. Grave in primis tormentum calculi vesicæ est, quod & diu trahit, & quibusdam intervallis sæpius recurrit. Ubi id autem incubuit, gravitatis ingens sensus (si grandior calculus subest) magisque ad motum corporis, vel quædam quasi titillatio circa pubem & perinæum versatur: urina cum mictionis assidua cupiditate difficulter redditur, fitque quoddam veluti stillicidium, sic ut vix posse cohiberi urina videatur: quæ tamen, ut primum cœpit perrumpere, mox tota intercipitur, indicitque hoc modo intercisa mictio. Inter hæc dolor toto colis meatu versatur, sæpeque

que is sola in glande est, post extremam mictionem gravissimus. Id temporis alvus dejici velle videtur: promtius in nonnullis si recti sunt, quam si supini cubant, urina exprimitur, utique si grandior intus calculus hæret: alii inclinati emingunt, colemque contrectando atque extendendo remedium doloris quærunt. Fœminæ extrema pudenda manibus crebro scabunt, &, admoto ad vesicæ cervicem digito, calculum subinde sentiunt. Multi etiam mediis doloribus pedes inter se iteratis vicibus implicant. Si urina prodit, ea alba, crassa, & turbida redditur, cui sedimentum inest purulentum, vel mucosum. Interdum etiam sanguis, aut quid cruentum concretum trahitur. Hoc genus morbi sæpius pueris accidit quam adultis: sæpius viris quam fœminis. Calculus vesicæ magis albicat, itemque grandior, & durior est eo quem renes extruderunt. Minor facilius in vesicæ impingit cervicem, urinamque pertinacius retinet, quam is qui major est: hic enim, vel pro corporis positu, vel intromisso instrumento, inde non difficillime depellitur.

Non leve periculum in quovis calculo vertitur: immensis enim fractus doloribus, & propter obstrictum iter suppressa nimium urina extingui homo potest. Haud raro animadversum est, a vesicæ calculo data vel tenesmi, vel procidentis infimi intestini principia fuisse. Multos constat esse repertos, qui sine dolore calculum diutissime intus foverunt.

Vesicæ inflammatio.

Nullus æque metuendus casus incidere in vesicam potest, ut inflammatio, quæ non in hujus partis (ut forte aliquis existimet) substantia; sed potius in cervicis defigitur musculo. Febris acuta cum multo æstu movetur: infra perinæum, supra pecten atque pubes late dolent: interdum his locis rubor, ardor, atque distentio accedunt, quæ omnia a pube ad ipsum usque perveniunt umbilicum: frequens desidendi cupiditas, summaque difficultas est: urina ægerrime excluditur, sæpe tota diutius cohibetur, maximeque cubante ægro: interdum guttatim maximo conatu destillat. His accedunt vigiliæ, delirium, vomitus biliosus, & extremorum frigus. Perrara est vesicæ inflammatio, pueris magis familiaris, a calculi scilicet tormento illatis injuriis. Metum minuit urina purulenta, cui sedimentum album ac leve sit, Si dolores in hoc morbo solvuntur, neque vesica mollescit, periculum est ægrum primis circuitibus moriturum. Nulla etiam evadendi spes est, ubi febris acuta diu immoratur, simulque urina, & alvi dejectio prorsus retinentur: aut ubi urina nullam exhibet notam concoctionis, unaque dolores magis indies ingravescunt. Inter quæ sæpe ultro lethalis oritur gangrena, ex qua vix unquam quisquam evasit. Ubi suppurare malum incipit (quod certe grave est) omnino fiunt atrociora. Quod si ante erumpere id, quam pereat æger, contingit, dolores ceteraque mitescunt omnia, ipsaque ubertim urina cum pure fertur. Visus est hic abscessus viam sibi per perinæum patefecisse, qua parte urina elapsa per annum omnis ferebatur.

Cruenta a vesica mictio.

Cum multis de causis, tum maxime propter vehementes in excludendo calculo nixus, cruor e vesica ferri consuevit: is urinam non totam undique profundit, & quum per quietem subsedit, concrevisse in grumum cernitur: ejus subinde cruoris pars aliqua sine urinæ mictione elabitur. Fere autem sub eo vitio urina paulatim veluti stillicidio quodam exprimitur, eademque dolorem exiens movet, ac veluti colis radicem adurit. Ceterum gravissima quæque incidere, sanguine intra vesicam concreto, solent: nam crebro anima deficit, ipsaque fit exigua spiratio, & pulsus obscurus, parvus, & frequens: oritur etiam multa nausea, animi anxietas, & frigidus sudor. Hinc totus homo fit imbecillus, & pallet,

let, & extremis partibus refrigescit. Ut plurimum autem aliquis ante incubuit in vesicam violentus casus, quem aliquamdiu sanguinis secuta mictio est, subitoque sine certa causa desiit. Tum vero subinde rigor incidit, ceteraque protinus post hunc sequuntur signa, quæ modo proposuimus. Tardius cruenta mictio, vesicæ affectu nata, curatur, quam quæ a superioribus locis profecta est.

Vesicæ exulceratio.

Comprehensis vesicæ malis, haud raro ejus succedit ulceratio: major quidem atque gravior in cervicis musculo, post abscessus ruptionem ab inflammatione relicti: levior autem in vesicæ corpore, quam forte exulcerationem vel acrior urina, vel ostendens calculus fecit.

Si ex abscessu ulcus mansit, id cavum est ac sordidum, unde alias sanies, alias multum fœtidi puris cum urina crassa fertur, in qua id ipsum per quietem subsidet. Jam vero si interior vesicæ pellicula leviter abraditur, crassa quoque urina est, quæ exiguum modo puris, modo cruoris trahit: &, cum paulo altius ulcus insedit, pelliculas, & furfuracea quædam ducit. Hæ pelliculæ magis crassæ, albæ, magnæque sunt, si ulcus in altiore vesica est: si juxta urinæ ductum atque fistulam, minus albæ, magisque tenues, & parvæ redduntur. Ingens in proposito casu mingendi cupiditas est, sic ut teneri urina vix possit, tumque gravis dolor pubem & perinæum exercet, maximeque hic novissimam sequitur emictionem. Idem etiam dolor, ubi quis sese erigit, augetur. Quod si serpens fit ulcus atque depascens, aliquis etiam subinde cruor cum sanie, pureque fœtido in urina cernitur. Sæpissime quoque ulcere admodum sordido, maxime si a Venereo seminis profluvio id natum fuit, quædam veluti filamenta in urina versantur, primum tenuia, mox ita crassa, ut spissam quoque urinam faciant: tandem crassus & viscidus veluti mucus, quale candidum ovi est, subsidet. Quæ proxime dixi filamenta, longo post tempore, quamquam ulcus curatum est, cum urina feruntur.

Inter renum & vesicæ ulcera sic distinguitur. Renibus ita affectis, non æque difficulter urina redditur, & quod ex his deteritur, rubet, seu tenues trahuntur carunculæ, seu filamenta capillis similia: minor etiam incidit dolor, sæpiusque cruor, & majore copia mejitur, magisque toti urinæ permistus est. At vero exulcerata vesica, major fit urinæ tum cupiditas, tum difficultas. Quicquid decedit, album est (nisi id tamen a renibus huc descendit) & dolores magis urgent: minus sanguinis, minusque urinæ misti fertur. Ceterum si is urinæ meatus, quem οὐρητῆρα Græcis appellari dixi, exulceratur, urina subcrassa est, particeps modi cruoris, vel certe puris, quod capillorum specie natat in urina. Æque etiam sub hoc casu pelliculæ, ac quædam quasi furfuracea redduntur: sed dolor inter renem & pubem versatur. Ulcera renum, aliorumque urinæ itinerum promptius, quam vesicæ sanescunt. In senibus nullam penitus hæc ipsa curationem habent, in aliis ætatibus difficillimam.

Varia fieri noxa in reddenda urina solet. Ea enim aut paulatim destillat, aut summa difficultate redditur, aut denique prorsus cohibetur. Primum Græci στραγγουρίαν, alterum δυσουρίαν, postremum ἰσχουρίαν nominaverunt. Priora duo leniora esse possunt. Tertium gravissimum, ac, si diutius immoratur, mortiferum est. Ubi superioribus inhærescit urinæ ductibus obstructio, in lumbis doloris est aliquis vel gravitatis sensus, notæve affectorum renum antecesserunt: vesica inanis nihil vel dolet, vel tumet, neque quicquam urinæ adhibito instrumento reddit, quare ne ullum quidem mictionis urget desiderium. Contra hoc ipsum

Urinæ retentio.

ma-

maximum est, cum vesicae obstructae cervix urinam impedivit, tumque pubes tota intumescit atque dolet, multumque urinae intromisso ferro prorumpit. Ad suppressam urinam si tenesmus accedit, intra septimum diem occidit, nisi febris intervenerit, quae liquefactione iter urinae expediat. Ceterum in eo malo quod δυσουρίαν vocari dixi, urina difficulter magnoque dolore redditur, idque interdum affatim, interdum paulatim. Stillicidium autem esse urinae dicitur, cum ea guttatim semper conatu quodam, at dolore alias nullo, alias vehementi, exprimitur. Id vitium si dolore caret, retentioni urinae finitimum est, sin minus, difficultati. Si urinae stillicidio volvulus accesserit, primis diebus septem hominem tollit, nisi febris quoque interventu fluere ubertim urina coeperit. Omnino autem id malum senibus diuturnum est, junioribus brevius, neutris (nisi quid accedit) lethale. Quod si id a sanguinis grumo qui intus impegit, oritur, horrendum esse gravissimis casibus solet: nam nativus homini color perit, pulsus fit parvus, & frequens, & languidus, idemque totus subinde concidit: accedit rigor, febricula, nausea, defectio animi, frigidi sudores, & id genus alia, quae concreto intra vesicam sanguine fieri diximus. Porro nonnunquam invitis urina sine acrimoniae & doloris sensu profluit, quod vitium in senibus curari non potest. Idem, si per febres incidit acutas, viribus infirmis, pestiferum est.

Urinae difficultas. Urinae stillicidium. Urinae incontinentia.

Ubi vesicae illatum vulnus est, dolent inguina, quaeque juxta pubem sunt loca intenduntur. Ex vulnere urina fertur, aut certe pro urina sanguis mejitur. Accedit vomitio bilis, singultus, delirium, & horum sequax comes mors.

Vesicae vulneratio.

Observationes in vitiis naturalium utiles.

Profluvium seminis.

SEmper taediorum, saepe etiam plenum periculorum vitium, humani seminis profluvium est, γονόρροιαν Graeci vocant. Semen praeter voluntatem, praeterque modum, sine pudendi tentigine, sine Venere, aut nocturnis imaginibus elabitur: idque adeo interdum diu & impense fit, ut interposito spatio, hominem consumat. Paulatim enim corpus labefit, cumque indies aliis id locis omnibus, tum maxime circa lumbos emacrescit. Ipsum vero quod ita fertur semen, crudum, aquosum, liquidum, tenue, nec prorsus album est. Maxime autem id vitii eos adoriri solet, qui puberem aetatem Venereis libidinibus corrupere. Idem nostro saeculo contagiosum esse coepit, dignissimum scortatoribus flagellum; a quo recta ad morbum Venereum via est. Sub eo casu virus quoddam album aut subcitrinum per colem noctu atque interdiu latenter sine sensu elabitur: id interposito spatio admodum fit putre, atque acre, ideoque ipsum etiam intus exulcerat penem. Id vero jam factum esse, dolor ostendit, qui colem, cum is erigitur, sic afficit, ut veluti fune substringi videatur. Idem dolor per mictionem, maxime cum ea fieri vel incipit, vel desinit, sese prodit, sic ut vel difficultas subesse urinae, vel calculus putetur. Is morbus tum viris accidit, tum foeminis: sed in his frequentius est, aegriusque quam in illis tollitur. In eo autem, cum uterino convenit fluore, quod humor assidue promanat: verum dissidet contra, quod multo hic sit crassior, quodque vix unquam desit ulcus ab acri virulentoque natum excremento: adhaec quod fusis menstruis, haec ista fluxio non desinat, quum uteri fluor in ipsis menstruis, & paulo post cessare sit solitus.

Quodvis colis interioris ulcus diu trahere consuevit: interdum ita fit

ca-

cavum, maximeque per Venereum ſeminis profluvium, ut foras etiam ad ipſam uſque penetret, emergatque cutem. Si id ulcus negligitur, non raro carnoſum tuberculum urinæ ductui innaſcitur, itemque ex aggeſtis ſordibus quidam veluti callus verrucæ ſimilis: tum urina vel retinetur, vel non pleno impetu fertur, ipſeque homo ſic ad omnem corporis poſitum urgetur: compreſſo pene, itemque intromiſſo inſtrumento tuberculum deprehenditur.

Σατυρίασις, ἢ πριαπισμός. Eſt etiam in cole vitium, quo is continenter erigitur cum laſciva quadam palpitatione, multaque opinione libidinis, σατυρίασιν Græci nominaverunt. Eſt & ejus pene generis aliud, quod πριαπισμὸν vocant: in eo arrectum aſſidue pudendum, ſine Veneris deſiderio, præter naturam increſcit, quodam quaſi tetano diſtentum. Raro id malum incidit, quo tolli etiam hominem poſſe nonnullis placere video.

Rames. Proximum eſt ſcroti vitia proponere, in quibus inflammatio eſt, & ſine hac durus tumor, maximeque ramex, quem Græci κήλην, noſtri etiam Herniam vocant. Ejus multæ formæ, multæque eſſe cauſæ poſſunt. Quum rumpitur aut etiam relaxatur ea tunica, quæ diducere ab inferioribus partibus inteſtina debuit, Græciſque περιτόναιος appellata eſt, protinus devolvitur aut omentum, aut inteſtinum, ac ſenſim ab inguine (niſi in eo tamen immoratur, vitiumque τῆς βυβωνοκήλης gignit) in ſcroti dimittitur ſinum. Commune eſt evidentem in ſcroto, vel in inguine tumorem, eumque non permanentem eſſe, ſed curſu, labore, ſatietate, & retento ſpiritu creſcere: iterumque reſupino homine, vel ſponte, vel per lenem digitorum impulſum, eo quod intus eſt remeante, perire. Si id quod deſcendit omentum eſt, ægerrime intro revertit, ſive inedia fuerit, ſive varius corporis poſitus, atque figura: ubi vero remeat, id penitus ſine murmure fit. Idem hic tumor ſi tangitur, inæqualis eſt, & mollis, & lubricus. Græci id genus ἐπιπλοκήλην, nos Ramicem omenti nuncupamus. Quod ſi inteſtinum illapſum ſcroto eſt (quod vitium ἐντεροκήλην, id eſt, Herniam inteſtinorum, appellant) tumor ſine dolore, ſine inflammatione, modo minuitur, modo creſcit, idemque, quieſcente homine aut etiam vigili, ſed tamen diutius reſupino, interdum ex toto perit: verum clamore, ſatietate, violentoque corporis motu, propterve grave tollendum pondus nixu crescit, frigore omni contrahitur, calore laxatur. Id temporis rotundum eſt ſcrotum & tactu læve. Quod intus eſt, ubi premitur, lubricum eſt, & modo ſponte, modo ſi leniter digito impellitur, quodam veluti rugitu ac flatulento murmure recurrit. Ubi grave id vitium fit, inteſtinum accepto ſtercore vaſtius tumet, ſic ut retro compelli non poſſit, ex quo caſu gravis oritur volvulus, qui tollere etiam hominem ſolet. Inter quæ dolores magni, & ſcroto, & inguinibus & abdomini accidunt. Incipit ſubinde affici ſtomachus, ſequiturque bilis vomitus, primum ruffæ, dein viridis, ac interdum ipſius etiam atræ. Ceterum ſit ne ex ruptione ejus, quam dixi, membranæ Ramex ortus, an vero ex laxatione, certis internoſci notis poteſt. Nam ſi inteſtinum ab initio protinus, atque univerſum devolvitur, prægreſſa ſola violenta cauſa, tumorque prægrandis eſt, ſi compreſſum inteſtinum multo rugitu ſurſum recurrit, iterumque recto corpore protinus, vel tuſſi, vel retento ſpiritu delabitur, ſcire licet factam ruptionem eſſe. At laxationis hæ notæ ſunt. Longiore temporis tractu inteſtinum paulatim magis magiſque quamlibet ob cauſam deſcendit, tumor æquabilior & magis eſſe in profundo deprehenditur, neque aliquo murmure id quod deſcendit recurrit, neque ita facile, ubi erectus homo eſt, elabitur. Quin etiam ramex ex laxatione, vix unquam

unquam extra inguina procedit: ex ruptione autem, prope semper in ipsum promovetur scrotum. Ramex ex ruptione per initia, primus forte septem diebus, non difficillime tollitur, maximeque in pueris: ubi inveteravit, vix unquam curari, nisi manu, potest. Quod tamen auxilium anceps, & plenum periculorum est. Porro scire licet, interdum simul, & omentum, & intestinum posse descendere, quod vitium Græci ἐπιπλοεντεροκήλην, id est, Ramicem omenti, atque intestini, vocaverunt. Jam vero sine peritonæi offensa aliqua, scroto accidere alia genera ramicis solent. Nam interdum aquosus humor intus collectus, interdum caro increscens, nec raro varicosus tumor causam morbi hujus dedit. Cum aqua subest (quod vitium Græcis ὑδροκήλη, nobis aquosus ramex dicitur) tumor, quantum in se est, dolore omni caret, & firmus in intento scroto inhærescit, fame quidem, aut febricula, aut etiam de die (maximeque si puer) is utcumque extenuatur, at nunquam ex toto tollitur. Idem tactui cedit, si paucior intus humor est: verum ubi is multum crevit, æque ut uter repletus, & strictus digito renititur, & opposito lumine, ut cornu, pellucet. Quod si in utraque parte scroti, hæc ipsa quæ proponimus, cernuntur, constat utique duplicem ibi ramicem aquosum esse. Ubi diutius retenta intus aqua vehementer computruit, ipsum etiam subinde corrumpit testiculum. Insidiatur autem magis hoc genus ramicis iis corporibus, quorum succi non boni sunt (Græci hæc κακοχυμικὰ nominaverunt) & his etiam multo magis, quæ in hydropem inclinant. Quare extracto per ferri usum humore, facile novus denuo ingeneratur, nisi toti quoque corpori adhibita curatio est. Ad hanc ramicis aquosi speciem non alienum sit, hunc quoque referre, qui ex flatibus ortus, nimia distentione gravem dolorem movet. Flatulentum appellari eum a quibusdam video. Raro quidem, sed aliquando tamen dura caro intra testium tunicas increscit, idque vitium Græce σαρκοκήλη, id est carnosus ramex, dicitur: cujus tumor etiam perpetuus, ut in superiore est, sed pondere gravior, itemque durior, obscurior, coloris ubique ejusdem, neque pulsatus resonat, idemque longiore spatio temporis paulatim increvit. Superest modo ramex varicosus, qui Græce κιρσοκήλη dicitur, durus, & ad modum virgarum oblongus tumor, quem scire licet ægerrime tolli remediis posse.

Testiculi inflammatio.

Inflammatione etiam affici nonnunquam testiculus solet: tumque acutus dolor, rubor, calor, atque durus tumor subest: eaque omnia magis sese foris produnt, si inflammatio in scrotum effunditur: obscuriora autem sunt, magisque tangendo, quam intuendo explorantur, si vitium solum occupans testem in profundo occulitur. Prout autem gravis est inflammatio, febris etiam modo est aliqua, modo nulla. Post male curatum morbum, durus sæpe manet tumor sine dolore, sine calore, atque rubore, qui tumor nunquam fere auferri ex toto potest.

Uteri inflammatio.

Proximum est ad uteri morbos transire, qui & varii esse, & pleni tædio periculisque solent. Gravissimum ejus malum inflammatio est, ea quidem quæ totum uterum, non autem solam (quod sæpius fit) ejus cervicem occupat. Vehemens dolor atque pulsans locum urget: isque, si anteriora magis afficiuntur, ad pubem pervenit, & urinæ difficultatem aliquam, vel stillicidium parit: si posteriora magis inflammantur, alvus cohibitur, & dolor lumbos fatigat. Jam si in latere plus vitii est, protinus inguen intenditur, cruraque gravia difficulter moventur. Semper autem acuta febris inest, & multus capitis dolor, magisque anteriore ejus parte, & circa radices oculorum. Dolent quoque cum distentione atque

gravitate imus venter, pubes, coxæ, vicinæque his id genus partes. Lumbis etiam multus infestus ardor est. Incipit affici stomachus, doloreque, & nausea, & singultu sollicitari. Ipsa autem fœmina adeo parum commode in omnem partem corporis movetur, ut non sedere, non surgere, nisi summa difficultate, non pedibus ingredi nisi quadam claudicatione possit. Eadem moleste in id latus cubat, quod morbo caret. Porro si uteri cervix inflammationem sustinet, id quod frequentius fieri dixi, abdomen dolet, ipsumque uteri os, admoto digito durum occurrit, fervidum, atque præclusum. Atque is sane casus reperire aliquam curandi viam potest, prior fere nullam potest. Nonnunquam uteri inflammatio in durum, sensuque carentem tumorem desciscit: rarius in cancrum: sæpius in abscessum, qui, simul atque fieri incipit, pulsantem dolorem atque febres exauget, hæque cum horrore crebro sunt, & nullo ordine exasperantur. Confecto pure, protinus hæc ista paulum increscunt: ac tum quidem alias urina cohibetur, alias alvus, interdum tumor juxta pubem attollitur, & quasi inundatio profluentis rei alicujus intus sentitur. Id temporis pus erumpit alias in uteri cavum, alias in abdominis spatium, ibique inter intestina subsistens, copia imum ventrem distendit, ac veluti pondere onerat. Quod autem pus per uteri cervicem foras excluditur, id si album est, leve, æquale, & odoris non mali, sanitas fœminæ redditur: si vero virulentum est, male olens, & multis coloribus variegatum, scire licet rem in periculo esse. Rupto atque exinanito abscessu, sordidum ulcus manet, sub quo acer mordaxque oritur dolor, sanies, & colluvies fertur, non eadem usque copia, substantia, atque colore: odor huic modo gravis adest, modo etiam nullus, sic ut ab albo uteri fluore, id quod ita exit, profectum esse creditur. Si in uteri cervice malum inhærescit, ipso etiam deprehendi tactu potest: sin altius insedit, eorum quæ efferuntur utendum nota est. Ergo ubi simplex ulcus non a rupto natum abscessu, interiorem uteri, aut ejus cervicis pelliculam abrasit, aut modice excavavit, humor paucus, æqualis, crassus, albicans excernitur. Quod autem ulcus e rupto abscessu sordidum est, plus quidem humoris fundit, at minore dolore. Uteri ulcus ita interdum malignum fit, ut serpendo proxima quæque loca erosione violet. Id Græci νομὴν appellaverunt, estque hoc tum multo magis sordidum, fœtidum, ac rebelle, quam prius fuit. Tum sub hoc casu, tum sub duro, longoque uteri tumore proclivis esse cancer solet. Dolor eo tempore circa inguina, & imum ventrem, & abdomen, & lumbos versatur: moles intus gravis esse quasi pondus aliquod videtur, jungiturque febris, non æque tamen ardens ea, ut in uteri inflammatione: ipsum denique malum maxime diuturnum est. Quum exulceratio quoque cancro accessit, ulcus, præterquam quod dolet & durum est, etiam labris est prætumidis, & ex concreta sorde lividis atque horridis. Quod ex eo manat, id graveolentissimum est, tenue, nigrum, vel etiam fulvum. Hoc genus vitii, vel ipso judice Hippocrate, inanem omnem medicinam experitur.

Uteri exulceratio.

Interdum ex inflammatione neque resoluta, neque in abscessum versa, itemque aliis de causis durus nasci uteri tumor potest: idque modo totius hujus, modo alicujus in eo partis. Is tumor tactu durus, atque retinens deprehenditur, cui nullus, aut certe obscurus inest dolor, sed difficulter vel urina, vel alvus redditur: & ubi recta fœmina est, grave pondus pudenda urget, quasi foras prolapsurum: totum corpus fit impotens, ægreque mobile, maxime inferioribus ejus partibus, sic ut difficilis admodum hoc nomine omnis incessus sit: nonnunquam venter inflatur, & speciem hydropis (qui subinde tamen sequitur) præbet.

Uteri durus sine dolore tumor.

Uterus

Uterus quoque certis de causis inflatur, id quod durasse nonnullis per omnem vitam observandum est. Venter imus ingentem tumorem habet, & tenditur, & dolore urgetur: hic dolor ad septum usque transversum, & ad stomachum pervenit. Idem latera etiam utrimque perstringit, sæpeque alterum inguen, interdum utrumque: adhæc umbilicum, lumbos, pectinem, ipsumque subinde afficit per consensum caput. Non raro flatum manifesto elidi per naturalia fœminarum contingit, itemque murmura intus, strepitusque, ubi corpus flectitur, exaudiri similes omnino his sonis, qui cieri sub torminibus solent. Ipse autem venter digito percussus, tanquam tympani sonum edit, utique si capax uteri spatium flatus implevere. Quod si is ipse rarioribus substantiæ meatibus inhærescit, dolores movet longe atrocissimos, & ægrius remediis tollitur. Solet hic morbus puerperas magna ex parte tentare, non sine magno periculi metu. Uteri inflatio.

Est etiam aliquis uteri hydrops tota ejus capacitate aquarum plena. Venter inflatur, magnamqne gravitatem, & conversus in aliquam partem, sonum fluctuantis intus humoris exhibet. Eum humorem quibusdam ex utero singulis mensibus, nullo vitæ incommodo esse expurgatum, doctorum hominum constat animadversione. Uteri hydrops.

Sequitur modo id uteri vitium, quod Græcis μυλη̃, id est, mola, appellatur, quodque nulli accidere fœminæ sine viri consuetudine potest. Informis in utero consistit caro, cute, vel membranis circumdata, venasque intus multas habet, sine visceribus tamen, sine intestinis, atque ossibus. Ea caro assumto per venas suas alimento, indies crescendo, uterum omnem ingenti mole implet, ut vel octimestris etiam subesse partus existimetur. Hæc vero moles non sæpe per omnem vitam intus tuto manet: paucis etiam quarto anno, aut quinto excidit: plerisque omnibus tertio quartove excluditur mense, spemque prægnationis omnem falso conceptam ludit. Siquidem in hoc vitio, menstrua retinentur, mammæ intumescunt, urget cibi fastidium, facies decolor est, venterque indies magis ac magis grandescit. Verum ut his notis imprægnationi consentit, sic rursus ab ea distat, quod durior hic est tumor, & quod nullo id quod intus est motu proprio cieatur, sed stabile inhærescat, gravitate fixum sua, neque unquam, nisi ubi vel premitur, vel ubi sese fœmina in latus convertit, moveatur. Tum enim, non ut fœtus, leni blandoque impulsu, sed impetu quodam, in quam partem corpus inclinat, provolvitur. Quam etiam subinde informis hæc caro, aut multus sanguis cum humoribus cumulatis, nec raro etiam flatus excluditur. Quibusdam quales inter pariendum esse solent dolores atque pressiones, ab eo, quem dixi, flatu oriuntur. Omnibus autem inter hæc corpus extenuatur: incessus fit difficilis, sic ut propendere pondus aliquod ex utero videatur: tandem vero cum jecur quoque una jam affici cœperit, ipse sequitur hydrops. Mola omnis, nisi inter initia curetur, ægerrime tolli potest. Quum menses sine certis imprægnationis notis retinentur, simulque venter sine hydrope intumescit; scire licet aliquid in utero, quod præter naturam sit, inesse, irritum videlicet conceptum, vel molam, vel flatum. Mola.

Uterus etiam ferri e sua sede potest, isque modo ascendere, modo descendere, vel prolabi, & interdum in alterutrum latus inclinare. Ascensio adeo in quibusdam vehemens est, ut ad ventriculum etiam uterus velut globus aliquis afferatur, eumque graviter premat, indeque manu depelli suum in locum possit. Ubi id vitium incidit, fœmina præcordiis dolet, & spirandi urgetur difficultate, & animi defectione, idque illæsa penitusque inco- Uteri ascensus atque descensus.

incolumi mente. Ubi autem descendere incipit uterus, mulier, si recta est, gravem in pudendum molem sentit incumbere, quæ digito etiam explorari, tangique, quoniam pudendo occurrit, potest: si supina est, vel alvum dejicit, rectum urgeri intestinum sentit: si prona, difficulter mejit. Idem morbus longe gravior redditur, cum eversus uterus (quod tamen rarius incidit) foras provolvitur. Quo tempore ingens dolor pectinem fatigat, oriturque subinde nervorum distentio atque tremor. Uteri fundum magnitudine ovi anserini aut struthiocameli foras prominet admisso digito obvius. Is si sic diu persistit, vix ullum auxilium periculo

Uteri convulsio.

fœminam subtrahit. Jam vero si convulsus uterus in inguen dextrum vel sinistrum contorquetur, crus totum maximeque femur torporem atque frigus habet, inguen, & interdum coxendix gravi dolore conflictantur. Is dolor vehementius increscens, nervorum infert distentionem, & quendam (ut vocant) uteri furorem.

Uteri strangulatus.

Haud leve vitium est ab utero factus strangulatus, qui Græcis πνῖξ ὑστερικὴ vocatur. Eo incipiente nausea multa fit, fereque sine vomitu: sequitur cibi fastidium, cum ventris quodam rugitu, tametsi hic iste non semper comitatur; post hæc incipit esse difficilis spiritus, creber, ac brevis: idemque post paulum ita arctatur, ut veluti vinculo præstrictæ fauces videantur, magno metu præfocationis, inter quæ leviter anima deficit, ex qua tamen re vix pulsus immutatur. Tandem vero incipit affici caput, mentis sedes, quæ tum iracundia, tum metu, similibusque passionibus turbatur. Sæpius autem altus incidit quasi sopor, sub quo obmutescit fœmina, totaque pallescens atque oculis clausis corruit, ac veluti attonita jacet, sensus, motusque expers, sic ut comitiali morbo videatur prostrata. Spiritus huic summe parvus, rarus, & obscurus est, adeo ut vix superesse ullus credatur: pariterque ipse prope concidit pulsus, tametsi etiam is (ubi levius malum est) interdum constet: cum remittit accessio, uterus paulatim laxatur, & humoris quippiam emittit: tum obmurmurant intestina: oculi aperiuntur: malæ rubescunt, protinusque mens, sensus, ac motus fœminæ redeunt: sic ut eorum quæ inciderunt, pene omnium suppetat memoria. Differt hoc istud vitium a morbo comitiali, quoniam neque oculi vertuntur, neque spuma ex ore movetur, neque admodum nervi distenduntur. Strangulatus causa uteri genitus, multis crebro revertens perpetuus est: aliis protinus in ipsa est accessione, aut paucis post eam horis lethalis, quo tempore hæc fere comitantur. Diu immoratur accessio: fit summe spiritus difficilis, pulsusque creber & ordinis expers, tametsi is interdum totus etiam aboletur: perit insuper sensus & motus; summum corpus frigido sudore imbuitur: post quæ syncope incumbit, & mors. Minus grave vitium est, in quo hæc quæ proposuimus insunt omnia, solo illæso spiritu. Eo rursus minus grave, in quo sensus etiam, motioque, non tantum spiratio integritatem habet, cetera adsunt. Morbus hic quibusdam intervallis quasi circuitibus ut comitialis movetur, inciditque magis hyeme atque autumno, maxime calidis atque humidis puellis, ac viduis etiam quæ præter morem consuetudine viri diu caruere: itemque his etiam fœminis, quibus sterilitatem medicamenta, non ætas, conciliaverunt.

Menstrua.

Proximum nunc est ad eas observationes quæ de menstruis haberi possunt, transire. Ergo ubi hæc opportune justo modo, & æqualis, bonique coloris singulis temporibus, & iisdem prope mensium diebus feruntur, optima, ac pro natura esse putandum est. Hisce autem erumpentibus hor-

horrores incidunt, & lassitudines, & captis gravitates, & colli dolores: At vero periculum gravissimorum afferunt morborum, quæ nimium vel cohibentur, vel profluunt. Neque enim illud ab Hippocrate dictum ratione caret; utrisque his, quarum menstrua plus justo vel retinentur, vel fluunt, ab utero morbos fieri. Ubi præter modum, præterque ætatem retinentur, totum corpus fit grave, doletque caput cum gravitate, præcipue anteriore parte: hic dolor ad cervices etiam pervenit, ad scapulas, ad lumbos, & ad fundamenta oculorum. Sæpe fœmina, ac si concepisset, inhorrescit, sæpissime nauseat, ac cibum fastidit: nec raro etiam febricula urgetur: ipsa tota tristis, & inquieta est, subindeque viri consuetudinem concupiscit: urina crassa est, turbida, rubicunda, & interdum nigricans. Longa menstruorum retentio, gravissimarum fomes ægritudinum est: ut furoris, melancholiæ, morbi comitialis, resolutionis nervorum, caliginis oculorum, tussis, difficilis spirationis, præfocationis duri viscerum tumoris, hydropis, podagræ, tremoris cordis, syncopes, & hujusmodi. Quæ fœmina lac habet, si neque peperit nuper, neque gravida est, ea a menstruis defecta est: tum vero necesse est, si ea diu sic manet, acerbissimos in capite dolores fieri, vel morbo aliam quampiam partem infestari. Quod si inter hæc sanguis e naribus fertur, res omnis in tuto est. Quæ fœmina non peperit, gravius & citius retentione laborat menstruorum, quam ea quæ peperit: in hac enim venæ magis ad hanc fluxionem patent, in illa minus.

Menstruorum retentio

Æque horrendum est, nimium menstrua fluere cœpisse, ex quo totum fit infirmum corpus, ejusque color vitiatur: labascit cupiditas, atque concoctio: crebri oriuntur febriles ardores, novissime pedes molli tumore inflantur, indeque reliquum corpus, ex quo ipsa gignitur inter cutem aqua. Hoc genus fluxionis, si ob partum grandiorem incidit, fere tutum esse, ac suapte cessare sponte solet. Cum abortum sequitur, exanimare etiam fœminam, & præceps afferre exitium potest. Si rupta aut patefacta intus grandior vena est, cruor profuse effluit. Si minor vena fuit, paulatim is ipse nec multus fertur. Ubi autem erosio venam afficit, non solum paulatim sanguis manat, verum etiam cum sensu doloris. Menstrua humidioribus fœminis diutius durant, citoque hæ, nisi illa profluunt, intumescunt.

Menstruorum fluor.

Huic fluori is quodammodo affinis videatur, quem Latini muliebrem, Græci ῥοῦν γυναικεῖον dicunt. In eo tamen non purus fertur sanguis, sed quid corruptum, idque assidue, nullove certo vel ordine, vel circuitu. Quod promanat, alias liquidum est cremori simile, alias citrinum, aut pallidum, idemque acre, atque mordax, cui modo nullus odor, modo gravis adest: utrique autem vitio commune est, locos humoribus madescere, fœminam decolorem fieri, eamque neque appetere cibum, neque ejus fructum sentire, oculosque (ubi fluor inveteravit) habere prætumidos, & difficulter spirare. Uteri fluor non solum ætate maturas, verum etiam virgunculas afficit juniores, quas esse fœdas tristis pallor facit.

Fluor muliebris.

Ultimo hoc loco ea jam proponenda animadversio est, quæ de abortu, atque incommodo haberi partu potest. Sed prius quædam de conceptione dicere non alienum est. Primum itaque scire licet, non concipere fœminam posse, cui nimium frigidus ac densus est uterus, in quo nimirum viri semen extinguitur; nec etiam, cui is ipse præsiccus atque calens est: nam semen, deficiente nutrimento, corrumpitur. Nec concipit, cui præter naturam crassæ os uteri ab omento comprimitur, nec cui nimis tenue corpus atque macrum est. Si finitis menstruis os uteri non siccatur, sed hu-

Impregnationis impedimenta.

midum manet, signum est, conceptionem fieri nondum potuisse. Quæ fœmina concepisse se rata, non concepit, & per multos fallitur menses, menstruis jam tum cessantibus, simulque ventre augescente; ea caput dolet, & præcordia, neque lac, nisi modicum, & id aquosum habet. Verum quæ concepit, ea his doloribus (nisi si familiares sunt) caret, & lac non improbum habet. Fœcunda mulier sanitate utitur firmiore, at citius est anus: sterilis autem diutius juventæ decorem servat, at non firmæ valetudinis est. Concepisse autem fœminam hinc scire licet, cum ea simul cum viro aut paulo post magna voluptate semen emittit, idque intus, cum eo quod viri est, retinet, sic ut muliebres minime madescant loci. Tum horrore mulier eo ipso afficitur die, aut veluti quadam titillatione contrahi uterum sentit: cujus deinde os ita clauditur, ut ne specilli summam admittat apicem: idemque, interposito tempore, interius retrahitur, ut vix explorari digito obstetricis possit. Inter hæc menstrua compressa sunt, nisi si primis aut novissimis mensibus, non ex ipso quidem utero, sed ex iis quæ ad cervicem ejus pertinent, venis (ut in virginibus fit) sanguis nullo fœtus incommodo feratur. Post hæc mammæ grandescunt, latera, lumbique exporriguntur, ac venter totus sine ullo molesti ponderis sensu intumescit: ut hoc quoque discrimine, tum a mola, tum ab uteri hydrope verus differre conceptus possit. Per hæc tempora frons interdum maculis fœdatur, vel citrinis, vel lividis, ipseque oculorum ambitus aspectu languido aqueum livorem exhibet: urina citrea est aut sublivida, itemque crassa ac turbida, quæ levi concussione bullat, vel granula e summa corona demittit: hujus sedimentum crassum est, atque instar carptæ lanæ non bene junctum: eadem urina, si vinum album accepit, similis fit jusculo coctarum fabarum. Tandem vero fœtus moveri incipit, certissimum sui præbens judicium: id quod aliis citius, aliis tardius, plerisque omnibus media imprægnatione contingit. Atque hæ concepti fœtus certæ notæ sunt, qui, priusquam absolvatur, edaturque in lucem, multis sollicitare incommodis matrem potest. Ea enim, si alicui opportuna morbo, aut humorum vitio ante fuit, id secundo, tertiove mense sentire incipit. Itaque tum tota ea lassa redditur, lumborumque, & inguinum, & femorum dolorem, gravitatemque patitur, ac gravi somno per diem urgetur. Inter hæc cibi amittitur cupiditas, fitque ingens nausea, quæ modo irrita est, modo bilis vel pituitæ vomitum ciet. Hic ipse si non sequitur vomitus, fit protinus difficilis spiratio, & vertigo, animique tum anxietas, tum levis defectio: interdum etiam absurda oritur rerum alienarum appetitio, ut terræ, carbonum, testarum, & hujusmodi. Sed perire hæc omnia post quartum aut quintum prægnationis mensem consueverunt. Ceterum ubi jam gravida esse fœmina cœpit, si subito mammæ macrescunt, abortus periculum significatur. Si cum eadem gemellos fert, altera mamma extenuatur, alterum abortit: marem quidem, si dextra emacruit: fœmellam autem, si sinistra. Hac enim parte magis fœmellæ, illa potius mares gestantur. Æque magnum abortus periculum est, mulierem utero ferentem acuto morbo rapi, aut sanguine per incisam venam inaniri, aut potentibus medicamentis perpurgari: utique si longo jam spatio grandior redditus fœtus est. Quin etiam sine medicina partum elidere cita alvus potest. Prægnantibus hæmorrhois, valde malum: Erysipelas in utero, perniciosum: lac etiam ubi e mammis profluit, præcipueque aquosum, imbecillum esse arguit, quod prægnans intus gerit. Duræ mammæ, incolume id esse testantur. Si gravidæ menstrua solito more fluunt, sanus esse fœtus non potest. Si febribus eadem conflictatur, aut vehe-

Imprægnationis notæ.

Pregnantium incommoda.

vehementer sine causa manifesta emacrescit, magno negotio periculoque parit: aut certe abortiens, in discrimine versatur. Fere autem præter naturam tenuis tantisper abortit, donec facta sit habitior. Quæ autem mediocriter corpulenta secundo aut tertio impraegnationis mense sine evidenti occasione abortit, huic acetabula (Græci κοτυληδόνες vocant) plena lentoris sunt: sic ut fœtum continere nequeant, pondere gravem suo. Quicunque autem prægnanti inciderit casus, spem securitatis amittere non oportet, mammis nondum gracilescentibus. Ceterum si fœtus vita caret, nullus intus motus est, qui ante frequens fuit: venter gravis est, & quasi procidere velle videtur, nihiloque secius ac si hydrope urgeretur, intumescit, distenditurque, & cadaveris pondere oneratur: idem simulque latera refrigescunt, quæ ante caluerant: ingens dolor circa umbilicum versatur: stomachus mordetur: spiritus male olet: oculi minuuntur, dolentque: nares, atque aures frigidæ fiunt: totus vultus pravo colore fœdatur: ipsa mulier crebro inhorrescit: & in animi labitur defectionem: interdum convulsionibus quasi comitialibus distenditur: fere autem semper gravi vigilia urgetur. Porro futuri abortus hæc signa traduntur. Mammæ sponte extenuantur, aut ex his lac aquosum fertur: latera, superiusque venter arctantur: lumbi, coxæque gravitatem insolitam habent, & pigre moventur: fœtus, si vitam habet, vix movetur: postremo aqua profluit saniosa, tenuis, dein sanguinea, post quam ipse sanguis, hinc grumus, atque tum protinus fœtus excluditur. Ceterum quum hoc ipso incolumi partus incipit tempestivus, plus laboris esse solet in pingui muliere, quam in tenui: plus in puella edenda, quam in masculo. Fere etiam plus negotii abortus, quam maturus partus exhibet. Præsagire autem difficilem partum licet, si totus ante fœtum aquosus humor effluit: aut longa, copiosaque sanguinis eruptio antecessit: si ipsa fœmina crebro inhorrescit, & languidiore dolore, perque longiora intervalla urgetur. Recte enim Hippocrates judicavit, partus sine debito dolore periculosos esse. Ubi mulier a partu haud commode purgata est, venter, & interdum crura tument, dolor atque rigor lumbos atque imum ventrem occupat: fitque interdum animi defectio. Quod si ex partu febris cum ingenti continuoque dolore capitis infestat, scire licet in magno rem metu esse.

Signa emortui in utero fœtus.

Abortus præsagia.

Difficilis partus notæ.

Uteri vulneratio.

Ubi uterus vulnere percussus est, inguina dolent, & coxæ, & femora: sanguis partim ex plaga, partim obscœnis locis effertur, sequiturque bilis vomitus. Novissime, ubi in propinquo exitium est, eadem quæ corde vulneratis solent accidere, sequuntur.

Observationes in vitiis articulorum utiles.

Morbus articularis.

MOrbus articularis, Græce ἀρθρῖτις appellatus (sub quo nomine ποδάγραν, χειράγραν, & ἰσχιάδα comprehendimus) diu trahere, & per intervalla recurrens, gravibus tormentis dolorum afficere hominem solet: neque ullus fere morbus est, qui magis a parentibus trahitur. Is ipse interdum repente in omnes irruit articulos: sæpius paulatim accedit, oriturque levis chiragra, vel etiam podagra, maximeque calidioris naturæ hominibus: sic ut hunc dolorem nemo nisi expertus, morbi esse articularis crederet. Ab his partibus, multo spatio dolor ad ceteros articulos irrepit, quibus ex more esse infestus solet. Quin etiam cum malum invaluit, vertebræ quæ in spina sunt afficiuntur, genæque dolent, atque ipsum interdum guttur, nec ulla fere ossium connexio hujus expers cruciatus est. Quæ pars huic vitio patet,

patet, ex leve occasione fatigata, æque frigido, calidoque offenditur. Hic autem morbus, ubi ad senectutem usque inveteravit, aut certe in ea esse cœpit, itemque ubi extra hanc ætatem callum contraxit, nunquam ex toto sanatur. Dum callum dico, nodosam illam intelligo arthritidem, sub qua deducuntur articuli, distorquenturque, & motu pereunte curvi fiunt. Juveni autem semper facilius succurritur, si amans laboris est, & accurate victitat, & facilem alvum habet: præcipue, si quæ morbum fecit materia, non ex diversis mista humoribus est. Quæ omnia tamen sic spem faciunt, ut interea nondum aliquis contractus sit callus. Nihil æque propemodum hoc morbo affectos adjuvat, atque tormina, vel quocunque modo fluens alvus. Nihil pene gravius est vino, atque Venere, si modo carent. Propter febrem quoque, & fieri vitia articulorum, & sanari possunt. Salutiferum in his signum est varices nasci, aut urinam crassam & multam esse. Atque hæc quidem communia sunt in omni Arthritide.

Χειράγρα. Nunc illa, quæ magis propria cuique vitio censentur, sequar: Χειράγρα in manu est, ejusque vel carpum affligit, vel partem externam, vel articulos ac vincula digitorum: circum sæpe tumor, rubor, calor, pulsansque

Ποδάγρα. dolor est. Ποδάγρα autem pedes infestat, ingeritque tormentum, vel malleolis, vel plantæ, præcipueque pollicis articulo: eademque hic, quæ in priore inesse vitio diximus, sequuntur. Podagra raro castratos, vel pueros ante Veneris usum, vel mulieres quæ menstruis carent, adoritur. Quæcunque pars tum hic, tum in superiore vitio, morbo patet, ea debilior fit, & emacrescit. Podagræ dolores, cessante inflammatione, intra dies quadraginta conquiescunt: iidemque magis Autumno, atque Vere

Ἰσχιάς. moventur. Coxæ autem dolor (Græci Ἰσχιάδα nominant) altius ad summum natem, non in magno ejus articulo defigitur, inde in femur quoque sese, & in suram, & in extremum pedem extendit. Idem interdum circa inguina inhærescit, & urinæ difficultatem lacessita vesica parit. Ipsum vero crus modo calidum, modo frigidum est. Raro evidens emergit tumor, minus sæpe calor aut rubor. Id autem vitium graviorem præ ceteris generibus dolorem movet: fereque post longum morbum, inclinata in coxam materia, gignitur. Porro longissimum erit, atque nequaquam anno finiendum, si ingens torpor subest, & crus, coxaque, & lumbi multum frigent, alvusque nunquam, nisi ubi coacta est, respondet, & nil nisi stercoraceum mucum reddit: si denique arrigi pudendum non potest, hominisque ætas annum jam emensa quadragesimum est. Huic vitio succurrere Ver atque Æstas potest: parum sperare vel Hyeme, vel Autumno licet. Junioribus æque graves dolores atque senioribus, at non æque longa morbi hujus spatia sunt: ante quadragesimum enim diem juvenes liberantur: minus etiam vehementes his torpores fiunt, minusque crura, ac lumbi frigent. Jam vero si sub eodem morbo dolor lumbos, coxamque deserit, & ad inferiorem vertitur partem, sperare utique bene licet: sin contra, coxa, lumbisque non desertis ad superiora pervenit, rem difficilem esse testatur. Quod si eo jam ipso in vetustatem incidente femoris caput elapsum extra coxam est, protinus femur contabescit, homoque nisi ustus est, claudicat. Observatum haud raro est, ex hoc coxæ dolore natum hydropem esse. Sanata podraga, atque ischias, facile reverti consueverunt: at ceterorum vitia articulorum non item. Ubi in humerum articularis doloris tormentum incubuit, nullus evidens tumor, vel calor, vel rubor est: ubi cubitum, aut genu affligit, multum & doloris, & tumoris exhibet, at ruboris, colorisque perexiguum.

Observationes in vitiis cutis utiles.

VAriis incommodis tædiique plenis nostra exposita cutis est, quæ quamvis per se periculo vacent, fœda tamen esse, & propter malum fieri corporis habitum solent. Primo itaque loco scabies ponatur, ξυσμὸς Græce appellata, durior illa scilicet cutis aspretudo, levisque exulceratio pruriens, & interdum rodens. In hac pustulæ oriuntur modo humidiores, modo sicciore s: his ruptis, ulcus fit. Id purgata sanie crustula tectum obdurescit. Eo autem gravius malum est, quo magis cutem asperat, quoque prurit magis, & quo plures occupat partes, & quo somnum magis aufert. Pravis ea radicibus, quæ talis est, nititur, magnoque negotio tollitur. Itaque hanc Græci ἀγρίαν, id est feram, nominaverunt. Scabies omnis aliis quidem ex toto desinit, aliis certo anni tempore revertitur. Ægerrime autem in senibus sanescit, pessimaque esse in capite solet. Scabies.

Hoc vitio gravior impetigo est, dura nimirum, aridaque cutis aspretudo, multa molesta prurigine. Ea fere vel manus occupat, vel pedes, habetque species numero quatuor. Ex his minime mala est, quæ scabiem repræsentat, in qua asperata cutis rubet, subduraque est, & erodente pruritu lacessitur. Id communiter pruriginem vocant. Pejor est ea quæ asperior, rubicundior, & majores pustulas exhibet, estque ea impetigo, quæ Græce λειχὴν appellatur. Prorsus autem hic varia cutis figura est, & rosio major, multæque squamulæ decedunt, tum ipsum etiam malum latius vagatur, celerius serpit, certioribus temporibus & fit, & cessat. Tertia autem longe hac atrocior, pejorque est, quæ circum tempora oritur, aut certe ibi esse desinit, neque unquam ex toto posse tolli videtur. Præcrassa cutis est, longeque durior, ac magis tumens, eademque siccitate dehiscens, passim finditur: magis etiam eroditur, squamulas subnigras remittit surfuribus similes: istud vitium Græci Ψῶραν dicunt. Pessimum, atque insanabile quartum impetiginis genus est, quod Græce λέπρα appellatur: id erosine latius procedit, totumque cum subjecto humore subalbidum est, ac speciem recentis cicatricis repræsentat: adhæc cutis fissa ac vehementer dura est, ex qua cum squamulis (quas ea habet subalbas vel pallidas) sanguis fertur. Facile Lichen neglectus in psoram, & hæc in lepram vertitur. Fere paulatim emacrescunt hi quos semel vel psora, vel lepra contaminavit. Impetigo hoc a scabie distat, quod siccas pustulas habeat, omnis tum humoris, tum saniei expertes: contra scabies habeat. Impetigo. Ψῶρα.

Nunc de vitiligine dicam, in qua cutis alienis maculis, iisque non continuatis, at varie disjunctis vagantibusque fœdatur. Sub hoc vitio sensus affectæ partis vel obtorpescit, vel totus amittitur. Est autem generum id duorum, Ἄλφὸς scilicet, & λεύκη. Sub priore summa tantum afficitur cutis, estque maculis quibusdam ceu umbra obscurata, fitque hoc modo Alphus vel albus vel niger: itaque novissimus hic Melas appellatur. Porro Leuce longe altius totam cutem, non tantum summam prehendit, magisque quam Alphos albet. Pili e cute excidunt, & vicissim nascuntur novi, tenues, albi & omnia lanugine similes. Alphos vix unquam, nisi cum inveteravit, cutem penetrat. Leuce non solum hanc, sed ipsam etiam ad ossa usque afficit carnem: ille curationem non difficillimam habet: adhæc vix unquam remediis tollitur, aut si certe tollitur, semper eo loco pravi relinquit coloris vestigium. In Leuce cani pili sunt: in Alpho naturales. Ex hoc, ubi quis locum acu pupugit, cruor fertur: ex illa, sanies Vitiligo. ἀλφός. λεύκη.

aquosa

aquosa duntaxat, utrumque autem vagatur, verum in aliis citius, in aliis tardius. Experimento discitur utrum sanabile quid horum sit, nec ne. Nam cutis inciditur, aut intromissa pungitur acu: tum si cruor promanat (quod fere in utroque Alpho fieri diximus) sperari curatio potest: si tenuis subalbaque sanies, non potest. Æque inanis omnis medicina est, si id vitium inveteravit: si magnum spatium multaque occupat corporis loca: si alte intra carnem demersum est: si locus ex toto colorem amisit suum, ac quidvis potius quam ruborem habet: si denique aspero panno perfricta cutis, colorem non mutat. Omni vitiligini malus jungitur corporis habitus, quem qui habet, is huic vitio magis opportunus est.

Exanthemata. Exanthematum quoque hoc loco proponenda observatio. Hæc ubi quidem intus immorantur, nondum tamen foras emerserunt, talia fiunt. Totum corpus fit grave, & punctionibus quibusdam afficitur: dolor vehemens in capite, aliquis etiam in pectore, in faucibus, & in dorso est: sicco ore crassum sputum vix extunditur: oculi intumescunt, pruriunt nares: raucescit vox, spiritus difficulter, crebreque trahitur: totus vultus ardore, ruboreque quasi efflorescit: inter hæc multa somni cupiditas est, oriturque febris Synocho non usquequaque dissimilis. Ubi vero id vitium foris quoque sese in cute prodit, increscunt quæ modo dixi omnia, præcipueque capitis dolor, & spirandi difficultas: ipseque pulsus æque ut ante creber, velox ac vehemens manet. Fere autem incipiente eruptione, facies quibusdam maculis imbuitur, quæ mox subeunte humore, vel aguntur in altum, vel in latum exporriguntur: illa, sublimia exanthemata: hæc, lata vocamus: priora exulcerantur, & pruritum movent, quo certe lata carent. Id autem genus vitii, aut corrupti excrementi dejectione, aut copiosis sudoribus conquiescit. Vix quisquam hominum est, quin vel semel sic laboret ante legitimam ætatem. Magis autem expositi exanthematis sunt infantes atque pueri: seniores rarissime, & non nisi summo periculo ita ægrotant. Quanquam autem exanthemata in quælibet cadere anni tempora possunt, magis tamen Vere, & sub Autumni finem oriuntur, idque humidis magis, quam siccioribus corporibus. Tutiora autem sunt quæ cito emergunt (aliis enim protinus id accidit, aliis tertio, vel quarto, & interdum quinto post infirmam valetudinem die) & quæ cito (si sublimia sunt) maturescunt, quæque rubra, magnaque sunt, minimeque sibi mutuo contigua: adhæc quæ febrem non vehementem movent, eamque egressa ipsa finiunt. Ceterum mala sunt, quæ lente prodeunt, magisque si violacea sunt, sub his enim frequens fit syncope. Commoda quoque non sunt, quæ vel lividi coloris, aut viridis, aut atri sunt, quæque iteratis vicibus modo rursus occuluntur. Æque mala sunt ea quibus ingens accedit febris, vehemensque spirandi difficultas, & inquietudo corporis, & multa sitis, & infirmæ naturæ vires. Hisce ita concurrentibus, magna ex parte ægri pereunt, magisque si lata exanthemata sunt. Certæ mortis syncope est index, itemque urina sub imbecillo robore viridis. Perniciosum etiam est post cruentam urinam, nigram meji cœpisse. Nihil æque attente observari, atque vox & respiratio debet. His enim integris, magna spes est; violatis, dubia. Quisquis huic malo succumbit, fere tanquam ex angina præfocatus moritur, aut certe propter tormina, alvique profluvium labascente natura exanimatur. Exanthemata sæpe sine ullo vitæ periculo, sine pestis nota in populum aeris vitio grassantur: sæpe hæc ipsa pestem, malasque judica-

dicationes sanguineæ febris comitantur: raro aliquis ex sublimibus moritur, multos lata tollunt.

Observationes in vitiis utiles, quæ non certam partem aliquam, sed variam occupant.

INflammatio, quæ Græcis φλεγμονὴ dicitur, his sese notis prodit. Pars affecta tumet, prementi digito renititur, tenditur, calet, rubet, & pulsanti dolore urgetur: is morbus aut latente materiæ resolutione finitur, quod probandum est: interdum citra hæc malignus esse incipit, quod pessimum est. Mala etiam curatione, in durum, sensusque vertitur expertem tumorem, quod bonum non est. Inflammatio.

Grandiorem inflammationem subinde gangræna, atque sphacelus consequuntur. In priore, pars emori incipit, tenditque ad innati caloris exstinctionem: tum autem floridus inflammationis color perit, simulque dolor & pulsatio. In sphacelo autem (qui Latinis Syderatio dicitur) pars sensum, motum, ipsamque vitam tota amisit, fitque prorsus nigra, mollis, putris, & male olens, & cadaveresa. Hic casus (nisi corrupti membri amputatione mature succurritur) præceps exitium affert. Gangræna. Syderatio.

Utilis quoque in eo vitio observatio est, quod Græcis ἄνθραξ, nobis Carbunculus appellatur. Locus primum prurit, dein rubore picis, aut bituminis more splendescente efflorescit, & maximo dolore urgetur: tum protinus pustula vel una, vel multa oritur, flagrantissima, non nimium eminens, eaque nigra est, & interdum livida, vel pallida. Hac rupta ulcus cum crusta gignitur, qualis inuri ferro candente solet, eademque inflammatione cingitur, atque vi ardoris extorretur. Itaque cutis eo loco sic inferiori carni adstricta, affixaque est, ut inde deduci ea, dividique non possit: quæ in proximo sunt partes, caloris, dolorisque incommodum consensu quodam omnes percipiunt: præter hæc, horrore subinde homo concutitur, ac febre perturbatur, cui multa accedit nausea, & somni cupiditas, & cordis tremor: ipse vero tumor nunquam suppurat, sed excidente tandem, corruptæ, propter exustionem carnis, particula cavum accipit, & sordidum ulcus. Id genus mali acutum, & ex toto mortiferum est, magisque si febrem excitavit, si non longe a præcipuis absistit visceribus, in axillis scilicet, & in inguinibus. Metus enim est facile id intro reversurum: quod ubi incidit, in certo vitæ periculo homo versatur, maximeque si plura etiam signa comitantur non bona. Sæpe etiam cum id vitium circa stomachum faucesve ortum est, subito spiritum elidit. Minus lethalis Carbunculus ruber est, atque hinc pallidus. Niger ex toto pestilens ac pernitiosus est. Grave autem pestilentiæ tempus omnis pene carbunculus & antecedit, & comitatur, idemque tum penitus est exitialis. Qui vero alias oritur, is, etsi maximis quoque doloribus terrere posse videatur, curationem tamen non difficillimam habet. Carbunculus.

Ερυσιπέλατος quoque proponenda animadversio, tum simplicis, tum ejus quod exulceratum est. Utrique commune est, horrorem fere, ubi incipit, & febrem movere, semperque minus inflammatione, tum dolere, tum intumescere, perque corporis summa late diffundi, coloris esse ex rubro flavescentis eoque colore ubi digito urgetur privari, iterumque ubi laxatur imbui, ad hæc pulsationem non habere, multoque minus tensionem, itemque ex una sede in aliam serpendo migrare, & locum quem obsidet, mordere atque urere. Simplex Erysipelas ardorem ceu quandam deflagrationem & ruborem sine ulcere exhibet. Hippocrates Aphorismorum Ερυσιπέλας.

rum libro, ἐπιφλόγισμα, nostri similitudine coloris ducti, Rosam vocant. Quod vitium is author per anginam pestiferum esse scripsit, si postquam semel exortum in pectore est, subito rursus intro revertit. Ceterum ubi exulceratum est Erysipelas, quod proprie sacer ignis appellatur, cutis *Ignis sacer.* alias summa afficitur, in eaque crustulæ tanquam furfuraceæ oriuntur, alias tota ulcus sustinet, ruptisque pustulis saniem purulentam reddit. Erysipelas sæpissime in facie versatur, eamque subinde serpendo, totam occupat, multumque tum intumescit, tum expanditur, ac, nisi remediis succurritur, rapere etiam hominem strangulatu potest. Pravum quoque esse solet, quod propter confractum, aut nudatum os natum est. Semper autem utile est ab interiore parte ad externam Erysipelas verti: pestiferum ab hac ad illam demigrare. Ab eodem vitio putredo aut suppuratio inimica sunt, id quod nunquam prope accidere simplici Erysipelati solet, ut quod magis perspiratione cuticulari latenter dissipatur.

Papulæ. Nunc propter causæ affinitatem de papulis dicam, quas herpetis appellatione significari video. Earum duo genera sunt, alterum simplex, & mitius: alterum exedens ac ferum, quod ideo Græci ἄγριον dicunt. Simplex minimis pustulis summam cutem exasperat, leviterque rodit, & rubore suffundit, & pruritu sollicitat, in orbemque fere procedit, ac plerumque sanescente medio extrema longius vagantur. Id vitium, quoniam pustulas exhibet milio similes, Græce ὁ τῆς κεγχρίας ἕρπης; appellatur. Ubi vero fere papulæ sunt quas Græci ἐσθιομένας, id est exedentes, vocant, similiter quidem, verum magis cutis, non summa, sed tota exulceratur: magisque, & roditur, & rubescit: ex pustulis ruptis ulcuscula sunt arida sine sanie, sine pure. Ut hic quoque nomine id vitium ab igne sacro, cui alioqui omnia prope simile est, differat. Nam huic magnæ sunt pustulæ, exulceratæ, humidæ, e quibus pus saniosum. Papula omnis minime omnium ulcerum, quæ depascendo serpunt, periculosa est. Verum curationem difficilem & longam habet, maxime ea quæ minus rotunda est. Talis enim in impetiginem, si sublata est, transit.

Laxus sine sensu tumor. Οἴδημα, tumor laxus & mollis, & albus est, sine dolore, sine calore, idemque digito pressus fossulam quandam reddit. Frequens id vitium pedibus, interdum & toti corpori eorum est, quos aqua inter cutem, aut tabes, aut malus habitus consumsit. Idem sæpissime resolutum conquiescit, nec raro in nodos quosdam & excrescentia tubera degenerat. Promptius per hyemem crapulosis & senibus accidit.

Durus sine sensu tumor. At vero ὁ σκιρρός prædurus ac renitens tumor est, ac sensus (si quidem exquisitus est) expers, colore inter rubrum nigrumque medio. Idem initio exiguus, paulatim ad grandiorem molem insurgit. Sæpe eo vitio jecur, sæpius lien tentatur, non sine certo metu gravissimorum ac lethalium morborum. Interdum aliis etiam partibus accidit, quum perperam curata in ipsis inflammatio, vel Erysipelas fuit. Recens scirrhus, si premitur, doloris exhibet sensum aliquem, & locum medicinæ præbet. Consummatus sensu penitus caret, neque tolli remediis potest. Scirrhus aliis resolvitur, aliis perpetuo durus manet, quibusdam etiam in cancrum vertitur.

Struma. Finitimæ huic vitio sunt strumæ, Græcis χοίραδες appellatæ, duri scilicet glandularum tumores, maximeque in collo, in quo longa serie disponuntur: unde interdum ad alas perveniunt, itemque in pectus, & in mammas fœminarum: inguinibus etiam quorundam infestæ esse solent.

Hoc

Hoc ipsum vitium interdum mitius est, tumque tumorem exhibet æqualem, rotundum, circumscriptum, non maxime durum, inflammatione doloreque carentem, omnia scirrho similem. Porro ubi vetus id graveque factum est, malignum ulcus, & serpens, & erodens accipit: unde ipse quo comprehenditur ab eo locus locaque proxima exeduntur. Idem interdum malignitate adeo efferatur, ut haud multum a Cancri absit natura: tum febris etiam movetur, tumorque est inæqualis, in quo pulsantes dolores insunt, ipsæque venæ eminent. Idem manuum contrectatione fit pejor, & per omnem vitam, quoniam non maturescit, durat: ac sive ferro, sive medicamentis hæ strumæ curantur, fere juxta cicatrices resurgunt. Strumæ omnes magno negotio tolluntur, acciduntque maxime (quibus etiam minus noxiæ sunt) pueris, præcipue si breve his collum, & pressa tempora, & largæ maxillæ sunt. Adultioribus, magisque ad senilem ætatem provectis, raræ quidem, at difficillimæ omnes sunt strumæ. Deteriores etiam esse volunt, quæ dolore carent.

Periculorum, & propter longam durationem plenum tædiorum Cancri vitium est, Græci καρκῖνον vocant. Tumor est durus, rotundus, inæqualis, aspectu teter magis, quam inflammatio nigricans, at non juxta fervidus. Idem late circum circa dolet, qui quidem esse mollis intuentibus videtur, verum tactui occurrit durissimus. Circa eum venæ interdum plenæ, vel pallidæ, vel lividæ tenduntur, & quasi incurvantur; sic ut animantis cancri diductos pedes similitudine quadam repræsentet. Ubi id malum incipit, forma ciceris exiguum est, durum, rotundum, obscuri coloris, idque alias aliquo cum dolore & calore, alias sine his: atque interposito spatio crescens, magnitudine fabam & hinc nucem juglandem, aut quid his majus æquat. Idem tumor modo sine ulcere, modo cum eo est. Ubi id est, supra hæc quæ proposui, pars assidue exeditur, ejusque profundum rosione suffoditur, corruptæ carnis exhibens formam, exitque sanies pestilentissima, tenuis, nigra vel fulva, copia, & odore abominabilis: ulcus ipsum inæquale, labiis cum tumore præduris & inversis, concretaque humorum illuvie teterrimum est: lenta febris assidue tenet, crebroque anima deficit; maxime si vitium non procul a corde est: interdum multus sanguis ex ulcere propter exesam venam fertur, semperque malum crescendo, donec occidat, serpit. Scire autem licet, ut omnibus corporis partibus inesse hoc vitium posse, ita sæpius fœminarum accidere mammis consuesse, itemque ori, oculis, vulvæ, peni vel ano, magisque si menstrua diu suppressa sunt, vel si diuturnæ curatæ fuerunt hæmorrhoides, aut longa quartana febris afflixit. Ubi recens cancer est, neque adhucdum aliquo in membro vetustate penitus insedit, curationis aliquam viam præbet. Quum vero is inveteravit, aut penitus etiam inhærescit, nulla medicina vincitur, magisque si simul etiam ulcus accessit. Sed & curationibus magis lacessitur, quam juvatur: nam si ferro quis adussit, multo magis id tum concitatur efferaturque, & exitii causam certi præbet. Tum etiam etsi scalpello excisum est, tamen post inductam cicatricem revertit, crescitque donec vitam adimat. Cancer.

Proxima nunc est vulnerum atque ulcerum observatio. Tutissimum vulnus est, quod lineæ modo rectum, & in carne, & tantum discissione illatum, non etiam collisione est: præstat enim acuto telo percussum aliquem, quam retuso esse. Malum autem vulnus est, ex quo aliquid excisum est, aut alia parte abscissum, alia dependet. Omniumque pessimum rotundum est. Lethale est quod cor accepit, vel cerebrum, vel Vulnus.

ven-

ventriculus, vel jecinoris portæ, vel ſpinæ medulla, vel pulmo medius, vel tenuium aliquod inteſtinorum, vel circa fauces magnæ, tum venæ, tum arteriæ. Æque certum periculum, at non æque præceps affert, quod membranas, quibus cerebrum continetur, violavit, aut jecinoris craſſum, aut renes, aut lienem, aut vulvam, aut veſicam, aut ſeptum tranſverſum. Anceps etiam caſus, & metu plenus eſt, in alis, & in poplitibus grandes venas intuſque conditas ictas eſſe, itemque eas quæ ad anum, & ad teſticulos perveniunt: tum enim periculum omne in nimia vertitur ſanguinis profuſione. Non tuto etiam loca inania, & articuli, & quæ pars inter digitos eſt, itemque alæ, & fœmen, & caput muſculorum, vel nervus, arteria, membrana, os, & cartilago vulnerantur. Periculo quoque ſubjacet quodcunque magnum eſt. Porro ex omni vulnere facilius ſaneſcit puer, vel adoleſcens, quam ſenior: firmus homo, quam impotens: quadratus, quam nimis vel gracilis, vel plenus: temperans, quam vino, Venerique deditus. Vulnus citiſſime ſaneſcit Vere, tardius Æſtate, atque Hyeme, tardiſſime Autumno. A vulnere diſtentio nervorum lethalis eſt. Malum etiam eſſe vulneratis compreſſam alvum Hippocrates judicavit.

Ulcus. Quædam etiam in genere dici de ulceribus poſſunt. Neque enim ſimplicia ea eſſe ſemper, ſed & tumorem interdum colliſionemque habere conſtat: eademque alias nimia carne, quæ ſuper increvit, onerantur: alias varicibus implentur: nonnunquam duris labris ac decoloribus cinguntur. Non raro etiam ubi facta cicatrix fuit, interpoſito tempore rurſus inflammatione laceſſuntur, ac diſrumpuntur: maximeque iis caſibus, ubi os ſubtus corruptum eſt, incidit, id quod hic ſciri licet, quoniam os primum pingue fit, dein nigrum, vel carioſum. Jam etiam malignum eſſe ulcus (κακοήθες Græci dicunt) atque ægre admittere cicatricem ſolet, quod δυσεπούλωτον vocant. Id magis fieri per pravum corporis habitum, aut per jecinoris lieniſque affectiones compertum eſt: ac tum fere vel calloſa labia ſunt, vel varices juxta inhæreſcunt, ipſeque fœdi homo coloris eſt. Fit quoque exedens ſubinde ulcus, quod ſanas etiam carnes in vicino poſitas, non tantum corruptas, atterit, depaſcitque, Græcis νομώδες appellatur. Id vero oriri maxime poſt ea conſuevit vulnera, quæ medici imprudentia, mordacibus agitata medicamentis ſunt: aut certe poſt ignem ſacrum, poſtque eas puſtulas, quas acer bilis multo prurito excitavit. Hujus ipſius generis ἡ φαγέδαινα eſt, quæ

φαγέδαινα. late vagando, cutem & primam tantum carnem exedit: ulcus etiam interdum eſt cavernoſum, cujus oſculum anguſtum eſt, fundum alte intro deſcendit, ac late ſeſe in varios ſinus tanquam in cuniculos diffundit,

Fiſtulæ. id modo intus durum calloſumque eſt, modo non eſt. Ubi eſt, fiſtulæ nomen accipit, cujus multa haberi obſervatio poteſt: ſiquidem alia curatu facilis, alia difficilis, & quædam penitus incurabilis eſt. Expedita medicina eſt, cum id vitium ſimplex atque recens intra carnem conſiſtit, magiſque ſi juvenis aliquis ac firmo corpore eſt. Difficilis eſſe fiſtula judicatur, quæ os, vel cartilaginem, vel nervum læſit: itemque ea quæ articulum violavit, vel ad veſicam, ad pulmonem, ad vulvam, ad grandes venas & arterias, vel ad inania loca, ut ad guttur, ſtomachum, pectus, aut inteſtina penetravit. Sub his enim caſibus, modo periculum anceps, modo certa pernicies eſt: idque multo magis, ſi ſenex homo, ſi ægrum corpus, aut mali habitus eſt. Ex eodem autem ulcere ſi plus materiæ fertur quam quod ſimplici ſpatio convenit; ſcire licet,

cet, plures intus ſinus eſſe : atque hinc , ſi ſola eroſa caro eſt , pus leve , album , & majore copia fertur : ſi locus nervoſus , ejuſdem quidem pus coloris eſt, verum tenuius , & minus . Ab ipſo nervo quod promanat , pingue , & oleo ſimile eſt , ad quod etiam dolores accedunt : ſi vena affecta eſt , cruor ſubinde puri miſcetur : ſi os , tenuis inde liquor fertur . Fere autem , ut quodvis ulcus , ita etiam id quod altum , anguſtum , atque calloſum eſt , ſi diutius anno duravit, os afficit . Id autem cognoſcitur , ſi , quod ultimo ſpecillo exploratur , renititur , ſic ut non elabatur idipſum , verum æquali in loco ſiſti videatur : tum enim levis caries eſt . Si vero æquale , atque aſperum ſubeſt , vehementius os eroſum eſt . Fiſtula omnis difficillime ſaneſcit , præcipue quæ inveteravit , quæque profunde inhæreſcit , & multos ſinus habet . Quodcunque ulcus inducta cicatrice ſemel curatum , paulo poſt iterum rumpitur , id ad fiſtulam inclinat . Ceterum ulcus adeo interdum fit malignum , atque virulentum , ut partem putrefactione corrumpat . Id ſane viſcidum quid , aut carnem intus mollem habet , aut male olenti obſitum cruſta eſt , ex quo teter vapor fertur , qualis e cadaveribus corruptiſve carnibus ſpirat . Tale vero ulcus eripere etiam homini vitam poteſt , & cum ulterius efferatur , in exedentem ſphacelum verti . Porro ſcire licet malum ulcus eſſe , quod diu durat , quodque morbis ſuccedit , itemque quod in ambitu glabrum eſt . Pilos autem , qui ſemel defuerunt , iterum innaſci ſalutare eſt . Inimica etiam judicatur a forti in ulceribus pulſu , ſanguinis profuſio. Si tumores ſupra ulcera ſubito occultantur , idque in parte acciderit corporis anteriore, prorſus vel lateris acutus dolor , vel inſania timenda eſt. Quod ſi id a tergo factum fuit , periculum e nervorum diſtentione, vel rigore eſt : optatiſſimumque inter hæc eſt , citam alvum fuiſſe . Malum etiam ſignum eſt , multam exulceratis vigiliam eſſe, & ſpiritum difficilem , & ſitim , & cibi faſtidium , & febrem : itemque pus habere nigrum , aut fæculentum, & fœtidum. Animam autem deficere, peſſimum omnium eſt.

Sanguis.
Sanies.

Proximum eſt quædam de ſanguine , ſanie , atque pure communia vulneribus ulceribuſque dicere . Sanguis per ſe notus eſt . Sanies non ſolum hoc tenuior , verum etiam omnium quæ defluunt tenuiſſima , minime glutinoſa , ſubalbida , aut ſubrubicunda . Græcis ἰχῶρ dicitur . Quod hoc craſſius , & magis glutinoſum eſt , id noſtri quidem virus , & ab eo ulcus virulentum , Græci autem (quoniam albo prope melli ſimile eſt) μελικηρὸν appellant . Ceterum pus omnibus his craſſius eſt, & albidius : nequaquam tamen ſic glutinoſum ut ſordes , quæ veluti concreta adhæreſcit ulceri , unde ſordidum eſſe ulcus dicitur . Sanguis optimus eſt calidus , rubens , modice craſſus , non tenax . Malus eſt, nimium tenuis , aut craſſus , lividus , niger , aut pituita imbutus , aut varius . Sanies inutilis eſt multa , nimium tenuis , livida , pallida , nigra , glutinoſa , fœtens , calida , erodens : utilior non multa , modice craſſa , ſubrubicunda , aut ſubalbida . Meliceria improbatur multa & præcraſſa : huic contraria , tolerabilior eſt . Pus inter hæc eſt optimum , meliuſque habetur quo minus eſt , & quo craſſius & albidius . Idemque probatur quod leve & æquale , & coloris unius eſt , & nihil olet : quodque modo & magnitudini vulneris , ut tempori convenit . Siquidem plus ejus ex majore vulnere, & nondum ſolutis inflammationibus fertur. At vero malum pus eſſe ſciendum eſt , quod tenue

Pus.
Sordes.

nue atque dilutum seri colorem refert: magisque si protinus ab initio tale est: æque ut si pallidum id alias, vel lividum, vel fæculentum, vel fœtidum est. Illud quoque observari posse videtur, cruorem ex vulnere ferri, vel recente, vel jam sanescente: pus vero ex eo ulcere, quod ad sanitatem inclinat; saniem ex incipiente, atque crudo; virus ex maligno.

Ανεύεισμα. Κιρσός.

Novissime venæ proponatur, aut arteriæ dilatatio, quæ in hac ἀνέυεισμα, in illa nobis varix, Græcis κιρσὸς appellatur. Utrinque sanguine multo vasa implentur: sed in vena crasso, in arteria spirituoso. Hic magna, turgida, sæpeque molesta inest pulsatio; illic nihil horum; utrinque pars sine dolore tumet, pressaque cedit, reditque. Varici magis crura quam ceteræ partes patent, maximeque in fœminis, quæ utero gerunt, & in his quibus soluta quartana, aut curata longa hæmorrhois est. Aneurisma modo in externis est membris, circa jugulum atque pectus; itemque in manibus & pedibus: modo intus quoque inhærescit; præcipue sub pectore juxta lienem & mesenterium.

MEDICINALIUM
OBSERVATIONUM
LIBER III.

Quo hi eventus eaque proponuntur judicia, quæ tam de universalibus haberi morbis possunt, quam de particularibus.

QUUM superioribus Libris morbos proposuerim, qui vel totis corporibus insunt, vel solam particulam occupant; proximum nunc esse videatur, in genere quædam de utrisque dicere. Neque enim parvi referre arbitror, quæ cujusque morbi vis, aut acumen, aut duratio, aut eventus sit, observare: æque profecto, ut in quem alium aliquis verti morbus possit, quibus ætatibus magis accidere, quibus temporibus anni, quibus cœli tempestatibus, quibus locis. Nec inutile quoque videatur, ipsius ægri mentem, mores, orationem, insomnia, vultum, præcordia, spiritum, pulsum, appetentiam, victum, gestum, decubitum, ipsum denique habitum, omniaque corpore exeuntia in morbis omnibus intueri, & ex his observationes utiles petere. Quæ quidem singula, quoad possum, novissimo hoc libro proponam.

Morbi acuti & lethales.

Ergo acuti esse morbi, & perniciem afferre magna ex parte laborantibus solent, febris pestilentialis, morbus attonitus, cerebri inflammatio, quam Græci φρενῖτιν dicunt, itemque vesicæ inflammatio, & nervorum rigor, quem τέτανον vocant.

Acuti morbi & ancipites.

Acuti quoque morbi, at commemoratis minus sunt, minus etiam pernitiosi, verum sic ancipites ut modo occidant, modo sanescant, febris ardens, lethargus, uva, angina, inflammatio lateris, vel pulmonis, itemque ventriculi, jecinoris, lienis, renum, uteri. Ceterum is morbus, quem χόλεραν dicunt, æque ut hi quidem anceps, at longe tamen acutior est.

Morbi breves & salutares.

Breves morbi simulque salutares sunt, febris diaria, & tertiana intermittens exquisita.

Longi morbi & salutares.

Longi autem, & sine periculo sunt (nisi quid ipsis tamen accesserit) febris quartana, gravedo, resolutio nervorum, morbus articularis, sive totum is occupat corpus, sive partem: adhæc, scabies, impetigo, ceteraque pene omnia cutis vitia.

Longi morbi & ancipites.

Longi & ancipites sunt, morbus comitialis, melancholia, destillationes omnes excepta gravedine: adhæc, abscessus in pectore, coli dolor, alvi profluvium, tormina, tenesmus, lævitas intestinorum, hydrops subdurus in jecinore, liene, & in renibus tumor, ulcus & calculus renum, & vesicæ: itemque hæmorrhoides, & fœminarum fluor: ipsa demum Elephantia, & Venereus morbus.

Longi morbi & lethales.

At vero ut longi morbi, sic etiam pestiferi esse solent, febris hectica obfirmata, ulcus pulmonis, itemque substantiæ tum in hoc, tum in jecinore corruptio: tabes, marcor, cancer tum exulceratus,

tum occultus, & qui febrem acutam, aut durum jecur lienemve secutus hydrops est, quæque intestinorum lævitas torminibus accessit. Longus morbus, cum penitus insedit, æque ut acutus difficilis est: & acutus quidem, quo vetustior, longus autem, quo recentior, eo facilius curatur.

Transitiones morborum aliorum in alios.

Morbi autem transire alii in alios interdum solent, idque priore alias cessante, alias manente. Itaque diaria febris in hecticam transire, & in putridam potest. Erratica autem, & ex variis nata humoribus, sæpe in quartanam: atque hæc interdum in quotidianam vertitur: itemque quævis alia febris in morbum articularem, vel resolutionem nervorum, vel in abscessum. Febris vero ardens, & lateris inflammatio, & angina, transire in inflammationem pulmonis possunt: atque hæc rursum ad insaniam. Morbumque quoque comitialem melancholia, atque hæc illum interdum excipit. Sæpe etiam lateris inflammatio, atque pulmonis, in pectoris abit suppurationem: itemque hæc in tabem, atque in alvi fluxionem. Adhæc post longas destillationes, tabes: post sanguinis sputum, puris sputum; & post hæc, tabes. Post morbum attonitum nervorum resolutio, itemque post coli dolorem: post hunc etiam, morbus articularis, vel comitialis, vel volvulus, vel hydrops. A lienis vitiis, & a sinceris dejectionibus, tormina: ab his lævitas intestinorum, post quam hydrops, idem etiam post durum jecur atque lienem hydrops, & post auriginem, & post malum corporis habitum, siquidem hic a pituita crudus est: a melancholia autem natus magis in elephantiam vertitur. Post tormina, tenesmus, & vicissim post tenesmum, si bilis subest, tormina: vel si magis pituita, coli dolor, aut volvulus. Post longum coxæ dolorem, claudicatio, itemque hydrops. Post fluorem etiam uterinum & profusas hæmorrhoides, aut undecunque immodice promanantem sanguinem, hydrops: post cœcas hæmorroides, ani inflammatio: post grandissimam inflammationem, gangræna, atque sphacelus: post impetiginem, lepra, quam Græci sic nominant. Porro qui morbus ex alio nascitur, is fere occidit: a priore enim fatigata natura secundum sustinere vix posse videatur. Est tamen hujusmodi transitio interdum tuta. Nam pro valetudine est, pulmonis inflammationem verti in abscessum pone aures, qui suppuret: aut certe in partibus inferioribus, qui ad fistulam perveniat. Febrem quoque continuam, quæ vicesimum jam diem excessit, recte abscessus ad articulos natus excipit. Tuta etiam est post acutam febrem aurigo, si quidem molle præcordium & elapsus septimus dies est. Adhæc non incommoda febris post nervorum est solutionem, itemque post horum distentionem, nisi ea siccitatem inanitionemque secuta est. Attonitum autem morbum, & coli dolorem, tuto nervorum excipit resolutio: lippitudinem, alvi profluvium: tormina, tenesmus: insaniam, varix vel hæmorrhois, vel tormina: singultum, sternutatio: longas dejectiones, vomitio: surditatem, biliosa alvus: sanguinis in fœmina vomitum, profusi menses: lienis tumorem, tormina: dolorem præcordiorum, qui sine inflammatione fit, itemque volvulum ex urinæ natum difficultate, febris. Ac sub his quidem casibus fere priorem morbum alter superveniens depellit. Jam vero a viliori parte morbum ad nobiliorem verti, adeoque ab summo corpore ad viscera, vitæque penetralia transire, periculosum est, æque profecto ut cum ex calido morbo alius fit frigidus: veluti si post acutam febrem hydrops oritur, aut post jecinoris inflammationem prædurus in eo sine sensu tumor.

Qui morbi commodum aliis succedant.

Qui

Morbi difficiles, itemque faciles.

Qui morbi sub bonis signis non levantur, & sub malis remittunt, difficiles esse consueverunt. Semper vero benigniores sunt hi, quorum principia affecti spiritus dedere: pejores ex atra bile nascuntur: ex aliis humoribus ancipites.

Præsagia recidivæ.

Haud raro semel curatus morbus revertit. Id vero hinc scire licet: quoniam depulso morbo, homo imbecillus manet: aut certe assumptum cibum non sentit: quoniam neque appetit, neque concoquit, sed multa nausea afficitur, & ructu vel nidoroso, vel acido. Æque certum recidivæ præsagium est, si inter hæc ista spiritus male olet, si vehemens sitis est, & multa vigilia: si præcordia, quæque juxta sunt loca, tument: si denique facies inflata est, maxime ad palpebram superiorem. Quæ omnia eo certius reversuram ægritudinem denuntiant, quo evidentiora iis temporibus sunt, quibus esse vehementior morbus solet. Sed & ægritudinis genus aliquid ad prædicendam recidivam facit. Facile namque hæ febres repetunt, quibus adfuit inflammatio, tum cum hæ quidem finirentur, calorem tamen æstumque in visceribus aliquem reliquerint. Ejusdem ordinis sunt morbus comitialis, caligo, hemicrania, pertinax capitis dolor, destillatio, anhelatio quam ἄσθμα vocant, dolores renum, dolor colicus, morbus articularis & hujusmodi. Autumnus recidivæ opportunissimus est. Quælibet morbi reversio tutior est, si malam victus rationem tantummodo secuta est, non etiam relictum a priore morbo vitium. Quo quid citius revertitur, & quo vires simul infirmiores sunt, eo pejus est. Quicunque morbus subito sine ratione, sine bonis signis finitus est, fere redit. Porro certis quibusdam ætatibus, & anni temporibus, & cœli tempestatibus, & locis, certi etiam morbi magis esse familiares solent: quod cum aliis de causis, tum ideo quoque observatur: ut scire liceat, minore in periculo versari ægrum, cujus naturæ, vel ætati, vel consuetudini, itemque anni temporibus morbus consentit. Ergo infantes, tenerosque etiamnum pueros vomitus exercent, tusses, vigiliæ, pavores, aurium humores, fervida oris ulcera, umbilici inflammationes, & cum illi dentire incipiunt, gingivarum pruritus, nervorum distentiones, alvi profluvia, febres. Quæ omnia eo sunt graviora, quo plenius corpusculum est, atque alvus magis impedita ac pigra. Ubi paulum annis processum est, sic tamen ut nondum perventum ad puberem ætatem sit, tonsillæ fiunt, & vertebrarum spinæ luxationes, anhelationes; itemque lumbrici, urinæ stillicidia, calculi vesicæ, strumæ, verrucæ, pluraque alia tubercula. Ut primum pubertas venit, quæ comprehensa sunt, incidunt, & febres longius trahunt, & sanguis e naribus fertur. Adolescentia morbis est exposita acutioribus, itemque comitialibus, & præcipue sanguinis sputo, & post hoc tabi. Juvenibus autem lethargus accidit, & lateris pulmonisque inflammatio, & anhelationes, & insania quam φρενῖτιν dicunt, & ardentes febres: adhæc longa alvi profluvia, choleræ morbus, tormina, lævitas intestinorum, hæmorrhoides. Ceterum senes exercent spirandi difficultas, frequens cum tussi destillatio, vertigo, morbus attonitus, nocturna vigilia, aurium, oculorum, & narium madores, & visus, auditusque hebetudo. Accedunt renum dolores, urinæ tum difficultas, tum stillicidum, præcipueque lævitas intestinorum, tormina, ceteraque hujusmodi citæ alvi incommoda. Sæpius etiam incidunt dolores articulares, totiusque corporis pruritus, ac malus habitus. Magna autem ex parte minus juvenibus ægrotant senes: verum semel diuturnis correpti malis, fere opprimuntur.

Primæ ætatis morbi.

Puberum morbi.

Adolescentum morbi.

Juvenum morbi.

Senum morbi

Longis morbis senectus, acutis adolescentia magis patet, ætas media tutissima est. Pueris maxime judicantur morbi vel quadraginta diebus, vel septem mensibus, vel totidem annis, interdum etiam ad puberem ætatem trahunt. Post hanc autem ipsam qui manent, ac neque prima Venere, neque primis menstruis finiuntur, longi esse solent. Porro omnis ætatis hominibus, gracilibus magis, accidunt tabes, dejectiones, destillationes, laterumque & viscerum dolores, obesis spirandi difficultas, & præfocatio, cujus occasione interdum subita irruit mors: quem casum vix accidere gracilibus posse hominibus constat. Tenue vero corpus, imbecillum: obesum, hebes est.

Quando pueris morbi finiuntur.

Qui morbi gracilibus, qui obesis magis familiares.

Jam autem quod ad anni pertinet tempora, scire licet, etsi omnes morbi omnibus fieri temporibus possunt; Vere tamen eos magis incidere consuesse, qui humoris motu novantur: destillationes intelligo, tusses, sanguinis profusiones, pustulas, abscessus, omnia denique nervorum & articulorum vitia, quæ modo accedere solent, modo rursus conquiescere. Junguntur his lippitudines, insania, tum ea quam φρενῖτιν dicunt, tum quam μελανχολίαν: morbos item comitiales, angina, impetigo, lepra, & hujusmodi. Ver (quantum in se est) inter cetera anni tempora saluberrimum est, minimeque exitiosis morbis opportunum. Multa ex his in Æstatem incidunt: verum habet etiam id tempus febres continuas, & ardentes, & tertianas multas, itemque lippitudines, vomitus, alvi fluxiones, aurium dolores, ulcera oris, naturalium putredines, & quicquid sudore hominem resolvit: quod novissimum quidem eo magis fuerit per febres proclive, quo Æstas Veri fuerit similior. Periculosior autem Æstas Hyeme, Autumno tutior est. Idem Autumnus vix ullo horum vacat morborum: sed febres etiam adjicit incertas, & quartanas: itemque morbos comitiales, insaniam, melancholiam, spirandi difficultatem, lienis tumores, hydropem, tabem, urinæ difficultatem, volvulum, tormina, lævitatem intestinorum, & coxæ dolores. Autumnus plenus est periculorum, neque ullum æque tempus morbis exitiosis & pestilentiæ patet. Fere autem diutinis morbis fractos tollit, aliosque homines novis incommodis, iisque longissimis, ac potissimum quartanæ implicat. Idem tabidis longe inimicissimus est. Hyeme capitis fiunt dolores, vertigines, morbi attoniti, lethargi, gravedines, raucitates, tusses; & si qui in faucibus, in lateribus, & in imis visceribus contracti morbi sunt, eos exasperat. Idem tempus salubritate a Vere superatur: Æstate autem, multoque magis Autumno tutius est. Illud in genere novisse licet, constantibus temporibus, & naturam servantibus suam, constantes etiam morbos & judicii non difficilis nasci; incertos autem esse, ac difficulter judicari inæqualibus temporibus. Tum etiam, si talis pergat esse annus, qualem semel adeptus constitutionem est, scire licet similes pene morbos semper expectari oportere. Meminisse autem convenit pueros, & his ætate proximos, ipso Vere, primaque Æstate, melioris esse valetudinis: Senes, ipsa Æstate ad aliquam usque Autumni partem: reliquo Autumno, itemque proxima Hyeme, eos qui in mediis sunt ætatibus.

Morbi vernales.

Morbi æstivi.

Morbi autumnales.

Morbi hyemales.

Varios etiam præsagire morbos, prout varie a sua natura anni tempora deficiunt, licet. Nam si Hyems sicca, Septentrionalibus ventis perflatur, Ver autem pluvium cum Austris successit, prædicere licet febres acutas Æstate futuras esse, & lippitudines, & tormina, in fœminis potissimum, atque in his viris quorum humidior natura est. Si vero clementior Hyems Austros exhibuit, atque pluvias, Ver autem siccum

Præsagia morborum sumta ex cœli variis tempestatibus.

cum Aquilonibus fuit; prægnantes, quibus Vere partus fiet, abortu periclitantur: & si quæ in tempore pariunt, imbecillum id quod excluditur erit morbosum, ac minime vivax. Aliis hominibus lippitudines instabunt aridæ, & tormina, &, si seniores sunt, destillationes, quæ subinde occidant. Jam vero cum sicca & Aquilonaris Æstas, Autumnus pluvius, atque Austrinus est, tum quæ proxima est Hyems, capitis inferet dolores, tusses, destillationes, raucitates, & ipsam in nonnullis tabem. Quod si antecedente sicca & Aquilonari Æstate, ipse quoque siccus Autumnus Aquilonibus perstringitur; non inutile quidem hujusmodi tempus ad commodam valetudinem humidioribus fuerit corporibus, maximeque fœminarum: verum siccæ lippitudines, & febres tum acutæ, tum longæ, & hi morbi quos atra bilis concitat, fient.

Porro Cœli tempestates, prout serenæ sunt, vel nubilæ, vel pluviæ, vel his aut aliis ventis perflatæ, adventum variarum ægritudinum denunciant. Saluberrimum est cœlum serenum atque purum. Itaque præstare creditur rusticum urbano, agreste pratensi, mediterraneum maritimo, montanum palustri, terrestre fluviali, siccum pluvio, sudum nebuloso, meridianum matutino, diurnum nocturno. Sub optimo cœlo certior valetudo est, prioresque morbi (si qui fuerunt) promptius sanescunt. Optimum vero Hyeme cœlum est, quod omni vento caret: Æstate quod Favoniis perflatur. Post serenum cœlum, optimum est id quod æquale est, sive frigidum, sive calidum. Pessimum autem est quod variat maxime, eoque nomine multos Autumnus, qui cetera parte anni traxerunt, tollit. Recte enim Hippocrates judicavit, si eodem die modo calor est, modo frigus, Autumnales morbos expectare oportere. Semper autem pluviis salubriores sunt siccitates. In his tamen febres acutæ fiunt, & tabidi morbi, & lippitudines, & tormina, & urinæ difficultates, doloresque articulorum. Pluviæ vero longas febres exhibent, alvi fluxiones, putredines, morbos, tum comitiales, tum attonitos, anginas, resolutiones nervorum, cancros. Porro ex ventis salubriores sunt Orientales, atque Septentrionales, quam vel Subsolani, vel Austri: etsi ea res tamen pro regionibus variat. Ubi Aquilo cœlo imperare incipit, prædicere licet dolores lateris & pectoris, tusses, faucium asperitates, alvi & urinæ compressiones, & horrores: sanum tamen corpus is ventus firmat, & vegetius mobiliusque reddit. Spirantibus autem Austris expectare convenit oculorum caliginem, aurium hebetudinem, sensus tarditatem, vertiginem, gravitatem capitis, alvi fluxionem, totiusque denique corporis imbecillitatem, atque pigritiem. Ceteræ tempestates cœli, prout vel Aquiloni, vel Austro propiores sunt, modo hos, modo illos potius morbos creant.

Quod cœlum.

Qui morbi ab Aquilone, qui ab Austro fiant.

His ita animadversis, proximum est ad ipsum spectare ægrotantem: qui, si in propria curatione officio non deest suo, & morem imperatis Medici gerit, neque quicquam proficit tamen, graviter utique ægrotat: omnino autem contrarium fit, si, cum nusquam in officio sit, mediocriter tamen habet. Ejus quoque non constare mentem, in primis grave est. Qui sic est, is, etsi parte aliqua corporis dolorem habet, nullo tamen ejus videtur affici sensu. In omni autem morbo hominem compotem mentis esse, bonum est. Aliquid etiam spectari in moribus potest. Tutum enim non est levi animo natum, asperum in morbo responsatorem esse cœpisse, aut quædam violenta manu facere eum, qui semper imperium in animum non difficile habuit. Turbulentus vero natura homo, etsi non modo ferociter loquitur, verum etiam desipit per febrem ardentem, non usque-

Officium ægroti.

Mens ægroti atque mores.

quaque tamen periclitari videtur. Si quis supra modum, supraque consuetudinem vel loquax, vel taciturnus est, malum significatur: tacenti enim soporis, aut melancholiæ principium est: garrienti, delirationis. Jam vero falsis imaginibus propter vim morbi mentem turbari, sine magno metu non est: veluti cum quis digitis micat, aut floccos festucasve de strangulis legit, aut armatos adesse sibi hostes putat, malosve dæmones, vel quid spectrorum hujusmodi. Longeque gravius est, si judicio amisso necessarios, vel domesticos non agnoscit: aut si quæ animus concupiscit, eorum ipse protinus homo obliviscitur. Ad extrema autem ventum est, si inter hæc æger neque audit, neque videt, aut movetur, extremis jam tum frigescentibus, & livore fœdis.

Præsagia ex somno atque vigilia.

Haud levis etiam in somno animadversio est: ubi is enim auxisse malum videtur, mortalis est: ubi levasse, non mortalis. Ab eodem itaque delirium sedari valde bonum. Pessimum est, ex toto ablatum eum esse: vis enim hoc modo infirma consumitur. Eo minus malus est, qui nocte non accedit, etiam si interdiu venit. Qui autem tantum de die sit, is melior esse matutinis temporibus censetur, ad tertiam usque diei partem. Æque malum est somni nimietatem esse, sic ut quidam veluti sopor interdiu noctuque immoretur. Plenior per noctem somnus qui delirio successit, quique cum frigore partium est extremarum, periculum ostendit. Altus sopor cum debili pulsu, & delirio, & extremis frigescentibus, mortalis est. Ut sine modo continuatus somnus, sic etiam nimia vigilia malum significat. Hæc enim, nisi dolorem afflictionemque sequitur, delirii metum ostendit. Quem longa vigilia confecit, huic tussi accedere, admodum periculosum est.

Præsagia ex insomniis.

Aliquid etiam in insomniis est. Nam si ea alia sunt, quam diurna negotia fuere, turbationem esse in corpore aliquam testantur. Itaque si incendia videri videntur, flava luxuriat bilis: si vero fumus aut densa caligo apparent, atra bilis abundat: si imbres, itemque nix, glacies aut grando objiciuntur, multa intus pituita est. Qui in fœtido se loco versari putat, putrem is humorem intus fovet: cum vero rubra quædam dormientibus per insomnium obversantur, ipsique cristas habere se gallinaceorum credunt, scire licet sanguinem intus abundantem esse. Luna, si apparet sub insomnio, eas potius affectiones notat, quæ in medio corporis cavis spatiis sunt. Sol, quæ in medio: cetera astra, quæ in ambitu. Si quid igitur horum offendi videtur, aut obscurari, suove circuitu sisti; quæ pars singulis debetur, in ea morbus versatur: levis quidem, si vel aer, vel nebula luminibus cœlestibus impedimentum dedit: gravior, si aqua. Quod si ea ipsa ita superari interjectis elementis videntur, ut penitus evanescant, metus est ægrum morbo succubiturum. Ceterum, si fugatis obstaculis, clara fieri signa splendidaque incipiunt, in multa spe esse homo potest: quum vero celerrimo impetu feruntur, insaniæ metum ostendunt: si descendere ad occasum, itemque in mare præcipitare, vel in terram videntur, morbos etiam significant. Turbatum mare ventris affectum notat. Terram autem aquis inundari videri, bonum non est. Humidum enim id morbum arguit, multoque magis, si quis stagnis aut fluminibus mergi se putat. Pejus est aridam terram, ac Solibus tostam vidisse: magnæ enim id argumentum siccitatis est. Si quis per somnum avide quid edere, aut bibere velle videtur, alimenti vel potionis significatur inopia. Aquam puram potari videri, bonum: cetera pocula, malum. Monstra vero apparere, aut armatos hostes, unde ingens terror dormienti incutitur, morbum

bum ostendit, & insaniæ metum. Ex æditissimo loco præcipitari videri, vertiginem minatur, morbumque vel comitialem, vel attonitum; utique si tum quoque caput multo humore oneratur.

Præsagia ex ægri vultu.

Sed missis nunc mentis erroribus, exteriora ægri intueamur, in quibus vultus locum habere præcipuum potest: is enim signis minime dubiis affectum principium partium commonstrat. Ergo in omni morbo bene sperare licet, si quis non nimium dissimilem vultum sani hominis retinet. In magnis malis facies bona, metum morbi minuit: in parvis autem non bona, exauget. Extremum periculum ostendunt oculi vitio morbi concavi, collapsaque tempora, & nares acutæ, inversæque imis partibus ac frigidæ, aures & cutis circa frontem intenta atque dura, color lividus, aut niger, palpebrarum denique, & labrorum & narium pallor. Hæc facies, si vim morbi, non autem effrenatam secuta exinanitionem est, periturum ægrum intra triduum ostendit, maximeque si simul dejectiones, urinæque pingues exierint. Frequentissimus hic vultus est, cum maxima febris corpus extorret, colliquatque: præcipue si juvenis est, qui laborat, & negotiis implicitam vitam degit. Sive autem morbus acutus, sive longus ac magnus, ut tabes, faciem sic violavit, idque sive inter initia factum est, sive posterioribus temporibus: mortem, etsi non æque ubique celerem, semper tamen certam præsagit.

Præsagia ex præcordiis.

Multum etiam observationis haberi ex præcordiis per morbos potest. Ea enim sine ullo sensu doloris, æqualiter utraque parte mollia, magnam salutis spem faciunt. At vero metum auget, si inflammata, & dolentia, & dura intentaque sunt: si inæqualiter dextra parte sinistraque affecta. Quod si sic tumida sunt, ut digitis tamen cedant compressa, & non doleant, morbum quidem ut non periculosum, ita longum fore significant. Præcordiorum venæ si pulsant, aut turbationem, aut delirium portendunt. Æque vero in omni morbo utile fuerit, partes circa umbilicum & pubem observasse.

Bonum enim crassitudinem eas habere, planamque ibi cutem esse; at vero emacruisse, atque liquatas esse, valde malum.

Præsagia ex decubitu corporis.

Circa decubitum ista quoque animadvertuntur. Si æger in latus aut dextrum, aut sinistrum pro arbitrio cubat suo, cruribus paulum reductis, & facile convertitur, convalescere posse videtur. Contra vero periclitatur, si hians, & semper dormiens supinus præter solitum jacet, expensis manibus pedibusque, aut si has partes dejicit, aut (quod pejus est) si subinde ad pedes delabitur. Pedes autem nudare & manus, quibus vehemens calor non est, malum est, & summæ afflictionis indicium. Pronus decubitus delirium esse, aut dolorem juxta ventrem ostendit. Haud leve etiam malum portenditur, si æger ex morbo debilis nullum sustinere decubitum potest, sed erigi volens, sessionem expetit: aut si adstantes aversatus, sese in ultimum cubile convertit. Ex manibus etiam aliquid observatur, quas si sine causa æger sæpius naribus admovet, tanquam inde abstersurus aliquid, nihil tamen cum sit, malum id esse judicatur: parque periculum est, si digitis floccos de stragulis vellere conatur, aut quæ in proximo pariete minuta eminent, carpere.

Præsagia ex toto corpore.

Jam vero quod totum corpus attinet, id nimium celeriter per morbos emacrescere; aut contra æque bene habitum, morbo quantumvis diutius trahente, videri, malum est: prius enim, magnam naturæ infirmitatem, secundum longam invaletudinem arguit. Æque vero inutile est, modo ca-

lidum esse corpus, modo his coloribus, modo aliis affectum. Diuturni enim id judicium morbi.

Præsagia ex respiratione.

Sed corporis quoque ægrotantis intueri facultates oportet, & ex his utilia præsagia sumere. Spiratio itaque bona cum in longis morbis, tum maxime in acutis, qui cum febre sunt, & intra quadraginta dies conquiescunt, promittere salutem solet: difficilis autem, periculum minari. In primis vero horrenda spiratio est, quæ inæqualiter intercisseque ducitur, ut dupla videatur aeris intra pectus revocatio. Mala quoque & præfocans ea est, quæ hominem supinum esse non sinit, sed e cubili cogit consurgere: sub qua thorax atque scapulæ plurimum attolluntur. Ea autem difficilem destillationem, vel anginam, vel suppurationem, vel crudum pulmonis tuberculum comitatur. Magna autem & frequens, qua fervidus vapor ore, naribusque efflatur, vehementis sine obstructione incendii argumentum præbet. Itaque hæc per ardentes febres maxime editur. Frequens autem, & parva, infirma esse vires testatur, aut certe impedimentum, quo pulmo urgeatur, arguit. Proin inflammatis pulmonibus, aut lateribus, aut septo transverso, aut jecinore, aut liene, subinde talis esse deprehenditur. Magna autem, & ex longis intervallis rara, insaniæ nota est. Perniciem autem minatur ea, sub qua spiritus ex ore atque e naribus frigidus fertur: ubi spiritus vix ore, sed totus pene naribus emittitur: magisque si harum contrahi pinnæ, dilatarique cernantur, certum oppressarum virium judicium est. Incumbente per febres morte, spiratio alta, crebra, & difficilis est.

Præsagia ex pulsu.

Nunc de pulsu dicam arteriarum, qui, quoniam cordis vitæque nuncius est, magnas ad recta præsagia vires habet. Is enim si per morbos haud multum a natura defecit sua, talisque esse perseverat, validum corporis robur, spemque secundæ valetudinis ostendit. Optimus censetur is, qui medius inter magnum est & parvum, inter celerem & tardum, inter crebrum & rarum, inter vehementem & languidum, inter mollem & durum, inter plenum & vacuum, quique bonam ictuum inter se proportionem, æqualitatem, ordinemque retinet. Idem hic variis de causis suæ naturæ legem amittit, prout vis est ægrotantis, aut usus pulsationis, aut affecta arteria. Magnus pulsus usum sequitur inauctum, naturæque vim: sed priusquam a naturali statu in magnum degeneret, primum fit is, qui omnium naturæ facillimus est, creber, crescenteque magis usu etiam celer. Si imbecillus sub his casibus homo est, magnus esse desinit pulsus, fitque cum crebro parvus & languidus. Dura etiam arteria pulsus non admodum esse celer potest. Contraria autem ratione de parvo dicendum est: sub quo vis infirma est, & nequaquam urgens usus: hic primo rarus, dein, crescentibus imbecillitatis causis, tardus, & tum parvus esse incipit. At tarditatem quoque & raritatem facere siccitas arteriæ potest. Durus etiam pulsus arteriæ notat duritiem, mollis humiditatem. Itaque hic peculiaris esse sopori, lethargo, pulmonis inflammationi, mollibus viscerum tumoribus, aquæ inter cutem, similibusque morbis solet. Robustus vehemensque pulsus, ægrotis spem secundæ valetudinis ostendit: languidus, exitii metum. Scire autem licet, non tantum periculi in pulsu verti maximo, vel celerrimo, vel creberrimo, vel vehementissimo, vel mollissimo, quantum in eo qui minimus est, maximeque tardus, rarus, languidus, durus. Hi enim nunquam sine gravi periculo subsunt. Ex priore ordine, optimus quidem vehementissimus est, dein maximus: pravissimus autem est, maxime mol-

Optimus pulsus. Magnus pulsus. Parvus. Durus, itemque mollis. Robustus. Languidus.

mollis. Ex posteriore autem deterrimus, languidissimus: post quem tardissimus, & rarissimus, atque hinc minimus. Languidus autem omnis semper naturæ significat imbecillitatem, quæ imbecillitas si longa vetustate morbum contracta est, reddit eundem etiam pulsum parvum, rarum, atque tardum, si quidem febris deest: & crebrum, velocemque, si ea subest. Ubi imbecillitatem nimius dolor, aut vigilia, subitæve inanitiones intulerunt, pulsus supra languiditatem parvus est, & celer, & creber. Si autem non in se debilis, sed aliqua re impedita, oppressaque natura est, ut in magnis fit grandium vasorum obstructionibus, itemque in repentinis humorum in præcordia confluxionibus, & in ipsis denique pestilentialibus febribus: pulsus maxime continenterque est inæqualis, idemque præter languiditatem parvus, tardus, & rarus: tametsi subinde paucis ictibus, vel vehemens, vel magnus, vel celer, vel frequens apparet, qua in re maxima ejus deprehenditur inæqualitas. Semper autem major imbecillitas est, si pulsus intermittit: maxime, si is deficit. Idem hic si non recurrit, sed ex toto deficit (quod ἀσφύξιαν Græci dicunt) horrendissimus est, & certæ mortis index. Is plerisque omnibus vita defuncturis sub novissimum spiritum accidit: quibusdam aliquot ante cum horis, & interdum (quod mirum videri potest) pluribus etiam diebus. Minus autem periculi in eo vertitur, qui sensim gracilescens minuitur (Græci μύουρον appellant). Hic alias reciprocus est, alias non est: ut ut est, magno semper metu terret. Et quidem si non reciprocat, deterior etiam deficiente reciproco judicatur. Haud leve quoque discrimen intermittens pulsus habet, qui, quo diutius a motu quiescit, eo periculosior est: & cum duarum tempus pulsationum intermittendo transigit, mortem denunciat, nisi alicui tamen is pulsus secundum naturam est: quanquam in senibus, longa febre, vel anhelatione affectis, itemque alias in pueris observatum est, post intermittentem pulsum, vitam mansisse, id quod nulli contigisse juvenum credibile est. Longe hoc pulsu formidabilior, & certior exitii nuncius existimatur, qui in una intermittens pulsatione est. Intercurrens autem pulsus bonam judicationem morbi pollicetur, & futuram salutem: utique si cetera quoque signa respondent. Bis feriens, seu intercisus, calidum humorem, eumque vehementer putrem & facultatem non penitus invalidam sequitur. Undosus, morbos denotat nimio humore corpus irrigantes, febres scilicet quotidianas, & continuas has, quæ perpetuis sudoribus hominem labefactant, τύφαδεις Græcis appellatos constat: itemque id genus hydropis, quod ipsi λευκοφλεγματίαν dicunt. Tum in hisce febribus, tum etiam in aliis, undosus pulsus sudorem antecedit judicialem, si quidem plures sunt ictus alti, & vehementes, notæque concoctionis cernuntur. Sub undoso pulsu, neque viscerum subesse inflammatio, neque durus in his sine dolore tumor, minusque vel distentio nervorum, vel nimia ariditas potest. Eundem pulsum in vermiculantem (qui ab illo sola differt parvitate) verti tutum non est. Tum enim vis, etsi nondum deficit, tamen paulatim labascit. Idem vermiculans attritam vacuatione naturam comitatur, itemque pulmonis id vitium, quo ipse totus putris nimio facet oneraturque humore: utique si jam tum quoque vires corporis infirmæ sunt. Quemadmodum de undoso dixi, ita quoque dicere de vermiculante oportet, quod uterque mollem requirit arteriam: neuter deprehendi in tabe, inflammationibus, & duris, sensuque carentibus viscerum tumoribus, & in suppurationibus pectoris, ne

Deficiens. μύουρος. Intermittens. Intercurrens. Bis feriens. Undosus. Vermiculans

ne propinqua quidem jam morte, poteſt. Nulla febris, niſi quæ leviſſima eſt, ac lenta, vermiculantem pulſum exhibet: quoniam creſcens calor, tardam eſſe arteriæ diſtentionem non permittit. Proin poſt intemperatam inanitionem ortus vermiculans, ſi febris accedit, tollitur. Ut vero undoſus, ſi debilior fit, a vermiculante excipitur: ita vermiculans, a formicante. Quare hic quoque incommodi plus, quam ille portendit. In febribus autem lentis, quæ non vi, ſed ſpatio, longaque vetuſtate vires exhauſerunt, mortis eſt nuncius. Tum hic ipſe, tum vermiculans, ubi ab iis cauſis fiunt, quæ vim corporis ſubito exſolvunt, iterumque corrigi non difficillime poſſunt, non æque magnum metum inferunt. Ad quem caſum expoſiti ſunt ii, quibus propter balnei calores anima deficit, aut vires, ob profuſum e vulnere, aut naribus ſanguinem, ſubito collabuntur. Caprizans autem pulſus naturæ notat robur: & ſecundæ ſpondet valetudinis expectationem: niſi tamen poſterior pars diſtentionis fuerit languidior: tum enim anceps naturæ morbique pugna eſt. Hecticus pertinacius immoratur, ac morbum longum, ſiccumque, ac male ſanabilem oſtendit: peculiaris eſt tabidis aut aliqua demum ratione emaciatis. Serratus inflammationes ſequitur, præcipueque partium nervoſarum: quare etiam lateris inflammationi familiaris eſt. Idem eo pejor, quo manifeſtior eſt: id quod nimia tenſio & durities facit. Eſt etiam comes crudorum intus tuberum, quæ hominem ſubinde tollere, ubi multæ vires non ſuppetunt, ſolent: niſi ſi ea tamen tempeſtive ſuppurant. Raro convulſiſſimus incidit pulſus, idemque periculum habet: præcipue ſi poſt magnam vacuationem, famem, febres ardentes, ſimileſve ærumnas oritur. Tutior eſt is, qui protinus inter morbi initia repente incidit. Accedit etiam ad inflammatorios cerebri affectus, & ad id maxime genus inſaniæ, quod φρενῖτιν dicunt, itemque ad morbum comitialem, ipſis ægris (contra quam in ſyncopa fit) ſub corporis calore morientibus. Vibratus autem, ſeu turbulentus pulſus in ægrotis, qui magnas inflammationes, vel tenaciſſimas patiuntur obſtructiones, itemque nervorum diſtentionem, naturæ cum morbo pugnam oſtendit. Tremens pulſus, vel qui vere eſt talis, vel ex trementibus ad carpum muſculis, ſi vi morbi, non ex natura ineſt, ſyncopem præſagire, & mortem ſolet. Idem ſemper languidus eſt, ac parvus. Ordo in bonis pulſibus, bonum: in malis (tametſi quidam non mediocres viri repugnant) malum ſignificat: tantoque ſemper ordo magis improbatur, quo pulſus ſimul deteriores ſunt. Illud in genere noviſſe oportet, pulſum morientibus non eundem omnibus eſſe. Aliis enim prorſus is ante obitum ceſſat: aliis ad noviſſimum prope ſpiritum deficiens eſt: aliis non talis, ſed creberrimus fit, & minimus, & languidiſſimus: quibuſdam μύουρος eſt: nonnullis intermittens: aliis formicans: aliis vermiculans.

Caprizans. *Hecticus.* *Serratus.* *Vibratus.* *Tremens.* *Pulſus morientium.*

Præſagia ex appetentia & faſtidio ciborum.

His etiam animadverſis, proximum eſt, appetentiam, aut faſtidium ciborum, omnemque denique victus rationem contemplari, atque inde præſagia, judiciaque morborum depromere. In omni morbo, ſalutis nota eſt, bene ad ea ſeſe habere ægrum, quæ vice cibi potioniſque offeruntur: contra male habere, periculoſum eſt. Parvis aſſumtis, ſi nihilo æger habet deterius, tolerabilis morbus ſubeſt: verum omnibus recte oblatis, ſi non modo æger non juvatur, ſed etiam offenditur, ſcire licet id difficilis morbi indicium eſſe. Si quis per initia morborum cibos averſatur, aut etiam juxta ſtatum, viribus etiamnum ſufficientibus, nihil terreri debet; verum quæ, declinantibus morbis, cibi

oriun-

oriuntur fastidia, aut alias etiam viribus admodum invalidis, periculo non vacant. Eadem sub longa invaletudine pessima sunt: sed & in convalescentibus recidivam minantur, magisque si una frequens acidus ructus est. Post morbum, si expetitis & sumtis epulis, homo neque corpore, neque viribus proficit, malum est: nam plus estur, quam par est. Verum si idem casus modice comedente accidit, scire licet inanitionis eum egentem esse: quo auxilii genere nisi succurritur, metuenda recidiva est. Nemque ea scilicet tum demum proclivis est, cum quædam in corpore post judicationes relinquuntur. Jam autem in ipso etiam morbo, quicunque initio probe comedit, nec proficit tamen, is tandem fere ciborum urgetur fastidio: contra qui magna prius usus inedia, cibum postea concupiscit, is morbo facilius liberatur.

Sequitur nunc eorum observatio, quæ corpore excluduntur: sputum dico, alvi excrementum, urinam, sudores, quibus omnibus sic comparatum est, ut, cum imbecilliter & diminute, parvaque portione efferuntur, mala sint; magisque, cum propinque inter se invicem prodeunt. Quin etiam tum ingentem ostendunt metum, cum pravæ quoque notæ comitantur: sin minus, morbi longitudinem. Illud fere commune est, quicquid exit cujuscumque sit substantiæ, aut molis, aut qualitatis, etiam id fiat vel modo, vel tempore, semper salutem promittere, si post notas fertur concoctionis, si die judiciali, si cum ægri levamento: quod contra vacuatur, id pessimum atque mortiferum est. Sputi, atque ejus, quod vomitu extunditur, animadversio, superiore libro proposita est, quare hoc loco dejectionem tantummodo, & urinam, & sudores exequar. Præsagia ab excrementis.

Ergo optima dejectio est, mollis, cohærens, compactaque, & subrussa, quæque odore similem alvum sani hominis non excedit: quæ denique justæ molis pro ratione assumtorum est, & eodem tempore, quo per secundam valetudinem redditur. Mala autem est, nimium dura, aut liquida, cito diffluens, aut consistentiæ inæqualis. Bona quoque non est, vehementer vel russa, vel alba: hæc enim cruditatem arguit, illa morbum biliosum: tametsi russa non incommode eodem declinante morbo editur, abscedente, quæ hunc fecit, materia. Viridis quoque dejectio mala est, æruginosæque soboles bilis. Nigra autem, atram bilem; livida validum notat in internis frigus. Pinguis item tuta non est: quemadmodum nec viscida, ac tenax. Sub utraque enim (nisi si talia assumta sunt) corpus liquescit. Quæ vero male olet dejectio, commoda non est, ut quæ caloris magnæque putredinis habetur nota. Mala quoque spumosa est, aut quæ more stercoris bubuli flatibus plena ac lævis est. Spumosa quoque incommodum magni intus fervoris ostendit. Ad hæc noxa non vacat, quæ vel pauca vel nimia est: varia item, qualis ramentosa est, & abunde biliosa, cruenta, & purulenta: adhæc prassina, & nigra, mala est. Pejor est, si similem etiam odorem stercoris infantis habet. Quocunque morbo incipiente, si atra dejicitur bilis, vel etiam per os evomitur, lethale est. Sub acuto morbo spumosa alvus, & undique biliosa, admodum mala est. Splendentem sanguinem dejici, maxime si qui ante dolores tenuerunt, periculosum est. Liquida dejectio vel acervatim, vel paulatim incidens nocet: altera enim nimis imbecillum facere hominem, altera vigilem solet. Mala quoque per morbos acutos alvus aquosa est: magisque, si sitis deest. Eadem opere detentis atque torpore, pessima est: Præsagia ex dejectionibus.

est: itemque his, quibus una venter in tumorem intenditur. Ex liquida dejectione refrigeratio cum sudore, malum: quæ vero in morem atri sanguinis nigra est, sive cum febre, sive sine hac, admodum mala est. Pestifera etiam esse consuevit, quæ sensum ægri fugiens elabitur, aut quæ subito præter rationem in eo homine ubertim profluit, quem longus morbus labefactavit. Obiter etiam aliquid de ventris flatu dicam, quem præstat sine strepitu elidi: nam si is acuto in morbo strepit, dolorem arguit vehementem, vel ipsum certe delirium. Malum etiam est, flatum jam jam erupturum impedimentum esse: pejusque, ad superiora revertisse.

Præsagia ex urina. Urina optima. Urina alba.

Nunc ad contemplationem veniam urinæ, quam scire licet optimam esse, cujus subaureus color, substantia mediocris, justa secundum potionem moles, sedimentum album, leve, & in acutum fastigatum est. Urina autem alba, cruditatem, aut magnam esse in urinariis ductibus obstructionem docet. Eadem in acutis febribus delirium portendit: aut certe eam insaniam, quam Græce φρενῖτιν dicunt. Fere etiam si hæc ipsa diu nihil variat, frigida prænunciat vitia capitis, ut vertiginem, ut morbum attonitum, vel comitialem, & hujusmodi: fastidia quoque arguit ciborum, & dolores in articulis, & nervorum resolutionem. Alba remissior, ut lactea, & glauca, incipientibus, & increscentibus febribus reddita, copiam putris materiæ, naturæque laborem demonstrat. Quod si hæc diutius fertur, longi frigidique indicium morbi præbet. Tenuis autem urina, & diluta, vereque aquea, morbi diuturni nota est: & quidem sub hoc, si diu talis ea cernitur, ceteris signis salutem spondentibus, dolorem abscessumque in partibus fore septo transverso inferioribus indicat: eadem in pueris pessima est. Subaurea, seu ruffa, seu citrina, ut modo retuli, probæ concoctionis notam habet, omniumque (si ad colorem spectes) est media. Hinc sequitur flava, & mox rubra, exaucti caloris testes. Rubra perspicua, quæ etiam ignescens, flammeaque dicitur, ardentem indicat febrem, aut jecur immodice calens: eadem si nihil habet sedimenti, vel nubeculæ, febris principium, cruditatemque materiæ commonstrat. Ac si quidem diutius per acutam febrem talis fertur, periculum etiam interitus, priusquam spatio maturescat, minatur. Rubra autem, simulque crassa & obscura, qualis obstructo vitiatoque fieri jecinore, & decedentibus febrium accessionibus solet, flavam subesse bilem, aut rubram, aut vitellinam ostendit. In Synocho itaque putrida, nunquam pene talis mejitur. Rubram urinam sequitur vinea, & passea: illa assati sanguinis, hæc tostæ bilis nuncia: ambæ similem uvæ nigræ colorem adeptæ. Magna autem ex parte, si sic diutius feruntur hæ, auriginem prænunciant. Viridis autem, corruptissimæ bilis nota est: ad quam si vehemens sitis, atque æstus accedunt, periculum a distentione nervorum est. Veneta autem urina, humoris frigidi, siccique soboles est. Livida pereuntis exhibet nativi caloris indicium: quamquam plagas interdum sequi, & accepta verbera potest. Nigra urina, si rubram viridemque sequitur, extremi caloris index est: si post cæruleam, & post lividam fuit, summæ frigiditatis. In utraque mortis periculum vertitur, idque eo magis, quo ea ipsa est paucior, quoque id, quod in ea subsidet, nigrius est. Ceterum, ubi morbus ex atra bile natus præcessit, utpote lienis tumor, quartana, melancholia, & hujusmodi: tum profecto nigra urina (maxime sub istorum morborum decessu) certam spem

Rubra. Rubra perspicua. Rubra crassa. Vinea & passea. Viridis. Veneta. Livida. Nigra.

secun-

secundæ valetudinis facit. Urina cruenta, quæ scilicet cum refrixit, sedimentum veluti sanguinis concerti habet, renes a calculo atteri significat: utique si hi nullo ictu, aut casu percussi fuere. Quæ mali coloris urina est, quo ea copiosior, hoc minus mala est. Post urinæ autem colorem, ejus quoque observanda substantia est. Ea si tenuis est, cruditatem, arctamque esse obstructionem testatur: maxima si simul etiam diluta est, qualis spectari in quartana, & ingravescentibus renum doloribus solet. In febribus autem longis, & incertis, & non magnis, si diu tenuis urina mejitur, lienem esse affectum constat. Ceterum crassa urina copiam ostendit crudorum humorum, qui magna ex parte jecinoris cavum, itemque intestina & ventriculum obsident. Crudissima est tenuis aquosa sic permanens: minus hac cruda tenuis est, quæ post crassescit: hanc sequitur, & micta, & persistens crassa: quæ sub firmis viribus, morbi longioris; sub invalidis, mortis præsaga est. Rursus minus cruda censetur crassa reddita, quæ post sedimentum deponit: ea nempe breviorem fore morbum significat. Omnia vero genera hæc cruditatem arguunt, & morbi principium, eumque ipsum (si quidem diutius hæc immorantur) longum & judicationis non expeditæ. Si accedente primum febre, urina crassa mejitur; copiam materiæ, virium infirmitatem, & periculum ostendit. Crassa & alba crudæ soboles pituitæ est. Ea si in longis laboriosisque febribus, quæ in abscessum essent abituræ, copiosa profluit, ab abscessu & a dolore liberat. Crassa & subrubra urina, magisque si tale quoque nacta sedimentum est, tutum quidem morbum, at longum fore portendit. Crassa vero & penitus rubra qualis in febribus, cernitur continentibus, multitudini sanguinis attestatur: tametsi ea res non usque certa perpetuaque est. Nam sæpe non abundante sanguine talis urina fertur, tum in quartana & tertiana intermittente, tum in aurigine. Quod si sine hoc casu, urina crassa rubraque in febre ad quadragesimum usque diem manet; solvi profecto febris ante diem sexagesimum non potest. Crassa & nigra in totum exitiosa est: eoque magis, quo pauciore redditur mole. Tuta tamen esse interdum, & salutaris potest, ubi declinantibus (ut superius retuli) atræ bilis morbis, noxius humor robore naturæ excluditur. Quo crassior in morbis acutis urina est, eo deterior est. Jam etiam cruditatis nota plus terrere in urinæ consistentia, quam in colore debet. Quæ urina lentore crassitieque oleum, vel etiam commota, refert, liquescere corpus, vel tabe, vel hectica febre, vel hydrope, significat. Si urina prius splendida, externo frigore crassescit, & matulam alba lentaque sorde onerat, iterumque igne soluta, colorem recipit suum; in acutis morbis cœptam esse concoctionem ostendit, alioqui nullius præcipue notæ est. Si vero urina ex sese, qualis jumentorum est, crassa turbidaque mejitur, neque igne solvitur, & huic multa innatant corpuscula ex pure aut muco conflata, quæ per quietem specie crassi sedimenti descendunt, reliqua tum fere inclarescente urina, scire licet in renibus ulcus, vel in vesica, maximeque calculi causa, esse; aut certe has partes crudo humore præpediri. Quod si integris his, sic turbida urina est, crassi humoris totis venis abundantiam, morbosque longos & difficiles ostendit: maxime vero capitis, judice Hippocrate, vel præsentes, vel imminentes dolores. Quin enim hinc interposito tempore sequi vel lethargus, vel altus sopor potest. Sæpe cum quartana solvitur, itemque jecinoris, & lienis morbi, & quum abscessus intus erupit, urina repente turbida mejitur.

Porro si urina ita confusa est, ut nullis solvi ignibus, nulla quiete possit,

sed

Cruenta. Tenuis. Crassa. Crassa alba. Crassa subrubra. Crassa rubra. Crassa nigra. Oleacea. Crassa turbida.

ſed nec ſuſpenſum habere ullum, nec ſedimentum videatur, continuas febres, eaſque periculoſas, & malignitate graves commonſtrat. Ceterum *Multa.* molem quoque urinæ obſervare non inutile eſt. Multa enim, aut copiam indicare ſeroſi humoris (ut in hydrope & diabete) poteſt, aut corporeæ molis conſumtionem, ut in colliquantibus febribus, aut certe exiguam alvi dejectionem. Recte enim Hippocrates animadvertit, ex multa per noctem mictione, paucam dejectionem ſequi. *Pauca.* Urina pauca redditur bibentibus pauca, aut alia parte corporis abunde vacuatis, aut nimio calore laboreve exhauſtis atque ſiccatis. Sæpe etiam itinera impedita eſſe, vel craſſo humore, vel calculo, paucitas urinæ docet. In acuta febre, quæcunque pauca redditur propter vim morbi, aut deficiente humido, aut expellendi facultate infirma, certæ mortis indicium exhibet. Quæ modo pauca urina eſt, modo iterum copioſa, & interdum penitus cohibetur in acutis morbis, peſſima: in longis multæ durationis *Male olens.* nota eſt. Aliquid etiam in urinæ odore eſt. Nam quæ fœtet, ſimulque craſſa eſt, & alba, cum ſedimento purulento, renum aut pudendi ulcus oſtendit. Quod ſi hæc eadem mucum quiete deponit, & multo dolore excluditur, calculum eſſe in veſica monſtrat. Qui fœtor non ab his locis proficiſcitur, verum ex altiore corpore venit, ſive in rubra turbidaque urina eſt, ſive etiam (quod rarius fit) in tenui atque clara, *Urinæ ſedimentum.* ſemper gravioris alicujus nota putredinis eſt. Nunc ad urinæ veniam contenta, quæ generis non unius ſunt. Sedimentum quod ὑπόστασις Græce dicitur, incolumem naturæ calorem oſtendit: idque eo magis, quo citius in emicta urina cernitur. Sed diſcernere ſedimentum, ab ea ſorde non difficillimum eſt, quæ a renibus, vel e veſica deſcendens, urinam turbat, & *Suſpenſum urinæ.* poſt in ea ipſa veluti craſſamentum quoddam ſubſidet. Quod in medio ſuſpenſum eſt (ἐναιώρημα Græci dicunt) infirmiorem naturæ vim arguit: *Nubes.* nubes eo adhuc magis debilem. Imbecilliſſima oſtenditur, ſi nihil urina vel ſedimenti, vel ſuſpenſi, vel nubecularum habet: eſtque ea res in ægrotis apprimæ horrenda: ſanis autem accidere interdum citra magnum incommo- *Sedimentum optimum, itemque ſuſpenſum & nubes.* dum poteſt. Porro optimum ſedimentum eſt, quod mole ſubſtantiaque mediocri ad imum matulæ ſubſidens, album, leve, & æquale eſt, idemque latum inferius, & ſuperius acuminatum. Optima quoque, & ſuſpenſum, & nubes ſunt, alba, levia, & æqualia. Minus bonum ſuſpen- *Contentum tenue.* ſum eſt, quam ſedimentum: utrumque melius nube eſt. Quodcunque autem tenue contentum eſt, eſt cruditatis, & incipientium argumentum mor- *Craſſum.* borum præbet: craſſum autem multum eſſe materiæ non coctæ docet; tametſi id quoque judicationem comitari longarum ægritudinum ſolet. *Rubrum.* Contentum rubrum, bilis caloriſque ſoboles eſt. *Venetum, itemque lividum & nigrum.* Venetum & lividum, magiſque etiam nigrum, oppreſſi naturæ caloris. Contenta bona, quo magis ad imum ſidunt, matulæ tamen non contacto fundo, hoc meliora ſunt. Quibus per morbos cito contenta in urina cernuntur bona, hi cito quoque judicantur. Omnia autem contenta inferiora, potiora ſublimioribus ſunt. Quæ quarto die in febribus nubeculam ſubrubram urina exhibet, ſeptimo liberat: modo reliqua etiam pro ratione reſpondeant. Tenuis autem urina ac bilioſa, quæ viciſſim modo melior fieri, modo pejor videtur, longioris mali nota eſt: quæ ſi diutius ſic fertur, periculum non leve habet. Urina præter rationem colore, & ſubſtantia, & contentis matura, ſemper in morbis, potiſſimum acutis, ſuſpecta eſt. Si quid boni in urina ſubſedit, idque repente non amplius ſequitur; dolores & mutationes ſignificantur. In febribus incertis nubeculæ nigræ quartanam prænuntiant. Proxi-

mum

mum nunc est ea intueri, quæ urinæ permiscentur. Si semen inest, id tenue ac leve est, semperque urinæ innatat: pituita autem crassa, tenaxque, & cohærens est. Pus permota urina dissolvitur, ac quoquoversum fertur. Utrumque hoc quiete subsidet. Porro si quædam in urina quasi ramenta cernuntur, tostos esse in venis succos docent. Si similia capillis sunt, extorrentem in renibus calorem, tenacemque esse humorem testantur. Quamquam filamenta albis capillis similia sæpe in Venereo seminis profluvio, & fœminarum albo fluore cernuntur. Si veluti exiguæ innatare carunculæ in urina crassa cœperint, renes docent exulceratos. Scabies autem vesicæ significatur, si cum urina crassa quædam furfuri non dissimilia feruntur. Eadem si in tenui apparent, colliquantem ardorem febris notant. Arenarum autem mictio, calculum in rene, aut in vesica arguit. Si in urina fœtida pus aut squamulæ sunt, vesica exulcerata est: sin minus, extorrens ex squamulis febris significatur. Squamulæ tamen tutiores, quoniam tenuiores, quam furfuracea sunt. Si in urinæ superficie quædam pinguia, ac aranearum telis quid simile, innatant: aut si (quod levius est) divulsa, & quasi ex oleo injecta puncta sunt, scire licet ardentissima febri, vel certe hectica, vel tabe corpus liquescere. Si vero cumulatim hæc, brevique esse cœperunt, calore renes occupante, eorum subest colliquatio. Pessima ante rigorem oleacea urina est. Corona quoque urinæ observari non sine causa debet. Nam si hæc meliorem, quam reliqua urina colorem exhibet, salutem prænunciat: si deteriorem, periculum. Tenuis, albaque corona, pituitosi: ruffa, temperati: rubra, itemque ignea, biliosi & vehementer tosti: livida atque nigra, melancholici. Itaque utraque hæc peculiaris, tum morbo comitiali, tum melancholiæ est. Si bullæ in corona multæ integra serie circumsistunt, caput dolere ostendunt: idque eo magis, quo illæ coloratiores sunt: & minus, quo magis albæ. Bullæ per urinæ sparsæ superficiem, nihil super capite significant, solius cruditatis, obstructionis, imbecilli caloris nunciæ. Quibus in tenui urina, & sedimentis vacua, bullæ cernuntur, fere hi longa, magnaque renum obstructione affecti sunt. Tum autem bullas has in crassa urina esse cœpisse melius est. Majores bullæ, lateque per urinæ coronam fusæ, dolores minui, qui prius fuerant, docent. Subesse autem destillatio creditur, si bullæ instar exigui grani parvæ in corona hærentes, agitata urinà, deorsum pelluntur, iterumque ad coronam ascendunt. Illud in genere novisse oportet, urinæ colore intemperiem significari: substantia crassa aut turbulenta, humoris vitium: confusione, putredinem: admistis, certam loci affecti cognitionem.

Semen in urina. Pituita. Pus. Ramenta. Capilli. Carunculæ. Furfuracea. Arenæ. Squamulæ. Pinguia. Urinæ corona. Bullæ.

Novissime de sudoribus dicam, quos esse bonos constat, si post notas concoctionis toto corpore erumpunt: itemque si per febres intermittentes, decedentibus accessionibus, aut per judicationes continuarum febrium ubertim effluunt, morbumque vel finiunt, vel multum levant: tum, qui veluti guttis quibusdam effunduntur, & evaporant, quique expurgatæ alvo succedunt, & jam crassiore demta morbi materia, id quod reliquum est tenuioris, exhauriunt. Mali vero his contrarii sunt, maximeque si ex capite solum, aut e fronte cervicibusve feruntur. Pessimi autem iidem hi sunt, si simul etiam frigent. Siquidem in acuta febri, mortis indices: in mitiore, longæ durationis sunt. Mali etiam judicantur non continuati, sed intersecti, parique ratione inutiles nimium multi, quique morbum non minuunt. Hunc enim ipsum tum longum fore,

Præsagia ex sudoribus.

re, manifestum est. Horrorem post sudores incidere, tutum non est: Sub exsoletis viribus, atque syncope, pauco tenacique sudore frontem madescere, valde malum: concidente vero jam tum pulsu, citæ mortis indicium est. Copiosi sudores calidi frigidive, quique continenter fluunt: frigidi, graviorem morbum: calidi, leviorem testantur. Fere autem sic incidit, ut cum erupturi sudores sunt, primum ferri a capite incipiant, ac dein paulatim e reliquis membris. Magna autem ex parte, abundantius sudores posteriore corpore emergunt, quam anteriore, & superiore quam inferiore. Eos etiam magis somnus fundere quam vigilia solet.

FINIS MEDICINAL. OBSERVAT.

JODOCI LOMMII

Medici olim celeberrimi

DE CURANDIS

FEBRIBUS CONTINUIS

LIBER.

CELEBERRIMO VIRO

JOANNI FREIND,

M. D.

Collegii Medicorum Londinensis, & Societatis Regiæ Socio. *

Cum morbi, quo jamdiu laboro, depellendi spe, ad te, Vir clarissime, nuper confugerem, cumque ei Professioni, in qua tu inter primos locum obtines, me nomen dedisse intelligeres: non modo cum summa benevolentia valetudinis meæ suscepisti curam, sed etiam de ingredienda Studiorum via permulta mecum es humanissime collocutus. Ita cum sanitatem mihi quotidie restitueres, iis interim me præceptis informabas, quibus aliquando aliis etiam salutaris esse possem. Illud quidem conservatæ vitæ beneficium quamquam magni æstimare debeo, atque, uti par est, æstimo: huic alteri tamen nequaquam esse censeo comparandum, per quod efficis, ut quam vitam nolim otiose traducere, eam, per Medicinæ devia errando, laboriose inutilem non transigam. Siquidem hortabaris, ut quamprimum ostenderem, memet esse, quoad ætas pateretur, aliorum commodis inserviendi cupidissimum. Id autem fieri posse judicabas, si ex hominum prope memoria jam elapsum, Lommii, De Curandis Febribus Continuis, Tractatum *Orbi Literato redonarem. Ego vero lubenter hoc suscepi munus, quippe quod neque reconditioris scientiæ, neque ingenii quicquam, sed curæ duntaxat aliquantulum desideraret. Hoc in te simul, tanquam præstantissimi ingenii notam, nequeo non summopere admirari: quod, dum nostræ æta-*

tis

* Hæc epistola, & sequens lectori admonitio exstant accurata in editione Amstelodami ann. 1745.

tis authores scriptis obscuras tuis, aliorum etiam de Re Medica bene merentium opera inter mortua excitare, atque in lucem proferre contendas. Quod tu quidem per alium recte facis; quoniam, quod ægrorum assidua curatione tempus tibi reliquum est, id, tum in legendis, atque illustrandis veterum monumentis, tum in arte præclarissima per tuas lucubrationes ulterius promovenda, studiosius impendis. Ecquid autem insperatius mihi nunquam evenire potuit, quam ut hujusmodi quicquam mihi demandares, & operam ullam, cui quidem ego defungendæ par essem, tui nominis celebritate commendari permitteres? Ecquid revera mihi magis fructuosum, quam ut a te, quem propter incredibilem tuam, & in singulis Medicinæ partibus, & in omni Literaturæ genere scientiam, summis laudibus efferunt principes gentis nostræ Medici, a te, inquam, ego prima artis elementa haurirem, & studia mea in tua ipsius domo feliciter auspicarer? Ea persequi in Æde Christi gratissimum erit; quam tu quidem non solum amas, & colis: sed etiam claritatem eam, quam ab illa quondam accepisti, nunc in illam vicissim refundis. De qua Æde bona omnia sperare nemo non potest, quandiu ei præsit, qui nunc præest, Pater Colendissimus, tua nuper arte celeriter a morbo liberatus: & quamdiu Frater tuus eruditissimus uberem ei quotannis artibus optimis instructæ iuventutis copiam suppeditet. Illic, si non tuo, at amici saltem tui, Medici scientissimi, cui Opus immortale non ita pridem dicabas, colloquio nonnunquam perfruar; illiusque monitis, haud secus ac si essent tua, obtemperare semper gestiam.

Omni gratitudine
Tibi devictissimus

Joannes VVigan.

LE-

LECTORI EDITOR S.

Librum tibi in manus trado, Lector benevole, nisi semel antehac, quod sciam, idque annis supra centum & quinquaginta, non impressum. Ea Artis scientia fretum, Authorem habet Lommium, ut Medentium studiis sit apprime utilis: ea loquendi venustate, ut inter aliarum etiam Literarum cultores non defuturos esse sperem, quos opusculi brevitas, sermonisque elegantia ad ejus lectionem, ipsis fortasse non mediocriter profuturam, invitare possit, atque allicere. Nam si quem in utilissima, jucundissimaque Medicinæ cognitione, plusculum operæ collocare neque animus ferat, neque tempus sinat; pauculas ei tamen horas otioso licet insumere, ut adversus *Febres Continuas* se tueri queat, atrocissimum morbi genus, maximeque vulgare. Fere autem, inter initia valetudinis, ex quorum procuratione vitæ mortisque magna ex parte pendet eventus, ab ipsis ægris gravissime peccatur; vel quia, propter nimiam securitatem, non velint; vel quia, ob loci incommoditatem, Medicum non possint arcessere. Itaque nemini supervacaneum esse poterit, ut in Morbo hoc acuto, ac brevi, vel sibi aliquam ipse opem prestare, vel saltem noxam non inferre addiscat.

Cui rei maxime idoneum esse hunc, quem jam publici juris facio, Tractatum, quisquis eum legerit, facile percipiet. Neque enim reperietur ille falsa philosophandi specie perplexus; quo scribendi genere ita nonnulli Medicorum insaniunt, ut ægrorum deliria, pro veris rationibus, æquo jure amplecti potuerint: neque contra præscriptorum formulis confertus; quibus adeo recentiorum intumescunt volumina, ut inter varia remediorum genera ipsam fere Medicinam jamdiu amiserimus. Nihil certe proponit Author prudentissimus a communi pene omnium sensu, captuque semotum; frequentem vero medicamentorum ingestionem acriter impugnat: curationem fere hujus Morbi, per tempestivum debitumque venæsectionis usum, ac victus rationem exequens.

Quod ad Sanguinis attinet detractionem, locum hunc tam dilucide, atque ample pertractavit, ut, qui in Medicina non sit versatissimus,

simus, haud gravibus sane in hac re erroribus implicari posse videatur. Quod quidem leve videri non debet; cum febricitantium plurimi, vel, neglecto per initia morbi hoc remedio, sanguinis abundantia, atque impetu tandem obruantur: vel, juxta vigorem præpostere adhibito, dejectis viribus ocyssime jugulentur. Sane, quod ad hoc argumentum spectat, si vel recentiorum, vel etiam veterum scripta consulamus, invenietur nemo, qui venæ secandæ leges, hac in febrium specie tenendas, judicio tam exquisito tradiderit.

Ceterum, in instituendo Victu, quod alimenti genus, tanquam apprime conveniens, Hippocratem maxime secutus, proposuit, id etiam ægrotantibus plerumque gratissimum esse contingit, nullique unquam non parabile. Porro refrigerantia pocula non parca manu porrigit; quæ quoniam, & febrilem materiam diluunt, & æstum temperant, ægris & tutam, & jucundam curationem præstant. Ita ut frustra sint ii, qui, recenti satis memoria de Sanguinis missione, & de Potionum diluentium usu, nova se quædam, ac prius inaudita protulisse jactitarint, cum nihil in eorum scriptis de his rebus occurrat, quod non antea, vel ab Hippocrate præceptum, vel ab hoc ipso Lommio uberrime fuerit explicatum.

Illud autem animadversione dignissimum est, quod, in ultimo fere Incremento febris, novam, ut ipse prædicat, maximeque interdum efficacem secutus sit medendi rationem. Lenem scilicet Purgationem appropinquante Morbi vigore, cum judicio adhibuit, ita ut neque in summo discrimine, intro manentis materiæ corruptione opprimeretur natura, neque vires tum, cum iis maxime opus esset, acrioribus medicamentis labefactarentur. Id quod etiam in variolis, jam ad maturitatem provectis, præclarissimi nostræ ætatis Medici, magno cum ægrotantium commodo, sapienter imitati sunt.

Ad curanda Febrium symptomata, quæ mortales gravissime exercent, atque cruciant, remedia tradit, uti admodum utilia, ita communia maxime, ac facilia, ubi illum, non solum ad ægrotantium salutem, sed etiam ad levationem, & solatium non parum attendisse reperiemus.

Jam in ipso dimicationis puncto, naturæ optimum sese adjutorem, atque socium adjungit; quam quidem non uti fidus fortasse, sed hebes famulus, quocunque trahat, retrahatque, subsequitur: sed tanquam vetus minister, & sagax, magistræ suæ quasi nutum observans, viam illi quamcunque ingredi velle videatur, interclusam aperit, impeditam explicat, laboranti novas ad assequendam metam vires opportune suppeditat. Siquidem, quo tempore & Medentis solertia præcipue perspicitur, & desideratur ars, tum diversarum evacuationum imminentium præsagia, tum promovendarum rationes, cum admirabili brevitate, atque elegantia descripsit.

Atqui per universum Operis tenorem summa ipsius prudentia, ac moderatio elucescit; quod neque aliorum, neque suæ pertinaciter addictus opinioni, ubique servet mediocritatem quandam, ac modum.

dum. Hoc etiam Authoris nostri laudibus merito adjici potest: quod sive ætatem ejus, sive gentem respicimus, tam disertum illum, tamque doctum extitisse, jure mirari valeamus. Etenim haud facile invenietur quispiam, inter Medicinam factitantes, qui quidem iisdem temporibus vixerit, nisi * amicus ejus Fernelius, qui ob lectionis varietatem, vel ob scriptionis excellentiam, ei ullo modo comparari possit. Suam nempe sententiam veterum Medicorum, maximeque Hippocratis, experientia, atque authoritate comprobatam, semper fere munit, & corroborat. Quos quidem authores celeberrimos, nec solum ut exscriberet, perlegit, sed etiam ad examen revocavit. Eumque legendo multum profecisse sciet, quicunque artem illam eximiam, qua veterum monumenta, hoc in Libro, aut lucem, aut ornatum accepere, perpenderit. Quod si ii nonnihil aliquando inter se dissidere videantur, eorum opiniones, exponendo, & dilucidando, quantum fieri potest, conciliat; si plane repugnent, collatis inter se diversis sententiis, ac fideliter, accurateque pensitatis, suum cuique momentum tribuit. Hinc, quam longe Arabes Medici Græcis inferiores fuerint, ex eo satis intelligemus. Neque vero suspicari quispiam poterit, quod, vel propter invidiam aliquam, vel partium studium, iniquus in hac re judex fuerit. Nam eundem inter Arabas Scriptorem, Avicennam scilicet, cujus præcepta sæpissime repudiat, quemque ex ipsius ore falsi nonnunquam arguit, alias collaudare non dubitat. Si quando Veterum ipse vestigia deserit, non in eos, tanquam erroris authores, temere invehitur: sed id liquido commonstrat, omnes, qui eundem sibi proponunt finem, non iisdem semper, præsertim ob diversarum regionum disparem situm, viis debere insistere.

Hæc, aliaque permulta, Lector benevole, in hoc Libro, observatu utilissima reperies, quæ dignissimum effecere, qui, in magna certe bonorum Scriptorum raritate, ab interitu jamjam imminenti vindicaretur. Ceterum opus hoc adeo mihi vitio non vertes, ut etiam felicitati meæ haud illibenter tribuere velis: cum Virum illum doctissimum, qui superiore anno Commentarios suos in Hippocratis Scripta *Epidemia* (harum *Continuarum* Historias enarrantia *Febrium*) summa arte, ac scientia elaboratos, ingenio perpolitos, eloquentia illustratos, publici fecit juris, edendum mihi hunc libellum in manu tradidisse cognoris. Tibi autem ego munusculum hoc gratissimum fore confido, cum id ab illo valde comprobatum, tuæ verò lectioni commendatum, ex ipsius domo in lucem denuo prodiisse rescieris.

* *Præf. Commentar. in* Cels.

ILLUSTRISSIMO HEROI
CAROLO A BRIMEU,

Comiti de Meghen, Domino de Humbercourt, de Housdain, &c. Equiti Aurei Velleris, Gubernatori Geldriæ, atque Zutphaniæ,

JODOCUS LOMMIUS
S. D.

HAud levibus sane de causis, Heros Illustrissime, videtur accidere, ut homo præ ceteris animantibus graviorum pluriumque insultu morborum pulsetur. Nam et si temperamenti elementorum perfectionem causam sanitatis meliorem acceperit brutis, quæ indies cernimus suavem fere vitam, tædiique morborum cassam transigere, luxu tamen, varietateque epularum ac poculorum præclara hac valetudinis seminaria corrumpit. Præter hæc, permultos quoque videre est temperantes homines, simplicique contentos mensa, vitioso quodam corporis statu morbis haud parum multis naturaliter implicari. Scilicet non solum victus, aerque circumfusus tædia conciliant ægrotationum, sed & ipsa primitus insita natura, quæ sæpe haud æque stabilem nobis valetudinem, atque ceteris animalibus, videtur contulisse. Tum adversus horum improsperam sortem hominum, tum ad corrigenda vitia aliorum, quibus vitæ intemperantia sanitatem labefecit, vi præstantiaque mentis, quam soli homines inter reliquas animantes divinam æternamque possidemus, ars quædam est reperta medendi quam ideo Therapeuticen *appellaverunt. Cum enim a primi Parentis Adæ lapsu corpusculum hoc non æque, ut ante, absolutum vacuumque miseriis, at mille tædiis tum malorum opportunum aliorum, tum etiam ægritudinum, experiri homo cœpisset, sicuti magna fuit necessitate coactus, terram, quo feracem alimenti redderet, indefessis laboribus colere, reliquaque vivendi præsidia duriter emoliri, ita plane quoque debuit adversus ærumnas morborum certa quædam remedia ingenti solertia quærere atque experiri, ut ita scilicet melius saltem traduci vita posset, quæ optime non potest.*

Tan-

Tantopere vero hæc iſta morbos depellendi cupiditas, ne dicam neceſſitas, omnibus injecta eſt, ut jam inde ex tam longo ævo nuſquam gentium non ſit Medicina. Facile enim omnes ſenſere ſanitatis eſſe incomparabilia commoda; ægritudines autem, tædii ac periculi plenas, animi corporiſque functionibus officere. Itaque Virum Medicum, qui hac in parte mortales juvaret, apprime coluerunt, tanquam multis aliis, ut Homerus ait, præſtantem. Cujus rei gloria complures olim ad Medicinæ ſtudium excitavit ſapientes viros, qui, cum ſe ſcirent non modo ſibi, verum juvandis etiam aliis hominibus eſſe natos, ſalutaris quoque artis hujus profeſſionem agitaverunt. Quorum ego inſiſtere veſtigiis, ex quo puerilibus literis ſum exemptus, quantum pro virili licuit, cœpi. Vel aliquam ratus laudis partem, inter reliqua ſocietatis hominum officia, eo comparari labore poſſe, qui indies in avertendo excludendoque humanæ valetudinis hoſte deſudat. Itaque hactenus etiam eo operam meam omnem contuli, conferamque poſthac, non ſolum medendo, id quod iam totum factito decennium, verum etiam commentarios ſcribendo Medentium ſtudiis utiles.

Ut autem pro tempore alia memoriæ prodidi, ita nunc viſum fuit continuæ febris verſare curationem. Continuam voco, quæcumque vel ex omnibus nata putrefactis intra vaſa humoribus, vel ex unico tantum, jugi continuataque acceſſione hominum exercet. Dignum apprime id genus morbi viſum eſt, cujus recta curatio proponeretur. Creber enim eſt, ac ferme populari per æſtatem inſultus, plurimoſque is ipſe mortales medio flore ætatis tollit. Siquidem præcipiti ac periculoſo movetur impetu, adeoque celeriter vel reſolvitur, vel occidit. Ut ne dicam etiam vix ullum morbum reperiri alium, in quo ſanando æque hodie frequenter, æqueque turpiter, ne dicam flagitioſe, peccetur. Nam vel ſanguinis miſſio, ſive intemperanter, ſive alienis ſuſcepta temporibus, quot acute febricitantes neci dedit? quot item male conciliata perdidit purgatio, jugiſque continuatio medicationum? Nimirum in ea febri, quæ unicam non eſt ſuperatura ſeptimanam, ut multi factitant, primo die alvum ſolvere; ſecundo ſeſquilibram ſanguinis, inciſa vena, detrahere; tertio lenitivum bolum purgandi cauſa dare; quarto injicere clyſterem; quinto per-

purgare; sexto septimove, *ferocientibus juxta statum symptomatis*, rursus secare venam, *quid hercle aliud est, quam ægrotantis vires, vitamque una cum morbo studere tollere? Cujusmodi errores (quos certe gravi dolore animi committi video) ideo sunt detestabiliores; quod cum aliis in morbis, natura longis, correctionem interpositis admittant temporibus, in acutis tamen febribus, ceu multum alioqui mobilibus, non admittant, semperque multam in sese secuti exitii claudant culpam. Ergo etiam hic, quid quaque parte sit peccatum, & quæ vera curandi sit via, propono: quam quidem ipsam ratione comprehensam viam, atque antiquorum fultam præceptis, longaque medendi experientia comprobatam semper pro voto memini respondisse.*

Hos tibi labores, Illustrissime Comes, ideo dicavi, quod nullum sentiam officii atque obsequii genus a me præteriri oportere, quo saltem aliqua fieret grati animi significatio, pro favore illo præcipuo erga me tuo. Qui quidem favor, inter cetera sui argumenta verisimilia, vel ex eo quoque perspicitur, quod ab aliquot jam elapsis annis me tuæ delegeris valetudinis custodem Medicum; ac libenter, multaque voluptate de naturalis sapientiæ studio, adeoque de rebus medicis audias disserentem. Qua in re, etsi plura mihi abs te tribui, quam merear, scio, pergratum tamen est tanto Principi nostra non displicere. Quid vero te non tantum ego Principem appellem, qui maximis animi virtutibus pace, belloque probatis, qui heroici generis claritate, qui fortunæ dotibus es eminentissimus? His laudibus accedit, quod non modo te iis benevolum exhibeas Mecænatem, qui ingenio professioneque liberalium studiorum sunt præstantes, verum quod ipse quoque bonas literas noris. Quam vero præclarum id demum videtur, ad nobilissimæ familiæ, Imperatorio stemmate oriundæ, splendorem, itemque ad artis militaris gloriam, rerumque fortiter gerendorum dexteritatem, studiorum quoque cultum accessisse. His te, Generosissime Comes, ornatum laudibus, tanquam perpetuis tui nominis insignibus, Deus Opt. Max. diu patriæ servet incolumem. Vale, ac tenue munusculum ab humili cliente, Medicoque profectum tuo, hilariter admitte.

Bruxellæ Kalend. Septemb. An. 1562.

DE

DE CURANDIS FEBRIBUS CONTINUIS,

SECTIO PRIMA,

Quæ earum continet Principium.

CAPUT I.

INGENTIUM planæ periculorum, vitæque hominum inimicissimæ febres sunt continuæ. Assiduis enim ignibus, atque symptomatum assultibus vim corporis lacessunt. Plurimosque mortales (ut si quod morborum prope genus aliud) medio ætatis, atque roboris vigore tollunt. Præceps etiam his est febribus impetus, adeoque errori parvis de causis exitioso vel medentis, vel ægrotantis patet. Scire autem licet, modo ex humoribus eas febres nasci simul omnibus, modo ex unico tantum, intra maximas venas, atque arterias putrefactis. Prioris generis febres Recentioribus placuit continentes dicere, alterius continuas. Nos autem, quia utrimque febricitationis est continuatio, unica contenti voce, utrasque continuas appellavimus. Recta curatio est simul causam vitii abstulisse, simul excitatum inde calorem refrigerasse. Ergo etiam succorum, quæ nunquam fere non jungitur, plenitudo vacuando detrahenda est. Siquidem hæc ipsa, propter meatuum constipationem transpiratione reddita incommodiore, & dare, & fovere putredinem potest. Qui vero jam computrescit humor, quantum licet, corrigendus, concoquendus, commodæque opportunus excretioni pellendus est. Inter

Febres continuæ sunt periculosæ.

quæ tempora ipsi quoque morbo in primis succurrendum, refrigeriisque præstandum est temperamentum. Impetus quoque symptomatum, quæ morbum comitantur, quoniam effrænatus est, coercendus est.

In morbis ægri vires spectandæ.

Ut autem hæc ista præcepta, ex rebus petita valetudinem offendentibus, stabili medendi lege fulciuntur; ita penitus infirma, ne dicam, perniciosa sunt, nisi par virium robur his respondeat capessendis. Solæ namque vires, & morbos, & morborum sustinendo remedia vitam humani generis tutantur. Quapropter has etiam intueri, ac custodire incolumes oportet, ne vel immoderatis curationibus, vel ipsa ægritudine debilitatæ collabantur. Servantur autem commodo cibo, potione, aere. Visum est de his singulis, quæ supra comprehendi, ordine dicere, omnemque rem ita oculis subjicere legentium, ut quæ vera sit ratio, atque via continuatas has febres sanandi, satis superque sciri possit.

CAPUT II.

De Missione Sanguinis.

Quando cognoscatur Febris.

QUoniam duo mittendi sanguinis capita, ac veluti scopi sunt, morbi magnitudo, viriumque robur, videtur profecto, si alias unquam, certe in continua febre tentandum id auxilii genus esse. Nam ut maximus per se est morbus, ita fere proprius habetur adolescentium atque juvenum; quibus naturaliter sanguinis atque virium abunde est. Ergo etiam, ut primum is ipse robore valentem aliquem invasit, ac cognitus (quod fere secundo fit die) fuit, fas est sanguinem, nisi quod prohibet, incisa vena, confidenter detrahere, proque vi ægrotantis ac morbi vehementia fluere sinere. Levat hæc res, exoneratque corporis rectricem naturam; adeo ut ea facilius in posterum, quod reliquum est materiæ, vincat, & concoquat, quod concoqui potest, & id, quod alienum est, excernat. Nemo sane id unquam genus remedii sine evidenti periculo in acuta febre præteriit. Quos sine eo firmiores vires forte servant, eos sanguis e naribus ubertim fluens, aut copiosæ sudationes vindicare ab ancipiti periculo possunt.

Sed in quæstione positum id esse video debeatne per acutam febrem puero quoque, vel seni, vel fœminæ gravidæ sectio venæ adhiberi? Puero Galenus infra annum ætatis decimum quartum sanguinem non mittit. Multi etiam id factum in sene, qui septuagesimum superavit, verentur. Hippocrates abortum etiam secuturum, si prægnanti sanguis mitteretur, affirmavit. Sed eximenda rei hujus controversia est. Antiqui magnas tentare vacuationes solent, quæ viribus parum firmis sunt inutiles. Itaque non immerito has ipsas in iis fugere corporibus, quibus potens deficit robur, aut quibus alioqui firmis periculum abortus ex detracto sanguine, matri fœtuique alimento necessario, immineret. Id vero ut ipsi prudenter suis in evacuationibus caverunt, ita nos jure præterimus, moderatis contenti inanitionibus, quæ, viribus etiam sub infirmis, non omnino sic incommodent, quin post corrigi ea imbecillitas, servata hominis vita, possit. Dejectis superatisque viribus cum vacuatio omnis, tum maxime missus sanguis officit. Verum quæ subtenues quidem sunt, parumque firmæ, quid vetat, quominus respondentem suo modulo sustinere

nere inanitionem possint? Plane quidem sic res se habet, ut qui graves morbos experiuntur, iidem possint & illorum quædam ferre remedia.

Sua pueris inest naturæ vis haud exigua, quæ etsi fluxo, raroque corpusculo indita facile labascit, admittere tamen sub acutissima febri qualemcunque sanguinis missionem potest: maxime si ætas haud multo inferior anno est decimo quarto. Quæ hinc evenit imbecillitas, corrigi ea post alimento facile potest. Prorsus enim præstare videtur præsenti mortis periculo; afflictis utcunque viribus, puerum eripere, quam febre superatum perire sinere. Quod quidem exemplum felicius, quam Græci, Arabum familia secuta est. Nam quod Galenus substantiæ puerorum uberem causatur fluorem, eumque abunde esse ad curationem profitetur, vicemque sanguinis missi gerere, nihil est. Debile enim id est, nimisque lentum præsidium in acuto atque præcipiti morbo acceleratum efficaxque poscente remedium. Locus esse aliquis consilio Galeni potest, si de sanis audiatur pueris, quibus sui sufficit corporis fluxa resolutio ad insultus morborum avertendos. Quum autem febris hos acuta premit, permissum est sanguinem utcumque mittere, maxime si corpore viribusque sunt firmi. An Pueris sanguis recte mitti possit?

De senibus autem firmis, quorum solidum corpus haud ita facile resolvitur, quid attinet dubitare, quin innoxie, cum acuta id postulat febris, sanguinem emittant. Hic vero Razes, Author Arabs, adeo sectionem venæ non horruit, ut vel ipsis etiam decrepitis, modo qualiscunque suppeteret vis, eam confidenter bonoque successu adhibuerit. Id quoque Galenus sentit: cum non modo numerum attendendum esse scribit annorum, sed & corporis habitum. Sunt enim, inquit, qui sexagesimo ætatis anno missionem sanguinis non ferant, utpote præsicci, ac prompte inarescentes, paucique sanguinis; cum quidam septuagenarii ferant, qui nimirum sanguine pollent, ac vires sortiti sunt haud impotentes. Id certe modo intelligas licet, ubique curantis consilium non ad ætates certis circumscriptas annorum finibus, sed ad vires dirigi oportere. Si juvenis, inquit Celsus, imbecillus est, male sanguis emittitur. At firmus puer, & robustus senex tuto curantur. Quanquam meminisse convenit parciorem hic esse debere inanitionem, minimumque fiduciæ de viribus facile collapsuris habendum. Quapropter is etiam ipse Celsus existimavit, maxime in his medicum imperitum falli posse, quia fere minus roboris illis ætatibus subest. An Senibus?

Jam vero mulieri quoque prægnanti inimica videatur venæ incisio, quoniam, erepto fœtui alimento, proclivis est abortus, maxime per acutam febrem, quæ & ipsa quoque sanguinem incendio consumit, ac vires debilitat. Scilicet hic post venæ sectionem viribus, justoque sanguine est opus, cum ad morbi residui depulsionem, tum etiam ad fœminam, ejusque sustinendam sobolem. Ut mirum non sit, facile periculum ab inanitione sanguinis esse, cum in una muliere duo corpora simul sustinentur. Speciosa quidem argumenta hæc, ut veri habere speciem videntur, sanguinisque dehortari missionem; ita prorsus debilia sunt, ubi pro nostri sæculi consuetudine moderate sanguis mittitur, ad commodam virium prægnantis tolerantiam. Quid enim gravidæ offecerit, sub acutissima febre, quæ exitium, & matri, & fœtui intentat, ad uncias quatuor vel quinque detractus sanguis? Quid contra immitius, quam miseram mulierculam, salutaris cassam auxilii, proterviæ sævissimi morbi dedere, ipsumque fœtum uteri clausum latebris, futuræ lucis spe destitui, An mulieri prægnanti?

atque

atque emori sinere? At magnis morbis magna convenire dices remedia; neque tantillo emisso sanguine acute febricitantem mulierem juvari admodum posse. Verum hic respondeo: quoniam virium potior, quam morbi est observatio, Galeni esse sequendum consilium: qui quidem, cum ingens ægritudo insignem detractionem exigit, quam tamen semel vires non ferant, iterari eam oportere scripsit; mediisque temporibus sic voluit sustineri alimento ægrotantem, ut tuto secunda sectione dematur, quod semel demi sine periculo nequivit. Quanquam tamen unica fere sufficiat missio sanguinis, quoniam multum detrahere in ea fas non est muliere, quæ justum sanguinis modum & sibi, & fœtui servare debet: maxime si posterioribus temporibus in molem is fœtus grandescit. Primis autem imprægnationis mensibus tuto licet, si acuta invasit febris, pro hujus exigente magnitudine, sanguinem emittere. Tum enim ipsi etiam in corpore redundant succi, menstruis compressis, tenelloque fœtu exigui postulante alimenti fomitem. Hanc propter abundantiam, vitio etiam humorum sæpe implicitam accidit, ut capitis oriantur dolores, itemque nauseæ, & horrores, & febres, & hujusmodi incommoda; quæ, uti primis mensibus urgent tribus, ita crescente in molem, & in quartum mensem fœtu, sponte etiam cessare, quia majore opus est nutrimento, solent. Ad horum aversionem tædiorum, complures gravidæ (utique si his corpus natura succulentum est) primis mensibus venam sibi incidi curant, eaque providentia sese servari incolumes, atque editum fœtum manere saniorem, minusque scabiei, ac similibus cutis vitiis opportunum experiuntur. Quod si sane id genus auxilii recte arripiunt, quid non faciant hæ, quibus atrocis morbi præsens necessitas id ipsum imperat? Neque vero par discrimen (ut quispiam existimet) a misso primis mensibus sanguine incumbet, quod a purgatione tum esse Hippocrates scripsit. Nam antiquorum purgantes potiones tenelli fœtus nova debiliaque vincula convellendo facile dissolvunt, totumque simul corpus impense exagitant, ut mirum non sit, ipsum subinde abortum sequi. At sanguinis missio, maxime etiam nostra, sine vi, sine corpis perturbatione, leniter id, quod superest, demit, matremque onere humorum, integris viribus, integraque sobole levat. Quod si, etiam mediis prægnationis mensibus tribus, purgantia medicamenta Hippocrates indulsit, cur nefas sit tum quoque sanguinem, incisa vena, moderate trahere? Adeo manet perpetua hæc, inconcussaque sententia, in gravidis acuta occupatis febri, non videri solam debere conceptionem, sed vires æstimari, corporisque statum, & ex his conjecturam fieri, liceatne tuto periclitari, quod morbus postulat, auxilium. Itaque ubi magna acutaque febris urget, semper emittendus est, si vires respondent, sanguis.

Si vires sufficiant, semper mittendus est.

Quomodo vires æstimari possint.

Porro hæ vires certis comprehensæ sedibus hinc in omne corpus proficiscuntur: animales, quæ sensum motumque præstant e cerebro per nervos: vitales, quæ calorem vitæ conferunt e corde per arterias: naturales jecori insitæ, quæ per venas nutritionis adjiciunt tutanturque beneficium. Hæ functiones atque hæc opera, si recte fiunt, integras vires arguunt: sin imbecilliter atque male, infirmas. Ergo tenax vigilia, delirium, sopor, distentio nervorum, virium animalium testantur imbecillitatem. Pulsus autem parvus, obscurus, debilis, spiratio parva, difficilis, crebraque, nisi pectoris pulmonisve sequantur vitium, infirmum ostendunt vitæ robur. Cruda autem excrementa, vel penitus vitiata, itemque parce prodeuntia, vel retenta, naturalium virium imbecillitatis sunt argumenta. Per acutam itaque febrem, ut certe in omni quoque morbo ma-

magno, siquidem hæ vires firmæ sunt, vena erit incidenda: sin morbi sævitia, aliisve ex causis dejectæ esse cernuntur, temperandum ab emittendo sanguine est.

Cum languidiores sint paucam detractionem iterare convenit.

Ceterum ubi sic eædem sunt afflictæ, ut prorsus dejectæ non videantur, sed, attrito tantum robore solito, languidæ, morboque tum magno, ut continua febri, si oppugnantur, nequaquam vel omittere sectionem decet, vel affatim multumque semel evacuare (hoc enim ægrum esset extinguere, illud sine ope libidini atrocis mali relinquere) sed paucam detractionem iterare convenit, medioque tempore vires reficere. Eam profecto secutus est viam, ut nuper dixi, Galenus, qui, cum parum firmus est homo, principio, quantum satis visum est, detrahit, & post, quod defuit, iteratione supplet.

Partitis venæ sectionibus, quodnam spatium interponendum sit.

At scire licet, hanc partitionem non esse in spatia rejiciendam complurium dierum, sed eodem tentandam die, modo aliquot interpositis horis, modo unica duntaxat: interdum & mox in ipso fluoris impetu, vel dissoluto vinculo, vel vulneri superindito digito. Inter quam moram, supinus decubitus, vini odor, vel mali punici degustatus succus vires refocillat. Intervalla etiam hæc pro viribus affectis præfiniuntur, quæ vires, crescente morbo, semper fiunt imbecilliores. Vehementer fractæ longiora instaurationis spatia exigunt; paulo firmiores, contractiora. In acuta tamen febri, cui ceu totis corporibus inhærescenti, iteratio, non etiam revulsionis, sed unius vacuationis gratia adhibetur, non ultra diem postergandа est: id quod ideo præcipitur, ut ne effervescens intus sanguis, vel in viscus aliquod irrumpat præcipuum, vel majorem putredinem, nisi mature dematur, contrahat. Ad hæc posterioribus diebus vires redditæ sunt ex morbo imbecilliores, ipsaque materia, quia concoqui cœpit, atque a bonis succis separari, tum potius purgatione, quam venæ sectione, tolli debet. Quæ res posterioribus abhinc locis patebit: arguetque gregalium illorum medicastrorum imperitiam, qui febribus etiam vigentibus, venam tundunt.

In summa tamen imbecillitate, huic remedio omnino parcendum est.

Sed redeundum nobis ad quæstionem virium est. Controversum esse apud antiquos video: Sanguisne etiam tum debeat mitti, cum ingens quidem id desideret febris, eoque sine præsidio certa pernicies sit, neque tamen id patiantur vires, vel ab ipso ægrotationis principio, vel increscentis, vigentisve, morbi impetu (neglecta per initia detractione) imbecillissimæ? Cornelius Celsus in ejusmodi re satius putavit, anceps experiri auxilium, quam nullum. Si nihil, inquit, aliud apparet auxilii, periturusque sit, qui laborat, nisi temeraria quoque via fuerit adjutus, in hoc statu boni medici est, ostendere, quam nulla spes sine sanguinis detractione sit; faterique quantus in hac ipsa re sit metus, & tum demum, si exigetur, sanguinem mittere. Aliter vero Galenus, meque judice, rectius hanc rem judicavit, parcendum semper remediis esse censens, quæ & vitæ custodes vires delent, & medico pro gloria dedecus, calumniamque concilíant. Ergo etiam rectius præsagio usi, ab omni culpæ opinione conscientiam liberamus, & nominis existimationem, artisque nostræ venerabilem dignitatem tuemur. Crudelis hominis officium facit, quisquis morbum una cum vita ægrotantis aufert. Quamobrem semper vires, ubi quid exinaniendum est, intueri oportet; quæ si penitus invalidæ fractæque videbuntur, magna præsidia respuunt, blandioribus quibusdam, quamdiu supererunt, fovendæ rebus. Id profecto humanitatis est pium officium, deploratos etiam ægros aliquo saltem artis nostræ beneficio consolari. Verum excusandus utcunque (quantum nobis

videtur) Celsus, Author haud infimæ inter antiquos notæ; cujus præcepta, quoniam ubique artis magistrum sapiunt Hippocratem, fas non est temere repudiavisse. Locum esse suæ præceptionis præcipuum is Author scripsit, ubi nervi resoluti sunt; ubi subito aliquis obmutuit; ubi angina strangulatur; ubi prioris febris accessio pene confecit, paremque subsequi verisimile est, neque eandem videntur sustinere ægri vires posse. Hæc ista profecto satis arguunt, oppressas copia humorum vires, non in sese dissolutas, a Celso intellectas esse. Oppressas nimirum intelligo eas, quæ propter affluentiam humorum complurium, calore atque putredine nimis effervescentium, vel periculoso impetu partem aliquam impetentium vel occupantium, momentaneam, veluti ab onere molesto gravatæ, speciem imbecillitatis falsam præbent. In eo autem rei statu, nisi detractione vires mature subleventur, in multo versantur periculo.

In acutis morbis, vires vitales sunt præcipue considerandæ

Nondum de viribus satis. In quæstione positum a nonnullis id fuisse video: Omnesne corporis considerari vires in acuta febri, ut certe in omni quoque morbo, ad missionem sanguinis debeant: an vero pleræque ex his duntaxat? Galenus, in acutis morbis, sat esse putavit vitales tantum intueri; quarum si robur valet, tuto secari posse venam scripsit. Id præceptum rationes certe non prorsus rejiciendas habet. Acutus enim morbus, maximeque continua febris, quia brevi solvitur, haud magno sane incommodo solidas afficere partes, ut longus, potest. Tum etiam, integro vitali robore, non usque adeo metuenda videtur virium animalium imbecillitas, ut quæ, evicto morbo, sponte paulo post cessat. Memini videre acute febricitantes haud parum multos, qui sub ipsam judicationem, gravi oppressi primum delirio, dein alto sopore, similes moribundis, sine mentis usu, sine motus sensusque certo imperio, alius duas tresve horas, alius diem, & quidam apud Nervios biduum decubuerint, firmo tamen stabilique pulsus robore: quæ profecto res salutis rectique præsagii spem mihi verisimilem præbuit; id quod, profusis ortis sudoribus, atque dejectionibus alvi, feliciter secutum fuit. Prorsus quidem sic sese rem habere existimo: Per evacuationes acutis febribus accommodas, pulsui, ut magnam tribuere vim, ita non omnia medicum cedere oportere, utpote rei multum ancipiti atque fallaci, quam facile mille res variant turbantque: ætas, sexus, corporum natura, infirmus stomachus, metus, ira, lætitia, ex improviso ingressus medicus, similiaque sexcenta, quoniam spiritus afficiunt vitales, recta judicia pulsus corrumpunt; ut imbecillus is homo videri possit, cui vires suppetunt, & valens rursum, quem deficiunt. Hujusmodi itaque re motis casibus videre oportet, maneatne constanter firmi roboris pulsus; qui si sic est, confidentibus per acutam febrem detrahi sanguis potest. Illud quoque sequitur, ut omnibus in morbis, si quid vacuandum est, consulendas ex æquo vires omnes esse: ita in acutis præcipue vitales, in vetustis naturales, in utrisque indifferenter animales. Acutæ siquidem febres, quoniam & exiguo tempore magna vi corpus oppugnant, & profusis inanitionibus finiuntur, robur spirituum vitalium, quod illa tum efficiat, tum sustineat, maxime requirunt. Longi vero morbi non tam effusis, vel tam evidentibus vacuationibus, quam vetustate, lentisque concoctionibus, vincuntur. Itaque in his ipsis vis potissimum naturalis, seu concoctrix requirenda atque spectanda est, si quid recte atque tuto vacuatum velis.

Quarum bonus index est pulsus, sed interdum fallax.

In vetustis naturales.

Et in acutis etiam aliquatenus hæ quoque, cumque his animales.

Id postremum hac in quæstione virium concludam; quanquam vitale robur primas hic partes habet, nequaquam tamen habere in universum omnes. Nam etsi maxime, ac primum vis vitalis profusa detractione labefa-

besactatur, ceteræ tamen una etiam concutiuntur, quarum casus æque homini exitiosus, ut vitalis, esse potest. Porro ut in acuta febri, pollentibusque viribus, mittendi sanguinis necessitas (quod hactenus satis demonstravimus) certa est, ita ejus effluentis incerta variaque servatur mensura: prout febris est magna, & alia atque alia corporis natura, itemque ætas hominis, & anni tempus, & hujusmodi non eadem. Qua de re jam nunc agendum est; atque hinc idoneum tempus mittendi sanguinis præfiniendum.

CAPUT III.

Qua Mensura acute febricitantibus Sanguis debeat mitti.

SAnguinem per acutas febres mittere, commune est; verum convenienti eum mensura, ac moderatione mittere, haud æque vulgatum, æqueve expeditum videtur. Observat iones enim haud leves habendæ sunt, quibus certa sanguinis detrahendi quantitas definitur. Consistunt autem hæ in collata morbi atque virium æstimatione. Magnus enim ac vehemens morbus, validæque si coeunt vires, liberalem postulant vacuationem. Febris vero continua (ut primum de morbi magnitudine, ac mox de viribus agamus) quia in numero magnarum ponitur ægritudinum, fereque bene habiti est corporis, ac calentis ætatis propria, multam exigit detractionem, maxime si continens sit febris (σύνοχον Græci vocant) quæ venas nimia succorum pariter omnium mole distendat. Sub quo casu Hippocrates atque Galenus veriti non sunt, donec etiam animus deficeret, semel trahere. Quam ipsi rem ratione, experientiaque ducti tentaverunt. Profusa namque hac inanitione primum homo in contrarium agitur statum, celerrime ex defectu animi refrigeratus; post autem alvus subinde prorumpit, vel bilis ubertim evomitur, vel certe copiosis sudoribus corpus perfunditur, atque hinc alios protinus contingit convalescere, alios plurimum juvari. Quo minus placet. Quod Avicennas in Synocho putrida missionem sanguinis in vices partiatur, parum memor ejus præcepti Hippocratici, magnis morbis magna remedia conferenda esse. Porro, quod ad animi attinet defectum, scire licet haud semper eum esse expectandum, verum citra hunc etiam semper a detractione desistendum, cum satis pro morbi, viriumque ratione emissum est. Sunt enim, quibus ægre animus deficit, quos si huc usque vacuare tentares, perderes. Si tamen linqui animo aliquem, dum adhuc sanguis intra modum fertur, continget, protinus comprimenda fluxio est, semperque ante inaniendi finis faciendus, quam animus plane deficiat. Ergo etiam pulsui intentum esse medicum oportet, ut ne pro animi deliquio mors occupet, & quum is ex magno parvus fieri cœpit, ex æquali inæqualis, ex vehementi debilis & obscurus, a detrahendo protinus cessandum est; maxime, si sanguis haud pari impetu fertur, animoque languere is, cui mittitur, cœpit. Hæc autem defectum vel antecedunt, vel comitantur, pandiculatio, tinnitus aurium, oculorum quædam quasi suffusio, & interdum (petente stomachum humore) singultus, atque nausea.

Conferenda est morbi, viriumque magnitudo.

Quousque in Febri continente mitti sanguis debeat.

Haud æque profussa detractione hæ febres gaudent, quas causa discrimi-

minis, Græci συνεχεῖς, nostri continuas vocaverunt, quoniam per has ipsas haud tantus, ut in iis, quas συνόχους atque continentes appellari volunt, affluit sanguis: sed aliquis per se solus in vasis majoribus computruit humor, qui moderatione sanguinis detractione minuendus est.

Quousque in continua. Virium magnitudo colligitur ex hominis.

Porro de viribus sic habeto: Si potentes quidem hæ sunt, liberalem inanitionem admittunt, dejectæ vero penitus nullam, mediocres imperfectam quidem, sed tamen utilem. Variat earum robur, prout sunt hominis temperamentum, constitutio, habitus, ætas, itemque anni tempus, regio, cœlum, consuetudo victus, genus vitæ, incidens evacuatio, atque ea simul symptomata, quæ incidere graviora per acutas febres solent. Incipiam a corporis naturali vel ascititio temperamento, & qui ipsum proxime comitatur, habitu.

Temperamento.

Temperatum itaque corpus, justam, morboque respondentem detractionem sustinet. Calidum vero, ac simul solidis humidum fluxumque partibus, quale puerorum est, qui plurimum indies a calore innato dissolvuntur, parcius inaniri postulat. At si calidum, idemque non nimium solidis madens, multo sanguine affluit, quale certe Athletarum est, id omnium uberrimæ par est evacutioni. Calidum autem, ac modice siccum fere latas quoque venas habet, ideoque magis licenter id inaniri, quam frigidum humidumque, aut frigidum ac siccum potest. Utrumque enim hoc exiguas possidet venas, & caloris haud æque multum.

Habitu.

Habitus autem corporis densus, firmus, plenus, musculosus, liberaliter sanguinem mitti posse docet; minus autem, qui mollis est, & rarus, & obesus, & albus. Tenuium enim index venarum est, ac sanguinis paucioris. Modice gracilis habitus, si latis est venis, uberioris sanguinis argumentum est: si tenuibus, imbecillitatis. Itaque, ut ille plus mitti sanguinis permittit, ita hic quam fieri potest, minimum. Porro scire licet, fallacem interdum esse habitus notam, neque ex eo indicium semper haberi certum de sanguinis modo, atque de viribus corporis posse. Scilicet is ipse habitus certa quadam vitæ, victusque ratione ascititiam constitutionem amissa naturali, acquirit. Labor, vigilia, sollicitudo, parcus tenuisque victus, habitum natura pinguem sæpe gracillimum fecere. Otium contra, plenior somnus, animus tranquillus, plenus frequensque cibus, ac potus, gracilem natura hominem multa sæpe carne, & interdum adipe oneraverunt. Ergo vera discrimina rerum harum ex ipsis petenda sunt venis, quæ si latæ sunt, vel in habitu etiam pingui facilius missionem sanguinis ferunt: sin tenues sunt, quamquam forsan gracile corpus est, ægrius id genus vacuationis ferunt. Adeo recte Cornelium Celsum dixisse video, vim corporis melius ex venis, quam ex ipsa hominis specie, æstimari debere. Commodum sese nobis offert, habitum corporis versantibus multorum imperitia medicorum, qui ubi sanguis est emittendus, id habitus præceptum adeo non intelligunt, ne dicam, contemnunt, ut sine discrimine per acutæ febris insultum, omnibus & mollibus, & firmis, & gracilibus, & obesis intemperanter sanguinem demant. Huic Medentium errori potissimum expositi sunt Germani, Britanni, Gallique Belgæ; quoniam hi populi molliori, magisque inflato sunt corporis habitu, quam vel Græci, vel Itali, vel Hispani. Siquidem his gentibus, quia solidum musculosumque est corpus, ac venarum latarum, profusæ etiam vacuationes, ubi ingens urget morbus, non officiunt. Narrat Galenus, nonnullis se Græcis sanguinem, ad sex usque libras, magno successu, sine virium afflictione, misisse. Et Itali quidem Hispanique Medici sæpe suis prudenter atque tuto sanguinem, ad duas

etiam

etiam libras, demunt. Horum exemplum quisquis in nostris imitari corporibus per acutam febrem volet, adeo vires debilitaverit, ut post vel morbo succumbant, vel certe, si sanitas redit, ita maneant offensae, ut, complurium curriculo annorum, vix recuperare statum possint. Vidi equidem nostratium haud parum multos ita vacuatos inconsulta temeritate Medicorum, alios praematura coactaque judicatione labefactatos perisse; alios in hydropem, alios in aliud, atque illud genus vitiosi habitus conjectos. Cum synochus invasit, si corporis natura gracilis est, & spissa, & dura, & copiosi sanguinis (talis fere est Italorum, atque Hispanorum) confidenter, ait Galenus, sanguinem mittes. At si triginta (inquit) annos is natus est, cui sanguis mittetur, sed laxus, mollisque sit, & pinguis, & albus, ac gracilibus venis, huic aut sanguinem non mittes, aut parum detrahes. Quod si id tam religiose in his Graecis, vel Romanis, qui forte molles, albique sunt, sub temperato coelo, Galenus cavit: quanto majore cura in nostratum sic affectis verendum est corporibus, quibus supra hujuscemodi habitum, coelum quoque frigidum perpetuaeque propter voracitatem cruditates incommodant, quo minus ubertim, minusque licenter exhauriri iis sanguis debeat. Quin nec ipsos etiam vel Graecos, vel Italos, sub febri quantumvis acuta, ac gravi, adeo exinanire sanguine licet, quin ejus bona reponi pars ad spatium curationis debeat, idque, ne alere aegrum intempestive cogamur. Nutrimentum vero omne, quia virium causa datur, non usquequaque in febribus quaeritur continuis, ut quae breves sunt, & in imbecillum cadere hominem non consueverunt. Itaque ex cibo vel pleniore, vel intempestivo additur ad morbum. Adeo necessum est alterutrum sequi, aut febrem, si nutris, augere, aut vires nimia sanguinis missione fractas, si non nutris, dejicere. Commode vetus ille, me judice, Hippocrates scripsit, vasorum in extremum deductas inanitiones periculo esse opportunas. Praestare igitur Galenus existimavit, bonam partem sanguinis, qui proprium sit partium nutrimentum, relinquere, paucissimisque sorbitionibus, ac poculis uti, quae, per acutas febres, potius medicamenti vicem, quam alimenti, gerere debent. Quod si in his morbis solus superflueret sanguis, sine putredine, sine vasorum obstructione, fas utique esset, quovis in corpore, cujuscunque id habitus, atque naturae fuerit, tantum auferre sanguinis, quantum pro modulo virium liceret. Verum quia venaesectio proprium remedium obstructionis, atque putredinis non est, servari etiam bona pars sanguinis debet, qui vires foveat, & in expugnationem morbi reliqui armet, atque tutetur. Id profecto satius est sequi, quam aegrum, semel omni vi effusa, fortasse praecipitare. Nemo hercle, me propter haec dicta, esse clamet αἱμοφόζον, & usque adeo male peritum, ut necessaria morborum remedia contrahere velim, atque extenuare. Equidem modum horum propono legitimum, cujus efficacem auctorem habeo Galenum, ipsamque suffragantem cum experientia rationem. At enim dicet aliquis, ingentem esse in humano corpore sanguinis vim, sed & sponte naturae quibusdam e naribus, ad tres usque libras, eum ipsum erumpere, nulla virium calamitate, vel incommodo: itaque licere nobis, per necessitates morborum, arte quoque naturam imitari. Scribit Fernelius, extitisse acute febricitantem gravidam, cui, die septimo, tanta copia e naribus sanguis promanarat, ut pelvim impleret, exaequaretque libras paulo minus quatuor, superstite matre, servatoque foetu in maturum pariendi tempus vegeto, ac vivido. Porro haec vera ut sunt, speciem-

que probabilis adversus nos rationis multam habent, ita nequaquam evertere sententiam nostram possunt. Scire enim licet (id quod ab aliis parum fuisse animadversum scio) longe magis virium substantiam debilitari atque disperdi, sanguine per grandiorem cubiti venam confertim effuso, quam, longo horarum spatio, ab exilibus narium reclusis venis stillante. Hic enim, haud ita multum spiritus vitalis disperit; illic, grandi vulnerato vase, sanguis ubertim, copiosissimo cum vitæ spiritu, prorumpit. Visi nobis sunt acute febricitantium nonnulli, quibus cum, morbo incipiente, sanguinem ad octo misissem uncias, protinus animis acciderit defectus, cum tamen progressu morbi, tres sanguinis libras, aut his amplius fundentibus, ne quidem ullus animi languor, non dicam, defectus obrepserit. Quis non vidit, reclusis hæmorrhoidibus, aut mensibus fœminarum, per multas etiam septimanas, paulatim promanantem sanguinem? Aut denique ex vulnere aliquo (quod non grandem quidem venam vel arteriam violavit) eum ipsum intemperanter effluxisse, nulla orta deficientis animi, aut syncopes nota? Quod si iisdem in corporibus, sub acuta febri, parem sanguinis portionem, imitatione propositæ ductus inanitionis, detrahere aliquis, aperto cubiti magno vase, tentaverit, is profecto, orta syncope, vires hominis, vitamque una cum morbo tollet. Quo magis constat, frustra id exemplum a multis etiam præcipuis viris arreptum esse, quin contra potius spectari locum, unde sanguis emittitur, oportere, sitve is hujusmodi, per quem minimo tempore multum dissipari sanguinis spiritusque vitalis possit; ex quo certe loco sanguis periculose ea mensura expromitur, qua sæpe ab extimis corporis locis, per tenues venas, sine noxa virium, manat. Et ut hæc parum, quod inficiamur, sufficiant, id certe vidisse eos oportuit, quod ratione fultum, quotidianaque comprobatum est experientia, haud æque semper naturalem vacuationem, ut ea, quæ arte præstatur, viribus officere. Cognoscant hæc, expendantque velim omnes, quicunque, magna temeritate venerabilem illum vitæ thesaurum, sanguinem, præter modum præterque necessitatem, intemperanter profundunt.

Ætate. Proximum modo est de ætate dicere, quæ si aut puerorum, aut senum est, largam missionem sanguinis respuit: facilius eam ipsam mediæ sustinent ætates, ut quibus cum virium robore, & corpore bene constituto, sanguis est affluentior. Quanquam autem naturæ vires satis valentes pueris sint, ferreque ob id detractionem posse videantur: quia tamen humido fluxoque corpore continentur, facile misso sanguine collabuntur, ideoque modicas tantum vacuationes, urgentibus morbis, tolerant. Senibus autem sua revera deficit vis, præcipueque decrepitis. Proin, ut ii, qui etiamnum sunt ὠμογέροντες, id est, qui cruda, viridique adhuc senecta sunt, profusam tantummodo vacuationem respuunt, ita decrepiti, aut nullam, aut certe parcissimam admittunt.

Porro anni tempus, si vernum est, liberalius vacuari sanguinem posse indicat: æstas, hyems, atque autumnus, contractius. Sed quæri potest: Quodnam ex his temporibus plus minusve respondeat detractioni? Galenus parcius emitti sanguinem autumno oportere scripsit, eoque multo minus hyeme, omnium autem minimum æstate. Id præceptum magno errore nostri secuti sunt, non quidem ullo Galeni ea in re lapsu, sed quod perperam id ad suos quoque Germanos, vel Belgas detorserunt, quod de Græciæ tantum gentibus, & in earum comprehensis circulo intellectum oportuit. Ea in universum lex statui certa debet; eo semper tempore anni liberalius effundi sanguinem posse, quod maxime

ad temperiem accedit. Hoc ipsum enim sanguinem adjicit, & firmiores corporis vires facit. In Græcia itaque, Hippocratis quidem illa, atque Galeni patria, quoniam corpora per hyemem, non admodum ibi asperam, moderate coguntur, sanguinem, atque naturæ calorem sat pollentem habent, sic ut tum, sine periculi metu, per acutæ febris necessitatem, bona sanguinis pars demi possit. In nostræ vero regionis tractu, per durissimum hiemis gelu, nisi viscera justo sanguinis modo communiantur, in grave cadent refrigerationis, ac debilitatis periculum. Itaque tum longe parcius sanguinem trahere convenit, quam si æstas esset, quæ nobis satis est tolerabilis, neque ardores æque molestos, ut hyems algores, exhibet. Certe corpora nostra, cruditati opportuna, commode excipiuntur ab æstate, quæ sæpe succos perfectiores, meliusque coctos reddit. Ipsa hyems, tum ambientis nos cœli rigore, tum voracitate hominum, succos ante naturaliter subcrudos, longe efficit crudiores; eique incommodo, qui versus Aquilonem propius incolunt, & orientem solem, magis patent: minus autem hi populi, qui cœli temperato tractui sunt viciniores. In Lybia autem minimum sanguinis æstate demendum, quoniam hæc illic torrentissima est, corporaque resolutione maxime debilitat. At media hyeme, quæ ei loco prorsus temperata est, tantum sanguinis auferre, respectu temporis, licet, quantum nostris hominibus, medio etiam vere.

Adeo apparet, præceptum illud temporis perpetuo non esse huiusmodi ad sanguinis præfiniendam mensuram, sed variare maxime situ regionum, prout hæ magis minusve ad exacti temperamenti mediocritatem accessere. Ergo Scotis, Anglis, Livoniis, Danis, Polonis, Belgis, Germanis, minus adimere sanguinis hyeme, quam æstate, decet; contra, Lusitanis, Mauris, Ægyptiis, Palæstinis, Arabibus, atque Persis, plus hyeme, quam estate. Galli autem Celtæ, atque Aquitani, Hispani, Itali, atque Græci, quia non ita duras, uti nos, experiuntur hyemes, & quidem æstates, etsi non æstuosissimas, paulo tamen ardentiores, majorem semper vacuationem eo fertur tempore, quo firmiora corpora sine periculo sunt refrigerii, quod ipsis est hyems, quam quo laxata calore affatim diffluunt, quod æstas est. Post temperatæ regionis incolas, nostri certe Belgæ tolerare utcumque hoc auxilii genus posse videantur, quibus frigora accidunt moderatiora, quæ insitum naturæ calorem, atque succos intus includunt, minimumque viscera, si mediocriter sanguis trahitur, feriunt. *Regione.*

De cœlo illud quoque, sicut de regione, tenendum. Quod temperatum est, & nulla vi tempestatum jactatur, largius docet licere vacuare; parcius autem, quod frigidis horret Aquilonibus, vel Austrinis inflammationibus extorretur. *Cœlo.*

Aliquid etiam in victus ratione, atque in vitæ instituto est. Athletæ omnes, & quicunque indies cibis bonis, ac solidis aluntur, eosque probe concoquunt, liberalius emittere sanguinem tuto possunt. Contra, qui parsimonia usi, tenuique contenti mensa, multis sese laboribus, atque sollicitudinibus labefecerunt, his minus sanguinis fuerit detrahendum. Illud quoque scire convenit, plus sanguinis ei auferri posse, qui venæ sectionem alias est expertus, quam non experto. *Victus ratione vitæque instituto.*

Nunc ad symptomata veniam, quæ per acutas exorta febres, largiorem sanguinis missionem dehortantur; ut sunt, immodica vacuatio, distentio nervorum, vehemens cum vigilia dolor, animi defectus: & huiusmodi posteriora quidem hæc, quia viribus multum incommodant, parcius *Acutarum febrium Symptomata, quę missionem sanguiuis dehortantur.*

cius esse vacuandum docent. Primum autem, quod immodicæ fuit inanitionis, symptoma, quia conficit id, quod arte quæritu rnostra, merito vel parcam, vel omnino nullam suscipi debere missionem sanguinis indicat. Ergo etiam si per acutam febrem aliquibus de causis venter nimium fluit, quidam minus esse detrahendum præcipiunt. Diligens virium custos Galenus penitus supersedendum esse aliis vacuationibus jubet, ubi alvi profluvium febri accessit, ipsumque ait per se sufficere, etiamsi non sit pro plenitudinis ratione; quotquot autem ita constituti, tanquam majoris egentes inanitionis, sanguinem emiserint, in gravissima eos refert conjici pericula. Porro in aliis vacuationibus, cruentis quidem illis, sic habeto: Si natura confertim aliquid vi atque robore expellit suo, quod morbi præ se materiam ferat, ægrumque levet, ac commoda sequatur copia, non modo non parum detrahere, sed desistere etiam in totum a missione sanguinis licebit, omnemque rem agenti naturæ permittere. Exemplum esto in mensibus fœminarum, in hæmorrhoidibus, atque in narium cruentis profluviis, in quibus si per continuam febrem sic sanguis funditur, ut humor, qui morbum fecit, abunde tollatur, parcendum venarum sectioni est; sin vero parum id fit absolute atque plene, quæ deficere videbuntur, ea misso utcumque sanguine fas est absolvere.

Immodica vacuatio per alvum.

Per sanguinis eruptionem.

Exposuimus hactenus earum observationes rerum, quæ mensuram mittendi sanguinis præfiniunt, quæque non modo cum præsentes sunt, hanc facultatem indicandi habent; verum etiam ubi vel antecesserunt, vel imminebunt. Ingens profecto Medici quæritur solertia, qua multitudinem, vim ac dignitatem rerum harum intueatur, atque judicet, ut, quoad fieri potest, ubi sanguis per acutam febrem mittetur, legitimæ mensuræ ipsum veluti punctum attingat. Quod si evadere eo ingenio hominis non potest, conabitur tamen accedere quam proxime potest, semperque potius quid infra, cum anceps incidit dubitatio, subsistere, quam effusiore inanitione vires offendere. Etenim post, quidquid forte defuisse visum erit, pensari aliis vacuationibus, ut alvi ductione, ut sudore, ut urinis, potest. Neque enim pleniore cibo (ut forte quis existimet) in posterum resarciri videatur, quod supra modum vacuando peccatum est. Nam quoniam cibus semper ad morbum addit, & tum quoque alieno tempore, occupatis admodum in vigentem morbum viribus, datur, non potest quam plurimum noxæ atque periculorum non inferre.

Minor potius quam nimia sanguinis copia auferri debet.

CAPUT IV.

Quo tempore per Febres continuas sanguis mitti debeat.

Quoniam hæ febres, quas modo versamus, in corpus fere incidunt firmum, atque aliqua succorum affectum plenitudine, in primis ea postulare auxilia videntur, quæ copiam humoris, incisa vena, demant, ne is intus relictus graviore putredine, atque incendio afficiatur, tum etiam ut ventilatio, transpiratioque, per ademptam copiam reddita melior, temperiem conservet venarum, incrementaque putredinis, quantum fieri potest, minuat. Quisquis hæc videt, facile judicat primis quibusque

febris

febris temporibus accelerandum id auxilium esse. Non solum autem materiæ causa, quæ febrem facit, id ita fieri debet, sed etiam virium, quæ, incipientibus morbis, sunt firmiores, utpote non admodum impares his, quæ secundam valetudinem nuperrime tutabantur. Fere autem ad id auxilii capessendum genus aptissimus fuerit dies secundus, aut si quid prohibet, certe tertius. Supra hunc, atque etiam supra quartum, haud æque vel utiliter, vel tuto sanguis mittitur, cum jam morbus multum increvit, ac vires consumere, eumque ipsa febris materia concoqui, & separari a benignis succis cœpit: quod naturæ institutum permotis confusisque per missionem sanguinis humoribus labefactatur. Quibus rebus impulsus Galenus maturandam esse detractionem sanguinis judicavit, neque eam concocto, consistentique morbo, adhibendam. Hæc curandi via per acutas febres semper servanda est, ut, vacuata primum per missum sanguinem plenitudine, quæ computruerunt, ubi concocta sunt, alvi ductione, urinis, atque sudationibus expurgentur.

Incipiente Febri maturanda est venæ sectio, neque post tentanda.

Arabs Avicennas, & qui ejus sunt edocti præceptis, pessimo exemplo principiis febrium justam detractionem denegaverunt, futilibus his impulsi causis, quod bilis cum sanguine permistionem (quæ illis secandæ venæ est nota) nisi posterioribus diebus fieri non posse existiment: dein quod ad sanguinis missionem opus esse concoctione judicent. Hic error, Auctore natus Avicenna, & tot jam sæculis in suos sequaces derivatus, multos mortales neci dedit. Licenter enim ac facile in vitam hominis gravis morbus sævit, præcipuo ejus auxilio idoneis neglecto temporibus. Ineptit profecto Arabs, quod (cum opportunitatem secandæ venæ captat) non potius morbi vim, atque robur ægrotantis, quam bilis cum sanguine mistionem considerat. Ejus ipse judicium mistionis in rubra ponit, crassaque urina; itaque, ubi ea quoque flammea tenuisque mejitur, perquam religiose a sectione venæ temperat: quasi tum adhuc per se bilis sola subsistat, ac nondum sanguini coierit, quæ, illo detracto, veluti suo, uti ait, fræno, effervesceret. Somni potius vicem, quam salutaris præcepti gerit, quod hic Auctor proponit. Aperta enim vena, non solus per se sanguis, sed cuncti humores (qui tamen sanguinis nomine continentur) effluunt: id quod in extracto sanguine, ubi vasculis exceptus refrixit, videre est. Quatuor enim distincti visuntur succi, amisso scilicet nativo calore, qui ante in corpore eos inter se mistos temperatosque tenebat. Jam vero, si continuæ febris materia in venis insidet, quid hercle prohibet, quo minus, his incisis, effluat etiam cum sanguine is humor, qui in eo quoque ipso inest, & morbum creat? Æque pene absurdum est, quod præparare concoctione sanguinem, antequam mitti, is Auctor velit. Siquidem, ampla cubiti divisa, uti decet, vena, nunquam ita crassus est sanguis, quin protinus effluat. Scio Galenum, in magna venarum cruditate, priusquam sanguinem omnino mittat, concoctionem moliri solere incidentium usu medicamentorum. Verum ea res nihil nos quidem offendit, quoniam is corporis status viribus caret, quarum occasione unicarum, non autem sanguinis crassitie detractio procrastinatur. Itaque eandem curandi viam hic sequitur Galenus, quam in iis servavit, qui propter imbecillitatem modicis, iteratisque detractionibus egent. Scilicet, pauculo emisso sanguine, moram interponit, mediisque temporibus, incidenti usus medicamento, rursus venam incidit, vel ipso eodem interdum die, vel postero; atque hinc similibus materiis concoctionem molitus, iterum quid de sanguine demit. Constat autem, hujus curationis, infirmis aptæ viribus, exemplum ad acutissimam febrem cum

Refellitur contraria Avicennæ ejusque sectatorum in hac re opinio.

fervidi sanguinis plenitudine, ac virium pollente robore deflecti non posse; quoniam subito hic, ac semel inanire convenit, id quod & vires ferunt, & vehemens exigit morbus. Quo turpius idem erravit Avicennas, cum sic de Synocho scripsit: In febre autem sanguinea minuere, inquit, oportet per principia, non tamen superflue: at post copiose, cum affuerit febris maturatio. Falsus, opinor, Arabs præcepto Galeni fuit, quod libro scribitur de curandi ratione per sanguinis missionem. Præstat, inquit, nisi quid urget, priore missione minus detrahere, iterumque eam repetere, imo, si libet, & tertio. Atque id parum animadversum est, quod scribitur, *nisi quid urget*: urget vero multo maxime ad acceleranda, ac protinus complenda remedia febris acuta. Quin etiam sui esse videtur oblitus Avicennas, qui alias præcepit, partitionem quidem mittendi sanguinis optatiorem esse, nisi sit quod necessariam faciat festinationem. At vero Galenus, dum sic dividit detractionem, quantum ex prægressa patet oratione, de præcautione loquitur earum ægritudinum, quæ quotannis solent recurrere, itemque ad impetum sanguinis alicunde fluentis aversione compescendum. Id certe artis est præceptum: In Revulsione, per incisionem venæ petita, quanto quis majorem in numerum particulares auxerit detractiones, tanto eam fecerit efficaciorem. Miror profecto, Avicennam ea parum vidisse, quæ post paulo apud Galenum sequuntur: Ubi fervescentis inest sanguinis plenitudo, acutissimam accendens febrem, subito, inquit, ac semel evacuare expedit: eamque inanire plenitudinem tentandum vel ad animi usque defectum, virium tantum consulto robore. Id vero ideo faciundum is Auctor censet, ut ne fervidus humor in princeps membrum irruat. Sanguinem potius turbat, quam demit, putredinemque, & incendium exauget, quisquis hic diminute vacuat. Quod incommodum sensit quidem ipse sæpe alias Avicennas, at parum intellexit. Cum alicui, inquit, sanguis mittitur, cui succorum multa est in corpore redundantia, sectio venæ causa sit ebullitionis istorum succorum, eosque permiscet, quare frequens ei necessaria incisio est. Apparet certe id ipsi imputatum sectioni ab hoc Viro fuisse, quod tribui diminuto ejus usui debuerat. Hæc ista, ut merito dicuntur in Avicennam erroris Auctorem: ita, si is culpa vacat, inique. Aliqua esse ejus rei videri possit conjectura. Nam etsi is libro Canonum suorum primo, perperam sic præcepit: In febre autem sanguinea necesse est, ut evacuatio fiat minutione non superflua, in principio; & superflua, cum affuerit, maturatio febris: ita contra libro quarto verissime dixit: Intentio in curatione febris sanguinis est evacuatio plurimi usque ad syncopen: & post: Evacuationum autem alia haud æque commoda est, atque venæ sectio in brachio, quacunque etiam hora fiat, & non expectatur vel crisis, vel materiæ concoctio. Et ne cesses, inquit, sanguinem emittere, donec æger prope animi sit defectionem, aut eo jam ipso sit defecto. Quid, quæso, his locis, qui ambo una de febre, unaque de missione sanguinis scribuntur, pugnantius? Servari Avicennæ præceptum posset, quo scribitur, primum parce vacuandum, dein maturescente morbo, liberalius, si hoc de purgante medicamine, illud de leniente intellectum velis: verum id ita non posse intelligi, penitusque Auctorem de venæ locutum fuisse sectione, antecedens, sequensque commonstrat oratio. Erit itaque id, ceu plenum erroris, periculique, rejiciendum placitum. Ac semper, ubi ingens febris afficit, & vires ferunt, sanguis semel per initia mittendus, ne copia, protinus non adempta, maximis putrefactionibus, atque febricitationibus materiam suppeditet. Quod intuitus

tuitus periculum incomparabilis ille Galenus diligenter præcipit, in Synocho, ardentissimaque febre, primis initiis, sanguinem ad animi usque defectum esse detrahendum. Scilicet tum onere humorum levata corporis vis agilior fit, promptiorque ad residui morbi depulsionem, quæ posterioribus diebus, quum venæ sectio inutilis est, futura laboriosa est.

Periculosa est in febris statu venæ sectionis repetitio.

Quare etiam in reprehensionem haud levem quidam nostræ ætatis Medici incurrunt, qui etsi initio semel recte sanguinem miserint, tamen cum, increscente jam morbo, ac pene consistente, ingravescere symptomata cernunt, eorum territi sævitia, urinæque, si Diis placet, impulsi rubedine, iterum secare venam tum incipiunt, octavo, vel nono, vel decimo die. Quidam adeo sunt effrænatæ temeritatis, ut vel undecimo febris continuæ die, vel duodecimo, vel decimo-tertio, sub gravissimis vigoris symptomatis, naturaque maxime afflicta, sanguinis missionem repetant. Sanguinaria mehercle capita, quæ una cum atrocissimo morbo valetudinem hominis junctis viribus oppugnant. Primum enim in eo, quod maxime absurdum est, falluntur, cum secandæ venæ necessitatem ex vehementia symptomatum metiuntur. Scilicet his ipsis afflictas vires nova debilitant inanitione, intentamque morbo naturam interturbant. Quod si Galenus, per acutæ febris provectiora incrementa, in eo etiam homine, cui primis temporibus sanguis missus non fuit, non quidem hunc mittit, sed in frigidæ solo poculo reliquum præsidium ponit; qua, quæso, ipsi confidentia, cum initio semel sanguinem traxerint, iterum juxta statum trahere audebunt? Quam vero parum vident Hippocratis præceptum, quo summa quies, abstinentiaque momentaneorum remediorum, vigentibus jam morbis, imperatur. Scilicet tum omnia sunt maxima: ipsi febris ardores, sites, inquietudines, vigiliæ, deliria, sopores, & hujusmodi, quæ sic naturam fatigant, ut si alia vis, turbatiove imprudentia medentis accesserit, haud difficillime ea sit morbo succubitura. Accedit aliud incommodum in humore peccante longe maximum, quod a nemine puto fuisse animadversum. Scilicet, cum putris humor jam pene totius vi naturæ concoctus, separatusque est, turbatis missione sanguinis succis venarum, cum benigno permiscetur, totumque naturæ subvertitur institutum. Profecto sic se res omnis habet. Ut primum nata ex humoribus putrefactis febris est continua; valens, suique nunquam oblita muneris natura, corruptum humorem magna vi aggreditur, alterans eum ipsum, edomans, concoquens, atque a sincero separans, ut hoc scilicet conservato, illum qui contra se est, pellat. Nihil enim recte natura, quod spatio temporis ante non separaverit, excernit. Priusquam in hoc admodum incumbere opus cœpit, quæ materia venis superest, ea primis temporibus, secta vena, demenda est. Sic enim facilius atque citius natura, quod reliquum est, vincet. Hoc remedii genere per initia administrato, posterioribus inde temporibus, cum invadere humorem putrem natura jam diu cœpit, summa postulatur quies, omnisque refugienda succorum agitatio, qua turbari concoctionis, atque separationis opus possit. Itaque etiam per hæc tempora, secundis venæsectionibus fas non est corpus lacessere. Quinetiam, si evincendo, & ad statum concoctionibus promovendo morbo, pene confecta natura fuit; qui, quæso, sustineri eadem possit, cum primis labefactata separationis laboribus, novos, eosque prælongos aggredi cogitur? Vidi ego permultos ita intempestive vacuatos, ingenti spiritus exorta difficultate, gravique delirio, & post hoc ipsum sopore, novissimum vitæ diem clausisse. Perturbationis, confusionisque humorum incommodum leve est primis acutæ febris

qua-

quatuor diebus; cum nondum admodum profecit concoctione natura; neque symptomatis exercita multum fuit. Itaque Cornelius etiam Celsus, ut primos morbi quatuor dies sanguinis missioni idoneos, ita posteriores esse inutiles scripsit; sic ut detractio imbecillum corpus facere possit, non integrum. Nostræ quoque ætatis rarum decus, Joannes Fernelius, antiquorum secutus vestigia, judicavit; ubi in morbis visuntur manifestæ concoctionis notæ, non amplius venæsectione, sed purgatione, aliisque præsidiis reliquam curationem esse transigendam, nisi, quod interdum fit, cruditatis signa denuo se prodant. At Galenus, inquies, in mittendo sanguine ipsas vires, non numerum spectari dierum oportere scripsit; adeo ut & sexto febris die, vel septimo, vel octavo, sanguinem miserit. Ejus præcepti locus esse potest in febribus intermittentibus, natura diuturnioribus, in quibus & lentæ sunt concoctiones, & lentæ vires efficiuntur, ut his de causis differri venæsectio in paulo longiora spatia tuto possit. Potest & de Synocho non putrida id præceptum videri intellectum, quoniam de ea ipsa febre Galenus eo loco disserit. Nimirum curatio hujus, utpote ferventis sanguinis secutæ copiam, ac putredine carentis, perficitur; cum misso sanguine tollitur plenitudo, & refrigerantibus materiis ferventes succi temperantur. Ut autem nulla hic subest putredo, sic nulla quoque requiritur materiæ concoctio, nullaque est eximia virium afflictio. Itaque quovis die mitti sanguis potest. At in putrida, eademque continua febri, habenda ratio virium est atque concoctionis, quæ, posterioribus hujus morbi temporibus, venæsectionem, uti nuper docui, aversantur. Quod si quæ Synochus, quatuor diebus non putrida, neglecta inanitione, fiat putrida, etiam sanguis mitti poterit quarto post cœptam putredinem die, qui tum numeratur octavus ab orta primum febre. Adeo vero id firmum est, in continua febri, ex quo tempore putredo esse cœpit, nunquam tuto supra quartum diem venam secari; idque non modo virium causa, quæ tum fiunt symptomatum insultu infirmiores, sed etiam materiæ, quæ, procedente tempore, multum concoqui cœpta, atque separari, nova sanguinis fusione turbatur, permisceturque. At dicet aliquis, purgantium medicamentorum potiones, provectioribus febris incrementis fas esse dari; ideoque tum etiam mitti sanguinem posse; ut quæ res multo minus, quam medicamentum turbet corpus, atque humores permoveat. Verum, o bone, non miscet humores hac turbatione medicamentum, sed coctos separatósque extrahit, ac naturæ juvat institutum; venæ vero sectio, quia omnem pariter sanguinem, non humorem solum peccantem fundit, parum ejus, quod contra naturam est, emittit, separatumque excrementum benignioribus cum succis fusione miscet. Id quoque nobis objici a quopiam possit. Si iterari sanguinis missionem interdum Galenus voluit, cum imbecillæ vires unicam, eamque plenam non ferunt: cur id quoque nobis non imitari liceat, cum vires ferunt; siquidem, minore harum incommodo, pluribus diebus sæpius sanguis trahitur, quam protinus semel effunditur? Atqui hoc ipsum, ut in sanis hominibus, & in longis natura morbis locum habet, ita in acute febricitantibus non habet, ut qui profusas per initia postulant detractiones. Quod si in his quoque vires (quod raro fit) parum respondent, arripienda quidem vacuationis partitio, at non in plures dividenda est dies. Scilicet eodem die fieri ea debet, alias unica, alias duabus interpositis horis, medioque tempore refici æger alimento potest. Jam autem ne id quidem etiam in continuis febribus imitatione dignum est, quod Galenus in multos dies partitio-

titionem rejicit, cum humor pertinacius insedit, ut in viscerum scilicet internorum tumoribus. Nempe dispar omnino est ratio vacuationis inter ægritudines, quarum materia per universi corporis diffusa est venas, ut in assiduis accidit febribus, & inter eas, quarum humor extra venas lapsus partem corporis aliquam pertinacius occupavit. In acuta quidem febre, morbo certe universali, priusquam ardores, atque putredines invalescant, sanguinem per initia demere convenit; idque universe, atque confertim, sæpe ad animi usque, si vires ferunt, defectum. Subito enim corpus in alium demutari statum postulat. Quod si quis, initio febris hujus, aliquid detraxerit sanguinis, ac duobus, tribusve post diebus, iterum tantundem detrahat, is profecto, ut nulla id facit necessitate, ita parum commodat, & tracto in spatium morbo, nocet. Contra autem, in partium morbis, ac præsertim inflammationibus, quoniam humor extra venas est, ac fixius insidet, id genus iteratæ vacuationis haud inutile est. Nam hoc intervallo parti impactus humor remigrat in venas, secundaque tum sectione utiliter extrahitur. Ea iteratio, ubi inflammationes urgent internæ, primis fieri debet diebus tribus, in aliis autem tumoribus inflammatione carentibus, posterioribus sæpius diebus. Sic, in curando lienis scirrho, Galenus majore intervallo repetendam venæ sectionem docet. Id imitari studere in acuta febri, nil nisi hominem esset extinguere. Ergo etiam Avicennas, ubi de curatione loquitur febrium putridarum, exitiosam sententiam protulit, maxime si hanc de continuis quoque febribus voluit intellectam. Et consilium quidem, ait, meum in venæ sectione est, ut quantum fieri potest, ea omittatur; si vero fieri non potest, auctæ sectionis vices præstant semel ademptæ copiæ. Adeo vero jam nunc constare ex iis quæ diximus, potest, semper maturandam per acutarum febrium initia sanguinis missionem esse, raro partiendam (ubi nimirum tenuiores id postulant vires) nunquam in posteriora morbi redjiciendam tempora. Quo magis dolenda, ne dicam detestanda, est complurium cæcitas Medicorum, qui neque commissum hac in re cognoscere errorem, neque, eo cognito, tutiorem curandi viam, sequi sustinent. Vidi ego haud parum multos ita temere ab aliis Medicis habitos periisse, quorum exitium multis mihi ante diebus licuit præsagire, tum vehementis morbi, viriumque non usquequaque valentium intuitu, tum ex male conciliata hac, atque alienis temporibus usurpata, sanguinis missione. Scio equidem, per febres accidere interdum, vel negligentia ægrotantium, vel timiditate, aliisve de causis, ut ne ante decimum quidem quartum diem, imo ne ad vicesimum sanguis sit missus; qui tamen tum mitti utiliter possit; siquidem plenitudinis, atque cruditatis morbi signa immorentur, ac simul ipsæ etiam permittant vires, neque vetustate ægritudinis sint collapsæ. Verum scire licet, hæc intelligi non posse de morbis prorsum acutis, tantaque symptomatum, tanquam fluctuum, agitatione continenter afflictantibus, utpote quorum velocior est & concoctio, & resolutio. Neque enim extreme gravem morbum sustinere diu natura potest, quin huic vel succumbat, vel dominetur. Quo fit, ut differre hic missionem sanguinis periculosum sit. At in iis febribus continuis, quæ vicesimum forte diem, aut eo superiorem attingunt, utique pituitosæ, vel melancholicæ, ut neque celeres sunt concoctiones, neque symptomata (quibus certe vires offenduntur) æque atrocia, ita & tardior venæ incisio carere periculo memorabili potest. Eaque differendi auxilii licentia longe est in his febribus major, quæ intermittunt, & in multam ex natura incidunt vetustatem; cujusmodi est quotidiana, & quar-

& quartana. Eo ſpectare id Avicennæ poteſt, utilem die etiam quadrageſimo venæ ſectionem eſſe. Id certe ubique perpetuum eſt, quod ſupra etiam propoſui, non numero dierum hanc vacuationem primum, ac per ſe prohiberi, ſed quod longiore ſpatio temporis vel concocta ſit morbi materia, vel vis ægrotantis reſoluta.

Quædam tamen res ſunt, quæ ſanguinis miſſionem in principio Febris remorari debent; ac primum cibi cruditas.

Porro hactenus quamquam ſatis ſuperque demonſtratum ſit venæſectionem incipientibus his morbis protinus deſtinari; res tamen quædam ſunt, quibus niſi ante conſultis, atque proviſis, neque commode, neque tuto ſanguis mittitur. Ex illarum numero cruditas eſt cibi nuper ſumpti, neque penitus adhuc in ventriculo confecti, maxime ſi ſimul etiam alvus excrementis impedita eſt. Nimirum ſi tum vena ſecaretur, facile crudi aliquid ex ventriculo, vel ſordidum quid, atque putre ab alvi oleto in venas traheretur, vacui ſequela inanitas, atque indigentes. Quod incommodum eo fuerit majus, quo profuſior adhibetur vacuatio. Itaque graviſſimum in ipſa fuerit Synocho, in qua ſanguis ad deficientem quoque animum mitti debet. Ergo etiam recte Veteres, tum in hac febre, quæ tamen acceleratam poſtulat hujus opem vacuationis, tum in quavis alia continua, tantiſper hujus auxilii uſum diſtulerunt, donec & cibus intus concoctus, & venter ſua eſſet ſaburra exoneratus. Id ſi ſponte naturæ non fit, mora atque quiete juvanda epularum eſt concoctio, & alvus clyſtere, vel glande, aut ſi hæc æger recuſat, caſſia, manna, decocto prunorum, ſimilibuſque lenientibus, per os ſumptis, ſolvenda.

Deinde impurus in Ventriculo humor.

Præter hanc cruditatem, quæ ſola ab Antiquis ante ſecandam venam animadverſa caſtigataque fuit, in febribus potiſſimum acutis, quæ improbis detractionibus gaudent, quædam etiam alia obſervari par eſt, ita miſſionem ſanguinis remorantia, ut præterire tamen eadem ſubinde fas ſit, ſi continuæ febris urgens neceſſitas cunctationem reſpuit. Quanquam optatiſſimum ſit, eadem quoque ante ſectionem videre, atque tollere, ſi qualemcunque pati moram morbus poteſt. Ergo impurus aliquis humor, bilis referens naturam, ſi in ventriculo, aut in aſſidentibus eis venis continetur, utiliter ante ſectionem blandiore extrahitur medicamento, ita ut putrem id tantummodo materiam venarum exigat primarum, ſine vi, ſine corporis, ſanguiniſque exagitatione. Ad eam rem (me judice) facit duarum plus minus drachmarum macerati rhabarbari, dilutum in prunorum decocti juris, aquæve hordeaceæ unciis tribus & ſemis: addita diacatholici ſemuncia, ſerapiique ex multis roſæ macerationibus unica. Si pituita quoque bili miſcetur, agarici, atque rhabarbari, ſingulorum plus minus drachma maceratur; ac reliqua, quæ modo pro poculi forma compoſui, miſcentur. Quod ſi humor, communibus contentus ductibus, murſu ad ſtomachum vergit, eliciendus vomitione eſt, aqua tepida ſerapio acetoſo miſta, & ad duas potui data libras. Poſt hæc, mica panis, punici mali, imbuta ſucco, reficiendus ſtomachus, corpuſque aliquantiſper in quiete habendum, ac tum protinus vena tundenda eſt. Hæc curatio, cum alias ſemper, ſi fieri licet, tum eo potiſſimum tempore ſervanda eſt, quo flava bilis (quæ tædia atque incommoda; præcipue ſi quis jejunus eſt, exhibet graviora) ventriculum occupavit. Jam etiam tum periculoſe ſanguis mittitur, cum ſtomachus (quem os dico ventriculi) nimium eſt vel ſentiens, vel imbecillus. Tanti refert hoc vitium ante ſectionem venæ ſuſtuliſſe, ut ni id ſit factum, ſæpe grave inde periculum atque ipſa quandoque mors, auctore Avicenna, ſequatur.

Maxime vero Stomachi vel nimius ſenſus, vel imbecillitas.

De Hora ſanguini mittendo maxime i-

Proximum nunc eſt, horam præſcribere, ipſumque temporis articulum, quo recte mitti ſanguis poſſit. In qua re delinqui indies a multis

video imperitissimis hominibus, quibus tempus pomeridinum, atque nocturnum adeo est formidabile, ut etsi mitescere tum maxime febris videatur, malint tamen matutinum arripere, quanquam gravissima (ut interdum incidit) febricitatione molestum. Alii sinistro territi aspectu astrorum, occasionem salutaris remedii in aliena morbi tempora periculose rejiciunt. Res autem sic se habet. Astra quidem haud parvi judico facienda, verum potiora his esse censeo momenta ægritudinum, quibus exigentibus, suo quæque tempore reperienda, expediendaque sunt remedia. Quæcunque itaque febris totius est hora mitissima, ea maxime accommodata venæ sectioni est. In ipso febris vehementis impetu sanguinem mittere, hominem, inquit Celsus, jugulare est. Ergo etiam vespere, ipsaque intempesta nocte, si remittere maxime febris deprehendetur, ac mane attrocissime affligere, huic certe tempori illud anteferendum est. Matutinum enim hoc ipso pejus est, quod cum natura levis esse debeat, morbi vitio non sit. Ea observatio in iis febribus utilis est continuis, quæ per tertium quemque diem ingravescunt, itemque in quotidianis, ac quartanis continuis: in quibus, quia gravior exacerbatio non in idem semper incidit diei tempus, varie secare venam oportet, modo mane, modo ipso meridie, sæpe vespere, & altissima etiam (quod interdum fieri necesse est) nocte.

donea: eaque est illa, in qua Febris maxima est remissio.

Quod si in his febribus bis uno in die, mane scilicet, ac meridie, vel vespere, vel etiam noctu, par incidit remissio; aut si Synochus sit putrida, quæ idem robur accessionis, donec solvatur, retinet, vel continenter declinando, vel semper increscendo movetur: tum profecto tempus est arripiendum matutinum, ut quod ante omnia ægrotis mite, atque tranquillum est. Temperiem enim meliorem, ac sanguinem solis exortu vegetum, ipsoque diei lumine fusum, serenum, ac fluxui opportunum exhibet. Quo autem commoditas sit ea cumulatior, non statis experrectis aperienda est vena, sed horam unam, & item alteram vigilibus. Simul etiam tum alvi excrementa, atque vesicæ, uti superioribus locis præcepi, ante vacuari necesse est, maxime, si profusior secutura est detractio. Matutino autem tempori, si ad benignitatem spectas, vespertinum succedit. Ipse meridies suo æstu, intempesta nox ambientis cœli rigore, minus tutum id genus remedii reddunt.

Ubi nulla vel par est remissio, matutinum tempus eligendum est.

CAPUT V.

Quæ Vena per Febres Continuas secanda sit, quidque inter Sectionem, & post agendum.

DATA jam nunc mittendi sanguinis opportunitate, videndum erit, quæ maxime secari debeat vena. Quoniam febris assidua fere in corpus incidit plenum, ac bene habitum, profusamque ac celerem detractionem postulat, unde mox & copia demi humorum, & refrigescere affatim corpus, mutarique in alium statum possit, videtur profecto omnium esse commodissima ad hanc rem incisa dextri cubiti interna vena, ut quæ directo tramite ex jecore, tanquam scatebra, atque origine sanguinis propagatur. Quod si ea parum in conspectum datur, tundenda erit media. Plexum autem cubiti arripere, non manum oportet, quoniam hic ut sunt venæ angustiores, illic admodum latæ, & trunco corporis

Sectioni Cubiti vena maxime opportuna est.

poris propiores, accidit, ut in cubiti flexura missus sanguis, celeriter atque impense (id quod in hujusmodi febribus apprime requiritur) corpora tum vacuet, tum alteret, supra manum contra tardius, ac minus. Quo magis rejicienda sit quorundam immoderata timiditas, qui, sub acuto morbo, grandiorem cubiti venam ferire detrectant, jecorariæ supra manum venæ incisione contenti. Quos timidior animus, aut innata quædam proprietas, aut afflictæ vires, vitiumve stomachi, proclives ad animi defectum, vel adeo graviorem syncopen reddunt, iis tutius vena manus inciditur, aliis rectius ex cubiti vase sanguis mittitur. Insulse admodum Avicennas, si venam in cubito ferire non licet, eam præcipit secandam, quæ in fronte est. Siquidem humores copia lascivientes, putredineque fervidos, ac mobiles, versus partem trahit principem, metumque ea curatione insaniæ, quam φρενῖτιν vocant, facit. Hæc vero vena capiti vacuando, non toti corpori inservit. Quapropter Galenus ejus incidendæ usum ad capitis commendat gravitates, & ad ejus inveteratos ex plenitudine dolores. Ceterum prævacuatum esse, inquit, universum corpus oportet.

Cautiones quædam adversus animi defectum; ejusque prænotiones, & remedia.

Porro in acuta febri, quæ affluentiorem latura est inanitionem, quo minus anima deficiat, recte Avicennas præcepit, supinum cubare ægrum oportere: nam is corporis situs vires hominis minus lassat, quam si vel is ipse staret, vel sederet, qua in re opus est connixu virium animalium majore. Sed & ipsa intestina, atque viscera, quoniam stanti, alteque sedenti pendent ex præcordiis, vitalem, ac naturalem vim molestant, promptumque animi reddunt defectum, utique, si plaga etiam venæ largior inflicta est. Talis enim plus spiritus vitalis fundit, strictior minus. Si animi in proximo est defectio (quod coloris, ac pulsus mutatione, itemque oscitatione, pandiculatione, aurium tinnitu, oculorum caligine, ac fluentis sanguinis labascente impetu deprehenditur) laxato protinus vinculo, pressaque pollice vena, detrahere cessandum est, ne vel pro animi deliquio, mors occupet, id quod Galenus tribus accidisse Medicis, quos ipse noverat, refert, vel certe, ne noxam, vix multis recuperabilem annis, vires incurrant. Simul etiam tum resupinus æger ad sese revocari, frigida in os sparsa, & extremis tum convulsis, tum perfrictis debet, ac dein vini, aut aromatum odore, itemque mali punici succo, aut capi juscolo refici.

Quid agendum sit post sanguinis missionem.

Jam vero postquam sanguis pro viribus, ac pro febris magnitudine est emissus, quies corporis imperanda est, per quam amissi spiritus, ipsaque hominis vis recreentur; id quid felicius quoque per decubitum fiet supinum, cunctis visceribus in spinam dorsi suaviter reclinatis, eaque situs æquabilitate plus sibi caloris, ac spiritus mutuo impertientibus. Ea vero quies citra somnum esto, nisi tamen improba multumque profusa antecesserit detractio, quæ vires impensius labefecit. Sub quo casu Galenus, dato primum facili cibo, ægrotis somnum indulsit. Facilis cibus ptisanæ est cremor, aut pulli jusculum. Sed tempestivum modo videatur, quoniam de febricitantis inanitione per sanguinis missionem satis superque dictum est, ut de sustentatione virium agamus, quæ sic semper habendæ, tractandæque sunt, ut ne proposito genere vacuationis, aliisve necessariis curationibus, sed & ne vel ipsius quoque morbi sævitia collabantur. Sustinentur vires commodis cibis ac poculis, de quibus in genere quædam proposui dicere, simulque hinc quæ ea ipsa administrandi debeat esse lex, atque ratio, per morbi principium, quod jam versamus, adjicere.

CAPUT VI.

Quæ victus ratio in genere Febrium continuarum servanda sit.

Haud levis cura victus, cum aliis in morbis, tum præcipue in acutis febribus esse debet; quæ, si ita ut æquum est, adhibetur, magna ægris affert commoda, si negligetur, maximis eos sollicitat incommodis. Ciborum, inquit Galenus, concoctioni magnopere prospicere in omni febre oportet; quoniam ea, si in ventriculo, vel in jecore imprbspera est, febres intendit, ac succi vitio exacerbat. Quam vero commode id a Celso de febricitantibus dictum est? Optimum medicamentum est opportune cibus datus. Quo magis stuporem admiror quorundam, magnum sibi medendi usum vindicantium, qui hanc curationis partem adeo parvi faciunt, vel, quod magis credam, ignorant, ut tum nutriant, cum exitio est alimentum; tum fame pugnent, cum vita ægrotantis unico sita in oblato cibo est. Quare operæ pretium facturus videor, si primum in genere omnem victus rationem proponam, febribus idoneam acutis; scilicet, cujus is esse debeat materiæ, itemque qualitatis, qua dein mensura, quo tempore, atque modo sumi. Qua in re, doctis hominibus, ac legitimum cibandi usum cognoscere volentibus spero me satis esse facturum.

Optimum medicamentum est opportune cibus datus.

Ergo Hippocrates, primus atque exactissimus diætæ præceptor, victum partitur in crassum & in tenuem. Sub hoc ea sunt, quæ vel sorbentur, vel bibuntur; sub illo, quæ comeduntur. Crassum longis destinat morborum acutorum par neque vis, neque duratio est omnium, ita alia, atque alia in iis forma tenuis victus esse debet. Commode itaque idem Auctor victum hunc proposuit, modo exacte tenuem, modo supreme tenuem. Triplicem alimenti materiam tribus his tenuis diætæ generibus Hippocrates in volumine, quod de victu composuit morborum acutorum, aptavit: Totam ptisanam, cremorem ptisanæ, & aquæ mulsæ potum. Tota ptisana, quæ nimirum omnem hordei substantiam habet, vicem crassæ sorbitionis gerit, victumque constituit tenuem. Ptisanæ cremor, sive succus percolatus, tenuis sorbitio est, & victum refert exacte tenuem. Mulsam vero victum summe tenuem Hippocrates dixit, Galenus absolutam quoque cibi, ac potionis abstinentiam.

Victus partitio in diversa genera.

Ut igitur probe constet, quod genus victus tenuis singulis conveniat febribus acutis, scire licet, rationem atque scopum totius rei propositæ, uti hic, ita aliis quoque in morbis a virium peti robore, non præsentium modo, sed & futurarum. Itaque etiam videre, quantum summus distet morbi vigor, convenit. Porro eo enim spatio, varie vires afficiuntur. Harum ipsarum causa unicarum, alimentum ægrotis datur, non item morbi, qui non modo non indicat, exigitve cibum, sed semper dehortatur. Quare tum præcipue necesse est ægris cibo subvenire, cum vires sunt imbecillæ; tum rursus abstinentia pugnare, cum febris, symptomatum magnitudine atque atrocia, maxime affligat vires non admodum infirmas. Recte sic loquitur in Aphorismis Hippocrates: Quum morbus est peracutus, extremos protinus labores habet, summeque tenui victu est utendum. Item de viribus paulo post: Sed & ex ægro, inquit, conjecturam facere oportet, num is cum præscripto duret victu ad morbi usque vigorem, anne prius deficiat, imparque cum tali victu prius succumbat, quam cedat morbus, atque obtundatur. Scire vero licet, si vehemens febris, vehemensque

In Victu instituendo, spectandum est præcipue virium robur.

simul virium est imbecillitas, potiorem esse virium, quam morbi dignitatem, ciboque facili ægrotis tum esse succurrendum. Quod & ipsum lego factitasse Hippocratem, qui interdum, in acutæ febris vigore, ubi alicujus interventu symptomatis vis hominis insigniter periclitaretur, confidenter cibum dedit. Id vero nobis quoque sequendum est, maxime, si effusa aliqua corporis incidit inanitio, quæ, interposito tempore, metum afferre certum possit. Tales sunt quibusdam in febribus malignis inexhausti sudores. Tale per liquefactivas febres assiduum est alvi profluvium, vires, consumpto corpore, resolvens. Non raro etiam, per febrium judicationes, sanguis e naribus tanto impetu, tantaque copia fertur, ut exitii periculo vitam exponat. Atque vera hæc, & discriminis plena (cui supra curationem symptomatis, cibo quoque succurrendum) virium est imbecillitas, non itidem ea, quæ morbi secuta acumen, nequaquam autem corporis inanitionem, imbecillitatis speciem falsam præbet. Ejus rei ignoratio multum erroris inter curandum nonnullis exhibet: qui cum, sub ipsas febrium judicationes, torqueri ægros dolore, inquietudine, siti, atque vigilia cernunt, viribus quasi in sese infirmis opem, si Diis placet, laturi, magno periculo cibum offerunt, qui cibus quia non concoquitur, addit ad morbum, & impetum symptomatum adauget. Atque ita de virium affectione statuendum est.

Et quantum distet morbi vigor.

De vigoris etiam distantia diligenter videndum, ut idoneum victus genus instituatur. Sicut enim iter confecturus aliquis, prout longum id, aut breve est, viaticum sufficiens comparat, quo sustineri vires ad proficiscendi finem possint, ita corpus quoque ægrotantis varie, pro spatio morbi, ne vis concidat, alendum est. Eaque observatio non modo in alimenti materia, sed in quantitate etiam locum habet. Scilicet quo vigor latius abest, eo magis, ac plenius alendus homo est, quo propinquior, eo minus crasse, atque contractius.

Quomodo cognosci possit futuri vigoris tempus.

Sunt autem conjecturæ haud infidæ, quibus prænosci tempus futuri vigoris potest. Ipsum nempe febris genus (quod ejus quoque comprehendit materiam, atque motum) & quæ febri post accedunt symptomata, concoctionis item celeritas, vel tarditas, atque anni tempus. Ergo febris ardens Καυσώδης Græce dicta, quam sincera bilis, æstivis horis, excitavit; itemque Synochus putrida, ubi protinus velociter moventur, molestissimisque symptomatis, & præcipue ingenti inquietudine ægrum lacessunt, præcipitante jam tum etiam materiæ concoctione, ut plurimum, quarto die, solvuntur, maxime, si apparere concoctio, primo die, cœpit. Jam autem, si multa quidem deest inquietudo, perseverant tamen ardores, cum vigilia, ac capitis dolore, si ipsa quoque concoctio primum quarto visa est die, expectari morbi finis Græcis atque Italis, die septimo, nostratibus nono potest. At hæ febres continuæ, quarum alter semper quietior dies symptomata exhibet mitiora, fere undecimo die (si quarto cœpta evidenter concoctio est) ad vigorem, & ad judicationem perveniunt. Sed & si, inclinato febris impetu, quietiori die symptomata gravia intermittunt, ut plurimum, die judicantur decimoquarto, qui terminus est morborum vere acutorum. Quamquam non desunt interdum acutæ febres, quæ ad vicesimum, imo ad ipsum etiam quadragesimum perveniant, in quibus longe semper liberalior instituetur victus ratio. Prætenuis enim cibus, tanto morbi spatio, vires non sustinet. Utut autem continuæ febres cadant in vetustatem, nulla tamen harum est, quæ non magnam quarto-decimo mutationem, ad salutem, vel mortem, aut certe ad melius, vel pejus experiatur. Refert Galenus,

lenus, nullum unquam morbum, qui quidem ab initio vehementer moveretur, eum ipsum diem sine aliqua mutationum harum transiisse. Loquor hæc Hippocratis causa, qui acutos morbos diebus quatuordecim finiri scripsit. Siquidem fieri posse Galenus existimavit, ut acuta febris quarto supra decimum die, ad melius, aut ad pejus judicetur, apud vicesimum aut quadragesimum ad salutem, aut in exitium desinat. Sub hujusmodi casu, rectum instituendi victus consilium est, durante continuæ febris impetu, cibum offerre acutis accommodum morbis, mitescente autem post decimum quartum diem ægritudine, duobus eodem in victu diebus persistere tenui, atque hinc paulatim ad pleniorem transire.

Victus præcepta in febribus, quoad ciborum genus ac mensuram.

Explicatis jam abunde victus scopis, proponendum est quod genus alimenti, quaque id mensura, prout quæque febres durant, offerri debeat. Quidam antiquos secuti Medicinæ Authores sic præcipiunt: Si febris continua primo quatriduo cessatura est, viribus in denso corpore satis firmis, utilem omnimodam abstinentiam cibi ac potionis esse, id quod ultimum esse contendunt tenuissimi victus, aut certe sola, si quid vires laborent, licere dari pocula. Ubi septimo die fiet judicatio, locum in ea febri habere tenuem sorbitionem, hoc est, Ptisanæ cremorem. Nec inidoneam hanc quoque esse, si undecimo febris solvetur, nisi, virium causa sustinendarum, crassam æger sorbitionem, totam scilicet Ptisanam requirat. Sin autem in decimum quartum diem rejicietur morbi finis, crassa sorbitione esse utendum. Verum hæc cibandi præcepta, ut Græcis, atque Italis conducunt, ita Septentrionalibus gentibus, ceu multum alias edacibus, ac sæpius uberiusque esse solitis, ad imitationem sunt inutilia. Quis enim acute febricitantem nostrantem tuto sub quatridiana cibi potionisque continuerit abstinentia, aut septem dies nutritionis casum unicis reficere poculis, sine virium jactura, atque periculo, possit? Omitto calumniam vulgi, qui fame sitique enectum hominem, non morbo superatum, si mori eum contingit, clamat, ingenti Medentium dedecore. Et ut quam fortissime populi contemnamus voces, artem sæpe inique culpantis, ratio tamen monet, ipseque docet Hippocrates, prætenuem nimisque severam victus rationem esse inutilem, ac periculo opportunam. Errata enim, si quæ ægrotantis culpa, vel Medientis fiunt, molestius feruntur ab homine propter immodicam debilitato inediam. Id si suis in Græcis Hippocrates servari præceptum voluit, multo magis nos sequi in nostratibus æquum est, quos ad paulo pleniorem victum ipsa quoque natura, cœlum, atque consuetudo cohortantur. Illud certe ubique videndum est, ne æger, vel supervacua materia oneretur, vel multam imbecillitatem fame contrahat. Ergo etiam, me judice, ubi Græci inediam imperant, nos pocula damus; pro illorum poculis, nos sorbitiones; ac pro his, etiam ea, quæ comedantur, indulgemus. Tanti est consuetudo, hominumque natura. Id sic scriptum apud Hippocratem invenio: Conjicere, inquit, oportet, & robur, & modum cujusque morbi, itemque hominis naturam, & ægri in victu consuetudinem, non tantum in cibis, verum etiam in poculis. Idem alias sic: Quod etiam semel, aut bis, & plus, minusve, & minutatim alere conveniat, spectandum est; dandum vero aliquid tempori, regioni, ætati, & consuetudini. Scire tamen licet nimios nos esse non oportere in nostratibus alendis, ceu quibus propter voracitatem, atque crassæ materiæ alimenta, cruditas fere adest semper aliqua, quæ tempestiva inedia, incipientibus potissimum febribus, corrigi tuto potest. Id opinor censisse Celsum, cum principia scriberet morborum famem sitimque desiderare.

Diximus hactenus de genere, ac mensura ciborum, qui continuis utiles sunt

Quales cibi febribus utiles sint.

febribus; adeoque proximum est qualitatem adjicere; quam haud dubie decet esse humidam, ac refrigerantem. Victus, ait Hippocrates, humidus febricitantibus confert. Scilicet cum febris omnis calida, siccaque sit affectio, & idcirco frigidum postulet, humidumque victum, multo quidem maxime id ipsum fiet in continuis, quas modo versamus, febribus, quarum non modo summi cum ariditate calores sunt, verum etiam assidui. Humidus quoque victus sicco citius concoquitur, ut qui facilius liquatur, ac distribuitur. Trallianus, Author Græcus, in his febribus victum commendavit, qui pariter, circa omnem excalfactionem, extenuandi (multam enim, crassamque ait hic esse materiam) nullas inspissandi, sed humectandi quoque vires obtineat. Cibus, inquit Celsus, febricitantibus humidus est aptissimus, aut humori certe quam proximus, utique ex materia quam levissima, maximeque sorbitio; eaque, in magnis febribus, esse debet tenuissima.

Quodnam tempus sit sumendo cibo opportunum.

Nunc, quando cibus dari debeat, proponam. Quæ hora febricitationis mitissima est, quoniam corpus exhibet magis integrum, ea ali homo debet. Illud certe consilium aptissimum est, cibum quam maxime semper ab impetu accessionis reducere, & dare corpori, quantum fieri licet, integerrimo. Itaque in continua, cum alter dies sit remissior, alter atrocior, recte cibus remissiore datur. Idem in quartana facere, duobus diebus mediis, licet, nisi orta imbecillitas, gravioris quoque accessionis die, cibum desideret. In quotidiana autem continua, ubi febris remisit, alendum est. Quod si Synochus sit putrida, quæ pari semper impetu afficit, aut paulatim vel increscit, vel decedit, commodum aliquod diei tempus legendum est. Id Celsus esse dixit mediam noctem, finito jam, inquit, gravissimo tempore vespertino, quo fere pessimi sunt, qui ægrotant, eodemque longissime distante: secuturis vero horis antelucanis, quibus omnes fere maxime dormiunt, deinde matutino tempore, quod natura sua levissimum est. Verum hic non usquequaque Celso possum acquiescere, primum, quia somni, qui per noctem est proclivior, commoditas impeditur, dein quia consuetudo nostrorum hominum, quæ certe hac in re multum potest, hujusmodi cibationi repugnat. Ergo primæ potius lucis arripietur (me judice) tempus, nam tum, quia magis quiescunt ægri, cibum melior somnus excipit, isque cibus facilius reliquo mane, quod sequitur benignissimum, concoquitur. Hæc cibandi præcepta ita servanda sunt, ut nullo tamen non tempore, is qui deficit, sit sustinendus. Illud vero prudenter, ut multa alia, Celsus monuit. Cum pleni semper spei atque securitatis ægri esse debeant, ut corpore tantum, non etiam animo ægrotent, tum tales maxime a sumpto cibo esse oportere. Itaque si quæ incidunt, quæ animum eorum essent exasperatura, neque celari vel possunt, vel debent, ea certe, non nisi post cibum, atque somnum, experrectis esse exponenda.

Modus cibi sumendi quis esse debeat.

Porro, in cibi sumendi modo quædam etiam quæri possunt. Ac primum, variusne in acute febricitantibus is esse debeat, an vero simplex? Varietas quidem, ut appetentiam invitat, ita deteriorem exhibet concoctionem. Quin etiam plus sumere ægros, quam par est, facit, ideoque minus etiam concoquere. Quare nusquam ei locus esse potest, quam ubi ingens est fastidium, neque satis vires valent. Scilicet, paulum ex singulis degustando, has æger tuetur. At si neque respuit penitus cibum homo, neque pessime fert, nulla epularum diversitate sollicitandus est. Simplex enim materiæ genus magis intra modum sumitur, melioresque succos concoctum adjicit. Illud quoque de cibandi vicibus, quod ad sumendi alimenti pertinet modum, adjiciam. Fere quidem, ubi vires sunt,

a pri-

a primo die præcipue nostratibus, semel quotidie dandus cibus est. Ac bis etiam, si imbecillitas timeri cœpit. Quod si eo res rediit, ut penitus venæ conciderint, visque hominis multum infirma sit, eodem sæpius die parum offerendum, arreptis febris temporibus magis pacatis, nimirum, ut ea semper hora minus cibi detur, qua, si per corpus liceret, omnino nihil daretur.

CAPUT VII.

Genera quædam, itemque formæ Alimentorum, quæ acute febricitantibus dari possunt.

QUoniam satis modo superque de generali victu febrium continuarum dictum est, commodum videatur in eorum gratiam, qui medendi usum quærunt, aliquot ciborum, qui dari febricitantibus utiliter solent, formulas, tanquam exempla, proponere. In quorum numero Ptisana hordeacea, atque ejus cremor facile primas tenent, ob eximias facultates morbis conducibiles acutis, quas Hippocrates diligenter intuitus literis mandavit. Ptisana, inquit, frumentaceis eduliis recte prælata esse videtur in hisce acutis morbis, eosque qui eam præferunt, laudo. Nam viscositas ipsius levis, continua, jucunda, lubrica, & mediocriter humens, sitim minime infert; &, si quid ablutione indiget, probe abluit, non astringit; non male turbat; neque in ventre intumescit, nam inter coquendum, quantum maxime potuit, intumuit. Quæcunque ad acutorum morborum sanationem Ptisanæ insunt bona, nulli, inquit Galenus, alteri inesse comperies. Primum enim humectat, atque refrigerat, ac mediocriter absterget, quæ facultates in curatione febrium harum maxime conducunt. Viscida ea, simulque levis, ac continua est, asperitudinis expers, quæ acrium est, & acidorum, & astringentium. Magni vero est, jucundam Ptisanam, ac gustu pergratam sumentibus esse: quoniam eo facilius & concoquitur, & per corpus distribuitur. Quod si paulo deteriores cibos, vel potus, suaviores tamen, melioribus quidem, aut minus gratis, ipse prætulit Hippocrates, quidni Ptisanam summopere probemus, quæ supra quam quod salubris est, suavitatis etiam adepta est prærogativam. Jam vero, etsi viscosa esse cernitur, lubrica tamen est: nequaquam vel hærens in itinere, vel obstruens, quod commodum soli Ptisanæ, præ ceteris viscidis, peculiare est. Id autem vis ejus abstergens facit, quæ facilem ubique transitum præstat, & primas venas infartu liberat excrementorum. Quæ facilitas nostris est apprime utilis hominibus, ceu aliquo fere semper cruditatis, vel obstructionis vitio, in prima regione corporis, affectis. Atque hac de causa, si quid ablui in ventre debet, probe Ptisana abluit, nullamque sortita est astrictionem, quæ febrientibus (nisi propter effusæ symptoma vacuationis periculum incumbat) inimicissima est. Ad hæc, humectationem quidem habet, at moderatam, qua sitim arcet, quæque humiditas stomachum, si permulta esset, subverteret, quali certe vitio Ptisana caret. Itaque ne turbare quidem, vel intumescere, dum in ventre concoquitur, potest. Longiore enim supra ignem decoctione, quantum maxime potuit, intumuit.

Ptisanæ hordeaceæ in febribus eximiæ facultates.

Ptisana sic a multis paratur: Sumunt hordei selectissimi, extimo exuti cortice, quantum videtur satis. Id tantisper cum aqua coquunt, donec jus

Ptisanæ præparatio.

nec jus pulticulæ tenuis repræsentet speciem. Post hæc in pila tundunt, & tenui incerniculo percolant, additoque saccharo, hordeaceam componunt, exhibentque Ptisanam. Galenus hordeum in aqua, dum coquitur, quam plurimum dicit intumescere debere, posteaque lento igne per multum otium in lentorem redigi.

Ptisanæ cremor.

Ptisana autem colata, quem etiam Ptisanæ cremorem vocant, fit, cum tantisper hordeum coquitur, donec hujus flavescentem quemdam accipiat colorem aqua, hinc ab igne tollitur decoctum, & interposita aliquanta mora, percolatur, inditoque saccharo, fit sorbitio Ptisanæ colatæ, ægrisque, cum opus est, datur.

Hordeacea Ptisana impensius alit, quam ejus cremor; quare hic magis vicem medicamenti, illa magis nutrimenti gerit. Refrigerantiorem reddere licet, additis melonum, cucumeris, cucurbitæ, ac citruli seminibus.

Firmiora quædam, in virium imbecillitate, alimentorum genera.

Ceterum haud raro, propter virium imbecillitatem, ad plenioris, quam hæc ipsa sunt, materiæ alimenta transeundum est, in septentrionalibus utique populis, qui voracitati, crassæque materiæ cibis insueverunt. Ergo etiam carnes interdum sunt concedendæ, sed volatilium, non item quadrupedum, nisi ad hædum, & ad vitulum pervenire necesse sit. Inter aves acute febricitantibus aptas, firmissimæ materiæ sunt capi, hinc gallinæ, mox phasiani, post pernices. Singulasque aves sui sequuntur ordine sustantiæque conditione pulli. Perdicum autem pullis succedunt aviculæ montanæ, atque campestres, quæ in arboribus, non in aquis degunt, quæque colli, ac rostri sunt quam minime longi. Cocta hæc genera alimentorum cum succo apparantur, sumunturque mali punici, aurantii, citrii, limonii, & hujusmodi. Frequentius, ac rectius ex his coctis, & suo cum jure contusis ac percolatis nutritoriæ fiunt sorbitiones, hoc modo. Decoquitur pullus gallinaceus, vel capus tantisper ex aqua, donec muscoli discedant ab ossibus. Tum capus, pullusve tunditur, huicque affunditur sæpius paulatim decocti jusculum, pinguedine remota, ac sic per incerniculum manibus, aut cochleari, musculos conterendo, fit percolatio, atque tum, adjecto saccharo, aquæque rosaceæ momento, componitur sorbitio, vel, ut vulgo dicunt, contusum tenuis consistentiæ, vel crassioris, prout lubitum erit, certam decocti juris partem, dum terendo fit percolatio, affundere. Porro sæpe haud incommode hujusmodi sorbiunculam, additis quibusdam rebus, alterantem, ac medicinalem reddimus. Id fit, vel una coctis primis siccis, itemque seminibus frigidis majoribus, ad hæc lactuca, cichorio, endivia, buglosso, hordeo, & hujusmodi. Vel cum post concoctionem, atque percolationem ipsi contuso quidam adduntur refrigerantes succi, ut limoniorum, aurantiorum, citriorum, ipsa item aqua rosacea, vel cardui, uti vocant, benedicti. Hujusmodi certe cibandi genus continuis in febribus semper efficacissimum sensi, cum ad hominis sustentandas vires, tum ad ardores mitigandos.

Cum tanta est inappetentia, ut nihil horum admittat æger, concreti ex decoto jure carnium commemoratarum liquores fiunt, additis santalis, coralliis, pauculoque vino aquoso, & aqua rosacea, & saccharo, & cinnamomi momento. Grati hi succi palato, cum sumuntur, liquescunt, & sic in ventriculum facile, multaque descendunt jucunditate.

Inter firmioris materiæ alimenta panis bis terve in aqua lotus, & cum jure pulli, vel capi mistus acute febricitantibus datus. Sæpe apud nos cum tenui cervisia tritus, panis leniter decoquitur, fitque sorbiuncula, addito saccharo, ac pauculo butyro.

Alia fit nutritoria sorbitio, ex fontis, & succi uvarum immaturarum part-

partibus æqualibus quibus ovi luteum commiſcetur, hinc ſimul coquuntur, inditoque ſaccharo, ægris & ſorbendum dantur.

Amygdalatum, atque hordeatum, uti vocant, ſæpe locum in his febribus habent, maximeque ſub noctem, ſomni quoque cauſa conciliandi, qui ſi minus commode venit, ſemina etiam adduntur lactucæ, melonum, cucumeris, cucurbitæ, & albi, cum ita neceſſe eſt, papaveris. Tum quoque cœnæ vicem lactuca cocta, ſumptaque cum aceto, ac butyro, gerit.

Marcipanes omnes ex contuſis volatilium facti carnibus, atque amygdalis, fugiendi ſunt. Nam & nimis craſſæ præbent materiæ alimentum, & difficilem admittunt concoctionem.

CAPUT VIII.

De Potionibus acute Febricitantium.

Ægris magis indulgendum eſt in potionibus, quam in cibis.

ÆQue magna potionum, per febres continuas, atque ciborum, habenda cura eſt. Nam hos fere ægri averſantur, ac inviti ſumunt, illas toto expetunt animo. Quæ ſane cauſa eſt, cur liberalior in his, quam in illis concedendis, Medicus eſſe debeat. Quod eo magis fieri poteſt, quod ex ſumpto cibo ſemper aliquid ad calores, & ad morbi accedat materiam: ideoque cibum morbus omnis, ſui ratione, nunquam non recuſat. Ex potione autem refrigerante, miteſcit ardor febrilis, corrigitur ſiccitas, materiæque ebullientis refrænatur impetus. Ergo etiam ſupra hæc commoda, ſicuti ſani moleſtius ſitim, quam famem ferunt, ita multo difficilius ægri, maximeque acute febricitantes, quibus cum morbo perit appetentia, creſcit ſitis: ideoque plus in potione indulgeri, quam in cibo poteſt. Quinetiam facilius cibis concoquuntur pocula, celerius reficiunt, ac minus naturam infirmam gravant. Verum modus adhiberi aliquis debet, ne nimio humore, qui febricitantibus eſt alienus, eoque præfrigido, cruditas morbi in ſpatium trahatur, minor materiæ accedat alteratio, ſeparatioque, quam hic improprie concoctionem appellamus. Ceterum primo acutæ febris die nullus humor recte datur, niſi protinus ita viribus imbecillus homo ſit, ut cibus quoque debeat dari. Poſterioribus temporibus, cum incendia, ſites, atque ariditates invaleſcunt, ipſaque virium creſcit imbecillitas, plus dare, quod bibatur, licet. Qua in re falli multos etiam peritos Medicos conſtat, qui ægro propter ardentiſſimam acutæ febris exuſto flammam, liquorem, quantumvis avidiſſime petenti, ac per omnia ſacra poſtulanti denegant. Itaque fit, ut eliqueſcens nativus humor dejectionibus, uriniſque ubertim efferatur, & areſactis ſolidis, ſimulque ſuperato naturæ calore, homo pereat. Ego vero his ipſis ſic affectis frigidiſſimam potionem dare ſoleo, utique ſi materiæ multa acceſſit concoctio: eaque re tum ſiccum ardorem tempero, naturamque reficio, tum materiam morbi, ſi parata excretioni eſt, ſudationibus, alvo, aut vomitu excutio. Neque vero hic obſervandum, quod in febrium intermittentium acceſſione eſt; qua immorante, quantum fieri poteſt, prædicendus eſt omnis humor, abſtinendique etiam ægri ſunt, quanquam vehementer ſitiant, ac monendi, ubi febris quieverit, ſitim quoque quieturam, longioremque ex potione fore acceſſionem; ita celerius, ut ille ait, deſinere ſitire eum, qui non bibit. Extenuatione enim opus eſt multa, ut quod, a materia antecedente

febrium intermittentium admodum impacta putrefactum, discedere debet, discedat, excludaturque, quam extenuationem multus humor remoratur. In continuis vero febribus, materia in venis continenter manens, gravi incendio, atque assiduo corpus urit, quod nisi, opportunis temporibus, refrigerio poculorum reficitur, periculo fit obnoxium. Ut hoc apprime verum sit, in intermittentibus febribus, magis causam, hoc est, materiam peccantem spectari oportere; in continuis, magis morbum, calorem scilicet febrilem; in utrisque, neutrum esse negligendum.

Quænam potiones, & quando febricitantibus dari debeant.

Porro, quod ad opportunitatem dandæ attinet potionis, scire licet, ea huic idonea esse tempora, quæ cibo sunt, si sine hoc illa interdum dari debet. Sub somnum humor apprime est conducibilis. Quietem enim sitis interpellat. Potiones acute febricitantium hæ ferme sunt omnes: Decoctum jus hordei, aqua cum saccaro cocta, ac refrigerata, zulapium violaceum, tenuissima cervisia, crudus fons. Eo fonte, non nisi post concoctionem, & magna semel copia, uti licet, veluti suo loco post docebitur. Aliis, quovis morbi tempore, est locus. Quæcunque pocula mellita sunt, quia calefaciunt, ac prompte bilescunt, inimica sunt. Vinum, quoniam calet, semper est fugiendum, nisi cum præcipua virium est imbecillitas, consentiente consuetudine, simulque admodum appetente homine, indulgeatur, idque paucum, dilutum, ac minime potens. Idem semper tolerabilius, sed & interdum necessarium in declinatione est. Hactenus in genere dixi, quæ edulia, poculaque his febribus conducant; posthac, quæ cuique morbi tempori victus ratio sit utilis, proponam.

CAPUT IX.

Quæ Victus ratio principio Febris acutæ conveniens sit.

In principio febris, tenuissime alendus est æger.

IMbecillæ vires alimentum solæ desiderant: morbus, copia humorum, cruditas, symptoma, respuunt. Ea res superioribus locis satis demonstrata est. Itaque principio febrium continuarum alienus esse cibus videtur, partim quia corporis fere adest quædam repletio, quæ detractionem, non adjectionem postulat; partim quia febris materia est cruda, in quam satius est naturam agere, quam in oblatum cibum. Quinetiam eadem natura, isthoc ipso tempore, minus affligitur, tum, quia haud plurimum ab eo abest robore, quod secundam valetudinem nuperrime turbatur: quare non admodum etiam cibo opus habet. Id profecto sensisse Celsum existimo, cum initia scriberet morborum famem sitimque desiderare. Ergo etiam, si prima septimana resolutum iri morbum verisimile est, nec vires desunt, primis diebus duobus, continentissime æger habendus est, oblatis poculis, aut certe tenuissima sorbitione Ptisanæ colatæ, aut pulli jusculo. Quod si ad undecimum diem febris durabit, primis diebus itidem duobus, parcendum quoque utcumque cibo, ac dein ad prætenue pulli contusum, Ptisanamque hordeaceam, quam minimæ participem crassitudinis. Vel si decimus quartus dies excipiet febris finem, ad pulli mediocre contusum, totamque Ptisanam consistentiæ mediocris paulatim est transeundum; semperque, si supra hæc tempora febricitare homo perget, eadem ciborum, atque durationis morbi proportione utendum. Id sic expressit Hippocrates. Quibus vigor statim est futurus, tenuiter statim habere oportet; quibus autem posterius, & ipso tempore vigoris, & paulo

paulo sub ipsum cibus adimendus, antea vero plenius alendum, ut ægrotus perferre queat. Neque autem (quod forte quis existimet) nobis refragatur, tenuissimum victum initio febris imperantibus, Hippocrates, qui per principia plenius esse alendum præcipit. Nam late is Author principium accipiens, sub ipso habet, includitque incremento. Scilicet nulla eo in Aphorismo increscentis ægritudinis facta est mentio, sed principium contra statum distinguitur. Id alias sæpe usui venit Hippocrati, ut secundo libro Aphorismorum: Incipientibus, inquit, morbis, si quid movendum videtur, move: vigentibus autem, quiescere multo præstat. Et post: Circa initia, & finem morborum remissiora sunt omnia, in vigore vehementiora. Galenus quoque ad Glauconem: In febribus, inquit, continuis, quibus vigor septimum non excedet diem, viribus firmis, neque ætate repugnante, exquisitus omnino, ac tenuis victus instituendus est. In quibus autem febribus septimum diem status superabit, aut homo imbecillus est, per initia, inquit, liberalius, sub ipsum statum parcius, in ipso tenuissime alere necesse est. Ipse etiam Avicennas, si carere reprehensione volet, omnino sic accipere principium febris debuit, quum ita loquitur: Dignius liberalioris victus tempus est, quo vires non admodum occupantur in materia: estque id morbi principium. Et dignius tenuissimi victus tempus, est status: hic enim in evincenda materia quam maxime natura occupatur. Ergo id modo perpetuum præceptum esto: ut in incremento liberalius, ita semper in principio contractius alendum esse. Quinetiam vel inedia semper convenire principio videatur, plenitudinis intuitu, ac virium non imbecillium, ni faceret nimis repentina victus in incremento permutatio, cui incremento liberior diæta conducit, ut sic firmatæ vires vigorem, qui abstinentiam exigit, sustineant. Jam autem, incipiente morbo, famem passus homo, ne increscente, noxam liberalioris mensæ, subito arreptæ, incurrat, tum ne si hanc noxam effugere studens, increscenteque morbo tenuiter victitare incipiens, intempestive circa statum propter defectas vires, principio quidem febris nequaquam, incremento autem, justo tenuius altas, cibari cogatur: præstiterit utique protinus, incipiente morbo, contractius alere incipere, victumque paulatim ad incrementum pleniorem facere; hinc vero rursus, quo magis ad statum acceditur, minuere, ipsoque in statu, & paulo ante eum penitus subtrahere. Scire autem licet, haud semper, a primo statim die, cibandum tenuiter ægrotum esse, sed prout febres sunt, atque corpora, administrari, ac variare ea res debet. Quæ febris plus virium aufert, in ea celerius cibus dandus est, itemque in eo cœlo, quod magis corpora resolvit. Maturius etiam puero, quam juveni: æstate, quam hyeme: in summa, citius imbecillo corpori, quam solido, firmoque dari debet. Atque hic finis, modusque esto de victu dicendi, qui primum in genere febrium acutarum, ac dein, qui in earum principio locum habet: proximumque adeo nunc est de concoctione dicere materiæ, quæ febrem facit.

CAPUT X.

Quomodo Materia Febrium Continuarum concoquenda sit.

Duplex est concoctionis apud Medicos acceptio. Prima eorum est, quæ facultate partium solidarum, atque caloris naturalis alterantur, & in *Concoctionis significationes diversæ*

& de qua hic agitur.

idoneum vertuntur corporis alimentum. Eam concoctionem solus admittet sanguis, qui nos alit, & quidquid aptum est, ut in sanguinem verti possit. Alterum concoctionis genus, quod improprium est, atque universalius, in humoribus versatur præter naturam affectis, ac morbosis, quum hi caloris innati viribus ita alterantur, vincunturque, ut (maligni cum sint, neque ullo modo salutares fieri queant) mox a benignis separentur, ac vacuationi reddantur opportuni. Estque profecto ea concoctio nihil aliud, quam materiæ febrilis præparatoria ad commodam purgationem alteratio; scilicet, cum natura, uti Galenus dicit, causis morborum fortior facta fuerit, eviceritque eas suo robore. Itaque ab ea quoque concoctione, quodammodo ad primum genus referenda, differt, quæ in materia fit haud prorsus inutili, sed in vitiosa, ac semicorrupta, quæ postquam commode fuerit correcta, intus manet, estque corpori, multa sui parte, non inutilis. Quamquam in eo hæc a primo concoctionis dissidet genere, quod non in benigno penitus humore fiat, naturæque familiari, ac pergrato; dein quod nulla hic, aut saltem modica fiat substantiæ immutatio. Est enim interdum incipiens quædam corruptio, atque mutatio humorum haud insignis, quæ correctionem accipit, ac pristinæ naturæ benignitatem. Quod etiam Galenus vini exemplo declarat. Id enim si subacidum redditum est, redire ad naturam potest, sin prorsus acetum sit, non potest. In hac vero concoctione, Galenus temperamentum fieri debere humorum, quod ἐπίκρασις vocatur, præcipit, oblato uberiore alimento, sic ut nova materia misceatur corruptæ. Cibum contra aversatur is humor, qui penitus est corruptus (nam impura corpora quanto magis ales, tanto magis lædes) ac præparari ad commodam purgationem debet: estque ea, quam secundo loco proposuimus, concoctio.

De modo concoquendæ bilis diversæ opiniones.

Præparatoriam autem alterationem istam in humore crasso, vel tenaci apud omnes in confesso est incidendo, atque abstergendo perfici. At in bile flava major dubitatio, majorque curantium dissensio est. Alii hanc extenuantibus, iisdemque acribus incidendum censent, serapiumque exhibent acetosum compositum, Galenum, uti videtur, secuti, qui primo libro Aphorismorum, origano, tragorigano, atque hyssopo aquæ mulsæ incoctis, priusquam materiam acutorum purget morborum, utitur. Sunt qui contrariam sequantur viam, incrassandam esse bilem professi, quoque minus diffluat, inducta spissitudine, cogendam. Quidam neutrum accipiunt istorum, ac bilem, utpote per se tenuem, ita uti est, sine ulla præparatione, purgationibus opportunam esse contendunt. Adeo varie hucusque de re tanti momenti inter eruditos, in certo ægrotantium discrimine, certatur.

Authoris in hac re sententia.

Quid vero ego hic sentiam, proponam; ac post opiniones aliorum refellam. Quoniam cujusque humoris morbosi concoctio, uti proposui, nihil aliud est, quam quædam præparatio ad commodam, atque tutam purgationem, late atque universalius accepto concoctionis significato, videndum utique est, quidnam id sit, quod in quaque materia, hanc vacuationem vel remoretur, vel faciat periculosam. Id vero tollere studere, concoctionem juvare, atque promovere est. In melancholico itaque humore, grassities, in pituitoso lentor, in bilioso neutrum admodum horum, sed quidam ardoris fervor, dum febris ex eo est assidua, faciunt, quo hic minus tuto, illic minus commode purgatio instituatur. Ergo crassum humorem extenuare, lentum tergere, utrumque incidere, ne tentati medicamentis impingant, minimeque sequantur, oportet;

ipsius

ipsius autem biliosi humoris incendium atque furorem refrigerio temperare, ne si sine hoc purgetur, internis visceribus exitialem noxam inferat. Ad hunc modum præparatis humoribus natura facilius dominatur, alterando eos, & vincendo, & separando, & ad utilem instituendo inanitionem. Cum itaque per febres tertianas continuas, adeoque per ardentes flava bilis in grandioribus venis, ac cordi propinquis computrescit, magnisque peruritur ardoribus, nemo profecto hanc ita flammeam unquam tuto movit, quin periculum proclive attulerit nasciturae in viscere præcipuo inflammationis, aut torminum (quæ Græci δυσεντερίας vocant) aut insaniæ. Scilicet concitatur humor immaturus, minimeque totus sequitur, quoniam necdum separatus, aptatusque ad vacuationem est. Siquidem incendio atque fervoris impetu etiamnum indomitus, ac naturæ rebellis est. Hujusmodi permotus incommodis Hippocrates, simulque purgantium calore medicamentorum in morbis dixit acutis (quorum fere materiam flava exhibet bilis) & in principiis raro purgare licere. Ergo etiam nos rectissime prius biliosum humorem quam ducimus, ita quibusdam frigidis materiis temperamus, ut, qui primum calore fervens corpus turbabat, refrigerio mitescens, ac velut edomitus, naturæ manus det, ut sic tuto, sine febris incremento, sine metu inflammationis, expurgetur. Sed ne commodum subinde amittamus extenuationis, quæ certe, cum ad faciliorem purgationem, tum ad meatuum, quibus humor ducetur, apertionem est utilis, recte eas adhibemus materias, quæ simul refrigerent, simul extenuationem, levemque præstent abstersionem astrictione carentem. Id quod ab ipso quoque præceptum video Avicenna. Cum in his, inquit, febribus refrigeras, ne id per eas res agas, in quibus astrictio inest, atque siccitas, unde prohiberi materiæ resolutionem contingit. Utiliter itaque nobis sumuntur radices boraginis, buglossi, cichorii, endiviæ, itemque hordeum, ac semina refrigerantia, quæ dicunt majora & minora: quæ omnia, pro partium varietate, non unis prædita viribus, cum refrigeratione abstergunt, modiceque attenuant. Incoquuntur hæc aquæ, postque decocti jusculo adduntur serapia, ex endivia, ex cichorio, e succo citreorum, vel limoniorum, ipsumque ante omnia serapium acetosum: ex quibus conficiuntur quæ vocant Græci ἀποζέματα, id est, decocta, ægrisque bis per diem bibenda dantur. Miscentur etiam utiliter cum serapiis, loco decoctorum, stillatitii ex iisdem simplicibus liquores, fiuntque, uti vocant, Zulapia. Verum meminisse convenit, decoctis plus inesse facultatis, præsertim abstergentis, distillatis autem aquis unicam obtigisse refrigerandi vim, abstergendi nullam, aut certe perexiguam. Ex his, quæ comprehensa sunt, omnibus pocula fiunt limpida, quæ prompte in venas proficiscuntur, exæstuanteque ibi bilem refrigerio temperant, &, ne quid ea nimii crassamenti (quod & ad separationem sui, & ad purgationem inutile est) vel horum usu frigidorum, vel sua ipsius tostione contrahat, extenuatione, tersioneque præcavent.

Quo magis ab Arabe deficio Avicenna, qui crudum fontem sufficere ad bilem concoquendam censet, quique parum intelligit, refrigerare quidem aquam posse, extenuare autem humorem, aut meatus, quibus is efferunt, tergere, ac patefacere non posse. Quin etiam hæret ea ipsa diu in ventriculo, ut affirmat Hippocrates, neque urinas, neque difflationem, quæ per cutim fit, promovet; adhæc in calidis corporibus bilescit, ac sitim movet. Sed & ipse sese contradictione confundit Avicennas, qui alias rectius dixit, metum esse in aqua frigida, ne inferat obstructionem

Refellitur Avicennas qui aqua frigida bilem concoqui vult

mea-

meatuum. Neque vero nobis refragatur Galenus, cum duo esse ait continuae febris praecipua remedia: Sanguinis missionem, & frigidae poculum. Eo enim loco frigidam is author imperat, sub ipsam morbi judicationem, concocta jam tum febris materia, eamque vult non nisi semel magnis haustibus esse bibendam: unde mox pulso foras calore febrili, effusissimus insequitur sudor, vomitiove, vel alvi fluxio biliosa, ipseque his intervenientibus protinus resolvitur morbus. At vero Avicennas toto morbi decursu crudum praescribit fontem, non causa promovendae judicationis, sed materiam febris concoquendi; id quod magno fieri errore demonstratum est.

Refelluntur alii, qui idem calidis materiis moliuntur.

Nunc iis respondendum, qui contrariam viam secuti, hyssopo, origano, similibusque rebus concoquere bilem student. Hi autem ideo falluntur, quod humorem & natura, & putrefactione calidum, materiis calidis extoreant, quemque fructum, extenuata affectant bile, eum, nimis ea exardescente, corrumpant. Itaque hinc febres ingravescunt, vigiliaeque, & dolores, & siccitates, & inquietudines, ceteraque symptomata comitantur graviora, ex quibus & ipsa quoque aegrotis vis consumitur, principiaque maximorum dantur periculorum. Nec dubium esse videtur, multos ita curatos, vel contracto marcore, vel gravi orta insania, fuisse periclitatos. Cum vero mulsa, cui incoctum sit hyssopum, Galenus prius utitur, quam bilem purget, non tam humoris id causa facit, quam meatuum, quibus is ipse educetur, obstructorum.

Itemque alii, qui bilem ut purgetur incrassant.

Paulo similior veri, non tamen recta eorum est sententia, qui bili, quo commodius purgetur, crassamentum adjiciunt. Hos certe sputi per tussim expectoratio in errorem conjecit. Scilicet hic, si nimium est tenuis humor, spiritu elidi quia diffluit, non potest; quare ut gravem tussim, ita & penitus siccam facit. Rectaque curatio est, humorem frigidis lentisque delinctibus ita inspissasse, ut ab aere, extra pectus erumpente, intercipi, commodeque efferri possit. Id adeo exemplum, ut in sputo respondet excreando, ita venarum purgandis humoribus accommodari nullo modo potest. Neque enim aere hi incitati a natura vacuantur, sed occulta medicamenti tractrice potentia; eaque in re tanto quidque facilius sequi par est, quanto tenuis, & ad sequelam magis opportunum est. Quod autem tenuia commodius, atque facilius attrahantur crassis, non solum quotidiana rerum docet experientia, sed ex ipsis etiam colligitur medicamentis, quae mitiora esse debent, cum bilis purganda est; effraenatiora, cum pituita, vel bilis atra. Ex quibus licet colligere omnibus, frustra bilis concoctionem usu inspissantium quaeri.

Iique demum, qui ad bilem purgandam nulla opus esse concoctione dicunt.

Supersunt modo hi, qui nulla opus esse concoctione hac universali sumpta, ad purgandum bilem contendunt, utpote natura sua, novaeque putredinis ardore fluxibilem. Illi sane bis aberrare videntur: primum, quod humorem incendio fervidissimum furere sinunt, nullo frigidorum usu temperantes; dein, quod extenuationem humoris contemnant, quam semper utilem esse professus sum ad commodiorem purgationem. Atque hic finis esto eorum auxiliorum, quae principio febris accommodantur. Adeoque tempestivum est, ad ipsum progredi incrementum, quaeque fieri in eo debent singula, proponere.

DE CURANDIS FEBRIBUS CONTINUIS,

SECTIO SECUNDA,

Quæ earum continet Incrementum.

CAPUT I.

De Materiæ Purgatione.

Notantur isti, qui multa purgatione in febribus utuntur.

Concocta febris acutæ materia, nisi si sponte naturæ abunde pellitur, purgari debet. Verum, qua id fieri moderatione, aut quibus temporibus debeat, non sat bene inter Professores Artis convenit. Scribit Hippocrates purgantium medicamentorum potiones, in morbis acutis, raras esse oportere. Quo magis falluntur qui in his febribus, penitus (ut si quid aliud) acutis, vix unum intermittunt diem, quo non ægrum medicamentis, vel per os sumptis, vel alvo injectis, sollicitent; quæ res, ut hodie inter triviales illos, naturæ motuum ignaros, est usitatissima, ita maxima secum pericula trahit. Siquidem vires exhaurit, corpus assiduis afflictum ardoribus labefactat, materiam morbi neque concoctam, neque separatam lacessit, ejusque maturationem (quæ certe quiete gaudet) impedit, omne denique naturæ institutum, in propulsando morbo, subvertit. Atque hinc sequuntur cruditates, dolores, sites, inquietudines, vigiliæ, deliria, distentiones nervorum, singultus, similiaque periculorum plena symptomata. Per febres, inquit Celsus, medicamentorum dari potiones, & alvus duci, non nisi raro, debent. Et id non ideo tamen agendum, ut ægri vires convellantur, existimat: quoniam ex imbecillitate summum periculum est. Quare merito sunt incusandi qui hic ita licenter intemperatis vacuationibus in salutem ægrotantium grassantur. Scilicet in ea febre, quæ nono die desitura esset, *secundo die, ventrem cassia, forte etiam concitatius movisse, eoque vix dum quiescente, sanguinis libram, aut eo amplius misisse; tertio injecisse clysterem; quarto perpurgasse; quinto vel sexto, crescente febricitatione, iterum secuisse venam, octavo rursus purgasse*: quid hercle aliud est, quam hominem per assiduos acutæ febris ignes fatiscentem perdere. Nimirum haud raro usu venit, ut post hanc excarnificandi libidinem, victis naturæ viribus morbus dominetur, ortoque continuato delirio, & post hoc sopore, simulque difficillimo spiritu, hominem ante diem decimum quartum tollat.

Notantur alii, qui in

Æque etiam turpiter a multis in purgandi tempore delinquitur. Alii enim

purgationis tempore delinquunt.

enim præparationem bilis omnem rejiciunt, primis temporibus purgantes. Alii autem, qui nimirum concoctiones curant, & cruditatem maxime horrent, ipsum arripiunt morbi statum, paucissimi declinationem exspectant. Omnes profecto in errore versantur. Primi enim præter naturæ faciunt institutum, quæ nunquam recte humores (cum quidem non turgent) nisi concoxerit, pellit. Id quod studiose ab Hippocrate video fuisse observatum, qui concocta duci medicamentis, non cruda oportere scripsit. Quoniam autem cruditas principia definit morborum, constat profecto nunquam sub his tuto dari medicamentum posse. Nec refragatur Aphorismus, qui sic habet: Per principia morborum, si quid movendum videtur, move. Nempe, late hic accepto principio, ipsum etiam includitur incrementum. Id adeo apparet ex eo quod a principio protinus statum proponat: In statu, inquiens, quietem habere præstat. Propriores vero sunt, qui per vigorem continuæ febris purgant, absolutis nimirum jam tum concoctionibus. Ceterum in eo falluntur, quod parum curent symptomata, quæ eo sunt tempore gravissima, quæque quietem, Authore Hippocrate, postulant, nullumque medicamenti insignorem motum ferunt. Prorsus ineptiunt, qui prius declinationem febris universalem, quam purgent, exspectant. Nam gravem morbum in vitam hominis necessario suspenso præsidio, sævire permittunt, eoque tempore medicinam adhibent, quod, si verum habet morbi decrementum, semper, ut testatur Galenus, periculo caret, quodque corpus materia morbi tantum non omni exoneratum exhibet.

De idoneo purgandi tempore in diversis febribus.

Verum, ut hanc rem expediam omnem, dicam id quod in totum sentio de purgandi temporibus, quodque a nemine (uti equidem puto) sat plene annotatum fuit, multorumque ingenia acerrimis altercationibus inutiliter fatigavit. Per febres omnes natura corruptum humorem spatio superare, atque concoquere indesinenter nititur, in idque opus calorem expedit naturalem, qui in materiam incumbens, alterat eam, subigit, sequestrat, & excretioni opportunam facit. Ea excretio non ante incidit, quam illud operis prioris sit penitus absolutum, quod concoctionis nomine comprehendimus. Id vero tempus, quo ea fit excretio, status ægritudinis appellatur. Jam autem, si Medicus naturæ, ut ille ait, minister est, ejusque per omnia insistere vestigiis (modo commodis ea ductibus moveat) debet, videtur profecto, non nisi vigentibus morbis, tuto purgare licere. Estque illud revera præceptum stabile, atque inconcussum, nisi aliud quid incidat, quod, causa securitatis, mutare hanc purgandi legem universalem cogat, ut in febribus contingit (quas modo versamus) continuis, per quarum statum impetus symptomatum purgandi locum tollit. De hisce nempe febribus acutis suum istum Hippocrates Aphorismum expressit. Per principia morborum, si quid movendum videtur, move: vigentibus autem, quiescere multo præstat. Febribus intermittentibus ad vigorem jam provectis suum, tuto licet, quo die intermissio est, concoctum humorem medicamento tollere, natura jam tum nullis impedita symptomatis. In his etenim febribus, quia certus circuitus, & finis integer, & liberaliter, quieta intervalla sunt, perpetuum esse præceptum temporis potest. At in continuarum statu, vigiliæ, deliria, ardores, sites, inquietudines faciunt, quominus liceat his ærumnis afflictam, ac pene succumbentem naturam medicationum irritamentis lacessere. Ergo fugere ista tempora, atque purgatione antevertere convenit, & in ipsius incrementi provectiore parte medicamentum dare. Id enim tum neque materia morbi dehortatur, quæ plurima parte maturit, neque symptomata impediunt, quæ nondum sunt

ma-

maxima. Scilicet quæ juxta jecur, eique aſſiſtentes venas bilioſa, utcumque extenuata, coctaque ſunt, ducta alvo ſubtrahuntur, reliquis intra remotiora contentis vaſa, ac forte nondum prorſus coctis, ipſi relictis naturæ, per proximam ſemel vacuandis judicationem. Commodeque Celſus dixit, minui tantum materiam ſuperantem oportere, quæ naturaliter digeritur, ubi nihil novi accedit. Id quoque ſapuiſſe Avicennas videtur, cum ſic ſcribit: Scito minus noxæ fore, cum reſiduum materiæ, quam neceſſe eſt evacuare, dimittitur, quam cum exquiſitiſſime vacuatur, eoque pervenitur, ut vires periclitentur. Nam ſæpiſſime natura hoc reſolvit reſiduum.

Mitia purgantium medicamentorum genera febribus conveniunt.

Ergo etiam (me judice) ante omnia mite eſſe decet, quod per acutas febres datur, medicamentum, ut ſunt myrobalana, & rhabarbarum, & inter compoſita, electarium ex prunis ſolutivum, itemque e ſucco roſarum, & e pſyllio, ejuſque generis aliis, quæ cum ſero lactis, vel oxyphænici decocto miſcentur, additaque caſſia, vel manna, vel electario lenitivo, tum etiam ſerapio ex multis confecto roſæ macerationibus, ad formam miſta potionis dantur. Rhabarbarum autem, itemque myrobalana rectius macerantur, quam trita ſumuntur. Sunt autem cauſæ, uti videtur, duæ, cur non liceat acuta in febri effrænatioribus medicamentis uti: primum, quod hæc iſta caleant, vel certe calorem corpore vehementer permoto excitent, ac, conſumptis vitæ ſpiritibus, vires ſupra modum extenuent: ſecundo, quod morbi incremento (in quo certe per has febres purgandum eſſe præcepi) ea ſint inidonea medicamenta, quæ materiam morbi ex toto corpore radicitus extrahunt. Semicruda etenim ea ductum medicamenti non ſine ſumma ſequitur naturæ moleſtia, ac febrilium ardorum incremento. Quinetiam violentiore medicina interrumpitur materiæ inſtituta concoctio, confuſis, qui jam vinci, atque ſeparari a benigno ſanguine cœperant, humoribus. Id, puto, cogitavit Avicennas, cum ſcriberet evacuationem maturitati officere, miſcereque cum benigno malignum, quoniam hoc ipſum concoctionis caſſum moveretur. Adeo vero apparet, non niſi lenibus medicamentis in hoc morbo locum eſſe poſſe, quorum vi non omne perpurgetur corpus, ſed prima ejus regio, itemque ſecundæ ea pars, quæ jecoris convexa, venamque Cavam, atque illi comitem arteriam majorem continet, bilioſa colluvie exoneretur, idque non niſi in ipſo fieri debere poſtremo incremento, cum tolerabilia utcunque ſunt ſymptomata, & quæ lædere videtur materia, tantum non omni parte, concocta.

Ubi effervescit materia, quam primum purganda eſt.

Atque hæc quidem purgandi tempora certa ſunt, niſi materia protinus turgere cœperit, id eſt, effervescere, ac de loco in locum mobilis rapi. Tum enim quam primum humor, quamvis nondum coctus, Authore Hippocrate, auferri purgatione debet: idque, ne vel in partem delatus principem, lethalem ibi excitet inflammationem, vel repente, ſi venenatus eſt, naturæ calorem opprimens, occidat. Illud quoque ſcire licet, interdum, & declinante febre, iterari purgationem poſſe, cum per imperfectam judicationem natura majorem quidem materiæ partem excluſit, reliquam vero excludere potis non fuit, quæ ipſa jam tum (ne poſt iterum morbum faciat) recte medicamento ducitur. Nam quæ poſt judicationes (ut diligenter obſervat Hippocrates) reliquuntur in morbis, recidivas facere conſueverunt. Adeo vero demiror inconſulta complurium judicia Medicorum, ex quibus cum multi, incipiente morbo, purgent, haud pauci etiam conſiſtente, nonnulli quoque declinante, pauciſſimi tamen ſint, qui incrementi provectiorem partem arripiant. Quaſi certe, data opera, id tempus præterierint, quod ad hanc curationem in acutis febribus eſt aptiſſimum.

Porro

Lenitivum, quovis tempore, potest esse utile, si moderate adhibetur; maximeque alvo injectum.

Porro non loquor hactenus id medicamenti genus, quod passim lenitivum appellant, sine vi, ullave corporis turba, sordes instinorum expurgans. Id enim quibusvis utile est, cum alvus parum respondet, morbi temporibus. Datur autem modo per os, modo alvo injicitur. Simplicissimum ejus generis propinavit Avicennas, ex aqua hordeacea, & serapio acetoso. Alii ex cassia parant, vel manna, vel diacatholico, vel electario, uti vocant, lenitivo, vel diapruno simplici, cum decocto hordei, aut prunorum, aut oxyphœnici. Clyster paratur ex malvæ, lactucæ, violarum, mercurialis, & hordei decocto, adjecta cassia, oleoque violaceo. Haud leve commodum acute febricitantibus ex hujusmodi accedit alvi ductionibus. Nam siccum oletum vacuatur, putredine offendens sua, ardor febrilis mitescit, corruptæque bilis colluvies, quæ juxta est, eluitur. Verum mitia plane hæc esse debent, sic ut alvum semel, aut ad summum bis, non amplius, si fieri potest, moveant. Inutilia penitus sunt, ubi in tantam evadunt dejectionis frequentiam, ut corpus turbent, naturæque munus, in concoquenda materia, remorentur. Quem errorem indies a multis committi video, qui nullum operæ pretium fecisse se putant, nisi crebris illis dejectionibus, vel quotidie repetitis, ventrem acute febricitantium sollicitaverint; qua in re ideo periculum vertitur, quod virium inde contrahatur ingens imbecillitas, quæ ut semper alias, ita in hisce continuatis febribus, maxime reformidanda est.

Quænam dies, atque hora dando medicamento sit opportuna.

Proximum nunc est, diem, horamque definire, qua utiliter dari medicamentum possit. In qua re, haud levis observatio est. Nam cum in his malis assidua sit febricitatio, neque ante ad integritatem (ἀπυρεξίαν Græci dicunt) perveniatur, quam per judicationem semel resolvatur morbus: quæri non sine causa potest, quæ diei tempora opportunissima medicinæ sunt. Ergo genera febrium intueri oportet continuarum, sintne hæ, vel quotidianæ, vel tertianæ, vel quartanæ, an demum continentes, seu sanguineæ; idque ideo videndum est, ut ea semper die, eaque hora, medicamentum detur, qua maxime sese febres remittunt, quaque corpus tam integrum est, quam maxime esse in eo genere valetudinis solet. In impetu enim febricitationis, quod datum est medicamen, corpus turbat, vires frangit, alvoque subinde, uti Celsus scribit, continetur, ac regestum in caput multo gravius periculum efficit. Jam itaque, si quotidiana urget continua, quæ certe brevissimo remittit tempore, præstare judicamus, principia medicinæ a mitescente febre excipi, quam ab invalescente. Quod si tertiana est continua, quæ altero die lenior est, altero gravior, dandum medicamentum post graviorem est. Semper autem graviorem febricitationem exhibent hi dies, qui judicandi vim habent (κριτικὰς Græci vocant.) Itaque tum maxime temperandum quoque a medicamento est. In continua etiam quartana, duo medii dies purgationibus sunt aptiores. Porro, si sic movetur perpetuo continens febris, ut maneat prorsus æqualis, aut si majore usque impetu, sine ulla inclinatione crescit, aut paulatim decrescendo vim amittit suam (primam Græci ὁμότονον, alteram ἐπακμαστικὸν, tertiam παρακμαστικὸν appellaverunt) arripiendum id fuerit diei tempus, quod natura sua levissimum est. Tale matutinum esse constat, ipso jam micante diluculo. Quod si idipsum, alicujus interventu rei novæ, aut morbi vitio, gravius est, post mediam noctem utiliter medicamentum datur. Meridies, ipseque vesper (quantum in se est) nequaquam purgationibus sunt opportuna. Adeo ex his apparet comprehensis omnibus, temporis præceptum, quod intermittendum non est, minime perpetuum, in rebus multum differentibus, esse posse.

CA-

CAPUT II.

Quid a Purgatione agendum, & quomodo fervor acutæ febris temperandus sit.

Post purgationem corpus refrigerandum est.

DUcta jam sat abunde alvo, dejectioneque conquiescente, multi jusculum pulli, aut tepidum hordei decoctum, addito saccharo, ægrotis propinant, ut scilicet intestina, transfluxu bilis siccata, humectentur, simulque tenuiores medicamenti partes, si quæ forte ductibus inhæsere communibus, eluantur. Ea res quamquam magis necessaria violentioribus est medicinis, tamen hic quoque minime contemni debet, humectationis potius gratia, quam sumpti medicamenti, quod in acuta febri leve esse debere ostendi. Insequentibus hinc diebus, donec morbus consistat, ardores in primis febriles (quo minus affligatur natura) mitigare refrigerio convenit, cujus usus refrigerii ab iis petetur materiis, quæ vel foris incidunt, ut aer, & quæ extrinsecus corpori applicantur, vel intro per os sumuntur, ut cibi, atque potus, tum alentes, tum medicinales.

Aer itaque, si vel temperatus est, vel calens, refrigerandus est, humi delecto quam maximo conclavi, quod non modo situ, ac mediocri perflatione auræ sit frigidum, sed & arte reddatur nostra frigidius, pavimento aqua, cui mistum sit acetum, asperso, ac vitium capreolis, salicisque frondibus instrato. Manibus etiam tractari febricitantium, & vitem, & salicem, conducit. Turba item hominum ingredi prohibenda est. Ea enim domum quoque calefacit. Nonnulli, Galenum secuti, aquam frigidam de vasis in vasa transfundunt, quæ res ad somnum etiam conciliandum facit. Porro ita refrigeratus aer, ut intro spiretur, non ut in corpus incidat, quæritur. Inspiratus enim cordis temperat incendium: at foris in corporis incumbens habitum, meatus claudit, parumque difflari materiæ febrilis per transpirationem sinit. Cutem enim, densando ipse sibi viam, quo minus ad viscera penetret, præcludit. Itaque hic semper vitandus aer est frigidissimus, ut qui plus constipatione offendat cutis (nisi diligenter homo operimentis integratur) quam cordis prosit refrigeratione.

Ephitematis.

Post aerem arte castigatum, quædam etiam foris imponuntur (ἐπιθεματα Græci dicunt) cordi potissimum, præcordiis, atque jecinori, ubi plurimum scilicet fervoris subesse deprehendetur. Accipiuntur liquores stillatitii, rosæ, & buglossi, & cardui benedicti, his acetum additur rosaceum; itemque pulveratum santalum, corallium, margaritæ, & quod ex his componitur margaritis electarium frigidum, ad hæc momentum spodii, ac boli Armenii: fitque mistis omnibus Epithema, quo pannus madefactus, atque imbutus, modiceque expressus admovetur. Subtepidum id medicamentum esse decet, ne subito frigore meatus claudat, coactoque, atque in corpus retruso febris calore, partium incendia internarum adaugeat. Utile etiam est, post Epithemata, Galeni ceratum humidum, quod decimo libro Methodi medendi proponitur: fitque ex ceræ albæ lotæ parte una, rosacei ex oleo immaturo citra salem confecti partibus tribus, aut quatuor: utrumque hoc mistum duplici in vase liquatur, factoque humido cerato, ac post refrigerato, miscetur paulatim in mortario tantum aquæ, quantum in se, dum cum ea emollitur, accipere possit. Addi etiam momentum tenuis, atque clari aceti potest. Aquam autem frigidissimam esse oportet, & ceratum quam maxime ante refrigeratum,

quod

quod fiet, cum vas, in quo illud ineſt, in fontem gelidiſſimum dimittitur.

Quando, & in quibus refrigeratio non ſatis tuta eſt,

Scire autem licet, tutius ſemper refrigerationis quæri beneficium intro ſumptis materiis, quam foris admotis, maxime cum plenum corpus nondum vel miſſo ſanguine, vel purgatione fuit exinanitum. Facile enim hic materia, uſu foris refrigerantium, in viſcera magno periculo impellitur, cohibitaque tranſpiratione, occaſio maximæ putredini, maximiſque febricitationibus datur. Itaque tutius ſemper hæc ipſa localia, poſt corporis vacuationem, poſteriore incrementi parte, admoventur, cum gravius ſubeſt incendium, & bona materiæ pars exhauſta eſt. Præcipuus his ipſis eſt locus, cum maximis, ac periculum minantibus ardoribus homo peruritur, qui ardores ſat commode, per ea quæ intro ſumuntur, extingui nequeant, vel quia ſtomachus hæc ipſa reſpuit, vel quia ægri ſumere detrectant. Eadem in corpore admodum extenuato, quoniam viſcera prompte frigido offenduntur, inutilia ſunt. Æque etiam nocent, ubi commodus aliquis emergere ſudor incipit, maximeque per ſtatum judicatorius qui febrem eſſet finiturus. Hic enim uſu foris refrigerantium impeditur.

Cibi, ac pocula optime refrigerant.

Utilis apprime refrigeratio eſt, quæ cibis, ac poculis quæritur refrigerantibus, quorum materiam ſuperioribus locis propoſuimus. Maxime etiam potiones valent medicinales, quæ Zulapia vocantur, ad mitigandam febris acutæ flammam. Accipiuntur ſtillatitii liquores, omnium intybi generum, buglosſi, violarum, carduique, uti nominant, benedicti: his additur oxyſaccharum, vel ſerapium acetoſum, vel violaceum, vel ex intybo factum, fiuntque potiones refrigeratoriæ clariſſimæ, guſtui atque aſpectui ægrotantium gratæ.

Nimia cavenda eſt refrigeratio.

At meminiſſe convenit, moderationem his aliquam eſſe oportere, ne nimia refrigeratione vel ſtomachum offendamus, vel materiæ remoremur concoctionem, ſecretionem, atque reſolutionem. Proclivius nimiæ frigiditatis periculum eſt in corporibus natura frigidis, in ſtomacho infirmo, in ſene, in hyeme, & in cœlo frigido. Vidi equidem noſtratium complures ita Zulapiis iſtis aſſidue fartos, atque ſaginatos, temeritate Medicorum, alios difficillimo fuiſſe affectos ſingultu, alios, poſt curatam febrim, hydrope conſumptos, omnes certe longa febricitatione, atque difficili fuiſſe impeditos.

CAPUT III.

Quomodo gravioribus Symptomatis acutæ Febris occurrendum ſit.

QUoniam naturæ vis maxime ſymptomatis ſollicitatur, & in hujus imbecillitate ſummum periculum eſt, non ſine cauſa infringere, atque coercere iſtorum impetum ſymptomatum, quantum fieri licet, convenit. Ea autem fere hæc ſunt. Sitis, linguæ aſperitas, tuſſis, ſingultus, appetitus caninus, capitis dolor, vigilia, delirium, ſopor, animi deliquium, vacuatio aliqua præter modum, præterque tempus effuſa.

Sitis remedium.

Sitis pellitur uſu refrigerantium, atque humectantium, quæ ſuperius propoſui. Singulare eſt Zulapium, ac ſaccharum violaceum. Conferunt etiam ſucci pomi limonii, & aurantii, addito ſaccharo, itemque ſuccus medicatus e ribes, ex oxyacantha, & hujuſmodi. Siccata etiam pruna, fonte

per-

persusa, ac macerata, juvant. Illud vero semper servandum, ut ne potitet æger, neve nimium siti crucietur. Qua in re a multis delinqui video, quorum alii indulgenter ægros habent, bibereque ad voluptatem, quantum lubet, sinunt; alii durissimi tortoris vicem exhibent, ne guttulam quidem humoris, tum, cum is necessarius est, concedentes. Prior error ægrotationem longiorem facit, alter ardoris affert incrementa, & corporis liquefactiones, ac vitæ summa pericula.

Porro si, cum bibere inutile est, fauces admodum inaruerunt, elui humore possunt. Commodeque Erasistratum dixisse Celsus refert, sæpe inferiore parte humorem non requirente, os & fauces require. Sicca lingua prunis corrigitur, aqua maceratis, atque in ore retentis. Confert os eluere aqua per se, vel cum hordeo cocta. Si viscido humore lingua, tanquam limo onusta, asperatur, aquæ hordeaceæ unciæ quatuor miscentur unicæ aceti mulsi, & sic os colluitur, post linteolo, vel spongia, quæ hunc liquorem acceperunt, lingua repurgatur. Quod si scabrities multa eam occupat, detergere primum penicillo oportet, ex aqua calida, ac dein psylli mucagine ungere. *Faucium linguæque affectuum.*

Porro tussis interdum sicca per acutas febres incidit, arefactis nimium pulmonibus. Eam humectantibus, ac refrigerantibus licet corrigere, ut zulapio violaceo, electario diatragacanthi frigidi, aqua hordeacea, cui mistum sit saccharum, catapotiis bechicis ore retentis, & hujusmodi. Unde etiam est, pectus foris perungere oleo violaceo, adipeque gallinæ, cum alba cera mistis. *Tussis.*

Sigultus autem modo summam sequitur corporis, maximeque ventriculi (cujus is est affectus) siccationem, ab urentissima contractam febri, qui certe lethalis est, & extra omnem posita medicinæ opem, modo ab humore fiat acri, quo ventriculus est imbutus, contra quem casum medicamentum ex aloe factum valet. Non nunquam intemperatum sequitur zulapiorum refrigerantium usum, quomodo affectos, consulta temeritate Medicorum, complures vidimus, idque symptoma, contra omnium opinionem, vini potu sustulimus. *Singultus.*

Porro appetitus, qui dicitur caninus, interdum nobis visus est per continuas febres, maximeque per inveteratas incidisse, adeo ut ægri unico subinde prandio integrum devoraverint capum. Gignitur is affectus, cum longæ febris calor corpus nimium resolvit: quo fit, ut avidæ, propter fomitis indigentiam, partes continenter alimentum trahant, cumque ejus tractionis stomachum pulsavit sensus, effrænata excitatur appetentia. Resolvens hic calor, non solum extimis in membris, verum etiam in ipso simul ventriculo subinde deprehenditur, ex quo is intemperanter redditur famelicus. Remedium est corpus foris astringentibus oleis, vel lotionibus, ne nimium diffluat, durasse; ac pingues, lentos, ac frigidos, succi tamen non mali, cibos sumpsisse. Efficaces esse comperi vitulinos pedes, cum semine portulacæ, vel lactucæ, in aqua coctos. *Appetitus canini.*

Ceterum, si caput propter febris magnitudinem, aspirantibus eo fervidis halitibus, aut humoribus, dolet, post convenientes corporis exinanitiones, firmandum, ac temperandum est profusione oxyrrhodini, vel olei crudi, cui incoctus sit polygoni succus. Fronti etiam hæc ista panno excepta applicantur, scireque licet, actu quoque frigida ea esse debere, maxime per æstatem; hyeme tepida esse licet, utique, si mitior subest febris. Inter hæc tempora avertere impetu humorum convenit, clysteribus, vinculis, ac frictionibus infernarum partium, quantum per febrem licet, idoneis. Si corruptus in ventriculo humor dolorem capitis vel creat, vel auget, cita vomitione expellendus est. Quod si ex succorum multitudine, aliisve de causis, dolor in caput incidit, ejus protinus cognoscenda, *Doloris in capite.*

S tollen-

tollendaque occasio est. Nulla vero curatio capiti habetur, quod, propter instantem judicationem permotis ad excretionem humoribus, dolet. Id enim salubre potius signum, quam symptoma fuerit reputandum, estque inseparabilis nota fluxuri per judicationem e naribus sanguinis, aut vomitionis futuræ.

Vigiliæ.

Haud leve tædium a vigilia febricitantibus oritur. Nam, resolutis spiritibus, vires ea consumit, tandemque inquietudinem, delirium, vitæque periculum affert. Sequitur autem vehementem crebri siccitatem a flavæ bilis contractam vaporibus. Itaque iis rebus corrigitur, quæ simul humectent, atque frigefaciant. Inter has res pulticula est hordeacea, seu Ptisana non colata, adjectis seminibus refrigerantibus, tum majoribus (ut vocant) tum minoribus. Non sæpe autem cubituris, ubi pertinax vigilia insaniam minatur, serapium damus ex albo factum papavere. Quidam ad hanc rem haud incommode tempora, frontem, nares, & interdum pedes quoque oleo nymphææ, vel unguento, quod ex populo fit, imbuunt. Alii papaveris levigant capita, mistaque cum pane, ac rosaceo, fronti applicant. Nonnulli hyoscyami, atque menthæ illitis succi somnum provocant. Verum scire licet, hujusmodi soporiferis cautius utendum esse, maxime, si caput naturaliter imbecillum est, aut humore intus aliquo, qui subinde distillet, grave. Tutius alii decoctis quibusdam refrigerantium rerum brachia, atque pedes lavant, eaque re somnum conciliari posse contendunt; verum hæc ista sunto subtepida, ne ascititio calore fervidum incendio corpus turbent, inflammentque. Magnas vires contra vigiliam aer cubiculi refrigeratus habet. Id fit sole excluso, ipsoque pavimento aspergine oxycrati, aut aquæ rosaceæ, cui mistum sit acetum, refrigerato. Quin etiam frondibus salicis, aut vitis, aut nymphææ, area insternitur, eademque utiliter manibus tractantur ægrotantium, & per omnem lectuli partem sparguntur. Sonitus etiam scaturientis fontis, si quis commodo loco esse possit, itemque fusæ perpetuo supra pelvim undæ propentiorem hominem ad somnum reddunt. Non alienum etiam est, crura manusque vinculo aliquantisper excipere, colloquioque amicorum, ac mediocri strepitu vigilem ægrum distinere: idque eo tempore facere, quo maxime dormire is & solet, & cupit, ac dehinc, subito resolutis vinculis, sublataque luce, altissimæ eum quieti relinquere, ac sic dormire sinere.

Delirii.

Porro delirium (quod fere pertinax antecedit vigilia) si per acutam febrem oritur, grave est, præcipue, cum diutius id immoratur. Avertere ad inferiora biliosos halitus, atque humores caput tum occupantes, tum petentes, oportet, perfrictis subinde pedibus, & cucurbitulis primum supra nates, dein supra scapulas defixis, maxime autem injecto clysterio, quod libram accepit decocti lactucæ, violarum, mercurialis, althææ, hordei, seminumque frigidorum, uti vocant, majorum, adiecta cassiæ uncia, diapruni solutivi drachmis admistis, quinque, aut sex, itemque olei violacei unciis tribus, salisque scriptulis duobus Jam vero id delirii genus, quod sub judicationem, vel per ipsam incidit, sequens nimirum materiæ mox exituræ permotionem, nulla curatione sollicitandum est, utpote suapte sponte post absolutam vacuationem desiturum.

Soporis.

Gravissimum est, in acuta febre, soporem delirio succedere, in quo casu vix ullum auxilii genus efficax deprehenditur. Quidam hic, magna temeritate, ad validas properant purgationes, quæ imbecillam vim prorsus dejiciunt. Itaque fit, ut jure dicatur homo medicamento periisse, quem post paulo tollere morbus debeat. Alii galliceos pullos, per medium

dium dissectos, capiti a vita calentes admovent. Quod utique remedium nequaquam rejicerem, nisi plus trahere materiæ in caput, quam ex eo resolvere videretur. Rectius (me judice) hi pulli plantis subduntur pedum: quoniam sic efficaciter trahendo materiam a parte superiore revellunt. Itaque possunt ea etiam omnia tentari, quæ adversus dolorem capitis, causa aversionis, supra proposui.

Nunc de animi defectione dicam, quæ nunquam sine gravi metu incidit, maxime, si immoderatam secuta est vacuationem. Tum vinum, aqua frigida dilutum, dari potest, nisi si vel nimius ex febre subest calor, vel ingens urget capitis dolor, vel delirium, vel aliqua viscerum inflammatio internorum. Itaque tum quoque odorari vinum æger potest, bibere non potest. Frigida quoque aqua utiliter in vultum spargitur, itemque nares, ac aures manibus velluntur; os denique ventriculi perfricatur, ac vomitus insertis in gulam digitis, vel pennis cietur. Vinciri autem manus debent, si quid inferiore parte corporis præter modum effunditur, aut pedes, si superiore. Cum sanguis e naribus nimium fluens animi defectum intulit, vel cita alvus, vel copiosus sudor, ea conferenda præsidia sunt, quæ mox, ubi de intemperatis agetur vacuationibus, proponam. Interdum impetente, atque rodente stomachum bile, deficere anima incipit: quod symptoma haud juxta grave est. Ejecto enim humore, protinus homo ad se redit. Ergo oleum aquæ miscere convenit, eoque affatim hausto, vomere. Huic etiam intinctus digitus, & in gulam datus, vomitum, qui, sumpto hydrelæo, non sequitur, ciet. Post hæc, si stomachus admodum manet imbecillus, corroborandus est, mica panis devorata, quæ mali punici succo sit imbuta, itemque foris admoto cataplasmate, quod ex palmulis, oleoque cotoneorum conficitur, cui succus etiam intybi, cucurbitæ, uvarumque acerbarum addi potest, si æstu aliquo præcipuo stomachus uritur. Porro, ubi ita maligna est febris, ut animi inferat crebram defectionem, multaque extremorum frigora, validis uti oportet frictionibus, atque vinculis, hominemque nequaquam multum dormire sinere, nec cibo repleri. Cum ingens propter febris ardorem siccitas defectum animi attulit, protinus afferendum humidum, frigidum, coctuque facile, ac sæpius paucum alimentum: quod quanquam mitioribus temporibus tutius datur, ita tamen, re cogente, mediis etiam febris ardoribus dari potest. Utile quoque fuerit, frigidum tum inspergere, tum potui dare, itemque ægrum ventilabro reficere, atque auræ exponere.

Animi defectionis.

Nunc de vacuationibus agendum est, quæ intempestive, ac præter modum incidunt, meritoque sisti, ne naturæ perdant vires, debent. Ac primum quidem, si sanguis e naribus fertur, non judicatorie, sed propter ingentem succorum ebullitionem, cucurbitulæ, aversionis causa, oppositis corporis locis sunt affigendæ. Crura item pluribus, ac valentioribus vinculis stringenda, homoque collocandus est rectus atque sublimis. Cervices quoque, proximasque iis partes circumdare linteis oportet, oxycrato, aut sola frigida imbutis aqua. Id quod tunc minus licenter faciundum est, cum imbecillitas capitis, vel distillatio, vel angina metum facit. Utiliter intra nares attrahitur aqua frigidissima, itemque sempervivi succus, aut hyoscyami, cui mistus sit bolus Armenius, aliusve, qui admodum astringat, pulvis; ut qui ex balaustio fit, acacia, cortice mali punici, hypocystide, & hujusmodi. Ad eandem rem quidam succo stercoris asinini, aut ipso pulverato stercore, cum sanguine draconis utuntur.

Sanguinis fluxus præter tempus, ac modum.

Ceterum intro ſumenda ſunt, quæ ſanguinem ferventem refrigerio temperent, eumque moderata quadam inſpiſſatione, ne ita ſit fluxilis, cogant. Quales lactucæ ſunt coctæ, itemque ex hordeo ſorbitiones, quibus violæ, ſeminaque lactucæ incocta ſint. Serapium autem violaceum, cum ſucco lactucæ, ac portulacæ ſumptum juvat.

Vomitus. Proximum eſt de vomitu dicere, qui, niſi judicatorius ſit, ſæpe reprimi debet, ac tum maxime, cum, propter ventriculi imbecillitatem, continenter eo bilis influit. Corroborare itaque hanc partem, poſt rejectum humorem, convenit, uſu aſtringentium, tum foris, tum intus adhibitorum, itemque corruptam bilem, ſubdito ſubinde clyſtere, in alvum evertere. Quod ſi humor aliquis in ventriculo gignitur, vomitumque crebrum facit, primum is expellendus eſt, epota aqua tepida cum ſerapio acetoſo, dein ventriculi vitium idoneis materiis corrigendum.

Dejectionis. Jam etiam fluens præter modum alvus multum incommoda febricitantibus eſſe ſolet. Crebro enim deſeſſu, multaque inanitione vires conſumuntur. Quin etiam vigiliæ comitantur, lethaliaque interdum tormina, exulcerante tunicas inteſtinorum bile. Siſtere hanc fluxionem, ſi neque temperata ſit, neque judicatoria, convenit, aqua hordeacea, in qua candens ferrum extinctum ſit, ac poſt decocta ſit pyrola, intybus, plantago, myrtus, aut hujuſmodi. Inutilia ſunt omnia pinguia, atque acida, ipſumque in primis acetum. Aer etiam cubiculi plurimum refrigeratus nocet.

Sudoris. Perſæpe copioſus ſudor, qui judicatorius non eſt, peracute febricitantes magna virium jactura laceſſit, ideoque modis omnibus is eſt comprimendus. Primum denſare, ac refrigerare extimum corpus oportet cubiculi aere refrigerato, virgultis ſalicis, vitium capreolis, ac roſis humo, quæ oxycrato madeat, inſtratis. Perungere quoque oleo corpus, ex myrto, aut roſis facto confert. Quæ ungi debent loca, hæc ſunt, frons, tempora, arteriæ juxta carpum manus, ſpina dorſalis. Cum vero effrænata ſudatio iſtis invicta remediis perſiſtit: Avicennas etiam nivem extremis admovere membris non dubitavit. Nos eaſdem partes frigido fonte perfundimus, aut in eo ipſo diu teneri deberi præcipimus. Abſtergere autem ſæpius ſudorem prorſus inutile eſt, inde enim is ipſe magis fit copioſus. Nullus, qui judicatorius ſit ſudor, ſiſtendus eſt, niſi immoderate fluens vires exhauriat ægrotantis, ex quo animi deliquia conſequantur. Qui per principia febrium acutarum venit, quanquam eſt illaudatus, nequaquam tamen comprimi debet. Copiam enim ſequitur materiæ, cujus ſi, propter ſtipatam cutem, prohiberetur difflatio, majoris putredinis anſam daret.

CAPUT IV.

Quæ Victus ratio per Incrementum Continuæ Febris ſervanda ſit.

Ut vigor morbi ſuſtineri poſſit, in incremento victus liberalior recte datur.

PAulo liberalior victus incremento febris acutæ, quam principio convenit. Nam viribus proſpicere mature oportet, ad ſummum morbi ſuſtinendum vigorem, judicialibus notis, atque ſymptomatis gravem, cui vigori cibus eſt omnis inimicus; qui ideo recte increſcenti morbo tribuitur, quoniam tum ſymptomata haud ita gravia ſunt, ut in ſtatu, neque tanta adeſt virium facultas, vel materiæ cruditas, vel plenitudo, quanta in principio. Siquidem alimentum hæc omnia recuſant, Symptomata

(niſi

(nisi cum evidenti virium periculo sæviant) materiæ cruditas, vel repletio, virium per morbos robur. Symptomata statui assunt: reliqua principio. Itaque commode dixit Hippocrates: Ubi morbi consistunt, gravissima esse omnia: ideoque tum subtrahi cibum oportere. Itidemque Celsus principia scripsit morborum famem, ac sitim desiderare. At vero incrementum, quia notam evidentis exhibet concoctionis, neque corpus æque prestat plenum, utpote misso sanguine per initia vacuatum, neque prorsus symptomatis afflictum, summo jure liberaliorem cibum admittit. Quo fit etiam, ut cum principio abstinentia convenit, hic pocula recte dentur: ubi illic pocula, hic tenues sorbitiones: ubi illic tenues, hic utiles sint crassæ. Meminisse tamen convenit, sub hac crassiuscula victus ratione, partiri sæpius cibum exiguum in multas vices oportere, ut ne is ipse, semel datus, naturam acutissimo afflictam morbo gravet. Id quod prudenter monuit Avicennas, novæ illius crassiusculi victu sucurrendum esse partitione, ita nimirum naturam melius tolerare. Scire autem licet, eo semper magis extenuari cibum decere, quo propius acceditur ad statum, occasione symptomatum alimenta respuentium, quæ symptomata, increscente ad vigorem morbo, semper crescunt.

DE CURANDIS FEBRIBUS CONTINUIS,

SECTIO TERTIA,

Quæ earum complectitur Statum.

CAPUT I.

De Vacuationibus Judicatoriis.

In statu Febris, adjuvanda est natura: attendendum autem quibus ea viis morbus expellere moliatur.

OMnibus, ita uti præcepi, diligenter per febris principium, incrementumque provisis, ubi ad statum ventum est, videre in primis oportet, quibus natura viis corruptum humorem pellere instituat, eamque convenit parum firmam juvare. Neque vero reclamat, quod Hippocrates scribit. Quæ judicantur, vel judicata sunt integre, ea nullis medicamentis aliisve irritationibus lacessenda, sed sinenda esse. Scilicet hic non lacessimus, sed quo materia vergit, eo leniter impellimus, laborantique naturæ tanquam manus auxiliares damus, rebus usi moderatioribus, nec quidquam naturæ opus, more purgantium medicamentorum, turbantibus. Ut enim naturam recte omnia per se absolventem attingere necesse non est, ita fas est, laborantem, conatuque vacuantem difficiliore adjutare; id quod in nostro potissimum cœlo observandum est frigidiore, sub quo judicationes lentius, imperfectiusque procedunt.

Quomodo sanguinis e naribus fluxus promoveri possit ejusque profluxuri signa.

Ergo etiam si profluxurus e naribus est Sanguis, id quod interdum fit, promovere hunc, setis intra nares datis, licet. Fluxuri Sanguinis hæ notæ sunt. Quidam veluti splendores observari visui incipiunt, cum oculorum quadam habetudine, atque lacrymis. Ipsæ quoque malæ, atque nares rubent, auresque obsurdescunt: hypochondria sine dolore intenduntur: spiritus difficulter trahi repente incipit: caputque insolito, pulsante, atque distendente affectum dolore, exardescit. Nares quoque, sanguine jamjam fluxuro, pruriunt. Frequens est hæc vacuatio viscerum inflammationibus internorum, febribus autem simplicibus non item.

Quomodo Vomitus provocandus est; quæque eum antecedunt signa.

Porro, si Vomitu materia excludi velle videtur, isque haud prompte sequitur; provocantibus etiam est, atque incitandus, pingui digito intra gulam dato, aut certe hordei epoto decocto, quod olei, atque serapii acetosi bonam partem accepit. Inutilia sunt effrænata vomitoria, quoniam ventriculum labefactant, nimiaque corporis agitatione mobilem humorem inflammant, atque febrem augent. Vomitionem hæc antecedunt. Stomachi morsus, capitis dolor, vertigo, tenebrosa oculis objeta simulacra, nausea, labii inferioris tremor, saliva multa tenuisque ex ore defluens.

Ubi cum Urinis materia morbi effluet (id quod per continuas febres interdum incidit) medicamentis has cientibus utendum est. Longi enim hi, angustioresque itineris ductus omnino opem hanc Urinariam postulant. Quapropter potui datur calens hordei decoctum, cui semina incocta sunt melonum, & petroselini radix. Purgari autem incipere humorem per vesicam, ex eo constat, quod ceterarum corporis vacuationum judicia nulla sint, sola autem sæpius reddi urina multa, crassaque cernitur. Quomodo Urinę cieri possint, & purgationis per Vesicam fututæ signa.

Ceterum si in alvum propensus humor dejectione reddi cœpit, temperandum profecto ab omni medicamento purgante est, primum, quod id adeo necessarium non sit, quoniam hæc itinera intestinorum ita late patent, ut commode his perpurgari materia sponte naturæ possit; dein, quia Hippocrates quoque præcepit, per acutæ febris vigorem, penitus a medicationibus esse temperandum, ut quæ vi, atque calore, tum proprio, tum eo, quem propter corporis excitant turbationem, hominem debilitant, incenduntque. Quin etiam, per medicamentum incitata nimium vacuatione, probos etiam exire succos contingit, dissiparique præter modum spiritus vitales, qua ex re quantum periculo sit, satis apparet, utique in eo corpore, quod assiduo, acutissimoque exercitum morbo, vix vires conservavit suas. Ut ne dicam interea metum lethalium torminum (δυσεντερίας Græci vocant) quæ ex medicamento, in ventrem biliosum fluentem dato, haud difficillime nasci consuevere. Adeo vero constat, ut nunquam per vigorem febris acutæ, ita minime persluente etiam jam tum alvo, medicamentorum dari potiones licere. Quod si parum sufficienter (quod sæpe sub nostri cœli incidit tractu) natura humorem exclusit, id quidem non in statu, sed ipsa in declinatione, corrigi purgationibus debet. Si per dejectionem Crisis fit, a medicamentis temperandum est.

Nunc de judicatoriis Sudoribus dicam, qui cunctis febribus, ac præcipue acutis sunt propriissimi. Hos jamjam imminentes aliquis antecedit rigor, nunquam ante per totum animadversus morbum. Simul etiam tum vesica, atque alvus parum reddunt: ipsaque increscens febricitatio delirium ingens movet. Adhæc extimæ corporis partes magis calent, magisque rubent, & ex his calidus, & insolitus quidam vapor emergit. Ipse arteriarum pulsus undosus est, & insigniter mollis. Sudores autem jam ortos tantisper excipere, donec sat multi promanaverint, convenit, & promovere etiam parum fluentes fotu tegumentorum mediocri, calido clystere, quiete, ipsoque, si fieri potest, somno. Eosdem etiam, si subinde tepefacto linteo absterges, adjuvas. Alius enim alium abstersus provocat. Si nimius Sudor est, protinus cohibendus est, ne periculum incidat animi deficientis. Ita corpus, operimentis partim demptis, partim sublevatis, exoneratur, reficiturque ad mediocris refrigerii temperamentum. Nudare quoque brachia, ac pedes utile est, totumque cubile suspensis vitis, aut salicis frondibus adornare, ac modis omnibus, uti superius præcepi, aerem ægro circumfusum frigidiorem facere. Facies quoque recte permadescit spongia poscæ plena; inutile est sudorem sæpius abstergere, relictus enim, ac foris in cute refrigeratus, ejus obstruit spiracula, exitumque secuturi novi sudoris impedit. Cibus autem tum ægro detur siccior, viteturque potio multa, & creber clysteriorum usus. Et quidem, si vires permittunt, gestari etiam homo in loco subfrigido potest. Sudorum imminentium signa, & quomodo promovendi sint, & coercendi.

Finitis Sudationibus, ubi jam venæ penitus conquieverunt, integerque sine febre redditus homo est, aut tantum sane, quantum minimum potest, febricitat, refici alimento humido, boni succi, ac mediocris materiæ debent, atque hinc duabus, tribusve interpositis horis, sommo se dare. Sunt nempe hæc efficacissi- Quid agendum sit post Crisin.

cissima contractæ ariditatis remedia, & debilium adjumenta virium, quæ sub assidua ægrotatione afflictæ, ac pene oppressæ fuere. Quæ etiam præceptio, post alias judicatorias inanitiones, servanda est.

Quid agendum, si nulla sit Crisis.

Porro, ut optatissimum est hæc genera vacuationum ex voto incipere, atque absolvi: ita non usquequaque perpetuum est. Natura enim, etsi humorem concoctione vicit, haud æque tamen facile expellit. Concoctio namque multo perficitur tempore; expulsio, brevissimo: unde fit, ut quæ illic vis hominis valuit, hic laboret, adjumentumque, tamquam exordium vacuationis, arte præstitum nostra, requirat. Id adjumentum in aqua positum est frigida, maxime ad vomitus, dejectionis, atque sudoris provocationem. Quæ res quomodo fiat, jam nunc proponetur.

CAPUT II.

De Aquæ frigidæ potione.

Varii in exhibenda frigida errores recensentur.

VEntum nunc est ad frigidæ poculum, quod quidem Galenus alterum esse scripsit ex præcipuis continentium febrium remediis. Id alii aliis modis, atque temporibus exhibent, nec parum multi ex toto prætereunt. Quid quisque erraverit, & quis verus sit Frigidæ bibendæ usus, proponam. Avicennas adversus sitim, ac materiæ biliosæ concoctionem, continenter esse bibendam frigidam, toto morbi decursu, jubet. Id jure, ut vanum, nobis licet repudiare. Cruda enim aqua maturationi officit humorum, ideoque non recte dari, nisi in statu, qui absolutam exhibet concoctionem, potest. Alii in ipso quoque modo exhibendi, non solum in tempore peccant. Scilicet paucis sæpe portionibus aquam potui dant: vim nimirum frigidi fontis, ne quid is intus lædat, veriti. Næ isti hac re parum proficiunt in temperanda febris acutæ flamma; quin potius eam accedunt, superata aqua caloribus, & in horum, ut sic dixerim, conversa alimentum. Neque enim sine causa Hippocrates dixit, in corporibus calore estuantibus bilescere aquam solere, ac majorem sitim facere. Quæ profecto res eo est proclivior, quo paucior aqua maximis ignibus facilius superatur. Timidiores his sunt, qui aquam omnem rejiciunt (ψυχροφόβυς Galenus vocat) cruditatem horrentes, ac principum offensam viscerum. Primum, hi ingrati esse in rerum videntur naturam, quæ efficax, quod ipsi prætereunt, remedium adversus humanæ vitæ inimicissimum morbum suppeditavit. Dein, inepte meticulosi sunt, quoniam parum vident, nihil læsionis ab aqua oriri frigida visceribus posse, ceu maximo occupatis ardore, qui vim frigidi æquet elementi, aut certe ita ab eo vincatur, ut hujus tamen robur, facultatemque refrigerandi simul fregerit; neque tam victus esse a gelida aqua dicatur, quam simul cum ea, dum contrariis pugnabatur viribus, concidisse, atque perisse.

Refelluntur aliquæ in eadem re Authorum opiniones.

Quoniam ergo salutare illud aquæ frigidæ præsidium negligendum per acutas febres non est certumque videtur Galeni placitum, duo in his morbis esse maxima remedia, missionem sanguinis, & aquæ frigidæ potum; tum etiam, sanguine per initia non misso, quia unicum, quod restet, auxilium in aqua is Auctor ponit frigida, operæ pretium me facturum putavi, si ejus legitimum usum, atque effectum omnem proponerem. Aqua frigida est, atque humida, partiumque crassarum. Ea itaque, cum intro

sumi-

sumitur: difficulter concoquitur, diuque in ventre, antequam per corpus
digeretur, inhærescit. Quare neque incidit quidquam, neque terget, sed
neque alvum ducit, neque urinam ciet, aut transpirationem, quæ per
cutem fit, impellit. Hæc cum aqua habeat, videtur profecto pro materia
concoquenda dari nunquam posse; adeoque nullum locum, incipientibus,
increscentibusque febribus, habere. Neque enim refrigerii causa (si non ob
materiæ concoctionem) tum recte frigida datur; quoniam hic refrigera-
tionis fructus melius ab iis petitur rebus, quæ simul refrigerent, simul
incidant, ac meatus abstergendo aperiant, quales superioribus locis pro-
posui. Quin etiam ne refrigerare quidem aqua, exiguis data portioni-
bus, potest, ut quæ protinus a calore vincitur, & in ejus tum vertitur
fomitem. At vero affatim sæpe multum frigidi fontis, comprehensis
temporibus, aliquis infundet, & sic calorem febris superabit. Næ ille
parum intelligit, qualecumque forsan refrigerium visceribus sese præsta-
re; verum materiam morbi incrassando, atque intus includendo, lon-
ge facere concoctioni rebelliorem, itemque meatus, quibus ea tandem
vacuari debeat, obstruere; ad hæc, urinas, dejectiones, atque corpo-
ris cœca spiracula astringere, totum deque morbum, inducta cruditate,
pejorem, longioremque facere. Recte enim Hippocrates judicavit, tar-
dam morbi solutionem lentis concoctionibus significari. Itaque mirum
non est, in exitii discrimine versari eum, qui diu, assidueque ab atro-
ci morbo pulsatur. Et quanquam, propter pollentes vires, interdum fe-
bris non accidit, sed utcunque forsan segnescit, longa tamen, dubia-
que ægrotationis tædia, quæ vel ad quadragesimum etiam durent diem,
acquirit. Quo magis improbanda est Razis sententia, qui nunquam desi-
stere bebere ægrum ab usu aquæ frigidæ scribit, eamque bibendi licen-
tiam, quamquam judicationes remorantem, longe tamen censet esse ab-
stinentia tutiorem. Id vero sese exprimento ait comperisse, plures serva-
tos esse qui biberint, quam qui abstinuerint. Ego vero haud tanti puto
Arabis experimentum, exemplis nixum parum fidis, quanti duco Hippo-
cratis, Galeni, Æginetæ, Ætii, Tralliani, Celsi, similiumque virorum,
ratione, veroque usu comprobatam sententiam. Omittere, inquit idem
Razes, extinctionem, est proculdubio sinere ægrum ad mortem tende-
re. Atqui, o bone, ea extinctio tutius per ea perficitur, quæ præter
quam quod efficaciter refrigerant, ad materiæ faciunt etiam concoctionem,
incisione, atque abstersione, quarum utraque frigidæ aquæ deest. Jam
vero sæpius hæc ipsa per totum morbum sumpta Frigida, non solum ma-
turationi officit materiæ; verum etiam ita naturæ fit familiaris, ut in vi-
gore minus efficaciter agere possit; cum, uti mox ostendetur, liberaliter
potari, ut humorem impellat ad excretionem, debeat. At enim, dicet ali-
quis, ingesta affatim aqua sudores moveri posse, vel incipiente etiam, incre-
scenteve febre: pulso nimirum versus extrema corporis, propter frigidæ
occurrentis impetum, colore, ejusque subjecta simul sequente materia.
Atqui id cogere penitus est naturam invitam ad humoris expulsionem
nondum cocti, aut separati. Quæ res, ut longe abest ab ejusdem institu-
to naturæ (quæ suapte sponte nunquam quidquam, si concoxerit, mo-
vet) ita adeo non respondebit, ut contra potius cuncta sisti contingat
corporis effluvia, cœptamque tardari concoctionem, atque universum de-
nique naturæ opus interturbari.

Quid ergo? Quibus demum febris continuæ temporibus, & in quem finem
propinanda frigida aqua est? Id vero jam nunc sic expediam, ut doctis homi-
nibus debeam, nisi fallor, videri satisfecisse. Quoniam cruditatem Frigida ad- auget,

Danda est in ipso vigore morbi frigida.

auget, principio, incrementoque febrium inutilis est. Nam, iis temporibus, nondum absoluta maturitas humori accessit. Sed ne declinatio quidem exigere Frigidam ullo jure potest, cum morbi exhausta est materia, ac viscera, ægritudine debilia, neque ingentibus amplius affecta, munitaque ardoribus, frigidi fontis occursu haud difficillime læduntur. Itaque unicum superest, quo dari utiliter aqua possit, vigoris tempus, non quidem causa concoctioni promovendæ, quæ tum absoluta est, &, ut minime sit, juvari tamen a Frigida nequit; sed ut hæc ipsa Frigida principium faciat alicujus judicatoriæ vacuationis, cum vomitus, atque dejectioni, tum maxime sudoris.

Ut concocta materia excerni posset.

Quod si ita sit, videtur profecto tum danda aqua esse, cum maxime materia concocta est, in ipso scilicet ægritudinis statu: minime autem, vel principio, vel incremento convenire, quod tum nequaquam tuto pelli humor (quoniam concoctione caret) vel a natura, vel ab arte possit. In exhibenda, inquit Ætius, Frigida, cavere principium, atque incrementum febris oportet, sed totius morbi, particularisque exacerbationis vigorem deligere. Siquidem eum vigoris articulum judico Frigidæ idoneum potandæ, qui febrem, ebullitionem, sitim, inquietudinem, cordis, arteriarumque pulsationem, omnia exhibet vehementissima. Ita enim minus læduntur frigido viscera, & acrior fit inter febrem, aquamque gelidam pugna; unde certior, pleniorque post insequitur vacuatio. Ergo etiam quo hæc ista fiant facilius, atque impensius, provocare etiam bibendi cupiditatem oportet, ut, cum æger admodum exarserit, avidusque ostensum pellucido in vase fontem concupiverit, eo primum aliquantisper denegato, donec anhelus toto corpore, totoque animo in aquam inhiaverit, tandem, quantum haurire fontis volet, permittatur, ad ipsam usque satietatem. Post hæc, si venter fluere cœpit, aut vomitus erumpere, excipere convenit. Dein, stragulis diligenter intecto corpore, sudor oritur, qui semper, donec abunde fluxerit, abstergendus est.

Ratio, cur Frigida vacuationes promoveat.

Jam autem quæ ratio sit vacuationis hujus, a gelido fonte introductæ, dicere non alienum est. Cum febris vigorem adepta est suum, sicuti materia, quæ lædit, concocta est, ita symptoma sunt gravissima. Vehementes dico corporis exustiones, capitis dolores, sites, vigilias, deliria, inquietudines, & hujusmodi. His ærumnis supra modum afflicta natura pulsatur, atque distrahitur, adeo ut subinde non commode auspicari judicationem possit. Quin etiam interdum hujusmodi succumbit assultibus, cum viscera caloribus usta immodicis, munus, roburque amittunt suum: ipseque furens humor mobilis, atque ad vacuationem paratus, cum dirigi ad commodum exitum a natura, tot, tantisque symptomatis exercita, ac pene victa, haud satis commode potest, impetum sæpe in principem partem facit, ac mortis causam præbet. Ut eo quoque nomine Hippocrates judicaverit, in morbis acutis, non esse omnino certas salutis, vel exitii notas. Ergo etiam, ut hujusmodi pravos humoris cocti, & ad exeundum parati, impetus præcaveamus, simul, ut undique afflictæ naturæ, dato bonæ vacuationis exordio, salutarem opem præstemus, utile fuerit frigidissimum fontem maxima copia ingerere, cujus appulsu hæc oriuntur commoda. Viscera ardentissimæ febris tosta caloribus, temperamentum refrigerii sine noxa accipiunt, eoque modo nativus solidarum partium calor, recreatus novis jam quibusdam viribus, peccantem humorem aggreditur ad expellendum. Qua re accidit, ut protinus is humor, jam tum coctus, & evacuationi opportunus, vomitu, vel alvi dejectione, maximeque sudationibus affatim excludatur. Ad quem naturæ

motum

motum haud parum etiam juvat Frigidæ vis, quæ naturaliter calorem pellit, fugatque. Avicennas, etsi hæc ipsa parum intellexit, usu tamen comperit certo, scripsitque, frigidam aquam, consentientibus reliquis, rem optimam adversus has febres esse: eamque sæpe ad materiæ expulsionem juvare, cum solutione, ut ejus loquitur interpres, naturæ per vomitum, alvi ductionem, aut sudores. Scire autem licet, modo aliam, atque aliam vacuationem solam, modo duas, & non raro omnes simul contingere: Vomitum dico, dejectionem, sudores. Curavi equidem hac via ægros haud sane paucos, qui, cum ad statum pervenisset continuæ febris, ac summa siti, summisque ardoribus afflictarentur, rogati biberene cupiant, ostensum (quo crescerent bibendi desideria) fontem, ipsi in lympham intentissimi, ubi semel, atque iterum, ad libras tres, quatuorve, avide hausissent, paulo post dejicere, vel evomere cœperunt flavissimam cum epota aqua bilem. Post quæ reclinati, ac probe operti, mox uberrimis sudoribus, totas noctes, vel etiam altissime dormientes, defluxerunt, quibus finitis, omnem in posterum amiserunt febricitationem. Adeo vero apparet, frigidam aquam, ut potum medicinalem, semel dari oportere, non item, ut Arabes profitentur, tum adversus sitim, tum ad bilis concoctionem, quotidianæ vice potionis, frequenter sumi licere.

CAPUT III.

Quæ observationes bibentibus Frigidam sint necessariæ.

Frigidam dare acute febricitantibus, pene vulgatum est: verum commodis id temporibus, & corporibus, & modis dare, haud juxta proclive. Magni ea operi res est, summamque postulat observationem. Bibiturus itaque frigidam, non ante id facere potest, quam ipsa febris, concocto humore, vacuationique idoneo, ad statum accesserit suum: jamque ipse homo, maximis affectus caloribus, summaque siti, die judicatorio, summum febricitationis impetum experitur. Scilicet tum maxime a natura oppugnatur humor, sollicitaturque ad excretionem, quem naturæ conatum ipsa adjutans Frigida vacuationis felicis dat principium. Minime etiam per hæc tempora Frigidæ vis, ut ne quid intus lædat, metuenda est: visceribus nimirum febrili ardore exæstuantibus, qui ardor, tanquam propugnaculum, contrario occurrens elemento, impetum ejus omnem debilitat. Quantum enim, inquit Galenus, calor a frigore patitur refrigeratus, tantum rursus calefaciendo in ipsum agit. Jam vero ea copia bibi aqua debet, qua potis sit calorem febris superare, materiamque morbi, una cum naturæ ope, extra corpus fugare, atque propellere. Itaque iterare etiam, eo tempore, Frigidæ haustum licet, atque ægrum, ut Galenus docet, quantum libet, potare sinere, donec notam exhibeat verisimilem alicujus futuræ vacuationis. Si minus ejus, quam oportuit, bibitur, calore id vincitur febrili, & ad morbum addit. Sin vero plus justo sumitur, labefactat nimio refrigerio, tum ventriculum, tum jecur. Quare moderari ejus modum oportet, prout corpus est, & morbi magnitudo. Scilicet cujusque mensura remedii, quia nec dici, ut ille ait, nec scribi potest, Medicinam nostram maxime conjecturalem facit. Quidam quatuor aquæ libras porrigunt. Alii tantisper bibere hominem sinunt, donec refrigescat, ac tremat. Ego vero modum ejus censeo temperandum,

Qua mensura exhiberi debeat Frigida.

pro-

pro cujusque ægri natura, atque febris vehementia. Fere tamen ea, si adjutura est, bibi ad satietatem debet.

Quænam rebibendæ Frigidę fiduciam addant.

Scire autem licet, quædam interdum incidere, quæ fiduciam addant Frigidæ liberaliter bibendæ, quædam etiam, quæ, vel cautius parciusque bibendam esse, vel omnino non bibendum doceant. Fiduciam addunt, febris admodum urens; ætas juvenilis; corpus boni habitus, firmorumque viscerum; atque his (ut fere fit) junctæ vires; æstas media; consuetudo. Ingens febris ardor, sine noxa, Frigidæ impetum sustinet. Juvenibus firmum obtigit robur, quod resistere, ac respondere frigidi fontis (ne quid is officiat) occursui possit, maxime, si corporis quoque bene habiti viscera sanguine, carnibusque abunde munita sunt. Itaque vires quoque adesse par est, valentemque naturæ calorem, ne quid, propter hujus impotentiam, frigida aqua intus violet. Sed &, quo impensius frangi vis aquæ possit, æstas facit: quæ, supra morbi ardorem, suos quoque æstus ingerit in corpus, refrigerio fontis temperandum. Quod si, præter hæc, etiam assuetus Frigidæ, per secundam valetudinem, æger fuit: confidenter eam ipsam bibet, experientia alias doctus gelidi occursum elementi familiariter viscera tolerare. Scilicet, si sine offensione aquam frigidam sanus, ac temperatus bibit, quanto magis id futurum est, ubi is ipse maximis caloribus intus forisque tantum non extorretur, cum calores præcipuum munimentum visceribus contra Frigidam præstant. Meminisse etiam convenit, ita assuetis plus bibendum aquæ, quam aliis hominibus esse, quo efficacior sequatur actio, quæ semper, inter res familiares, ac consuetas, imbecillior est. Itaque, quod consuetudo detrahit, id copia fontis pensandum est.

Quænam eam periculosam faciant.

Proximum videatur ea proponere, quæ gelidam potionem vel periculosam faciunt, vel omnino dehortantur. Obstructio humoris putridi nondum concocti: tumor, dolorque in viscere præcipuo: partis momentaneæ imbecillitas, maximeque, ventriculi, jecinoris, atque lienis: corporis habitus nimium tenuis infirmæ vires. Quod cruditati humoris putris, atque obstructioni adversetur aqua frigida, ex ejus apparet viribus, quas supra fuse expressimus. Scilicet cruda ea est, hærensque in via, omnia cogit, sistitque corporis effluvia. Itaque prohibet etiam, ne corruptus humor, obstructis venis, concoqui a natura, aut segregari a benigno commode possit. Quare recte Galenus vetuit, quibus obstructio, putridusve humor non concoctus incommodat, iis ne aqua frigida potui detur. Ergo exspectare concoctionem oportet, maximeque in Synochis, ex multo, ac crassiusculo natis sanguine, cum reseratis, tersisque meatibus, putris humor victus, ac separatus excretioni patet.

Quænam eam postulare videantur.

Quanquam in febribus supra modum ardentibus, ac corpus eliquantibus, necessitas interdum cogit, per principia morbi, incrementaque, Frigidam propinare; ut temperamentum ardori, quod maximus est, præstetur: utque materia morbi refrigescens minus furere, ac torrere hominem incipiat, meliusque, ac citius idonea vacuatione expellatur. Quod si propter incendium crassiuscula bilis est; tum quidem, ut sumpta Frigida morbus producitur, ita periculosæ exustionis retunditur impetus. Estque hæc extraordinaria, atque coacta Frigidæ propinatio ad exitii avertendum metum. Id ita sæpe feliciter respondisse Averroes testatur: præstabiliusque esse censet, febrem lentam, longamque frigido poculo facere, quæ curari possit: quam ægrum ardore, magnitudineque morbi superari sinere. Idem sic expressit Avicennas: Si quando timetur malitia caliditatis, ac sitis, ut verearis secuturam inde marcidam ariditatem, atque

con

consumptionem, ne prohibeas aquam frigidam. Cruditas enim optatior marcore est: qui subito incumbens, liquefacto ardoribus corpore, hominem consumit. Galenus quoque hujusmodi ægris Frigidam per initia porrigebat, ante Ptisanæ cremore nutritis, idque ne in Hecticam inciderent. Extincta enim flamma, rejectaque flavissima bile, sæpe malum cedit. Tanti vero periculum is Author talium febrium fecit, ut, si inflammatio etiam adsit alia (φλεγμονὴν Græci nominant) nihilo minus tamen aquam frigidam, quæ huic est inimicissima, præbeat; præstare ratus, inflammationem in præsens augere, quam hominem sinere in hecticam febrem incurrere. Verum id scire convenit, rarissime nostratibus hujusmodi febres, ex tenuissima, ac sincera bile vehementer incensas, ac liquefactivas, accidere; quoniam, propter naturæ temperamentum, cœlique, ac victus rationem, bona pituitæ pars bili miscetur, unde febres nascuntur minus acres. Græciam vero incolentibus, multoque magis Arabiam, propter contrarias causas eadem genera febrium sunt frequentia; ideoque plus hic licentiæ bibendi Frigidam tribui potest. Crassamentum enim, quod hinc materiæ conciliatur, non modo non nocet, verum etiam, propter bilis tenuissimæ mobilitatem, maxime conducit. Quæ sola res Avicennæ, Razis, atque Averrois confirmare sententiam potest, qui eo nomine in exhibenda Frigida Græcis fuere indulgentiores.

Atque hactenus de febribus loquor continuis, non autem de intermittentibus: maxime, si has crassus, aut tenax humorum creat. Si quidem iis, nullo nunquam tempore, commodare frigida aqua potest: eo quod crassa materia, quantumvis concocta, neque prompte, neque tuto possit impetu frigidæ ad excretionem impelli. Facile etiam viscera, haud tantis, ut acuta in febri, ardoribus occupata, propter occursum gelidi fontis violantur. Et ipsa alioqui febris materia, ut modo dixi, non cedit, sed purgationibus, aliisque auxiliis efficacioribus, ut vacuetur, opus habet. Itaque commode dixisse video Galenum: Aquam frigidam ipsius febris, prout febris est, semper esse remedium; quod vero ad alia spectat, non semper: veluti, cum ex obstructione tenacis, vel crassi humoris, putredo oritur.

Febribus intermittentibus Frigidę potus nunquam convenit.

Nunc de tumoribus dicam visceris alicujus præcipui, qui usum Frigidæ omnem dehortantur: utique si schirrus sit, aut phlegmone, aut œdema. Nam erysipelas, inquit Galenus, quod quidem genuinum sit, non aliter sanaveris. Si schirrus subest, in jecore potissimum, atque in liene, sumpta Frigida, additur ad morbum; quia obstruit ea magis, ac refrigerando rebelliorem duritiem facit. In phlegmone autem, ipsa quoque impeditur maturatio, parumque resolvi ab inflammato viscere, cum Frigida datur, potest. OEdema etiam Frigida lædi dubium non est; quoniam morbus, ejusque causa cum Frigidæ consentiunt qualitatibus.

Neque viscerum tumoribus.

Sequitur partis internæ, quæ quidem momentanea sit, imbecillitas, quæ periculosum Frigidæ poculum facit. Aliis enim gula Frigida ita læsa fuit, ut vix deglutiret; aliis ventriculus subfrigidus, & imbecillus, gravem singultum contraxit, maximeque ea uti non solitis. Nonnullis jecur, aut colon, aut pulmo, aut septum transversum gravem offensam senserunt. Quibusdam, læso genere nervorum, repente post Frigidæ poculum, difficultas spirandi, & distentia nervorum, & tremor acciderunt. Verum meminisse convenit, hæc incommoda, etsi formidabilem aquam reddunt, nequaquam tamen eam semper per acutarum vigorem febrium prorsus posse dehortari. Præstat enim interdum, epota Frigida, infirmam partem facere aliquam, simulque hominem a gravissimo, maximeque dubio morbo vindicare, quam, sub vitæ ancipiti spe, tanti cassum auxilii,

Imbecillitas partis momentaneæ Frigidam raro adhiberi sinit.

xilii, relinquere. Intueri utrinque incommoda, atque invicem conferre oportet, utra potius sequi conveniat, ad humanæ vitæ vel commoditatem, vel conservationem. Si nocumentum, inquit Galenus, ex aqua frigida exiguum erit, confidenter ea potui offerenda est; sin magnum metuitur incommodum, ab hac fuerit temperandum, aliisque utendum auxiliis.

Itemque macer habitur, viresque infirmæ.

Jam etiam corporis habitum videre, priusquam Frigidam exhibeas, oportet; qui si nimium macer, atque tenuis est, potionem recusat. Etenim facile viscera crudo elemento feriuntur, non sat probe adversus ejus occursum carnibus, & sanguine munita. Quamquam Galenus non usque adeo Frigidam formidat, certa quadam exhibitam mensura, in iis qui tenuem habitum, ex lassitudine, ira, vigilia, curis, similibusque animi affectibus contraxerunt, indeque inciderunt in febrem, quæ aridam reddat cutem, ingentemque habeat calorem. Nimirum satius videtur, vel cum periculo viscerum aliquo, febrim gelido fonte extinguere, quam ægrum in Hecticam sinere incurrere: maxime, si æstas est, cœlumque calidum, & siccum. Jam autem vires quoque adesse, ut tuto Frigida propinetur, necesse est: nam alioqui, debilitatis internis sedibus, superaret naturæ calorem aqua, minimeque principium inanitionis judicatoriæ faceret. Ejus rei metus facit, quo minus confidenter decrepitis senibus, aliisve, crebra inanitione, vel longa invaletudine exhaustis, gelidum fontem demus. Atque hactenus satis superque de frigida aqua dictum videatur: id quod complures Medicos, & cognoscere velim, & semper sequi.

CAPUT IV.

Quis Victus Vigori Cantinuæ Febris sit necessarius.

In Statu, exacta abstinentia conducit, nisi summa sit virium imbecillitas.

QUoniam in Statu natura potentissime morbum oppugnat, symptomataque omnium sunt molestissima, jure negari cibus, quantum fieri potest, omnis debet: idque, ne morbo intentam naturam, & in ancipiti vitæ edomando periculo occupatam, distrahamus ad cibi concoctionem. Melius enim soli humores, quam simul cum his cibi evincentur. Quinetiam, propter vim symptomatum, parum commode alimentum concoquitur; ideoque idipsum non modo naturam ab opere avertit suo, celeriter, nisi impediatur, victuram: verum etiam, benignitate destitutum concoctionis, corrumpitur, & ad morbum addit. Jam etiam si, ægritudinis intuitu, parcius semper alimentum damus: sequitur plane, ut tum demus omnium parcissimum, cum is est vehementissimus. Neque vero adeo metuere viribus oportet, symtomatum impetu, ut quis existimet, periclitantibus. Nam hæ jam tum pene majores morbo evasere, concocta, evictaque in totum ejus materia. Et quæ judicialem inanitionem proxime antecedunt symptomata, ea parum periculorum, qua haud diu immorantur, exhibent; excluso enim maligno humore, protinus conquiescunt. Ergo etiam recte sic scripsisse video Hippocratem: Cum morbi vis est summa, tum vel tenuissimo uti victu convenit. Et paulo post: Ipso vigoris tempore, pauloque ante eum, cibus est adimendus. Exacta itaque abstinentia, vel certe sola hic conducunt pocula; nisi præcipua quædam nata imbecillitas, necessitatem tenuis dandæ sorbitionis injecerit. Id dignitati ipsarum tribuitur virium; quibus periclitari incipientibus nunquam non alimento succurrendum est.

DE

DE CURANDIS FEBRIBUS CONTINUIS

SECTIO QUARTA,

Qua harum comprehenditur Declinatio.

CAPUT I.

De iis Corporibus, quæ perfecte convalescunt.

Quæcumque continua febris per absolutam judicationem, commodis ortis vacuationibus vigorem superavit suum, necessario decrescens, melioris valetudinis, certæque salutis spem, atque principium facit. Estque id verum ejus decrementum, in quo neminem unquam esse mortuum Galenus Author est: morbi dico occasione, non novo aliquo Medentis, vel Ægrotantis errore. Hic iste corporis convalescentis status, quoniam morbo jam victo superior est, nullis præcipuorum remediorum irritamentis est sollicitandus, sed proba ratione victus, qui vires paulatim instauret, sustinendus. Inter quæ tempora, rationem quoque aeris, somni, ac vigiliæ, exercitationis, atque otii, alvi ductionis, similiumque rerum habere convenit. Ad hæc, viscera quoque subinde firmanda, quæ & morbo, & vacuationum remediis, fuere labefactata. Simul etiam, si quis ardor prioris febricitationis etiamnum insidet, idoneis rebus tollendus est. Adeo vero danda est opera, ut qui, naturæ, artisque nostræ beneficio, longe valere melius homo cœpit, modis semel omnibus convalescens, quam optime valeat.

Quid expediat agere in Febris Declinatione,

Incipiam de cibo dicere, qui mediæ materiæ esse debet, facilisque concoctu, temperatus (nisi residuus calor subfrigidum postulet) mediocriter humens, atque liquidus, succumque præbens bonum, qui vires facile tum tueatur, tum adjiciat; cujusmodi sunt, juscula pullorum gallinaceorum, atque caponum, vel magis ex his coctis, atque contusis, una cum jure factæ sorbitiones. Cocta quoque hædorum, atque vitulorum caro, ejusdemque juscula idonea sunt. Ptisana item hordeacea, ex jure pulli confecta, convenit. Maxime autem studendum est, hujusmodi nutrimentis convalescentem reficere; quoniam is ipse exinanitus, spirituumque laborans inopia vitalium, incrementa sanguinis, atque virium postulat. Siquidem victum in eo nimis tenuem merito Avicennas, ut periculosum, damnavit: sæpe inde malum corporis habitum, novamque febrem ait emersisse. Cibus tamen ea moderatione sumi debet, ut ne quid copia oneret, quæ res gravium sæpe periculorum ansam præbet. Fere autem qui sic victitat, ex sumpto alimento nihil, aut corpore, aut viribus proficit; tandemque (nisi abstinentia, aut inanitione succurritur) in febrem, vel prio-

De Convalescentium Victu.

priorem, vel in aliam novam incidit. Consultum (me judice, testeque Avicenna) fuerit, convalescentem minime ad satietatem esse sinere: verum, immorante etiamnum esitandi desiderio, epulis jubere desistere. Illud quoque recte præcipitur; quoniam vacuatum corpus, atque extenuatum uberem instaurationem postulat, eam tamen attritæ vires non ferunt, cibum pauciorem, multis vicibus, dari oportere: semperque propius ad secundam progressis valetudinem plus cibi, ac paucioribus intervallis indulgeri, donec ad pristinam sanorum hominum tum valetudinem, tum cibationem perventum sit. Quæ tempora ita moderanda sunt, uti Hippocrates præcepit: Quæ lente, inquit, extenuata sunt corpora, lente reficere oportet: quæ contra, breviter. Porro utile poculum, mediocris ætatis, atque substantiæ, probe cocta cervisia est; itemque vinum album, ac tenue, vel odoriferum, aquæ fontanæ, aut hordeaceæ mistum. Præfrigida autem aqua, quia visceribus officit extenuatis, rejicienda est. Ut in cibo, ita & in potu intemperantia, atque nimia abstinentia inutilia sunt. Alterum enim recidivæ hominem exponit, alterum hecticæ maciei. Illud apprime cavendum est, ut ne quid nimis, cum cibus sumitur, bibatur. Nam sic is ipse innataret, a ventriculi corpore, propter interpositum humorem, non comprehensus. Itaque inter epulas contrahenda sunt pocula, ac tantillum humoris indulgendum, quod & linguæ molestiam soletur, & sitim levet. Concocto autem cibo, fas est libere aliquid bibere: nam celerrime id per corpus digerit.

De Aere. Proximum est de aere dicere qui temperatus esse debet, ne vel nimio calore ardores augeat, referatve febriles: vel superfluo frigore extenuatis, atque inanitis visceribus officiat. Parum tamen refrigerii accipere eum fas est, si quid ardoris etiamnum inhærescit.

De Somno. Somnus convalescentibus apprime est necessarius, utique noctu post sumptum cœnæ alimentum. Sic enim corpus efficaciter humectatur, superiore siccatum febre, instauratisque succis, ac spiritibus, vires acquirit meliores. Itaque etiam vigilia, quia exsiccat, ac vim hominis atterit, inimicissima est. Nunquam dormire is qui convalescit, nisi post sumptum cibum debet, quoniam qui vacuo somnus fit ventriculo, vacuisque venis, corpus exhaurit, arefacitque.

De Exercitio. Exercitii vero, atque otii moderata, ac viribus respondens vicissitudo est utilis. Exercitium tamen leve esse decet, puta, gestationis, aut lentæ per cubile inambulationis. Molles quoque extremorum frictiones membrorum juvant; implent enim corpus, ac naturæ excitant calorem. Porro instauratio corporis (quia superioribus id ærumnis emacruit) vehementer necessaria est.

De Purgatione, ceterisque vacuationibus. Inutilis autem omnis habetur inanitio præter unicam dejectionem ventris, qui convalescentibus astringitur. Nequaquam autem purgatorium esse medicamentum licet (quod Græci καθαρτικὸν appellant) sed lenitivum, ac stercorarium (quod ἐκκοπρωτικὸν dicunt) cujusmodi recens extracta est cassia, jusculo pullo gallinacei, vel hordei decocto soluta; itemque electarium lenitivum, diaprunon solutivum, diacatholicon, manna, & id genus alia. Ad eandem rem emollientes etiam faciunt clysteres, ex pinguibus jusculis, cassia, oleoque violaceo facti. Suos Galenus ex sincero parabat oleo. Scire autem licet, minime frequentem usum horum lenitivorum esse licere: maxime, quæ movendi ventris causa, per os dantur, ne scilicet crebra dejectione (quæ tum certe inutilis est) corpus ali desinat, defluente unà succo meliore. Ut nulla non vacuatio, præter moderatam, uti præcipi, dejectionem, convalescentibus incommoda est: ita maxime Veneris, quæ affatim vitæ spiritus profundit, viresque tenui in corpore dissipat. Porro jucundis etiam rebus occupari convalescentibus animis debet: unde vis naturæ, spiritusque vitales eriguntur; tristis autem sollicitudo, quoniam siccat, nocet.

Nunc

Nunc de firmandis dicam visceribus, quorum vis multum a morbo lacessita, laxataque fuit. Materiæ autem, mediocri præditæ astrictione, atque refrigeratione, ejus beneficium roboris præstant. In quo numero sunt electarium diarhodon, diacorallion, pastilli ex rosis, ex spodio, & hujusmodi. Sæpe etiam ubi calores desunt, ipseque, prioribus remediis refrigeratus, ventriculus parum concoquit, utile est aromaticum rosatum. Ceterum, nullo alio febris acutæ tempore, talium materierum usus esto, quam declinationis, idque metu astrictionis, quæ illis inest. Ea siquidem, ut convalescentibus (utpote morbi materia jam exoneratis, ac debilibus) utilis est: ita aliis, qui adhuc dum vim morbi experiuntur, retento humore corrupto, prorsus adversatur; nisi tamen effusæ alicujus inciderit vacuationis symptoma, quod sine modo vires resolvat: effrænatum dico vomitum, alvi fluxum, atque sudorem. De firmandis visceribus.

Atque huc usque de iis locuti sumus hominibus, qui, absolutam experti judicationem, integre, atque plene convalescunt. Quare posthac eorum proponam constitutionem, atque provisionem, qui, quoniam diminute fuere judicati, non commode convalescunt, inappetentiæque, defectæ nutritioni, ardoribus, recidivæ, ceterisque vitiis sunt obnoxii.

CAPUT II.

De iis qui propter diminutam Judicationem haud probe convalescunt.

Quæcumque judicatio materiam morbi non exhausit, multa ejus in corpore relicta parte, imperfectam, atque symptomatis molestam declinationem exhibet. Tum enim homo, assumptis etiam commodis, justisque epulis, neque alitur, neque firmatur, ardores etiam experitur, quam par sit, majores. Protinus tum vacuante medicamento, si humor idoneus est purgationi, succurrere oportet, quod prioris morbi extrahat reliquias. Quod ni fiat, in foribus erit vel abscessus, vel recidiva. Semper medicamentum parari, pro materiæ natura, ac virium modo, debet. Vomitus autem omnis inutilis est, nisi si corruptus aliquis humor stomachum occupat. Sæpe autem venæ per ea medicamenta commode repurgantur, quibus urinas ciendi facultas obtigit. Id quod tum sequendum est, cum naturæ vi corruptus humor ad ductus urinarios impellitur. Sanguinis vero missio prorsus fugienda est, cum propter materiæ rationem peccantis, tum propter vires, quæ præteritis vacuationibus vehementer fuere labefactatæ. Quo magis Avicennam demiror, qui etsi recte dicit sanguinis missione parum egere convalescentes; in eo tamen fallitur, quod venam, propter sanguinis vitium, tum incidat, propter id, quod, veluti assatum ex malis humoribus, in sanguine remansit; ideoque necesse esse ait, ut extrahatur sanguis ejus malus, & cumuletur bonus. Quasi vero humoris vitium non sola tolli debeat purgatione, ac quasi promptum sit, atque in hominum positum manu, dissecta vena, corruptum humorem effluere sinere, meliore sanguinis particula intus manente. Neque vero hic solum, uti liquet, peccasse Arabem constat, versum in ipsarum etiam æstimatione virium, quæ convalescentibus, propter debilitatem, mittendo sanguini sunt impares. Ut ne dicam etiam nequaquam Post imperfectam Crisin, nulla fere, nisi per purgationem, vacuatione utendum est.

tum magnum morbum (quod alter est secandæ venæ scopus) esse posse, ut cujus vehementior jam tum cessavit impetus.

Porro, quod ad victum pertinet eorum, qui imperfecte convalescunt, scire licet, subtenuem esse oportere, donec, exhausto humore, felicioris nutritionis præbeantur exordia. Recte siquidem dixisse video Hippocratem: Impura corpora eo magis offendi, quo magis aluntur. Postquam materiis morbosis homo erit probe exoneratus, ita dein omnibus in rebus haberi, tractarique debet, uti supra de iis qui exacte convalescunt, præceptum est.

F I N I S.

INDEX

Capitum, librorum, & sectionum, quæ in hoc volumine continentur.

Commentariorum de Sanitate tuenda.

C A P. I.

Quemadmodum sanos agere conveniat. pag. 1

C A P. II.

Quæ stomacho imbecillis servanda sint. 15

C A P. III.

Observationes quædam, prout re accidunt; & prout corporum genera & sexus, & ætates & tempora anni sunt. 33

C A P. IV.

De his qui aliqua parte corporis laborant primum de his quibus caput infirmum est. 88

C A P. V.

De his qui lippitudine, gravedine, destillatione, tonsillisque laborant. 92

C A P. VI.

Ad solutam alvum remedia 94

C A P. VII.

Remedia ad coli dolorem. 96

C A P. VIII.

Quæ agenda sint stomacho laborantibus 97

C A P. IX.

Quid observandum dolore nervorum laborantibus. pag. 100

C A P. X.

Observatio in pestilentia. 105

Medicinalium Observationum.

L I B. I.

Quo morbi quibus tota occupantur corpora animadvertuntur. 113

L I B. II.

Quo vitia singularium partium corporis proponuntur. 133

L I B. III.

Quo hi eventus eaque proponuntur judicia, quæ tam de universalibus haberi morbis possunt, quam de particularibus. 205

De curandis Febribus continuis.

SECTIO I.

Quæ earum continet Principium:

CAPUT PRIMUM. 231

C A P. II.

De Missione Sanguinis. 232

CAP. III.

Qua Mensura acute Febricitantibus Sanguis debeat mitti. pag. 237

CAP. IV.

Quo tempore per Febres continuas Sanguis mitti debeat. 242

CAP. V.

Quæ Vena per Febres Continuas secanda sit; quidque, inter Sectionem, & post, agendum. 249

CAP. VI.

Quæ Victus ratio in genere Febrium Continuarum servanda sit. 251

CAP. VII.

Genera quædam, itemque formæ Alimentorum, quæ acute Febricitantibus dari possunt. 255

CAP. VIII.

De potionibus acute Febricitantium. 257

CAP. IX.

Quæ Victus ratio Principio *Febris acutæ conveniens sit.* 258

CAP. X.

Quomodo Materia Febrium Continuarum concoquenda sit. 259

SECTIO II.

Quæ Febrium Continuarum comprehendit Incrementum.

CAP. I.

De Materiæ Purgatione. 259

CAP. II.

Quid a Purgatione agendum, & quomodo fervor acutæ Febris temperandus sit. pag. 216

CAP. III.

Quomodo gravioribus Symptomatis acutæ Febris occurrendum sit. 268

CAP. IV.

Quæ Victus ratio per Incrementum *Continuæ Febris servanda sit.* 272

SECTIO III.

Quæ Febrium Continuarum complectitur Statum.

CAP. I.

De Vacuationibus Judicatoriis. 274

CAP. II.

De Aquæ frigidæ potione. 276

CAP. III.

Quæ observationes bibentibus Frigidam sint necessariæ. 276

CAP. IV.

Quis Victus Vigori *Continuæ Febris sit necessarius.* 282

SECTIO IV.

Qua Febrium Continuarum comprehenditur Declinatio.

CAP. I.

De iis Corporibus quæ perfecte convalescunt. 283

CAP. II.

De iis qui propter diminutam Judicationem haud probe convalescunt. 285

IN-

INDEX RERUM, ET VERBORUM.

A

ABortus præsagia. 195.
Absessus præsagia in febribus. 121. & 125.
Abstinentia nimia quid noceat. 28.
Aceti vis. 48.
Acetum omnium refrigerantium tenuissimum. *ibid.*
Adolescentia. 76.
Aer fugiendus quis. 20. inconstans quid noceat. *ibid.* insalubris propter vicinum flumen. *ibid.* qualis cruditati idoneus sit. 19. quis omnibus æquo naturis prosit. 20.
Aeris mutatio periculosa. 33. præcipua dos serenitas. 20. vis ingens ad mutanda corpora. 10.
Ægris atque longævis aut quies, aut non nisi levis motus idonea sunt. 26.
Ægroti officium. 209. eiusdem mens, atque mores. *ibid.*
Æstatem corpus calorque dissolvitur. 83. edendum sæpius, ac parcius. *ibid.*
Æstus magis inani quam pleno nocet. 32.
Agendum nihil post satietatem. 31. quid post vomitum. 64.
Alimenta crassi ac valentis succi. 30.
Alimento intus corrupto aut corrumpendo vomitus utilissimus. 44.
Alimentum natura non malum, copiosius tamen ingestum, calorem insitum opprimit. 11. trahentes particulæ famelilicis equis persimiles. 9. tribus de causis intus computrescit. 43.
Aloe lota plus roborat, sed purgat minus, illota contra. 69. purgantibus omnibus miscenda. *ibid.*
Aloes eximiæ dotes. *ibid.*
Alphos. 197.
Alvi ductio pharmaco petita nonnumquam sanis necessaria. *ibid.* profluvium. 164. fex per os reddita. 63.
Alvo diutius compressæ quæ superveniant noxæ. 67. fusæ frigida inimica. 43. suppressa inflammationes increscunt. 67.
Alvum siccatam quomodo Gal. solverit. 69. solventia. 73.
Alvus dura. 55. & Vesica ante exercitationem levanda. 24. quibus auxiliis sanis ducenda. 68. unde comprimatur. 73.
Amaritudo oris. 62.
Ambulatio. 106. matutina. 94. quam vim habeat. 25.
Ambulationis quod genus salubrius. *ibid.*
Amor venereus extenuat. 58.
Analepticon ex assis carnibus remedium. 85.
Analogia nostri caloris cum ignis flamma, & alimenti cum ejus fomentis. 31.
Aneurisma. 204.
Animam ex frigore multi amiserunt. 32.
Animantibus cur somnus sit a natura tributus. 37.
Anhelatio. 160.
Angina. 144.
Angina notha. 145.
Ani inflammatio. 171.
Animi defectio. 160. in febri continua. 271. securitas. 56. subtilis, & crassi ventris difficilis copula. 12. turbati pathemata corpus omnia extenuant. 57.
Animus a cibo laxandus est. 23. ejusque affectus in corde consistunt. 57.
Animi defectio, eiusque prænotiones & remedia in venæ sectione. 250.
Apotherapia nulla non post labores tentanda. 28.
Appetentia animalis. 75. canina. 162. in febricitantibus. 269.
Aqua calida alias implet corpus, alias extenuat. 56. quam frigidissima. 71. salsa calefacit. 70. vorax Hippocratis quid sibi vult. 18.
Aquæ incommoda. 45. aquæ metus. 135. potus capiti infirmo utilis. 92.
Aquæ frigidæ exhibendæ in statu febris continuæ errores. 276. quando, & quomodo, & qua mensura danda. 277. 278. 279. 281. 282. cur frigida evacuationes promoveat. 278. quænam rebibendæ fiduciam addant. 280. quænam eam periculosam faciant, & quænam eam postulent. *ibid.*
Aquam frigidam bibere quibus conveniat. 16.

Arii Peripatetici Historia frigidam præter solitum bibentis. 8
Arma quam vim habeant. 25.
Arthriticis frigus conducibile. 100.
Arthritis quid & ejus species. *ibid.*
Articularis morbus. 195. ejus causæ quæ, & quæ prophylaxis. *ibid.*
Articulis imbecillis exercitatio utilis. *ibid.*
Ascites. 178.
Asclepiades purgationem nihil ad sanitatem conferre docuit. 70.
Athletarum animus hebes. 12. cibus quomodo noceat. 11. habitus periculosus. *ibid.*
Athleticorum laborum finis. *ibid.*
Athleticos labores Celsus jure condemnavit. *ibid.*
Atra bilis. 177.
Attonitus morbus. 138.
Atrophia. 129.
Avicennæ ratio in ponendo cibo reiicienda est. 9.
Aurigo. 177.
Aurium sonitus. 62.
Austri difficilem pestem invehunt. 107.
Author omnis functionis calor. 102.
Authoris sententia qui intelligenda sit. 8.
Autumni temperatura. 85.
Autumo cibus plenior convenit, & quibus de causis. 87. & minus, & meracius est bibendum. *ibid.*
Autumnum quid reddat periculosum. 85.
Autumnus periculosus. 86.
Auxilia adversus imminentem podagram. 101. quibus Coli doloribus occurritur. 96.

B.

BAcchus Podagræ pater, nutrix Venus. 13.
Balnea continua alvo fusæ inimica. 95.
Balnearum atque unctionum Apotherapicarum vis. 28.
Balneæ calidæ ad quæ conferant & ad quæ frigidæ. 7. dulces & unctiones fatigatis utiles. 39. gravi tempora vitandæ. 107. neglectæ a populis Septentrionalibus ejus ratio. 6. saturis officiunt. 39.
Balnei partes quinque. 40.
Balneis & unctionibus uti potest. 6. iis supersederunt nostræ ætatis homines. *ibid.*
Balneum fervens fatigatis contrarium. 40. jejunis adhibitum. 71. jejunos emaciat. 57. quando fatigatis administrandum. 40.
Batavi quid Rosam vocant. 103.
Bellaria. 30.
Benedicta quæ barbarorum scholis sunt appellata. 60.
Benevalentibus non est opus Medico. 3.
Bibendi ratio quæ observanda sit. 107.
Biliosis fames & tarda & gravis est itidem & senibus. 75. quæ contraria, quæ item Pituitosis. 3.
Bilioso Stomacho quid utile. 99.
Bilis in ventriculum effusæ signa. 38. de modo concoquendæ bilis diversæ opiniones, nec non Lomii in hac re sententia. 264.
Boulinos. 162.
Bruta tempore veris coitum magis appetunt, & magis fœta sunt. 83.

C.

CAchexia. 129.
Calculus renum. 181.
Calefacientia quæ. 70.
Calida frigidaque in intemperie contraria dare expedit. 52. lotio cur pueris, & longævis utilis. 78.
Calidum duplex. 51.
Calor accessu alimenti augetur. 70. Author omnis functionis. 102. motu excitatur. 5. naturalis natura appellatur. 49. duplex. *ibid.* quando lippientibus præsidio sit. 105. vitalis quid. 50. utilis quibus. 104.
Caloris & frigoris subita alternatio quæ mala inferat. 105. nimii incommoda. *ibid.* opera quæ. 104.
Calorem insitum quid opprimit. 11. quodnam alimentum augeat. 70.
Cancer. 201.
Capite catarrhoso nequaquam aquæ aut loca mutanda. 94. imbecillo unctio balneis anteferenda. 90. infirmo cibus parce raroque offerendus. 92.
Capiti imbecillo quale vinum idoneum. *ibid.* infirmo aquæ potus utilis. *ibid.* cur frigida infusa utilis. 91. Luna vitanda. 90. omnis negotiosa actio inutilis, idque a cibo potissimum. 92. Sol inimicus. 90. solum noxium 3. *ibid.* sole exusto quomodo prospiciendum. 47.
Capitis affectus cur difficiles. 89. dolor. 199.

199. in jejuno. 99. in febricitante. 269. imbecillitas unica est propinqua causa. *ibid.* vitio tam frigido quam calido frigida opitulatur. 92.
Caput citissime excrementis per somnum oppletur, & quare. 10. debile numquam ad cutem radendum, ut nec onerandum nimia coma. 90. primum tepida dein frigida aqua lavandum. 91. offendit vomitus. 92. fit grave sub Luna dormientibus, & sanguis e naribus stillat. 90. imbecillum per hyemem minime detegendum. *ibid.* quæ firment. *ibid.*
Carbunculus. 199.
Carnes non temere rejecit Pythagoras. 70.
Carnis usus corpus calidum, animum ferocem efficit. 79.
Carnosa quomodo calefaciant. *ibid.*
Caro assa cicurum animalium nimiis dejectionibus idonea. 95. debeat nec ne elixæ per æstatem præferri. 83. ferarum ventri fluenti utilis, itemque pisces duri. 95.
Caros. 136.
Catalepsis. *ibid.*
Καταρρος. 93.
Catharris obnoxii Romani. *ibid.*
Catharros quæ causæ moveant, & quomodo hi arceantur. 94.
Catharrosis omnis animi aut corporis actio a cibo inutilis. 93.
Celsus de quo doloris genere agat. 96. nimis violenta exercitia præterit. 26. suæ cuique valetudinis tuendæ rationem proponere constituit. 2.
Cephaleæ frigida subvenit. 93.
Cerebri vulneratio. 180.
Chiragra. 196.
Cholera. *ibid.*
Cibi copia immodica. 43. exhibendi generale præceptum. 77. genus repente mutatum nocet. 37. qualitas inepta. 44. per æstatem frigida & humida. 83. sumendi ordo præposterus, aut nimia varietas. 44. cupiditas & fastidium. 193. exacta abstinentia in statu febris continuæ. 282.
Cibo pravo propter assuetudinem non offenduntur pauperculi. 36.
Cibo in sthomachum recepto, calor introfertur. 38.
Ciborum ordo quis servandus in mensa sit. 29.
Cibus alteratur & a corpore, & id ipsum alterat. 8. Athletarum quando noceat. 11. bis die sumptus utilior est. 9. imminutus. 73. nonnisi semel per diem sumptus. *ibid.* plenus & frequens. 56. post pocula noxius. 31. quaque comestionis vice quamplurimus potest concoqui, sumendus est. 9. quis utilis a vomitu. 66. varius aut duræ concoctionis adhæc jurulenta, & olera alvo fluidæ inimica. 95.
Cibus opportune datus optimum medicamentum in febribus continuis. 251. tempus, modusque cibi sumendi in febribus. 254. tenuissimus esse debet in principio febris acutæ. 258.
Clara lectio. 97. quid commodi adferat. 25.
Cœlo cuivis assuescendum est. 4.
Cœna parca quibus utilis. 10.
Cœnæ tria ad concoctionem adminicula. 11.
Cœnandum quando largius. *ibid.*
Colici doloris causæ quæ. 96. Celsus de quo genere agat. 95.
Coli dolor. 186. inflammatio 169. doloribus ipsum efficientibus dulcia inimica. 96.
Coma. 137.
Comitialis morbus. *ibid.*
Concoctio. 101. assiduæ lassitudinis remedium. 45.
Concoctionis apud Medicos duplex acceptio. 260.
Concoctio quare post longiorem famem evertatur, idque tam in hepate, quam in ventriculo. 9.
Concoctionem somnus quomodo juvet. 37. suam quæque particula tantum perficere, non alterius emendare potis est. 60.
Concoctionis malæ ructus index. 16.
Concubitus frequens quomodo intelligendus. 13. immodici incommoda. *ibid.* interdiu pejor, tutior noctu. 12. neque concupiscendus, neque pertimiscendus. *ib.*
Condita reiicienda. 30.
Conquiescendum hyeme totas noctes est. 23. a labore aliquantisper antequam cibus sumatur. 28.
Conservatio similibus, curatio contrariis perficitur. 51.
Consueta minus afficiunt. 3.
Consuetudo altera natura. *ibid.* & 123. bibendi auget aviditatem. 29. nihil non potest. 37. repente mutata sanis obest. 35. subito mutata naturæ molesta. 33.
Convalescentium victus. 283. aer. 284. somnus *ibid.* firmandæ vires. 285.

Cordis palpitatio. 160. vulnus. *ibid.*
Corpora neutra inter salubria & insalubria media quo pacto regi oporteat. 3.
Corporis diflationem promovet vigilia. 10.
Corpulentia duplex. 61.
Corpulentia ex multo fit sanguine. 55.
Corpus quæ impleant. *ibid.* refrigerent. 71. undique transpirabile est. 73.
Cotyle. 65.
Creta figuralis. 73.
Cruditati adversatur Venus motusque omnis alius. 14. motus inimicus. 19. qualis aer sit idoneus. *ibid.* quæ nocumento. 20. præsidio sunt. *ibid.*
Cubile molle. 55.
Cura corpus conficit. 57.
Curæ quomodo corpus tabefaciant. 58.
Curatio ejus qui pefrixit in itinere. 47.
Cursus quam vim habeat. 25.
Cyathus. 65.

D.

Deambulatio aspera, imbecillis contraria. 25. lenis bilioso conducibilis. 27.
Defatigatis frigidæ lavatio inutilis. 41.
Delirium febricitantium. 270.
Democritus Venerem expulit. 12.
Dejectio cruenta quæ fit causa jecinoris 173. dejectio pharmaco petita quando utilis. 67.
Dejectio incommoda febricitantibus. 272.
Destillatio seu catharrus. 93. unde & quæ pericula adferat. 10.
Destillationes quomodo & quando maxime fiant. 20.
Destillationibus capiti obnoxio infusa frigida utilis. 93.
Destillationis pericula. 89.
Devorare facilius est quam revomere. 63.
Dialoes medicamen. 69.
Dierum judicialium ratio. 127.
Difficilis sanitatis tutela, quam negotia impediunt. 23.
Discernendum inter eos quos fames citius urget, & quibus pejus nocet. 75.
Discrimen sanitatis & morbi. 1.
Dolor Præcordiorum. 98.
Dulcia cito obstruunt. 56. Coli doloribus inimica. 96. & pinguia. 56.
Diabetes. 215.
Dysenteria. 158.

E.

Edendi bibendique ratio quæ observanda sit. 107.
Edendum hyeme rarius. 81.
Effluvia naturæ somnus sistit, ac proni excrementa accumulat. 10.
Elephantia. 130.
Emetica blanda. 64. mediocria. 43. violenta. *ibid.* antiquorum sanis fugienda. ægris raro sumenda sunt. 65.
Emeticorum duplex ordo juxta Celsum. 64.
Empiricorum detestanda nequitia. 68.
Enemata per os reddita itemque alvi fex. 63.
Epicuri & Democriti de usu Veneris sententia. 12.
Epulis sumptis non protinus dormiendum. 31.
Error ab Hippocrate exploditur. 14. Æginetæ. *ibid.* commissus in victu, multos anniversariis morbis implicat. 8. eorum qui se a cibo exercent. 31. Fuschii in præscriptione cibi vernalis. 82. Medicorum vulgarium 68. Neotericorum in distinguendis ætatibus. 76. nimis tenuis dietæ gravior, quam qui nimis plenæ est. 29.
Erysipelas. 199.
Esse hyeme confert plurimum. 79.
Exanthemata. 198.
Excrementorum ex una parte in aliam defluxus periculosus. 88. expurgatio. 5.
Exercitatio ante cibum adeunda. 24. authore Asclepiade non conducit ad sanitatem. 6. est vehementior motus. *ibid.* matutina siccat. 72. modica. 54. vehemens corporis molem atterit. 59.
Exercitationes simul & opera. 224.
Exercitionis apta tempora ex urina petuntur. *ibid.* facultas. 23. omnis præceptum generale. 25. partes tres. 27. suus cuique modus servandus. 24. triplicia commoda. 4.
Exercitationibus aliis pila prævalet. 24.
Exercitationum genera ac vires. *ibid.*
Exercitio quis sudor finem imponat. 27.
Experrectis os eluendum frigida. 22.
Exsiccatis somnus utilis, vigilia immica. 38.

Fa-

F

FAcientibus iter, ardor solis, & frigus nocent. 46.
Facultas exercitationis. 23.
Fames quomodo excitetur. 74
Fatigatio assidua quando fiat. 44. una alteri est medela. 46. usu novi laboris levatur. 43.
Fatigatis balneæ duces & unctiones utiles. 39. humectum nutrimentum idoneum. 42. inutilis frigidæ lavatio. 41. itinere quæ conveniant. 46. opus tenui cœna. 48. os frigida a balneo fovendum. 41. quæ potio conveniat. 42.
Fatigatis quomodo balneum administrandum. 40. sessione quomodo subveniendum. 48. solium fervens contrarium. 40. sudor inutilis. 41. unctio utilis. 40.
Fauces cur vomendo exasperentur. 65.
Febricitantium corpus post purgationem refrigerandum. 267.
Febris ardens. 115. continens putrida. 114. continens non putrida *ibid.* continua diaria. 113. hectica. 128. lenta. 117. quartana. 118. quotidiana. 119. semitertiana. *ibid.* tertiana intermittens. 117. tertiana notha. 118.
Febris implicationes. 119. exitialis signa. 116. item longæ. 121. periculosæ. 120. nec non pestilentialis. 122.
Febris continuæ sunt periculosæ. 231.
Febris quando cognoscatur. 232. Quid agere conveniat in febris declinatione. 283.
Fistula. 172. & 202.
Fœtus in utero mortui signa. 195.
Formati male quibus rebus lædantur. 3.
Frictio lenis. 90.
Frigida alvo fusæ inimica. 43. cur inani ventriculo noxia sit. 17. dolentibus præcordiis cur inutilis. 19. experrectis os eluendum. 22. potio alvo ad fluorem proclivi, utilis. 95. jejuno imbecilloque stomacho inutilis. 98. potui data ex labore sudantibus perniciosa. 42. quibus inutilis. 43. utilis. 8. urgente crudo ructu post cibum, porrigenda. 18.
Frigidæ lavatio cur siccet. 73. defatigatis inutilis. 41. potio quomodo crudo ructui succurrat. 17. potui quæ reclament. 43.
Frigidæ potus itinere fessis inutilis. 42.
Frigidam a balneo haurire non est alienum. *ibid.* Galenus ipsis etiam pueris a cibo concessit. 18. præter solitum bibentis Arii Peripatetici historia. 8.
Frigiditas ex se nobis inutilis. 52. siccitasve temperamenti nusquam recte servantur. 51. temperamenti semper abolenda. 52.
Frigidum ex se nulli functioni utile est. 32.
Frigore cutis durescit. 102. multi animam amiserunt. 32.
Frigoris incommoda. 102. violenta potentia. *ibid.*
Frigus Hyemis modicum. 55. iter facientibus nocet. 46. magis inani quam pleno nocet. 32. quibus conducat. 103. inimicum. 102.
Fructibus ornanda luxus nostrorum in mensa secunda. 30.
Fructus fugaces seu temporarii. 86.
Fuga remedium optimum pestilentiæ. 34.
Furor. 135.
Fusi ventris maxima commoditas. 67.

G.

GAleni incuria. 52. parum firmi in lib. 1. Ap. 13. interpretatio. 77.
Galeni sententia de urinis. 22.
Galenus de iis quæ agat natura. 4. de usu parvæ sphæræ. 24. gravia ruri interdum opera exhausit. 26.
Gangræna. 199.
Graciles & ad vomendum faciles superne purgare convenit. 63.
Gracilibus non statim a cibo lavandum. 55.
Gracilitas quid & unde contrahatur. 54.
Gravedo ceu κόρυζα. 93.
Gula per accidum vomitum exasperata quid agendum. 66. ejusdem vulnus. 172.

H.

HÆmorrhoides. 171.
Hecticos cur in frigidam deduxerit Galenus. 41.
Helleborus sanas habentibus carnes periculosus. 60.
Hippocrates acute febricitantibus vinum quandoque indulsit. 100. in speciem Celso contrarius quoad inediæ tolerantiam. 75.

Hip-

Hippocratis libro primo Aph. 13. maximi usus est. 77.
Historia cujusdam pituitam vomentis. 65.
Homo arbor quasi subversa. 89. sanus quis. 1.
Humidi magis vitales. 52.
Humiditas quandoque corrigenda. 52. similem fere victum poscit. *ibid.*
Humido alimento senes, hectici, & morbis exhausti reficiuntur. 53.
Humoris impetus fluentis sequendus. 61.
Hydrops. 178.
Hyeme cibis calidis ac poculis utendum. 81. meracius ac parcius bibendum. 80. totas noctes conquiescendum est. 23.
Hyemis modicum frigus. 53.

I.

JEcinoris corruptio. 173. imbecillitas *ibid.* inflammatio. 174. intemperies. 172. obstructio. 174. scirrhus. *ibid.* vulnus. 180.
Jejunant omnium facillime quinam. 75.
Jejunium vernum medice quoque non tantum pie institutum. 81.
Ignavi & sedentarii ventres crudelibus morbis consumuntur. 6.
Ignavia nostrorum hominum quanta fit. 7. quare valetudini noceat. 5.
Ignis sacer. 200.
Impetigo. 197.
Impraegnationis impedimenta, & notae. 193.
Impransi praeter solitum quomodo reficiendi. 36.
Impransis quae noxae praeter morem accidant. *ibid.*
Inane corpus quodnam Celsus vocet. 33.
Incommoda quae immodici concubitus. 13.
Increscentes liberalius nutriendi. 78.
Incubus. 138.
Inedia pituitosis prompta & utilis. 75. quibus maxime infesta sit. *ibid.*
Inediae causa primaria. *ibid.*
Inediae ac laboris gravis copula. 33. incommoda. 9. symptomata severiori supervenientia. 28.
Inertia motionis instrumenta enervat, labor firmat. 37.
Inflammatio. 199.
Inflantia Colo dolenti inimica. 96.
Intemperantia in cibo levior quam in potione est. 29.
Intemperantiae minor in cibo occasio quam in poculis est. *ibid.*
Intemperata cruditati nocumento sunt quomodo. 19.
Intemperati similibus facile laeduntur. 3.
Intemperies inaequalis. 96.
Intestinorum laevitas. 166. atque vulnus. 172. quare dolor adeo gravis intestinis accidat. 96.
Invidia cur alquis macrescat. 58.
Ita quid & quomodo extenuet. *ibid.*
Iter facientibus, ardor solis, & frigus nocent. 46.
Ischias. 196.
Itinere fessis potus frigidae inutilis. 42.
Jucunda naturae. 49.
Judicatio optima. 126. in quae incidat tempora, & in quae mors. 127. sit ne futura, vel non. 126. eius signa. 123.
Juventus tertia aetas. 76.

L.

LAbor. 73. & sobrietas optimi sanitatis custodes. 6. firmat motionis instrumenta, inertia enervat. 37. gravis pituitoso conducibilis. 27. magis inani quam pleno nocet. 32. nulli non necessarius est. 6. somnum conciliat. 37.
Laborem eundem solitum melius fert senex, quam adolescens insolitum. 5.
Labores Athleticos jure Celsus condemnavit. 11. quando finire oporteat. 26.
Laboris idem modus non omnibus convenit. 27. novi usu fatigatio levatur. 45.
Laborum Athleticorum finis. 11.
Lacrymae. 62.
Lassatis non est a cibo dormiendum. 38. vinum utile aliquot nominibus, aliquot inutile. 45.
Lassitudini somnus medetur. 37.
Lassitudinis assiduae remedium concoctio. 45.
Lassitudo quid. 37. quid fatigatio Celso & Galeno sit. 26.
Lavacri calidi usus quando noxius. 7.
Lavacrum calidum quid praestet. *ibid.*
Lavandum non statim a cibo gracilibus. 55.
Lectio clara. 97. quid commodi afferat. 25.
Lethargus. 136.
Leuce. 197.
Leucophlegmatia. 178.
Liberi homines & valentes curiosis Medicorum praeceptis non devinciuntur. 4.

Lienes magni. 130. inflammatio. 177. tumor. 176.
Lippitudo. 93.
Locus difficilis ejusque explicatio. 61. mendosus. 71. spinosus de esu carnis per horas vernales. 82. subdifficilis. 83. vitiatus. 72.
Longævis & ægris quæ idonea sunt. 26.
Lotio calida cur pueris & longævis utilis. 78.
Lucubrandum sit qua noctis particula. 23.
Lumbrici. 170.
Luna humido elemento dominatur. 90.
Luxus nostrorum in secunda mensa fructibus ornanda. 30.

M.

MAcies. 99.
Male formati quibus rebus lædantur. 3.
Mane peracta ventris concoctione surgendum est. 22.
Mare quandoque tentare non est inutile. 7.
Medicamenti lenitivi in febribus tempus, & utilitas. 266. a medicamentis temperandum, si per dejectionem fit crisis in febribus continuis. 278.
Medice vivere est misere vivere. 3.
Medico noscendæ sunt hominum proprietates. 50.
Melancholia. 134.
Melancholici ægre vomunt. 62.
Melancholicis quibus Venus accommodatior. 13.
Melancholicorum historiæ. *ibid.*
Mensa secunda cur intus coacescat. 31. nostri seculi explodenda est. 20. veteribus usitata. *ibid.*
Menstrua. 192. eorum fluor. 193. retentio. *ibid.*
Meridiandum ante cibum. 22.
Meridianus somnus per pestem fugiendus. 107.
Meridiari quibus tutum sit, & quo anni tempore. 22.
Mesenterii inflammatio, ac tumor. 172.
Migrandum quibus temporibus, ad quæ loca sit. 34.
Mictio cruenta a renibus orta. 183. quæ a vesica cruenta est. 185.
Modicum hyemis frigus. 55.
Modo ruri esse, modo ad urbem redire sanitati convenit. 4.
Modus Veneris aut nimietas quibus notis deprehendatur. 14.
Mœstis extrema frigent. 57.
Molle cubile. 88.
Mola. 191.
Morbi ex desidia orti. 5. acuti & ancipites. 205. acuti & lethales. *ibid.* breves & salutares. *ibid.* longi & ancipites. *ibid.* longi & lethales. *ibid.* difficiles, itemque faciles. 207. singularum ætatum. *ibid.* singulorum anni temporum. 208. qui ab aquilone, qui ab austro. 209. morborum mutuæ successiones. 200. transitiones aliorum in alios. *ibid.* præsagia e cæli sumpta tempestatibus. 208. in morbis ægri vires spectandæ. 232. frigidos parit vinum immodice sumptum. 11.
Motio lenis imbecillis idonea. 26.
Motionis utilitas. 5.
Motu excitatur calor. *ibid.*
Motus confert articulis & carnibus. *ibid.* cruditati inimicus. 19. excrementa corporis pellit. 5. infantibus quoque proficuus. 6. quietisque subita mutatio periculosa. 36. reliquis calefacientibus salubritate præstat. 5. solida firmat. *ibid.*
Mulieribus fluor. 193.
Mulieribus gravidis quando humidus victus inutilis. 46.
Mulsum. 95.
Mutatio omnis paulatim fienda est. 36.

N.

NAtura altera consuetudo. 34. ante bona, post vero depravata nunquam est mutanda. 4. appellatur calor naturalis. 49. communis hominum. *ibid.* Mediocrem Seminis quantitatem nobis largita est. 12. melius fert copiam, quam inopiam. 29. optima unde male afficiatur. 2. potens magnos casus superat, invalida parvis succumbit. 78. proprietas arcana dicta. 50. quid. 49.
Naturam corporis ante omnia scire convenit. 48.
Naturarum in vescendo diversitas. 49.
Naturæ gravis vicissitudo edendi mutata. 35. inimicum omne nimium. 36. jucunda. 49. molesta est consuetudo subito mutata. 33. molestus est insolitus victus, seu bonus seu malus. 8. valetudo nunquam potest esse mala. 2.

Na-

Naturis omnibus æquo quis aer prosit. 20.
Navigantibus vomitus perutilis. 47.
Nausea & Vomitus spontaneus. 99. inanis unde fiat. 62.
Negotiandum non est ante exactam ventriculi coctionem. 16.
Negotiis detractis ac supra modum comprehensis naturæ vitiis semper in genere largius cœnandum. 11.
Negotiosis hominibus contractius prandium nunquam non convenit. *ibid.*
Nervorum distentio. 139. resolutio. *ibid.* & 152. rigor. 140.
Neutra corpora inter salubria & insalubria media quo pacto regi oporteat. 3.
Nostri caloris analogia cum ignis flamma. 31.
Noxæ quæ præter morem impransis accidant. 36. vehementium catharcticorum. 68.
Nutritio quid. 51.

O.

Olera per æstatem convenientissima. 83. qualia hyeme salubria sunt. 80.
Οφθβλμια. 93.
Optima natura vitæ magistra. 3.
Optime sanis natura propria omnia invenit. *ibid.*
Os frigida fatigatis a balneo fovendum. 41. aqua per capitis imbecillitatem fovendum. 93. experrectis eluendum frigida. 22. omnibus pene visceribus consentit. 48.
Otio multi perierunt. 5.
Ova magis reficiunt quam frigidæ poculum. 84.

P.

Palatorum diversitas. 50.
Panis candidus vitiosus. 80. ex quibus conficitur. *ibid.* quo frumenti genere probatissimus. *ibid.* multus per hyemem utilis. *ibid.* quis saluberrimus. *ibid.* triplex genus. *ibid.*
Papulæ. 200.
Particulæ imbecillæ maxime prospiciendum. 54.
Partium imbecillarum prophylaxis. 88.
Partus difficilis notæ. 195.
Patriæ mutatio longos morbos evincit. 4.
Pauperculi non offenduntur pravo cibo propter assuetudinem. 36.
Pectoris suppuratio. 156. vulnus. 160.
Peracta concoctione mane surgendum. 22.
Per pestem somnus meridianus vitandus. 106.
Pericula seminis justo diutius retenti. 12.
Peripneumonia. 149.
Peritonæi dolores. 169.
Peste grassante peregrinandum, navigandumque est. 106. sæviente vomitus & dejectio inutilia. *ibid.*
Pestem difficilem Austri invehunt. 107.
Pestilentia quando fiat. 20.
Pestilentiæ optimum remedium fuga. 34.
Pestis arcendæ ratio in duobus consistit. 105.
Phagedena. 202.
Phrenitis. 134.
Phtisi obnoxios supra ne purgato. 63.
Picatio. 55.
Picrocholorum signa. 62.
Pila aliis exercitationibus prævalet. 24. & armorum meditatio. 97.
Pilæ lusus. 94. prærogativa. 25.
Pituita acida, aut salsa exasperat, dulcis lenit. 66. proprium ventriculi excrementum. 60.
Pleuritis. 145. notha. 148.
Podagra 196. ejus pater Bacchus, nutrix Venus. 13.
Polybo Authore vinum meracum largius esse bibendum. 19.
Poma acida frigido corpori noxia, calido semper utilia. 86. ex sese non semper nocent. *ibid.* nocentia abusus facit. *ibid.* unde noxia vescentibus. *ibid.*
Pomis quomodo vescendum. 87.
Pomorum succus facile corrumpitur. 86.
Potio dilutissima. 83. exigua. 74. frigida alvo ad fluorem proclivi utilis. 95. quæ conveniat fatigatis. 42.
Potiones quæ & quales febricitantibus dari debeant. 258.
Potus frigidus quomodo frigido Ventriculo subveniat. 17.
Præceptum exhibendi cibi. 77. generale omnis exercitationis. 25.
Præcordiis dolentibus frigida cur inutilis. 19.
Præcordiorum dolor. 99.
Prægnantium incommoda. 194.

Præ-

Præsagia ab excrementis. 215. ex ægri vultu. 211. ex appetentia & cibi fastidio. 214. ex decubitu corporis. 211. ex dejectionibus. 215. ex insomniis. 210. ex præcordiis. 211. ex pulsu. 212. ex respiratione. *ibid.* ex somno & vigilia. 210. ex sudoribus. *ibid.* ex toto corpore. 211. ex urina. 216.
Prandium an cœna conveniat esse liberalius. 10. quale conveniat negotiosis hominibus. *ibid.* quando largius sumendum. 11.
Pransis frigus, æstas, labor vitanda sunt. 32.
Priapismus. 188.
Probe sanis natura in eodem statu servanda est. 2.
Proprietas arcana, etiam natura dicta. 50.
Proprietates hominum Medico noscendæ. *ibid.*
Ptisaneæ ordeaceæ in febribus eximiæ facultates. 255. ejus præparatio. *ibid.* ejus cremor. 256.
Pueri & senes solitum laborem ferunt, quo insolito juvenes franguntur. 37.
Pueritia. 76.
Pugnantia inter se principum partium temperamenta, & valetudini incommoda. 88.
Pulmonis crudum tuberculum. 150.
Pulmonis erysipelas. *ibid.*
Pulmonis vomica. *ibid.*
Pulmonis vulnus. 160.
Purgare quos oportet. 68.
Purgandi tempore in febribus. 265.
Pus. 203.

Q.

Quadrati nullum non genus motionis facile sustinent. 3.
Quæ catharros moveant. 93. causæ doloris colici. 96. corpus refrigerent. 71. noxæ præter morem impransis accidant. 36.
Quale vinum capiti imbecillo idoneum. 92.
Quatuor humanæ vitæ ætates. 76.
Quibus temporibus ad quæ loca migrandum sit. 34.
Quies a cibo. 74. fuso ventri utilis. 96. concoctionem adjuvat. 16. crudo ructui opitulatur. 19. modica. 55. quid commodi afferat. 4.
Quinam maxime valetudinarii, ac minime vitales sint. 88. omnium facillime jejunant. 75.
Quomodo Stomachi infirmitas castiganda. 99.

R.

Ramex. 228.
Raucitas ceu βράγχος. 93.
Recidivæ præsagia. 207.
Refrigeratio qualis, & quo tempore conveniat febricitantibus. 267. 268. faucium, linguæque in Febribus acutis. 269.
Remedia temere in sanos sumuntur quæ ægrotis debentur. 15.
Remedium anceps præstat quam nullum. 41.
Renum calculus. 181. exulceratio. 183. inflammatio. 180. vulnus. 184.
Res novæ quæ dicantur. 11. quæ per pestilentiam fugiendæ. 106.
Rigor quid & unde fiat. 102.
Romani obnoxii catharis. 93.
Rosam quid Batavi vocant. 102.
Ructu crudo urgente post cibum frigida porrigenda. 18.
Ructui crudo opitulatur quies. 19. frigida quomodo medeatur. 18. frigidæ potio quomodo succurrat. 17.
Ructum quem Celsus hoc loco proponat. *ibid.*
Ructus acidus ab infirmo nascitur calore. *ibid.* quid & quomodo moveatur. 16. crudus idem quod acidus. 17. quomodo fiat. 18. famosus. 16. malæ concoctionis index. *ibid.*
Rustici cur magis vivaces & sani oppidanis. 23.

S.

Sanguis naturæ thesaurus. 70. an pueris recte mitti possit sub acuta febri. 233. an senibus? *ibid.* an mulieri prægnanti. *ibid.* semper mittendus si vires respondeant. 234. quæ si languidiores sint, paucam detractionem iterare convenit. 235. si in summa imbecillitate, huic remedio parcendum. *ibid.* quæ symptomata sanguinis missionem deortentur. 241. & 242. maturanda missio sanguinis incipiente febri. 243. refellitur contraria Avicennæ ejusque sectatorum in hac re opinio. *ibid.* sanguinis missio in febris sta-

tu repetita periculosa est. 245. rationes quæ remorari debent sanguinis missionem in principio febris. 248. hora qua sanguis recte potest mitti. 248. & 249.
Sanguinis fluxus e naribus quomodo promoveri possit, & profluxuri signa. 277.
Sanguinis sanies. 204. e naribus fusio. 143. e naribus fluxuri signa. 124.
Sani vitiose ab ægris parvo discrimine distant. 2.
Sanis obest consuetudo repente mutata. 35. probe natura in eodem statu est servanda. 2. quibus convenit illud. *ibid.* vitiose cur vivendi libertas parum tuta sit. 3.
Sanitas omnis duabus rebus conservatur. 6.
Sanitati vitiosæ præsens Autoris sententia minime convenit. 2.
Sanitatis ac morbi discrimen. 1. difficilis tutela, quam negotia impediunt. 23. ingens latitudo. 1. vitiosæ duæ notæ sunt. 2.
Sano rectius sensim, ægroto affatim vitium adimitur. 35.
Sanorum duplex ordo. 1.
Sanus homo, qui & bene valet, &c. 2. quis. 1.
Satietas quid noceat, quid nimia abstinentia. 28.
Satyriasis. 188.
Scabies. 197.
Scirrhus. 176.
Securitas animi. 56.
Sedile. 73.
Seminis justo diutius retenti pericula. 12. ejusdem profluvium. 187. mediocrem quantitatem natura nobis largita est. 12.
Senectus ultimus vitæ terminus. 77.
Senes calidis & humidis reficiendi. 53.
Senex eundem laborem solitum melius fert, quam adolescens insolitum. 5.
Senibus quale vinum utile. 54.
Sententia authoris qui intelligenda sit. 8.
Septi transversi vulnus. 161.
Sessione fatigatis quomodo subveniendum. 48.
Sextarius. 65.
Siccitas retentricem vim firmat, humiditas expultricem. 68. semper inutilis. 52.
Sideratio. 199.
Signa effusæ bilis in ventriculum. 38. picrocholorum. 62. profluvii alvi. 125. vomitionis mox futuræ præsaga. *ibid.*
Singulus febricitantium. 269. qualis remedium in febribus acutis. 268.
Sitis citius vino diluto quam pura aqua sedatur. 45.
Sol ardens. 94. inurens extenuat. 57.
Sole capiti exusto quomodo prospiciendum. 47.
Solis ardor quibus nocet. 46.
Solium fervens fatigatis contrarium. 40.
Somni pomeridiani incommoda. 23.
Somnum labor conciliat. 37.
Somnus concoctionem adjuvat. 16. cur a natura animantibus sit tributus. 37. effluvia naturæ sistit, ac proni excrementa accumulat. 10. exsiccatis utilis, vigilia inimica. 38.
Somnus jejunos extenuat. 38. refrigerat. 71. medetur lassitudini. 37. meridianus per pestem fugiendus. 107. nimium brevis aut longus extenuat. 58. plenus. 55. post inediam. 71.
Sopor febricitantis. 270.
Spiritus in mœrore ad cor vadit. 57. quid patiatur per invidiam. *ibid.* vitalis officium in affectibus animi. 57.
Spiratio difficilis. 159.
Stomachi frigidi præsidia. 99. imbecillitas unde contrahatur. 97. infirmi notæ pallor. *ibid.* infirmitas quando castiganda. 99. resolutio. 97. vitia quanti sint. 15.
Stomacho bilioso quid utile. 99. imbecillo idonea auxilia. 97. infirmo quid frigidæ haustum impediat. 99. molestus vomitus. 65.
Stomachus cur studiosis imbecillius. 16. debilis recipit totius superflua. *ibid.* quid. 15.
Strumæ. 200.
Sudantibus ex labore frigida potui data perniciosa. 42.
Sudationes & balneæ gravi tempore vitandæ. 107.
Sudor quis exercitio finem imponat. 27.
Sudor in febri continua. 272.
Sudores quibus per nocturnum somnum sint effusiores. 10.
Sudorum imminentium signa in febri continua; & quomodo promovendi & coercendi. 275.
Sudoris signa. 125.
Sufusio. 141.
Syncope. 161.

T.

TAbes. 158. eadem dorsalis. 184.
Temere, in sanos sumuntur quæ ægrotis debentur remedia. 15.

Temperamenta pugnantia inter se principium partium valetudini incommoda. 88.
Temperamentum per occupationes non mutandum. 54.
Temperata cruditati præsidio sunt. 19.
Temperati omnibus resistunt. 3.
Temperaturam corporis quod animi mores imitantur. 73.
Tempora anni aliter Avicennas atque Græci notavit. 79. Græci quomodo distinguant. *ibid.* non voces, sed cœli tempestas facit. *ibid.*
Tenesmus. 167.
Testiculi inflammatio. 189.
Tonsillæ. 93. & 143.
Tormina. 166.
Tremor, & horror quibus ex causis nascatur. 102.
Triplex vomitivorum differentia. 63.
Tristitia ac metus quomodo hominem consumant. 58.
Tumor sine sensu laxus. 200.
Tussis. 159. in febricitantibus. 269.
Tutela difficilis sanitatis, quam negotia impediunt. 23.
Tympania. 39.

V.

VAriando in victu quali moderatione opus sit. 9.
Varix. 204.
Vehemens exercitatio corporis molem atterit. 59. qualitatum excessus contrarium victu exigit. 51.
Vena cubiti maxime opportuna sectioni per febres continuas. 249.
Venerem quæ ætates bene, quæ male ferant. 12. expulerunt Epicurus, & Democritus. *ibid.*
Veneri exercendæ, quæ tempora captanda. 14.
Veneris modus aut nimietas quibus notis deprehendatur. *ibid.*
Ventriculi proprium excrementum cur pituitosum. 60.
Ventriculi imbecillitas. 161. inflammatio. 163. vulnus. 172.
Ventriculo inani cur frigida noxia sit. 17.
Ventriculus & caput citissime excrementis per somnum opplentur, & quare. 10. firmandus a vomitu. 95. imbecillus sæpius reficiendus. 97. corporis totius superflua recipit. 92.
Ventris concoctione peracta mane surgendum est. 22. crassi copula difficilis, & subtilis animi. 12. fusi maxima commoditas. 67. lubrici remedia. 94.
Venus affectibus pituitosis utilis. 81.
Venus alios neglecta, alios tentata offendit. 13. autumno non usquequaque conveniens. 87. cur per noctem tutior. 14. diurna ante cibum exercenda. *ibid.* durante vere saluberrima. 83. melancholicis utilis. 13. quibus accommodatior. *ibid.* motusque omnis alius cruditati adversatur. 14. nocturna inutilis, quam vigilia, aut studia excipiunt. *ibid.* nutrix Podagræ. 13. per æstatem nocentissima. 87. hyemem non omnino inutilis. 81. podagræ & chiragræ inutilis. 101. quando potissime utilis. 87. quibus adversetur corporibus. 12. rara corpus excitat, frequens solvit. 13. utilis sit quibus. 12. ut nihil æque vires affligit, & quare. *ibid.*
Ver totius victus postulat mediocritatem. 81.
Vere dilutius bibendum. 82. nonnullis parcius victitandum est. 81. sæpe utiliter sanguis mittitur, aut purgatur. *ibid.*
Vescendi modus atque ordo non solum, sed cibi etiam genus nocet repente mutatum. 36.
Vesica ante exercitationem levanda. 24.
Vesicę exulceratio. 186. inflammatio. 185.
Vicissitudo edendi mutata naturæ gravis. 35.
Victum contrarium exigit vehemens qualitatum excessus. 51.
Victus contrarius fit calori & frigori, idque ratione corporis, ætatis, temporis anni. *ibid.* dissolutior Galeno morbum attulit. 8. duplex genus. 50. humidus quando mulieribus gravidis inutilis. 52. insolitus, seu bonus seu malus est, naturæ molestus est. 8. novatus subito nocet. 35. totius generalis regula. 54.
Victus partitio in diversa genera. 251. qualis conveniat febribus continuis. *ibid.* & in ipso instituendo spectandum est præcipue vicinum robur. *ibid.* & quantum distet morbi vigor. 252.
Victus præcepta in febribus quo ad ciborum genus, ac mensuram. 253. & 254. liberalior in incremento febris acutæ. 272.
Vigilia promovet corporis difflationem. 10

Vigiliæ febricitantium. 270.
Vigiliæ hominem emaciant. 58.
Vini largius sumpti incommoda. 29.
Vino pueros ex toto abstinendos censuit Plato. 78.
Vinum dilutum pueris aptius est. *ibid.* immodice sumptum frigidos morbos parit. 11. justo liberalius sumptum quid noceat. 29. lassatis aliquot nominibus utile, aliquot inutile. 45.
Vinum meracum senibus accomodum. 70. potens languido cerebro inimicum. 92. quale capiti imbecillo idoneum. *ibid.* expectendum. 95. fugiendum. *ibid.* jecur, lienem, & renes obstruat. 78. senibus utile. 34. quandoque Hippocrates acute febricitantibus indulsit. 100. senibus nullum confert, quod non sit diureticum. 78.
Vires corporis quomodo æstimari possint. 233. vitales, & animales etiam, considerandæ sunt præcipue in acutis morbis. 236. earum bonus index pulsus est, sed interdum falax. *ibid.* naturales in morbis vetustis examinandæ. *ibid.*
Virium magnitudo ad sanguinis missionem colligitur ex hominis temperamento. 238. ex habitu. *ibid.* ex ætate. 240. ex anni tempore. *ibid.* ex regione. 241. ex cælo. *ibid.* ex ratione victus, vitæque instituto. *ibid.*
Vires nihil æque ut Venus affligit, & quare. 12.
Vita Medici dedita misera. 32.
Vitæ humanæ ætates quatuor. 76.
Vitiose sani ab ægris parvo discrimine distat. 2. sanis cur vivendi libertas parum tuta sit. 14.
Vitiligo. 197.
Volvulus. 167.
Vomendum cur hyeme. 61.
Vomentis cujusdam pituitam historia. 65.
Vomitionis signa mox futuræ præsagia. 62.
Vomitivorum triplex differentia. 64.
Vomitus. 162. alimento intus corrupto aut corrumpendo utilissimus. 44. antiquis per hyemem frequens. 61. cœlum mutanti utilis. 63. conducibilis a cœna. 95.
Vomitus convenientior quando. 61. quomodo provocandus, quæque signa eum antecedant in statu febris continuæ. 277. cur compressum ventrem solvat. 74. debile caput offendit. 92. & dejectio serviente peste inutilis. 106. inutilis frigidis pariter & humidis. 62. maturus saluberrimum remedium temulentiæ. 44. molestus stomacho. 65. navigantibus perutilis. 47. pleno quam vacuo promptior. 47. quare utilis. 62. quibus noxius. 63. utilis. 61. quid & quomodo fiat. 63. rejectus temere ab Asclepiade. 59. salutaris iis, qui hunc præter morem neglexerunt. 63. secunda in valetudine quoque sæpe necessarius. 64. totum etiam corpus vacuat. 60. unde & quæ vacuet. *ibid.*
Unctio. 55. & 70. fatigatis utilis. 41. lenis lubrico ventri utilior. 95. sub gravi cœlo utilis. 166.
Unctiones ad quæ conferant. 7. saturis officiunt. 39.
Urina alba & rufa quid significent. 21.
Urina colamentum sanguinis. 20. quomodo cieri possit, & purgationis per vesicam futuræ in statu febris continuæ signa. 278. optima quæ. 21. putridis in febribus est spectanda. *ibid.* quomodo a sanguinis massa discernatur. *ibid.* super hepate ac venis significat. 20.
Urina bonitas ex proba Hæmarosi. 21. color pallidus. *ibid.* rufus probæ concoctionis index. *ibid.* colorem qualem Celsus album dixit qui cœptæ concoctionis index est. *ibid.*
Urinæ difficultas. 187. fluor. 184. incontinentia. 187. retentio. 186. stillicicidium. 187.
Urinam bilis colorat. *ibid.*
Uteri ascensus & descensus. 191. convulsio. 192. exulceratio. 190. hydrops. 191. inflammatio. 189. inflatio. 191. scirrhus. *ibid.* strangulatus. 192.
Utilitas motionis. 5.
Utrum cœna an prandium conveniat esse liberalius. 10.
Utrum frigus, æstas, labor magis inani quam pleno noceant. 32.

F I N I S.

p° 69 9+K